

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

เอกสารคำสอน

มัชฌิมนิกายปาลี
(Majjhimanikaya Pali)

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง ป.ธ.๙, พธ.ม., พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์ คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

ภาษาบาลี คือภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์

เป็นภาษาที่มีมาตั้งแต่อดีตกาลประมาณ ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว

เป็นภาษาถิ่นภาษาหนึ่งที่ใช้พูดกันในแถบแคว้นมคธ เรียกว่า มาครภาษา ตามชื่อแคว้น

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้น พระองค์ได้ทรงใช้ภาษาบาลีเป็นภาษาในการประกาศพระพุทธศาสนา

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง
ป.ธ.๙, พธ.ม., พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

เอกสารคำสอน ราชวิชา มัชฌิมนิกายपालิ (Majjhimanikaya Pali) รหัสวิชา ๑๐๕ ๒๒๑

เอกสารคำสอน

มัชฌิมนิกายปาลิ

(Majjhimanikaya Pali)

รหัสวิชา ๑๐๕ ๒๒๑

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง ป.ธ.๙., พธ.ม., พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์

คณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

๒๕๖๑

เอกสารคำสอน

มัชฌิมนิกายปาลิ

(Majjhimanikaya Pali)

รหัสวิชา ๑๐๕ ๒๒๑

โดย

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง ป.ธ.๙., พธ.ม., พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

๒๕๖๑

คำนำ

เอกสารคำสอนในรายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี รหัส ๑๐๕ ๒๒๑ สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม เป็นเอกสารที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นคู่มือศึกษาพระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานชั้นต้นบรรจุคำสอนของพระพุทธเจ้าและของพระสาวกสำคัญบางรูป รวบรวมหลักคำสั่งสอนที่เรียกว่า **นวังคัสตฤศาสน์** ไว้เป็นหมวดหมู่ ดุจเดียวกับตะกร้าอันเป็นภาชนะสำหรับใส่ของต่างๆ ไว้ฉะนั้นพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาทบันทึกไว้เป็นภาษาบาลี ในประเทศไทยมีพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับอักษรไทยที่พิมพ์เป็นมาตรฐาน ๔๕ เล่ม คือ เล่มที่ ๑ - เล่มที่ ๘ เป็นพระวินัยปิฎก ประมวลพระพุทธพจน์ที่เป็นพระวินัยอันเป็นพุทธบัญญัติ เล่มที่ ๙ - เล่มที่ ๓๓ เป็นพระสุตตันตปิฎก ประมวลพระพุทธพจน์ที่เป็นพระสูตร เล่มที่ ๓๔ - เล่มที่ ๔๕ เป็นพระอภิธรรมปิฎก ประมวลพระพุทธพจน์ที่เป็นพระอภิธรรม

เฉพาะพระสุตตันตปิฎก ซึ่งมีข้อความยาวมากที่สุดเป็นหนังสือถึง ๒๕ เล่ม ท่านแบ่งเรื่องออกเป็น ๕ กลุ่ม เรียกว่า “นิกาย” คือ (๑) ทีฆนิกาย (๒) มัชฌิมนิกาย (๓) สังยุตตนิกาย (๔) อังคุตตรนิกาย (๕) ขุททกนิกาย เอกสารคำสอนในรายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี อยู่ในกลุ่มที่ ๒ คือมัชฌิมนิกาย รวมอยู่ในพระไตรปิฎก ๓ เล่ม คือ เล่มที่ ๑๒-๑๓-๑๔ ในมัชฌิมนิกายนี้เองท่านยังจัดแบ่งหมวดหมู่ออกเป็น ๓ หมวด เรียกว่า “**ปัณณาสก์**” แปลว่า “หมวดห้าสิบ” เพราะรวมเรื่องไว้หมวดละ ๕๐ พระสูตร ปัณณาสก์ทั้งสามได้แก่ ๑. **มูลปัณณาสก์** แปลว่า ปัณณาสก์ต้น ๒. **มัชฌิมปัณณาสก์** แปลว่า ปัณณาสก์กลาง ๓. **อุปริปัณณาสก์** แปลว่า ปัณณาสก์ปลาย แต่ละปัณณาสก์แบ่งย่อยเป็นวรรคได้ ๕ วรรค วรรคละ ๑๐ สูตร ยกเว้นวิงังควรรคในอุปริปัณณาสก์มี ๑๒ สูตร รวมพระสูตรในมัชฌิมนิกายทั้งหมดจึงเป็น ๑๕๒ พระสูตร

เอกสารคำสอนในรายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี ผู้เขียนได้เขียนขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นิสิตนักศึกษาเป็นเบื้องต้น ในการที่จะเข้าไปศึกษาค้นคว้าการเรียนรู้เนื้อหาในคัมภีร์มัชฌิมนิกายทั้ง ๓ เล่ม คือ เล่มที่ ๑๒-๑๔ เพื่อศึกษาชื่อ ที่มา เนื้อหาและสาระสำคัญ ข้อสังเกต โดยวิเคราะห์เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร บุคคลสำคัญในพระสูตร และหลักธรรมในพระสูตรนั้นๆ เป็นต้น

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง
สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม
๑ มิถุนายน ๒๕๖๑

รายละเอียดของรายวิชา (มคอ.๓)

ชื่อสถาบันอุดมศึกษา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขต	วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม
คณะ	พุทธศาสตร์
สาขาวิชา	บาลีพุทธศาสตร์

หมวดที่ ๑ ข้อมูลโดยทั่วไป

๑. รหัสและชื่อรายวิชา ๑๐๕ ๒๒๑ มัชฌิมนิกายปาลี (Majjhimanikaya Pali)
๒. จำนวนหน่วยกิต ๓ หน่วยกิต (๓-๐-๖)
๓. หลักสูตรและประเภทของรายวิชา หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาบาลีพุทธศาสตร์ ประเภทของรายวิชา ☐ วิชาบังคับ แบบนับหน่วยกิต ☐ วิชาบังคับ แบบไม่นับหน่วยกิต ☒ วิชาเอก ☐ วิชาเลือก
๔. อาจารย์ผู้รับผิดชอบรายวิชาและอาจารย์ผู้สอน ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง
๕. ภาคการศึกษา / ชั้นปีที่เรียน ภาคการศึกษาที่ ๑/๒๕๖๑ ชั้นปีที่ ๒ (บาลีพุทธศาสตร์ แผน ก.)
๖. รายวิชาที่ต้องเรียนมาก่อน (Pre-requisite) (ถ้ามี) ไม่มี
๗. รายวิชาที่ต้องเรียนพร้อมกัน (Co-requisite) (ถ้ามี) ไม่มี
๘. สถานที่เรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม
๙. วันที่จัดทำหรือปรับปรุงรายละเอียดของรายวิชาครั้งล่าสุด วันที่ ๒๐ เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๖๐

หมวดที่ ๒ จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์

<p>๑. จุดมุ่งหมายของรายวิชา</p> <p>นิสิตมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมัชฌิมนิกายในด้านความหมาย การจัดนิกาย การจัดวรรคออกเป็น ๑๕ วรรค เนื้อหาพระสูตรทั้ง ๑๕๒ สูตร มีสติปัญญาฐานสูตรเป็นต้น สามารถวิเคราะห์เหตุเกิด สถานที่ บุคคล สำคัญ หลักธรรม และพระสูตรที่กำหนดให้ได้อย่างเหมาะสม</p>
<p>๒. วัตถุประสงค์ในการพัฒนา/ปรับปรุงรายวิชา</p> <p>เพื่อพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหาของรายวิชาให้ชัดเจน และสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของรายวิชา สามารถจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้นิสิตมีความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับมัชฌิมนิกายในด้านความหมาย การจัดนิกาย การจัดวรรคออกเป็น ๑๕ วรรค มีสติปัญญาฐานสูตรเป็นต้น สามารถวิเคราะห์เหตุเกิด สถานที่ บุคคลสำคัญ และหลักธรรมในแต่ละพระสูตรที่กำหนดให้ได้อย่างเหมาะสม และเพื่อพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตรให้เป็นไปตามมาตรฐาน สกอ.</p>

หมวดที่ ๓ ลักษณะและการดำเนินการ

<p>๑. คำอธิบายรายวิชา</p> <p>ศึกษาการจัดนิกาย การจัดวรรคแบ่งออกเป็น ๑๕ วรรค เนื้อหาพระสูตรทั้ง ๑๕๒ สูตร มีสติปัญญาฐานเป็นต้น สามารถวิเคราะห์เหตุเกิด สถานที่ บุคคลสำคัญ หลักธรรม และพระสูตรที่กำหนดให้</p>			
<p>๒. จำนวนชั่วโมงที่ใช้ต่อภาคการศึกษา</p>			
บรรยาย	สอนเสริม	การฝึกปฏิบัติ/งานภาคสนาม/การฝึกงาน	การศึกษาด້วนตนเอง
บรรยาย ๔๕ ชั่วโมงต่อภาคการศึกษา	สอนเสริมตามความต้องการของนิสิต เฉพาะราย	ไม่มีการฝึกปฏิบัติงานภาคสนาม	การศึกษาด້วนตนเอง ๖ ชั่วโมงต่อสัปดาห์
<p>๒. จำนวนชั่วโมงต่อสัปดาห์ที่อาจารย์ให้คำปรึกษาและแนะนำทางวิชาการแก่นิสิตเป็นรายบุคคล</p> <p>- อาจารย์จัดเวลาให้คำปรึกษาเป็นรายบุคคล หรือ รายกลุ่มตามความต้องการ ๑ ชั่วโมงต่อสัปดาห์ (เฉพาะรายที่ต้องการ)</p>			

หมวดที่ ๔ การพัฒนาการเรียนรู้ของนิสิต

๑. คุณธรรม จริยธรรม

คุณธรรม จริยธรรมที่ต้องพัฒนา

พัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรมเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างราบรื่น และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยผู้สอนต้องพยายามชี้ให้เห็นคุณธรรมและจริยธรรมที่สอดแทรกอยู่ในเนื้อหาวิชา เพื่อให้บัณฑิตสามารถพัฒนาและบูรณาการคุณธรรมจริยธรรมกับความรู้ในรายวิชา โดยมีคุณธรรม จริยธรรมตามคุณสมบัตินิสิต ดังนี้

- ๑.๑ ตระหนักในคุณค่าและคุณธรรมจริยธรรมเกี่ยวกับความเสียสละและซื่อสัตย์สุจริต
- ๑.๒ เคารพกฎระเบียบและข้อบังคับต่าง ๆ ขององค์กรและสังคม

กลยุทธ์การสอนที่ใช้พัฒนาการเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม

- ๑) มีการสอดแทรกเรื่องคุณธรรม จริยธรรม ในการเรียนการสอน
- ๒) การเป็นต้นแบบที่ดีของผู้สอน
- ๓) เรียนรู้จากกรณีตัวอย่าง ประเด็นปัญหาทางด้านคุณธรรม จริยธรรม เพื่อให้ผู้เรียนฝึก การแก้ปัญหา

กลยุทธ์การประเมินผลการเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม

- ๑) ประเมินโดยผู้สอนและเพื่อน สังเกตพฤติกรรมผู้เรียน
- ๒) ประเมินจากผลงาน และความรับผิดชอบในงานที่ได้รับมอบหมาย
- ๓) ประเมินคุณธรรม จริยธรรม ของบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาโดยหน่วยงานผู้ใช้บัณฑิต

๒. ความรู้

ผลการเรียนรู้ด้านความรู้

- ๒.๑ มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการและทฤษฎีที่สำคัญในเนื้อหาสาขาวิชาบาลีพุทธ ศาสตร์
- ๒.๒ สามารถวิเคราะห์ปัญหาทางสังคมโดยใช้แนวคิดทางด้านบาลีพุทธศาสตร์รวมทั้งประยุกต์ ความรู้ทักษะ และการใช้เครื่องมือทางบาลีพุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกับการแก้ปัญหาในสังคม

กลยุทธ์การสอนที่ใช้พัฒนาการเรียนรู้ด้านความรู้

จัดการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ทั้งการบรรยาย อภิปราย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ค้นคว้า วิเคราะห์ โดยศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์อื่น ๆ ตลอดจนตำราทางพระพุทธศาสนา ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับมัชฌิมนิกาย เพื่อให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ หลักการ ตลอดจนหลักคำสอน ในทางพระพุทธศาสนา เพื่อการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสมกับความเป็น พุทธศาสนิกชน ทั้งนี้ เป็นไปตามลักษณะของแต่ละรายวิชา

กลยุทธ์การประเมินผลการเรียนรู้ด้านความรู้

ประเมินจากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และการปฏิบัติของผู้เรียนด้านต่าง ๆ คือ

- ๑) ประเมินจากรายงาน หรืองานที่มอบหมาย
- ๒) ประเมินจากการนำเสนอผลงาน
- ๓) การสอบปลายภาคเรียน

๓. ทักษะทางปัญญา

ผลการเรียนรู้ด้านทักษะทางปัญญา

- ๓.๑ สามารถสืบค้นข้อมูล วิเคราะห์ ทำความเข้าใจ อย่างเป็นระบบ
- ๓.๒ มีความมุ่งมั่น ใฝ่รู้เพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

กลยุทธ์การสอนที่ใช้พัฒนาการเรียนรู้ด้านทักษะทางปัญญา

- ๑) เรียนรู้กรณีศึกษาและร่วมกันอภิปรายกลุ่ม
- ๒) มีการศึกษาค้นคว้าในรูปรายงาน โครงงาน และนำเสนอ

กลยุทธ์การประเมินผลการเรียนรู้ด้านทักษะทางปัญญา

ประเมินจากผลงานและการปฏิบัติของผู้เรียน ที่เกิดจากการใช้กระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ วิวิจารณ์ และนำเสนอรายงานอย่างเป็นระบบ

๔. ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบ

ผลการเรียนรู้ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบ

- ๔.๑ สามารถสื่อสารภาษาไทยและภาษาต่างประเทศกับคนกลุ่มหลากหลายได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- ๔.๒ มีความรับผิดชอบในการกระทำของตนเองและรับผิดชอบต่องานในกลุ่ม
- ๔.๓ สามารถเป็นผู้ริเริ่มแสดงประเด็นในการแก้ไขสถานการณ์ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม พร้อมทั้งแสดงจุดยืนพอเหมาะทั้งของตนเองและของกลุ่ม

กลยุทธ์การสอนที่ใช้พัฒนาการเรียนรู้ด้านทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบ

- ๑) มีการมอบหมายงานให้ผู้เรียนทำงานเป็นกลุ่มเพื่อเรียนรู้ความรับผิดชอบ และการเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่ม
- ๒) กลยุทธ์การสอนที่เน้นการสร้างสัมพันธ์ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ระหว่างผู้เรียน กับผู้เรียน และผู้เรียนกับผู้สอน
- ๓) จัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้การปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ การจัดการอารมณ์ การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลอื่น

กลยุทธ์การประเมินผลการเรียนรู้ด้านทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และความรับผิดชอบ

- ๑) ประเมินจากพฤติกรรมและการแสดงออกของผู้เรียน ระหว่างการเรียนการสอน และการทำงานร่วมกับเพื่อน
- ๒) ประเมินจากผลงานของผู้เรียนที่นำเสนอตามที่ได้รับมอบหมาย

๕. ทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

ผลการเรียนรู้ด้านทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

๕.๑ สามารถแปลงข้อมูลเป็นข่าวสารที่มีคุณภาพ และเหมาะสมต่อการสื่อสารทั้งบุคคลและกลุ่มคนในสถานการณ์ที่หลากหลาย

กลยุทธ์การสอนที่ใช้พัฒนาการเรียนรู้ด้านทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

- ๑) จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะการสื่อสารระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน และบุคคลอื่นในสถานการณ์ที่หลากหลาย
- ๒) จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเลือกและใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่หลากหลายรูปแบบ
- ๓) จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ใช้วิชาการวิเคราะห์ข้อมูล และการสื่อสารข้อมูลได้อย่างเหมาะสม

กลยุทธ์การประเมินผลการเรียนรู้ด้านทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

- ๑) ประเมินจากความสามารถในการนำเสนอต่อชั้นเรียนโดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศหรือคณิตศาสตร์
- ๒) ประเมินจากความสามารถในการสื่อสาร การอธิบาย การอภิปรายกรณีศึกษาต่าง ๆ
- ๓) ประเมินจากผลงานตามกิจกรรมการเรียนการสอนที่ผู้สอนมอบหมาย

๖. แผนการสอน

สัปดาห์ที่	หัวข้อ/รายละเอียด	จำนวนชั่วโมง	กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อที่ใช้ (ถ้ามี)	ผู้สอน
๑	ทดสอบก่อนเข้าบทเรียน <ul style="list-style-type: none"> • แนะนำผู้สอน • แนะนำเนื้อหาวิชา 	๓	- บรรยายประกอบ สื่อ Power point การถามตอบข้อ	ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง

	<ul style="list-style-type: none"> • แนะนำวิธีการศึกษา บทที่ ๑ พระสูตรและสาระสำคัญใน มูลปริยายวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ • ความนำ • เนื้อหาสาระสำคัญในมูลปริยายสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในสัพพาสวสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในธัมมทาทาสวสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในภยฆราวสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอนนังคนสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอากังเขยยสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในวัตถุปมสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในสัลเลขสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในสัมมาทิฏฐิสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสติปัฏฐาน สูตร • สรุปท้ายบท 		<p>สงสัย</p> <ul style="list-style-type: none"> - Course outline /Assign - Present 	
<p>๒</p>	<ul style="list-style-type: none"> บทที่ ๒ พระสูตรและสาระสำคัญใน สีหนาทวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ • ความนำ • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬสีหนาทสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสีหนาทสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาทุกขกัขันธ สูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬทุกขกัขันธ สูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอนุมานสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในเจโตขีลสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในวนปตถสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมรฺจุปิตกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในเทวธาวิตักกสูตร 	<p>๓</p>	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบ สื่อ Power point ยกตัวอย่าง ประกอบ - Lecture/Present 	<p>ผศ.ดร.วิโรจน์</p> <p>คุ้มครอง</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • เนื้อหาสาระสำคัญในวิตักกสังฆฐานสูตร • สรุปท้ายบท 			
๓	<p>บทที่ ๓ พระสูตรและสาระสำคัญในโอปัมมวรรค มัชฌิมนิกาย</p> <p>มูลปณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒</p> <ul style="list-style-type: none"> • ความนำ • เนื้อหาสาระสำคัญในกกจูปมสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอลคัททูปมสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในวัมมิกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในรณวินิตสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในนิวาปสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในปาสาราสิสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬหัตถิปโทปมสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาหัตถิปโทปมสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสาโรปมสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬสาโรปมสูตร • สรุปท้ายบท 	๓	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบ • สื่อ Power point • ยกตัวอย่างประกอบ - Lecture/Present 	<p>ผศ.ดร.วิโรจน์</p> <p>คุ้มครอง</p>
๔	<p>บทที่ ๔ พระสูตรและสาระสำคัญในมหายมกวรรค มัชฌิมนิกาย</p> <p>มูลปณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒</p> <ul style="list-style-type: none"> • ความนำ • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬโคสิงคสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาโคสิงคสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาโคपालสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬโคपालสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬสัจจกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสัจจกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬตันหาสังขยสูตร 	๓	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบ • สื่อ Power point • ยกตัวอย่างประกอบ - อภิปรายกลุ่ม - Lecture/Present - Discussion 	<p>ผศ.ดร.วิโรจน์</p> <p>คุ้มครอง</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาตัมหาสังขยสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาอัสนีสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬอัสนีสูตร • สรุปท้ายบท 			
๕	บทที่ ๕ พระสูตรและสาระสำคัญใน จุฬยวมวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัญญาสร์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ <ul style="list-style-type: none"> • ความนำ • เนื้อหาสาระสำคัญในสาเลยกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในเวรัชกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาเวทลลสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬเวทลลสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬธัมมสมาทานสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาธัมมสมาทานสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในวิมังสกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในโกสัมพียสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในพรหมนิมิตตนิกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมารตซ์ชนียสูตร • สรุปท้ายบท 	๓	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบ - สื่อ Power point - ยกตัวอย่างประกอบ - อภิปรายกลุ่ม - Lecture/Present - Discussion 	ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง
๖	บทที่ ๖ พระสูตรและสาระสำคัญใน คหปติวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัญญาสร์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ <ul style="list-style-type: none"> • ความนำ • เนื้อหาสาระสำคัญในกันทรกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอัญญนาครสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในเสขปฏิบัติสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในโปตลียสูตร 	๓	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบ - สื่อ Power point - ยกตัวอย่างประกอบ - อภิปรายกลุ่ม - Lecture/Present - Discussion 	ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง

	<ul style="list-style-type: none"> • เนื้อหาสาระสำคัญในชีวกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอุปาติวาทสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในกุกกรวติกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอภยราชกุมารสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในพหุเวทนิยสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอปัณณกสูตร • สรุปท้ายบท 			
<p>๗</p>	<p>บทที่ ๗ พระสูตรและสาระสำคัญในภิกขุวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓</p> <ul style="list-style-type: none"> • ความนำ • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬราหุโลวาทสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาราหุโลวาทสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬมาลุงกยสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหามาลุงกยสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในภัททาลิสสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในลฎุกโกปมสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในจาทุมสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในนพกปานสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในโคลิสทานิสสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในกีฎาคริสสูตร • สรุปท้ายบท <p>บทที่ ๘ พระสูตรและสาระสำคัญในปริพพาชกวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓</p> <ul style="list-style-type: none"> • ความนำ • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬวัจฉโคตตสูตร 	<p>๓</p>	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบ • สื่อ Power point • ยกตัวอย่างประกอบ - Lecture/Present 	<p>ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • เนื้อหาสาระสำคัญในอัครคีร์วจโคตตสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาวัจจโคตตสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในทีฆนขสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมาคันตียสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในสันทกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสุกกุทายิสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในสมณมุนทิกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬสุกกุทายิสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในเวชนสสูตร • สรุปท้ายบท 			
๘	สอบกลางภาค	๓	ข้อสอบกลางภาค	ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง
๙	<p>บทที่ ๙ พระสูตรและสาระสำคัญในราชวรรค มัชฌิมนิกาย</p> <p>มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓</p> <ul style="list-style-type: none"> • ความนำ • เนื้อหาสาระสำคัญในขุททกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในรัฐฐุปาลสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมฆเทวสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมธรรสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในโพธิราชกุมารสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอังคลิมาลสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในปิยชาติกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในพาหิติกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในธัมมเจตติยสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในกัณณกัตถลสูตร • สรุปท้ายบท 	๓	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบ สื่อ Power point ยกตัวอย่างประกอบ - อภิปรายกลุ่ม - Lecture/Present - Discussion 	ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง

๑๐	<p>บทที่ ๑๐ พระสูตรและสาระสำคัญในพราหมณวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓</p> <ul style="list-style-type: none"> • ความนำ • เนื้อหาสาระสำคัญในพรหมายุสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในเสลสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอัสนถายนสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในโฆฎุมขุสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในจังกีสสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในเอสுகารีสสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในธณัญชานิสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในวาเสฏฐสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในสุภสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในสังคารวสูตร • สรุปท้ายบท 	๓	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบ - สื่อ Power point - ยกตัวอย่างประกอบ - อภิปรายกลุ่ม - Lecture/Present - Discussion 	<p>ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง</p>
๑๑	<p>บทที่ ๑๑ พระสูตรและสาระสำคัญในเทวทหวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔</p> <ul style="list-style-type: none"> • ความนำ • เนื้อหาสาระสำคัญในเทวทหสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในปัญจัตตยสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในกินติสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญสามคามสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในสุนักขัตตสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอาเนญชสัปปายสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในคณกโมคคัลลานสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในโคปกโมคคัลลานสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาปุณณมสูตร 	๓	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบ - สื่อ Power point - ยกตัวอย่างประกอบ - อภิปรายกลุ่ม - Lecture/Present - Discussion 	<p>ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬapunณมสูตร • สรุปท้ายบท 			
๑๒	<p>บทที่ ๑๒ พระสูตรและสาระสำคัญในอนุปทวรรค มัชฌิมนิกาย</p> <p>อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔</p> <ul style="list-style-type: none"> • ความนำ • เนื้อหาสาระสำคัญในอนุปทสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในฉวีโสธนสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในสัปปริสสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในเสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในพุทธาทกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอสิคิลิสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาจัตตารีสกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอานาปานัสสติสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในกายคตาสติสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในสังขารูปัตติสูตร • สรุปท้ายบท 	๓	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบ - สื่อ Power point - ยกตัวอย่างประกอบ - อภิปรายกลุ่ม - Lecture/Present - Discussion 	<p>ผศ.ดร.วิโรจน์</p> <p>คุ้มครอง</p>
๑๓	<p>บทที่ ๑๓ พระสูตรและสาระสำคัญในสุญญตวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔</p> <ul style="list-style-type: none"> • ความนำ • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬสุญญตสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสุญญตสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอัจฉริยัพภูตธัมมสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในพักกุกัตเถรัจฉริยัพภูตสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในทันตภูมิสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในภูมิขสูตร 	๓	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบ - สื่อ Power point - ยกตัวอย่างประกอบ - อภิปรายกลุ่ม - Lecture/Present - Discussion 	<p>ผศ.ดร.วิโรจน์</p> <p>คุ้มครอง</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • เนื้อหาสาระสำคัญในอนุรุทธสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอุปกกิลลสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในพาลป็นจิตสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในเทวทูตสูตร • สรุปท้ายบท 			
๑๔	<p>บทที่ ๑๔ พระสูตรและสาระสำคัญใน วิภังควรรค มัชฌิมนิกาย</p> <p>อุปริปัญญาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔</p> <ul style="list-style-type: none"> • ความนำ • เนื้อหาสาระสำคัญในภัทเทกรัตตสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอนันท์ภทเทกรัตตสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาภักจจานภัทเทกรัตตสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในโลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬกัมมวิภังคสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในมหาภักมวิภังคสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในสหายนวิภังคสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอุทเทสวิภังคสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอรณวิภังคสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในธาตวิภังคสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในสังจวิภังคสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในทักขินาวิภังคสูตร • สรุปท้ายบท 	๓	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบ - สื่อ Power point - ยกตัวอย่างประกอบ - อภิปรายกลุ่ม - Lecture/Present - Discussion 	ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง
๑๕	<p>บทที่ ๑๕ พระสูตรและสาระสำคัญใน สหายนวรรค มัชฌิมนิกาย</p> <p>อุปริปัญญาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔</p>	๓	<ul style="list-style-type: none"> - บรรยายประกอบ - สื่อ Power point - ยกตัวอย่าง 	ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง

	<p>ความนำ</p> <ul style="list-style-type: none"> • เนื้อหาสาระสำคัญในอนาถปิณฑโกวาทสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในฉันทโนวาทสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในปุณโณวาทสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในนันทโกวาทสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬราหุโลวาทสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในฉฉกสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในสหายตนวิมังคสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในนครวินทยสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในปิณฑปาตปารีสุทธิสูตร • เนื้อหาสาระสำคัญในอินทริยภาวนาสูตร • สรุปท้ายบท <p>ประมวลสรุปองค์ความรู้ประจำรายวิชา</p>		<p>ประกอบ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lecture/Present - Conclusion/Improvement 	
๑๖	สอบปลายภาค/เทคโฮม	๓	ข้อสอบปลายภาค	ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง

๒. แผนการประเมินผลการเรียนรู้

ที่	วิธีการประเมิน	สัปดาห์ที่ประเมิน	สัดส่วนการประเมิน
๑	การนำเสนองานมอบหมาย รายงาน การมีส่วนร่วมในการทำงานเป็นกลุ่ม การส่งงานตามที่ได้รับมอบหมาย	ตลอดภาค การศึกษา	๒๐%
๒	การเข้าชั้นเรียน การมีส่วนร่วมอภิปราย เสนอและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในชั้นเรียน	ตลอดภาค การศึกษา	๑๐%
๓	สอบกลางภาค	๘	๒๐%
๔	สอบปลายภาคหรือ เทคโฮม	๑๖	๕๐%

หมวดที่ ๕ ทรัพยากรประกอบการเรียนการสอน

๑. เอกสารและตำราหลัก

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเถปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙.

_____. ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙.

๒. เอกสารและข้อมูลสำคัญ

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.

โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรต้นตปิฎก เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). ศัพท์วิเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๕๘.

พระอมรมณี (จับ ป.๙). นำเที่ยวในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. คำบรรยายในพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับประชาชน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

หมวดที่ ๖ การประเมินและปรับปรุงการดำเนินการของรายวิชา

๑. กลยุทธ์การประเมินประสิทธิผลของรายวิชาโดยผู้สอน

การประเมินประสิทธิผลในรายวิชานี้ ที่จัดทำโดยผู้สอน ได้จัดกิจกรรมในการนำแนวคิดและความเห็นจากนิสิตได้ดังนี้

- การสนทนากลุ่มระหว่างผู้สอนและผู้เรียน
- การสังเกตการณ์จากพฤติกรรมของผู้เรียน

<ul style="list-style-type: none"> - แบบประเมินผู้สอน และประเมินรายวิชา - ข้อเสนอแนะผ่านเว็บบอร์ด ที่อาจารย์ผู้สอนได้จัดทำเป็นช่องทางสื่อสารกับนิสิต
<p>๒. กลยุทธ์การประเมินการสอน</p> <p>ในการเก็บข้อมูลเพื่อประเมินการสอน ได้มีกลยุทธ์ ดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> - การสังเกตการณ์สอนของผู้สอน - ผลการสอบ - การทวนสอบผลประเมินการเรียนรู้
<p>๓. การปรับปรุงการสอน</p> <p>หลังจากผลการประเมินการสอนในข้อ ๒ ได้นำผลการประเมินไปปรับปรุงการสอน โดยการจัดกิจกรรมในการระดมสมอง และหาข้อมูลเพิ่มเติมในการปรับปรุงการสอน ดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> - สัมมนาการจัดการเรียนการสอน - การวิจัยในและนอกชั้นเรียน (ถ้ามี)
<p>๔. การทวนสอบมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของนิสิตในรายวิชา</p> <p>ในระหว่างกระบวนการสอนรายวิชา มีการทวนสอบผลสัมฤทธิ์ในรายหัวข้อ ตามที่คาดหวังจากการเรียนรู้ในวิชา ได้จากใบงาน แบบฝึกหัด การสอบถามนิสิต การตรวจงานมอบหมายของนิสิต และพิจารณาจากผลการทดสอบย่อย และหลังการออกผลการเรียนรายวิชา มีการทวนสอบผลสัมฤทธิ์โดยรวมในวิชาได้ดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> - การทวนสอบการให้คะแนนจากการสุ่มตรวจผลงานของนิสิตโดยอาจารย์อื่น หรือผู้ทรงคุณวุฒิที่ไม่ใช่อาจารย์ประจำหลักสูตร - มีการตั้งคณะกรรมการในสาขาวิชา ตรวจสอบผลการประเมินการเรียนรู้ของนิสิต โดยตรวจสอบข้อสอบ ใบงาน รายงาน วิธีการให้คะแนนสอบ และการให้คะแนนพฤติกรรม
<p>๕. การดำเนินการทบทวนและการวางแผนปรับปรุงประสิทธิผลของรายวิชา</p> <p>จากผลการประเมิน และทวนสอบผลสัมฤทธิ์ประสิทธิผลรายวิชา ได้มีการวางแผนการปรับปรุงการสอน และรายละเอียดวิชา เพื่อให้เกิดคุณภาพมากขึ้น ดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> - ปรับปรุงรายวิชาทุก ๕ ปี หรือตามข้อเสนอแนะและผลการทวนสอบมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ตามข้อ ๔ - เปลี่ยนหรือสลับอาจารย์ผู้สอน เพื่อให้นิสิตมีมุมมองในเรื่องการประยุกต์ความรู้นี้กับปัญหาที่มาจากงานวิจัยของอาจารย์หรือจากรายงานต่างๆ ที่มีการเสนอแนะเข้ามาสู่การปรับปรุงแก้ไข

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	ก
รายละเอียดของรายวิชา	ข
สารบัญ	ต
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฝ
บทที่ ๑ พระสูตรและสาระสำคัญในมูลปริยายวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่มที่ ๑๒	๑
๑.๑ ความนำ	๔
๑.๒ เนื้อหาสาระสำคัญในมูลปริยายสูตร	๕
๑.๓ เนื้อหาสาระสำคัญในสัพพาสวสูตร	๙
๑.๔ เนื้อหาสาระสำคัญในอัมมทาทาสวสูตร	๑๒
๑.๕ เนื้อหาสาระสำคัญในภยเกรวสูตร	๑๔
๑.๖ เนื้อหาสาระสำคัญในอนังคนสูตร	๑๘
๑.๗ เนื้อหาสาระสำคัญในอากังเขยยสูตร	๒๐
๑.๘ เนื้อหาสาระสำคัญในวัตถุปมสูตร	๒๒
๑.๙ เนื้อหาสาระสำคัญในสัลเลขสูตร	๒๔
๑.๑๐ เนื้อหาสาระสำคัญในสัมมาทิฏฐิสูตร	๒๖
๑.๑๑ เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสติปัฏฐานสูตร	๓๐
๑.๑๒ สรุปท้ายบท	๓๓
๑.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๑	๓๔
๑.๑๔ เอกสารอ้างอิง	๓๕
บทที่ ๒ พระสูตรและสาระสำคัญในสีหนาทวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่มที่ ๑๒	๓๖
๒.๑ ความนำ	๓๙
๒.๒ เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬสีหนาทสูตร	๔๐
๒.๓ เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสีหนาทสูตร	๔๓
๒.๔ เนื้อหาสาระสำคัญในมหาทุกขกัณฑ์สูตร	๔๘
๒.๕ เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬทุกขกัณฑ์สูตร	๕๐
๒.๖ เนื้อหาสาระสำคัญในอนุนามสูตร	๕๒
๒.๗ เนื้อหาสาระสำคัญในเจโตศีลสูตร	๕๔
๒.๘ เนื้อหาสาระสำคัญในวนปตถสูตร	๕๖
๒.๙ เนื้อหาสาระสำคัญในมรุปินทิกสูตร	๕๗

๒.๑๐	เนื้อหาสาระสำคัญในเทวธาวิตกกสูตร	๖๐
๒.๑๑	เนื้อหาสาระสำคัญในวิตกกัณฐฐานสูตร	๖๒
๒.๑๒	สรุปท้ายบท	๖๕
๒.๑๓	คำถามประจำบทที่ ๒	๖๖
๒.๑๔	เอกสารอ้างอิง	๖๗
บทที่ ๓ พระสูตรและสาระสำคัญในโอปัมมวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสกั เล่มที่ ๑๒		๖๘
๓.๑	ความนำ	๗๑
๓.๒	เนื้อหาสาระสำคัญในกกจูปมสูตร	๗๒
๓.๓	เนื้อหาสาระสำคัญในอลคัทพูปมสูตร	๗๔
๓.๔	เนื้อหาสาระสำคัญในวัมมิกสูตร	๗๙
๓.๕	เนื้อหาสาระสำคัญในรถวินิตสูตร	๘๐
๓.๖	เนื้อหาสาระสำคัญในนิวาปสูตร	๘๓
๓.๗	เนื้อหาสาระสำคัญในปาสราสิสูตร	๘๕
๓.๘	เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬหัตถิปโทปมสูตร	๘๗
๓.๙	เนื้อหาสาระสำคัญในมหาหัตถิปโทปมสูตร	๙๐
๓.๑๐	เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสารโรปมสูตร	๙๒
๓.๑๑	เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬสารโรปมสูตร	๙๕
๓.๑๒	สรุปท้ายบท	๙๗
๓.๑๓	คำถามประจำบทที่ ๓	๙๘
๓.๑๔	เอกสารอ้างอิง	๙๙
บทที่ ๔ พระสูตรและสาระสำคัญในมหายมวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสกั เล่มที่ ๑๒		๑๐๐
๔.๑	ความนำ	๑๐๓
๔.๒	เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬโคสิงคสูตร	๑๐๔
๔.๓	เนื้อหาสาระสำคัญในมหาโคสิงคสูตร	๑๐๗
๔.๔	เนื้อหาสาระสำคัญในมหาโคपालสูตร	๑๐๙
๔.๕	เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬโคपालสูตร	๑๑๑
๔.๖	เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬสัจจกสูตร	๑๑๔
๔.๗	เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสัจจกสูตร	๑๑๗
๔.๘	เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬตัมหาสังขยสูตร	๑๒๐
๔.๙	เนื้อหาสาระสำคัญในมหาตัมหาสังขยสูตร	๑๒๒
๔.๑๐	เนื้อหาสาระสำคัญในมหาอัสนปุรสูตร	๑๒๕
๔.๑๑	เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬอัสนปุรสูตร	๑๒๘
๔.๑๒	สรุปท้ายบท	๑๓๐

๔.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๔	๑๓๑
๔.๑๔ เอกสารอ้างอิง	๑๓๒
บทที่ ๕ พระสูตรและสาระสำคัญในจุฬยมกวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่มที่ ๑๒	๑๓๓
๕.๑ ความนำ	๑๓๖
๕.๒ เนื้อหาสาระสำคัญในสาเลยยกสูตร	๑๓๗
๕.๓ เนื้อหาสาระสำคัญในเวรัญชกสูตร	๑๔๐
๕.๔ เนื้อหาสาระสำคัญในมหาเวทลลสูตร	๑๔๒
๕.๕ เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬเวทลลสูตร	๑๔๔
๕.๖ เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬธัมมสมาทานสูตร	๑๔๗
๕.๗ เนื้อหาสาระสำคัญในมหาธัมมสมาทานสูตร	๑๕๐
๕.๘ เนื้อหาสาระสำคัญในวิมังสกสูตร	๑๕๒
๕.๙ เนื้อหาสาระสำคัญในโกสัมพียสูตร	๑๕๕
๕.๑๐ เนื้อหาสาระสำคัญในพรหมนิมัตตนิกสูตร	๑๕๖
๕.๑๑ เนื้อหาสาระสำคัญในมารตซ์ชเนยยสูตร	๑๕๙
๕.๑๒ สรุปท้ายบท	๑๖๐
๕.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๕	๑๖๑
๕.๑๔ เอกสารอ้างอิง	๑๖๒
บทที่ ๖ พระสูตรและสาระสำคัญในคหปติวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่มที่ ๑๓	๑๖๓
๖.๑ ความนำ	๑๖๖
๖.๒ เนื้อหาสาระสำคัญในกัณฑกรสูตร	๑๖๗
๖.๓ เนื้อหาสาระสำคัญในอัฐฐกนาครสูตร	๑๗๐
๖.๔ เนื้อหาสาระสำคัญในเสขปฏิปทาสูตร	๑๗๑
๖.๕ เนื้อหาสาระสำคัญในโปตลียสูตร	๑๗๓
๖.๖ เนื้อหาสาระสำคัญในชีวกสูตร	๑๗๕
๖.๗ เนื้อหาสาระสำคัญในอุปาสิวาทสูตร	๑๗๗
๖.๘ เนื้อหาสาระสำคัญในกุกกุรวตติกสูตร	๑๗๙
๖.๙ เนื้อหาสาระสำคัญในอภยราชกุมารสูตร	๑๘๒
๖.๑๐ เนื้อหาสาระสำคัญในพหุเวทนียสูตร	๑๘๔
๖.๑๑ เนื้อหาสาระสำคัญในอปปณณกสูตร	๑๘๖
๖.๑๒ สรุปท้ายบท	๑๘๙
๖.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๖	๑๙๐
๖.๑๔ เอกสารอ้างอิง	๑๙๑

บทที่ ๗ พระสูตรและสาระสำคัญในภิกขุวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่มที่ ๑๓	๑๙๒
๗.๑ ความนำ	๑๙๕
๗.๒ เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬาราทูลโฆวาทสูตร	๑๙๖
๗.๓ เนื้อหาสาระสำคัญในมหาราทูลโฆวาทสูตร	๑๙๘
๗.๔ เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬาลุงกยสูตร	๒๐๑
๗.๕ เนื้อหาสาระสำคัญในมหามาลุงกยสูตร	๒๐๓
๗.๖ เนื้อหาสาระสำคัญในภัททาลิสสูตร	๒๐๔
๗.๗ เนื้อหาสาระสำคัญในลฎกโกปมสูตร	๒๐๗
๗.๘ เนื้อหาสาระสำคัญในจาทุมสูตร	๒๐๙
๗.๙ เนื้อหาสาระสำคัญในนพกปานสูตร	๒๑๑
๗.๑๐ เนื้อหาสาระสำคัญในโคทิสสานิสสูตร	๒๑๓
๗.๑๑ เนื้อหาสาระสำคัญในกัฎฐาคริสูตร	๒๑๕
๗.๑๒ สรุปท้ายบท	๒๑๘
๗.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๗	๒๑๙
๗.๑๔ เอกสารอ้างอิง	๒๒๐
บทที่ ๘ พระสูตรและสาระสำคัญในปริพพาชกวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่มที่ ๑๓	๒๒๑
๘.๑ ความนำ	๒๒๔
๘.๒ เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬัจฉโคตตสูตร	๒๒๕
๘.๓ เนื้อหาสาระสำคัญในอัคคิวัจฉโคตตสูตร	๒๒๗
๘.๔ เนื้อหาสาระสำคัญในมหาวัจฉโคตตสูตร	๒๒๙
๘.๕ เนื้อหาสาระสำคัญในทีฆนขสูตร	๒๓๑
๘.๖ เนื้อหาสาระสำคัญในมาคัณทียสูตร	๒๓๓
๘.๗ เนื้อหาสาระสำคัญในสันทกสูตร	๒๓๕
๘.๘ เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสุกฤทายิสสูตร	๒๓๘
๘.๙ เนื้อหาสาระสำคัญในสมณมฺณชิกสูตร	๒๔๑
๘.๑๐ เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬสุกฤทายิสสูตร	๒๔๓
๘.๑๑ เนื้อหาสาระสำคัญในเวณิสสูตร	๒๔๕
๘.๑๒ สรุปท้ายบท	๒๔๖
๘.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๘	๒๔๗
๘.๑๔ เอกสารอ้างอิง	๒๔๘
บทที่ ๙ พระสูตรและสาระสำคัญในราชวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่มที่ ๑๓	๒๔๙
๙.๑ ความนำ	๒๕๒
๙.๒ เนื้อหาสาระสำคัญในขมฺภิการสูตร	๒๕๓

๙.๓	เนื้อหาสาระสำคัญในรัฐपालสูตร	๒๕๔
๙.๔	เนื้อหาสาระสำคัญในมณฑลสูตร	๒๕๗
๙.๕	เนื้อหาสาระสำคัญในมจรสูตร	๒๕๘
๙.๖	เนื้อหาสาระสำคัญในโพธิราชกุมารสูตร	๒๖๐
๙.๗	เนื้อหาสาระสำคัญในอังคฺลิมาลสูตร	๒๖๓
๙.๘	เนื้อหาสาระสำคัญในปิยชาติกสูตร	๒๖๕
๙.๙	เนื้อหาสาระสำคัญในพาหิติกสูตร	๒๖๖
๙.๑๐	เนื้อหาสาระสำคัญในธัมมเจตียสูตร	๒๖๘
๙.๑๑	เนื้อหาสาระสำคัญในกัณณกัตถลสูตร	๒๗๐
๙.๑๒	สรุปท้ายบท	๒๗๒
๙.๑๓	คำถามประจำบทที่ ๙	๒๗๓
๙.๑๔	เอกสารอ้างอิง	๒๗๔
บทที่ ๑๐ พระสูตรและสาระสำคัญในพราหมณวรรค มัชฌิมนิคาย มัชฌิมปิณณาสกั เล่มที่ ๑๓		๒๗๕
๑๐.๑	ความนำ	๒๗๘
๑๐.๒	เนื้อหาสาระสำคัญในพรหมายสูตร	๒๗๙
๑๐.๓	เนื้อหาสาระสำคัญในเสลสูตร	๒๘๑
๑๐.๔	เนื้อหาสาระสำคัญในอัสนสลายนสูตร	๒๘๓
๑๐.๕	เนื้อหาสาระสำคัญในโฆฏมุขสูตร	๒๘๕
๑๐.๖	เนื้อหาสาระสำคัญในจังกีสสูตร	๒๘๗
๑๐.๗	เนื้อหาสาระสำคัญในเอสุการีสูตร	๒๘๙
๑๐.๘	เนื้อหาสาระสำคัญในธัญชานิสสูตร	๒๙๑
๑๐.๙	เนื้อหาสาระสำคัญในวาเสฏฐสูตร	๒๙๒
๑๐.๑๐	เนื้อหาสาระสำคัญในสุภสูตร	๒๙๔
๑๐.๑๑	เนื้อหาสาระสำคัญในสังคารวสูตร	๒๙๖
๑๐.๑๒	สรุปท้ายบท	๒๙๘
๑๐.๑๓	คำถามประจำบทที่ ๑๐	๒๙๙
๑๐.๑๔	เอกสารอ้างอิง	๓๐๐
บทที่ ๑๑ พระสูตรและสาระสำคัญในเทวทหวรรค มัชฌิมนิคาย อุปรปิณณาสกั เล่มที่ ๑๔		๓๐๑
๑๑.๑	ความนำ	๓๐๔
๑๑.๒	เนื้อหาสาระสำคัญในเทวทหสูตร	๓๐๕
๑๑.๓	เนื้อหาสาระสำคัญในปัญจัตถยสูตร	๓๐๘
๑๑.๔	เนื้อหาสาระสำคัญในกินติสูตร	๓๑๑
๑๑.๕	เนื้อหาสาระสำคัญสามคามสูตร	๓๑๓

๑๑.๖	เนื้อหาสาระสำคัญในสุนกษัตตสูตร	๓๑๖
๑๑.๗	เนื้อหาสาระสำคัญในอาเนญชสัปปายสูตร	๓๑๙
๑๑.๘	เนื้อหาสาระสำคัญในคณโกโมคคัลลานสูตร	๓๒๐
๑๑.๙	เนื้อหาสาระสำคัญในโคปกโมคคัลลานสูตร	๓๒๒
๑๑.๑๐	เนื้อหาสาระสำคัญในมหาปุณณมสูตร	๓๒๕
๑๑.๑๑	เนื้อหาสาระสำคัญในจูฬปุณณมสูตร	๓๒๗
๑๑.๑๒	สรุปท้ายบท	๓๒๘
๑๑.๑๓	คำถามประจำบทที่ ๑๑	๓๒๙
๑๑.๑๔	เอกสารอ้างอิง	๓๓๐
บทที่ ๑๒ พระสูตรและสาระสำคัญในอนุปทวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปิณฑาสก์ เล่มที่ ๑๔		๓๓๑
๑๒.๑	ความนำ	๓๓๔
๑๒.๒	เนื้อหาสาระสำคัญในอนุปทสูตร	๓๓๕
๑๒.๓	เนื้อหาสาระสำคัญในฉวิโสธนสูตร	๓๓๗
๑๒.๔	เนื้อหาสาระสำคัญในสัปปุริสสูตร	๓๓๙
๑๒.๕	เนื้อหาสาระสำคัญในเสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร	๓๔๐
๑๒.๖	เนื้อหาสาระสำคัญในพหุธาตุกสูตร	๓๔๒
๑๒.๗	เนื้อหาสาระสำคัญในอิสสิคิลิสูตร	๓๔๕
๑๒.๘	เนื้อหาสาระสำคัญในมหาจัตตารีสกสูตร	๓๔๖
๑๒.๙	เนื้อหาสาระสำคัญในอานาปานัสสติสูตร	๓๔๙
๑๒.๑๐	เนื้อหาสาระสำคัญในกายคตาสติสูตร	๓๕๑
๑๒.๑๑	เนื้อหาสาระสำคัญในสังขารูปปัตติสูตร	๓๕๓
๑๒.๑๒	สรุปท้ายบท	๓๕๔
๑๒.๑๓	คำถามประจำบทที่ ๑๒	๓๕๕
๑๒.๑๔	เอกสารอ้างอิง	๓๕๖
บทที่ ๑๓ พระสูตรและสาระสำคัญในสุญญตวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปิณฑาสก์ เล่มที่ ๑๔		๓๕๗
๑๓.๑	ความนำ	๓๖๐
๑๓.๒	เนื้อหาสาระสำคัญในจูฬสุญญตสูตร	๓๖๑
๑๓.๓	เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสุญญตสูตร	๓๖๓
๑๓.๔	เนื้อหาสาระสำคัญในัจฉริยัพภูตัมมสูตร	๓๖๖
๑๓.๕	เนื้อหาสาระสำคัญในพักกุตเถรัจฉริยัพภูตสูตร	๓๖๘
๑๓.๖	เนื้อหาสาระสำคัญในทันทภูมิตสูตร	๓๖๙
๑๓.๗	เนื้อหาสาระสำคัญในภูมิขสูตร	๓๗๐
๑๓.๘	เนื้อหาสาระสำคัญในอนรุทธสูตร	๓๗๑

๑๓.๙ เนื้อหาสาระสำคัญในอุปกิเลสสูตร	๓๗๓
๑๓.๑๐ เนื้อหาสาระสำคัญในพาลปณฑิตสูตร	๓๗๕
๑๓.๑๑ เนื้อหาสาระสำคัญในเทวทูตสูตร	๓๗๖
๑๓.๑๒ สรุปท้ายบท	๓๗๘
๑๓.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๑๓	๓๗๙
๑๓.๑๔ เอกสารอ้างอิง	๓๘๐
บทที่ ๑๔ พระสูตรและสาระสำคัญในวิภังควรรค มัชฌิมนิกาย อุपरิปณาสก์ เล่มที่ ๑๔	๓๘๑
๑๔.๑ ความนำ	๓๘๔
๑๔.๒ เนื้อหาสาระสำคัญในภทเทภรตตสูตร	๓๘๕
๑๔.๓ เนื้อหาสาระสำคัญในอนันท์ภทเทภรตตสูตร	๓๘๗
๑๔.๔ เนื้อหาสาระสำคัญในมหาภทเทภรตตสูตร	๓๘๘
๑๔.๕ เนื้อหาสาระสำคัญในโลมสกังคิยภทเทภรตตสูตร	๓๘๙
๑๔.๖ เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬกัมมวิภังคสูตร	๓๙๐
๑๔.๗ เนื้อหาสาระสำคัญในมหากัมมวิภังคสูตร	๓๙๑
๑๔.๘ เนื้อหาสาระสำคัญในสหายตนวิภังคสูตร	๓๙๔
๑๔.๙ เนื้อหาสาระสำคัญในอุทเทสวิภังคสูตร	๓๙๖
๑๔.๑๐ เนื้อหาสาระสำคัญในอรณวิภังคสูตร	๓๙๗
๑๔.๑๑ เนื้อหาสาระสำคัญในธาตวิภังคสูตร	๓๙๙
๑๔.๑๒ เนื้อหาสาระสำคัญในสังขวิภังคสูตร	๔๐๐
๑๔.๑๓ เนื้อหาสาระสำคัญในทักษิณวิภังคสูตร	๔๐๒
๑๔.๑๔ สรุปท้ายบท	๔๐๕
๑๔.๑๕ คำถามประจำบทที่ ๑๓	๔๐๖
๑๔.๑๖ เอกสารอ้างอิง	๔๐๗
บทที่ ๑๕ พระสูตรและสาระสำคัญในสหายตนวรรค มัชฌิมนิกาย อุपरิปณาสก์ เล่มที่ ๑๔	๔๐๘
๑๕.๑ ความนำ	๔๑๑
๑๕.๒ เนื้อหาสาระสำคัญในอนาถปิณฑิโกวาทสูตร	๔๑๒
๑๕.๓ เนื้อหาสาระสำคัญในฉันโนวาทสูตร	๔๑๓
๑๕.๔ เนื้อหาสาระสำคัญในปุณโณวาทสูตร	๔๑๕
๑๕.๕ เนื้อหาสาระสำคัญในนันทโกวาทสูตร	๔๑๖
๑๕.๖ เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬราหุโลวาทสูตร	๔๑๗
๑๕.๗ เนื้อหาสาระสำคัญในฉฉกสูตร	๔๑๙
๑๕.๘ เนื้อหาสาระสำคัญในสหายตนวิภังคสูตร	๔๒๑
๑๕.๙ เนื้อหาสาระสำคัญในนครวินทยสูตร	๔๒๒

๑๕.๑๐ เนื้อหาสาระสำคัญในปิณฑปตปารีสุทธิสูตร	๔๒๓
๑๕.๑๑ เนื้อหาสาระสำคัญในอินทริยภาวนาสูตร	๔๒๔
๑๕.๑๒ สรุปร่ายบท	๔๒๖
๑๕.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๑๕	๔๒๗
๑๕.๑๔ เอกสารอ้างอิง	๔๒๘
ประวัติผู้เขียน	๔๒๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ในงานเอกสารคำสอนฉบับนี้ ผู้เขียนได้อ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาทศปิฎก ๒๕๐๐ และภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยใช้อักษรย่อแทนชื่อเต็มคัมภีร์ตามระบบอ้างอิง เล่ม/ชื่อ/หน้า ตัวอย่าง ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑/๑. หมายถึง มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกวรรคปาลี พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ ข้อ ๑ หน้า ๑ เป็นต้น ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑/๑. หมายถึง มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ ข้อ ๑ หน้า ๑ เป็นต้น

สำหรับ **อรรถกถา** อ้างอิงอรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/ชื่อ/หน้า ตัวอย่าง ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๐/๒๐. หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคลวิลาสินี สีลขณธวคคกฏกถา เล่มที่ ๑ ข้อ ๑๓ หน้า ๒๐ กรณีที่อรรถกถาเล่มใดไม่มีเลขข้อรูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วยเล่ม/หน้า ตัวอย่าง อภิ.สง.อ. (บาลี) ๑/๑๗๒ หมายถึง อภิธมมปิฎก ธมมสงคณิ อฏฐุสาลินีอฏฐกถา เล่มที่ ๑ หน้า ๑๗๒ บางคัมภีร์มีจำนวนเล่มเดียวใช้วิธีการอ้างอิงชื่อ/หน้า ตัวอย่าง ชุ.ม.อ.(บาลี) ๒/๔. หมายถึง ชุททกนิกาย สหุทธมมปปุชโชติกา มหานิทเทศอฏฐกถา ข้อ ๒ หน้า ๔ เป็นต้น

ฎีกา อ้างอิงฎีกาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วยเล่ม/ชื่อ/หน้า ตัวอย่าง ที.ม.ฎีกา (บาลี) ๑/๓/๕ หมายถึง ทีฆนิกาย นีลตถปภาสินี มหาวคคฎีกา เล่มที่ ๑ ข้อ ๓ หน้า ๕ บางคัมภีร์มีจำนวนเล่มเดียว ใช้วิธีการอ้างอิงชื่อ/หน้า ตัวอย่าง วชิร.ฎีกา (บาลี) ๕/๒๓. หมายถึง วชิรพุทธฎีกา ข้อ ๕ หน้า ๒๓ เป็นต้น บางกรณีใช้ ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๔๐๔ หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขณธวคคฎีกา หน้า ๔๐๔

พระวินัยปิฎก

๑-๒ วิ.มหา. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังคปาลี	(ภาษาบาลี)
๑-๒ วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
๔ วิ.ม. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวคคปาลี	(ภาษาบาลี)
๔ วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๗ วิ.จ. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	จุฬวคคปาลี	(ภาษาบาลี)
๗ วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
๘ วิ.ป. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวคคปาลี	(ภาษาบาลี)
๘ วิ.ป. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

๙ ที.สี. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย สีลขณธวคคปาลี	(ภาษาบาลี)
๙ ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย สีลขณธววรรค	(ภาษาไทย)

๑๐ ที.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๑๐ ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๑ ที.ปา. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๑๑ ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
๑๒ ม.มู. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๑๒ ม.มู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
๑๓ ม.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๑๓ ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
๑๔ ม.อุ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๑๔ ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก	(ภาษาไทย)
๑๖ ส.นิ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย นิทานวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๑๖ ส.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
๑๘ ส.สพ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย สพายนวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๑๘ ส.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
๑๙ ส.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย มหาวารวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๑๙ ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐ อง.ทุก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๒๐ อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๐ อง.ติก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๒๐ อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๓ อง.สตตก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สตตกนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๒๓ อง.สตตก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๓ อง.อฏฐก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๒๓ อง.อฏฐก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๔ อง.ทสก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๒๔ อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕ ขุ.ขุ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๒๕ ขุ.ขุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
๒๕ ขุ.สุ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิปาตปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๒๕ ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๗ ขุ.ชา. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
๒๗ ขุ.ชา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก	(ภาษาไทย)
๒๙ ขุ.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศปาฬิ	(ภาษาบาลี)

๒๙ ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
๓๑ ขุ.ป. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
๓๑ ขุ.ป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
๓๒ ขุ.อป. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทานปาติ	(ภาษาบาลี)
๓๒ ขุ.อป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

๓๔ อภิ.สง. (บาลี)	=	อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณีปาติ	(ภาษาบาลี)
๓๔ อภิ.สง. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
๓๕ อภิ.วิ. (บาลี)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
๓๕ อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย สุมงคลวิลาสินี สีลกฺขนชวคคอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ม.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย สุมงคลวิลาสินี มหาวคคอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย สุมงคลวิลาสินี ปาฎิกาวคคอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
ม.มู.อ. (บาลี)	=	มชฌิมนิกาย ปปญจสุทนี มุลปณณาสกอกฺกจกถ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.อ. (บาลี)	=	มชฌิมนิกาย ปปญจสุทนี มชฌิมปณณาสกอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.อ. (บาลี)	=	มชฌิมนิกาย ปปญจสุทนี อุปริปณณาสกอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
สํ.ส.อ. (บาลี)	=	สํยุตตนิกาย สารตถปฺปกาสินี สคาถวคคอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
สํ.ข.อ. (บาลี)	=	สํยุตตนิกาย สารตถปฺปกาสินี ขนชวคคอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
สํ.สพ.อ. (บาลี)	=	สํยุตตนิกาย สารตถปฺปกาสินี สพายตนวคคอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
สํ.ม.อ. (บาลี)	=	สํยุตตนิกาย สารตถปฺปกาสินี มหาวคคอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.อ. (บาลี)	=	องคฺตตรนิกาย มโนรลปฺรณี เอกกนิปาตอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.อ. (บาลี)	=	องคฺตตรนิกาย มโนรลปฺรณี ทุกนิปาตอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.อ. (บาลี)	=	องคฺตตรนิกาย มโนรลปฺรณี ติกนิปาตอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
อง.จตุก.อ. (บาลี)	=	องคฺตตรนิกาย มโนรลปฺรณี จตุกนิปาตอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.อ. (บาลี)	=	องคฺตตรนิกาย มโนรลปฺรณี ปญจกนิปาตอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ฉก.อ. (บาลี)	=	องคฺตตรนิกาย มโนรลปฺรณี ปญจกนิปาตอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
อง.สตก.อ. (บาลี)	=	องคฺตตรนิกาย มโนรลปฺรณี สตกนิปาตอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
อง.นวก.อ. (บาลี)	=	องคฺตตรนิกาย มโนรลปฺรณี นวกนิปาตอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก.อ. (บาลี)	=	องคฺตตรนิกาย มโนรลปฺรณี ทสกนิปาตอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)
อง.เอกาทสก.อ. (บาลี)	=	องคฺตตรนิกาย มโนรลปฺรณี เอกาทสกนิปาตอกฺกจกถา	(ภาษาบาลี)

ขุ.ธ.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย ธรรมปทอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย ปรมตลโขติกา สุตตนิปาตอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถร.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย ปรมตลทีปนี เถรคาถาอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถรี.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย ปรมตลทีปนี เถรีคาถาอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย สทุทธมปปชโชติกา มหานิทเทศอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.จู.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย สทุทธมปปชโชติกา จูฬนิเทศอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อ. (บาลี)	=	อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคณี อฎฐสาลินีอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.อ. (บาลี)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค สมโสมหวิโนทนีอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)

ฎีกาพระวินัยปิฎก

สารตถ.ฎีกา (บาลี)	=	สารตถทีปนีฎีกา	(ภาษาบาลี)
-------------------	---	----------------	------------

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.ฎีกา (บาลี)	=	ทีฆนิกาย ลินตลปภาสณี สีลกขณธวคคฎีกา	(ภาษาบาลี)
ม.มุ.ฎีกา (บาลี)	=	มชฌมณิกาย ลินตลปภาสณี มุลปณณาสกฎีกา	(ภาษาบาลี)
ม.ม.ฎีกา (บาลี)	=	มชฌมณิกาย ลินตลปภาสณี มชฌมปณณาสกฎีกา	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.ฎีกา (บาลี)	=	มชฌมณิกาย ลินตลปภาสณี อุปริปณณาสกฎีกา	(ภาษาบาลี)
ส.ส.ฎีกา (บาลี)	=	สยุตตนิกาย ลินตลปภาสณี สคาถวคคฎีกา	(ภาษาบาลี)
ส.ข.ฎีกา (บาลี)	=	สยุตตนิกาย ลินตลปภาสณี ขนธวคคฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.ฎีกา (บาลี)	=	องคตตรนิกาย ทุกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.ฎีกา (บาลี)	=	องคตตรนิกาย จตุกกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
อง.ฉก.ฎีกา (บาลี)	=	องคตตรนิกาย ฉกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ. (บาลี)	=	วิสุทฺธิมคคปกรณ์	(ภาษาบาลี)
------------------	---	------------------	------------

ฎีกาปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ.มหาฎีกา (บาลี)	=	ปรมตถมณชฺสา วิสุทฺธิมคคมหาฎีกา	(ภาษาบาลี)
-------------------------	---	--------------------------------	------------

บทที่ ๑

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในมูลปริยายวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

แผนการสอนประจำบทที่ ๑

รายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี
(Majjhimanikaya Pali)

บทที่ ๑ พระสูตรและสาระสำคัญในมูลปริยายวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

หัวข้อย่อ

๑. ความนำ
๒. เนื้อหาสาระสำคัญในมูลปริยายสูตร
๓. เนื้อหาสาระสำคัญในสัพพาสวสูตร
๔. เนื้อหาสาระสำคัญในฉัมมทายาทสูตร
๕. เนื้อหาสาระสำคัญในภยฆราวสูตร
๖. เนื้อหาสาระสำคัญในอนนังคณสูตร
๗. เนื้อหาสาระสำคัญในอากังเขยยสูตร
๘. เนื้อหาสาระสำคัญในวัตถุปมสูตร
๙. เนื้อหาสาระสำคัญในสลเลขสูตร
๑๐. เนื้อหาสาระสำคัญในสัมมาทิฏฐิสูตร
๑๑. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสติปัฏฐานสูตร
๑๒. สรุปท้ายบท
๑๓. คำถามประจำบทที่ ๑
๑๔. เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมูลปริยายวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบายชื่อเรื่อง เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรมูลปริยายวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในมูลปริยายวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ จำนวน ๑๐ สูตรที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

กิจกรรมระหว่างเรียน

๑. ผู้เรียนศึกษาเอกสารคำสอนจากบทที่ ๑
๒. อาจารย์ผู้สอนบรรยายตามเนื้อหาที่กำหนด
๓. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม
๔. อาจารย์ผู้สอนสรุปเนื้อหาประจำบท
๕. ผู้เรียนตอบคำถามประจำบทเพื่อการประเมินผลในวันนั้น

สื่อการสอน

๑. เอกสารคำสอนประจำรายวิชา
๒. เอกสารคำสอนประจำบทที่ ๑
๓. สื่อพาวเวอร์พอยท์ประจำบท
๔. สื่ออื่นๆ ถ้ามี

การประเมินผล

๑. ประเมินจากการสนใจขณะศึกษาของผู้เรียน
๒. การซักถามของผู้เรียน
๓. สอบกลางภาค
๔. สอบปลายภาค

บทที่ ๑

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในมูลปริยายวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

๑.๑ ความนำ

ในมัชฌิมนิกายปาลีนี้นั้นมี ๓ คัมภีร์ คือ (๑) พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ ได้แก่ มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ (๒) พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ ได้แก่ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ และ (๓) พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ ได้แก่ มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ความหมายของมัชฌิมนิกาย คำว่า มัชฌิมนิกาย หมายถึง หมวดหรือหมู่พระสูตรขนาดปานกลาง คือไม่ยาวมาก

การจัดแบ่งหมวดหมู่พระสูตรในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมนิกายมีพระสูตรทั้งหมด ๑๕๒ สูตร แบ่งเป็น ๓ หมวด หมวดละ ๕๐ ที่เรียกว่า ปัณณาสก์ รวมเป็น ๑๕๐ สูตร อีก ๒ สูตรท่านจัดไว้ในปัณณาสก์สุดท้าย ปัณณาสก์ทั้งสามได้แก่

(๑) มูลปัณณาสก์ มี ๕ วรรคคือ ๑. มูลปริยายวรรค ๒. สีหนาทวรรค ๓. โอปัมมวรรค ๔. มหายมกวรรค ๕. จูฬยมกวรรค

(๒) มัชฌิมปัณณาสก์ มี ๕ วรรคคือ ๑. คหปติวรรค ๒. ภิกขุวรรค ๓. ปริพพาชกวรรค ๔. ราชวรรค ๕. พราหมณวรรค

(๓) อุปริปัณณาสก์ มี ๕ วรรคคือ ๑. เทวทหวรรค ๒. อนุปทวรรค ๓. สุนฺญุตวรรค ๔. วิภังควรรค ๕. สฬายตนวรรค

มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ คือพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ มีอักษรย่อว่า ม.มฺ. (บาลี) หรือ ม.มฺ. (ไทย) เป็นคัมภีร์ที่ ๑ ในจำนวน ๓ คัมภีร์

มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์มี ๕๐ พระสูตร แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคที่ ๑ เรียกว่ามูลปริยายวรรค มีความหมายว่า วรรคที่นำด้วยมูลปริยายสูตร^๑ ในมูลปริยายวรรคมี ๑๐ สูตร คือ

๑. มูลปริยายสูตร	๒. สัพพาสวสูตร
๓. ธรรมทายาทสูตร	๔. ภยเภรวสูตร
๕. อนังคนสูตร	๖. อากังเขยยสูตร

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๐๕.

๗. วัตถุปมสูตร

๘. สัลเลขสูตร

๙. สัมมาทิฏฐิสูตร

๑๐. มหาสติปัญญาสูตร^๒

คำว่า มุลปริยายวรรค แยกเป็น มุล+ปริยาย+วรรค

คำว่า มุล มีวิเคราะห์ว่า มุลติ ปติฏฐาติ เอเตถาติ **มุล** ส่วนอันเป็นที่ตั้ง (มุล-ธาตุในความหมายว่า ตั้งอยู่^๓ อ- ปัจจัย^๓)

คำว่า ปริยาย มีวิเคราะห์ว่า ปริพยตมตถ์ อยนติ คจฉนติ พุชฉนติ เอเตนาติ **ปริยาโย** วิธีเป็นเครื่องถึงคือรู้เนื้อความที่ชัดเจน (ปริ บทหน้า อย-ธาตุในความหมายว่าไป ถึง เป็นไป ณ- ปัจจัย ลง ย-อาคม หน้าธาตุ พฤทธิ อ เป็น อา^๔)

คำว่า วรรค หรือ วคค มีวิเคราะห์ว่า วชติ สมุหตต คจฉตีติ **วคโค** หมู่ที่ถึงการรวมกัน (วช-ธาตุในความหมายว่าถึง ณ-ปัจจัย แผลง ชช เป็น คค)^๕

คำว่า มุลปริยายวรรค แปลความว่า *หมวดว่าด้วยมูลเหตุแห่งธรรมที่ตั้งอยู่*

ในวรรคนี้มีทั้งหมด ๑๐ สูตร^๖ แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๑.๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในมูลปริยายสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มูลปริยายสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยมูลเหตุแห่งธรรม ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุต** ข้าพเจ้า^๗ ได้สดับมาอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงมูลเหตุแห่งธรรมทั้งปวง^๘ แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว

^๒ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสน์ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๘๕.

^๓ พระมหาโพธิธรรมาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสถียรธรรมสถาน, ๒๕๕๘), หน้า ๗๑๖.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๐.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๓.

^๖ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, **คำบรรยายในพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๔๑.

^๗ ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์

^๘ คำว่า มุลเหตุแห่งธรรมทั้งปวง แปลจากคำว่า สัพพตมมุลปริยาย มีอธิบายเฉพาะคำดังนี้ คำว่า มุล ในที่นี้หมายถึงเหตุที่ไม่ทั่วไป คำว่า เหตุ (ปริยาย) หมายถึงเทศนา เหตุ และวาระ แต่ในที่นี้หมายถึงเหตุ หรือเทศนา คำว่า ธรรมทั้งปวง หมายถึงปริยัติ อริยสัจ สมภาติ ปัญญา ปกติ สภาวะ สุนฺญตา ปุญญะ อาบติ และญะยะ เป็นต้น แต่ในที่นี้หมายถึงสภาวะ ดังนั้นคำว่า มุลเหตุแห่งธรรมทั้งปวง จึงหมายถึงเทศนาว่าด้วยเหตุให้เกิดสภาวะทั้งปวง ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๘-๑๙.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ขณะประทับอยู่ ณ สุภควัน เขตเมืองอุกกัฏฐา^๙ เหตุที่ทรงแสดงพระสูตรนี้ ในคัมภีร์ปปัญจสูทนีอรรถกถาอธิบายไว้ว่า ทรงปรารภความเมาในปริยัติของภิกษุเหล่านั้น ทรงแสดงพระสูตรนี้เพื่อทำลายมานะ (ความถือตัว) อันเกิดจากความเมาในปริยัตินั้น ในปปัญจสูทนีเล่าสาเหตุแห่งความเมาในปริยัติว่า ภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ได้เป็นพราหมณ์เรียนจบไตรเพท ต่อมา เลื่อมใสในพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาค จึงออกบวชเป็นภิกษุในสำนักของพระผู้มีพระภาค ได้เรียนพระพุทธานุญาตทั้งหมดในเวลาไม่นานนัก และมีความคิดว่า พระผู้มีพระภาคตรัสธรรมใด เราก็อธิธรรมนั้นได้โดยฉับพลัน เพราะพระองค์มิได้ตรัสอะไรเกินไปจากถึงค์ ๓ บท ๔ และวิภัตติ ๗ และเมื่อตรัสอย่างนี้ คำที่คลุมเครือจะไม่มีแก่เรา ภิกษุเหล่านั้นคิดอย่างนี้แล้ว ก็ไม่เคารพในพระผู้มีพระภาค จึงไม่ปฏิบัติรับใช้พระองค์ ไม่ฟังพระธรรมเทศนาอย่างที่เคยปฏิบัติมา พระผู้มีพระภาคทรงทราบความคิดของภิกษุเหล่านั้น จึงทรงแสดงพระสูตรนี้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้ จัดอยู่ในประเภท อัตถุပ္ปัตติกะ^{๑๐} คือทรงแสดงตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงมูลเหตุแห่งธรรมตามภูมิปัญญาของบุคคล ๔ ประเภท คือ ปุณฺณ เสขบุคคล อเสขบุคคลหรือพระชีนาสพ และพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยทรงจำแนกเป็น ๘ นัย นัยละ ๒๔ วาระ ดังนี้

๑) กำหนดภูมิตามนัยที่ ๑ ว่าด้วยปุณฺณ^{๑๑} ทรงแสดงว่าภิกษุปุณฺณในโลกนี้ผู้ยังไม่ได้สดับ ไม่ได้พบพระอรិยะ^{๑๒} หรือสัตบุรุษ^{๑๓} หมายรู้ปฐวี (ดิน) โดยความเป็นปฐวี กำหนดหมายซึ่งปฐวี กำหนดหมาย

^๙ ม.มู. (บาลี) ๑๒/๑/๑., ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑/๑.

^{๑๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑.

^{๑๑} ปุณฺณ หมายถึงคนที่ยังมีกิเลสหนา ที่เรียกเช่นนี้เพราะบุคคลประเภทนี้ยังมีเหตุก่อให้เกิดกิเลสอย่างหนานานัปการ ปุณฺณมี ๒ ประเภท คือ (๑) อันธปุณฺณ คนที่ไม่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิต (๒) กัลยาณปุณฺณ คนที่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิตแล้ว ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๗/๕๘-๕๙.

^{๑๒} พระอริยะ หมายถึงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระพุทธสาวก ที่ชื่อว่าพระอริยะ เพราะเป็นผู้ไกลจากกิเลส ไม่ดำเนินไปในทางเสื่อม ดำเนินไปในทางเจริญ เป็นผู้ที่ชาวโลกและเทวโลกควรดำเนินตาม ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๒.

^{๑๓} สัตบุรุษ โดยทั่วไป หมายถึงคนกตัญญูทวาที เป็นนักปราชญ์ เป็นกัลยาณมิตร เป็นผู้มี ความรักดีมั่นคง กระทำการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากด้วยความเต็มใจ แต่ในที่นี้ หมายถึงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระพุทธสาวก ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๗๘-๗๙/๖๐๘, ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๒.

ในปฐมวิ กำหนดหมายนอกปฐมวิ กำหนดหมายปฐมวิว่าเป็นของเรา เขาจึงยินดีปฐมวิ^{๑๔} ซ้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเขาไม่ได้กำหนดรู้ คำว่า *ไม่ได้กำหนดรู้* หมายถึง ไม่ได้กำหนดรู้ด้วยปริญา ๓ ประการ คือ

๑. ญาตปริญา ได้แก่ รู้ว่า นี่เป็นปฐมวิธาตุภายใน นี่เป็นปฐมวิธาตุภายนอก นี่เป็นลักษณะ กิจ เหตุเกิด และที่เกิดแห่งปฐมวิธาตุ หรือได้แก่กำหนดนามและรูป

๒. ตีรณปริญา ได้แก่ พิจารณาเห็นว่า ปฐมวิธาตุมีอาการ ๔๐ คือ อาการไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นต้น หรือได้แก่ พิจารณาอุปาทะ (ความเป็นกลุ่มก้อน) เป็นต้น พิจารณาอนุโลมญาณเป็นที่สุด

๓. ปหานปริญา ได้แก่ เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนั้นแล้วจึงละฉันทราคะ ในปฐมวิธาตุด้วยอรหัตผล หรือได้แก่ ญาณในอริยมรรคเพราะปริญา ๓ ประการนี้ไม่มีแก่ปุถุชน เขาจึงกำหนดหมายและยินดีปฐมวิธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ^{๑๕}

จบปฐมวิวาระซึ่งเป็นวาระที่ ๑ ต่อไปทรงแสดงอีก ๒๓ วาระว่า เขาไม่ได้กำหนดรู้อาโป เตโช วาโย ภูต^{๑๖} (อมนุษย์) เทวดา ชขาบตี (มหาเทพ) พรหม อภัสสรพรหม สุกกิมพรหม เวหัพผลพรหม อภิกุสตร์^{๑๗} (อสังญีสัตว์) อากาสนัญญาตพรหม วิญญาณัญญาตพรหม อากิญจัญญาตพรหม เนวสัญญาตพรหม อารมณที่เป็นทัญญะ (เห็น) สุตะ (ได้ยิน) มุตตะ (ทราบทางจุมก ลิ่น กาย) วิญญาตตะ (รู้ทางใจ) เอกัตตะ (ความที่จิตมีสภาวะเดียว) นานัตตะ (ความที่จิตมีสภาวะต่าง ๆ) สักกายะทั้งหมด^{๑๘} (การยึดถือว่าฉันท์เป็นของตน) และนิพพาน^{๑๙} รวม ๒๓ วาระ แต่ละวาระทรงแสดงอย่างเดียวกับวาระที่ ๑ คือ ปฐมวิวาระ

๒) กำหนดภูมิตามนัยที่ ๒ ว่าด้วยเสขบุคคล^{๒๐} ทรงแสดงว่า เสขบุคคลผู้ยังไม่ได้บรรลอรหัตผล ยังปรารถนาธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ภิกษุผู้นั้นรู้ยังปฐมวิโดยความเป็นปฐมวิ ครั้นรู้

^{๑๔} ยินดีปฐมวิ หมายถึงเพลิดเพลินยินดีติดใจปฐมวิด้วยอำนาจตัณหาและทิฏฐิ ความยินดีปฐมวินั้นเอง ชื่อว่ายินดีทุกข์ สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า ผู้ใดยินดีปฐมวิธาตุ ผู้นั้นยินดีทุกข์ ผู้ใดยินดีทุกข์ ผู้นั้นไม่พ้นไปจากทุกข์ ม.ม.อ. (ปาลี) ๑/๒/๓๑.

^{๑๕} ม.ม.อ. (ปาลี) ๑/๒/๓๑-๓๔.

^{๑๖} ภูต หมายถึงชั้น ๕ อมนุษย์ ธาตุ สิ่งที่มีอยู่ พระชีนาสพ สัตว์ และต้นไม้ เป็นต้น แต่ในที่นี้หมายถึง สัตว์ทั้งหลายผู้ต่ำกว่าชั้นจาตุมหาราช ม.ม.อ. (ปาลี) ๑/๓/๓๔.

^{๑๗} อภิกุสตร์ กับ อสังญีสัตว์ เป็นไวพจน์ของกันและกัน หมายถึงสัตว์ผู้ไม่มีสัญญา สถิตอยู่ในชั้นเดียวกับเวหัพผลพรหม บังเกิดด้วยอริยาบถใดก็สถิตอยู่ด้วยอริยาบถนั้นตราบสิ้นอายุขัย ม.ม.อ. (ปาลี) ๑/๓/๓๘.

^{๑๘} สักกายะ หมายถึงอุปาทานฉันท์ ๕ (คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ที.ปา.อ. (ปาลี) ๓๐๕/๑๘๖, ขุ.ม.อ. (ปาลี) ๑๓/๑๖๓.

^{๑๙} นิพพาน ในที่นี้หมายถึงนิพพานที่ปุถุชนเข้าใจผิดด้วยอำนาจตัณหา มานะ และทิฏฐิ คือ เข้าใจว่า ‘อตตาทที่พร้อมเพียบพร้อม บำเรอด้วยกามคุณ ๕ เป็นนิพพานในปัจจุบัน, นิพพานเป็นอตตาท อตตาทเป็นอย่างอื่นจากนิพพานความสุขเป็นนิพพาน หรือนิพพานเป็นของเรา ม.ม.อ. (ปาลี) ๑/๖/๔๒, ม.ม.ฎีกา (ปาลี) ๑/๖/๑๑๓.

^{๒๐} เสขบุคคล หมายถึงบุคคลผู้ที่ยังต้องศึกษา ๓ จำพวก ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามีผู้ยังต้องฝึกอบรมในไตรสิกขา คือ (๑) อธิศีลสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องศีล (๒) อธิจิตตสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องจิต (สมาธิ) (๓) อธิปัญญาสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องปัญญา ม.ม.อ. (ปาลี) ๑/๗/๔๔.

ยิ่งแล้ว อย่ากำหนดหมายซึ่งปฐวี อย่ากำหนดหมายในปฐวี อย่ากำหนดหมายนอกปฐวี อย่ากำหนดหมายปฐวี ว่าเป็นของเรา อายันตีปฐวี ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเขาควรกำหนดรู้ (เป็นอันจบวาระที่ ๑ คือปฐวีวาระ) ต่อไปทรงแสดงวาระที่เหลืออีก ๒๓ วาระ เหมือนนัยที่ ๑ แต่ละวาระทรงแสดงอย่างเดียวกับวาระที่ ๑

๓) กำหนดภูมิตามนัยที่ ๓ ว่าด้วยพระชีณาสพ ทรงแสดงว่า ภิกษุอรหันตชีณาสพอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว^{๒๑} ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนตามลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์^{๒๒} แล้ว หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นก็รู้ยิ่งปฐวีโดยความเป็นปฐวี ครั้นรู้ยิ่งแล้ว ไม่กำหนดหมายซึ่งปฐวี ไม่กำหนดหมายในปฐวี ไม่กำหนดหมายนอกปฐวี ไม่กำหนดหมายปฐวีว่าเป็นของเรา ไม่อินตีปฐวี ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเขากำหนดรู้แล้ว (จบปฐวีวาระ) ต่อไปทรงแสดงวาระที่เหลืออีก ๒๓ วาระ อย่างเดียวกับปฐวีวาระ

๔) กำหนดภูมิตามนัยที่ ๔ ว่าด้วยพระชีณาสพ ทรงแสดงภูมิของพระชีณาสพอย่างเดียวกับนัยที่ ๓ ต่างกันที่ในนัยที่ ๔ ทรงชี้ว่า เพราะเขาปราศจากราคะ เนื่องจากโรคะสิ้นไป

๕) กำหนดภูมิตามนัยที่ ๕ ว่าด้วยพระชีณาสพ ทรงแสดงภูมิของพระชีณาสพอย่างเดียวกับนัยที่ ๓ ต่างกันที่ในนัยนี้ทรงชี้ว่าเพราะเขาปราศจากโทสะ เนื่องจากโทสะสิ้นไป

๖) กำหนดภูมิตามนัยที่ ๖ ว่าด้วยพระชีณาสพ ทรงแสดงภูมิของพระชีณาสพอย่างเดียวกับนัยที่ ๓ ต่างกันที่ในนัยนี้ทรงชี้ว่า เพราะเขาปราศจากโมหะ เนื่องจากโมหะสิ้นไป

๗) กำหนดภูมิตามนัยที่ ๗ ว่าด้วยพระตถาคต^{๒๓} ทรงแสดงภูมิของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างเดียวกับนัยที่ ๓ ต่างกันที่ในนัยนี้ทรงชี้ว่า เพราะตถาคตกำหนดรู้แล้ว

๘) กำหนดภูมิตามนัยที่ ๘ ว่าด้วยพระตถาคต ทรงแสดงภูมิของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างเดียวกับนัยที่ ๓ ต่างกันที่ในนัยนี้ทรงชี้ว่า เพราะรู้ว่า ความเพลิดเพลिनเป็นทุกข์ เพราะมีภพชาติจึงมี สัตว์ผู้เกิดแล้วต้องแก่ ต้องตาย เพราะเหตุนี้ เราจึงกล่าวว่า ตถาคตตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เพราะสิ้นตัณหา ดับตัณหา สลัดทิ้งตัณหาโดยประการทั้งปวง^{๒๔}

^{๒๑} อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว หมายถึงอยู่จบธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมกับครุฑบ้าง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมคืออริยมรรคบ้าง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพระอริยะ ๑๐ ประการบ้าง ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘/๔๗.

^{๒๒} สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หมายถึงสังโยชน์ ๑๐ ประการ คือ (๑) กามโรคะ (๒) ปฏิกษะ (๓) มานะ (๔) ทิฏฐิ (๕) วิจิกิจฉา (๖) สีลัพพตปรามาส (๗) ภวโรคะ (๘) อีสสา (๙) มัจฉริยะ (๑๐) อวิชชา สังโยชน์เหล่านี้เรียกว่า ภวสังโยชน์ เพราะผูกพันหมู่สัตว์ไว้ในภavn้อยภพใหญ่ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘/๔๗.

^{๒๓} ตถาคต ในที่นี้หมายถึงพระผู้มีพระภาค บัณฑิตเรียกว่า ตถาคต เพราะเหตุ ๘ ประการ คือ (๑) เพราะเสด็จมาแล้วอย่างนั้น (๒) เพราะเสด็จไปแล้วอย่างนั้น (๓) เพราะเสด็จมาสู่ลักษณะอันแท้จริง (๔) เพราะ ตรัสรู้ธรรมที่แท้ตามความเป็นจริง (๕) เพราะทรงเห็นจริง (๖) เพราะตรัสวาจาจริง (๗) เพราะทรงทำจริง (๘) เพราะทรงครอบงำ (ผู้ที่ยึดถือลัทธิอื่นทั้งหมดในโลกพร้อมทั้งเทวโลก) ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๕๐.

^{๒๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๓/๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓/๑๗.

(๔) ข้อสังเกต

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงจบลง ภิกษุเหล่านั้นมิได้มีใจยินดีชื่นชม^{๒๕} พระภิกษุนี้เลย ในอรรถกถาอธิบายว่า เพราะไม่เข้าใจ ที่ไม่เข้าใจเพราะยากเกินภูมิปัญญาของภิกษุเหล่านั้น ท่านอุปมาไว้ว่า พระสูตรนี้มีความงามด้วยนัยวิจิตร ทรงแสดงด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะเสนาะหู ดุจเสียงร้องของนกการเวก ทำให้ใจของบัณฑิตชุ่มฉ่ำดุจรดด้วยน้ำอมฤต แต่เมื่อภิกษุเหล่านั้นไม่เข้าใจก็เหมือนภิกษุเหล่านั้นถูกปิดปากด้วยท่อนผ้าหนาทึบ ไม่อาจฉันทโนชนะอันโอชะที่วางอยู่ข้างหน้าได้ฉนั้น^{๒๖} ถ้ามว่า ที่ทรงแสดงธรรมตามภูมิปัญญาจากระดับต่ำ คือ ระดับปุถุชน จนถึงระดับพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้น ภิกษุเหล่านั้นได้รับผลอะไรบ้าง ตอบว่า ภิกษุเหล่านั้นได้สำนึกว่าภูมิธรรมของตนมีแคไหน ความสำนึกนี้เองคือพระพุทธรูปประสงค์

๑.๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในสัพพาสวสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

สัพพาสวสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยอุบายกำจัดอาสวะทั้งปวง ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้** พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงเหตุแห่งการปิดกั้นอาสวะ^{๒๗} ทั้งปวงแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๒๘} เหตุที่ทรงแสดงพระสูตรนี้ ในคัมภีร์ปัญจสุทนี อธิบายว่า เพราะทรงประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นกำจัดอุปกิเลสของตนให้หมดสิ้นไป เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๒๙} คือ ทรงแสดงตามอริยาศัยของผู้อื่น

^{๒๕} ได้มีใจยินดีชื่นชม หมายถึง ภิกษุเหล่านั้นไม่รู้คือไม่เข้าใจเนื้อหาของพระสูตรนี้ เหตุยังมีมานะทิฏฐิมาก เพราะมัวเมาในปริยัติ และเพราะพระภิกษุเหล่านั้นลึกซึ้งด้วยนัยที่ ๑ คือ ปุถุชน จนถึงนัยที่ ๘ คือพระตลาต ท่านเหล่านั้นจึงไม่รู้แจ้งอรรถแห่งพระพุทธรูป จึงมิได้มีใจยินดีชื่นชมพระภิกษุนี้เลย ภายหลังได้สดับโคตมกสูตร ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสที่โคตมกเจดีย์แล้ว จึงได้บรรลุปะระอรหันต์พร้อมทั้งปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๓/๖๒-๖๕.

^{๒๖} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๓/๖๑-๖๒.

^{๒๗} อาสวะ หมายถึงกิเลสที่หมักหมมหรือคองอยู่ในสันดาน ไหลซึมซ่านไปย้อมจิตเมื่อประสบอารมณ์ต่าง ๆ มี ๔ อย่าง คือ (๑) กามาสวะ อาสวะคือกาม (๒) ภวาสวะ อาสวะคือภพ (๓) ทิฏฐาสวะ อาสวะคือทิฏฐิ (๔) อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชา ตามนัย อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๓๗/๕๘๖-๕๘๗.

^{๒๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๔/๑๐., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔/๑๗.

^{๒๙} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๑๔.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า พระองค์จะทรงแสดงเหตุแห่งการปิดกั้นอาสวะ ทั้งปวงให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นพร้อมจะรับฟัง จึงตรัสเรื่องนี้โดยลำดับแบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ

๑) ภาคอุทเทส ในตอนต้นทรงอารัมภบทด้วยพระดำรัสว่า ความสิ้นอาสวะทั้งปวงจะมีได้ เฉพาะผู้รู้ ผู้เห็นเท่านั้น ผู้ไม่รู้ไม่เห็นไม่อาจทำให้อาสวะทั้งปวงสิ้นไปได้ แล้วทรงอธิบายว่า คำว่า ผู้รู้ ผู้เห็น หมายถึงผู้รู้ผู้เห็นด้วยโยนิโสมนสิการ^{๓๐} จากนั้นทรงจำแนกอาสวะออกเป็น ๗ ชนิด คือ อาสวะที่ต้องละด้วย ทัสสนะ^{๓๑} ที่ต้องละด้วยการสังวร^{๓๒} ที่ต้องละด้วยการใช้สอย ที่ต้องละด้วยการอดกลั้น ที่ต้องละด้วยการเว้น ที่ต้องละด้วยการบรรเทา และที่ ต้องละด้วยการเจริญ

๒) ภาคนิทเทส ต่อไปทรงอธิบายอาสวะทั้ง ๗ ชนิดโดยวิธีถาม-ตอบ มีใจความดังนี้

๑. อาสวะที่ต้องละด้วยทัสสนะ เป็นอย่างไร คือ บุคคลผู้ยังไม่ได้สดับ ไม่ได้พบพระ อริยะหรือสัตบุรุษ ไม่รู้แจ้งธรรมของท่าน ไม่รู้ทั่วถึงธรรมที่ควรมนสิการและไม่ควรมนสิการ จึงมนสิการแต่ ธรรมที่ไม่ควรมนสิการ ไม่มนสิการธรรมที่ควรมนสิการ จึงเกิดอาสวะ ๓ ประการ คือ

๑. กามาสวะ^{๓๓}

๒. ภวาสวะ^{๓๔}

๓. อวิชาสวะ^{๓๕}

อาสวะเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะมนสิการธรรมที่ไม่ควรมนสิการ ๑๖ ประการ จึงต้องละด้วยการ พิจารณาโดยแยกกาย ด้วยปัญญาอันยิ่ง อาสวะที่ต้องละด้วยทัสสนะเป็นอย่างนี้

๒. อาสวะที่ต้องละด้วยการสังวรเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้มนสิการโดย แยกกาย สำรวมระวางอินทริย์ คือ ตา^{๓๖} หู จมูก ลิ้น กาย และใจของตน มิให้อาสวะและความเร่าร้อนเกิดขึ้นได้ อาสวะเหล่านั้นชื่อว่าอาสวะที่ต้องละด้วยการสังวร อาสวะที่ต้องละด้วยการสังวรเป็นอย่างนี้

^{๓๐} โยนิโสมนสิการ หมายถึงการทำไว้ในใจโดยถูกอุบาย โดยถูกทาง กล่าวคือการนึก การน้อมนึก การผูกใจ การใส่ใจ การทำไว้ในใจในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นทุกข์ ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอนัตตา หรือโดย สัจจานุโลมิกญาณ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕/๗๑.

^{๓๑} ทัสสนะ หมายถึงโสคาปัตติมรรค ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๑/๘๑, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๖/๑๕๐.

^{๓๒} สังวร เป็นชื่อของสติ หมายถึงการระงับการปิดการกั้น ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๖/๑๕๑.

^{๓๓} กามาสวะ หมายถึงความกำหนัดในกามคุณ ๕ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๗/๗๔.

^{๓๔} ภวาสวะ หมายถึงความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในรูปภพและอรูปรภพ ความติดใจในฌานที่สหระคต ด้วยสัสสตทิวฐิและอุจเฉททิวฐิรวมทั้งทิวฐาสวะ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๗/๗๔.

^{๓๕} อวิชาสวะ หมายถึงความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๗/๗๔.

^{๓๖} ตา คือ จักขุนทริย์ หมายถึงจักขุที่เป็นปสาทรูป อาศัยมหาภูตรูป ๔ นับเนื่องในอัทธภาพ ที่เห็นไม่ได้แต่ กระทบได้เคยกระทบ กำลังกระทบ จักกระทบ หรือพึงกระทบ อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๕๕๗/๑๕๑, ที่ชื่อว่า จักขุนทริย์ เพราะทำหน้าที่เป็นใหญ่ในจักขุทวาร อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๙/๑๓๔.

๓. อาสวะที่ต้องละด้วยการใช้สอยเป็นอย่างไร คือ เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยกคายแล้วใช้สอยจีวร บริโภคอาหาร ใช้สอยเสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร^{๓๗} ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อความมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประดับ^{๓๘} ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง^{๓๙} แต่ให้เหมาะสมกับความเป็นสมณะ จนอาสวะและความเร่าร้อนที่ทำให้คับแค้นไม่มีแก่ภิกษุนั้น อาสวะที่ต้องละด้วยการใช้สอยเป็นอย่างไร

๔. อาสวะที่ต้องละด้วยการอดกลั้นเป็นอย่างไร คือ เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยกคายและอดทนต่อความร้อน ต่อความหนาว ต่อความหิวกระหาย ต่อความกระวนกระวาย อดทนต่อการรบกวนของธรรมชาติและสัตว์เลื้อยคลาน ต่อถ้อยคำหยาบคายร้ายแรงต่าง ๆ และอดกลั้นต่อทุกขเวทนาในร่างกาย จนอาสวะและความเร่าร้อนไม่มีแก่ภิกษุนั้น อาสวะที่ต้องละด้วยความอดกลั้นเป็นอย่างไร

๕. อาสวะที่ต้องละด้วยการเว้นเป็นอย่างไร คือ เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยกคายแล้วหลีกเลี่ยงสัตว์ดุร้าย สถานที่อโคจร ไม่คบมิตรชั่ว จนอาสวะและความเร่าร้อนที่ทำให้คับแค้นไม่มีแก่ภิกษุนั้น อาสวะที่ต้องละด้วยการเว้นเป็นอย่างไร

๖. อาสวะที่ต้องละด้วยการบรรเทาเป็นอย่างไร คือ เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยกคายแล้ว ไม่รับกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก และบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย^{๔๐} ที่เกิดขึ้นแก่ตน แต่พยายามละ บรรเทา ทำให้หมดไป มิให้เกิดขึ้นมาอีก จนอาสวะและความเร่าร้อนที่ทำให้คับแค้นไม่มีแก่ภิกษุนั้นอีก อาสวะที่ต้องละด้วยการบรรเทาเป็นอย่างไร

๗. อาสวะที่ต้องละด้วยการเจริญเป็นอย่างไร คือ เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยกคายแล้ว เจริญสติสัมโพชฌงค์ อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสทธิสัมโพชฌงค์ สมานิสัมโพชฌงค์ และอุเบกขาสัมโพชฌงค์ อาศัยวิเวก^{๔๑} วิราคะ นิโรธ ซึ่งน้อมไปเพื่อความสละ จนอาสวะและความเร่าร้อนที่ทำให้คับแค้นไม่มีแก่ภิกษุนั้น อาสวะที่ต้องละด้วยการเจริญเป็นอย่างไร

^{๓๗} คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร คือเภสัช ๕ ชนิด ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย วิ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๐/๔๐, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๙๐/๓๙๓.

^{๓๘} เพื่อประดับ ในที่นี้หมายถึงเพื่อให้ร่างกายอ้วนพี อวบอิมเหมือนหญิงแพศยา ม.ม.ฎีกา ๑/๒๓/๒๑๑, อง.ฉก.ฎีกา ๓/๕๘/๑๕๕, วิสุทฺธิ. ๑/๑๘/๓๓)

^{๓๙} เพื่อตกแต่ง ในที่นี้หมายถึงเพื่อประเทืองผิวให้งดงาม เหมือนหญิงนักฟ้อน มุ่งถึงความมีผิวพรรณงาม ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๓/๒๑๑, อง.ฉก.ฎีกา (บาลี) ๓/๕๘/๑๕๕, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๑๘/๓๓.

^{๔๐} บาปอกุศลธรรม หมายถึงสภาวะธรรมที่เป็นอกุศล มี ๖ ประการ คือ (๑) ญาตีวิตก ความตรึกถึงญาติ (๒) ขนบวิตก ความตรึกถึงบ้านตัวเอง (๓) อมรวิตก ความตรึกที่มีทิฏฐิขัดสายไม่แน่นอน (๔) ปรานุททยาปฏิบัติสังยุตติวิตก ความตรึกเรื่องอนุเคราะห์ผู้อื่น (๕) ลากสักการสิโลกปฏิบัติสังยุตติวิตกความตรึกถึงลากสักการะและสรรเสริญ (๖) อนวิญญูติ ปฏิสังยุตติวิตก ความตรึกเรื่องเกรงผู้อื่นจะดูหมิ่น ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๖/๙๐.

^{๔๑} วิเวก ในที่นี้หมายถึงวิเวก ๕ ประการ คือ (๑) วิกขัมภนวิเวก(ความสงบด้วยการข่มไว้) (๒) ตัทธกวิเวก (ความสงบด้วยองค์นั้น ๆ) (๓) สมุจเฉทวิเวก(ความสงบด้วยการตัดขาด) (๔) ปัสสทธิวิเวก(ความสงบด้วยการสงบระงับ) (๕) นิสสรณวิเวก(ความสงบด้วยการสลัดออกได้) ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๗/๙๑.

(๔) ข้อสังเกต

มีข้อที่ควรสรุปอยู่ ๒ ประเด็นคือ

๑. พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระสูตรนี้เพื่อให้ภิกษุผู้ฟังกำจัดอุปกิเลสของตนให้หมดสิ้นไป^{๔๒} จึงทรงจำแนกอาสวะทั้งปวงออกเป็น ๗ ชนิด ตามเหตุเกิดและอุบายวิธีที่จะละให้หมดสิ้นไปได้ ทรงสรุปไว้ในตอนท้ายว่า อาสวะเหล่าใด ที่ละได้แล้วด้วยทสสนะก็ดี ละได้แล้วด้วยการสังวรก็ดี ละได้แล้วด้วยการใช้สอยก็ดี ละได้แล้วด้วยการอดกลั้นก็ดี ละได้แล้วด้วยการเว้นก็ดี ละได้แล้วด้วยการบรรเทาที่ดี ละได้แล้วด้วยการเจริญก็ดี อาสวะเหล่านั้นเป็นอันภิกษุนั้นละได้แล้วด้วยอุบายวิธีนั้น ๆ หมายความว่าละได้เด็ดขาดแต่ละชนิด จึงไม่มีปหินส์สัญญาในอาสวะทั้งหลายที่ยังละไม่ได้อีกต่อไป และตรัสชมเชยภิกษุผู้ละอาสวะได้ด้วยอุบายวิธีเหล่านี้ว่าเป็นผู้สำรวมระวังอาสวะทั้งปวงอยู่ ตัดต้นหาได้ ละสังโยชน์ได้ ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้แล้ว เพราะบรรลุด้วยการเห็นและการละมานะโดยชอบ^{๔๓} คำชมเชยนี้เป็นยาชูกำลังให้ภิกษุเหล่านี้มีความอุตสาหพยายามที่จะละอาสวะของตนให้หมดสิ้นไปได้ในที่สุด

๒. เมื่อทรงแสดงจบลง ภิกษุทั้งหลายต่างมีใจชื่นชมพระพุทธานุภาพ หมายความว่าทรงแสดงได้ถูกใจผู้ฟัง และแน่นอนว่า ต้องบรรลุผลตามพระประสงค์ที่ทรงตั้งไว้ก่อนตรัสพระสูตรนี้

๑.๔ เนื้อหาและสาระสำคัญในธัมมทายาทสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

ธัมมทายาทสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยทายาทแห่งธรรม ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๔๔} โดยทรงปรารภลาภสักการะเป็นอันมากที่เกิดขึ้นแก่พระองค์และภิกษุสงฆ์ในขณะนั้นว่า จะเป็นเหตุให้ภิกษุบางพวกยึดติดในลาภสักการะเหล่านั้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อัตถูปปัตติกะ^{๔๕}

^{๔๒} ม.ม.อ. (ปาลี) ๑/๑๔/๖๗.

^{๔๓} ม.ม. (ปาลี) ๑๒/๒๘/๑๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘/๒๖.

^{๔๔} ม.ม. (ปาลี) ๑๒/๒๙/๑๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙/๑๗.

^{๔๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๑๘.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

เนื้อหาของพระสูตรนี้มี ๒ ตอนคือ ตอนที่ ๑ พระผู้มีพระภาคทรงแสดง ตอนที่ ๒ ท่านพระสารีบุตรเป็นผู้แสดง มีใจความสำคัญแบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ

๑) ตอนที่ ๑ พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้ภิกษุทั้งหลายเป็นธรรมทายาทของพระองค์ไม่ให้เป็นอามิสทายาทของพระองค์ ทรงให้เหตุผลว่า ถ้าภิกษุทั้งหลายเป็นอามิสทายาท จะถูกวิญญูชนติเตียนโดยฐานะ^{๔๖} แต่ถ้าภิกษุทั้งหลายเป็นธรรมทายาท วิญญูชนจะยกย่องสรรเสริญ ทรงอุปมาให้ฟังว่า ถ้าพระองค์เสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว ทรงมีความสุขตามที่ทรงประสงค์แล้ว แต่พระกระยาหารของพระองค์ยังเหลืออยู่ พอดีมีภิกษุ ๒ รูปมาเฝ้า และกำลังหิวจัด พระองค์ตรัสอนุญาตให้ภิกษุทั้งสองฉันพระกระยาหารนั้นได้ถ้าต้องการ แต่ถ้าไม่ต้องการ พระองค์จะทรงทิ้ง ภิกษุรูปหนึ่งไม่ยอมฉัน เพราะคิดถึงพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคที่ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นธรรมทายาทของเรา อย่าเป็นอามิสทายาทของเรา^{๔๗} จึงยอมหิวไปตลอดคืน แต่อีกรูปหนึ่งฉัน เพราะต้องการบรรเทาความหิว ทรงสรุปว่า พระองค์ทรงสรรเสริญภิกษุผู้ไม่ยอมฉัน ทั้งๆ ที่หิวจัด เพราะการกระทำเช่นนั้นจะเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มักน้อย สันโดษ ขัดเกลา เลี้ยงง่าย และเป็นผู้มีความเพียร

๒) ตอนที่ ๒ ท่านพระสารีบุตรแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายเป็นธรรมทายาทโดยดำเนินตามพระปฏิบัติของพระผู้มีพระภาค คือ ขณะที่ประทับอยู่อย่างสงัด ให้ภิกษุทั้งหลายสนใจศึกษาความสงบ (คือความสงบทางกาย วาจา และใจ) ท่านให้เหตุผลว่า ไม่ว่าภิกษุผู้เป็นพระเถระ พระมัชฌิมะ หรือพระนวกะ ถ้าไม่สนใจศึกษาความสงบ เป็นผู้ย่อหย่อน^{๔๘} เป็นผู้นำในวัฏกมนธรรม^{๔๙} ทอดธุระ^{๕๐} จะถูกตำหนิติเตียนใน ๓ สถาน คือ

๑. พระศาสดาประทับอยู่อย่างสงัด แต่พวกสาวกไม่สนใจความสงบ
๒. พวกสาวกไม่ละธรรมที่พระศาสดาตรัสสอนให้ละ
๓. พวกสาวกเป็นผู้มักมาก ย่อหย่อน มากไปด้วยนิเวศธรรม ทอดธุระในการศึกษา

วิเวกธรรม (ความสงบ)

^{๔๖} ฐานะ ในที่นี้หมายถึงเหตุ แท้จริง คำว่า ฐานะ มีความหมาย ๔ นัย คือ (๑) อีสริยะ (ตำแหน่ง, ความ เป็นใหญ่) (๒) ฐิติ (เป้าหมาย, ที่ตั้ง) (๓) ขณะ (กาล) (๔) การณะ (เหตุ) ในที่นี้หมายถึงเหตุ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๑/๑๑๐.

^{๔๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๙/๑๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙/๒๗.

^{๔๘} ย่อหย่อน หมายถึงยึดถือปฏิบัติตามคำสั่งสอนหย่อนยาน ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๑/๑๑๐, อัง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/ ๔๕/๕๓.

^{๔๙} วัฏกมนธรรม ในที่นี้หมายถึงนิเวศ ๕ ประการ คือ (๑) กามฉันทะ(ความพอใจในกาม) (๒) พยาบาท (ความคิดร้าย) (๓) ถีนมิทธะ (ความหดหู่และเชื่องซึม) (๔) อุทธัจจกุกกุจจะ (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ) (๕) วิจิกิจฉา (ความ ลังเลสงสัย) ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๑/๑๑๐, อัง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๔๕/๕๓.

^{๕๐} ทอดธุระ ในที่นี้หมายถึงไม่บำเพ็ญอุปัชฌายะให้บริบูรณ์, อนึ่ง หมายถึงทอดทิ้งหน้าที่ในวิเวก ๓ ประการ คือ กายวิเวก จิตตวิเวก และอุปัชฌายะ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๑/๑๑๐, อัง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๔๕/๕๓.

ในทางตรงกันข้าม ถ้าภิกษุไม่ว่าระดับไหนใน ๓ ระดับดังกล่าวข้างต้น สนใจศึกษาความสงบ ก็จะได้รับคามยกย่องสรรเสริญใน ๓ สถาน ซึ่งมีนัยตรงกันข้าม ในตอนท้าย ท่านแนะนำให้ปฏิบัติตามทางสายกลาง ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อละอุปกิเลส ๑๖ ประการโดยจัดเป็นคู่ ๆ เช่น เมื่อละโกรธ (ความโกรธ) และอุปนาหะ (ความผูกโกรธ)ได้ จะทำให้เกิดจักขุ เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน^{๕๑}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีชื่อที่น่าสังเกตน่าศึกษาอยู่หลายประการ เช่น เป็นพระสูตรที่มีผู้แสดง ๒ ท่าน คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงในตอนต้น เรื่องธรรมทายาท ท่านพระสารีบุตรแสดงในตอนถัดมา เรื่องการศึกษาความสงบ คุณเณร ๆ ไม่น่า จะเกี่ยวข้องกันแม้มีที่มาแห่งเดียวกัน แต่เมื่อรวมอยู่ในพระสูตรเดียวกันจึงเป็นเรื่องแปลก นำนำมาศึกษาวิเคราะห์ต่อไป พระสูตรที่มีลักษณะคล้ายกับธัมมทายาทสูตรนี้มีมาก คือพระผู้มีพระภาคตรัสพระพุทธพจน์โดยย่อแล้วเสด็จเข้าพระวิหาร ทรงปล่อยให้ผู้ฟังจิตใจสงสัย เพราะไม่สามารถเข้าใจพระพุทธพจน์โดยย่อด้วยตนเองจึงต้องถามพระเถระรูปใดรูปหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้ เช่น ท่านพระอานนท์ ท่านพระมหากัจจายนะ หรือท่านพระสารีบุตร โดยมาก เมื่อผู้ฟังได้รับคำอธิบายจากพระเถระนั้นแล้ว จะกลับไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอีกเพื่อกราบทูลรายงานให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสตอบว่า พระเถระรูปนั้นอธิบายถูกต้องดีแล้ว ถ้ามาทูลถามพระองค์ พระองค์ก็จะตรัสตอบอย่างนั้นเช่นกัน พระสูตรทั้งหลายที่มีลักษณะอย่างนี้ มิใช่เกิดโดยบังเอิญ แต่เป็นพระพุทธประสงค์ จะทรงชมเชยบุคคล (บุคคลโณมนตถ์)

ธัมมทายาทสูตรนี้ต่างกับพระสูตรเหล่านั้น เพราะพระผู้มีพระภาคทรงประสงค์จะทรงชมเชยธรรม (ธัมมโณมนตถ์) กล่าวคือเมื่อทรงแสดงเรื่องธรรมทายาทโดยย่อจบลง ก็เสด็จเข้าพระคันธกุฎี เพราะทรงดำริว่า ท่านพระสารีบุตรผู้ดำเนินอามิสทายาทและยกย่องธรรมทายาทนั่งฟังอยู่ด้วย เมื่อพระองค์เสด็จเข้าพระคันธกุฎีแล้ว พระเถระจะแสดงต่อจากพระองค์ พระธรรมเทศนานี้ก็จะสมบูรณ์เป็นเลิศ หนักแน่นเหมือนร่มทำด้วยศิลาเหมือนเรือที่จอดอยู่ในท่าที่ปลอดภัยด้วยอิฐชนิดหนา และเหมือนรถเทียมม้าอาชาไนย ๔ ตัวสำหรับขับขึ้นไปสวรรค์ เพราะผู้แสดงทั้งสองมีอัธยาศัยตรงกัน^{๕๒}

๑.๕ เนื้อหาและสาระสำคัญในภยภรวสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ภยภรวสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยความขลาดกลัว ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร ซึ่งกล่าวถึงเหตุสะดุ้งกลัวการอยู่ในเสนาสนะป่า ๑๖ ประการ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้ำพเจ้าได้ สดับมาอย่างนี้**

^{๕๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๑/๑๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๑/๓๒.

^{๕๒} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๐/๑๐๗.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ชาณฺสุสโสนิพราหมณ์ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๕๓} เหตุเกิดแห่งพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลิกะ^{๕๔} คือทรงแสดงเพื่อตอบปัญหาของผู้ถาม

(๓) เนื้อหาสาระและสาระสำคัญ

ชาณฺสุสโสนิพราหมณ์ทูลถามว่า “กุกฺกุตฺรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเจาะจงท่านพระโคตม ท่านพระโคตมเป็นหัวหน้าของกุกฺกุตฺรเหล่านั้น ทรงมีอุปการะแนะนำให้ทำตาม และชุมชนนั้นก็ถือปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านพระโคตมหรือ”

พระผู้มีพระภาคทรงรับว่า เป็นเช่นนั้น

ชาณฺสุสโสนิกราบทูลว่า เสนาสนะป่าอันเจียบสดคือป่าโปรง^{๕๕} และป่าทึบ อยู่ลำบาก ทำวิเวก^{๕๖} ให้ให้สงบได้ยาก ในการอยู่โดดเดี่ยวก็หาความรื่นรมย์ได้ยาก ป่าทั้งหลายมักจะชักนำจิตของภิกษุผู้ไม่ได้สมาธิ^{๕๗} ให้เกิดความหวาดหวั่นได้

พระผู้มีพระภาคทรงรับว่า ในสมัยที่พระองค์ยังไม่ได้ตรัสรู้ก็ทรงเห็นอย่างนั้น แล้วทรงอธิบายเหตุสะดุ้งกลัวการอยู่ในเสนาสนะป่า ๑๐ ประการของสมณพราหมณ์พวกอื่น เปรียบเทียบกับเหตุไม่สะดุ้งกลัวการอยู่ในเสนาสนะป่าของพระองค์และพระอริยะทั้งหลาย^{๕๘} มีใจความว่า สมณพราหมณ์พวกอื่นสะดุ้งกลัวเพราะ

- ๑) มีกายกรรมไม่บริสุทธิ์
- ๒) มีวจีกรรมไม่บริสุทธิ์
- ๓) มีมโนกรรมไม่บริสุทธิ์
- ๔) มีอาชีวะไม่บริสุทธิ์
- ๕) มีปกติเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น
- ๖) มีจิตวิบัติ คิดชั่วร้าย
- ๗) มีจิตถูกถีนมิทระ (ความหดหู่และความเขื่องซึม) กลุ่มรุ่ม
- ๘) เป็นผู้ฟุ้งซ่าน จิตไม่สงบ

^{๕๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๔/๒๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๔/๓๓.

^{๕๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เล่มที่ ๑๒, หน้า ๒๐.

^{๕๕} ป่าโปรง (อรณฺญ) หมายถึงป่าอยู่นอกเสาเขตเมืองออกไปอย่างน้อยชั่ว ๕๐๐ ลูกธนู ป่าทึบ (วนปตฺถ) หมายถึงสถานที่ที่ไม่มีคนอยู่อาศัย เลยเขตหมู่บ้านไป ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๑๒๑, อัง.ทสก.อ. (บาลี) ๒/๓๑/๓๐.

^{๕๖} วิเวก ในที่นี้หมายถึงกายวิเวก (สังตฺกาย) ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๑๒๒, อัง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๙๙/๓๗๐.

^{๕๗} สมาธิ ในที่นี้หมายถึงอุปปจารสมาธิ หรืออัปปนาสมาธิ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๑๒๒, อัง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๙๙/๓๗๐.

^{๕๘} พระอริยะ ในที่นี้หมายถึงพระพุทธเจ้าและพระพุทธสาวก ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๕/๑๒๓.

- ๙) เป็นผู้เคลือบแคลงสงสัย
- ๑๐) เป็นผู้ยกตนข่มผู้อื่น
- ๑๑) เป็นคนมักขลาดมักกลัว
- ๑๒) พรารถนาลาภสักการะ
- ๑๓) เป็นคนเกียจคร้าน ไม่มีความเพียร
- ๑๔) เป็นคนขาดสติสัมปชัญญะ (หลงลืม)
- ๑๕) มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตกวัดแกว่ง
- ๑๖) เป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา^{๕๙}

ส่วนพระองค์และพระอริยะทั้งหลายไม่สะดุ้งกลัวการอยู่ในเสนาสนะป่า เพราะเหตุ ๑๖ ประการมี
 นัยตรงกันข้าม

ทรงอธิบายต่อไปว่า ขณะที่พระองค์ยังไม่ได้ตรัสรู้ ทรงเลือกการอยู่ในเสนาสนะป่า คือ อาราม
 เจตีย์ วนเจตีย์ รุกขเจตีย์^{๖๐} และเมื่อความกลัวความขลาดเกิดขึ้นในขณะที่ทรงอยู่ในอริยาบถใด ก็ทรง
 พิจารณากำจัดความกลัวความขลาดให้หมดไปในอริยาบถนั้น เช่น เกิดขึ้นขณะจงกรม ก็ทรงกำจัดให้หมดไป
 ในขณะจงกรมนั่นเอง ไม่ทรงเปลี่ยนอริยาบถจนกว่าจะทรงกำจัดได้ แล้วทรงบำเพ็ญเพียรต่อไปจนได้ฌาน ๔
 เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง

- ๑) ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน^{๖๑}
- ๒) อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว^{๖๒}
- ๓) ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว^{๖๓}

^{๕๙} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๘/๒๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘/๔๐.

^{๖๐} อารามเจตีย์ หมายถึงสถานที่ที่ตงามด้วยไม้ดอกและไม้ผล ที่เรียกว่า เจตีย์ เพราะเป็นสถานที่กระทำให้
 วิจิตร ทำให้น่าบูชา วนเจตีย์ หมายถึงชายป่าที่ต้องนำเครื่องพลีกรรมไปสังเวย ป่าสุภควันและป่าที่ตั้งศาลเป็นที่สถิตของ
 เทวดาเป็นต้น รุกขเจตีย์ หมายถึงต้นไม้ใหญ่ที่คนเคารพบูชาใกล้ปากทางเข้าหมู่บ้านหรือนิคมเป็นต้น โดยเข้าใจว่าเป็นที่อยู่
 ของเทวดาผู้มีฤทธิ์ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๔๙/๑๒๙.

^{๖๑} กิเลสเพียงดั่งเนิน (อังคณะ) หมายถึงกิเลสเพียงดั่งเนินคือราคะ โทสะ โมหะ มลทิน หรือเปือกตม ในที่
 บางแห่ง หมายถึงพื้นที่เป็นเนินตามที่ถูกค้นว่า เนินโพธิ์ เนินเจตีย์ เป็นต้น แต่ในที่นี้ ท่านพระ สารีบุตร ประสงค์เอา
 กิเลสอย่างแผ่ดร้อนนานัปการว่า กิเลสเพียงดั่งเนิน ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๕๗/๑๕๑.

^{๖๒} อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว หมายถึงกิจแห่งการปฏิบัติเพื่อทำลายอาสวกิเลส จบสิ้นสมบูรณ์แล้ว ไม่มีกิจที่
 จะต้องทำเพื่อตนเอง แต่ยังมีหน้าที่เพื่อผู้อื่นอยู่ ผู้บรรลุถึงขั้นนี้ได้ ชื่อว่า อเสขบุคคล ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๕๔/๑๓๘, ที.สี.อ.
 (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓.

^{๖๓} กิจที่ควรทำ ในที่นี้หมายถึงกิจในอริยสัจ ๔ คือ การกำหนดรู้ทุกข์, การละเหตุเกิดแห่งทุกข์, การทำให้
 แจ่มซึ่งความดับทุกข์ และการอบรมมรรคมืองค์ ๘ ให้เจริญ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๕๔/๑๓๘, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓.

๔) ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป^{๖๔}

และบรรลुวิชา ๓ ตามลำดับ แม้หลังจากได้ตรัสรู้แล้วพระองค์ก็ยังทรงอยู่ในเสนาสนะป่าเป็นประจำ ทรงให้เหตุผลว่า ไม่ใช่เพื่อกำจัดความกลัวความขลาด แต่เพราะทรงเห็นอำนาจประโยชน์ ๒ ประการคือ

- ๑) เพื่อการอยู่เป็นสุขในปัจจุบันของพระองค์
- ๒) เพื่อการอนุเคราะห์ชนรุ่นหลัง (ให้ถือปฏิบัติตาม)

เมื่อทรงอธิบายจบลง ชาณุสโสณิพราหมณ์เกิดความเลื่อมใสประกาศตนเป็นอุบาสก^{๖๕} ในพระพุทธศาสนา

(๔) ข้อสังเกต

ชาณุสโสณิพราหมณ์เป็นบุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล เป็นพราหมณ์มหาศาลผู้มีชื่อเสียง มีเกียรติยศคนหนึ่ง ในจำนวนพราหมณ์มหาศาลชาวโกศล ๕ คน ในสมัยนั้น คือ

- ๑) จังกีพราหมณ์
- ๒) ตารุกขพราหมณ์
- ๓) โปกขรชาติพราหมณ์
- ๔) ชาณุสโสณิพราหมณ์
- ๕) โตเทยพราหมณ์^{๖๖}

คำว่า **ชาณุสโสณิ** ไม่ใช่ชื่อตัว แต่เป็นชื่อตำแหน่ง หรือฐานันดรศักดิ์ ของผู้ดำรงตำแหน่งบุโรหิต หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นราชทินนามของผู้เป็นบุโรหิตนั่นเอง ส่วนคำว่า **พราหมณ์** เป็นชื่อเรียกคนที่เกิดในวรรณะพราหมณ์ คือเป็นพราหมณ์โดยกำเนิด^{๖๗} ชื่อที่น่าสังเกตก็คือ พราหมณ์ผู้มีชื่อเสียงมีศและเป็นผู้ทรงความรู้เรียนจบไตรเพทอย่างชาณุสโสณิพราหมณ์นี้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค เพื่อทูลถามปัญหาต่าง ๆ อย่างนี้ หรือ และเมื่อได้รับคำตอบก็เห็นคล้อยตามและเกิดความเลื่อมใสเปลี่ยนใจมานับถือพระรัตนตรัยแทนลัทธิศาสนาเดิมของตน ดูจะไม่ค่อยสมเหตุสมผลเท่าไรนัก

เมื่อตั้งข้อสังเกตเช่นนี้แล้ว ก็ลองค้นคว้าพราหมณ์ผู้นี้เข้ามาเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เมื่อใด ครั้งนี้เป็นครั้งแรกใช้หรือไม่ ปรากฏว่าชาณุสโสณิได้สนทนากับพระผู้มีพระภาคหลายครั้งทั้งก่อนและหลังประกาศตนเป็นอุบาสกแล้ว เรื่องของชาณุสโสณิจึงปรากฏในพระสูตรหลายสูตรทั้งในที่ฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตรนิกาย

^{๖๔} ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป หมายถึงไม่มีหน้าที่ในการบำเพ็ญมรรคญาณเพื่อความหมดสิ้นแห่งกิเลสอีกต่อไป เพราะพระพุทธศาสนาถือว่า การบรรลุพระอรหัตตผลเป็นจุดหมายสูงสุด ม.ม.อ.(บาลี) ๑/๕๔/๑๓๘, ที.สี.อ.(บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓.

^{๖๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕๖/๓๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๖/๔๔.

^{๖๖} ที.สี. (บาลี) ๙/๕๑๔/๒๓๓, ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๖๗/๔๕๗.

^{๖๗} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๑๙.

๑.๖ เนื้อหาและสาระสำคัญในอนึ่งคนสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อนึ่งคนสูตร หมายถึง สูตรว่าด้วยบุคคลผู้ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน คำว่า *กิเลสเพียงดั่งเนิน* หมายถึง ราคะ โทสะ โมหะ หรือกิเลสที่เป็นมลทินใจ ชื่อพระสูตรนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วย คำว่า *เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้*

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระสูตรนี้เกิดขึ้น ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๖๘} ท่านพระสารีบุตรแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายมีท่านพระมหาโมคคัลลานะร่วมอยู่ด้วย โดยปรารภภิกษุบางรูปในกลุ่มนั้นผู้ไม่ได้บวชด้วยศรัทธา เป็นคนโอ้อวดและประพฤติชั่วต่าง ๆ ดังที่ท่านพระมหาโมคคัลลานะกล่าวไว้ในตอนท้ายของพระสูตรนี้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยยะ^{๖๙}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

เนื้อหาและสาระสำคัญแบ่งออกเป็น ๒ ประการคือ

๑) ภาคอุทเทส ท่านพระสารีบุตรตั้งประเด็นเป็นอุทเทสนัยขึ้นว่าในโลกนี้มีบุคคลอยู่ ๔ ประเภท คือ

๑. ผู้มีกิเลสเพียงดั่งเนิน แต่ไม่รู้ตัวว่ามีกิเลสเพียงดั่งเนินภายในตน^{๗๐}
๒. ผู้มีกิเลสเพียงดั่งเนินและรู้ตัวว่ามี
๓. ผู้ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน แต่ไม่รู้ตัวว่าไม่มี
๔. ผู้ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนินและรู้ตัวว่าไม่มี

ท่านเปรียบเทียบให้ฟังว่า ในบุคคล ๒ ประเภทแรก ประเภทที่ ๑ เป็นคนต่ำทราม บุคคลประเภทที่ ๒ เป็นคนประเสริฐ ในบุคคล ๒ ประเภทหลัง บุคคลประเภทที่ ๓ เป็นคนต่ำทราม บุคคลประเภทที่ ๔ เป็นคนประเสริฐ^{๗๑}

๒) ภาคนิทเทส ท่านพระมหาโมคคัลลานะเปิดประเด็นเป็นนิทเทสนัยโดยตั้งคำถามเพื่อให้ท่านพระสารีบุตรอธิบายรายละเอียด ดังนี้

ถาม อะไรเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัยให้บุคคลผู้ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนินเหมือนกัน แต่แตกต่างกัน และให้บุคคลผู้ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนินเหมือนกัน แต่แตกต่างกัน

^{๖๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕๗/๓๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๗/๔๔.

^{๖๙} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๒๔.

^{๗๐} ตน ในที่นี้หมายถึงจิตตสันดาน ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๕๗/๑๕๑,๖๕/๑๖๙.

^{๗๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕๘/๓๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๘/๔๕.

ตอบ ในบุคคลผู้มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ๒ ประเภทนั้น บุคคลประเภทที่ ๑ ชื่อว่าเป็นคนต่ำทราม เพราะเป็นไปได้ว่า ความไม่รู้ตัวนั้นทำให้เขาไม่มีฉันทะพยายามที่จะละกิเลสเหล่านั้น เขาจึงมีกิเลสเพียงดั่งเนินต่อไป และจะมีจิตเศร้าหมองตายไป เหมือนภาชนะสำริดเปื้อนฝุ่นสนิมจับเกรอะกรัง ส่วนบุคคลประเภทที่ ๒ ชื่อว่าเป็นคนประเสริฐ เพราะเป็นไปได้ว่าความรู้ตัวของเขาจะทำให้เขามีฉันทะพยายามที่จะละกิเลสเหล่านั้นให้หมดไปได้ และมีจิตไม่เศร้าหมองตายไป

ในบุคคลผู้ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ๒ ประเภทนั้น บุคคลประเภทที่ ๓ ชื่อว่าเป็นคนต่ำทราม เพราะเป็นไปได้ว่า เขาจะมนสิการสุกนิมิต ซึ่งเป็นเหตุให้กิเลสเพียงดั่งเนินกลับเกิดขึ้นได้อีก และจะทำให้เขามีจิตเศร้าหมองตายไป ส่วนบุคคลประเภทที่ ๔ ชื่อว่าเป็นคนประเสริฐเพราะมีนัยตรงกันข้าม

ถาม กิเลสเพียงดั่งเนินเป็นอย่างไร

ตอบ กิเลสเพียงดั่งเนินเป็นชื่อของ อิจฉาวจร^{๗๒}ที่เป็นบาปอกุศล ซึ่งหมายถึง ความประพฤตินตามความปรารถนาชั่ว เช่นภิกษุในพระศาสนาที่มีความปรารถนาอย่างนี้ว่า เราเป็นผู้ต้องอาบัติหนอ ภิกษุผู้เสมอกัน^{๗๓} พึงโทษเรา ภิกษุผู้ไม่เสมอกันไม่พึงโทษเรา ปรารถนาจะปกปิดอาบัติของตนมิให้ผู้อื่นรู้ แต่เมื่อผู้อื่นรู้เข้า ก็จะโกรธและไม่แค้นขึ้น ความโกรธและความไม่แค้นขึ้นนี้เอง เรียกว่ากิเลสเพียงดั่งเนิน

สรุปว่า กิเลสเพียงดั่งเนินซึ่งเป็นชื่อของอิจฉาวจรที่เป็นบาปอกุศลนี้ ถ้าภิกษุรูปใดยังละไม่ได้ ภิกษุรูปนั้นจะไม่ได้รับการสักการะ เคารพ นับถือ บูชา จากเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ภิกษุผู้ละกิเลสเหล่านี้ได้จึงจะได้รับ

เมื่อท่านพระสารีบุตรกล่าวจบ ท่านพระมหาโมคคัลลานะขออนุญาตกล่าวเสริมด้วยอุปมาโวหารว่า บุคคลเหล่าใดออกบวชโดยไม่มีศรัทธา เป็นผู้โอ้อวด มีมารยา หลอกหลวง ถ้อยคำ กลับกลอก ปากกล้า ไม่สำรวม วาจา ไม่ควบคุมอินทรีย์ทั้งหลาย^{๗๔} ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค ไม่ประกอบความเพียร ไม่ใส่ใจปฏิบัติธรรม ไม่เคารพสิกขา เป็นคนมักมาก ประพฤติย่อหย่อน มีจิตไม่มั่นคง คิดวนเวียนไปมาแต่สิ่งที่ผิดธรรม เป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา ท่านพระสารีบุตรหากกิเลสเหล่านี้ออกจากภิกษุเหล่านั้นได้แล้ว เหมือนบุตรช่างรถหากไม้คดมีปมให้เป็นล้อรถที่ดี ใ้การใช้ได้ตั้งใจนึกของนายช่างรถผู้เชี่ยวชาญ ส่วนผู้ที่ออกบวชด้วยศรัทธา มีจริยาวัตรดี เมื่อได้ฟังธรรมบรรยายนี้แล้ว ต่างชื่นชมยินดีที่ท่านพระสารีบุตรช่วยให้ออกจากอกุศลธรรม ให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรมได้^{๗๕}

(๔) ข้อสังเกต

ในการถาม - ตอบ ระหว่างพระอัครสาวกทั้งสอง มีข้อที่ควรสังเกตบางประการ เช่น มรรยาทในการสนทนาธรรม เมื่อฝ่ายหนึ่งกำลังพูดอยู่ อีกฝ่ายต้องฟังด้วยความเคารพ ไม่พยายามพูดสอด หรือซักถามขัด

^{๗๒} อิจฉาวจร หมายถึงการประพฤตินในทางต่ำทรามตามอำนาจความปรารถนา ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๐/๑๕๕, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๑/๖๐/๓๑๑.

^{๗๓} ภิกษุผู้เสมอกัน หมายถึงภิกษุผู้ต้องอาบัติโทษภิกษุผู้ต้องอาบัติข้อเดียวกัน ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๐/๑๕๖.

^{๗๔} ไม่คุมครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย หมายถึงไม่สำรวมกรรมทวาร (คือ กาย วาจา ใจ) ในอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๓/๑๖๔.

^{๗๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๖๔/๔๓., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๖๔/๕๖.

ขึ้น จะต้องรอนจนฝ่ายนั้นพูดจบกระบวนความตอนนั้นลงก่อน แล้วขออนุญาตซักถามประเด็นต่อไป หรือพูดเสริม เพื่อสนับสนุน หรือเพื่อแสดงความเห็นของตน ในพระสูตรนี้ ท่านพระมหาโมคคัลลานะขออนุญาตพูดเสริมเมื่อท่านพระสารีบุตรกล่าวจบลงว่า **อุปมา มั อวุโส สารีบุตร ปฏิภาติ แปลว่า ท่านสารีบุตรผู้มีอายุ ขออุปมาปรากฏแก่กระผม** หมายความว่า ผมประสงค์จะกล่าวข้ออุปมาอย่างหนึ่ง^{๗๖}

ท่านพระสารีบุตรกล่าวอนุญาตว่า **ปฏิภาตุ ตั อวุโส โมคคัลลาน แปลว่า ท่านโมคคัลลานะผู้มีอายุ ขอให้ข้ออุปมานั้นปรากฏแก่ท่านเถิด** หมายความว่า ท่านจงกล่าวข้ออุปมานั้นเถิด^{๗๗} สำนวนเช่นนี้มีปรากฏอยู่ในพระสูตรหลายสูตร ซึ่งแสดงว่าเป็น **สำนวนแบบ** ที่นิยมใช้กันในสมัยนั้น แต่ต้องสังเกตให้ดี เพราะสำนวนที่มีคำ **ปฏิภาตุ** มีความหมายหลายอย่างนอกจากขออนุญาตและให้อนุญาตดังปรากฏในพระสูตรนี้

๑.๗ เนื้อหาและสาระสำคัญในอากังเขยยสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อากังเขยยสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยความหวัง ๑๗ ประการ ขึ้นนี้ตั้ง ตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยที่ภิกษุเหล่านั้นมิได้ทูลอาราธนา หรือทูลถามปัญหาท่อน เหตุเกิดของพระสูตรนี้ จัดอยู่ในประเภท **อัตตชฌายะ**^{๗๘} คือ ทรงแสดงตามพระอัธยาศัยของพระองค์เอง^{๗๙} โดยทรงมุ่งแสดงอานิสงส์ของศีลเป็นสำคัญ^{๘๐}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคทรงเริ่มต้นพระสูตรนี้ด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีศีล

^{๗๖} เอกิ อุปมํ วตตุกาโม อหิ. ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๓/๑๖๓.

^{๗๗} ตั วท ตฺวิ. ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๓/๑๖๓.

^{๗๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๒๗.

^{๗๙} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๖.

^{๘๐} สีลานิสสทสสนตฺถิ. ม.ม.อ. (บาลี) ๑๖๕/๑๕๘.

สมบูรณ์ มีปาดิโมกข์สมบูรณ์ จึงสำรวมด้วยการสังวรในปาดิโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร^{๕๑} อยู่ จึงเป็นผู้เห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย” แล้วทรงยกความหวัง ๑๗ ประการ ขึ้นตั้งเป็นตัวอย่างว่า เมื่อหวังประการใดในความหวัง ๑๗ ประการ ก็พึงประกอบเหตุอันจักทำให้ความหวัง ประการนั้นสำเร็จได้ เช่น

หากภิกษุพึงหวังว่า เราพึงเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ เป็นที่เคารพและเป็นที่ยกย่องของเพื่อน พรหมจารีทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงทำศีลให้บริบูรณ์ หมั่นประกอบธรรมเครื่องสงบใจภายในตน ไม่เห็นห่างจาก ฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนา^{๕๒} เพิ่มพูนเรือนว่าง^{๕๓}

หากภิกษุพึงหวังว่า เราพึงทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ^{๕๔} ปัญญาวิมุตติ^{๕๕} อันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้น ไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน ภิกษุนั้นพึงทำศีลให้บริบูรณ์ หมั่นประกอบธรรมสงบใจภายในตน ไม่เห็นห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนเรือนว่าง

ถ้าหวังให้เพื่อนพรหมจารีทั้งหลายรักใคร่ชอบใจ เคารพ และยกย่อง ก็ต้องรักษาศีลให้ บริบูรณ์ หมั่นปฏิบัติธรรมที่ทำให้จิตสงบ หมั่นเจริญฌานและวิปัสสนา และเรียนกัมมัฏฐาน ซึ่งตรัสเรียกว่า การเพิ่มพูน เรือนว่าง

^{๕๑} คำว่า อาจารย์ หมายถึงความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา และทางใจ ความสำรวมระวังในศีลทั้งปวง และความที่ภิกษุไม่เลี้ยงชีวิตด้วยมิถาอาชีวะที่พระพุทธรเจ้าทรงดำหนิ คำว่า โคจร หมายถึงการไม่เที่ยวไปยังสถานที่ไม่ควร เทียบไปเช่น ที่อยู่ของหญิงแพศยา การไม่คลุกคลีกับบุคคลที่ไม่สมควรคลุกคลีด้วยเช่น พระราชา การไม่คบหากับตระกูลที่ไม่สมควรคบหาเช่น ตระกูลที่ไม่มีศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใสภิกษุผู้ประกอบด้วยอาจารย์และโคจรดังกล่าวมานี้ ชื่อว่า ผู้เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๓-๕๑๔/๓๘๘-๓๘๙.

^{๕๒} วิปัสสนา หมายถึงอนุปัสสนา ๗ ประการ คือ (๑) อนิจจานุปัสสนา (พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง) (๒) ทุกขานุปัสสนา (พิจารณาเห็นความเป็นทุกข์) (๓) อนัตตานุปัสสนา (พิจารณาเห็นความไม่มีตัวตน) (๔) นิพพิทานุปัสสนา (พิจารณาเห็นความน่าเบื่อหน่าย) (๕) วิราคานุปัสสนา (พิจารณาเห็นความคลายกำหนด) (๖) นิโรธานุปัสสนา (พิจารณาเห็นความดับกิเลส) (๗) ปฏินีสัคคานุปัสสนา (พิจารณาเห็นความสลัดทิ้งกิเลส) ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๕/๑๖๙.

^{๕๓} เพิ่มพูนเรือนว่าง ในที่นี้หมายถึงการเรียนกัมมัฏฐาน คือ สมถะและวิปัสสนา เข้าไปสู่เรือนว่างนี้ พิจารณาอยู่ตลอดคืนและวัน แล้วบำเพ็ญอธิจิตตสิกขาด้วยสมถกัมมัฏฐาน บำเพ็ญอธิปัญญาสิกขาด้วยวิปัสสนากัมมัฏฐาน ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๔/๑๖๙-๑๗๐, อัง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๗๑/๓๕๗.

^{๕๔} เจโตวิมุตติ หมายถึงสมาธิที่สัมปยุตด้วยอรหัตตผล ที่ชื่อว่า เจโตวิมุตติ เพราะพ้นจากราคะที่เป็นปฏิปักษ์ ธรรมโดยตรง แต่มิได้หมายความว่าระงับบาปธรรมอื่นไม่ได้ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๙/๓๓๔. ในที่นี้หมายถึงความหลุดพ้น ด้วยมีสมถกัมมัฏฐานเป็นพื้นฐาน ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๙/๑๗๗, อัง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๘๘/๖๒.

^{๕๕} ปัญญาวิมุตติ หมายถึงปัญญาที่สหระคตด้วยอรหัตตผลนั้น ที่ชื่อว่า ปัญญาวิมุตติ เพราะหลุดพ้นจากอวิชชา ที่เป็นปฏิปักษ์ธรรมโดยตรง แต่มิได้หมายความว่าระงับบาปธรรมอื่นไม่ได้ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๙/๓๓๔. ในที่นี้หมายถึง ความหลุดพ้นด้วยมีวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นพื้นฐาน ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๙/๑๗๗, อัง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๘๘/๖๒.

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงยกความหวัง ๑๗ ประการ ซึ่งเป็นเรื่องที่คนทั่วไปต้องการอยากได้ มาตั้งเป็นจุดเริ่มแห่งการพัฒนาทางจิตของผู้หวัง คือไม่ว่าจะหวังอะไรใน ๑๗ ประการนั้น ความสมหวังมิได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่ผู้หวังต้องลงมือปฏิบัติด้วย แล้วทรงแสดงวิธีปฏิบัติโดยเริ่มจากการรักษาศีล ปฏิบัติธรรมสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ซึ่งเป็นการพัฒนาทางจิต เมื่อพระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาชิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาชิตของพระผู้มีพระภาค^{๘๖}

๑.๘ เนื้อหาและสาระสำคัญในวัฏฏปมสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

วัฏฏปมสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยข้ออุปมาด้วยผ้า ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ณ พระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี มีสุนทรภิกษารทวาชปริพาชกนั่งฟังอยู่ด้วย ทรงทราบว่าปริพาชกนี้เชื่อถือลัทธิินทานสุทธิ คือเชื่อว่าความบริสุทธิ์มิได้เพราะการอาบน้ำลอยบาป จึงทรงแสดงธรรมให้เป็นไปตามอัยาศัยของปริพาชกนี้^{๘๗} เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยยะ^{๘๘}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ถ้าจิตเศร้าหมอง ก็หวังได้ว่า จะต้องไปสู่ทุคติ^{๘๙} เหมือนผ้าสกปรกที่ช่างย้อมนำไปใส่ลงในน้ำย้อมสีต่าง ๆ ก็หวังได้ว่า ผ้านั้นย้อมได้ไม่ดี สีไม่สดใส

^{๘๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๖๙/๔๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๖๙/๖๒.

^{๘๗} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๗๘-๗๙/๘๙.

^{๘๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๒๘.

^{๘๙} ทุคติ มี ๒ อย่าง คือ (๑) ปฏิบัติทุคติ หมายถึงคติคือการปฏิบัติชั่วด้วยอำนาจกิเลส (๒) คติทุคติ หมายถึงคติหรือภูมิเป็นที่ไปอันเป็นทุกข์แบ่งเป็น ๒ อย่างได้แก่ อคคาริยทุคติ คือคติของคฤหัสถ์ผู้ตายแล้วไปเกิดในนรกบ้าง กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานบ้าง เปรตวิสัยบ้าง และอนาคาริยทุคติ คือทุคติของบรรพชิตผู้มรณภาพแล้ว ไปเกิดในนรกเป็นต้น เป็นสมณยักษ เป็นสมณเปรต มีกายลุกโชติช่วงเพราะผ้าสังฆาฏิเป็นต้น ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๗๐/๑๘๐, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๑/๗๐/๑๘๐.

ส่วนจิตที่ไม่เศร้าหมอง ก็หวังได้ว่า จะต้องไปสู่สุคติ^{๙๐} เหมือนผ้าสะอาด ที่ช่างย้อมนำไปใส่ลงในน้ำ ย้อมสีต่าง ๆ ก็หวังได้ว่า ผ้านั้นย้อมได้ดี มีสีสดใส ทรงอธิบายว่า จิตเศร้าหมองเพราะอุปกิเลส^{๙๑} คือ กิเลส เครื่องเศร้าหมองมี ๑๖ ประการ มีอภิขณาวิสมโลภะ (ความเพ่งเล็งอยากได้ของของผู้อื่น) เป็นต้น มีปมาทะ (ความประมาท) เป็นที่สุด แล้วตรัสสอนว่า เมื่อภิกษุรู้ชัดว่าอุปกิเลสแต่ละประการเป็นเครื่องเศร้าหมองของจิต ก็จะเกิดผลต่อไปนี้

- ๑) จะละอุปกิเลสประการนั้น ๆ ได้ เมื่อละได้จะเกิดความเลื่อมใสอย่างแน่วแน่ใน พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ
- ๒) จะได้รับความรู้แจ้งอรรถ ความรู้แจ้งธรรม และความปราโมทย์ที่ได้เลื่อมใสใน พระรัตนตรัย
- ๓) เมื่อมีความปราโมทย์ก็จะมีปีติ
- ๔) เมื่อมีปีติ จิตก็สงบ
- ๕) เมื่อจิตสงบ กายก็สงบ
- ๖) เมื่อกายสงบ ความสุขก็เกิดขึ้น
- ๗) เมื่อมีความสุข จิตก็ตั้งมั่นเป็นสมาธิ

ภิกษุผู้มีศีลอย่างนี้ มีธรรมอย่างนี้ มีปัญญาอย่างนี้ แม้จะฉันอาหารที่สกปรก ก็ไม่เป็นอันตรายแก่ มรรคและผลเลย เหมือนผ้าที่สกปรกเประอะเปื้อน ถ้าซักด้วยน้ำที่สะอาด ก็ทำให้สะอาดหมดจดได้ หรือทองคำ (ที่อยู่ตามธรรมชาติซึ่งมีหินสกปรกห่อหุ้มไว้) ก็สามารถทำให้เป็นทองคำบริสุทธิ์ได้ด้วยเข้าหลอมที่ตี

ภิกษุผู้มีสมาธิเช่นนั้นจะมีจิตเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตจิตแผ่ไปสู่ หมุสัตว์ในทิศทั้งปวง ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียน เธอรู้ชัดสภาวะธรรมที่เรียกว่านิพพานด้วย ปัญญาอันยิ่ง และรู้ว่าตนได้บรรลุถึงขั้นสุดท้ายแห่งพรหมจรรย์ที่เรียกว่า “อยู่จบพรหมจรรย์” แล้ว ไม่มีกิจอื่น จะต้องทำอีกต่อไป ทรงย้ำว่า ภิกษุผู้นั้นแลคือ “ผู้อาบสะอาดแล้วด้วยการอาบสะอาดภายใน”

สุนทรภักการทวาชปริพาชก (ซึ่งนั่งอยู่ไม่ห่างจากพระผู้มีพระภาค เข้าใจว่าพระองค์ทรงสรรเสริญ การอาบน้ำลอยบาปอย่างที่ท่านเชื่อถือ) จึงทูลถามว่า พระผู้มีพระภาคเสด็จไปยังแม่น้ำพุกาเพื่อสร่งน้ำหรือ

^{๙๐} สุคติ มี ๒ อย่าง คือ (๑) ปฏิปัตติสุคติ หมายถึงคติ คือการปฏิบัติดีด้วยจิตบริสุทธิ์แบ่งเป็น ๒ อย่าง ได้แก่ อคาริยปฏิบัติสุคติ มีจิตบริสุทธิ์ถึงขั้นพ้นจากการฆ่าสัตว์บ้าง จากการลักทรัพย์บ้าง บำเพ็ญกุศลกรรมบถ ๑๐ ให้บริบูรณ์ อนาคติยปฏิบัติสุคติ คือสุคติของบรรพชิตผู้มีจิตบริสุทธิ์ รักษาปาริสุทธิศีล ๔ ให้บริสุทธิ์สมาทานอุตงค์ ๑๓ ข้อ เรียน กัมมัฏฐานในอารมณ ๓๘ ประการ กระทำกสิณปริกรรม ทำฌานสมาบัติให้ เกิดขึ้น เจริญโสดาปัตติมรรค ฯลฯ อนาคามีมรรค (๒) คติสุคติ หมายถึงคติหรือภูมิเป็นที่ไปอันเป็นสุขแบ่งเป็น ๒ อย่าง ได้แก่ อคาริยสุคติ คือสุคติของ คฤหัสถ์ผู้ตายแล้วไปเกิดเป็นมนุษย์ที่มีชาติตระกูลสูงมั่งคั่งด้วยทรัพย์ เพียบพร้อมด้วยเกียรติยศบ้าง เป็นเทวดาที่มีศักดิ์ใหญ่ บ้าง และอนาคติยสุคติ คือคติ ของบรรพชิตผู้มรณภาพแล้วไปเกิดในตระกูลกษัตริย์ ตระกูลพราหมณ์ และตระกูลคหบดี หรือไปเกิดในกามาวจรเทวโลก ๖ ชั้นบ้าง ในพรหมโลก ๑๐ ชั้น ในสุทธาวาสภูมิ ๕ ชั้น หรือในอรุปรหม ๔ ชั้นบ้าง ม.มุ.อ. (บาลี) ๑/๗๐/๑๘๐.

^{๙๑} อุปกิเลส หมายถึงกิเลสที่จรมาด้วยอำนาจโลภะ โทสะ และโมหะ แล้วทำจิตเดิม (ภวังคจิต) ที่แม้ปกติก็ บริสุทธิ์อยู่แล้วให้ต้องเศร้าหมอง ม.มุ.อ. (บาลี) ๑/๗๑/๑๘๑, อ.อ.ก.อ. (บาลี) ๑/๔๙/๕๓.

เมื่อตรัสตอบปฏิเสธ ปริพาชกนั้นจึงกราบทูลว่า แม่น้ำพหุกาเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นบุญสถานสำหรับทำพิธีลอยบาป ให้เกิดความบริสุทธิ์สะอาด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า คนที่ทำความชั่วไว้แล้ว ถึงจะไปอาบน้ำที่ไหน ก็หาทำให้เกิดความสะอาดบริสุทธิ์ได้ไม่ แล้วตรัสสอนให้อาบน้ำในศาสนาของพระองค์ คือ

- ๑) จงทำความปลอดภัยในสัตว์ทั้งปวง
- ๒) ไม่พูดเท็จ
- ๓) ไม่เบียดเบียนสัตว์
- ๔) ไม่ลักทรัพย์
- ๕) มีศรัทธา
- ๖) ไม่ตระหนี่^{๗๖}

ในที่สุด สุนทรិภการทวาชปริพาชกได้ประกาศตนเป็นพุทธมามกะ ทูลขอบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุ และได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในกาลต่อมา

(๔) ข้อสังเกต

ท่านที่อ่านพระสูตรนี้โดยไม่ดูอรรถกถาอาจจะเกิดข้อสงสัยอย่างน้อย ๒ ข้อ คือ

๑) อาจเห็นว่า พระสูตรนี้มี ๒ ตอน ๒ เรื่อง ผสมอยู่ในพระสูตรเดียว คือในตอนต้นทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายโดยมีได้ทรงเจาะจงผู้ใดโดยเฉพาะ เป็นการตรัสสอนให้ภิกษุเข้าใจธรรมตามสมควรแก่ธรรม ในตอนท้ายเมื่อสุนทริภการทวาชปริพาชกทูลถามเรื่องการอาบน้ำลอยบาป จึงตรัสตอบตามพระศนะของพระองค์

๒) ข้อทูลถามของสุนทริภการทวาชปริพาชกที่ว่า “ท่านพระโคตมเสด็จไปยังแม่น้ำพหุกาเพื่อสร้งน้ำหรือ” นั้น อาจเข้าใจได้ ๒ นัย นัยที่ ๑ เข้าใจว่า หลังจากทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย จบลงก็เสด็จไปยังแม่น้ำพหุกา สุนทริภการทวาชปริพาชกเห็นกำลังเสด็จไปทางนั้น จึงได้ทูลถามเช่นนั้น นัยที่ ๒ ปริพาชกนั้นนั่งอยู่ในที่ประชุมของภิกษุทั้งหลาย และได้ฟังพระธรรมเทศนามาโดยตลอด เมื่อถึงตอนที่ตรัสสรุปว่า ผู้ยู่จบพรหมจรรย์แล้วทรงเรียกว่า “ผู้อาบน้ำสะอาดแล้วด้วยการอาบน้ำสะอาดภายใน” ปริพาชกนั้นคิดว่า ทรงนับถือการอาบน้ำลอยบาปอย่างที่ท่านเชื่อถือ จึงทูลถามเช่นนั้น

๑.๙ เนื้อหาและสาระสำคัญในสัลเลขสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

สัลเลขสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยธรรมเครื่องขัดเกลากิเลส ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

^{๗๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๗๙/๕๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๙/๖๙.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านพระมหาจุนทะที่ทูลถามเรื่องทิวฏฐิและการสลัดทิ้งทิวฏฐิ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๙๓} เหตุเกิดของพระสูตรนี้ จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลี^{๙๔}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระมหาจุนทะออกจากที่หลีกเร้น^{๙๕} ทูลถามว่า มีทิวฏฐิทั้งหลายในโลกนี้ที่เกี่ยวกับอัตตวาทะ^{๙๖} (ลัทธิที่ถือว่ามียัตตา เช่น พิจารณาเห็นขั้น ๕ ว่า เป็นอัตตา) บ้าง ที่เกี่ยวกับโลกวาทะ^{๙๗} (ลัทธิที่ถือว่า อัตตา และโลกเที่ยง) บ้าง เมื่อภิกษุมนสิการเพียงเบื้องต้นก็สลัดทิ้งทิวฏฐิเหล่านั้นได้อย่างนั้นหรือ (คำว่า เพียงเบื้องต้น หมายถึง ที่เกิด หรือเหตุเกิดของทิวฏฐิแต่ละอย่าง คือพระมหาจุนทะมุ่งหมายทูลถามว่า เพียงแต่มนสิการถึงที่เกิดของทิวฏฐิทั้งหลายก็สามารถสลัดทิ้งได้ใช่หรือไม่)

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นอารมณ์เป็นที่เกิดขึ้น เป็นที่หมักหมม (หรือนอนเนื่องอยู่ในจิต) และเป็นที่ย่องเที่ยว (คือปรากฏตัวออกมาทางวาจาและการกระทำ) ตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา” ก็สามารถสลัดทิ้งทิวฏฐิเหล่านั้นได้

จากนั้นทรงอธิบายธรรมเครื่องขัดเกลากิเลส ๔๔ ประการ โดยทรงให้บทนิยามความหมายของธรรมเครื่องขัดเกลากิเลสว่า ไม่ใช่สมาบัติ ๘ เพราะทรงเรียกสมาบัติว่าเป็นธรรมเครื่องอยู่สงบในอริยวินัย ธรรมเครื่องขัดเกลากิเลสที่ทรงหมายถึงคือวิธีคิดเพื่อขัดเกลากิเลสที่เกิดขึ้นแต่ละอย่าง เช่น เมื่อชนเหล่าอื่นเบียดเบียนกันอยู่ ภิกษุควรคิดอย่างนี้ว่า “เราจะไม่เบียดเบียนกัน” ฯลฯ เมื่อชนเหล่านั้นยึดติดถือมั่นทิวฏฐิของตน ๆ โดยถือว่า “ทิวฏฐิสลัดได้ยาก” ภิกษุควรคิดอย่างนี้ว่า “เราจะไม่ยึดติดไม่ถือมั่นทิวฏฐิของตน ทิวฏฐิสลัดได้ง่าย”

นอกจากนี้ยังทรงแสดงทางหลีกเลียงความชั่ว และอุบายเพื่อความดับสนิทแห่งกิเลสอีกอย่างละ ๔๔ ประการ ตรัสจบแล้ว รับสั่งให้ท่านพระมหาจุนทะไปนั่งในที่สงัด พิจารณาหลักธรรมที่ตรัสไว้ทั้งหมด ทรงเน้นว่า “นี่เป็นคำพร่ำสอนของเราสำหรับเธอทั้งหลาย”^{๙๘}

^{๙๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๘๑/๕๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๑/๗๐.

^{๙๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒, หน้า ๓๑.

^{๙๕} ที่หลีกเร้น ในที่นี้หมายถึงผลสมาบัติขั้นสูงสุด ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘๑/๑๙๔.

^{๙๖} อัตตวาทะ หมายถึงมิจฉาทิวฏฐิที่ปรารถน้อัตตา เช่น เห็นว่ารูปเป็นอัตตาเป็นต้น ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘๑/๑๙๔.

^{๙๗} โลกวาทะ หมายถึงมิจฉาทิวฏฐิที่ปรารถน้อโลก เช่น เห็นว่า อัตตาและโลกเที่ยงเป็นต้น ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘๑/๑๙๔.

^{๙๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๘๘/๖๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๘/๘๑.

(๔) ข้อสังเกต

ในตอนท้ายของพระสูตร พระผู้มีพระภาคทรงสรุปไว้ว่า “จุนทะ เราได้แสดงเหตุแห่งธรรมเครื่องขัดเกลากิเลส เหตุแห่งจิตตูปบาท เหตุแห่งการหลีกเลี้ยง เหตุแห่งการไปสู่ความเจริญ (และ) เหตุแห่งความดับสนิทไปแล้วด้วยประการอย่างนี้ เราผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล เอื้อเอ็นดูอนุเคราะห์สาวกทั้งหลาย ได้ทำกิจที่ควรทำ แก่เธอทั้งหลายแล้ว” นอกจากนี้ พระธรรมสังคหาคารยได้บันทึกไว้ตอนจบพระสูตรว่า “พระผู้มีพระภาคตรัสบท ๔๔ บท ทรงแสดงสนธิ ๕ พระสูตรนี้ชื่อสัลเลขสูตรลุ่มลึกเปรียบด้วยสาคร” ข้อความ ๒ ตอนที่ยกมาเสนอในที่นี้เพื่อให้ท่านผู้อ่านพิจารณาหาคำตอบเอาเองว่า เนื้อหาที่ปรากฏในตอนต้น ๆ กับข้อสรุป ๒ ตอนนี้สอดคล้องต้องกันเพียงใดหรือไม่ และเพื่อให้เข้าใจชัด ควรอ่านอรรถกถาที่ว่าด้วยพระสูตรนี้ประกอบด้วย

๑.๑๐ เนื้อหาและสาระสำคัญในสัมมาทิฏฐิสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

สัมมาทิฏฐิสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยสัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระสารีบุตรแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะพักอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๙๙} โดยยกคำกล่าวของคนทั้งหลายขึ้นเป็นอุเทศสนธิ เพื่อสนทนาธรรมกับภิกษุทั้งหลายที่มาจากที่ต่าง ๆ เหตุเกิดของพระสูตรนี้ จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลี^{๑๐๐}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

เนื้อหาของสัมมาทิฏฐิสูตร ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย มีคนกล่าวกันว่า สัมมาทิฏฐิ^{๑๐๑} สัมมาทิฏฐิ ด้วยเหตุอะไรบ้างพระอริยสาวกจึงชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ มีความเห็นตรง มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรม มาสู่พระสัทธรรมนี้ แบ่งเป็น ๑๖ วาระ คือ

^{๙๙} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๘๙/๖๓., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๙/๘๑.

^{๑๐๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๓๓.

^{๑๐๑} สัมมาทิฏฐิ มี ๒ อย่าง คือ (๑) โลกียสัมมาทิฏฐิ หมายถึงกัมมัศกตญาณ (ญาณหยั่งรู้ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน) และสังขยานุโลมิญาณ (ญาณหยั่งรู้โดยสมควรแก่การกำหนดรู้หรือวิจัย) (๒) โลกุตตร-สัมมาทิฏฐิ หมายถึงปัญญาที่ประกอบด้วยอริยมรรค และอริยผล ในที่นี้หมายถึงโลกุตตรสัมมาทิฏฐิ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘๙/๒๐๙.

- ๑) กัมมปถวาระ ว่าด้วยอกุศลกรรมบถและกุศลกรรมบถ
- ๒) อาหารวาระ ว่าด้วยอาหาร รู้ชัดอาหาร เหตุเกิดแห่งอาหาร ความดับแห่งอาหาร^{๑๐๒}
- ๓) ทุกขวาระ ว่าด้วยทุกขอริยสัจ ว่าโดยย่อ อุปาทานขันธ^{๑๐๓} ๕ เป็นทุกข์ นี้เรียกว่า ทุกข์
- ๔) ชรามรณวาระ ว่าด้วยชราและมรณะ
- ๕) ชาติวาระ ว่าด้วยชาติ
- ๖) ภววาระ ว่าด้วยภพ
- ๗) อุปาทานวาระ ว่าด้วยอุปาทาน
- ๘) ตัณ्हวาระ ว่าด้วยตัณหา
- ๙) เวทनावาระ ว่าด้วยเวทนา
- ๑๐) ผัสสวาระ ว่าด้วยผัสสะ
- ๑๑) สฬายตนวาระ ว่าด้วยอายตนะ ๖
- ๑๒) นามรูปวาระ ว่าด้วยนามและรูป
- ๑๓) วิญญาณวาระ ว่าด้วยวิญญาณ
- ๑๔) สังขารวาระ ว่าด้วยสังขาร
- ๑๕) อวิชชาวาระ ว่าด้วยอวิชชา
- ๑๖) อาสววาระ ว่าด้วยอาสวะ^{๑๐๔}

แต่ละวาระแบ่งเป็น ๒ ตอน (๑๖ x ๒ = ๓๒ ตอน) ตอนที่ ๑ เป็นสังเขปนัย คือยกหัวข้อธรรมขึ้นแสดงโดยย่อ ตอนที่ ๒ เป็นวิถิตถนัย คือแสดงโดยละเอียดและจบลงด้วยข้อสรุป วาระที่ ๑ ท่านพระสารีบุตรตั้งคำถามขึ้นเอง และตอบเอง วาระที่ ๒ - ๑๖ ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้ถาม ท่านพระสารีบุตรเป็นผู้ตอบ แต่ละวาระมีใจความสำคัญดังนี้

๑) วาระที่ ๑ กัมมปถวาระ *ถามว่า* ที่กล่าวกันว่า สัมมาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิ ด้วยเหตุอะไรบ้าง พระอริยสาวกจึงเชื่อว่า สัมมาทิฏฐิ มีความเห็นตรง มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรม มาสู่พระสัทธรรมนี้ *ตอบว่า*

^{๑๐๒} ความดับแห่งอาหาร จะปรากฏได้ก็ต่อเมื่อดับตัณหาที่เป็นปัจจัยแห่งอาหารทั้งที่เป็นอุปาทินนกะและอนุปาทินนกะได้ กล่าวคือ เมื่อเหตุดับไปโดยประการทั้งปวง แม้ผลก็ย่อมดับไปโดยประการทั้งปวง (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๙๐/๒๒๘, ม.ม.ฎีกา ๑/๙๐/๓๙๓).

^{๑๐๓} อุปาทานขันธ หมายถึงอุปาทาน + ขันธ คำว่า อุปาทาน แปลว่า ความถึอมั่น (อุป = มั่น + อาทาน = ถึอ) หมายถึงชื่อของราคะที่ประกอบด้วยกามคุณ ๕ บ้าง ส.ข.อ. (บาลี) ๒/๑/๑๖, อภิ.สง.อ. (บาลี) ๑๒๑๙/๔๔๒., หมายถึงความถึอมั่นด้วยอำนาจตัณหา มานะ และทิฏฐิบ้าง ส.ข.อ. (บาลี) ๒/๖๓/๓๐๘) หมายถึงตัณหาบ้าง ม.ม.อ.(บาลี) ๑/๑๔๑/๓๓๐., คำว่า ขันธ แปลว่า กอง อภิ.สง.อ. (บาลี) ๕/๑๙๒) ดังนั้น อุปาทานขันธ จึงหมายถึง กองอันเป็นอารมณ์แห่งความถึอมั่น ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๑/๒๐๔, ขุ.ป. (บาลี) ๓๑/๓๓/๔๐-๔๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๐๒/๑๖๖, อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๒๐๒/๑๑๗, ส.ข. ฎีกา (บาลี) ๒๒/๒๕๔, วิสุทฺธิ.(บาลี) ๒/๕๐๕/๑๒๒.

^{๑๐๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๐๔/๗๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๔/๙๘.

๑. (สังเขปนัย) เมื่อพระอริยสาวกรู้ชัดอกุศลและรากเหง้าแห่งอกุศล รู้ชัดกุศลและรากเหง้าแห่งกุศล ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น พระอริยสาวกรู้ชัดว่ามีสัมมาทิฐิ มีความเห็นตรง มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรม มาสู่พระสัทธรรมนี้

๒. (วิตถารนัย) ท่านพระสารีบุตรอธิบายขยายความว่า อกุศล ได้แก่ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เช่น การฆ่าสัตว์ เป็นอกุศล การลักทรัพย์ เป็นอกุศล รากเหง้าแห่งอกุศล ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ กุศล ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เช่น เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นกุศล เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์ เป็นกุศล รากเหง้าแห่งกุศล ได้แก่ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ

สรุปว่า เมื่อพระอริยสาวกรู้ชัดอกุศลและรากเหง้าแห่งอกุศล รู้ชัดกุศลและรากเหง้าแห่งกุศลอย่างนี้ ท่านก็ละราคานุสัย บรรเทาปฏิฆานุสัย ถอนทิฏฐานุสัยและมานานุสัยที่ว่า “เป็นเรา” ได้โดยประการทั้งปวง ละอวิชชาได้แล้ว ทำวิชชาให้เกิดขึ้น เป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันนี้เอง ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น พระอริยสาวกรู้ชัดว่ามีสัมมาทิฐิ มีความเห็นตรง มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรม มาสู่พระสัทธรรมนี้

๒) วาระที่ ๒ อาหารวาระ *ถามว่า* คำอธิบายแม้ต่างออกไปที่เป็นเหตุซึ่งบอกว่า พระอริยสาวกรู้ชัดว่ามีสัมมาทิฐิ มีความเห็นตรง มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรมมาสู่พระสัทธรรมนี้ มีหรือไม่ *ตอบว่า* มี คือ

๑. (สังเขปนัย) เมื่อพระอริยสาวกรู้ชัดอาหาร เหตุเกิดแห่งอาหาร ความดับแห่งอาหาร และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งอาหาร ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น พระอริยสาวกรู้ชัดว่ามีสัมมาทิฐิ มีความเห็นตรง มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรม มาสู่พระสัทธรรมนี้

๒. (วิตถารนัย) ท่านพระสารีบุตรอธิบายขยายความว่า อาหาร ได้แก่ อาหาร ๔ ชนิด เหตุเกิดแห่งอาหาร ได้แก่ ตัณหา ความดับแห่งอาหาร ได้แก่ ความดับแห่งตัณหา และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งอาหาร ได้แก่ อริยมรรค มีองค์ ๘

สรุปว่า เมื่อพระอริยสาวกรู้ชัดอาหาร เหตุเกิดแห่งอาหาร ความดับแห่งอาหาร และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งอาหารอย่างนี้ ท่านก็ละราคานุสัย บรรเทาปฏิฆานุสัย ถอนทิฏฐานุสัยและมานานุสัยที่ว่า “เป็นเรา” ได้โดยประการทั้งปวง ละอวิชชาได้แล้ว ทำวิชชาให้เกิดขึ้น เป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันนี้เอง แม้ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น พระอริยสาวกรู้ชัดว่ามีสัมมาทิฐิ มีความเห็นตรง มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรม มาสู่พระสัทธรรมนี้^{๑๐๕}

๓) วาระที่ ๓ ทุกขวาระ *ถาม* (คำถามเหมือนในอาหารวาระ) *ตอบ* มี คือ

๑. (สังเขปนัย) เมื่อพระอริยสาวกรู้ชัดทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ความดับแห่งทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์ แม้ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น พระอริยสาวกรู้ชัดว่ามีสัมมาทิฐิเป็นต้น

๒. (วิตถารนัย) ท่านพระสารีบุตรอธิบายความหมายของทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ความดับแห่งทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์ตามนัยอริยสัจ ๔ โดยละเอียดพอสมควร

^{๑๐๕} ม.ม. (ปาลี) ๑๒/๑๐๔/๗๕., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๔/๑๐๐.

ข้อสรุปดำเนินตามนัยแห่งกัมมปถวาระและอาหารวาระทุกประการตั้งแต่วาระที่ ๔ คือ ขรามรณวาระเป็นต้นไป คำตอบดำเนินไปตามนัยแห่งปฏิจจสมุปบาท รูปแบบคำอธิบายดำเนินไปตามอริยสัจ ๔ เหมือนเดิม

(๔) ข้อสังเกต

คำว่า สัมมาทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นชอบ ในคัมภีร์ปปัญจสูทนี อธิบายว่า มี ๒ ระดับ คือ

๑) ระดับโลกียะ เรียกว่า โลกียสัมมาทิฏฐิ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิของบุคคลผู้เป็นกรรมวาที กล่าวคือผู้เชื่อกรรมและผลแห่งกรรมด้วยกัมมัสสกตาญาณ (ญาณหยั่งรู้ว่า สัตว์มีกรรมเป็นของตน) และ สัจจานุโลมิกญาณ (ญาณหยั่งรู้โดยสอดคล้องกับมรรคสัจ)

๒) ระดับโลกุตตระ เรียกว่าโลกุตตรสัมมาทิฏฐิ หมายถึงปัญญาที่ประกอบด้วยอริยมรรคและอริยผล ได้แก่สัมมาทิฏฐิของพระเสขะและพระอเสขะ

สัมมาทิฏฐิที่ท่านพระสารีบุตรอธิบายว่า พระอริยสาวกมิได้ด้วยเหตุต่าง ๆ นั้นหมายถึง โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ เพราะคำขยายความของผู้มีสัมมาทิฏฐิที่ว่า “มีความเห็นตรง มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรม มาสู่พระสัทธรรมนี้” นั้นเป็นเครื่องยืนยันความจริงข้อนี้ กล่าวคือ คำว่า *มีความเห็นตรง* หมายถึง มีความเห็นไม่ข้องแวะกับความเห็นสุดโต่ง ๒ สาย คือ

๑) สัสสตทิฏฐิ ความเห็นว่าอัตตาและโลกเที่ยง

๒) อุจเฉททิฏฐิ ความเห็นว่าอัตตาและโลกขาดสูญ

คำว่า *มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรม* หมายถึง มีความเชื่อมั่นในโลกุตตรธรรม ๙ ประการ คือ อริยมรรค ๔ อริยผล ๔ และนิพพาน ๑ และคำว่า *มาสู่พระสัทธรรมนี้* หมายถึง บรรลุอมตธรรม คือพระนิพพาน^{๑๐๖}

พระอรรถกถาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์ปปัญจสูทนีกล่าวยกย่องท่านพระสารีบุตรว่า แสดงสัมมาทิฏฐิสูตรประดับประดาด้วยเหตุถึง ๖๔ ประการ คือแสดงอริยสัจ ๔ ด้วยเหตุ ๓๒ ประการ และแสดงมรรค ๔ ด้วยเหตุ ๓๒ ประการเช่นนี้ ไม่ปรากฏในพระพุทฺธพจน์ใด ๆ บรรดาที่ประมวลไว้ในพระไตรปิฎกทั้ง ๕ นิกาย^{๑๐๗} พระสูตรนี้จึงแสดงให้เห็นอัจฉริยภาพของท่านพระสารีบุตร อัครสาวกผู้เลิศทางปัญญาอีกสูตรหนึ่ง

^{๑๐๖} ม.ม.อ. (ปาลี) ๑/๘๘/๒๐๙-๒๑๐.

^{๑๐๗} ม.ม.อ. (ปาลี) ๑/๑๐๔/๒๓๙.

๑.๑๑ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาสติปัฏฐานสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหาสติปัฏฐานสูตร^{๑๐๘} หมายถึง การเจริญสติปัฏฐาน สูตรใหญ่ ขึ้นนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตี ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกรุง ชื่อกัมมาสธัมมะ แคว้นกรุง^{๑๐๙} โดยทรงปรารภพุทธบริษัทชาวกัมมาสธัมมนิกมว่า มีความสนใจในการเจริญสติปัฏฐานกันอย่างมาก แม้พวกทาส กรรมกร และบริวารชนก็พูดกันแต่เรื่องสติปัฏฐาน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสาละ^{๑๑๐}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

เนื้อหาและสาระสำคัญแบ่งออกเป็น ๓ ภาค คือ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคทรงยกหัวข้อการบรรยายขึ้นเป็นอุทเทสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางสายเดียว^{๑๑๑} เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม^{๑๑๒} เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือสติปัฏฐาน ๔ ประการ” สติปัฏฐาน คือ การตั้งสติสัมปชัญญะ เพียรพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม เพื่อกำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกให้ได้ โดยแยกพิจารณาเป็น^{๑๑๓} ๔ ประการ คือ

๑. การพิจารณาเห็นกายในกาย
๒. การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย
๓. การพิจารณาเห็นจิตในจิต

^{๑๐๘} ดูความพิสดารใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒-๔๐๕/๓๐๑-๓๔๐.

^{๑๐๙} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๐๕/๗๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๕/๑๐๑.

^{๑๑๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๓๙.

^{๑๑๑} ทางสายเดียว ในที่นี้มีความหมาย ๔ นัย คือ (๑) ทางที่บุคคลผู้ละการเกี่ยวข้องกับหมู่คณะไปประพฤติธรรมอยู่แต่ผู้เดียว (๒) ทางสายเดียวที่พระพุทธเจ้าทรงทำให้เกิดขึ้น เป็นทางของบุคคลผู้เดียว คือพระผู้มีพระภาค (๓) ข้อปฏิบัติในศาสนาเดียว คือพระพุทธศาสนา (๔) ทางดำเนินไปสู่จุดหมายเดียว คือ พระนิพพาน ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๗๓/๓๕๙, ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๐๖/๒๔๔.

^{๑๑๒} ญาณธรรม หมายถึงอริยมรรค ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๑๔/๑๙๗, ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๐๖/๒๕๑.

^{๑๑๓} สติปัฏฐาน แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ หรือการปฏิบัติมีสติเป็นประธาน ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๗๓/๓๖๘, ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๐๖/๒๕๓, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๕๕-๓๘๘/๓๐๖-๓๒๗.

๔. การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย^{๑๑๔}

๒) ภาคนิทเทส คือบรรยายความว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปอยู่ในป่า ไปอยู่ที่โคนไม้ หรือที่เรือนว่าง^{๑๑๕} นั่งคู้บัลลังก์^{๑๑๖} ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า^{๑๑๗} มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก คือการพิจารณาเห็นกายในกาย แบ่งออกเป็น ๖ หมวดคือ

๑. พิจารณาลมหายใจเข้า ลมหายใจออก ให้เห็นการไหลเข้า ไหลออกติดต่อกันเป็นลำดับ ยาว สั้นสลับกันไป

๒. พิจารณาอิริยาบถ คือพิจารณาการเดิน ยืน นั่ง นอน ให้รู้ความเป็นไปของอิริยาบถนั้น ๆ

๓. พิจารณาสัมปชัญญะ คือ พิจารณาความรู้สึกตัวในการเคลื่อนไหวทางกาย เช่น การก้าวไป การถอยกลับ การคู้แขน การเหยียดแขนออก โดยกำหนดให้รู้ทันทุกอากัปภิกิริยานั้น ๆ

๔. พิจารณาสิ่งปฏิภูล คือ พิจารณาอาการ ๓๒ ในกายของตนมีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ให้เห็นว่าเป็นของน่าเกลียด

๕. พิจารณาธาตุ คือ พิจารณา ดิน น้ำ ไฟ ลม ในกายของตน ให้เห็นโดยความเป็นธาตุ เหมือนคนฆ่าโคหรือลูกมือของคนฆ่าโคนั่งแบ่งอวัยวะของโคที่ฆ่าแล้วออกเป็นส่วน ๆ อย่างชำนาญ

๖. พิจารณาซากศพ ซึ่งมีลักษณะต่าง ๆ กันถึง ๙ ลักษณะ เช่น ซากศพที่ตายมาแล้ว ๑ วันถึง ๓ วัน แล้วนำมาเปรียบเทียบกับกายของตนว่า มีสภาพอย่างเดียวกัน^{๑๑๘}

การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย คือ พิจารณาความรู้สึกสุข ทุกข์ ไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ (อุเบกขา) ในตัวเอง แบ่งเป็น ๙ ประการคือ

๑. เมื่อเสวยสุขเวทนา ก็รู้ชัดเวทนานั้น

๒. เมื่อเสวยทุกขเวทนา ก็รู้ชัดเวทนานั้น

๓. เมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนา ก็รู้ชัดเวทนานั้น

๔. เมื่อเสวยสุขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดเวทนานั้น

๕. เมื่อเสวยสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดเวทนานั้น

๖. เมื่อเสวยทุกขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดเวทนานั้น

^{๑๑๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๐๖/๙๐., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๖/๑๐๒.

^{๑๑๕} เรือนว่าง หมายถึงที่ที่สงัด คือ เสนาสนะ ๗ อย่าง เว้นป่า และโคนไม้ ได้แก่ (๑) ภูเขา (๒) ซอกเขา (๓) ถ้ำในภูเขา (๔) ป่าช้า (๕) ป่าละเมาะ (๖) ที่โล่งแจ้ง (๗) ลอมฟาง ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๐/๒๔๘, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๘/๒๙๔.

^{๑๑๖} นั่งคู้บัลลังก์ หมายถึงนั่งพับขาเข้าหากันทั้ง ๒ ข้าง เรียกว่า นั่งขัดสมาธิ วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๕/๔๔๕, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๙๕.

^{๑๑๗} ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า หมายถึงตั้งสติมุ่งตรงต่อกัมมัฏฐาน วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๕/๔๔๕, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๙๕.

^{๑๑๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๑๒/๘๐., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑๒/๑๐๙.

- ๗. เมื่อเสวยทุกขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดเวทนานั้น
- ๘. เมื่อเสวยทุกขมสุขเวทนามีอามิส ก็รู้ชัดเวทนานั้น
- ๙. เมื่อเสวยทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิส ก็รู้ชัดเวทนานั้น^{๑๑๙}

การพิจารณาเห็นจิตในจิต คือ พิจารณาจิตของตนให้เห็นสภาวะตามที่ปรากฏในขณะนั้น ๆ และรู้ชัดตามความเป็นจริง แบ่งเป็น ๑๐ ประการตามสภาวะของจิต เช่น จิตมีราคะ ก็รู้ชัดว่าจิตมีราคะ จิตปราศจากราคะ ก็รู้ชัดว่าจิตปราศจากราคะ หรือว่าภิกษุหนึ่งมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า จิตมีอยู่ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่ ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ภิกษุจึงชื่อว่าพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่อย่างนี้^{๑๒๐}

ส่วนการพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ตัวอย่างคือการพิจารณาเห็นนิรวณ ๕ เช่น เมื่อกามฉันทะภายในมีอยู่ ก็รู้ชัดว่า “กามฉันทะภายในของเรามีอยู่” หรือเมื่อกามฉันทะภายในไม่มีอยู่ ก็รู้ชัดว่า “กามฉันทะภายในของเราไม่มีอยู่” นอกจากนี้ยังพิจารณาให้รู้ชัดความเกิดแห่งกามฉันทะ ความดับแห่งกามฉันทะ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกามฉันทะนั้นด้วย หรือว่าภิกษุหนึ่งมีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า ธรรมมีอยู่ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น ไม่อาศัย (ตัณหาและทิฏฐิ) อยู่ ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ภิกษุจึงชื่อว่าพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คือนิรวณ ๕ ประการอยู่อย่างนี้^{๑๒๑}

๓) ภาคอานิสงส์ของสติปัญญา พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอานิสงส์ของการเจริญสติปัญญาไว้ในตอนท้ายของพระสูตรนี้ว่า บุคคลผู้เจริญสติปัญญา ๔ ประการนี้ แม้ ๗ ปี จงยกไว้^{๑๒๒} แม้เพียง ๗ วันเป็นอย่างน้อย ก็หวังได้ว่าจะมีผลในปัจจุบันอย่างใดอย่างหนึ่ง ในจำนวนผล ๒ อย่างคือ ๑. จะได้บรรลุอรหัตผล ๒. ถ้ายังมีอุปาทิเหลืออยู่ จะบรรลุอนาคามีผล^{๑๒๓} จึงทรงสรุปว่า สติปัญญา ๔ ประการนี้ เป็นทางสายเดียวเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอุบายธรรม เพื่อให้แจ้งนิพพาน

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงสติปัญญาไว้ในที่ต่าง ๆ หลายแห่งดังปรากฏทั่วไปทั้งในพระสูตรต้นตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก แต่ที่ตรัสไว้เต็มรูปนั้นก็คือพระสูตรนี้ซึ่งปรากฏในที่นี้ด้วย ในที่ขนิทายมหารรรค คือ พระไตรปิฎก เล่ม ๑๐ ด้วย

^{๑๑๙} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๑๑๒/๘๐., ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๑๒/๑๑๐.

^{๑๒๐} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๑๑๔/๘๓., ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๑๔/๑๑๑.

^{๑๒๑} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๑๑๕/๘๓., ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๑๕/๑๑๓.

^{๑๒๒} ๗ ปี จงยกไว้ หมายถึงอย่างไรว่าแต่จะเจริญสติปัญญาใช้ระยะเวลา ๗ ปีเลย แม้เจริญเพียง ๖ ปี ลดลง มาตามลำดับถึง ๗ วัน ก็สามารถบรรลุอรหัตผล หรืออนาคามีผลได้ ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๐๔/๔๒๒, ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๓๗/๓๑๘.

^{๑๒๓} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๑๓๗/๙๖., ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๓๗/๑๒๘.

ข้อสังเกตต่อไปคือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระสูตรใหญ่ ๆ และมีอรรถกถาซึ่งแก่ชาวกรูจำนวนหลายสูตร คือ นอกจากพระสูตรที่กำลังพูดถึงอยู่นี้ ยังมีมหานิทานสูตรและมหาสติปัญญาสูตรที่ปรากฏในทีฆนิกาย สาโรปมสูตร รุกขุปมสูตร รัฏฐपालสูตร มาคคณทียสูตร และอาเนญชสัปปายสูตร ที่ปรากฏ ในมัชฌิมนิกายนี้^{๑๒๔} ทั้งนี้เพราะชาวกรูมีความสนใจในการปฏิบัติธรรมกันมาก ดังได้กล่าวไว้ในข้อ ๑๐.๒

มีประเด็นน่าสนใจก็คือ มหาสติปัญญาสูตรที่ปรากฏในมัชฌิมนิกายนี้มีข้อความเหมือนกับมหาสติปัญญาสูตรในทีฆนิกาย มหาวรรค แต่อรรถกถาได้ตั้งชื่อสูตรให้ต่างกันไป กล่าวคือเรียกชื่อสูตรนี้ในมัชฌิมนิกายว่า สติปัญญาสูตร และเรียกชื่อสูตรในทีฆนิกายว่า มหาสติปัญญาสูตร

๑.๑๒ สรุปท้ายบท

ในมูลปริยายวรรคเป็นวรรคที่ ๑ มีทั้งหมด ๑๐ พระสูตร คือ

๑. มูลปริยายสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยมูลเหตุแห่งธรรม พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ขณะประทับอยู่ ณ สุกควัน เขตเมืองอุกกัฏฐา ทรงแสดงมูลเหตุแห่งธรรมตามภูมิปัญญาของบุคคล ๔ ประเภท คือ ปุถุชน เสขบุคคล อเสขบุคคล หรือพระชีณาสพ และพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒. สัพพาสวสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยอุบายกำจัดอสวะทั้งปวง พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถีทรงปรารภอสวะทั้งหลาย

๓. อัมมทายาทสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยทายาทแห่งธรรม พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ทรงปรารภการยึดติดในลาภสักการะ

๔. ภัยเนรวสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยความขลาดกลัว พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ชาณุสโสนิพราหมณ์ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ทรงปรารภเหตุสะดุ้งกลัวการอยู่ในเสนาสนะป่า ๑๖ ประการ

๕. อนังคนสูตร เป็นสูตรว่าด้วยบุคคลผู้ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน พระสารีบุตรแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายมีท่านพระมหาโมคคัลลานะร่วมอยู่ด้วย โดยปรารภภิกษุบางรูปเป็นคนโอดวอดและประพฤติชั่วต่าง ๆ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี

๖. อาภังเขยยสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยความหวัง ๑๗ ประการ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถีทรงปรารภความหวัง ๑๗ ประการ

๗. วัตถูปมสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยข้ออุปมาด้วยผ้า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ณ พระเชตวัน ซึ่งมีสุนทรภิกษุทวาชปริพาชกนั่งฟังอยู่ด้วย ทรงปรารภนหานุสุมิตติ คือเชื่อว่าความบริสุทธิ์มีได้เพราะการอาบน้ำลอยบาป

๘. สลลขสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยธรรมเครื่องขัดเกลาภิเลส พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระมหาจุนทะที่ทูลถามเรื่องทิวฐิและการสลัดทิ้งทิวฐิ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี

^{๑๒๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๐๖/๙๖, ที.ม.อ. (บาลี) ๓๗๓/๓๕๗.

๙. สัมมาทิฏฐิสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยสัมมาทิฏฐิ พระสารีบุตรแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะพักอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี

๑๐. มหาสติปัฏฐานสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการเจริญสติปัฏฐานสูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกรุง ชื่อกัมมาสัมมะ แคว้นกรุง โดยทรงปรารภพุทธบริษัทชาวกัมมาสัมมนิคมที่มีความสนใจในการเจริญสติปัฏฐานกันอย่างมาก

๑.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๑

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญของมูลปริยายวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พอสังเขปว่า อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่พระสูตร อะไรบ้าง และใช้อักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงสรุปความในมหาสติปัฏฐานสูตร ตามหัวข้อดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓. หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตร

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในมูลปริยายวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ โดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในมูลปริยายสูตร ๒. หลักธรรมในภยเภรวสูตร ๓. หลักธรรมในวัตถุปมสูตร ๔. หลักธรรมในสัมมาทิฏฐิสูตร เป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๑.๑๔ เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.
- โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). **ศัพท์วิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐกถา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. **ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. **คำบรรยายในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

บทที่ ๒

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในสีหนาทวารค มัชฌิมนิกาย มุลปัณณาสกั

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

แผนการสอนประจำบทที่ ๒

รายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี

(Majjhimanikaya Pali)

บทที่ ๒ พระสูตรและสาระสำคัญในสีหนาทวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

หัวข้อย่อ

๑. ความนำ
๒. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬสีหนาทสูตร
๓. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสีหนาทสูตร
๔. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาทุกขัขันธสูตร
๕. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬทุกขัขันธสูตร
๖. เนื้อหาสาระสำคัญในอนุমানสูตร
๗. เนื้อหาสาระสำคัญในเจโตศีลสูตร
๘. เนื้อหาสาระสำคัญในวนปัตถสูตร
๙. เนื้อหาสาระสำคัญในมรฺชุปิณฑกสูตร
๑๐. เนื้อหาสาระสำคัญในเทวธาวิตักกสูตร
๑๑. เนื้อหาสาระสำคัญในวิตักกสัณฐานสูตร
๑๒. สรุปท้ายบท
๑๓. คำถามประจำบทที่ ๒
๑๔. เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในสีหนาทวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบายชื่อเรื่อง เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรสีหนาทวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในสีหนาทวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ จำนวน ๑๐ สูตรที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

กิจกรรมระหว่างเรียน

๑. ผู้เรียนศึกษาเอกสารคำสอนจากบทที่ ๒
๒. อาจารย์ผู้สอนบรรยายตามเนื้อหาที่กำหนด
๓. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม
๔. อาจารย์ผู้สอนสรุปเนื้อหาประจำบท
๕. ผู้เรียนตอบคำถามประจำบทเพื่อการประเมินผลในวันนั้น

สื่อการสอน

๑. เอกสารคำสอนประจำรายวิชา
๒. เอกสารคำสอนประจำบทที่ ๒
๓. สื่อพาวเวอร์พอยท์ประจำบท
๔. สื่ออื่นๆ ถ้ามี

การประเมินผล

๑. ประเมินจากการสนใจขณะศึกษาของผู้เรียน
๒. การซักถามของผู้เรียน
๓. สอบกลางภาค
๔. สอบปลายภาค

บทที่ ๒

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในสัททวารค มัชฌิมนิกาย มูลปณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

๒.๑ ความนำ

มัชฌิมนิกาย มูลปณาสกั คือพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ มีอักษรย่อว่า ม.มฺ.(บาลี) หรือ ม.มฺ (ไทย) เป็นคัมภีร์ที่ ๑ ในจำนวน ๓ คัมภีร์ มัชฌิมนิกาย มูลปณาสกัมี ๕๐ พระสูตร แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคที่ ๒ เรียกว่าสัททวารค มีความหมายว่า วรรคที่นำด้วยสัททวาร^๑ ในสัททวารคมี ๑๐ สูตร คือ

๑. จุฬสัททวาร	๒. มหาสัททวาร
๓. มหาทุกขกัซันธสูตร	๔. จุฬทุกขกัซันธสูตร
๕. อนุमानสูตร	๖. เจโตซีสสูตร
๗. วณปัทธสูตร	๘. มรฺปิณทิกสูตร
๙. เทวธาวิตกสูตร	๑๐. วิตกกัสนฐานสูตร ^๒

คำว่า สัททวารค แยกเป็น สัท+ทวาร+วรรค คำว่า สัท มีวิเคราะห์ว่า สหตติ สอิ สัตว์ที่อดทน (สห-ธาตุในความหมายว่าอดทน อ- ปัจจัย แปลง อ เป็น อิ^๓)

คำว่า สัททวาร มีวิเคราะห์ว่า สอิ วิย นาโท สัททวาร การบันลือเพียงดังราชสีห์^๔

คำว่า วรรค หรือ วคฺโค มีวิเคราะห์ว่า วชติ สมุหตต คจฉตติ วคฺโค หมู่ที่ถึงการรวมกัน (วช-ธาตุในความหมายว่าถึง ฉ- ปัจจัย แปลง ชช เป็น คค)^๕

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑๓.

^๒ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสน์ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๘๕.

^๓ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๙๔๘.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๐.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๓.

คำว่า **สีหนาทวรรค** แปลความว่า หมวดว่าด้วยการบันลือสีหนาท หมายถึงการประกาศอย่างองอาจดุจพญาราชสีห์ ซึ่งวรรคนี้ตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๑-๒ และตามสาระสำคัญของพระสูตรทุกสูตรในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร^๖ แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๒.๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในจุฬสีหนาทสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จุฬสีหนาทสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการบันลือสีหนาทสูตรเล็ก ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร ที่เรียกว่า สูตรเล็ก (จุฬ) นั้น เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับสีหนาทสูตรอีกสูตรหนึ่ง ได้แก่ พระสูตรที่ ๒ ในวรรคนี้ พระสูตรที่ ๑ นี้มีเนื้อหาและความละเอียดน้อยกว่าพระสูตรที่ ๒ จึงเรียกพระสูตรนี้ว่า จุฬสีหนาทสูตร เรียกพระสูตรที่ ๒ ว่า มหาสีหนาทสูตร (หมายถึงพระสูตรว่าด้วยการบันลือสีหนาท สูตรใหญ่) เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้า**^๗ ได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^๘ โดยทรงปรารภเหตุการณ์ในขณะนั้นว่า มีลาภสักการะเป็นอันมากเกิดแก่พระองค์และภิกษุสงฆ์ แต่พวกอัญญเดียรฉัตรีปริพาชกกลับเสื่อมลาภสักการะจนอดอยากผอมโซไม่มีราศี จึงพากันร้องให้คร่ำครวญไปตามถนน ตามตรอกซอกซอยน้อยใหญ่ และในที่ชุมนุมทั้งหลายว่า “ท่านสมณโคดมเท่านั้นหรือที่เป็นสมณะ เรามีได้เป็นสมณะหรือ สาวกของท่านสมณโคดมเท่านั้นหรือที่เป็นสมณะ สาวกของเรามิได้เป็นสมณะหรือ ทานที่ให้แก่ท่านสมณโคดมและสาวกของท่านสมณโคดมเท่านั้นหรือที่มีผลมาก ทานที่ให้แก่เราและสาวกของเราไม่มีผลมากหรือ ...” พระองค์จึงตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายบันลือสีหนาทโดยชอบว่า สมณะที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ และที่ ๔ มีในพระศาสนานี้เท่านั้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อุตถูปปตติกะ^๙

^๖ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, คำบรรยายในพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๔๒.

^๗ ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท

^๘ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๓๙/๙๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๙/๑๓๓.

^๙ โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๓.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคทรงยกประเด็นเป็นอุทเทสนัยขึ้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย สมณะที่ ๑ มีอยู่ในธรรมวินัยนี้เท่านั้น สมณะที่ ๒ ... สมณะที่ ๓ ... สมณะที่ ๔^{๑๑}” ก็มี ในธรรมวินัยนี้ ลัทธิของ ศาสดาอื่นว่างเปล่าจากสมณะผู้รู้ทั่วถึง เธอทั้งหลายจงบันลือสีหนาท^{๑๒} โดยชอบอย่างนี้”

๒) ภาคนิทเทส

๑. อังกรรม ๔ ประการ จากนั้นทรงอธิบายความในอุทเทสนัยต่อไปว่า ถ้าหาก อัญเดียรถีย์ปริพาชกถามว่า “อะไรทำให้พวกท่านมีความมั่นใจ มีกำลังใจในการบันลือสีหนาทอย่างนี้” ให้ตอบ ว่า “พวกเรามีธรรม ๔ ประการ คือ

๑. มีความเลื่อมใสในพระศาสนา
๒. มีความเลื่อมใสในพระธรรม
๓. บำเพ็ญศีลได้บริบูรณ์
๔. เพื่อนร่วมปฏิบัติธรรมทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นที่รักเป็นที่พอใจของ

พวกเรา”^{๑๒}

ถ้าพวกอัญเดียรถีย์ปริพาชกโต้แย้งว่า พวกเขาก็มีความเลื่อมใสในศาสนา ในธรรมของพวกเขา บำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ตามลัทธิของพวกเขา และพวกเพื่อนร่วมปฏิบัติธรรมของพวกเขาก็เป็นที่รักเป็นที่พอใจ ของพวกเขาเช่นกัน ในเรื่องนี้มีความมุ่งหมายผิดแผกแตกต่างกันอย่างไร

ทรงสอนให้ตอบแบบย้อนถามว่า ความมุ่งหมายที่พวกเขากล่าวถึงนั้นมีอย่างเดียว^{๑๓} หรือมีหลาย อย่าง (ทรงชี้แจงว่า คำตอบที่ถูกต้องคือมีอย่างเดียว ไม่ใช่หลายอย่าง หมายความว่า ถ้าเขาตอบว่ามีหลาย อย่าง แสดงว่าต่างกัน)

^{๑๑} สมณะที่ ๑ หมายถึงพระโสดาบันผู้หมดสิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๓ ประการไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะ สำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้าสมณะที่ ๒ หมายถึงพระสกทาคามี ผู้หมดสิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๓ ประการ มีราคะ โทสะ โมหะ เบาบาง กลับมาสู่โลกมนุษย์คราวเดียวแล้วจะตรัสรู้ได้ สมณะที่ ๓ หมายถึงพระ-อนาคามี ผู้หมดสิ้นสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ เกิดในภูมิชั้นสุทธาวาสแล้ว จะนิพพานในภูมินั้น สมณะที่ ๔ หมายถึงพระอรหันต์ ผู้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๓๙/๓๒๓-๓๒๔.

^{๑๒} บันลือสีหนาท ในที่นี้หมายถึงการประกาศอย่างอาจหาญของภิกษุผู้กล่าวว่า “สมณะเหล่านี้มีในธรรมวินัยนี้ เท่านั้น” ชื่อว่าการบันลือที่ประเสริฐคือการบันลือสีหนาทที่ไม่มีความเกรงกลัว ไม่ติดขัด เพราะเจ้าลัทธิอื่นไม่สามารถ คัดค้านได้ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๓๙/๓๒๖.

^{๑๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๔๐/๙๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๐/๑๓๔.

^{๑๔} จุดมุ่งหมาย ในที่นี้หมายถึงจุดหมายของความเลื่อมใส ซึ่งแต่ละลัทธิต่างก็มีจุดหมายที่แตกต่างกันไปและมี เพียงจุดมุ่งหมายเดียวเท่านั้น เช่น พวกพราหมณ์ก็มีพรหมโลกเป็นจุดมุ่งหมาย พวกดาบสก็มีอภัสสรพรหมเป็นจุดมุ่งหมาย แต่ในพุทธศาสนานี้มีจุดมุ่งหมายเดียว คืออรหัตตผล ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๔๐/๓๒๙.

ถ้าพวกเขาตอบว่า มีอย่างเดียว ให้ถามต่อไปว่า ความมุ่งหมายนั้นสำหรับผู้มีราคะ หรือผู้ปราศจากราคะ (ทรงชี้แจงว่า คำตอบที่ถูกต้อง คือ สำหรับผู้ปราศจากราคะ ถ้าเขาตอบอย่างอื่น แสดงว่าต่างกัน)

ถ้าพวกเขาตอบว่า สำหรับผู้ปราศจากราคะ ให้ย้อนถามทำนองเดียวกันอีก ๗ คำถามโดยเปลี่ยนจากราคะเป็น (๑) โทสะ (๒) โมหะ (๓) ตัณหา (๔) อุปาทาน (๕) รู้แจ้ง ไม่รู้แจ้ง (๖) ยินดี ยินร้าย (๗) พอใจ ยินดีในปัญญาธรรม (ธรรมอันเป็นเหตุให้เนิ่นช้า) โดยทรงชี้บอกคำตอบที่ถูกต้องให้ด้วย

๒. อ่างทิฎฐิ ๒ ประการ ทรงแนะนำให้ตรวจสอบความเป็นสมณะด้วยเรื่องทิฎฐิ ๒ ประการ คือ

๑. ภวทิฎฐิ (ความเห็นว่ามี หมายถึง สัสสตทิฎฐิ คือ ลัทธิที่ถือว่า อัตตา และ โลกเที่ยง)^{๑๔}

๒. วิภวทิฎฐิ (ความเห็นว่ามีไม่มี หมายถึง อจเฉททิฎฐิ คือ ลัทธิที่ถือว่า อัตตาและโลกขาดสูญ)^{๑๕}

เช่น ถ้าสมณพราหมณ์ใดยึดติดทิฎฐิประการหนึ่ง สมณพราหมณ์นั้นชื่อว่าเป็นผู้ยินร้ายต่อทิฎฐิอีกประการหนึ่ง สมณพราหมณ์ที่ไม่รู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดทิฎฐิทั้ง ๒ ประการนั้น ชื่อว่า ยังมีราคะ โทสะ โมหะ ตัณหา อุปาทาน เป็นผู้ไม่รู้แจ้ง เป็นผู้ยินร้าย พอใจในปัญญาธรรม พวกเขาไม่พ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส

๓. อ่างอุปาทาน ๔ ประการ ทรงแนะนำให้ตรวจสอบความเป็นสมณะด้วยเรื่องอุปาทาน ๔ ประการ คือ

๑. กามุปาทาน

๒. ทิฎฐุปาทาน

๓. สีสัพพตูปาทาน

๔. อัตตวาทุปาทาน^{๑๖}

ที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายมักอ้างว่า ครอบรู้อุปาทานทุกอย่าง^{๑๗} แต่บัญญัติความครอบรู้อุปาทานไว้เพียงประการใดประการหนึ่งเท่านั้นเช่น^{๑๘} ไม่บัญญัติให้ครบทุกประการ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความเลื่อมใสในศาสนา ศาสดา ในธรรม การบำเพ็ญศีล และความเป็นที่รัก ที่พอใจของเพื่อนผู้ร่วมปฏิบัติธรรม ก็ไม่เป็นไปในทางที่ชอบ เพราะศาสนาของพวกเขากล่าวไว้ผิด

^{๑๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๔๒/๓๓๐.

^{๑๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๔๒/๓๓๐.

^{๑๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๔๓/๑๐๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๓/๑๓๗.

^{๑๗} ปญญาลัทธิว่าครอบรู้อุปาทานทุกอย่าง หมายถึงปญญาว่า เราทั้งหมดกล่าวความครอบรู้อุปาทานทั้งสี่ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๔๓/๓๓๒.

^{๑๘} บัญญัติความครอบรู้อุปาทาน หมายถึงทรงบัญญัติความครอบรู้อุปาทาน การล่วงพ้นกามุปาทานด้วยอรหัตตมรรค บัญญัติความครอบรู้อุปาทาน ๓ นอกนี้ด้วยโสคาปัตติมรรค ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๔๔/๓๓๖.

๔. อ่างหลักปฏิจจนุปบาท ในตอนท้าย ทรงอธิบายหลักปฏิจจนุปบาทว่า อุปาทาน ๔ ประการดังกล่าวเกิดจากตัณหา ตัณหาเกิดจากเวทนา เวทนาเกิดจากผัสสะ ผัสสะเกิดจากสฬายตนะ สฬายตนะเกิดจากนามรูป นามรูปเกิดจากวิญญูณ วิญญูณเกิดจากสังขาร สังขารเกิดจากอวิชชา เมื่อละอวิชชาได้ ทำให้อวิชชาเกิดขึ้น^{๑๙} อุปาทานทั้ง ๔ ประการ ก็ไม่เกิดขึ้น

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ศึกษาเป็นอย่างยิ่งอีกพระสูตรหนึ่ง เพราะทรงแสดงตามเหตุการณ์ที่ทําทาย และตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายโต้ตอบการทําทายนั่นอย่างมีเหตุผลและหลักการ ส่วนวนพระธรรมเทศนานี้จึงเข้าใจผู้อ่านเป็นอย่างยิ่ง ผลแห่งพระธรรมเทศานี้อาจมองได้ ๒ ทาง คือ

- ๑) ทางตรง ทรงแนะนำวิธีโต้ตอบที่ชอบธรรมให้ภิกษุทั้งหลายนำไปใช้เพื่อปกป้องพระศาสนา
- ๒) ทางอ้อม ทรงสอนให้ภิกษุเหล่านั้นเข้าใจอย่างถูกต้องว่า สมณะที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ และที่ ๔ นั้นมีคุณธรรมอะไรบ้าง เป็นได้ด้วยการปฏิบัติอย่างไร เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นสำรวจตัวเองและปฏิบัติให้ถูกต้องด้วย

๒.๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาสีหนาทสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหาสีหนาทสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการบันลือสีหนาทสูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อสาระของพระสูตรซึ่งกล่าวถึงการบันลือสีหนาทครั้งสำคัญยิ่งของพระผู้มีพระภาค แต่ชื่อที่ตรัสไว้ตอนท้ายของพระสูตรนี้คือ โลมหังสนบรยาย หมายถึง ธรรมบรยายที่ทำให้เกิดชนลูกชูชัน เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตํ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระสารีบุตร ขณะประทับอยู่ ณ ราวป่านอกเมืองด้านทิศตะวันตกของกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี^{๒๐} โดยทรงปรารภคำกราบทูลของพระสารีบุตรเรื่องโอรสของเจ้าลิจฉวีองค์หนึ่ง ชื่อสุสฺนั๊กชัตตะ กล่าวต่อพระองค์ในที่ชุมชนซึ่งเป็นเหตุให้มีการโจษขานกัน พระเถระได้ยินคํากล่าวนี้ขณะเที่ยวบิณฑบาตในกรุงเวสาลี เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อัตถูปัตติกะ^{๒๑}

^{๑๙} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๔๕/๑๐๓., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๕/๑๔๑.

^{๒๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๔๖/๑๐๕., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๖/๑๔๑.

^{๒๑} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒, หน้า ๔๗.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระสารีบุตรกราบทูลว่า เจ้าสุภังค์ชัตตะผู้เป็นโอรสของเจ้าลิจฉวีวงศ์หนึ่ง ซึ่งเคยบวชในพระธรรมวินัยนี้แล้วลาสิกขาออกไปได้ไม่นาน ได้กล่าวในที่ชุมชนในกรุงเวสาลีว่า “สมณโคดมไม่มีญาณทัสสนะที่ประเสริฐ อันสามารถ^{๒๒} วิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์^{๒๓} สมณโคดมแสดงธรรมที่ประมวลมาด้วยความตริภิก ที่เตรงตรงด้วยการคั่นคิด แจ่มแจ้งได้เอง^{๒๔} (*) ธรรมที่สมณโคดมแสดงเพื่อประโยชน์แก่บุคคล ย่อมนำไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบสำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติตามธรรมนั้น”

๒) ภาคนิทเทสแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

๑. ตอนที่ ๑ พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเจ้าสุภังค์ชัตตะเป็นโมฆบุรุษ (คนโง่ คนพาล) เป็นคนมักโกรธ กล่าวคำนั้นด้วยความโกรธ โดยคิดจะติเตียน แต่กลับสรรเสริญ พระองค์ว่า “ธรรมที่สมณโคดมแสดงเพื่อประโยชน์แก่บุคคล ย่อมนำไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบสำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติตามธรรมนั้น” ทรงย่ำว่าเจ้าสุภังค์ชัตตะไม่รู้ซึ่งถึงพระพุทธคุณ ๘ และพระญาณหรือวิชา ๓ คืออิทธิวิธญาณ ทิพพโสตญาณ และเจโตปริยญาณของพระองค์

๒. ตอนที่ ๒ ตรัสว่า พระองค์ทรงมีตถาคตผละ คือกำลังของพระตถาคต ๑๐ ประการ ที่เป็นเหตุให้พระองค์

๑. ทรงปฏิญาณฐานะที่องอาจ^{๒๕}

๒. บันลือสีหนาท^{๒๖}

^{๒๒} ญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถ หมายถึงมหัคคตโลกุตตรปัญญา(ปัญญาชั้นโลกุตตระที่ถึงความเป็นใหญ่) อันประเสริฐ บริสุทธิ์ สูงสุด สามารถกำจัดกิเลสได้ ม.ม.อ.(บาลี) ๑/๑๔๖/๓๔๒,อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๔๘/๓๕๐.

^{๒๓} ธรรมของมนุษย์ ในที่นี้หมายถึงกุตลกรรมบถ ๑๐ ประการ ม.ม.อ.(บาลี) ๑/๑๔๖/๓๔๒, อง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๔๕/๕๑.

^{๒๔} เจ้าสุภังค์ชัตตะเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าหาได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษอันใดไม่ เพียงแต่พระองค์คิดนึกตริภิกตรองคำสอนขึ้นมาเองเท่านั้น.

^{๒๕} ฐานะที่องอาจ (อาสภะ) อรรถกถาอธิบายว่า หมายถึงฐานะที่ประเสริฐที่สุด ที่สูงสุด หรือฐานะของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุดในปางก่อน อนึ่ง คำว่า อาสภะ มาจากคำว่า อุสภะ เป็นชื่อโคจำฝูงของโคจำนวนมากตั้ง ๑๐๐ ตัว ๑,๐๐๐ ตัว ๑๐๐ คอก ๑,๐๐๐ คอก มีสีขาวย่น น่าดู มีกำลังสามารถนำภาระหนักยิ่งไปได้ ยืนหยัดด้วยเท้าทั้ง ๔ ไม่นั่นไหวต่อเสียงฟ้าร้องตั้ง ๑๐๐ ครั้ง พระตถาคตเปรียบเหมือนโคอุสภะ คือ ประทับยืนข่มบริษัททั้ง ๘ ได้อย่างมั่นคงด้วยพระบาท (ฐานะ) คือ เวสารัชชญาณ ๔ ประการ ไม่มีปัจฉามิตรใดในโลกและเทวโลกที่สามารถทำให้พระองค์หวั่นไหวได้ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๔๘/๓๔๗, อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๓๒๖.

^{๒๖} บันลือสีหนาท ในที่นี้หมายถึงตรัสพระวาจาด้วยท่าที่องอาจดังพญาราชสีห์ ไม่ทรงหวั่นเกรงผู้ใด เพราะทรงมั่นพระทัยในศีล สมาธิ ปัญญาของพระองค์ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๔๘/๓๔๘,ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๑/๔๐๓/๔๕๔.

๓. ประกาศพรหมจักร^{๒๗}

ในบริษัท^{๒๘}ทั้งหลายได้ แล้วทรงอธิบายตถาคตผล ๑๐ ประการ เช่น ตถาคตรู้ชัดฐานะ^{๒๙} โดยเป็นฐานะ และฐานะโดยเป็นฐานะ ในโลกนี้ตามความเป็นจริง การที่ตถาคตรู้ชัดฐานะโดยเป็นฐานะและฐานะโดยเป็นฐานะตามความเป็นจริง นี้เป็นกำลังของตถาคตที่ตถาคตอาศัยแล้วปฏิญญาฐานะที่องอาจ บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัทเป็นต้น และทรงสรุปตอนนี้ว่า “ใครก็ตามที่กล่าวอย่างที่ว่าเจ้าสุกข์ขัดตะกล่าว ถ้าไม่ละวาจาฉันนั้น ไม่ละความคิดฉันนั้น ไม่สลัดทิ้งกิณฺฐิฉันนั้น จะดำรงอยู่ในนรกเหมือนถูกนำไปฝังไว้”

๓. ตอนที่ ๓ ตรัสว่า พระองค์ทรงมีเวสาร์ชชญาณ ๔ ประการ เช่น เราไม่เห็นนิมิต^{๓๐} นี้ว่า สมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก จักหักท้วงเราด้วยคำพูดที่มีเหตุ^{๓๑}ในธรรม นั้นว่า ท่านผู้ปฏิญญาว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ธรรมเหล่านี้ท่านก็ยังไม่รู้ เราเมื่อไม่เห็นนิมิตแม้นี้จึงถึงความเกษม ไม่มีความกลัว แก่กลัวกลัวอยู่เป็นต้น ที่เป็นเหตุให้พระองค์ทรงปฏิญญาฐานะที่องอาจ บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัททั้งหลายได้ แล้วทรงอธิบายเวสาร์ชชญาณ ๔ ประการโดยละเอียด และทรงสรุปยืนยันไว้เช่นเดียวกับตอนที่ ๒

๔. ตอนที่ ๔ ตรัสถึงบริษัท ๘ จำพวก คือ ชัตตยบริษัท พราหมณบริษัท คหบดีบริษัท สมณบริษัท จากุมหาราชบริษัท ดาวดึงส์บริษัท มารบริษัท และพรหมบริษัท^{๓๒} ว่า พระองค์ทรงเข้าสู่บริษัทเหล่านี้หลายร้อยหลายพันครั้ง โดยไม่ทรงรู้สึกสะทกสะท้าน ทรงรู้สึกองอาจกล้าหาญตลอดเวลา เพราะทรงมีเวสาร์ชชญาณ ๔ ประการ แล้วทรงสรุปลงอย่าง ๒ ตอนข้างต้น

๕. ตอนที่ ๕-๖ ตรัสถึงกำเนิด ๔ ชนิด คือ

๑. กำเนิดอันทชชะ (การเกิดในไข่)
๒. กำเนิดชลาพุชะ (การเกิดในครรภ์)

^{๒๗} พรหมจักร หมายถึงธรรมจักรอันประเสริฐ ยอดเยี่ยม บริสุทธิ์ มี ๒ ประการ คือ (๑) ปฏิเวธญาณ ได้แก่ญาณระดับโลกุตตระ แสดงถึงพระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้า (๒) เทสณาญาณ ได้แก่ ญาณระดับโลกิยะแสดงถึงพระมหากรุณาคุณของพระพุทธเจ้า ญาณทั้ง ๒ นี้ชื่อว่าโอรสญาณ (ญาณส่วนพระองค์) มีเฉพาะพระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น ไม่มีแก่คนทั่วไป ม.ม.อ.(บาลี) ๑/๑๔๘/๓๔๘, อ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๓๒๗.

^{๒๘} บริษัท หมายถึงหมู่, คณะ, ที่ประชุม ในที่นี้หมายถึงบริษัท ๘ คือ (๑) ชัตตยบริษัท (๒) พราหมณบริษัท (๓) คหบดีบริษัท (๔) สมณบริษัท (๕) จากุมหาราชบริษัท (๖) ดาวดึงส์บริษัท (สวรรคค์ชั้นที่ ๒ แห่งสวรรคค์ ๖ ชั้น) (๗) มารบริษัท (๘) พรหมบริษัท ม.ม.อ.(บาลี) ๑/๑๔๘/๓๔๘, ที.สี.อ.(บาลี) ๔๐๓/๒๙๗, อ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๓๒๗.

^{๒๙} ฐานะ ในที่นี้หมายถึงเหตุและปัจจัย ที่เรียกว่า ฐานะ เพราะเป็นแดนตั้งขึ้น เกิดขึ้น และเป็นไปแห่งผล ม.ม.อ.(บาลี) ๑/๑๔๘/๓๔๙, อ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๓๒๘.

^{๓๐} นิมิต ในที่นี้หมายถึงทั้งบุคคลและธรรมที่เป็นเหตุสนับสนุนการหักท้วง ม.ม.อ. ๑/๑๕๐/๓๕๔, อ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๘/๒๘๕, อ.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๘/๒๘๔.

^{๓๑} คำพูดที่มีเหตุ หมายถึงคำพูดที่อ้างอิงพยานบุคคล พยานหลักฐานมาเป็นเหตุสนับสนุนให้การหักท้วงสำเร็จ ประโยชน์น่าเชื่อถือ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕๐/๓๕๔, อ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๘/๒๘๕, อ.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๘/๒๘๔.

^{๓๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๕๑/๑๑๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๑/๑๕๐.

๓. กำเนิดสังเสทชะ (การเกิดในเถ้าโคลหรือที่ขึ้นแฉะ)

๔. กำเนิดโอปปาติกะ (การเกิดผุดขึ้น)^{๓๓}

และคติ ๕ ประการคือ

๑. นรก

๒. กำเนิดดิรัจฉาน

๓. เปตวิสัย

๔. มนุษย์

๕. เทวดา^{๓๔}

เพื่อทรงยืนยันว่า ทรงมีพระญาณหยั่งรู้เรื่องเหล่านี้โดยแจ่มแจ้ง ไม่ใช่ประมวลมาด้วยความตรึก
แล้วทรงสรุปอย่าง ๓ ตอนข้างต้น

๖. ตอนที่ ๗ ตรัสว่า พระองค์ทรงบำเพ็ญพรหมจรรย์^{๓๕} มีองค์ ๔ มาแล้ว คือ

๑. ทรงบำเพ็ญตบะ และทรงบำเพ็ญอย่างยอดเยี่ยม

๒. ทรงประพฤติวัตรถือสิ่งเศร้าหมองและทรงประพฤติอย่างยอดเยี่ยม

๓. ทรงประพฤติวัตรกีดกันบาป และประพฤติอย่างยอดเยี่ยม

๔. ทรงประพฤติสังัด และประพฤติอย่างยอดเยี่ยม

ทรงอธิบายวิธีบำเพ็ญพรหมจรรย์เหล่านี้โดยละเอียดพิสดาร ทำให้ทราบพุทธประวัติตอนนี้ได้
กว้างขวางยิ่งขึ้น^{๓๖}

๗. ตอนที่ ๘ ทรงเล่าถึงการทดลองบำเพ็ญธรรมตามลัทธิที่มีอยู่ขณะนั้น คือ

๑. ลัทธิที่ถือว่า ความบริสุทธิ์มีได้เพราะอาหาร (อาหารสุทธิ) พระองค์จึง
ทรงอดพระกระยาหาร ก็ไม่ทรงได้ญาณอะไร

๒. ลัทธิที่ถือว่า ความบริสุทธิ์มีได้เพราะสังสารวิฏ (สังสารสุทธิ) คือเวียน
ว่ายตายเกิดไปเรื่อย ๆ ก็บริสุทธิ์เอง ทรงเล่าว่าพระองค์ทรงทราบ (หลังจากตรัสรู้) ว่า ลัทธินี้ใช้ไม่ได้ เพราะใน
ภพภูมิต่าง ๆ พระองค์ทรงท่องเที่ยวมาแล้ว ล้วนไม่อาจให้บริสุทธิ์ได้ นอกจากพรหมโลกชั้นสุทธาวาสซึ่ง
พระองค์ยังไม่เคยไปอุบัติ เพราะผู้ไปอุบัติในชั้นนี้ก็บริสุทธิ์ได้โดยไม่ต้องกลับมาเกิดในมนุษย์โลกอีก

๓. ลัทธิที่ถือว่าความบริสุทธิ์มีได้เพราะการเกิด (อุปบัติสุทธิ) ทรงอธิบาย
เหมือนลัทธิสังสารสุทธิ

^{๓๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๕๒/๑๓๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑.

^{๓๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๕๓/๑๓๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๓/๑๕๒.

^{๓๕} พรหมจรรย์ หมายถึงความประพฤติประเสริฐ มีนัย ๑๒ ประการ คือ (๑) ทาน การให้ (๒) ไวยาวัจจะ
การชวนช่วยช่วยเหลือ (๓) ปญฺจสิกขาบท ศีลห้า (๔) พรหมวิหาร การประพฤติพรหมวิหาร (๕) ธรรมเทศนา
(๖) เมถุนวิริติ การงดเว้นจากการเสพเมถุน (๗) สหฺตารสันโดษ ความยินดีเฉพาะคู่ครองของตน (๘) อุโปสถังคะ องค์
อุโปสถ (๙) อริยมรรค ทางอันประเสริฐ (๑๐) ศาสนาที่รวมไตรสิกขา (๑๑) อัจฉริยะ (๑๒) วิริยะ ความเพียร แต่ในที่นี้
หมายถึงวิริยะ เหตุที่ตรัสพรหมจรรย์นี้ เพราะสุนัขขัตตะโอรสเจ้าลิจฉวีเป็นผู้มีความเชื่อว่า บุคคลจะบริสุทธิ์ได้ด้วยการ
ประพฤติทุกกรกิริยา ทรงมุ่งขจัดความเชื่อนั้น ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕๕/๓๖๒-๓๖๔.

^{๓๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๕๕/๑๑๙., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๕/๑๕๘.

๔. ลัทธิที่ถือว่า ความบริสุทธิ์มีได้เพราะอวาส^{๓๗} (อวาสสุทธิ) ทรงอธิบายไว้เหมือนลัทธิสังสารสุทธิ

๕. ลัทธิที่ถือว่า ความบริสุทธิ์มีได้เพราะการบูชาญาณ (ยัญญุทธิ) ทรงอธิบายว่า ทรงเคยบูชาญาณต่าง ๆ มาแล้วเหมือนกัน

๖. ลัทธิที่ถือว่า ความบริสุทธิ์มีได้เพราะการบำเรอไฟ (อัคคิปาจริยสุทธิ) ทรงอธิบายว่า ทรงเคยบำเรอไฟมาแล้วเหมือนกัน

๗. ลัทธิที่ถือว่า คนที่อยู่ในปฐมวัยเท่านั้นมีปัญญาเฉลียวฉลาด พอล่วงกาลผ่านวัยมีอายุ ๘๐ ปี ๙๐ ปี ๑๐๐ ปี มีสติ^{๓๘} มีคติ^{๓๙} มีมติ^{๔๐} อันยอดเยี่ยม ปัญญาของเขาก็เสื่อมไป ทรงอธิบายว่า ไม่จริง ทรงยกพระองค์เองซึ่งขณะนั้นมีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา เป็นตัวอย่าง

พระนาคสมาละซึ่งกำลังยืนถวายงานพัดพระผู้มีพระภาคอยู่ตลอดเวลาที่ทรงแสดงพระสูตรนี้ เมื่อพระองค์ตรัสจบลง ได้กราบทูลว่า ท่านเกิดชนลูกชูชันขึ้น ทูลถามว่า ธรรมบรรยายนี้ชื่ออะไร ตรัสตอบว่าชื่อ โลมห่งสนบรรยาย^{๔๑}

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ให้ความรู้เกี่ยวกับพระผู้มีพระภาคอย่างลึกซึ้งกว้างขวาง ยากจะหาได้จากที่อื่น โดยเฉพาะพุทธประวัติตอนต้น ๆ เมื่อทรงแสวงหาโมกขธรรม เราไม่ค่อยทราบกันว่า ทรงศึกษาลัทธิอะไรบ้าง ทรงทดลองปฏิบัติตามลัทธิอะไรบ้าง เราทราบกันแต่เพียงว่า ทรงศึกษาจากตาส ๒ องค์ คือ อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร ผู้ทำให้พระองค์ทรงบรรลุสมบัติ ๘ นอกจากนี้ยังให้ความรู้เกี่ยวกับองค์คุณของพระพุทธเจ้าที่เป็นเหตุให้ทรงประกาศยืนยันความเป็นพระพุทธเจ้าอย่างองอาจดุจพญาราชสีห์ ในกระบวนการอธิบายความ นับได้ว่าพระสูตรนี้มีความสมบูรณ์ในตัวเอง ผู้อ่านจะอ่านด้วยความตื่นตัวเร้าใจตลอดเรื่อง จึงไม่น่าแปลกใจที่พระนาคสมาละกราบทูลในตอนท้ายพระสูตรว่า พระสูตรนี้ทำให้ท่านรู้สึกลูกชูชัน

^{๓๗} อวาส ในที่นี้หมายถึงชั้นทั้งหลาย ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๖๐/๓๗๓.

^{๓๘} ที่ชื่อว่า มีสติ เพราะสามารถเล่าเรียนตั้ง ๑๐๐ บท ๑,๐๐๐ บท ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๖๑/๓๗๓.

^{๓๙} ที่ชื่อว่า มีคติ เพราะสามารถทรงจำและรวบรวมเรียบเรียงไว้ได้ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๖๑/๓๗๓.

^{๔๐} ที่ชื่อว่า มีมติ เพราะมีความเพียรที่สามารถทำการสาธยายสิ่งที่เล่าเรียนมา ทรงจำมาไว้ได้ ม.ม.อ. (บาลี)

๑/๑๖๑/๓๗๓.

^{๔๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๖๒/๑๒๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๒/๑๖๕.

๒.๔ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาทุกขัขันธสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหาทุกขัขันธสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยกองทุกข์สูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตรเนื่องจากทุกขัขันธสูตรมี ๒ สูตร มีเนื้อหาสาระอย่างเดียวกัน แต่พระสูตรนี้มีรายละเอียดมากกว่า จึงเรียกชื่อว่า มหาทุกขัขันธสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๑๒} โดยทรงปรารภคำถามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกที่ภิกษุเหล่านั้นนำมากราบทูลให้ทรงทราบ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลี^{๑๓}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุเทศ ภิกษุพวกหนึ่งเข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกในกรุงสาวัตถี ได้รับคำถามของนักบวชพวกนั้นมากราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ คำถามนั้นว่าดังนี้

๑. พระสมณโคดมบัญญัติการละกามทั้งหลาย พวกเราก็บัญญัติการละกามทั้งหลาย
๒. พระสมณโคดมบัญญัติการละรูปทั้งหลาย พวกเราก็บัญญัติการละรูปทั้งหลาย
๓. พระสมณโคดมบัญญัติการละเวทนาทั้งหลาย พวกเราก็บัญญัติการละเวทนา

ทั้งหลาย

๔. ในข้อนี้มีความผิดแผกแตกต่างกันอย่างไร ระหว่างคำสอนของพระสมณโคดมกับคำสอนของพวกเรา

พระผู้มีพระภาคตรัสสอนให้ภิกษุเหล่านั้นตอบโต้ว่าทะของนักบวชพวกนั้นโดยให้ตั้งคำถามย้อนกลับว่า

๑. อะไรเป็นเหตุแห่งกามทั้งหลาย
๒. อะไรเป็นโทษแห่งกามทั้งหลาย
๓. อะไรเป็นการสลัดออกจากกามทั้งหลาย
๔. อะไรเป็นคุณแห่งรูปทั้งหลาย
๕. อะไรเป็นโทษแห่งรูปทั้งหลาย
๖. อะไรเป็นการสลัดออกจากรูปทั้งหลาย

^{๑๒} ม.ม. (ปาลิ) ๑๒/๑๖๓/๑๒๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๓/๑๖๕.

^{๑๓} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๕๑.

๗. อะไรเป็นคุณแห่งเวทนาทั้งหลาย
๘. อะไรเป็นโทษแห่งเวทนาทั้งหลาย
๙. อะไรเป็นการสลัดออกจากเวทนาทั้งหลาย^{๔๔}

๒) ภาคนิทเทส พระผู้มีพระภาคทรงย้าว่า คำถามเหล่านี้้นอกจากพระองค์และสาวกของพระองค์ ไม่มีผู้ใดสามารถตอบให้ถูกต้องสมบูรณ์ได้ เพราะมิใช่วิสัยของคนเหล่าอื่น จากนั้นทรงตอบคำถามเหล่านี้โดยลำดับว่า

๑. กามทั้งหลาย หมายถึง กาม ๕ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และ โภภะ (สัมผัส) ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ กาม ๕ ประการนี้เป็นเหตุให้เกิดสุขและโสมนัสได้ จึงเรียกว่า กามคุณ^{๔๕}

๒. กามเหล่านี้เป็นเหตุให้ทำงาน ผู้ทำงานต้องได้รับทุกข์นานาชนิด เช่น ทุกข์จากการตรากตรำทำงาน ทุกข์จากความหนาว ความร้อน ลม แดด จากถูกสัตว์ เช่น เหลือบ ยุง ขบ กัด จากความหิว ความกระหาย นี้ชื่อว่าโทษแห่งกามทั้งหลาย ผู้ทำงานแต่ไม่ได้รับผล ก็เป็นทุกข์ ผู้ทำงานจนได้รับผลก็เป็นทุกข์ในการรักษาผลงานนั้นมีให้ถูกภัยต่าง ๆ เช่น โจรภัย ราชภัย อุทกภัย นี้ก็ชื่อว่าโทษแห่งกามทั้งหลาย

นอกจากนี้ กามทั้งหลายยังเป็นเหตุให้เกิดโทษต่าง ๆ เช่น เป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันในวงการต่าง ๆ เช่น พระราชาทะเลาะกับพระราชา กษัตริย์ทะเลาะกับกษัตริย์ พราหมณ์ทะเลาะกับพราหมณ์ คหบดีทะเลาะกับคหบดี ตลอดจนการทะเลาะกันในครอบครัว การทะเลาะวิวาทเป็นเหตุให้ประหัตประหารฆ่าฟันกันด้วยศาสตราอาวุธต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดการบาดเจ็บและถึงเสียชีวิตก็มี กามทั้งหลายเป็นเหตุให้มีการทำทุจริตอีกหลายประการที่เป็นเหตุให้ไปเกิดในทุคติ

๓. การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในกามทั้งหลาย ชื่อว่าการสลัดออกจากกามทั้งหลาย

๔. ความงดงาม ความเปล่งปลั่งแห่งรูปทั้งหลาย เป็นคุณแห่งรูปทั้งหลาย

๕. ความงดงาม ความเปล่งปลั่งแห่งรูปทั้งหลาย เสื่อมคลายไปเมื่อคราวอาพาธ เมื่อชรา และร่างกายกลายเป็นซากศพเมื่อมรณะ นี้เองคือโทษแห่งรูปทั้งหลาย

๖. การกำจัดความกำหนัดด้วยความพอใจ การละความกำหนัดด้วยความพอใจในรูปทั้งหลาย ชื่อว่าการสลัดออกจากรูปทั้งหลาย

๗. ความไม่มุ่งเปียดเบียนกันขณะอยู่ในปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน เป็นคุณแห่งเวทนาทั้งหลาย

๘. การที่เวทนาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันไป เป็นโทษแห่งเวทนา

๙. การกำจัดฉันทราคะ^{๔๖} การละฉันทราคะในเวทนาทั้งหลาย ชื่อว่าการสลัดออกจากเวทนาทั้งหลาย

^{๔๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๖๓/๑๔๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๓/๑๖๕.

^{๔๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๖๖/๑๒๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๖/๑๖๘.

^{๔๖} การกำจัดฉันทราคะ หมายถึงนิพพาน ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๗๐/๓๘๒.

สรุป สมณะหรือพราหมณ์พวกใดก็ตาม ไม่รู้ชัดซึ่งคุณ โทษ และการสลัดออกจากกามทั้งหลาย จากรูปทั้งหลาย และจากเวทนาทั้งหลายตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์พวกนั้นไม่มีทางรอบรู้กามทั้งหลาย รูปทั้งหลาย และเวทนาทั้งหลายได้เอง หรือชักชวนผู้อื่นให้รู้ได้และปฏิบัติตามจนรอบรู้ได้ ในทางตรงกันข้าม สมณะหรือพราหมณ์พวกใดก็ตามรู้ชัดซึ่งคุณ โทษ และการสลัดออกจากกามทั้งหลาย จากรูปทั้งหลาย และจากเวทนาทั้งหลายตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์พวกนั้นย่อมรอบรู้กามทั้งหลาย รูปทั้งหลาย และเวทนาทั้งหลายได้เอง หรือชักชวนผู้อื่นให้รู้ตามได้และปฏิบัติตามจนรอบรู้ได้^{๔๗}

(๔) ข้อสังเกต

๑) ขอให้สังเกตว่า ในพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคก็ทรงบันลือสีหนาทประกาศยืนยันว่า ไม่มีสมณะหรือพราหมณ์พวกใดตอบคำถามของพระองค์ได้ นอกจากพระองค์เองและสาวกของพระองค์ เหมือนกับที่ทรงบันลือสีหนาทประกาศยืนยันว่า ในลัทธิของศาสนาอื่นไม่มีสมณะที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ และที่ ๔ นอกจากพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในพระสูตรที่ ๑ ของสีหนาทวรรคนี้ ด้วยเหตุนี้ พระธรรมสังคากาจารย์ จึงจัดพระสูตรนี้เข้าไว้ในสีหนาทวรรคด้วย

๒) ขอให้สังเกตว่า ทำไมพระองค์ทรงประกาศยืนยันว่า ไม่มีสมณะหรือพราหมณ์พวกใดสามารถตอบคำถามของพระองค์ได้ ขอให้ท่านผู้อ่านลองวิเคราะห์ดู

คำถามและคำตอบที่ทรงแสดงไว้ให้ถี่ถ้วน จะพบว่า คำว่า รู้ชัด ก็ดี รอบรู้ ก็ดี ไม่ใช่รู้ธรรมดา แต่รู้ด้วยปรีชาญาณชั้นอริยมรรค เพราะสิ่งที่ต้องรู้ไม่ใช่เรื่องธรรมดา แต่เป็นตัวยุทธ สมุทัย นิโรธ และนิโรธคามินีปฏิปทาของปัญหา เรียกรวมว่า ต้องรู้ร้อยสัจ ๔ ประการนั่นเอง พระสูตรนี้จึงมีความสำคัญน่าศึกษาอย่างยิ่งอีกพระสูตรหนึ่ง

๒.๕ เนื้อหาและสาระสำคัญในจุฬทุกขักขันธสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จุฬทุกขักขันธสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยกองทุกข์สูตรเล็ก ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตรเช่นเดียวกับมหาทุกขักขันธสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่เจ้ามหานามะ ขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์^{๔๘} โดยทรงตอบข้อสงสัยในธรรมของเจ้ามหานามะ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลี^{๔๙}

^{๔๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๗๔/๑๓๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๔/๑๗๖.

^{๔๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๗๕/๑๓๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๕/๑๗๗.

^{๔๙} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๕๔.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส เจ้าหนานามะกราบทูลว่า พระองค์ทรงรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรง แสดงไว้ว่า โลภะ โทสะ และโมหะ เป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต แต่ก็ทรงรู้สึกว่า บางคราวยังถูกโลภะบ้าง โทสะบ้าง และโมหะบ้าง ครอบงำพระทัยของพระองค์ จึงทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ธรรมอะไรเล่าที่พระองค์ ยังละไม่ได้ภายใน ซึ่งเป็นเหตุให้โลภะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ครอบงำพระทัยของพระองค์เป็นบางครั้งบาง คราว พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ธรรมที่เจ้าหนานามะยังทรงละไม่ได้ คือ ธรรมภายใน ถ้าทรงละได้ จะไม่ ทรงครองเรือน ไม่ทรงบริโภคนาม แต่เพราะยังทรงละไม่ได้ เจ้าหนานามะจึงยังทรงครองเรือน ยังทรงบริโภคนามอยู่^{๕๐}

๒) ภาคนิทเทส พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายว่า ถึงอริยสาวกเห็นตามความเป็นจริงด้วย ปัญญาอันชอบว่า “กามทั้งหลายมีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษยิ่งใหญ่มาก” แม้เป็นผู้ ปราศจากกามทั้งหลายและปราศจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว แต่ถ้ายังไม่บรรลุถึงปีติและสุข^{๕๑} หรืออกุศลธรรม อื่นที่สงบกว่ากามทั้งสองนั้น ดังนั้น เขาจึงเชื่อว่าจะไม่เวียนมาหากามทั้งหลายอีกก็หาไม่^{๕๒} คือ ก็ยังจะต้อง เวียนกลับมาหากามทั้งหลายอีกแน่นอน

พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า แม้เจ้าหนานามะทรงบรรลุโสดาปัตติผลและสกทาคามีผลแล้ว แต่ถ้า ยังไม่บรรลุอนาคามีผลและอรหัตผล ก็จะต้องกลับมาหากามทั้งหลายอีก^{๕๓}

จากนั้นทรงเล่าเรื่องการปฏิบัติของพระองค์เองตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ก่อนตรัสรู้ ให้เจ้าหนานามะทรงสดับ กล่าวโดยสรุป ทรงแสดงถึงคุณแห่งกามและโทษแห่งกามทั้งหลาย เหมือนที่ตรัสไว้ในมหา ทุกข์ขันธสูตร ส่วนการสลัดออกจากกามทั้งหลาย ทรงเล่าการสนทนาเรื่องความเชื่อและการปฏิบัติวัตรตาม ลัทธินิกรรณ ซึ่งพระองค์ทรงพิสูจน์ให้คู่สนทนาคือนักบวชพวกหนึ่งในลัทธินิกรรณเข้าใจว่า พวกนิครนถ์ไม่รู้ ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอย่างแท้จริง การปฏิบัติวัตรเช่นนั้นจึงไม่ได้ผลอะไร เมื่อพวกเขาทูลถามว่า พระองค์กับพระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐ ใครมีความสุขยิ่งกว่า ก็ทรงพิสูจน์ให้พวกเขาเข้าใจ และยอมรับว่าพระองค์ทรงมีความสุขยิ่งกว่า โดยทรงอ้างความสุขในผลสมาบัติว่า พระองค์ทรง สามารถประทับนั่งนิ่งเสวยปีติและสุขได้นานถึง ๗ วัน ๗ คืน โดยมีได้เปลี่ยนพระอิริยาบถ^{๕๔} แต่พระเจ้า พิมพิสารทรงทำไม่ได้

^{๕๐} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๑๗๖/๑๓๖., ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๗๖/๑๗๖.

^{๕๑} ฌานที่มีปีติและสุข หมายถึงปฐมฌานและทุติยฌาน ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๗๗/๓๘๖.

^{๕๒} ไม่เวียนมาหากามทั้งหลายอีกก็หาไม่ หมายถึงยังจะต้องกลับมาหากามทั้งหลายได้อีก เพราะไม่มี สมุจเฉท ปหาน (ละได้เด็ดขาด) ด้วยมรรค ๒ (อนาคามีมรรคและอรหัตตมรรค) ทั้งนี้เพราะพระอริยสาวกแม้จะบรรลุมรรค ๒ (โสดาปัตติมรรคและสกทาคามีมรรค) แล้ว แต่ก็ยังไม่บรรลุญาณหรือมรรคเบื้องสูง ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๗๗/๓๘๖.

^{๕๓} ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๗๗/๓๘๕-๓๘๖.

^{๕๔} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๑๘๐/๑๔๑., ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๘๐/๑๘๕.

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ในพระสูตรนี้ก็มีการบินล้อสีหนาทประกาศยืนยันไว้เหมือนกัน คือ ทรงประกาศยืนยันต่อพวกนิครนถ์ ท่านจึงจัดพระสูตรนี้เข้าไว้ในสีหนาทวรรคด้วย เนื้อหาของพระสูตรนี้เน้นการบรรลุอนาคามีมรรค อนาคามีผล ซึ่งเจ้ามหานามะเจ้าของปัญหายังไม่ทรงบรรลุ จึงทรงมุ่งอธิบายให้เจ้ามหานามะทรงเข้าพระทัยจนทรงหมดความสงสัยในธรรม ดังข้อความท้ายพระสูตรว่า “เจ้าศากยะพระนามว่ามหานามะทรงมีใจยินดีชื่นชมพระภาชิตของพระผู้มีพระภาค”

๒.๖ เนื้อหาและสาระสำคัญในอนุমানสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

อนุমানสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการเปรียบเทียบตนกับผู้อื่น ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร ซึ่งเน้นการอนุมาณตน อรรถกถากล่าวว่าโบราณจารย์เรียกพระสูตรนี้อีกชื่อหนึ่งว่า ภิกขุปาฏิโมกขสูตร เพราะเน้นการพิจารณาสำรวจตนวันละ ๓ ครั้งว่า มีกิเลสเท่านี้หรือไม่^{๕๕} เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระมหาโมคคัลลานะแสดงแก่ภิกษุจำนวนหนึ่ง ขณะพักอยู่ ณ เภสภพาววัน เขตเมืองสูงสูมารคิระ แคว้นภคคะ^{๕๖} โดยปรารถนาพิจารณากรรมของภิกษุบางรูปที่เป็นผู้ว่ายาก เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ^{๕๗}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระมหาโมคคัลลานะยกการพิจารณาขึ้นตั้งเป็นอุทเทสนัยว่า ถ้าภิกษุใดพิจารณาว่า ขอให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนตนได้ แต่ภิกษุนั้นเป็นผู้ว่ายาก มีธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่ายาก ไม่อดทน ไม่ยอมรับคำพรั่าสอนโดยเคารพ เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายจึงเข้าใจว่า ภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ควรว่ากล่าว ไม่ควรพรั่าสอน และไม่ควรว้าวางใจ

๒) ภาคนิทเทส พระมหาโมคคัลลานะนำข้อความในภาคอุทเทสมาตั้งเป็นประเด็นปัญหาแล้วถามเองตอบเองตามลำดับดังนี้

^{๕๕} ม.ม.อ. (ปาลี) ๑/๑๘๔/๓๙๑.

^{๕๖} ม.ม. (ปาลี) ๑๒/๑๘๑/๑๔๓., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘๑/๑๘๖.

^{๕๗} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒, หน้า ๕๗.

๑. ถาม - ตอบ เรื่องธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่ายาก ๑๖ ประการ เช่น เป็นผู้มีความปรารถนาชั่ว ตกอยู่ในอำนาจของความปรารถนานั้น^{๕๘}

๒. ถาม - ตอบ เรื่องธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย ๑๖ ประการ เช่น เป็นผู้ไม่มีความปรารถนาชั่ว ไม่ตกอยู่ในความปรารถนานั้น^{๕๙}

๓. ยกธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่ายาก ๑๖ ประการ และธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย ๑๖ ประการ มาตั้งเป็นข้ออนุมานตนแต่ละประการ เช่น ควรอนุมานตนเอง^{๖๐}ว่า บุคคลผู้มีความปรารถนาชั่ว ตกอยู่ในอำนาจของความปรารถนาชั่วนั้น ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา ถ้าเรามีความปรารถนาเช่นนั้น ตกอยู่ในอำนาจของความปรารถนาเช่นนั้น เราเองก็จะไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่พอใจของผู้อื่นเหมือนกัน เมื่อรู้อย่างนี้แล้วควรคิดว่า เราจักเป็นผู้ไม่มีความปรารถนาชั่ว ไม่ตกอยู่ในอำนาจของความปรารถนาชั่วนั้น

๔. ยกธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่ายาก ๑๖ ประการ และธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย ๑๖ ประการมาตั้งเป็นหัวข้อพิจารณาตนเองแต่ละประการ เช่น ควรพิจารณาตนอย่างนี้ว่า เราเป็นผู้มีความปรารถนาชั่ว ตกอยู่ในอำนาจของความปรารถนาชั่วจริงหรือ ถ้ารู้ว่าจะจริง ก็ควรพยายามละเสีย แต่ถ้ารู้ว่าตนเองไม่มีความปรารถนาชื่อนั้น ทั้งไม่ตกอยู่ในอำนาจของความปรารถนาชื่อนั้น ก็ควรศึกษาและปฏิบัติตามกุศลธรรมทั้งหลายอย่างต่อเนื่องทั้งกลางวันและกลางคืน พึงอยู่ด้วยปิติและปราโมทย์โดยแท้^{๖๑}

๕. ท่านสรุปด้วยอุปมาโวหารว่า สตรีหรือบุรุษแรกวันที่ชอบแต่งตัว เมื่อส่องกระจกดูหน้าหรือมองดูใบหน้าในภาชนะน้ำที่ใสสะอาด ถ้าพบไผ่หรือผ้าที่ใบหน้า ก็จะพยายามกำจัดไผ่หรือผ้านั้นออกไป แต่ถ้าไม่พบจะรู้สึกพอใจ ขอนี้ฉันใด ภิกษุก็ควรพิจารณาสำรวจดูตนเองฉันนั้น^{๖๒}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า คำว่า **อนุมาน** ที่พระมหาโมคคัลลานะใช้ในที่นี้มีความหมายพิเศษ มิใช่ความหมายตามรูปศัพท์ กล่าวคือ คำนี้แปลตามศัพท์ว่า การคำนวณ การคาดคะเน ในปรัชญาอินเดียใช้คำนี้เป็นชื่อประमाणคือเครื่องมือสำหรับหาความรู้แบบหนึ่ง เรียกว่า **อนุมานประमाण** คำ **อนุมาน** ในปรัชญาอินเดียหมายถึง รู้ตาม หมายถึงรู้ตามความรู้ขั้นประจักษ์ หรือประจักษ์ประमाण คือใช้ความรู้ขั้นประจักษ์เป็นสื่ออนุมานไปหาความรู้อีกอย่างหนึ่งซึ่งไม่ประจักษ์ในขณะนั้น เช่น เห็นควันไฟพุ่งขึ้นที่ปล่องไฟ ขณะนั้นยังไม่เห็นไฟ แต่อนุมานได้ว่า ที่ปล่องไฟนั้นมีไฟอยู่ด้วย เพราะมีหลักการทั่วไปว่า ที่ใดมีควันไฟ ที่นั้นย่อมมีไฟอยู่ด้วยเสมอ

^{๕๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๘๑/๑๔๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘๑/๑๘๖.

^{๕๙} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๘๒/๑๔๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘๒/๑๘๘.

^{๖๐} ควรอนุมานตนเอง หมายถึงภิกษุควรอนุมาน เปรียบเทียบ พิจารณาตนด้วยตนเองเท่านั้น ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๘๓/๓๙๐.

^{๖๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๘๔/๑๕๐., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘๔/๑๘๓.

^{๖๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๘๔/๑๕๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘๔/๑๘๗.

ในพระสูตรนี้ พระมหาโมคคัลลานะใช้คำ **อนุมาน** หมายถึงการเปรียบเทียบหรือเทียบเคียงกับตนเอง เป็นกระบวนการวิธีพิจารณาสำรวจตรวจสอบตัวเองโดยใช้หลักธรรม ๒ หมวด คือ ธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่ายาก ๑๖ ประการ กับ ธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย ๑๖ ประการ ซึ่งมีนัยตรงกันข้าม มาตั้งเป็นมาตรการสำหรับพิจารณาเปรียบเทียบควบคุมกันไปทั้ง ๒ หมวด และแยกพิจารณาเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) ลักษณะแรก ให้พิจารณาว่า ถ้าคนอื่นมีธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่ายาก ตนเองไม่รัก ไม่ชอบ เขา ฉันทใด ถ้าตนเองเป็นเช่นนั้นบ้าง คนอื่นก็ไม่รักไม่ชอบตน ฉันทนั้น คิดได้ดังนี้แล้วให้ปฏิบัติธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย

๒) ลักษณะที่สอง ให้พิจารณาว่า ตนมีธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่ายากหรือไม่ ถ้ามี ให้ละเสีย ถ้าไม่มี ให้ศึกษาและปฏิบัติเช่นนั้นสืบไป

พระมหาโมคคัลลานะเปรียบวิธีการอนุมานของท่านว่า เหมือนคนสำรวจใบหน้าของตนในกระจกหรือในภาชนะน้ำ

๒.๗ เนื้อหาและสาระสำคัญในเจโตศีลสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

เจโตศีลสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยกิเลสเครื่องตรึงจิตดุจตะปู ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตรซึ่งกล่าวถึงกิเลสเครื่องตรึงจิตดุจตะปู ๕ ประการ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๖๓} โดยทรงปรารภความเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระศาสนาของภิกษุเหล่านั้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสาสยะ^{๖๔}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคทรงยกประเด็นขึ้นเป็นอุทเทสนัยว่า ภิกษุรูปใดยังละกิเลสเครื่องตรึงจิตดุจตะปู ๕ ประการไม่ได้ และยังตัดกิเลสเครื่องผูกใจ ๕ ประการไม่ขาด เป็นไปไม่ได้ที่ภิกษุรูปนั้นจะเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระศาสนา

๒) ภาคนิทเทส

^{๖๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๘๕/๑๕๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘๕/๑๙๗.

^{๖๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๕๙.

๑. ทรงอธิบายว่า กิเลสเครื่องตรึงจิตดุจตะปู ๕ ประการ ที่ภิกษุยังละไม่ได้ คืออะไรบ้าง เช่น ภิกษุในธรรมวินัยนี้เคลือบแคลง สงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในศาสนา^{๖๕} จิตของภิกษุผู้เคลือบแคลง สงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในศาสนานั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนื่องๆ เพื่อกระทำต่อเนื่อง เพื่อบำเพ็ญเพียร นี่เป็นกิเลสเครื่องตรึงจิตดุจตะปู ประการที่ ๑ ที่ภิกษุผู้มีจิตไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อประกอบเนื่อง ๆ เพื่อกระทำต่อเนื่องเพื่อบำเพ็ญเพียร ยังละไม่ได้^{๖๖}

๒. ทรงอธิบายว่า กิเลสเครื่องผูกใจ ๕ ประการ ที่ภิกษุยังตัดไม่ขาดคืออะไรบ้าง

๓. ทรงอธิบายว่า กิเลสเครื่องตรึงจิตดุจตะปู ๕ ประการ ที่ภิกษุละได้แล้วคือ

อะไรบ้าง

๔. ทรงอธิบายว่า กิเลสเครื่องผูกใจ ๕ ประการ ที่ภิกษุตัดได้ขาดแล้วคืออะไรบ้าง

๕. ทรงอุปมาว่า ภิกษุผู้มีองค์ ๑๕^{๖๗} คือ มีอิทธิบาท ๔ ที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิ^{๖๘} ปธานสังขาร (ความเพียรมุ่งมั่น) และมีความเพียรยิ่งอีก ๑ ย่อมเป็นผู้ควรแก่ความเปื้อนหน่ายยิ่ง^{๖๙} ควรแก่การตรัสรู้ จะละกิเลสเครื่องตรึงจิตดุจ ตะปู ๕ ประการได้ ตัดกิเลสเครื่องผูกใจ ๕ ประการได้ขาด ถึงความเจริญองกามไพบูลย์ในพระศาสนานี้ได้แน่นอน เหมือนลูกไก่ในฟองไข่ที่แม่ไก่กกไว้อย่างดี ให้ความอบอุ่นอย่างสม่ำเสมอ ลูกไก่นั้นก็จะใช้จะงอยปากเจาะเปลือกไข่ออกมาได้เองโดยสวัสดิภาพ^{๗๐}

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้มีความชัดเจนและสมบูรณ์ในตัวเองโดยไม่ต้องอาศัยคำอธิบายจากอรรถกถาก็เข้าใจได้ดีสาระสำคัญของพระสูตรนี้มุ่งพัฒนาจิต จากระดับปุถุชนให้พัฒนาขึ้นถึงระดับอริยบุคคล เหมาะสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมทั่วไป ไม่เฉพาะแต่พระภิกษุเท่านั้น

^{๖๕} ไม่เลื่อมใสในศาสนา ในที่นี้หมายถึงไม่เชื่อว่าพระสรีระของพระพุทธเจ้าประดับด้วยมหาปฐิสลักขณะ ๓๒ ประการ ไม่เชื่อพระสัพพัญญุตญาณของพระพุทธเจ้าที่สามารถรู้อดีต อนาคต และปัจจุบัน อก.ปญจก.อ.(บาลี) ๓/๒๐๕/๘๕.

^{๖๖} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๑๘๕/๑๕๗., ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๘๕/๑๕๘.

^{๖๗} ภิกษุผู้มีองค์ ๑๕ คือ มีการละกิเลสเครื่องตรึงจิตดุจตะปู ๕ ประการ มีการตัดกิเลสเครื่องผูกใจ ๕ ประการมีอิทธิบาท ๔ ประการ และมีความเพียรอันยิ่ง ๑ รวมเป็น ๑๕ ประการ ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๘๘/๓๙๓.

^{๖๘} ฉันทสมาธิ หมายถึงสมาธิที่เกิดจากฉันทะ ปธานสังขาร หมายถึงความเพียรที่มุ่งมั่น (ปธาน) วิริยสมาธิ จิตตสมาธิ และวิมังสาสมาธิ ก็มีอรรถาธิบายเช่นเดียวกัน ในสูตรนี้ เป็นทั้งโลกิยะและโลกุตตระ ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๘๘/๓๙๓.

^{๖๙} ความเปื้อนหน่ายยิ่ง หมายถึงการทำลายกิเลสด้วยญาณ ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๘๘/๓๙๓.

^{๗๐} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๑๘๘/๑๖๐., ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๘๘/๒๐๓.

๒.๘ เนื้อหาและสาระสำคัญในวนปตถสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

วนปตถสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการอยู่ป่า ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตรซึ่งทรงแสดงเหตุผลของการอยู่ป่าไว้อย่างพิสดาร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๗๑} โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นมองเห็นเหตุผลและประโยชน์ของการอยู่ป่า เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชมาสยะ^{๗๒}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในพระเชตวันขณะนั้นว่า พระองค์จะทรงแสดงธรรมบรรยายว่าด้วยการอยู่ป่าให้ฟัง จงตั้งใจฟังให้ดี เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้วจึงทรงแสดงเหตุผลของการอยู่ป่า ๔ ประการ คือ

๑) เมื่อภิกษุเข้าไปอยู่ในป่าใด (๑) สติที่ยังไม่ปรากฏก็ไม่ปรากฏ (๒) จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่น (๓) อาสวะที่ยังไม่สิ้นก็ยังไม่สิ้นไป (๔) ไม่บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะซึ่งเป็นธรรมยอดเยี่ยม (หมายถึงอรหัตผล) ที่ยังไม่บรรลุ (๕) ทั้งแสวงหาปัจจัยเครื่องดำรงชีวิตได้โดยยากอีกด้วย ป่านั้นไม่ควรอยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน ให้หลีกออกไปเสีย^{๗๓}

๒) เมื่อภิกษุเข้าไปอยู่ในป่าใด แม้จะแสวงหาปัจจัยเครื่องดำรงชีวิตได้โดยง่าย แต่ถ้าสติยังไม่ปรากฏ จิตยังไม่ตั้งมั่น อาสวะยังไม่สิ้นไป และยังไม่บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะ ป่านั้นก็ควรอยู่ เพราะมิใช่บวชเพื่อแสวงหาปัจจัยเครื่องดำรงชีวิต^{๗๔}

๓) เมื่อภิกษุเข้าไปอยู่ในป่าใด แสวงหาปัจจัยเครื่องดำรงชีวิตได้โดยยาก แต่ถ้าสามารถทำให้สติปรากฏได้ ทำให้จิตตั้งมั่นได้ ทำให้อาสวะสิ้นไปได้ และสามารถบรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะได้ ป่านั้นก็ควรอยู่^{๗๕}

^{๗๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๙๐/๑๖๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๙๐/๒๐๔.

^{๗๒} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๖๑.

^{๗๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๙๑/๑๖๐., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๙๑/๒๐๔.

^{๗๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๙๒/๑๖๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๙๒/๒๐๕.

^{๗๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๙๓/๑๖๓., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๙๓/๒๐๖.

๔) เมื่อภิกษุเข้าไปอยู่ในป่าใด แสวงหาปัจจัยเครื่องดำรงชีวิตได้ง่ายด้วย และสามารถทำให้สติปรากฏ ทำให้จิตตั้งมั่น ทำให้อาสวะสิ้นไป และทำให้บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะได้ด้วย ภิกษุควรอยู่ในป่านั้นตลอดไป^{๗๖}

นอกจากนั้นยังทรงแนะนำให้ภิกษุนำเหตุผล ๔ ประการนี้ ไปปรับใช้กับการอยู่ในบ้าน นิคม เมือง หรือแคว้น หรือการอยู่กับบุคคลได้ด้วย

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นจุดมุ่งหมายของการบวชและวิธีปฏิบัติธรรมได้อย่างดีเยี่ยม โดยเฉพาะการปฏิบัติธรรมนั้นต้องอาศัยสถานที่และบุคคลที่เป็นสัปปายะคือที่เหมาะสมก็จริง แต่หลักการสำคัญคือมุ่งให้เกิดผลทางด้านจิตใจ แม้เสนาสนะหรือบุคคลไม่สัปปายะ ขาดแคลนปัจจัยเครื่องดำรงชีวิต เช่น อาหาร จีวร ยารักษาโรค แต่ถ้าทำให้บรรลุธรรมได้ ก็ถือว่าอยู่ได้ ในทางตรงกันข้าม ถึงเสนาสนะสัปปายะ แต่ถ้าไม่เอื้อให้บรรลุธรรม ก็ไม่ควรอยู่

๒.๙ เนื้อหาและสาระสำคัญในมรฺุปินทิกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มรฺุปินทิกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยธรรมบรรยายอันไพเราะ ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตรตั้งความปรากฏในตอนท้ายของพระสูตรนี้ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์^{๗๗} โดยทรงปรารภคำถามของเจ้าศากยะองค์หนึ่งพระนามว่าทัณฑปาณิ แต่ทรงแสดงเพียงภาคอุทเทส แล้วเสด็จเข้าพระวิหาร พระมหากัจจายนะ (มหากัจจายนะ) แสดงต่อจนจบภาคนิทเทส ที่ทรงแสดงเพียงภาคอุทเทสก็เพราะทรงประสงค์จะชมเชยพระมหากัจจายนะ ที่เรียกว่า **บุคคลโหมนตฺถิ** (เพื่อชมเชยบุคคล) ดังกล่าวไว้ในบทนำของอัมมทายาทสูตรข้างต้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีกะ^{๗๘}

^{๗๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๙๔/๑๖๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๙๔/๒๐๖.

^{๗๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๙๙/๑๖๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๙๙/๒๐๘.

^{๗๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาลุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาลุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๖๓.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ขณะที่พระองค์ประทับพักผ่อนกลางวัน ณ โคนต้นมะตูมหนุ่มต้นหนึ่งในป่ามทาวัน เขตกรุงกบิลพัสดุ์ เจ้าทัณฑปาณิคือพระเจ้าลุงของพระองค์ แต่อยู่ฝ่ายพระเทวทัต เข้าไปทูลถามว่า “พระสมณผู้มีปถิกกล่าวอย่างไร บอกรอย่างไร” ตรัสตอบว่า “ผู้มีอายุ บุคคลมีปถิกกล่าวอย่างไรจึงไม่ได้เปรียบกับใคร ๆ ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ แล้วดำรงอยู่ในโลก อนึ่ง สัจญาทั้งหลายย่อมไม่ครอบงำพราหมณ์ผู้อยู่ปราศจากกามทั้งหลาย ผู้ไม่มีความสงสัย ผู้ตัดความคะนองได้ ผู้ปราศจากความทะยานอยากในภพน้อยภพใหญ่ได้โดยประการใด เรามีปถิกกล่าวอย่างนั้น บอกรอย่างนั้น โดยประการนั้น” ทรงเล่าต่อไปว่า เจ้าทัณฑปาณิสันสิริชะ แลบลิ่น ทำหน้าผากย่นเป็น ๓ รอย ถือไม้เท้ายันกายเดินจากไป^{๗๙}

ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามว่า พระองค์ตรัสอย่างไร ตรัสตอบว่า ถ้าบุคคลไม่ยินดี ไม่ยอมรับ ไม่ยึดถือสิ่งที่เป็นเหตุให้หมิ่นแ่งต่างแห่งปัญจสัญญาสมาธิครอบงำได้ นั้นแหละเป็นที่สุดแห่งราคานุสัย ปฏิฆานุสัย ทิฏฐานุสัย วิจิกขณานุสัย มานานุสัย ภวราคานุสัย อวิชขานุสัย และเป็นที่สุดแห่งการถือท่อนไม้ การถือศัสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การส่อเสียดยุยง และการกล่าวเท็จ รวมความว่า บาปอกุศลธรรมเหล่านี้ดับไปโดยไม่เหลือ เพราะเหตุนี้

เมื่อตรัสจบก็เสด็จเข้าสู่ที่ประทับ ภิกษุทั้งหลายไม่เข้าใจพระพุทธรพจน์ย่อนี้ จึงขอร้องให้พระมหากัจจายนะซึ่งนั่งฟังอยู่ด้วยช่วยอธิบายให้เข้าใจ พระเถระพูดถ่อมตนอยู่นานพอสมควร ในที่สุดก็รับคำของภิกษุเหล่านั้น

๒) ภาคนิทเทส พระมหากัจจายนะอธิบายมีใจความดังนี้

ก. สายเกิด

๑.

- จักขุวิญญาณ (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางตา) เกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุ และรูปารมณ
- เพราะจักขุ รูปารมณ และจักขุวิญญาณมาประจวบกัน ผัสสะจึงเกิดขึ้น
- เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด
- บุคคลเสวยอารมณ์ใด ก็ย่อมหมายรู้อารมณ์นั้น
- บุคคลหมายรู้อารมณ์ใด ก็ย่อมตรีกอารมณ์นั้น
- บุคคลตรีกอารมณ์ใด ก็ย่อมคิดปรุงแต่งอารมณ์นั้น
- บุคคลคิดปรุงแต่งอารมณ์ใด เพราะคิดปรุงแต่งอารมณ์นั้นเป็นเหตุ แ่งต่าง

^{๗๙} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๐๐/๑๖๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๐/๒๑๐.

แห่งปปัญจสัญญา^{๕๐} ในรูปทั้งหลาย ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ก็จะเข้าครอบงำบุคคลนั้น

ในส่วนของเกี่ยวกับโสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชีวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และมโนวิญญาณ^{๕๑} พระมหากัจจายนะก็อธิบายโดยนัยเดียวกันนี้

๒.

- เมื่อมีจักขุ มีรูปารมณฺ์และจักขุวิญญาณ ก็เป็นไปได้ที่เขาคจะบัญญัติผัสสะ
  - เมื่อมีการบัญญัติผัสสะ ก็เป็นไปได้ที่เขาคจะบัญญัติเวทนา
  - เมื่อมีการบัญญัติเวทนา ก็เป็นไปได้ที่เขาคจะบัญญัติสัญญา
  - เมื่อมีการบัญญัติสัญญา ก็เป็นไปได้ที่เขาคจะบัญญัติวิตก
  - เมื่อมีการบัญญัติวิตก ก็เป็นไปได้ที่เขาคจะบัญญัติการครอบงำต่างแห่ง

ปปัญจสัญญา

ในส่วนของเกี่ยวกับวิญญาณอีก ๕ ประการ พระมหากัจจายนะก็อธิบายโดยนัยนี้

ข. สายดับ

- เมื่อไม่มีจักขุ ไม่มีรูปารมณฺ์ ไม่มีจักขุวิญญาณ เป็นไปไม่ได้ที่เขาคจะบัญญัติผัสสะ
  - เมื่อไม่มีการบัญญัติผัสสะ ก็เป็นไปได้ที่เขาคจะบัญญัติเวทนา
  - เมื่อไม่มีการบัญญัติเวทนา ก็เป็นไปได้ที่เขาคจะบัญญัติสัญญา
  - เมื่อไม่มีการบัญญัติสัญญา ก็เป็นไปได้ที่เขาคจะบัญญัติวิตก
  - เมื่อไม่มีการบัญญัติวิตก ก็เป็นไปได้ที่เขาคจะบัญญัติการครอบงำต่างแห่ง

แห่งปปัญจสัญญา^{๕๒}

ในส่วนของเกี่ยวกับวิญญาณอีก ๕ ประการ พระมหากัจจายนะก็อธิบายโดยนัยนี้ แล้วสรุปตามนัยที่ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยย่อในภาคอุทเทส

ภิกษุเหล่านั้นชื่นชมภษิตของพระมหากัจจายนะ กราบลาท่านแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสชมเชยพระมหากัจจายนะว่าเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก ถ้าภิกษุทูลขอให้ทรง อธิบาย ก็จงทรงอธิบายเหมือนพระเถระอธิบายนี้แหละ

พระอานนทกล่าวสรรเสริญด้วยอุปมาโวหารว่า คนที่ถูกความหิวและความอ่อนเพลียครอบงำ เมื่อ ได้กินขนมหวาน (มธุปิลฺลทิกิ อธิจฺเจยฺย) ย่อมได้รับรสหวานอร่อย ฉันทิ ภิกษุผู้เป็นนักคิด เป็นบัณฑิต เมื่อ ใคร่ครวญเนื้อความแห่งธรรมบรรยายนี้ด้วยปัญญา ก็จะได้ความพอใจและความเลื่อมใส ฉันทันนั้น แล้วพระ

^{๕๐} ต่างต่าง ๆ แห่งปปัญจสัญญา แปลจากคำว่า ปปัญจสนฺญาสงฺขา แยกอธิบายศัพท์ได้ดังนี้ คำว่าปปัญจสนฺญา หมายถึงสัญญาอันประกอบด้วยกิเลสเป็นเหตุเนิ่นช้า คือ ตณฺหา มานะ และทิฏฐิ คำว่าสงฺขา หมายถึงต่างต่าง ๆ ดังนั้น ปปัญจสนฺญาสงฺขา จึงแปลว่า ต่างต่าง ๆ แห่งสัญญาอันประกอบด้วยกิเลสเป็นเหตุเนิ่นช้า ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๐๑/๔๐๑.

^{๕๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๐๔/๑๗๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๔/๒๑๔.

^{๕๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๐๔/๑๗๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๔/๒๑๕.

อานนที่ได้ทูลถามว่า ธรรมบรรยายนี้ชื่ออะไร ตรัสตอบว่า เหตุที่เรากล่าวคำสรรเสริญเช่นนี้ ก็ให้ทรงจำไว้ว่า ธรรมบรรยายนี้ชื่อ มรุตปิณฑิกบรรยาย^{๘๓}

(๔) ข้อสังเกต

๑) เจ้าทัณฑปาณิเป็นโอรสของพระเจ้าอัญชนะกับพระนางยโสธรา เป็นพระเชษฐาของพระนางสิริมหามายาและพระนางปชาบดีโคตมี และเป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุปปพุทธะ พระบิดาของพระเทวทัตและพระนางพิมพา

๒) คำถามของเจ้าทัณฑปาณิที่เป็นเหตุเกิดของพระสูตรนี้เป็นคำถามเกี่ยวกับลัทธิ คือถามว่าพระสมณโคดมมีลัทธิว่าอย่างไร แต่เนื่องจากผู้ถามไม่เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค เพราะโกรธที่ทรงทอดทิ้งพระนางพิมพาไปและเป็นคู่ปรปักษ์กับพระเทวทัตผู้เป็นหลานตน ผู้ถามจึงมิได้หวังคำตอบแต่อย่างใด

๓) ทรงเห็นว่า คำถามนี้มีประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย จึงทรงนำมาตรัสเล่าให้ฟัง และทรงหวังจะตั้งเป็นเพียงอุทเทสนัยเพื่อให้พระมหากัจจายนะแสดงต่อไปในนิทเทสนัย

๔) คำว่า **แ่งต่างแห่งปัญจสัญญา** หมายถึง การคิดปรุงแต่งอารมณ์ต่าง ๆ ด้วยอำนาจตัณหา มานะ และทิฐิของตน ๆ จึงเกิดแ่งต่าง ๆ หรือมุมมองที่แตกต่างกันทั้ง ๆ ที่คิดเรื่องเดียวกัน คำนี้ เป็นหัวใจของพระพุทธพจน์ย่อที่ทรงตอบคำถามของเจ้าทัณฑปาณิ กล่าวคือ เมื่อเจ้าทัณฑปาณิทูลถามว่า พระองค์ทรงกล่าว ทรงบอกอย่างไร ตรัสตอบว่า ทรงกล่าว ทรงบอกอย่างไรที่ไม่ต้องโต้เถียงกับผู้ใด เพราะพระองค์ไม่มีสัญญาใด ๆ และทรงขยายความให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า เมื่อบุคคลยึดถือสิ่งใด ก็จะมีแ่งต่างแห่งปัญจสัญญาในสิ่งนั้นเกิดขึ้น ถ้าไม่ยึดถือสิ่งใด แ่งต่างแห่งปัญจสัญญาในสิ่งนั้นก็ไม่มี และนี่เองเป็นที่สิ้นสุดแห่งบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย และพระมหากัจจายนะก็อธิบายขยายความการเกิดและการดับแห่งสัญญาดังกล่าวนี้โดยละเอียด

๒.๑๐ เนื้อหาและสาระสำคัญในเทวธาวิตกกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

เทวธาวิตกกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยวิตกหรือความตรึก ๒ ประเภท ขึ้นนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก

^{๘๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๐๕/๑๗๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๕/๒๑๗.

เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๘๔} เพื่อให้ตริกตามอย่างที่ทรงตริกเมื่อยังมิได้ตรัสรู้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสาละ^{๘๕}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ในสมัยที่พระองค์ยังเป็นพระโพธิสัตว์ทรงแสวงหาโมกขธรรมอยู่ ทรงแบ่งวิตกหรือความตริกออกเป็น ๒ ประเภท^{๘๖} คือ

๑. อกุศลวิตก ได้แก่ (๑) กามวิตก (ความตริกเกี่ยวข้องกับกาม) (๒) พยาบาทวิตก (ความตริกเกี่ยวข้องกับความปองร้าย) (๓) วิหิงสาวิตก (ความตริกเกี่ยวข้องกับความเบียดเบียนผู้อื่น)^{๘๗}

๒. กุศลวิตก ได้แก่ (๑) เนกขัมมวิตก (ความตริกเกี่ยวข้องกับการออกจากกิเลส) (๒) อพยาบาทวิตก (ความตริกเกี่ยวข้องกับความไม่ปองร้าย) (๓) อวิหิงสาวิตก (ความตริกเกี่ยวข้องกับความไม่เบียดเบียนผู้อื่น)^{๘๘}

๒) ทรงเล่าว่า พระองค์ไม่ทรงประมาท ทรงมีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่* เมื่ออกุศลวิตกแต่ละอย่างเกิดขึ้น ทรงรู้เท่าทันว่าอกุศลวิตกอย่างนั้น ๆ เกิดแก่พระองค์แล้ว แต่อกุศลวิตกนั้น ๆ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นบ้าง เป็นเหตุดับปัญญา เป็นส่วนแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน พอทรงรู้เท่าทันอย่างนั้น อกุศลวิตกนั้น ๆ ก็ดับไป ทรงสรุปว่า ทรงละ ทรงบรรเทา ทรงทำให้อกุศลวิตกที่เกิดขึ้นแต่ละครั้งดับไป แล้วตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติอย่างพระองค์

๓) จากนั้นทรงเล่าถึงกุศลวิตกว่า ได้เกิดแก่พระองค์ผู้ไม่ทรงประมาท ทรงมีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่^{๘๙} เมื่ออกุศลวิตกแต่ละอย่างเกิดขึ้น ทรงรู้เท่าทัน และทรงเห็นว่า ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น เป็นเหตุให้ปัญญาเจริญ ไม่เป็นส่วนแห่งความคับแค้น เป็นไปเพื่อนิพพาน ถึงจะทรงตริกทั้งวันทั้งคืนก็ไม่เป็นภัย แต่จะทำให้ร่างกายเหน็ดเหนื่อย เมื่อร่างกายเหน็ดเหนื่อย จิตก็ฟุ้งซ่าน เมื่อจิตฟุ้งซ่าน จิตก็ห่างจากสมาธิ จึงทรงทำจิตให้สงบ จนเกิดสมาธิ และทรงประคอง

^{๘๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๐๖/๑๗๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๖/๒๑๘.

^{๘๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒, หน้า ๖๗.

^{๘๖} จัดวิตกออกเป็น ๒ ประเภท หมายถึงจัดวิตกฝ่ายอกุศลเป็นประเภทที่ ๑ จัดวิตกฝ่ายกุศลเป็นประเภทที่ ๒ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๐๖/๔๐๖.

^{๘๗} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๐๖/๔๐๖.

^{๘๘} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๐๖/๔๐๖.

^{๘๙} คำว่า ทรงมีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่ (ปหิตตต) ข้อความตรงนี้มีศัพท์บาลีที่ควรสนใจเป็นพิเศษ คือศัพท์ว่า ปหิตตต เป็นคำสมาสระหว่าง ปหิต + อุตต เราแปลกันมาว่า “มีตนส่งไปแล้ว” และในที่นี้ถอดความออกมาว่า “มีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่” ศัพท์ว่า ปหิตตต อรรถกถาอธิบายเป็น เปลิตจิตต คือแก่ ปหิต เป็น เปลิต (สิ่งที่ถูกส่งไป) และขยายความต่อไปอีกว่า กายะ จ ชีวีเต จ อนเปกขตตาย “มิได้อาลัยแก่ร่างกายและชีวิต” วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๘๑.

สมาธินั้นไว้ด้วยดีเพื่อมิให้จิตฟุ้งซ่านอีก ทรงสอนให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติอย่างพระองค์ โดยทรงอุปมาว่า ต้องทำสติอยู่เสมอว่า เหล่านี้เป็นธรรม^{๙๐} คือกุศลวิตก ได้แก่ให้มีสติกำกับตลอดเวลาเหมือนคนเลี้ยงโคที่คอยระวังโคของตน

๔) ทรงเล่าต่อไปว่า เมื่อทรงมีสติมั่นคง ทรงมีกายสงบ มีจิตตั้งมั่น มีอารมณ์เป็นหนึ่ง ก็ทรงสั่งจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌานตามลำดับ แล้วทรงได้วิชา^{๙๑}

๕) ทรงชี้ทางผิดและทางถูก^{๙๒} โดยทรงอุปมาด้วยเนื้อผู้ยิ่งใหญ่ ที่ไปอาศัยบึงใหญ่ ถูกชายผู้ปรารถนาความพินาศ ไม่ต้องการจะเกื้อกูล ไม่ประสงค์ความปลอดภัย ปิดทางที่ปลอดภัยเสีย เปิดทางที่ไม่สะดวกให้เดิน เพื่อจะจับ โดยใช้เนื้อต่อตัวผู้และตัวเมียเป็นตัวล่อ แต่มีชายผู้ปรารถนาประโยชน์ต้องการจะเกื้อกูล ประสงค์ความปลอดภัย มาช่วยเปิดทางที่ปลอดภัยให้ไปได้ตามใจชอบและปิดทางที่ไม่สะดวกเสียด้วย ขออุปมาทั้งหลายนั้นทรงไขความเป็นองค์ธรรมไว้ทั้งหมด โดยเฉพาะชายผู้ปรารถนาประโยชน์ คือพระองค์เอง

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตข้อความในตอนท้ายของพระสูตรนี้ที่ทรงสรุปไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังกล่าวมาแล้วนี้ เราได้เปิดทางที่ปลอดภัย มีความสวัสดิ ที่เธอทั้งหลายควรดำเนินไปได้ตามใจชอบให้แล้ว และปิดทางที่ไม่สะดวกเสียด้วย (ทั้ง) กำจัดเนื้อต่อตัวผู้และทำลายนางเนื้อต่อให้แล้ว กิจใดที่ศาสดาผู้หวังประโยชน์เกื้อกูล เอื้อเพื่อ อาศัยความอนุเคราะห์ จะพึงกระทำแก่สาวกทั้งหลาย กิจนั้นตถาคตก็ได้กระทำแก่เธอทั้งหลายแล้ว นั้นโคนไม้ นั้นเรือนว่าง เธอทั้งหลายจงพึงพินิจ อย่าประมาท อย่าได้มีความเดือดร้อนในภายหลัง นี่เป็นคำพร่ำสอนของตถาคตสำหรับเธอทั้งหลาย”^{๙๓} ข้อความนี้บ่งบอกถึงพระพุทธประสงค์ที่ทรงแสดงพระสูตรนี้ไว้อย่างชัดเจน

๒.๑๑ เนื้อหาและสาระสำคัญในวิตักกสังฆานสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

วิตักกสังฆานสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยที่ตั้งแห่งวิตก ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

^{๙๐} ธรรม ในที่นี้หมายถึงธรรมคือสมณะและวิปัสสนา ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๑๐/๔๑๒.

^{๙๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๑๒/๑๗๙., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑๒/๒๒๒.

^{๙๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๑๕/๑๘๐., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑๕/๒๒๔.

^{๙๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๑๕/๑๘๐., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑๕/๒๒๕.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๙๔} โดยทรงปรารภภิกษุผู้ชวนชวายเป็นอธิจิต หมายถึงผู้บำเพ็ญเพียรเจริญสมาธิ ตรัสสอนให้ละวิตกฝ่ายอกุศล เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสาขะ^{๙๕}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสสอนให้ภิกษุผู้ทำสมาธิ ตั้งใจมนสิการถึงนิमितหรือเหตุ ซึ่งในที่นี้หมายถึง อารมณีกัมมัฏฐาน ๓๘ ประการ ตามนัยพระบาลี^{๙๖} ตามเวลาอันสมควร หมายถึงให้เลือกพิจารณานิमितที่เหมาะสมกับจิตในสถานการณ์นั้น ๆ ดังมีใจความต่อไปนี้

๑) ภิกษุผู้ชวนชวายเป็นอธิจิต^{๙๗} ควรมีวิธีพิจารณานิमित ๕ ประการ คือ

๑. เมื่อมนสิการนิमितโดยอยู่ วิตกฝ่ายอกุศลอันประกอบด้วยฉันทะ (แทนโลภะ) บ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง เกิดขึ้น ให้เปลี่ยนไปมนสิการนิमितอื่นซึ่งเป็นนิमितฝ่ายกุศล ก็จะละวิตกฝ่ายอกุศลได้ ทำให้จิตตั้งมั่น สงบ เป็นอารมณ์เดียว เกิดสมาธิขึ้นได้ เหมือนช่างไม้ผู้ชำนาญใช้ลิ้มสลัก ตอก โยกและถอนลิ้มใหญ่ ออกจากเนื้อไม้ได้

๒. ถ้าขณะมนสิการนิमितที่เป็นฝ่ายกุศลนั้นอยู่ วิตกฝ่ายอกุศลยังเกิดขึ้นได้อีก ให้พิจารณาทักษะของวิตกเหล่านั้น ก็จะละวิตกเหล่านั้นได้ ทำให้จิตตั้งมั่น สงบ เป็นอารมณ์เดียว เกิดสมาธิขึ้นได้ เหมือนหนุ่มสาวผู้แต่งตัวสวยงามรังเกียจซากงูเป็นต้นที่เขานำมาคล้องคอ

๓. แม้เมื่อพิจารณาถึงโทษของวิตกฝ่ายอกุศลเหล่านั้นอยู่ ถ้าวิตกเหล่านั้นยังเกิดขึ้นได้อีก ให้เลิกใส่ใจ เลิกมนสิการถึงวิตกเหล่านั้น ก็จะละวิตกเหล่านั้นได้ เหมือนคนตาดีไม่ต้องการเห็นรูปใด ๆ ที่ผ่านเข้ามาก็หลับตาหรือมองไปทางอื่นเสีย

๔. แม้เมื่อเลิกสนใจ เลิกมนสิการถึงวิตกฝ่ายอกุศลเหล่านั้นแล้ว ถ้าวิตกเหล่านั้นยังเกิดขึ้นได้อีก ให้มนสิการถึงฐานหรือที่ตั้งอันมั่นคงแห่งเหตุเกิดของวิตกเหล่านั้น (วิตกกสังขารสังขฐาน)^{๙๘} ก็จะละวิตกเหล่านั้นได้ ทำให้จิตตั้งมั่น สงบ เป็นอารมณ์เดียว เกิดสมาธิขึ้นได้ เหมือนคนเดินเร็วชะลอความเร็วเดินให้ช้าลง หยุด ยืน นั่ง นอนบ้าง เพื่อละอริยาบถหยาบ ๆ เขาก็จะมีอริยาบถละเอียดขึ้นโดยลำดับ

๕. แม้เมื่อมนสิการถึงฐานหรือที่ตั้งแห่งเหตุเกิดของวิตกฝ่ายอกุศลเหล่านั้นอยู่ ถ้าวิตกเหล่านั้นยังเกิดขึ้นได้อีก ให้ใช้พนักค้ำพิง ใช้ลิ้นกดเพดานให้แน่น ใช้จิตข่มขี้นบีบคั้นจิต ทำให้จิตเร่าร้อน ก็จะ

^{๙๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๑๖/๑๘๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑๖/๒๒๖.

^{๙๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒, หน้า ๖๙.

^{๙๖} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๑๖/๔๑๕.

^{๙๗} อธิจิต หมายถึงจิตมีสมาบัติ ๘ อันเป็นพื้นฐานแห่งวิปัสสนา เป็นจิตที่ยิ่งกว่าจิตที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจกุศลกรรมมถ ๑๐ ประการ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๑๖/๔๑๕.

^{๙๘} วิตกกสังขารสังขฐาน หมายถึงที่ตั้งแห่งเหตุของวิตก ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๑๖/๔๒๐.

ละวิตกเหล่านั้นได้ ทำให้จิตตั้งมั่น สงบ เป็นอารมณ์เดียว เกิดสมาธิขึ้นได้ เหมือนคนมีกำลังมากจับคอคนมีกำลังน้อยข่มขี้นี้^{๙๙}

๒) ทรงสรุปว่า เมื่อภิกษุมนสิการนิมิต ๕ ประการที่เหมาะสมตามเวลาอันสมควรดังกล่าว มาจนเกิดความชำนาญในวิถีทางแห่งวิตก คือ ประสงค์จะมนสิการถึงวิตกใด ก็มนสิการถึงวิตกนั้นได้ ไม่ ประสงค์จะมนสิการถึงวิตกใด ก็ไม่มนสิการถึงวิตกนั้นได้ทันที โดยวิธีนี้ก็จะตัดค้นหาได้ คลายเครื่องผูกคือ สังโยชน์ได้ ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เพราะละมานะได้โดยชอบ^{๑๐๐}

(๔) ข้อสังเกต

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงเทวธาวิตกกสูตรจบลง ทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายนำไปนั่งพิจารณาในที่สงัด เพื่อละวิตกฝ่ายอกุศล อาจจะเป็นไปได้ว่า เมื่อภิกษุเหล่านั้นพิจารณาวิตกอยู่ได้เกิดปัญหา คือละวิตกฝ่ายอกุศลไม่ได้ จึงทรงแสดงพระสูตรนี้ต่อ เพื่อทรงแก้ปัญหาของภิกษุเหล่านั้น ความเป็นไปได้ของข้อสันนิษฐานนี้คือ

- ๑) สถานที่เดียวกัน
- ๒) เรื่องวิตกเหมือนกัน
- ๓) ทรงมุ่งหมายให้ผู้ฟังละวิตกฝ่ายอกุศลเช่นเดียวกัน

ฉะนั้น ผู้ฟังพระธรรมเทศนาน่าจะเป็นพวกเดียวกัน นั่นคือทรงวางแผนในการสอนเรื่องนี้ไว้ เรียบร้อยแล้ว โดยตรัสสอนให้เข้าใจวิตก ๒ ประเภท พร้อมทั้งความหมาย รายละเอียด เพื่อเป็นพื้นฐานก่อน แล้วตรัสสอนวิธีพิจารณานิมิต ๕ ขั้นตอนเพื่อละอกุศลวิตกทั้งหลาย ข้อสังเกตต่อไป คือ (๑) องค์ประกอบของ อกุศลวิตกประการแรก ทรงเรียกว่า ฉันทะ (ความพอใจ) แทนโลภะ (ความอยากได้) ซึ่งเป็น ๑ ในอกุศลมูล ๓ ประการ ในอรรถกถาอธิบายว่า หมายถึงราคะ (ความกำหนัด) (๒) คำว่าที่ตั้งแห่งเหตุเกิดของวิตก (วิตกกสังขารสัมมุตฐาน) นั้น เป็นที่มาของชื่อพระสูตรนี้ จึงควรพิจารณาต่อไป คำว่า วิตกกสังขารสัมมุตฐาน แยกออกเป็น ๓ คำ คือ วิตกก + สังขาร + สัมมุตฐาน คำว่า สังขาร หมายถึงปัจจัย หรือเหตุ คือปัจจัยหรือเหตุของวิตกทั้งหลาย คำว่า สัมมุตฐาน หมายถึง ที่ตั้งของสังขาร คือเหตุเกิดของวิตก^{๑๐๑} ในที่นี้ทรงแนะนำว่า เมื่อพิจารณาโทษของวิตกฝ่ายอกุศลแล้ว ถ้าวิตกเหล่านั้นยังเกิดได้อีก ให้พิจารณาถึงที่ตั้งคือมูลฐานของปัจจัยที่ทำให้เกิด วิตกเหล่านั้นต่อไป

^{๙๙} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๒๐/๑๘๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๐/๒๓๐.

^{๑๐๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๒๑/๑๘๕., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๑/๒๓๒.

^{๑๐๑} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๑๙/๔๒๐.

๒.๑๒ สรุปร่ายบท

ในสี่หนาทวารรคเป็นววรรคที่ ๒ มีทั้งหมด ๑๐ สูตร คือ

๑. จุฬสี่หนาทสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการบ้นลือสี่หนาทสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภเหตุการณ์ในขณะนั้นว่า มีลาภสักการะเป็นอันมากเกิดแก่พระองค์และภิกษุสงฆ์ จึงตรัสธรรม ๔ ประการ ทิฏฐิ ๒ ประการ อุปาทาน ๔ ประการ

๒. มหาสี่หนาทสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการบ้นลือสี่หนาทสูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระสารีบุตร ขณะประทับอยู่ ณ ราวป่านอกเมืองด้านทิศตะวันตกของกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี โดยทรงปรารภคำกราบทูลของพระสารีบุตรเรื่องโอรสของเจ้าลิจฉวีก์หนึ่งชื่อสุนักขัตตะกล่าวต่อพระองค์

๓. มหาทุกขกัณฑ์สูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยกองทุกข์สูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภคำถามของพวกอัญญเดียริย์ปริพาชกทรงแสดงกามคุณ ๕

๔. จุฬทุกขกัณฑ์สูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยกองทุกข์สูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่เจ้ามานามะขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ โดยทรงตอบข้อสงสัยในธรรมของเจ้ามานามะ

๕. อนุมาณสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการเปรียบเทียบตนกับผู้อื่น พระมหาโมคคัลลานะแสดงแก่ภิกษุจำนวนหนึ่ง ขณะพักอยู่ ณ เกสภพาวัน เขตเมืองสุกสูมารคิระ แคว้นภัคคะ โดยปรารภปวารณากรรมของภิกษุบางรูปที่เป็นผู้ว่ายาก

๖. เจโตศีลสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยกิเลสเครื่องตรึงจิตดุจตะปู พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภความเจริญงอกงามไปพลุลย์ในพระศาสนาของภิกษุเหล่านั้น

๗. วนปัตถสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการอยู่ป่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นมองเห็นเหตุผลและประโยชน์ของการอยู่ป่า

๘. มรุปิตกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยธรรมบรรยายอันไพเราะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ โดยทรงปรารภคำถามของเจ้าศากยะพระนามว่าทัณฑปาณิ ทรงแสดงปฏิจสมุปบาท

๙. เทวธาวิตกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยวิตกหรือความตรึก ๒ ประเภท พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อให้ตรึกตามอย่างที่ทรงตรึกเมื่อยังมิได้ตรัสรู้ ทรงแสดง ๑. อุกุสลวิตก ๒. กุสลวิตก

๑๐. วิตกกัณฑ์สูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยที่ตั้งแห่งวิตก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภภิกษุผู้ชวนชวายเป็นอริจิต หมายถึงผู้บำเพ็ญเพียรเจริญสมาธิ ตรัสสอนให้ละวิตกฝ่ายอกุศล

๒.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๒

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ สีหนาทวารรคพอสังเขป อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่พระสูตร อะไรบ้าง และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายมหาสีหนาทสูตรเป็นต้นโดยสังเขป ตามหัวข้อดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓.หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตร

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ สีหนาทวารรค โดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในจูฬสีหนาทสูตร ๒. หลักธรรมในมหาทุกขกัณฑ์ธสูตร ๓. หลักธรรมในวนปตถสูตร ๔. หลักธรรมในวัตถกถสันฐานสูตรเป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๒.๑๔ เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.
- โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสตร์ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). **ศัพท์วิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐกถา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. **ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. **คำบรรยายในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

บทที่ ๓

พระสูตรและสาระสำคัญในโอปัมมวรรค
มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

แผนการสอนประจำบทที่ ๓

รายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี

(Majjhimanikaya Pali)

บทที่ ๓ พระสูตรและสาระสำคัญในโอปัมมวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

หัวข้อย่อ

๑. ความนำ
๒. เนื้อหาสาระสำคัญในกกุญฺมสูตร
๓. เนื้อหาสาระสำคัญในอลคัทฑุปมสูตร
๔. เนื้อหาสาระสำคัญในวัมมิกสูตร
๕. เนื้อหาสาระสำคัญในรณวินิตสูตร
๖. เนื้อหาสาระสำคัญในนิวาปสูตร
๗. เนื้อหาสาระสำคัญในปาสราสีสูตร
๘. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬหัตถิปโทปมสูตร
๙. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาหัตถิปโทปมสูตร
๑๐. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสารโปมสูตร
๑๑. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬสารโปมสูตร
๑๒. สรุปท้ายบท
๑๓. คำถามประจำบทที่ ๓
๑๔. เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในโอปัมมวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบายชื่อเรื่อง เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรโอปัมมวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในโอปัมมวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ จำนวน ๑๐ สูตรที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

กิจกรรมระหว่างเรียน

๑. ผู้เรียนศึกษาเอกสารคำสอนจากบทที่ ๓
๒. อาจารย์ผู้สอนบรรยายตามเนื้อหาที่กำหนด
๓. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม
๔. อาจารย์ผู้สอนสรุปเนื้อหาประจำบท
๕. ผู้เรียนตอบคำถามประจำบทเพื่อการประเมินผลในวันนั้น

สื่อการสอน

๑. เอกสารคำสอนประจำรายวิชา
๒. เอกสารคำสอนประจำบทที่ ๓
๓. สื่อพาวเวอร์พอยท์ประจำบท
๔. สื่ออื่นๆ ถ้ามี

การประเมินผล

๑. ประเมินจากการสนใจขณะศึกษาของผู้เรียน
๒. การซักถามของผู้เรียน
๓. สอบกลางภาค
๔. สอบปลายภาค

บทที่ ๓

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในโอปัมมวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

๓.๑ ความนำ

มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก์ คือพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ มีอักษรย่อว่า ม.มู. (บาลี) หรือ ม.มู. (ไทย) เป็นคัมภีร์ที่ ๑ ในจำนวน ๓ คัมภีร์ มัชฌิมนิกาย มูลปณาสก์มี ๕๐ พระสูตร แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคที่ ๓ เรียกว่าโอปัมมวรรค มีความหมายว่า วรรคที่กล่าวถึงข้ออุปมาที่นำด้วยกกฎุปมสูตร^๑ ในโอปัมมวรรคมี ๑๐ สูตร คือ

๑. กกฎุปมสูตร	๒. อลคัททูปมสูตร
๓. วัมมิกสูตร	๔. รถวินิตสูตร
๕. นิวาปสูตร	๖. ปาสราสิสูตร
๗. จูพหัตถิปโทปมสูตร	๘. มหาหัตถิปโทปมสูตร
๙. มหาสาโรปมสูตร	๑๐. จูพสาโรปมสูตร ^๒

คำว่า **โอปัมมวรรค** แยกเป็น **โอปมม+วรรค**

คำว่า **โอปมม** มีวิเคราะห์ว่า อุปมียติ สทิสสิกรียติ เอเตนาติ **โอปมม** สิ่งเป็นเครื่องเปรียบเทียบ (อุปบพหน้า มา-ธาตุในความหมายว่าเปรียบ ประมาณ อ- ปัจจัย แปลง อุ เป็น โอ ซ้อน ม ลบสระหน้า)^๓

คำว่า **วรรค** หรือ **วคโค** มีวิเคราะห์ว่า วชติ สมุหตตํ คจฺจตตีติ **วคโค** หมู่ที่ถึงการรวมกัน (วช-ธาตุในความหมายว่าถึง ณ- ปัจจัย แปลง ชช เป็น คค)^๔

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒๖.

^๒ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสตร์ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๘๕.

^๓ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๑๗๐.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๓.

คำว่า **โอปัมมวรรค** แปลความว่า หมวดว่าด้วยอุปมา ซึ่งวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรทุกสูตรในวรรคนี้ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร^๕ แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๓.๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในกกฎปมสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

กกฎปมสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยเลื่อย ซึ่งนี้ตั้งตามอุปมาข้อสุดท้ายของพระสูตรนี้ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้า^๖ ได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^๗ โดยทรงปรารภความประพฤติของพระโมลियฝัคคุณะ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทอัฐุปัตติกะ^๘

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุเทศ ภิกษุรูปหนึ่งกราบทูลว่า พระโมลियฝัคคุณะอยู่คลุกคลีกับพวกภิกษุณีเกินเวลา เมื่อภิกษุบางรูปตำหนิภิกษุณีเหล่านั้นต่อหน้าท่าน ท่านโกรธแทนภิกษุณีและก่ออหิภังค์^๙ ขึ้นก็มี เมื่อภิกษุบางรูปตำหนิพระโมลियฝัคคุณะต่อหน้าภิกษุณีเหล่านั้น พวกเธอก็โกรธแทนพระโมลियฝัคคุณะและก่ออหิภังค์นั้นก็มี พระผู้มีพระภาครับสั่งให้พระโมลियฝัคคุณะมาเฝ้าแล้วตรัสถามว่าข้อกล่าวหา นั้นเป็นความจริงหรือไม่ ท่านทูลตอบว่าเป็นความจริง จึงตรัสสอนว่า ถ้าใครทำร้ายภิกษุณีต่อหน้าท่าน หรือทำร้ายตัวท่านเอง ให้ละฉันทะและวิตกอันอาศัยเรื้อน คือ ความนึกคิดแบบชาวบ้าน ควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า “จิตของเราจักไม่แปรผัน เราจักไม่เปล่งวาจาชั่วหยาบ และจักอนุเคราะห์ด้วยสิ่งที่เป็นประโยชน์อย่างผู้มีเมตตาจิต ไม่มีโทษะ”^{๑๐}

^๕ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, **คำบรรยายในพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๔๓.

^๖ ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์

^๗ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๒๒/๑๘๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๒/๒๓๓.

^๘ โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๒.

^๙ อหิภังค์ หมายถึงเรื่องที่ต้องดำเนินการ มี ๔ อย่าง คือ (๑) วิวาหาธิกรณ์ การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย (๒) อนูวาหาธิกรณ์ การโจทหรือกล่าวหาท่านด้วยอาบัติ (ละเมิดสิกขาบท) (๓) อาปัตตาธิกรณ์การต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ไขตัวให้พ้นจากอาบัติ (๔) กิจจาธิกรณ์ กิจจรุระต่าง ๆ ที่สงฆ์จะต้องทำเช่น ให้อุปสมบทให้ผ้ากฐิน แต่ในที่นี้หมายถึงอนุวาหาธิกรณ์ อง.ท.ก.อ. (บาลี) ๒/๑๕/๑๒, ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๒๒๒/๒.

^{๑๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๒๓/๑๘๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๓/๒๓๕.

๒) ภาคนิทเทส ทรงยกกรณีพระโมลลียผัดคุนะเป็นเหตุ ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายดังต่อไปนี้

๑. ทรงเล่าว่า ครั้งหนึ่งทรงแนะนำให้ภิกษุจำนวนหนึ่งฉันอาหารมือเดียว^{๑๑} ภิกษุเหล่านั้นก็รีบไปปฏิบัติอย่างว่าง่าย ไม่ต้องทรงตักเตือนอีก ทรงอุปมาว่าเหมือนสารภีที่ขั้บรตซึ่งเทียมด้วยมัดดี จะให้แล่นไปหรือกลับ ก็ทำได้อย่างปรารถนา หมายความว่า ไม่ต้องลงแสร้งมีมาครั้งแล้วครั้งเล่า จากนั้นทรงสอนให้ละอกุศลธรรม หมั่นประพฤติแต่กุศลธรรม ก็จะเจริญงอกงามไปบุญลย์ในพระศาสนา^{๑๒} เหมือนป่าสาละอันกว้างใหญ่ ใกล้เคียงบ้านหรือนิคมที่มีต้นละหุ่งขึ้นรก ถ้ามีคนหวังดีหวังประโยชน์คอยบำรุงตัดแต่ง ป่านั้นก็เจริญงอกงาม

๒. ตรัสเล่าเรื่องนางเวเททิกาว่าเป็นแม่เรือนที่ได้รับยกย่องว่าเป็นคนเรียบร้อย เจียมตัว ใจเย็น ไม่โกรธ ต่อมา หญิงรับใช้ชื่อกาลิแกลิ่งทำให้นางโกรธเพื่อทดสอบว่านางเป็นคนดีจริงตามคำเล่าลือหรือไม่ ปรากฏว่าไม่ดีจริง นางกาลิแกลิ่งนางเวเททิกาดีตัวอย่างโหดร้ายทารุณ ทรงสรุปว่า จะรู้ว่าภิกษุใดสงบเสงี่ยมหรือไม่ ก็ต่อเมื่อมีถ้อยคำไม่น่าพอใจมากระทบ ตรัสต่อไปว่า ภิกษุที่เป็นคนว่าง่ายเพราะเห็นแก่ปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร^{๑๓} พอไม่ได้ปัจจัย ๔ ก็ไม่เป็นคนว่าง่าย ภิกษุเช่นนั้นไม่ทรงถือว่าเป็นคนว่าง่าย แล้วทรงสอนให้เคารพนบถือธรรม ผู้เคารพนบถือธรรมเท่านั้นทรงเรียกว่าผู้ว่าง่าย

๓. ทรงแนะนำให้รู้จักวิธีระงับความโกรธตามขั้นตอนดังนี้

๑. ให้รู้จักถ้อยคำที่ใช้กันซึ่งมีอยู่ ๕ ประเภท คือ

๑. ถูกกาละ หรือไม่ถูกกาละ
๒. จริง หรือไม่จริง
๓. อ่อนหวาน หรือหยาบคาย
๔. ประกอบด้วยประโยชน์ หรือไม่ประกอบด้วยประโยชน์
๕. พุดด้วยเมตตาคจิต หรือพุดด้วยโทสจิต^{๑๓}

วิธีระงับความโกรธต่อถ้อยคำ คือ ขณะได้ฟังคำของผู้อื่นให้ควบคุมจิตตามพระโอวาทข้างต้น (ในภาคอุทเทส)

๒. ในการควบคุมจิตตามพระโอวาทข้างต้นให้ปฏิบัติตามอุปมาดังนี้

๑. ทำจิตให้หนักแน่นเหมือนแผ่นดิน
๒. ทำจิตให้ว่างเหมือนอากาศ
๓. ทำจิตให้เย็นเหมือนน้ำ
๔. ทำจิตให้อ่อนโยนเหมือนกระสอบหนังแมว^{๑๔}

^{๑๑} ฉันอาหารมือเดียว หมายถึงการฉันอาหารในเวลาเช้า คือตั้งแต่ดวงอาทิตย์ขึ้นจนถึงเวลาเที่ยงวัน แม้ภิกษุฉันอาหาร ๑๐ ครั้ง ในช่วงเวลานี้ก็ประสงค์ว่า ฉันอาหารมือเดียว ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๒๕/๓.

^{๑๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๒๗/๑๙๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๗/๒๓๙.

^{๑๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๒๗/๑๙๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๗/๒๓๙.

^{๑๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๓๑/๑๙๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๑/๒๔๒.

๔. ทรงเน้นว่า ถ้าโจรใจทรามใช้เลื่อยที่มีคม ๒ ข้างตัดอวัยวะน้อยใหญ่ ผู้ใดโกรธ คิดร้ายต่อโจร ผู้นั้นไม่เชื่อว่าทำตามพระโอวาทข้างต้น เพราะยังอดกลั้นไม่ได้ แล้วตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลาย สำเนียงตามพระโอวาทที่มีอุปมาด้วยเลื่อยนี้อยู่เสมอ^{๑๕}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ในพระสูตรนี้มีอุปมาหลายประการ โดยมีอุปมาด้วยเลื่อยเป็นประการสุดท้าย แต่ทำไมอุปมาด้วยเลื่อยจึงใช้เป็นชื่อของพระสูตรนี้ ถ้าอ่านพระสูตรนี้ให้ละเอียดรอบคอบ และดูอรรถกถา ประกอบด้วย จะมองเห็นเหตุผลบางอย่าง เช่น จุดหมายสูงสุดของพระโอวาทครั้งนี้ คือ ทรงเน้นให้ระงับความโกรธโดยวิธีอดกลั้น ขนาดถูกตัดอวัยวะด้วยเลื่อย ๒ คม ก็ไม่โกรธ กลับมีเมตตาจิตต่อผู้นั้นได้ เหตุที่ทรงสอนเรื่องนี้เพราะทรงเริ่มจากพระโมลลियัคคฺคะซึ่งเป็นพระหัวดี ประพฤติตัวไม่ดี ชี้โกรธ โกรธแล้วชอบก่อเรื่อง จึงตรัสสอนให้ละความโกรธ ให้เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย

๓.๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในอลคัทูปมสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อลคัทูปมสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยอสรพิษ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๑๖} โดยทรงปรารภทิวาสของพระอริยวัชระ ผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่าเนื้อแรง^{๑๗} เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อัตถุปปัตติกะ^{๑๘}

^{๑๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๓๒/๑๙๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๒/๒๔๔.

^{๑๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๓๔/๑๙๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๔/๒๔๕.

^{๑๗} คทวาริปปุโพ ผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่าเนื้อแรง ในอรรถกถาอธิบายว่า คทเว พายีสฺสูติ คทวาริโน, คทวาริโน ปุพฺพปฺริสา อสฺสาติ คทวาริปปุโพ. ...คิขมฆาฏกกุลปฺสูตฺสส พรานฆ่าเนื้อแรงเป็นบรรพบุรุษของเขา เหตุนี้ เขาจึงชื่อว่าเป็นผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่าเนื้อแรง หมายความว่า เป็นคนเกิดในตระกูลพรานฆ่าเนื้อแรง วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๗/๔๑๘.

^{๑๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๗๕.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า พระอริยฐานะมีทิวฏฐิ์ชื่อว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว จนกระทั่งว่าธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นธรรมก่อนอันทราย^{๑๙}” ก็หาสามารถก่อนอันทรายแก่ผู้ช้องเสพได้จริงไม่” และกราบทูลว่า พวกตนได้พยายามตักเตือนห้ามปรามพระอริยฐานะมิให้คัดค้านพระพุทธรูป โดยชี้แจงเหตุต่าง ๆ ให้ฟังแล้วก็ไม่ได้ผล พระผู้มีพระภาครับสั่งให้พระอริยฐานะ^{๒๐} เข้าเฝ้าแล้วตรัสถามว่า คำกล่าวหาอันเป็นความจริงหรือไม่ พระอริยฐานะทูลตอบว่าเป็นความจริง จึงตรัสประณามพระอริยฐานะว่า เป็นโมฆบุรุษ มิได้รู้ทั่วถึงพระธรรมที่ทรงแสดงไว้ ทรงยืนยันว่า ธรรมที่ตรัสไว้ว่าเป็นธรรมก่อนอันทรายโดยประการต่าง ๆ นั้นก่อนอันทรายแก่ผู้ช้องเสพจริง ๆ เช่นที่ตรัสว่า กามทั้งหลายมีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษยิ่งใหญ่ จึงทรงเปรียบว่า

๑. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนขึ้นเนื้อ
๒. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนคบเพลิงหย้า
๓. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง
๔. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนความฝัน
๕. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนของที่เยี่ยมมา
๖. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนผลไม้ค้ำตัน^{๒๑}
๗. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนเขียงหั่นเนื้อ
๘. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนหอกหลาว

^{๑๙} ธรรมก่อนอันทราย หมายถึงธรรมก่อนอันทราย ๕ อย่าง คือ (๑) กรรม ได้แก่ อนันตริยกรรม ๕ (๒) กิเลส ได้แก่ นียตมิถฉาทิฏฐิ์ (๓) วิบาก ได้แก่ การเกิดเป็นบัณฑิต พะภะ สัตว์ดิรัจฉาน และสัตว์ ๒ เพศ (๔) อริยุปบาท ได้แก่ การว่าร้ายพระอริยเจ้า (๕) อาณาวิตกกัมมะ ได้แก่ อาบัติ ๗ กองที่ภิกษุจงใจล่วงละเมิด ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๒๓๔/๙.

^{๒๐} พระอริยฐานะ รูปนี้เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก รู้แต่อนัตตปริยายธรรมบางส่วน แต่ไม่รู้เรื่องอนัตตปริยายธรรมแห่งการล่วงละเมิดพระวินัยบัญญัติ เพราะเหตุที่ท่านไม่ฉลาดเรื่องวินัย ดังนั้น ท่านจึงเกิดความคิดอย่างนี้ว่า “พวกคฤหัสถ์ที่อยู่เกี่ยววอยู่กับกามคุณ ที่เป็นโสดาบันก็มี เป็นสกทาคามีก็มี เป็นอนาคามีก็มี แม้พวกภิกษุก็เห็นรูปที่น่าพอใจที่จะพึงรู้ด้วยจักขุ ฯลฯ ยังถูกต้องสิ่งสัมผัสที่พึงรู้ด้วยกาย ยังใช้สอยผ้าปูผ้าห่มอ่อนนุ่ม สิ่งนั้นทั้งหมดยังถือว่าควร เพราะเหตุไร รูปเสียง กลิ่น รส สัมผัสของหญิงจึงจะไม่ควรสิ่งเหล่านั้นต้องควรแน่นอน” ครั้นเกิดทิวฏฐิ์ชู้ขึ้นมาแล้ว ก็ได้แย้งพระสัพพัญญุตญาณคัดค้านเวสัชชญาณใส่ต่อและหนามในอริยมรรคว่า “โณพระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติปฐมปาราชิกอย่างกวาดขัน ประดุจกันมหาสมุทร ในข้อนี้ไม่มีโทษ” ประหารอาณาจักรของพระชินเจ้าด้วยกล่าวว่า “เมถุนธรรม ไม่มีโทษ” วิ.อ. (ปาลี) ๒/๔๑๗/๔๑๘-๔๑๙, ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๒๓๔/๙-๑๐.

^{๒๑} ผลไม้ค้ำตัน หมายถึงกามทั้งหลาย เปรียบเหมือนผลไม้มีพิษ เพราะบันทอนร่างกาย วิสรุภขผลูปมาสพวงคปจจนคปลิณชนภูณุน ม.ม.อ. ๒/๒๓๔/๑๐., อีกนัยหนึ่ง คนที่ต้องการผลไม้ เทียวแสวงหาผลไม้ เมื่อพบต้นไม้ผลตกจึงปีนขึ้นไปเก็บกิน เก็บใส่ห่ออีกคนหนึ่งก็ต้องการผลไม้เช่นกัน เทียวแสวงหาพบเห็นต้นไม้ผลตกต้นเดียวกันนั้น แต่แทนที่จะปีนขึ้นไปเก็บผลไม้กิน กลับเอาขวานตัดต้นไม้ผลตกนั้นในขณะที่คนแรกยังอยู่บนต้นไม้ อันทรายจึงเกิดขึ้นแก่เขา ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๘/๔๕-๔๖.

๙. กามทั้งหลายเปรียบเหมือนหัวงู^{๒๒}

แล้วทรงสรุปว่า พระอริยฐานะกล่าวต่อพระองค์ด้วยทิวฏฐิที่เชื่อถือถืต ๑ ชื่อว่าทำลายตัวเอง ... ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า พระอริยฐานะจะสามารถมีญาณที่สูงส่งใด ๆ ได้หรือไม่ ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า ไม่ได้ พระอริยฐานะนั่งนิ่ง เก้อเขิน คอตก ก้มหน้า ชบเซา หมตปฏิภาณ

๒) ภาคนิทเทส พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า มีความเห็นเช่นเดียวกับพระอริยฐานะหรือไม่ เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า มิได้มีความเห็นเช่นนั้น และกราบทูลยืนยันว่า ธรรมที่ตรัสว่าก่อน อันตรายเป็นธรรมก่อนอันตรายจริง ๆ จึงตรัสสอนดังนี้

๑. ผู้เรียนธรรมบางคนไม่พิจารณาไตร่ตรองความหมายของธรรม คือ นวังคสัตถุศาสน์ ได้แก่

๑. สุตตะ^{๒๓}
๒. เคยยะ^{๒๔}
๓. เวยยาकरणะ^{๒๕}
๔. คาถา^{๒๖}
๕. อุทาน^{๒๗}
๖. อิติวุตตกะ^{๒๘}
๗. ชาตกะ^{๒๙}
๘. อัพภูตธรรม^{๓๐}

^{๒๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๓๔/๑๙๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๔/๒๔๗.

^{๒๓} สุตตะ ได้แก่ อุกโกตวิภังค์ นิทเทส ชั้นชกะ ปริวาร มงคลสูตร รตนสูตร นาฬกสูตร ตวัฏฏกสูตร ในสุดตนิบาทและพุทธวจนะอื่น ๆ ที่มีชื่อว่าสุตตะ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘/๑๓.

^{๒๔} เคยยะ ได้แก่ พระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด โดยเฉพาะสคาถวรรคในสังยุตตนิกาย ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘/๑๓.

^{๒๕} เวยยาकरणะ ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด พระสูตรที่ไม่มีคาถา และพุทธพจน์อื่นที่ไม่จัดเข้าในองค์ ๘ ที่เหลือ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘/๑๓.

^{๒๖} คาถา ได้แก่ ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาล้วนในสุดตนิบาทที่ไม่มีชื่อว่าเป็นสูตร ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘/๑๓.

^{๒๗} อุทาน ได้แก่ พระสูตร ๘๒ สูตรที่เกี่ยวข้องด้วยคาถาที่ทรงเปล่งด้วยพระหฤทัยสพรคตด้วยโสมนัสญาณ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘/๑๓.

^{๒๘} อิติวุตตกะ ได้แก่ พระสูตร ๑๑๐ สูตร ที่ตรัสโดยนัยว่า วุตตมัทธิ ภควตา เป็นต้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘/๑๓.

^{๒๙} ชาตกะ ได้แก่ ชาตก ๕๕๐ เรื่อง มีอปณณกชาตก เป็นต้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘/๑๓.

^{๓๐} อัพภูตธรรม ได้แก่ พระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ทั้งหมด ที่ตรัสโดยนัยว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้ออัศจรรย์ไม่เคยมี ๔ อย่างนี้ หาได้ในอานนท” ดังนี้ เป็นต้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘/๑๓.

๙. เวทัลละ^{๓๑}

ธรรมของคนพวกนั้นจึงไม่ประจักษ์ และคนพวกนั้นเรียนธรรมเพื่อจะข่มขู่ผู้อื่น เพื่อปลดเปลื้องตนให้พ้นจากคำนิทานว่าร้าย จึงมิได้รับประโยชน์จากการเรียนธรรม กลับให้โทษแก่ผู้เรียน เหมือนคนจับงูพิษผิดที่คือจับที่ขดหางหรือที่หาง งูจึงแว้งกัดเอาได้ ส่วนคนที่เล่าเรียนธรรม^{๓๒} ถูกวิธี ธรรมเหล่านั้นจึงประจักษ์ชัด^{๓๓} แก่พวกเขาผู้ไตร่ตรองเนื้อความด้วยปัญญา ย่อมได้รับประโยชน์ไม่มีโทษ เหมือนคนจับงูพิษถูกวิธี

๒. ทรงอุปมาด้วยแพว่า คนเดินทางไกล เมื่อพบห้วงน้ำใหญ่ขวางหน้า และเห็นว่าฝั่งนี้มีภัย จึงทำแพใช้มือและเท้าพยุ่น้ำจนไปถึงฝั่งโน้นได้โดยสวัสดิภาพ คิดว่าแพนี้มีประโยชน์จึงแบกแพนั้นไปด้วย คนนั้นชื่อว่าทำไม่ถูก ที่ถูกต้องทิ้งแพไว้ในน้ำหรือยกวางไว้บนบกแล้วจากไป ข้อนี้ฉันใด ทรงแสดงธรรมเพื่อให้สลัดออก มิใช่ให้ยึดถือ ฉะนั้น^{๓๔}

๓. ทรงแสดงความเห็นของปุถุชนเปรียบเทียบกับของอริยสาวกไว้ว่า ปุถุชนเห็นเหตุแห่งทิวภูฏี (ทิวภูฏีฐาน)^{๓๕} ๖ ประการ คือ (๑) รูป (๒) เวทนา (๓) สัญญา (๔) สังขาร (๕) อารมณที่รู้ได้ทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ (๖) เหตุแห่งทิวภูฏีที่ว่า “นั่นโลก นั่นอัตตา เราตายแล้วจักเป็นผู้เที่ยง ยั่งยืน คงที่ ไม่แปรผัน จักดำรงอยู่เทียบเท่าสิ่งคงที่อย่างนั้น (เช่นพรหม) แล้วถือว่า “นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา”^{๓๖} ส่วนอริยสาวกเห็นเหตุแห่งทิวภูฏีเหล่านี้แล้ว ไม่ยึดถือเช่นนั้น จึงไม่สะดุ้ง เพราะไม่มีเหตุสะดุ้งคือภัยและตัณหา

๔. ตรัสตอบปัญหาเรื่องเหตุให้สะดุ้ง และเหตุให้ไม่สะดุ้ง รวม ๔ ข้อ ดังนี้

^{๓๑} เวทัลละ ได้แก่ พระสูตรแบบถาม-ตอบ ซึ่งผู้ถามได้ทั้งความรู้ และความพอใจ เช่น จูฬเวทัลลสูตร ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘/๑๓. มหาเวทัลลสูตร สัมมาทิวภูฏีสสูตร สักกปัญหสูตร สังขารภาชนียสูตร และมหาปุณณมสูตร ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘/๑๓.

^{๓๒} เล่าเรียนธรรม ในที่นี้หมายถึงเล่าเรียนนิตถนปริยัติ แท้จริงปริยัติมี ๓ นัย คือ (๑) อลคัทพูปริยัติการเล่าเรียนเปรียบด้วยงูพิษ ได้แก่การเล่าเรียนมุ่งลาภสักการะด้วยคิดว่า ‘เราเล่าเรียนแล้วจักได้จิ๋วหรือคนอื่นจะรู้จักเราในท่ามกลางบริษัท ๔’ (๒) นิตถนปริยัติ การเล่าเรียนมุ่งประโยชน์คือการออกจากวัฏฏะได้แก่การเล่าเรียนด้วยตั้งใจว่า ‘เราเล่าเรียนพุทธพจน์แล้วจักบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ ให้ได้สมาธิ เริ่มเจริญวิปัสสนาแล้ว จักอบรมมรรค จักทำผลให้แจ้ง’ (๓) ภันชาคาริกปริยัติ การเล่าเรียนประจวบคุณคลัง ได้แก่การเล่าเรียนของพระชีณาสพ เพราะท่านกำหนดรู้ขั้นแล้วละกิเลสได้แล้วอบรมมรรค ทำให้แจ้งผลแล้วเมื่อเล่าเรียนพุทธพจน์ เป็นผู้ทรงแบบแผน รักษาประเพณี ตามรักษาอริยวงศ์ ดังนั้นในที่นี้จึงหมายถึงที่ ๒ ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๒๓๘/๑๔.

^{๓๓} ประจักษ์ชัด (นิชฌานัน ขมนติ) หมายถึงมาปรากฏว่า ‘พระผู้มีพระภาคตรัสศีลในสูตรนี้ ตรัสสมาธิ, วิปัสสนา, มรรค, ผล, ญาณ และวิญาณไว้ในสูตรนี้ ๆ’ ในอากตสถานแห่งศีล เป็นต้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘/๑๕.

^{๓๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๔๑/๒๐๓., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๑/๒๕๖.

^{๓๕} ทิวภูฏีฐาน เป็นชื่อของทิวภูฏี เพราะเป็นเหตุแห่งสักกายทิวภูฏีที่ยิ่งกว่าทิวภูฏีเกิดขึ้นก่อน และเป็นเหตุแห่งสัสสตทิวภูฏีบ้าง เป็นชื่อของอารมณ คือ ฌัน ๕ และรูปรามณเป็นต้นบ้าง เป็นชื่อของปัจฉัย คือ อวิชชาผัสสะ สัญญา เป็นต้นบ้าง ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๔๑/๑๖, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๔๑/๑๑๐.

^{๓๖} การเห็นว่า “นั่นของเรา” เป็นอาการของตัณหา, การเห็นว่า “เราเป็นนั่น” เป็นอาการของมานะ, การเห็นว่า “นั่นเป็นอัตตาของเรา” เป็นอาการของทิวภูฏี ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๔๑/๑๗).

๑. ถ้าม เมื่อไม่มีสิ่งภายนอก ความสะดุ้งมีได้หรือ ตอบ มีได้ เช่น บุคคลที่คิดว่า เราเคยมีสิ่งใด เราไม่มีสิ่งนั้น เราควรมีสิ่งใด เราไม่มีสิ่งนั้น ย่อมเศร้าโศกเสียใจ (เพราะความหวงแหน)

๒. ถ้าม เมื่อไม่มีสิ่งภายนอก ความไม่สะดุ้งมีได้หรือ ตอบ มีได้ เช่น บุคคลผู้ไม่คิดตั้งตัวอย่างแรก

๓. ถ้าม เมื่อไม่มีสิ่งภายใน ความสะดุ้งมีได้หรือ ตอบ มีได้ เช่น บุคคลที่คิดว่า นั้นโลก นั้นอัตตา เรานั้นตายแล้วจักเป็นผู้เที่ยง ยั่งยืน คงที่ ไม่แปรผัน จักดำรงอยู่เทียบเท่าสิ่งคงที่อย่างนั้น เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาที่ตรัสสอนให้ถอนทิฏฐิว่า มีอัตตา (หลักอนัตตา) ก็ย่อมเศร้าโศกเสียใจว่า เราขาดสูญ

๔. ถ้าม เมื่อไม่มีสิ่งภายใน ความไม่สะดุ้งมีได้หรือ ตอบ มีได้ เช่น บุคคลผู้มีทิฏฐิผิดดังกล่าว แต่เมื่อได้ทราบความจริง ก็ไม่คิดว่า “เราขาดสูญ” จึงไม่เศร้าโศกเสียใจ^{๓๗}

๕. ตรัสสอนเรื่องอนัตตลักษณะ เพื่อให้ละอิตตวาทุพาทาน (ความยึดมั่นทิฏฐิว่ามีอัตตา) ตรัสสอนให้ละสังโยชน และไม่ยึดถือสิ่งใด ๆ ว่าเป็นของเรา

๖. ตอนท้าย ทรงแสดงลำดับของพระอริยบุคคลตั้งแต่พระอรหันต์ลงไปจนถึงพระโสดาบันชั้นจัมมานุสारी^{๓๘} และสัทธานุสारी^{๓๙}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระสูตรนี้เริ่มจากพระอริยฐานะผู้มีทิฏฐิชั่ว แล้วตรัสสอนให้ละทิฏฐิที่ผิดหรือมิจฉาทิฏฐิต่าง ๆ ตอนสุดท้าย ทรงแสดงสัมมาทิฏฐิ ทิฏฐิชั่วของพระอริยฐานะที่ว่าคัดค้านพระพุทพจน์นั้น หมายถึงคัดค้านอันตรายิกธรรมแห่งการละเมิดพระวินัยบัญญัติ คือท่านคิดว่า พวกคฤหัสถ์ผู้ยุ่งเกี่ยวกับกามคุณ เป็นโสดาบันก็มี เป็นสกทาคามีก็มี และเป็นอนาคามีก็มี ส่วนพวกภิกษุผู้ยังต้องเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องสัมผัส เช่น ใช้สอยผ้าปู ผ่านุ่มที่อ่อนนุ่ม สิ่งทั้งหมดเหล่านี้ถือว่าควรสำหรับภิกษุ แล้วทำไม รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสของหญิง จึงไม่ควรสำหรับภิกษุ สิ่งเหล่านั้นต้องถือว่าควรเหมือนกัน ท่านจึงคัดค้านการบัญญัติพระวินัยว่า “ทำไมพระผู้มีพระภาคจึงทรงบัญญัติปฐมปาราชิกอย่างกวัดข้น ประดุจกันมหาสมุทร ในข้อนี้ไม่มีโทษ” หมายความว่า “เมถุนธรรมไม่มีโทษ” ทิฏฐินี้เท่ากับใส่ต่อและหนามลงในอริยมรรค ประหารอาณาจักรของพระชินเจ้าผู้มีพระสัพพัญญุตญาณ จึงชื่อว่าทิฏฐิชั่ว^{๔๐}

^{๓๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๔๒/๒๐๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๒/๒๕๙.

^{๓๘} จัมมานุสारी ในที่นี้หมายถึงผู้แล่นไปตามธรรม ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล มีปัญญาแก้กำบรรลุผล แล้วกลายเป็นทิฏฐิปัตตะ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๔๘/๒๖, อ.ท.อ. (บาลี) ๒/๔๙/๕๕, อ.ส.ต.ก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๒.

^{๓๙} สัทธานุสारी หมายถึงผู้แล่นไปตามศรัทธา ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล มีศรัทธาแก้กำบรรลุผล แล้วกลายเป็นสัทธาวิมุต ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๔๘/๒๖-๗, อ.ท.อ. (บาลี) ๒/๔๙/๕๕, อ.ส.ต.ก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๒.

^{๔๐} วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๗/๔๑๘-๔๑๙, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๔/๙-๑๐.

๓.๔ เนื้อหาและสาระสำคัญในวัมมิกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

วัมมิกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยจอมปลวกปริศนา ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระกุมารกัสสปขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถ บิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๔๑} โดยทรงตอบปัญหา ๑๕ ข้อของเทวดา ที่พระกุมารกัสสปนำมาทูลถาม เหตุเกิดแห่งพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลี^{๔๒}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส เมื่อราตรี^{๔๓} ผ่านไป เทวดาองค์หนึ่งถามปริศนาธรรมกับพระกุมารกัสสปขณะพักอยู่ที่ป่าอันธวันว่า มีจอมปลวกลูกหนึ่ง ฟันควันในเวลากลางคืน ลูกโหลงในเวลากลางวัน พราหมณ์ให้สุเมธนำคัสตราไปขุดดู สุเมธขุดพบลิ้มสลัก พราหมณ์สั่งให้ยกขึ้นมาแล้วขุดต่อไป สุเมธขุดต่อไปพบอึ่ง (เครื่องมือ) พราหมณ์สั่งให้นำขึ้นมาแล้วขุดต่อไป สุเมธขุดต่อไปพบทางสองแพร่ง พราหมณ์สั่งให้ทำลายเสียแล้วขุดต่อไป สุเมธขุดต่อไปพบหม้อกรองน้ำต่าง พราหมณ์สั่งให้ยกขึ้นมาแล้วขุดต่อไป สุเมธขุดต่อไปพบเต่า พราหมณ์สั่งให้นำขึ้นมาแล้วขุดต่อไป สุเมธขุดต่อไปพบเชียงหันเนื้อ พราหมณ์สั่งให้ยกขึ้นมาแล้วขุดต่อไป สุเมธขุดต่อไปพบชิ้นเนื้อ พราหมณ์สั่งให้หยิบชิ้นเนื้อขึ้นมาแล้วขุดต่อไป สุเมธขุดต่อไปพบนาค พราหมณ์สั่งว่า “นาคจงดำรงอยู่เถิด เธออย่าเบียดเบียนนาคเลย จงทำความนอบน้อมนาค” เทวดากล่าวสรุปว่า ขอให้พระกุมารกัสสปนำปริศนาธรรม ๑๕ ข้อนี้ไปทูลถามพระผู้มีพระภาค เพราะไม่มีผู้ใดทั้งในโลกนี้และโลกอื่นจะตอบปริศนาธรรมนี้ได้ นอกจากพระผู้มีพระภาค

๒) ภาคนิทเทส พระกุมารกัสสปจึงนำปริศนาธรรม ๑๕ ข้อนี้ไปทูลถามพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสตอบว่า

๑. ถาม อะไรชื่อว่าจอมปลวก ตอบ ร่างกาย^{๔๔}

๒. ถาม อย่างไรชื่อว่าการฟันควัน ตอบ การที่บุคคลทำงานในเวลากลางวันแล้วตริภคตรองในเวลากลางคืน

^{๔๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๔๙/๒๑๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๙/๒๖๗.

^{๔๒} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๗๘.

^{๔๓} ราตรี ในที่นี้หมายถึงปฐมยาม ความนี้มีความหมายว่า เมื่อสิ้นปฐมยามกำลังอยู่ในช่วงมัชฌิมยาม เทวดาก็ปรากฏ

^{๔๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๕๑/๒๑๓., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๐.

๓. ถ้าม อย่งไรซื่อว่ากรลุกโพลง อดบ กรที่บุคคลดรึกรอดงในเวลากลางคีนแล้ว
ทำงนด้วยกายและวจาในเวลากลางวัน

๔. ถ้าม ใครซื่อว่าพรหมณั อดบ พระอรหันตสัมมำสมุทเจ้ำ

๕. ถ้าม ใครซื่อว่าสุเมธ อดบ พระภิกษุผู้เป็นเสชะ

๖. ถ้าม อดไรซื่อว่าคัสตรา อดบ ปัญญาอันประเสริฐ

๗. ถ้าม อย่งไรซื่อว่ากรชุด อดบ กรปรารภควำมเพียร

๘. ถ้าม อดไรซื่อว่าลิมสลัก อดบ อวิชชำ

๙. ถ้าม อดไรซื่อว่าอิ่ง อดบ ควำมคืบคั้นใจเนื่องจกควำมโกรธ

๑๐. ถ้าม อดไรซื่อว่าทงสองแพรง อดบ วิจิกจฉำ (ควำมสงสัย)

๑๑. ถ้าม อดไรซื่อว่าหม้อกรองน้ำต่ง อดบ นิวรณั ๕ ประกร

๑๒. ถ้าม อดไรซื่อว่าเต้ำ อดบ อุปำทำนขันธั ๕ ประกร

๑๓. ถ้าม อดไรซื่อว่าเชียงหันเนื้อ อดบ กำมคุณั ๕ ประกร

๑๔. ถ้าม อดไรซื่อว่าขึ้นเนื้อ อดบ นันทิรำคะ (ควำมกำหนัดด้วยอำนำจควำม

เพลิตเพลิน)

๑๕. ถ้าม อดไรซื่อว่านาค อดบ ภิกษุผู้เป็นพระชินำสพ^{๔๕}

(๔) ซื่อสังเกด

ขอให้ทำนผู้อ่านประมวลคำอดบปริศนำธรรมท่ง ๑๕ ซื่อ มำตรวจสอบกบกรปฏิบัติธรรมของ
ตัวอง เริ่มตั้งแต่จอมปลวกคือร่ำงกายของเรำเองที่พ่นควนในเวลากลางคีน ลุกโพลงในเวลากลางวัน โดยใช้คำ
สอนของพระสัมมำสมุทเจ้ำเป็นคำสั่งแล้วดำเนินกรตามคำสั่งอย่งที่สุเมธคือภิกษุผู้เป็นเสชะปฏิบัติ จะ
ได้รับประโยชน์จกกรอ่านจอมปลวกปริศนำธรรมนี้บ้ำงไม่มำกก็น้อย

๓.๕ เนื้อหำและสรำระสำคัญในรณวินิตสูตร

(๑) ซื่อและควำมหมำย

รณวินิตสูตร หมำยถึง พระสูตรว่ำด้วยรำชรด ๗ ผลัด ซื่อนี้ตั้งตำมข้ออุปมำในเนื้อหำของพระสูตร
เริ่มต้นพระสูตรด้วยคว่ำว่า **เอวมเม สุตั** ช้ำพเจ้ำได้สดับมำอย่งนี้

^{๔๕} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๒๕๑/๒๑๓., ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๓.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระปุลณณมันตานีบุตรแสดงแก่พระสารีบุตร ณ ป่า อัมธวัน เขตกรุงสาวัตถี^{๔๖} เพื่อตอบคำถามเรื่อง
จุดหมายของการประพาสพรหมจรรย์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลี^{๔๗}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุเทศ พระผู้มีพระภาคขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน^{๔๘} ได้
ตรัสถามภิกษุจำนวนมากที่มาจากท้องถิ่นแห่งหนึ่งหลังออกพรรษาแล้วว่า ภิกษุรูปใดที่เพื่อนพรหมจารีใน
ท้องถิ่นยกย่องว่า ตนเองเป็นผู้มกน้อย^{๔๙} ตนเองเป็นผู้สันโดษ^{๕๐} ตนเองเป็นผู้สัจ^{๕๑} ตนเองเป็นผู้ไม่คลุกคลี^{๕๒}
ตนเองเป็นผู้ปรารถนาความเพียร^{๕๓} สมบูรณ์ด้วยศีล^{๕๔} สมบูรณ์ด้วยสมาธิ^{๕๕} ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณ
ทัสสนะ แล้วชักชวนเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายให้ประพาสเหมือนตน ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า

^{๔๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๕๒/๒๑๕., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๒/๒๗๓.

^{๔๗} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๘๑.

^{๔๘} กลันทกนิวาปสถาน หมายถึงเป็นสถานที่สำหรับพระราชทานเหยื่อแก่กระแต ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/๔๑-๔๒.

^{๔๙} เป็นผู้มกน้อย หมายถึงความมกน้อย ๔ ประการ คือ (๑) เป็นผู้มกน้อยในปัจจุบัน ๔ (๒) เป็นผู้มกน้อย
ในดุจคงได้แก่ ไม่ประสงคิให้ผู้อื่นรู้ความที่ตนสมทานดุจคง (๓) เป็นผู้มกน้อยในการเล่าเรียน ได้แก่ไม่ปรารถนาให้ผู้อื่นรู้
ความที่ตนเป็นพหูสูต (๔) เป็นผู้มกน้อยในการบรรลุลุธรรม ได้แก่ ไม่ปรารถนาให้ผู้อื่นรู้ความที่ตนเป็นพระโสดาบัน เป็นต้น
ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๕๒/๔๗-๘.

^{๕๐} เป็นผู้สันโดษ หมายถึงความสันโดษ ๓ ประการ คือ (๑) ยถาลาภสันโดษ เป็นผู้สันโดษตามมีตามได้ทั้งดี
และไม่ดี (๒) ยถาพลสันโดษ เป็นผู้สันโดษตามกำลังทั้งกำลังของตนและของทายก (๓) ยถาสารูปสันโดษ เป็นผู้สันโดษ
ตามสมควรแก่สมณภาวะสันโดษ ๓ ประการ ในปัจจุบัน ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร
จึงเป็นสันโดษ ๑๒ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/๔๘-๕๐.

^{๕๑} เป็นผู้สัจ หมายถึงมีวิเวก ๓ ประการ คือ (๑) ภายวิเวก สัจกาย ได้แก่ อยู่ผู้เดียวทุกอิริยาบถ
(๒) จิตตวิเวก ได้แก่ ได้สมาบัติ ๘ (๓) อุบัติวิเวก ได้แก่ บรรลุนิพพาน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/๕๐.

^{๕๒} เป็นผู้ไม่คลุกคลี หมายถึงไม่คลุกคลีด้วยการคลุกคลี ๕ ประการ คือ (๑) การคลุกคลีด้วยการฟัง
(๒) การคลุกคลีด้วยการเห็น (๓) การคลุกคลีด้วยการสนทนาปราศรัย (๔) การคลุกคลีด้วยการอยู่ร่วมกัน (๕) การคลุกคลี
ทางกาย ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/๕๑)

^{๕๓} เป็นผู้ปรารถนาความเพียร หมายถึงการทำความเพียรทางกายและทางจิตให้บริบูรณ์ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/
๕๔.

^{๕๔} เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล คำว่า ศีล ในที่นี้หมายถึงปาริสุทธิศีล ๔ ประการ คือ (๑) ศีลคือการสังวรใน
พระปาติโมกข์ (๒) ศีลคือการสำรวมอินทรีย์ ๖ (๓) ศีลคือการพิจารณาใช้สอยปัจจัย ๔ (๔) ศีลคือการเลี้ยงชีวิตด้วยความ
บริสุทธิ์ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/๕๔.

^{๕๕} เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิ คำว่า สมาธิ ในที่นี้หมายถึงสมาบัติ ๘ คือ รูปฌาน ๔ และอรูปฌาน ๔ อัน
เป็นบาทแห่งวิปัสสนา ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/๕๔.

พระปุลณมันตานีบุตร พระสารีบุตรนั่งอยู่ในที่ประชุมสงฆ์นั้นด้วยรู้สึกชื่นชมยินดีที่ท่านพระปุลณมันตานีบุตรได้รับคำยกย่องเฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเช่นนี้ และพระองค์ก็ทรงอนุโมทนาด้วย พระเถระจึงคิดว่าสักวันหนึ่งท่านคงได้มีโอกาสสนทนาธรรมกับพระปุลณมันตานีบุตรนี้บ้าง และแล้วความปรารถนาของท่านก็สำเร็จ เมื่อตามเสด็จพระผู้มีพระภาคจากกรุงราชคฤห์ไปถึงกรุงสาวัตถี และพระปุลณมันตานีบุตรได้มาเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี หลังจากเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้ว พระปุลณมันตานีบุตรได้ไปพักผ่อนกลางวัน ณ ป่าอันธวัน พระสารีบุตรออกจากที่สถิกรัณแล้วติดตามไปและได้สนทนาธรรมกันหลังจากทั้งสองได้พักผ่อนกลางวันแล้ว

๒) ภาคนิทเทส ต่อไปนี้เป็นใจความสำคัญของการสนทนาธรรมโดยพระสารีบุตรเป็นผู้ถาม พระปุลณมันตานีบุตรเป็นผู้ตอบ

ถาม ท่านผู้มีอายุ ท่านประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคของเราหรือ

ตอบ ขอรับ ท่านผู้มีอายุ

ถาม ท่านประพฤติพรหมจรรย์เพื่อสวัสดิสุทธิ (ความหมดจดแห่งศีล) หรือ

ตอบ ห้ามได้ ผู้มีอายุ

ถาม เพื่อจิตวิสุทธิหรือ

ตอบ ห้ามได้ ผู้มีอายุ

ถาม เพื่อทิวสุทธิหรือ

ตอบ ห้ามได้ ผู้มีอายุ

ถาม เพื่อกัณหาวิตรณวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งญาณเครื่องข้ามพ้น ความสงสัย) หรือ

ตอบ ห้ามได้ ผู้มีอายุ

ถาม เพื่อมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือไม่ใช่ทาง) หรือ

ตอบ ห้ามได้ ผู้มีอายุ

ถาม เพื่อปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งญาณที่รู้เห็นทางดำเนิน) หรือ

ตอบ ห้ามได้ ผู้มีอายุ

ถาม เพื่อญาณทัสสนวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ) หรือ

ตอบ ห้ามได้ ผู้มีอายุ^{๕๖}

เมื่อพระปุลณมันตานีบุตรตอบว่า ท่านไม่ได้ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อวิสุทธิข้อใดข้อหนึ่งในจำนวน ๗ ข้อ พระสารีบุตรจึงถามต่อไปว่า เพื่ออะไร พระปุลณมันตานีบุตรตอบว่า เพื่ออนุปาทาปรินิพพาน ในที่นี้ท่านหมายถึงนิพพาน พระสารีบุตรจึงซักถามต่อไปว่าหมายถึงวิสุทธิข้อใดข้อหนึ่งหรือ ท่านพระปุลณมันตานีบุตรตอบว่า ไม่ใช่ แล้วท่านอุปมาให้ฟังว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จจากพระราชวังในกรุงสาวัตถีไปถึงเมืองสา

^{๕๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๕๗/๒๑๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๗/๒๘๐.

เกิดด้วยราชรถ ๗ ผลัด รถแต่ละผลัดล้วนส่งต่อกันไปให้ถึงเป้าหมาย ขอนี้ฉันใด การจะบรรลุอนุปาทาปรินิพพาน^{๕๗} ก็ใช้วิสุทธิทั้ง ๗ ประการส่งต่อกันไปให้ถึงเป้าหมาย ฉะนั้น

เมื่อพระปุลณมันตานีบุตรกล่าวจบ พระสารีบุตรจึงถามชื่อ เมื่อได้รับคำตอบก็ได้กล่าวคำชมเชยปฏิภาณของพระปุลณมันตานีบุตรอย่างเลิศลอย พระปุลณมันตานีบุตรก็ได้ถามชื่อของผู้ที่ท่านสนทนาบ้าง และเมื่อทราบว่าเป็นพระสารีบุตร จึงกล่าวยกย่องว่า “ท่านผู้เจริญ ผมกำลังพูดกับท่านผู้เป็นสาวกผู้ทรงคุณคล้ายกับพระบรมศาสดา มิทราบเลยว่าคือท่านสารีบุตร ถ้าผมทราบว่าเป็นท่านสารีบุตร คำเปรียบเทียบเท่านี้คงไม่จำเป็น ...”^{๕๘}

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้มีค่ามาก เพราะเป็นการถาม-ตอบ ระหว่างนักปราชญ์ใหญ่ ๒ ท่าน พระสารีบุตรนั้นทราบอยู่ตลอดเวลาว่าท่านสนทนาอยู่กับใคร จึงตั้งคำถามแบบปราชญ์ถามปราชญ์ ส่วนพระปุลณมันตานีบุตรไม่ทราบมาก่อนว่าคู่สนทนาเป็นอัครสาวกผู้เลิศทางปัญญา จึงตอบคำถามเหมือนที่ตอบกับเพื่อนพรหมจารีทั่วไป คือใช้ภาษาง่าย ๆ ใช้อุปมาอุปไมยช่วยขยายคำอธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้น ถ้าท่านรู้ตัวล่วงหน้าว่ากำลังสนทนาอยู่กับพระสารีบุตร คำตอบของท่านคงออกมาอีกแบบหนึ่ง ในอรรถกถาอธิบายว่า พระปุลณมันตานีบุตรเกิดที่หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อโทณวัตถุ ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ เป็นบุตรนางมันตานีผู้เป็นน้องสาวของพระอัญญาโกณฑัญญะ^{๕๙}

๓.๖ เนื้อหาและสาระสำคัญในนิวาปสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

นิวาปสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยเหยื่อล่อเนื้อ ชื่อนี้ตั้งตามชื่ออุปมาในเนื้อหาของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี^{๖๐} โดยทรงประสงค์ให้ภิกษุทั้งหลายข้ามพ้นโลกามิสสู่แดนที่มารไปไม่ถึง เหมือนฝูงเนื้อที่ ๔ ที่พรานเนื้อ

^{๕๗} อนุปาทาปรินิพพาน หมายถึงปรินิพพานที่หาปัจจัยปรุงแต่งมิได้ แต่ในที่นี้ พระเถระหมายเอาสภาวะเป็นที่สุด เป็นเงื่อนไขการประพัตติพรหมจรรย์ของท่านผู้ถืออปัจจัยปรินิพพาน ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๒๕๘/๖๓-๖๔.

^{๕๘} ม.ม. (ปาลี) ๑๒/๒๖๐/๒๓๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๖๐/๒๘๔.

^{๕๙} อ.จ.เอกก.อ. (ปาลี) ๑/๑๘๘/๑๒๙, ๑๙๖/๑๘๓-๑๘๔.

^{๖๐} ม.ม. (ปาลี) ๑๒/๒๖๑/๒๓๓., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๖๑/๒๘๔.

และบริวารตามไปไม่ถึง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสาขะ^{๖๑}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พรานเนื้อที่ปลุกหญ้าไว้ในทุ่งหญ้ามิได้หวังให้ฝูงเนื้อมากินเพื่อจะได้มีอายุยืน ผิวพรรณดี มีชีวิตอยู่นาน แต่ปลุกไว้เพื่อล่อจับเนื้อนั่นเอง ทรงอธิบายว่า มีเนื้ออยู่ ๔ ฝูง ฝูงเนื้อที่ ๑-๓ เป็นเนื้อที่ถูกพรานเนื้อและบริวารจับได้ ส่วนฝูงเนื้อที่ ๔ พรานเนื้อและบริวารจับไม่ได้ ทรงอธิบายเหตุที่ฝูงเนื้อที่ ๑-๓ ถูกพรานเนื้อและบริวารจับได้ไว้ว่า

๑) ฝูงเนื้อที่ ๑ เข้าไปสู่ทุ่งหญ้าของพรานเนื้อแล้วกินหญ้าเพลินจนลืมตัว จึงถูกพรานเนื้อจับได้

๒) ฝูงเนื้อที่ ๒ คิดว่าฝูงเนื้อที่ ๑ ถูกพรานเนื้อจับได้เพราะเข้าไปกินหญ้าเพลินจนลืมตัว จึงเห็นว่า “เราควรงดกินหญ้าในทุ่งหญ้าของพรานเนื้อ” แล้วหลีกเลี่ยงอยู่ในราวป่า แต่พอถึงปลายฤดูร้อน หญ้าและน้ำในป่าแห้งหมดจึงกลับออกมากินหญ้าในทุ่งหญ้าของพรานเนื้อต่อไปอีกและกินเพลินจนลืมตัว จึงถูกพรานเนื้อจับได้

๓) ฝูงเนื้อที่ ๓ คิดเปรียบเทียบพฤติกรรมของฝูงเนื้อทั้งสองแล้วเห็นว่า “เราควรซ่อนตัวอยู่ใกล้ ๆ ทุ่งหญ้าของพรานเนื้อ จะเข้าไปกินหญ้าของพรานเนื้อโดยระมัดระวังไม่กินเพลินจนลืมตัว” แล้วซ่อนตัวหลบพรานเนื้อและบริวาร แต่ในที่สุดพรานเนื้อและบริวารใช้รั้วล้อมทุ่งหญ้า ก็จับตัวได้^{๖๒}

ทรงอธิบายเหตุที่ฝูงเนื้อที่ ๔ ไม่ถูกจับไว้ว่า ฝูงเนื้อที่ ๔ คิดเปรียบเทียบพฤติกรรมของเนื้อทั้ง ๓ ฝูงแล้ว เห็นว่า “เราควรอาศัยอยู่ที่ที่พวกพรานเนื้อไปไม่ถึง และไม่เข้าไปสู่ทุ่งหญ้าของพรานเนื้อ” แล้วไปซ่อนอาศัยอยู่ในที่ที่พวกพรานเนื้อไปไม่ถึง และไม่กินหญ้าจนลืมตัว พวกพรานเนื้อพยายามล้อมจับเท่าไรก็จับไม่ได้

ทรงเปรียบเทียบฝูงเนื้อทั้ง ๔ ฝูง กับสมณพราหมณ์ ๔ จำพวก เปรียบพรานเนื้อและบริวารกับมาร คือกิเลสสารและเสนามาร และเปรียบทุ่งหญ้ากับกามคุณ ๕ ดังความต่อไปนี้

๑) สมณพราหมณ์พวกที่ ๑ เข้าไปหากามคุณ ๕ ซึ่งเป็นโลกามิสที่มารล่อไว้ แล้วบริโศกเพลินจนมัวเมาประมาท จึงถูกมารจับได้เหมือนฝูงเนื้อที่ ๑

๒) สมณพราหมณ์พวกที่ ๒ คิดเปรียบเทียบพฤติกรรมของสมณพราหมณ์พวกที่ ๑ และเห็นว่า “เราควรงดบริโศกกามคุณ ๕” แล้วหลีกเลี่ยงอยู่ป่า แต่เมื่อขาดแคลนอาหาร เมื่อกำลังเรี่ยวแรงหมดไป เจโตวิมุตติ^{๖๓} ก็เสื่อม บำเพ็ญสมณธรรมไม่ได้ ก็กลับมาหากามคุณ ๕ อีก จึงถูกมารจับได้เหมือนฝูงเนื้อที่ ๒

๓) สมณพราหมณ์พวกที่ ๓ คิดเปรียบเทียบพฤติกรรมของสมณพราหมณ์ทั้ง ๒ พวกแรกแล้ว เห็นว่า “เราควรอาศัยอยู่ใกล้ ๆ กามคุณ ๕ แต่ไม่มัวเมาประมาท” สมณพราหมณ์พวกนี้ไม่บริโศกกาม

^{๖๑} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒, หน้า ๘๔.

^{๖๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๖๑/๒๒๓., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๖๕/๒๘๗.

^{๖๓} เจโตวิมุตติ ในที่นี้หมายถึงเพียงอหังการ คือ การสละทรัพย์ ละการครองเรือนแล้วออกมาอยู่ป่า ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๖๘/๗๐.

คุณ ๕ และไม่มัวเมาประมาทในกามคุณ ๕ ก็จริง แต่ยังมีติดในทิวฏฐิต่าง ๆ จึงไม่พ้นอำนาจของมารไปได้ เหมือนฝูงเนื้อที่ ๓

๔) สมณพราหมณ์พวกที่ ๔ คิดเปรียบเทียบพฤติกรรมของสมณพราหมณ์ทั้ง ๓ พวกแล้ว เห็นว่า “เราควรอาศัยอยู่ที่ที่มารและเสนามารไปไม่ถึง คือทำมารให้ตาบอด^{๖๔} ได้แก่ทำลายดวงตาของมารเสีย อย่างไม่เหลือร่องรอย ถึงภาวะที่มารใจบาปมองไม่เห็น ไม่ไปหากามคุณ ๕ ซึ่งเป็นโลกามิส ไม่มัวเมาประมาท ในโลกามิสนั้น จึงพ้นอำนาจของมารไปได้เหมือนฝูงเนื้อที่ ๔

ทรงอธิบายว่า แดนที่มารตามไปไม่ถึงได้แก่พระนิพพาน ซึ่งเข้าถึงได้ด้วยการเจริญสมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน จนได้สมบัติและเข้าถึงสัญญาเวทิตนโรธแล้วบรรลุอรหัตผล^{๖๕}

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้มีความสมบูรณ์ในตัว คือ มีความชัดเจนทั้งในด้านเนื้อหาสาระและสำนวนโวหาร โดยเฉพาะอุปมาโวหารที่ทรงแสดงนั้นชัดเจนมาก ทรงใช้ภาษาง่าย ๆ แต่สละสลวย กะทัดรัด และไพเราะยิ่ง พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระสูตรนี้เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายสำนึกเห็นว่า มีนักบวชอยู่ ๔ ประเภท เปรียบด้วยเนื้อ ๔ ฝูง ได้แก่

- ๑) นักบวชผู้บริโศคกามซึ่งเป็นโลกามิส
- ๒) นักบวชผู้งดเว้นจากการบริโศคกาม แล้วกลับบริโศคกามอีก
- ๓) นักบวชผู้งดเว้นจากการบริโศคกามได้ แต่ยังมีติดอยู่ในทิวฏฐิต่าง ๆ จึงไม่พ้นไปจากโลกามิส
- ๔) นักบวชผู้งดเว้นจากการบริโศคกามได้เด็ดขาดและไม่ยึดติดอยู่กับทิวฏฐิต่าง ๆ จึงเป็นผู้ข้ามพ้นโลกามิสได้ ไม่ตกอยู่ในอำนาจกามทั้งหลาย

๓.๗ เนื้อหาและสาระสำคัญในปาสราสิสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ปาสราสิสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยกองบ่วงดักสัตว์ ชื่อนี้ตั้งตามชื่ออุปมาในเนื้อหาของพระสูตร แต่มัชฌิมนิกายฉบับยุโรปเรียกชื่อพระสูตรนี้ว่า **อริยปริเยสนสูตร** หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการแสวงหาที่

^{๖๔} ทำมารให้ตาบอด หมายถึงภิกษุนั้นมิได้ทำลายนัยน์ตาของมาร แต่จิตของภิกษุผู้เข้าถึงฌานที่เป็นบาทของวิปัสสนาอาศัยอารมณ์นี้เป็นไป (เกิดดับ) เหตุนั้น มารจึงไม่สามารถมองเห็น ทำลายดวงตาของมารเสียอย่างไม่มีร่องรอย หมายถึงทำลายโดยที่นัยน์ตาของมารไม่มีทาง หมดหนทาง ไม่มีที่พึ่ง ปราศจากอารมณ์โดยปริยายนี้ ถึงการที่มารใจบาปมองไม่เห็น หมายถึงโดยปริยายนั่นเอง มารจึงไม่สามารถมองเห็นร่างคือญาณของภิกษุผู้เข้าฌานซึ่งเป็นบาทของวิปัสสนานั้น ด้วยมังสจักขุของตนได้ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๑/๗๑.

^{๖๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๗๒/๒๓๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๗๒/๒๙๔.

ประเสริฐ ซึ่งตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตรนี้เช่นเดียวกัน เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป ณ อาศรมของรัมมกพราหมณ์ เขตกรุงสาวัตถี^{๖๖} เนื่องจากภิกษุเหล่านี้เดินทางมาพบท่านพระอานนท์เพื่อขออนุญาตเข้าเฝ้าและฟังธรรมเฉพาะพระพักตร์ พระผู้มีพระภาค พระอานนท์จึงขอให้ไปนั่งรออยู่ที่อาศรมของรัมมกพราหมณ์ เมื่อมีโอกาสได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคให้เสด็จไปโปรดภิกษุเหล่านี้ และเมื่อพระองค์เสด็จไปถึง ทรงได้ยินภิกษุเหล่านี้กำลังสนทนาธรรมกันอยู่ จึงประทับยืนอยู่ที่ประตูอาศรมจนภิกษุเหล่านี้สนทนาธรรมจบลงแล้วจึงเสด็จเข้าไปตรัสถามเรื่องที่สนทนากัน แล้วตรัสว่า เธอทั้งหลายผู้มาประชุมกันมีกิจที่ควรทำ ๒ ประการ คือ

๑) การสนทนาธรรม

๒) การเป็นผู้หนึ่งอย่างพระอริยะ^{๖๗}

ด้วยทรงปรารภเหตุนี้จึงตรัสสอนเรื่องการแสวงหาที่ประเสริฐ^{๖๘} เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสยะ^{๖๙}

(๔) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ตรัสว่า การแสวงหา ๒ อย่าง คือ การแสวงหาที่ประเสริฐ และการแสวงหาที่ไม่ประเสริฐ แล้วทรงอธิบายว่า การแสวงหาที่ไม่ประเสริฐได้แก่การที่บุคคลผู้มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเศร้าโศก และความเศร้าหมอง แต่ยังแสวงหาสิ่งที่มี ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเศร้าโศก และความเศร้าหมองอยู่อีก จากนั้นทรงอธิบายว่า สิ่งที่มี ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเศร้าโศก และความเศร้าหมอง ได้แก่ บุตร ภรรยา ทาสี ทาส แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ทอง เงิน เรียกว่าสิ่งที่มี ความเกิดเป็นธรรมดา สิ่งที่มี ความเกิดเป็นธรรมดาเหล่านั้นเป็นอุปธิ^{๗๐} ส่วนการแสวงหาที่ประเสริฐทรงอธิบายว่า ได้แก่การที่บุคคลผู้มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเศร้าโศก และความเศร้าหมอง รู้ชัดถึงโทษในสิ่งที่มี ความเกิด ความแก่ ความตาย ความเศร้าโศก และความเศร้าหมอง แสวงหานิพพานที่ไม่มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเศร้าโศก และความเศร้าหมอง

^{๖๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๗๒/๒๓๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๗๒/๒๓๔.

^{๖๗} การสนทนาธรรม หมายถึงสนทนาเรื่องกถาวัตถุ ๑๐ ประการ การเป็นผู้หนึ่งอย่างพระอริยะ หมายถึงการเข้ามานสมาบัติ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๓/๗๗.

^{๖๘} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๒-๒๗๔/๗๒-๗๗.

^{๖๙} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๘๗.

^{๗๐} อุปธิ ในที่นี้หมายถึงกามคุณ ๕ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๔/๗๘.

๒) ทรงเล่าว่า พระองค์เองเมื่อยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้ทรงแสวงหาทางอันประเสริฐ โดยเสด็จ ออกผนวช ทรงศึกษาและปฏิบัติธรรมตามลัทธิอื่น เช่น สำนักอาหารดาบส^{๗๑} สำนักอุทกดาบส จากนั้นไม่นาน ก็ทรงเรียนรู้ลัทธิเหล่านั้นได้อย่างรวดเร็วชั่วขณะปิดปากจบเจรจาปราศรัยเท่านั้นก็กล่าวญาณวาทะ^{๗๒} และเถรวาทะ^{๗๓}ได้ เมื่อทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางอันประเสริฐที่จะบรรลุพระนิพพาน จึงทรงออกจากสำนักนั้น ๆ แล้วทรงบำเพ็ญเพียรด้วยพระองค์เองจนได้ตรัสรู้ แล้วทรงแสดงปฐมเทศนาโปรดภิกษุปัญจวัคคีย์ และภิกษุปัญจวัคคีย์ ก็ได้แสวงหาทางอันประเสริฐตามแบบของพระองค์จนได้บรรลุอรหัตผล

๓) ต่อจากนั้น ได้ตรัสถึงโทษแห่งกามคุณ ๕ ว่า สมณะหรือพราหมณ์พวกใดก็ตาม ถ้ายังไฝฝืน ลุ่มหลง ติดพัน ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาที่สลัดออกจากกามคุณ ๕ นี้ได้ จะต้องเสื่อม ต้องพินาศ ต้องถูกมารใจบาปทำอะไร ๆ ได้ตามชอบใจ เหมือนเนื้อป่าที่ติดบ่วง นอนทับบ่วงพรานเนื้อ จะต้องพินาศ ต้องถูกพรานเนื้อทำอะไร ๆ ได้ตามชอบใจฉะนั้น ส่วนสมณะหรือพราหมณ์ผู้ไม่ไฝฝืน ไม่ลุ่มหลง ไม่ติดพัน มองเห็นโทษของกามคุณ ๕ มีปัญญาที่สลัดออก^{๗๔} จากกามคุณ ๕ นั้นได้ จะไม่เสื่อม ไม่พินาศ ไม่ถูกกิเลสทำอะไร ๆ ได้ตามชอบใจ เหมือนเนื้อป่าที่ไม่ติดบ่วง ไม่นอนทับบ่วงของพรานเนื้อฉะนั้น^{๗๕}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระผู้มีพระภาคทรงชี้ให้เห็นว่า การแสวงหากามเป็นการแสวงหาที่ไม่ประเสริฐ การแสวงหาทางเพื่อพ้นไปจากกามจนบรรลุถึงพระนิพพานเป็นการแสวงหาที่ประเสริฐ สำหรับการแสวงหาที่ประเสริฐ ทรงยกการแสวงหาโมกขธรรมของพระองค์เองเป็นตัวอย่าง ตอนท้ายทรงแสดงด้วยอุปมาโวหารเปรียบเทียบให้เห็นโทษของกามคุณและคุณของการสลัดออกจากกามคุณ ๕ แล้วทรงสอนวิธีสลัดออกจากกามคุณ ๕ ด้วยการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานเหมือนในนิวาปสูตร

๓.๘ เนื้อหาและสาระสำคัญในจุฬหัตถิปโทปมสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จุฬหัตถิปโทปมสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยรอยเท้าช้างสูตรเล็ก ชื่อนี้ตั้งตามชื่ออุปมาในเนื้อหาของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

^{๗๑} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๗-๓๒๘/๓๙๕-๓๙๙, ๔๗๕-๔๗๙/๖๐๐-๖๐๗.

^{๗๒} ญาณวาทะ หมายถึงลัทธิที่ว่า ข้าพเจ้ารู้ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๗/๗๙.

^{๗๓} เถรวาทะ หมายถึงลัทธิที่ว่า ข้าพเจ้าเป็นใหญ่ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๗/๗๙.

^{๗๔} ปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก ในที่นี้หมายถึง ปัจจเวกขณญาณ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๗/๑๐๑.

^{๗๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๘๗/๒๔๙., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๗/๓๑๗.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ชาณฺสฺโสณิพราหมณ์ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน^{๗๖} อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภคำกราบทูลของชาณฺสฺโสณิพราหมณ์เรื่องรอยของพระตถาคต ๔ รอย ที่ปิโลติกปริพาชกใช้เป็นเครื่องพิสูจน์เหตุที่ตนเลื่อมใสอย่างยิ่งในพระผู้มีพระภาค เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสยะ^{๗๗}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส (วาทะของปิโลติกปริพาชก) ชาณฺสฺโสณิพราหมณ์นั่งรถขาวออกจากกรุงสาวัตถี เห็นปิโลติกปริพาชกเดินสวนทางมาจึงหยุดรถทักทายปราศรัย มีใจความดังนี้ (ชาณฺสฺโสณิถาม ปิโลติกปริพาชกตอบ)

ถาม มาจากไหนแต่ยังวันเชียว^{๗๘}

ตอบ มาจากสำนักพระโคตม

ถาม คงได้เห็นความเฉียบแหลมแห่งปัญญาของพระโคตมหรืออย่างไร

ตอบ ข้าพเจ้าเป็นใครจึงจะเห็นความเฉียบแหลมแห่งพระปัญญานั้นได้ ความจริงไม่มีใครสามารถเห็นความเฉียบแหลมแห่งพระปัญญานั้นได้ นอกจากพระโคตมเอง

ถาม ไฉนจึงสรรเสริญพระโคตมอย่างยิ่งเช่นนี้

ตอบ ข้าพเจ้าไม่สรรเสริญได้อย่างไร ใคร ๆ ก็พากันสรรเสริญกันว่าท่านพระโคตมประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ถาม ท่านเห็นอำนาจประโยชน์อะไรจึงได้เลื่อมใสในพระโคตมอย่างยิ่งใหญ่ถึงเพียงนี้

ตอบ เพราะข้าพเจ้าได้เห็นรอยของพระตถาคต ๔ รอย จึงตัดสินใจว่า พระผู้มีพระภาคเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ปฏิบัติดี เหมือนพรานช้างเห็นรอยเท้าช้างขนาดใหญ่ทั้งยาวและกว้างในป่าที่อยู่ของช้าง จึงตัดสินใจว่า “ช้างตัวนี้ใหญ่จริงหนอ” รอยของพระตถาคต ๔ รอย ได้แก่ บัณชิต ๔ พวก คือ ชัตตยบัณชิต พราหมณบัณชิต คหบดีบัณชิต และสมณบัณชิต ผู้มีปัญญายิ่ง ได้ตอบวาทะของผู้อื่นได้ประหนึ่งยิงขนเนื้อทรายก็ไม่พลาด บัณชิตเหล่านั้นต่างเตรียมวาทะอย่างดีเพื่อจะโต้ตอบกับพระโคตม แต่เมื่อได้เข้าเฝ้าและได้ฟังธรรมกถาของพระโคตม กลับร่าเริงด้วยธรรมกถานั้น ไม่ได้ถามปัญหาอะไรที่เตรียมไว้ ในที่สุดก็ยอมตนเป็นสาวก^{๗๙} ของพระโคตม

^{๗๖} ม.ม. (ปาลิ) ๑๒/๒๘๘/๒๕๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๘/๓๑๗.

^{๗๗} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๘๙.

^{๗๘} แต่ยงวัน ในที่นี้หมายถึงเวลาช่วงเช้า ม.ม.อ. (ปาลิ) ๒/๒๘๘/๑๐๓.

^{๗๙} เป็นสาวก ในที่นี้หมายถึงเป็นสาวกด้วยการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ม.ม.อ. (ปาลิ) ๒/๒๘๘/๑๐๖.

เมื่อปีโลติกปริพาชกกล่าวจบ ชาณุสโสณิพราหมณ์ลงจากรถ ห่มผ้าเฉวียงบ่า ประนมมือไปทางทิศที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ เปล่งวาจาแสดงความนอบน้อมว่า **นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส** ๓ ครั้ง จากนั้นได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ กราบทูลเรื่องที่สนทนากับปีโลติกปริพาชกให้ทรงทราบทุกประการ^{๘๐}

๒) ภาคนิทเทส พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ข้ออุปมาด้วยรอยเท้าช้างของปีโลติกปริพาชกยังไม่สมบูรณ์ แล้วทรงอุปมาให้ชาณุสโสณิพราหมณ์ฟังว่า

๑. พรานช้างผู้ฉลาด เพียงแต่เห็นรอยเท้าช้างขนาดใหญ่ยาวและกว้างเท่านั้น จะไม่ด่วนตัดสินใจว่า “ช้างตัวนี้ใหญ่จริงหนอ” เพราะอาจเป็นรอยเท้าของช้างพังเท้าใหญ่ซึ่งความนึกาก็ได้

๒. พรานช้างผู้ฉลาด จึงเดินตามรอยเท้าช้างนั้นไป ก็เห็นรอยเท้าช้างขนาดใหญ่ ทั้งยาวทั้งกว้าง และมีรอยเสียดสีภายในที่สูง แต่ไม่ด่วนตัดสินใจว่า “ช้างตัวนี้ใหญ่จริงหนอ” เพราะอาจเป็นรอยเท้าของช้างพังเท้าใหญ่ ตัวสูงโย่ง มีขนายดำ ซื่ออุจจากาฬาริกาก็ได้

๓. พรานช้างผู้ฉลาด จึงเดินตามรอยเท้าช้างนั้นต่อไป ก็เห็นรอยเท้าช้างขนาดใหญ่ ทั้งยาวทั้งกว้าง มีรอยเสียดสีภายในที่สูง และมีรอยที่ถูกงาแฉะขาดในที่สูง แต่ไม่ด่วนตัดสินใจว่า “ช้างตัวนี้ใหญ่จริงหนอ” เพราะอาจเป็นรอยเท้าของช้างพังเท้าใหญ่ ตัวสูงโย่ง มีขนายตุม ซื่ออุจจากาฬาริกาก็ได้

๔. พรานช้างผู้ฉลาด จึงเดินตามรอยเท้าช้างนั้นต่อไป ก็เห็นรอยเท้าช้างขนาดใหญ่ ทั้งยาวทั้งกว้าง มีรอยเสียดสีภายในที่สูง มีรอยที่ถูกงาแฉะขาดในที่สูง และมีกิ่งไม้ในที่สูงหักลงมา ทั้งได้เห็นช้างนั้นที่โคนต้นไม้ หรือในที่แจ้ง กำลังเดิน ยืน หมอบ หรือนอนอยู่ จึงตัดสินใจว่า “ช้างตัวนี้ใหญ่จริงหนอ” ข้อนี้ฉันใด รอยของพระตถาคตก็ฉันนั้น คือ

เมื่อพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลก กุลบุตรได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วเกิดความเลื่อมใสออกบวช เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพ^{๘๑} เสมอด้วยภิกษุทั้งหลาย เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรม^{๘๒} อันเป็นกิจของชาวบ้าน รักษาศีล มีความสันโดษ สำรวมอินทรีย์และมีสติสัมปชัญญะบำเพ็ญเพียรทางใจ ณ เสนาสนะอันสงัด จนละนิวรณ์ ๕ ประการได้ สงดจากกามและบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ซึ่งแต่ละฌานเรียกว่าตถาคตบพ^{๘๓} บ้าง ตถาคตนิเสวิต^{๘๔} บ้าง

^{๘๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๙๐/๒๕๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙๐/๓๒๑.

^{๘๑} สิกขา หมายถึงไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา แต่ในที่นี้หมายถึงเอาอธิศีลสิกขาสาชีพ หมายถึงสิกขาบพที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกัน ผู้ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความประพฤติเสมอกัน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๙๒/๑๑๓., วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๙/๒๓๕.

^{๘๒} เมถุนธรรม หมายถึงการร่วมประเวณี การร่วมสังวาส กล่าวคือการเสพอสังขารอันเป็นประเวณีของชาวบ้านมีน้ำเป็นที่สุด เป็นกิจที่จะต้องทำในที่ลับ เป็นการกระทำของคนที่เป็นคู่ ๆ วิ.ม.หา. (บาลี) ๑/๕๕/๓๖.

^{๘๓} ตถาคตบพ หมายถึงทางแห่งญาณ หรือร่องรอยแห่งญาณของพระตถาคต ได้แก่ ฐานที่ญาณเหยียบแล้ว กล่าวคือ ฌานทั้งหลายมีปฐมฌานเป็นต้น เป็นพื้นฐานแห่งญาณชั้นสูง ๆ ขึ้นไปของพระตถาคต ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๙๗/๑๒๕.

^{๘๔} ตถาคตนิเสวิต หมายถึงฐานที่ชี้โคจรคือญาณของพระตถาคตเสียดสีแล้ว ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๙๗/๑๒๕.

ตถาคตรัญชิต^{๕๕} บ้าง ภิกษุ นั้นแม้ได้เห็นรอยทั้ง ๔ รอยนี้ก็ไม่ด่วนตัดสินใจว่า “พระผู้มีพระภาคเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ปฏิบัติดี” จนกว่าจะได้บรรลุอัสวักขยญาณด้วยตนเอง รู้ชัดว่าหลุดพ้นแล้ว ซาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นอีก จึงตัดสินใจดังกล่าว เมื่อตรัสจบ ชาณุสโสณิประกาศตนเป็นอุบาสก^{๕๖}

(๔) ข้อสังเกต

ดังได้เคยตั้งข้อสังเกตไว้ในตอนแนะนำภเวรวสูตรข้างต้นว่า ชาณุสโสณิพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เมื่อใด และได้เสนอหลักฐานที่น่าจะเป็นครั้งแรก รวมทั้งเสนอแนะให้มาดูที่พระสูตรนี้ด้วยนั้น เมื่อได้อ่านโดยตลอดแล้ว เห็นว่าเป็นไปได้มากที่จะถือว่าครั้งนี้เป็นครั้งแรก ประเด็นสำคัญที่ขอให้สังเกตคือ หลังจากเปล่งวาจาจากล่าวนโม ๓ ครั้งแล้ว ชาณุสโสณิพราหมณ์คิดว่า “ทำอย่างไรหนอเราจะได้พบพระสมณโคดมนี้สักครั้งหนึ่ง ทำอย่างไรจึงจะได้สนทนาปราศรัยกับพระสมณโคดมบ้าง” เนื้อหาของพระสูตรนี้ชี้ให้เห็นความเฉียบแหลมแห่งพระปัญญาของพระผู้มีพระภาคที่ทรงเสริมอุปมาโวหารของปิไลติกปริพาชกซึ่งแสดงไว้อย่างดีแล้วให้ตีความยิ่งขึ้น โดยทรงเน้นการเห็นตัวจริงยิ่งกว่าการเห็นเพียงรอย

๓.๙ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาหัตถิปโทปมสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหาหัตถิปโทปมสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยรอยเท้าช้างสูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามชื่ออุปมาในเนื้อหาของพระสูตร คือเปรียบเทียบบริยัสส์กับรอยเท้าช้าง เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระสารีบุตรแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะพักอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๕๗} เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๕๘}

^{๕๕} ตถาคตรัญชิต หมายถึงฐานที่พระเขี้ยวแก้วคือญาณของพระตถาคตระทบทแล้ว ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๙๗/๑๒๕.

^{๕๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๒๙๙/๒๖๐., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙๙/๓๒๘.

^{๕๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๐๐/๒๖๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๐/๓๒๙.

^{๕๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๙๒.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) พระสารีบุตรกล่าวกับภิกษุทั้งหลายที่มาพบ ว่า รอยเท้าสัตว์ทั้งหลายในโลกรวมลงในรอยเท้าช้างได้ ชาวโลกถือว่ารอยเท้าช้างเป็นยอดของรอยเท้าเหล่านั้นเพราะรอยเท้าช้างใหญ่กว่า ฉันท ไถ กุศลธรรมทั้งหลายก็นับเข้าในอริยสัจ ๔ ฉะนั้น

๒) ต่อจากนั้นได้อธิบายว่า อริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกขอริยสัจ ทุกขสมุทยอริยสัจ ทุกขนิโรธอริยสัจ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ^{๘๘} แต่อธิบายรายละเอียดเฉพาะทุกขอริยสัจเท่านั้น

๓) อธิบายมหาภูตรูปแต่ละอย่างโดยละเอียด โดยชี้ประเด็นไปที่ทุกขเวทนาจากผัสสะอันเนื่องมาจากมหาภูตรูปแต่ละอย่าง เช่น ปฐวีธาตุมี ๒ อย่าง คือปฐวีธาตุภายใน และปฐวีธาตุภายนอก ปฐวีธาตุภายใน คือ อุกาทินนกรูป^{๘๙} เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง บัณฑิตควรเห็นปฐวีธาตุตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบอย่างนี้ว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นมัน นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา” เมื่อเห็นอย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในปฐวีธาตุ และทำจิตให้คลายกำหนดจากปฐวีธาตุ

เวลาที่ปฐวีธาตุภายนอกกำเริบ ปฐวีธาตุภายนอกจะอันตรายกันไป ปฐวีธาตุภายนอกซึ่งใหญ่ถึงเพียงนั้นยังปรากฏเป็นของไม่เที่ยง มีความสิ้นไป เสื่อมไป แปรผันไปได้ โฉนกายซึ่งตั้งอยู่ชั่วเวลาเล็กน้อยนี้ที่ถูกค้นหาเข้ายึดถือว่า “เรา” ว่า “ของเรา” ว่า “มีเรา” จักไม่ปรากฏเป็นของไม่เที่ยงเล่า เมื่อถูกตำ บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียน ถ้าภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า “ทุกขเวทนา อันเกิดจากโสตสัมผัสนี้เกิดขึ้นแก่เราแล้ว แต่ทุกขเวทนานั้นอาศัยเหตุจึงเกิดขึ้นได้ ไม่อาศัยเหตุก็เกิดขึ้นไม่ได้ ทุกขเวทนาอาศัยอะไรจึงเกิดขึ้นได้ ทุกขเวทนาอาศัยผัสสะจึงเกิดขึ้นได้ เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นว่า ผัสสะไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง จิตของเราจะผ่องใส ดำรงมั่น และนุ่มไปในอารมณ์คือธาตุนั้น หากชนเหล่าอื่นพยายามจะทำร้ายภิกษุนั้นด้วยประการต่าง ๆ ให้นึกถึงพระพุทธโฆษาที่ว่าด้วยอุปมาด้วยเลื่อย จะระงับความโกรธได้ คำอธิบายธาตุอื่น ๆ ก็มีนัยเดียวกันนี้

๔) เมื่ออธิบายมหาภูตรูปจบ ท่านกล่าวสรุปไว้ในตอนท้ายว่า พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นปฏิจจสมุปบาท อุกาทานชั้น ๕ ประการนี้ ชื่อว่าปฏิจจสมุปป็นนธรรม^{๙๐} ความพอใจ ความอาลัย ความยินดี ความชื่นชอบในอุกาทานชั้น ๕ ประการนี้ ชื่อว่าทุกขสมุทัย การกำจัดความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ การละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในอุกาทานชั้น ๕ ประการนี้ ชื่อว่าทุกขนิโรธ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ภิกษุได้ชื่อว่าทำตามคำสอนของพระผู้มีพระภาคแล้ว

^{๘๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๐๑/๒๖๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๑/๓๒๙.

^{๘๙} อุกาทินนกรูป หมายถึงรูปมีกรรมเป็น สมุฏฐาน คำนี้เป็นชื่อของรูปที่ดำรงอยู่ในสรีระ ที่ยึดถือจับต้อง ลูบคลำได้ เช่น ผม ขน ฯลฯ อาหารใหม่ อาหารเก่า คำนี้กำหนดจำแนกหมายเอาปฐวีธาตุภายในแต่สำหรับเอาไปธาตุเตโชธาตุ และวาโยธาตุ ก็มีนัยเช่นเดียวกัน ฟังทราบความพิสดารในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค.ม.อ.(บาลี) ๒/๓๐๒/๑๓๐.

^{๙๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๐๖/๒๖๙., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๖/๓๓๘.

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ในพระสูตรก่อนหน้านี้อ้างถึงการอุปมาด้วยรอยเท้าช้างเหมือนกับพระสูตรนี้ แต่เรียกพระสูตรนั้นว่า สูตรเล็ก (จุฬหัตถิปโทปมสูตร) และเรียกพระสูตรนี้ว่า สูตรใหญ่ (มหาหัตถิปโทปมสูตร) ถ้าจะถามว่า ทำไมจึงเรียกอย่างนั้น ทั้ง ๆ ที่ในพระสูตรก่อนหน้านี้นี้เปรียบเทียบรอยของพระตถาคตด้วยรอยเท้าช้าง ในพระสูตรนี้เปรียบเทียบอริยสัจ ๔ ด้วยรอยเท้าช้าง น่าจะเรียกพระสูตรนั้นว่า สูตรใหญ่ และเรียกพระสูตรนี้ว่า สูตรเล็ก จึงจะถูกต้อง คือยกพระพุทธรูปสูงกว่าพระธรรม การที่ท่านเรียกเช่นนี้น่าจะมีเหตุผลเป็นอย่างอื่น ขอให้พิจารณาต่อเนื่องต่อไป พระสารีบุตรแสดงพระสูตรนี้อย่างละเอียดพิสดาร โดยเฉพาะคำอธิบายเรื่องธาตุ ๔ ที่ดำเนินตามแนวอริยสัจ ๔ คงหาอ่านที่อื่นได้ยากมาก วิธีการแสดงเป็นแบบฉบับของท่าน คือ ยกหัวข้อธรรมข้อใดข้อหนึ่งขึ้นตั้งเป็นอุทเทสแล้วอธิบายความหมาย แบ่งย่อยตามหมวดธรรมนั้น ๆ และนำไปเชื่อมโยงกับหมวดธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟังตามที่ท่านตั้งเป้าหมายไว้

คำอุทเทสของท่านในที่นี้ คือ กุศลธรรมทั้งหลายทั้งสิ้นรวมลงในอริยสัจ ๔ เหมือนรอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้นในโลกรวมลงในรอยเท้าช้าง ซึ่งแปลกดี เพราะที่เราทราบกัน พระผู้มีพระภาคทรงเปรียบไว้ว่า พระธรรมทั้งหมดที่ตรัสสอนรวมลงในคำว่า “อัปมาทธรรม” คือความไม่ประมาท เหมือนรอยเท้าของสัตว์ทั้งหมดรวมลงในรอยเท้าช้าง

ส่วนเป้าหมายของท่าน คือ ทุกขอริยสัจ โดยเน้นให้เห็นสภาวะที่เป็นทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ และความดับแห่งทุกข์ ความยิ่งใหญ่แห่งพระธรรมที่ท่านนำมาแสดงด้วยวิธีการพิเศษนี้กระมังเป็นที่มาของชื่อว่า มหาหัตถิปโทปมสูตร

๓.๑๐ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาสาริปมสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

มหาสาริปมสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยแก่นไม้สูตรใหญ่ ซึ่งนี้ตั้งตามชื่ออุปมาในเนื้อหาของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์^{๙๒} โดยทรงปรารภพระเวททัตทำลายสงฆ์และทำให้พระบาทของพระองค์ห้อยพระโลหิต เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทอัฐอุปปัตติกะ^{๙๓}

^{๙๒} ม.ม. (ปาลี) ๑๒/๓๐๗/๒๗๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๗/๓๔๐.

^{๙๓} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒, หน้า ๙๖.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคทรงเปรียบเทียบการประพฤติพรหมจรรย์กับการแสวงหาแก่นไม้ให้ภิกษุทั้งหลาย ฟังดังนี้

๑) กลุ่มบุตรบางคนออกบวชด้วยศรัทธา ทำให้มีลาภสักการะและความสรรเสริญเกิดขึ้น แล้วปลื้มใจและรู้สึกสมหวัง เทียบยกตนข่มผู้อื่นด้วยลาภสักการะและความสรรเสริญนั้น จึงมัวเมา ลืมตัว ประมาท และอยู่เป็นทุกข์ ทรงเรียกพรหมจรรย์ของผู้นั้นว่า “กึ่งและใบแห่งพรหมจรรย์” เหมือนคนที่ต้องการแก่นไม้เที่ยวหาไม้ในป่า พบต้นไม้ใหญ่มีแก่น กระพี้ เปลือก และสะเก็ด แต่กลับตัดเอาแต่กึ่งและใบมาเพราะเข้าใจว่าเป็นแก่นไม้ จึงไม่อาจใช้ทำประโยชน์อะไรตามที่ต้องการได้

๒) กลุ่มบุตรบางคนออกบวชด้วยศรัทธา ทำให้มีลาภสักการะและความสรรเสริญเกิดขึ้น ก็ไม่ปลื้มใจ ไม่รู้สึกสมหวัง จึงไม่มัวเมาประมาท ไม่ยกตนข่มผู้อื่นด้วยลาภสักการะและความสรรเสริญนั้น มุ่งมั่น รักษาศีลจนสมบูรณ์แล้วปลื้มใจและรู้สึกสมหวัง เทียบยกตนข่มผู้อื่นด้วยความสมบูรณ์แห่งศีลนั้น จึงมัวเมา ลืมตัว ประมาท และอยู่เป็นทุกข์ ทรงเรียกพรหมจรรย์ของผู้นั้นว่า “สะเก็ดแห่งพรหมจรรย์” เหมือนคนที่ต้องการแก่นไม้เที่ยวหาไม้ในป่า พบไม้ต้นใหญ่ มีแก่น กระพี้ และเปลือก แต่กลับหากเอาสะเก็ดไม้นั้นมาเพราะเข้าใจว่าเป็นแก่นไม้ จึงไม่อาจใช้ทำประโยชน์อะไรที่ต้องการได้

๓) กลุ่มบุตรบางคนออกบวชด้วยศรัทธา ทำให้มีลาภสักการะและความสรรเสริญ เกิดขึ้น ก็ไม่ปลื้มใจ ไม่รู้สึกสมหวัง และทั้งรักษาศีลจนสมบูรณ์ก็ไม่ปลื้มใจ ไม่รู้สึกสมหวัง... มุ่งมั่นเจริญสมาธิจนสมบูรณ์แล้วปลื้มใจและรู้สึกสมหวัง เทียบยกตนข่มผู้อื่นด้วยความสมบูรณ์แห่งสมาธินั้น จึงมัวเมา ลืมตัว ประมาท และอยู่เป็นทุกข์ ทรงเรียกพรหมจรรย์ของผู้นั้นว่า “เปลือกแห่งพรหมจรรย์” เหมือนคนที่ต้องการแก่นไม้ .. หากเปลือกไม้นั้นมาเพราะเข้าใจว่าเป็นแก่นไม้ ..

๔) กลุ่มบุตรบางคนออกบวชด้วยศรัทธา ทำให้มีลาภสักการะและความสรรเสริญเกิดขึ้น ก็ไม่ปลื้มใจ ไม่รู้สึกสมหวัง รักษาศีลจนสมบูรณ์ก็ไม่ปลื้มใจ ไม่รู้สึกสมหวัง และเจริญสมาธิจนสมบูรณ์ก็ไม่ปลื้มใจ ไม่รู้สึกสมหวัง ... มุ่งมั่นเจริญวิปัสสนาจนทำให้เกิดญาณทัสสนะ^{๙๔} ขึ้นได้สำเร็จ แล้วปลื้มใจและรู้สึกสมหวัง เทียบยกตนข่มผู้อื่นด้วยญาณทัสสนะนั้น จึงมัวเมา ลืมตัว ประมาท และอยู่เป็นทุกข์ ทรงเรียกพรหมจรรย์ของผู้นั้นว่า “กระพี้แห่งพรหมจรรย์” เหมือนคนที่ต้องการแก่นไม้ ...หากกระพี้ของไม้นั้นนำมา เพราะเข้าใจว่าเป็นแก่นไม้...

๕) กลุ่มบุตรบางคนออกบวชด้วยศรัทธา ทำให้มีลาภสักการะและความสรรเสริญเกิดขึ้น ก็ไม่ปลื้มใจ ไม่รู้สึกสมหวัง รักษาศีลจนสมบูรณ์ก็ไม่ปลื้มใจ ไม่รู้สึกสมหวัง เจริญสมาธิจนสมบูรณ์ก็ไม่ปลื้มใจ ไม่รู้สึกสมหวัง และเจริญวิปัสสนาจนทำให้ญาณทัสสนะเกิดขึ้นก็ไม่ปลื้มใจ ไม่รู้สึกสมหวัง .. มุ่งมั่นเจริญวิปัสสนา

^{๙๔} ญาณทัสสนะ ในที่นี้หมายถึงอภิญา ๕ ประการ คือ (๑) อิทธิวิธิ ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ (๒) ทิพโพสธ ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์ (๓) เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้ (๔) ปุพเพนิวาสานุสสติ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ (๕) ทิพพจักขุ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ ม.ม.อ. (ปาลิ) ๒/๓๑๐/๑๓๙.

จนทำให้อสณยวิโมกข์^{๙๕}เกิดขึ้น เป็นไปไม่ได้เลย^{๙๖}ที่ภิกษุ นั้นจะพึงเสื่อมจากอสณยวิมุตตินั้นซึ่งทรงเรียกว่า “แก่นแห่งพรหมจรรย์” เหมือนคนที่ต้องการแก่นไม้ รู้จักแก่นไม้ ตัดแก่นไม้มาใช้ประโยชน์ได้สำเร็จ

๖) ทรงสรุปว่า พรหมจรรย์นี้ไม่ใช่มีลาภสักการะและความสรรเสริญเป็นผลที่มุ่งหมาย ไม่ใช่มีความสมบูรณ์แห่งศีลเป็นผลที่มุ่งหมาย ไม่ใช่มีความสมบูรณ์แห่งสมาธิเป็นผลที่มุ่งหมาย และไม่ใช่มีญาณทัสสนะเป็นผลที่มุ่งหมาย แต่มีเจโตวิมุตติเป็นผลที่มุ่งหมาย เป็นแก่น เป็นที่สุด^{๙๗}

(๔) ข้อสังเกต

พระธรรมเทศนาหรือพระพุทธานุภาพที่ทรงแสดงโดยทรงปรารภพระเทวทัตมีเป็นจำนวนมาก รวมทั้งพระสูตรนี้ด้วย ในจำนวนนั้นมีพระพุทธานุภาพหนึ่งที่รู้จักดี คือ สักการะยอมฆ่าบุรุษชั่วเหมือนผลกล้วยฆ่าต้นกล้วย ขุยไฟฆ่าต้นไฟ ดอกอ้อฆ่าต้นอ้อ ลูกม้าอัสดรฆ่าแม่ม้า ฉะนั้น^{๙๘} เมื่อพระเทวทัตถูกแผ่นดินสูบ ริมสระโบกขรณีหน้าพระเชตวัน พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์ไว้ว่า

- ๑) เทวทัตมีจิตถูกลาภครอบงำย้ายแล้ว จักเกิดในอบาย ตกนรกอยู่ตลอดกับ เยียวยาไม่ไหว
- ๒) เทวทัตมีจิตถูกความเสื่อมลาภครอบงำย้ายแล้ว จักเกิดในอบาย ตกนรกอยู่ตลอดกับ เยียวยาไม่ไหว
- ๓) เทวทัตมีจิตถูกยศครอบงำย้ายแล้ว จักเกิดในอบาย ตกนรกอยู่ตลอดกับ เยียวยาไม่ไหว
- ๔) เทวทัตมีจิตถูกความเสื่อมยศครอบงำย้ายแล้ว จักเกิดในอบาย ตกนรกอยู่ตลอดกับ เยียวยาไม่ไหว
- ๕) เทวทัตมีจิตถูกสักการะครอบงำย้ายแล้ว จักเกิดในอบาย ตกนรกอยู่ตลอดกับ เยียวยาไม่ไหว
- ๖) เทวทัตมีจิตถูกความเสื่อมสักการะครอบงำย้ายแล้ว จักเกิดในอบาย ตกนรกอยู่ตลอดกับ เยียวยาไม่ไหว
- ๗) เทวทัตมีจิตถูกความปรารภนาชัวครอบงำย้ายแล้ว จักเกิดในอบาย ตกนรกอยู่ตลอดกับ เยียวยาไม่ไหว
- ๘) เทวทัตมีจิตถูกความเป็นมิตรชัวครอบงำย้ายแล้ว จักเกิดในอบาย ตกนรกอยู่ตลอดกับ เยียวยาไม่ไหว^{๙๙}

^{๙๕} อสณยวิโมกข์ หมายถึงโลกุตตรธรรม ๙ คือ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน ๑ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๑/๑๓๙., ขุ.ป. (บาลี) ๓๑/๔๗๘/๓๖๑.

^{๙๖} เป็นไปไม่ได้เลย หมายถึงปฏิเสธฐานะ (เหตุ) และปฏิเสธโอกาส (ปัจจัย) ที่ให้เป็นไปได้ อ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๖๘/๔๐๒.

^{๙๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๑๑/๒๗๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๑๑/๓๔๘.

^{๙๘} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๘๓/๒๕๔, ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๘๔/๒๘๕.

^{๙๙} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๗/๒๐๗.

เนื้อหาในพระสูตรนี้มีสาระดีมาก คือทรงเน้นเป้าหมายของพรหมจรรย์ว่าไม่ใช่ลาภสักการะ ไม่ใช่เพียงแต่มีศีล สมาธิ ปัญญา (ญาณทัสสนะ) แต่ต้องปฏิบัติเพื่อให้บรรลุพระนิพพาน ซึ่งทรงเรียกว่าแก่นแท้แห่งพรหมจรรย์

๓.๑๑ เนื้อหาและสาระสำคัญในจูฬสาโรปมสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จูฬสาโรปมสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยแก่นไม้สูตรเล็ก ซึ่งนี้ตั้งตามชื่ออุปมาในเนื้อหาของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ปัจฉิมโกณฑพราหมณ์ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๑๐๐} โดยทรงปรารภคำถามของพราหมณ์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท **ปุจฉาวลี**^{๑๐๑}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ปัจฉิมโกณฑพราหมณ์ทูลถามว่า

๑. ครูปุณณะ กัสสปะ^{๑๐๒}
๒. ครูมัณฑลิก โคสาล^{๑๐๓}
๓. ครูอชิตะ เกสกัมพล^{๑๐๔}
๔. ครูปุณณะ กัจจายนะ^{๑๐๕}

^{๑๐๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๑๒/๒๘๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๑๒/๓๔๘.

^{๑๐๑} โครงการชำระพระไตรปิฎก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๙๙.

^{๑๐๒} คำว่า ปุณณะ เป็นชื่อของเขา เหตุที่มีชื่อนั้นเพราะเขาเป็นทาสคนที่ครบร้อยพอดี คำว่า กัสสปะเป็นชื่อโคตร รวมทั้งชื่อและโคตรเรียกว่า ปุณณกัสสปะ ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๑/๑๓๐, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๒/๑๔๐.

^{๑๐๓} คำว่า มณฑลิก เป็นชื่อที่ ๑ ของเขา เหตุที่มีชื่อนั้นเพราะเขาเป็นคนถือหม้อน้ำมันเดินตามทางที่มีเปือกตม มักจะได้รับคำเตือนจากนายว่า มา ขลิ (อย่าลื่นนะ) คำว่า โคสาล เป็นชื่อที่ ๒ เพราะเขาเกิดในโจงโค ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๒/๑๓๑, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๒/๑๔๐.

^{๑๐๔} คำว่า อชิตะ เป็นชื่อของเขา และได้ชื่อว่าเกสกัมพล ก็เพราะนุ่งห่มผ้าที่ทำด้วยผมของมนุษย์ ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๓/๑๓๑, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๒/๑๔๑.

^{๑๐๕} คำว่า ปุณณะ เป็นชื่อของเขา คำว่า กัจจายนะ เป็นชื่อโคตรเรียกรวมทั้งชื่อและโคตรว่า ปุณณกัจจายนะ ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๔/๑๓๒, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๒/๑๔๑.

๕. ครูสัญญาชัย เวลัญฐบุตร^{๑๐๖}

๖. ครูนิครนถ์ นาฎบุตร^{๑๐๗}

เป็นเจ้าของ เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์มีชื่อเสียง ได้รับยกย่องว่าเป็นคนดี ครูเหล่านี้รู้จริงตามที่ ปฏิญญา หรือไม่รู้จริง หรือบางพวกรู้ บางพวกไม่รู้

๒) พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อย่าไปสนใจพวกนั้นเลย ถ้าอยากฟังธรรมจะแสดงให้ฟัง เมื่อพราหมณ์กราบทูลว่าจะฟัง จึงทรงแสดงธรรมอุปมาด้วยแก่นไม้คล้ายมหาสาโรปมสูตร ต่างแต่ในที่นี้ทรงยก อุปมาขึ้นก่อนแล้วทรงเปรียบกับกุลบุตรผู้ออกบวชด้วยศรัทธา นี่เป็นข้อแตกต่างประการที่ ๑ ข้อแตกต่าง ประการที่ ๒ คือ ตั้งแต่ตอนที่ ๒ เป็นต้นไป เพิ่มข้อความว่า “สร้างฉันทะ พยายามเพื่อทำให้แจ้งธรรมอื่นอันยิ่ง และประณีตกว่า (เช่น ...ประณีตกว่าลาภสักการะและความสรรเสริญ) ทั้งเป็นผู้มีความประพฤติไม่ย่อหย่อนไม่ ท้อถอย ...”

ข้อแตกต่างประการที่ ๓ คือ ธรรมที่เป็นแก่นแท้แห่งพรหมจรรย์ซึ่งยิ่งและประณีตกว่าญาณทัส สนะ ได้แก่ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ และสัญญาเวทิตนโรธ (สมาบัติที่ดับสัญญาและเวทนา) ซึ่งยิ่งและประณีต กว่าญาณทัสสนะ^{๑๐๘} มาตามลำดับ แต่ในตอนสรุปทรงเรียกเจโตวิมุตติว่าเป็นแก่นแท้แห่งพรหมจรรย์ เหมือน ในมหาสาโรปมสูตร

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พราหมณ์ทูลถามว่า ครูทั้ง ๖ คนรู้จริงตามที่ประกาศหรือไม่ พระผู้มีพระภาคตรัส ตอบว่าอย่าไปสนใจเรื่องนั้นเลย ถ้าจะฟังธรรมพระองค์จะแสดงให้ฟัง แล้วตรัสพระสูตรนี้ ดูเฝิน ๆ เห็นว่าทรง ตอบไม่ตรงประเด็นคำถาม แต่ถ้าพิจารณาให้ดีจะพบว่า ที่ไม่ทรงตอบคำถามนั้นเพราะไม่เป็นประโยชน์ ไม่ทำ ให้พ้นทุกข์ การแสวงหาคำตอบเช่นนี้ก็เหมือนกับคนต้องการแก่นไม้ ไม่รู้จักแก่นไม้ และแม้ครูทั้ง ๖ คนก็ไม่รู้ จริงเหมือนคนต้องการแก่นไม้เช่นกัน จึงทรงแสดงเรื่องแก่นแห่งพรหมจรรย์เปรียบด้วยแก่นแห่งต้นไม้ให้ฟัง ซึ่ง ทำให้เกิดผลดังที่ทรงประสงค์ เพราะเมื่อทรงแสดงจบลงปัจเจกโลกจฉพราหมณ์เกิดความเลื่อมใส ประกาศตน เป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิต

^{๑๐๖} คำว่า สัญญาชัย เป็นชื่อของเขา คำว่า เวลัญฐบุตร เป็นชื่อที่ ๒ เพราะเป็นบุตรของช่างสาน ที่.สี.อ. (ปาลี) ๑/๑๕๕/๑๓๒, ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๓๑๒/๑๔๑.

^{๑๐๗} คำว่า นิครนถ์ เป็นชื่อของเขา ที่มีชื่ออย่างนั้นเพราะเขามักกล่าวว่า ‘เราไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด’ คำว่า นาฎ บุตร เป็นอีกชื่อหนึ่งของเขา เพราะเขาเป็นบุตรของนักฟ้อน ที่.สี.อ. (ปาลี) ๑/๑๕๖/๑๓๒, ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๓๑๒/๑๔๑.

^{๑๐๘} ม.ม. (ปาลี) ๑๒/๓๒๓/๒๘๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๒๓/๓๕๕.

๓.๑๒ สรุปร่ายบท

ในโอปัมมวรรค เป็นวรรคที่ ๓ มีทั้งหมด ๑๐ สูตร คือ

๑. กกจูปมสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยเลื่อย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภความประพฤติของพระโมลियัคคฺชนะ

๒. อลคัททูปสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยอสรพิษ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภทิวาฬิขัฏฐ์ของพระอริฏฐะ ผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่าคนร้าย

๓. วมมิกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยจอมปลวกปริศนา พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระกุมารกัสสปขณะประทับ อยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงตอบปัญหา ๑๕ ข้อของเทวดาที่พระกุมารกัสสปนำมาทูลถาม

๔. รถวินิตสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยราชรถ ๗ ผลัด พระปุลณม้นตานีบุตรแสดงแก่พระสารีบุตร ณ ปา อันธวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อตอบคำถามเรื่องจุดหมายของการประพฤติพรหมจรรย์

๕. นิวาปสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยเหยื่อล่อเนื้อ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน โดยทรงประสงคิให้ภิกษุทั้งหลายข้ามพ้นโลกามิส สู่แดนที่มารไปไม่ถึง เหมือนฝูงเนื้อที่ ๔ ที่พรานเนื้อและบริวารตามไปไม่ถึง

๖. ปาสราสิสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยกองบ่วงดักสัตว์ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป ณ อาศรมของรัมมกพราหมณ์ เขตกรุงสาวัตถี ทรงได้ยินภิกษุเหล่านี้กำลังสนทนาธรรมกันอยู่ จึงตรัสแนะนำว่า เธอทั้งหลายผู้มาประชุมกันมีกิจที่ควรทำ ๒ ประการ คือ การสนทนาธรรม และการเป็นผู้หนึ่งอย่างพระอริยะ

๗. จุฬหัตถิปโทปมสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยรอยเท้าช้างสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ชาณฺฐโสณิพราหมณ์ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภคำกราบทูลของชาณฺฐโสณิพราหมณ์เรื่องรอยของพระตถาคต ๔ รอย ที่ปิไลติกปริพาชกใช้เป็นเครื่องพิสูจน์เหตุที่ตนเลื่อมใสอย่างยิ่งในพระผู้มีพระภาค

๘. มหาหัตถิปโทปมสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยรอยเท้าช้างสูตรใหญ่ พระสารีบุตรแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะพักอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี

๙. มหาสาโรปมสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยแก่นไม้สูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ โดยทรงปรารภพระเทวทัตทำลายสงฆ์และทำให้พระบาทของพระองค์ห่อพระโลหิต

๑๐. จุฬสาโรปมสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยอุปมาด้วยแก่นไม้สูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ปัจฉิมโกณฑพราหมณ์ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภคำถามของพราหมณ์

๓.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๓

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมัชฌิมนิกาย มูลปนิณาสก์ โอปัมมวรรค พอสังเขป เช่น อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่พระสูตร อะไรบ้าง และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายวิมมิกสูตรเป็นต้นดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓. หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตรพอสังเขป

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในมัชฌิมนิกาย มูลปนิณาสก์ โอปัมมวรรค โดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในกัจจุมสูตร ๒. หลักธรรมในอลคัททูปมสูตร ๓. หลักธรรมในมหาหัตถิปโทปมสูตร ๔. หลักธรรมในจุฬสาโรปมสูตรเป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๓.๑๔ เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.
- โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสน์ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). **ศัพท์วิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐกถา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. **ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. **คำบรรยายในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

บทที่ ๔

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในมหายมกวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

แผนการสอนประจำบทที่ ๔

รายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี
(Majjhimanikaya Pali)

บทที่ ๔ พระสูตรและสาระสำคัญในมหายมกวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

หัวข้อย่อ

๑. ความนำ
๒. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬโคสิงคสูตร
๓. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาโคสิงคสูตร
๔. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาโคपालสูตร
๕. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬโคपालสูตร
๖. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬสัจจกสูตร
๗. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสัจจกสูตร
๘. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬตันหาสังขยสูตร
๙. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาตันหาสังขยสูตร
๑๐. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาอัสนปุรสูตร
๑๑. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬอัสนปุรสูตร
๑๒. สรุปท้ายบท
๑๓. คำถามประจำบทที่ ๔
๑๔. เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมหายมกวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบายชื่อเรื่อง เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรมหายมกวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในมหายมกวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ จำนวน ๑๐ สูตรที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

กิจกรรมระหว่างเรียน

๑. ผู้เรียนศึกษาเอกสารคำสอนจากบทที่ ๔
๒. อาจารย์ผู้สอนบรรยายตามเนื้อหาที่กำหนด
๓. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม
๔. อาจารย์ผู้สอนสรุปเนื้อหาประจำบท
๕. ผู้เรียนตอบคำถามประจำบทเพื่อการประเมินผลในวันนั้น

สื่อการสอน

๑. เอกสารคำสอนประจำรายวิชา
๒. เอกสารคำสอนประจำบทที่ ๔
๓. สื่อพาวเวอร์พอยท์ประจำบท
๔. สื่ออื่นๆ ถ้ามี

การประเมินผล

๑. ประเมินจากการสนใจขณะศึกษาของผู้เรียน
๒. การซักถามของผู้เรียน
๓. สอบกลางภาค
๔. สอบปลายภาค

บทที่ ๔

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในมหายมกวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

๔.๑ ความนำ

มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ คือพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ มีอักษรย่อว่า ม.ม. (บาลี) หรือ ม.ม. (ไทย) เป็นคัมภีร์ที่ ๑ ในจำนวน ๓ คัมภีร์ มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์มี ๕๐ พระสูตร แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคที่ ๔ เรียกว่ามหายมกวรรค มีความหมายว่า วรรคที่มีพระสูตรคู่ขนาดใหญ่ (คู่กับจุฬยมกวรรค คือวรรคที่มีสูตรขนาดเล็กซึ่งอยู่ถัดไป) นำด้วยจุฬโคสิงคสูตร^๑ มหายนกวรรคมี ๑๐ สูตร คือ

๑. จุฬโคสิงคสูตร	๒. มหาโคสิงคสูตร
๓. มหาโคपालสูตร	๔. จุฬโคपालสูตร
๕. จุฬสัจจกสูตร	๖. มหาสัจจกสูตร
๗. จุฬตณหาสังขยสูตร	๘. มหาตณหาสังขยสูตร
๙. มหาอัสสปุสูตร	๑๐. จุฬอัสสปุสูตร ^๒

คำว่า มหายนกวรรค แยกเป็น มหา+ยมก+วรรค

คำว่า มหา รูปคำเดิมคือ มหนต มีวิเคราะห์ว่า มหติ วุฑฺฒิ ปาปุณาตติ มหนตฺ สิ่งที่เจริญขึ้น หมายถึงใหญ่, กว้างขวาง, มาก (มห-ธาตุในความหมายว่า ใหญ่ เจริญ อนต- ปัจจัย แปลง มหนต เป็น มหา^๓)

คำว่า ยมก มีวิเคราะห์ว่า เอกโต ยมตติ ยมกํ สิ่งทีเ้วนจากเดี๋ยว คือ เป็นคู่ (ยม-ธาตุในความหมายงตเว้น ญว- ปัจจัย แปลง ญว เป็น ออก)^๔

คำว่า วรรค หรือ วคฺโค มีวิเคราะห์ว่า วชติ สมุหตฺตํ คจฺฉตฺติ วคฺโค หมู่ทีถึงการรวมกัน (วช-ธาตุในความหมายว่าถึง ฉ- ปัจจัย แปลง ชช เป็น คค)^๕

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๓๔.

^๒ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสน์ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๘๕.

^๓ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๖๙๒.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๓.

คำว่า **มหายมกวรรค** แปลความว่า *หมวดว่าด้วยธรรมเป็นคู่หมวดใหญ่* ซึ่งวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรทุกสูตรในวรรคนี้ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร^๖ จัดเรียงไว้เป็นคู่ ๆ จำนวน ๕ คู่ คือ

๑. จุฬโคสิงคสูตร คู่กับมหาโคสิงคสูตร
๒. มหาโคपालกสูตร คู่กับจุฬโคपालกสูตร
๓. จุฬสังจกสูตร คู่กับมหาสังจกสูตร
๔. จุฬตันทาสังขยสูตร คู่กับมหาตันทาสังขยสูตร
๕. มหาอัสนปุรสูตร คู่กับจุฬอัสนปุรสูตร

พระสูตรแต่ละสูตรในแต่ละคู่มีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๔.๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในจุฬโคสิงคสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จุฬโคสิงคสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในป่าโคสิงคสาวันสูตรเล็ก (คู่กับมหาโคสิงคสูตรที่หมายถึง พระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในป่าโคสิงคสาวันสูตรใหญ่) ชื่อนี้ตั้งตามชื่อสถานที่ที่แสดงพระสูตรนี้ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้า^๗ ได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอนุรุทธะ พระนันทิยะ และพระกิมิละ (กิมพิละ) ที่ป่าโคสิงคสาวัน แคว้นวัชชี^๘ แต่ในตอนท้ายทรงแสดงแก่ยักษ์ชื่อทิมปรชน ณ ตำหนักอิฐในหมู่บ้านชื่อนาทิกคาม แคว้นวัชชี ในนิทานวจนะของพระสูตรนี้พระอานนท์เล่าไว้ว่า ขณะที่เสด็จไปประทับ ณ ตำหนักอิฐในนาทิกคามนั้น ได้เสด็จไปเยี่ยมพระอนุรุทธะกับพระเถระอีก ๒ รูป ที่ป่าโคสิงคสาวัน ซึ่งในอรรถกถาอธิบายเพิ่มเติมว่า เสด็จไปทรงยกย่องธรรม คือสามัคคีรสของพระเถระทั้ง ๓ รูป^๙ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๑๐}

^๖ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, คำบรรยายในพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๔๔.

^๗ ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์

^๘ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๒๕/๒๘๙., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๒๕/๓๕๗.

^๙ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๒๕/๑๔๓.

^{๑๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๒.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จไปถึงป่าโคสิงคสาวัน พระเถระทั้ง ๓ รูป คือ พระอนุรุทธะ พระนันทิยะ และพระกิมิละ ได้รับเสด็จ และช่วยกันปฏิบัติรับใช้อย่างดี หลังจากประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดถวายแล้ว การสนทนาธรรมได้เริ่มขึ้นโดยพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ตรัสถาม พระเถระทั้ง ๓ รูปเป็นผู้ตอบ มีใจความดังนี้

ถาม ยังสบายดีหรือ ยังพอยู่ได้หรือ บิณฑบาตไม่ลำบากหรือ

ตอบ ยังสบายดี พอยู่ได้ บิณฑบาตไม่ลำบาก พระพุทธเจ้าข้า

ถาม ยังพร้อมเพรียงกัน ขึ้นชมกัน ไม่วิวาทกัน (เข้ากันได้) เหมือนน้ำนมกับน้ำ มองกัน ด้วยนัยน์ตาที่เปี่ยมด้วยความรักอยู่หรือ

ตอบ อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ถาม ทำได้อย่างไร

ตอบ ข้าพระองค์คิดว่าเป็นลาภของเราหนอที่มีเพื่อนพรหมจารีเช่นนี้ จึงตั้งเมตตา ภาวกรรม เมตตาวิจิตรกรรม และเมตตาโมกกรรมต่อกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่ทำอะไรตามใจตน คอยนึกถึงใจของผู้อื่น แม้มกายต่างกันแต่ความคิดนึกของข้าพระองค์เป็นอย่างเดียวกัน พระพุทธเจ้าข้า ตรัสชมเชยว่าดีแล้วชอบแล้ว

ถาม เธอทั้งหลายไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่หรือ

ตอบ อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า

ถาม ทำอย่างไร

ตอบ ข้าพระองค์ (ต่างปฏิบัติต่อกันดังนี้) รูปที่กลับจากบิณฑบาตก่อน จะต้องปูลาดอาสนะ ตั้งน้ำใช้น้ำฉันไว้ ตั้งถาดสำหรับไว้ รูปที่กลับจากบิณฑบาตทีหลัง ถ้ามีบิณฑบาตเหลือจะฉันก็ได้ ถ้าไม่ประสงค์จะฉันก็นำบิณฑบาตนั้นไปทิ้งในที่ควรทิ้ง เก็บอาสนะ เก็บน้ำใช้น้ำฉัน เก็บถาดสำหรับไว้ที่เก็บ กวาดโรงอาหาร รูปที่เห็นหม้อน้ำใช้หม้อน้ำฉันหรือหม้อน้ำชำระล้างแล้ว ก็นำไปตั้งไว้ ถ้ารูปเดียวยกไม่ไหวก็ช่วยกันยก โดยไม่ต้องออกปากขอร้องกัน และทุก ๕ วัน จะนั่งประชุมสนทนาธรรมกันตลอดคืน ตรัสชมเชยว่าดีแล้วชอบแล้ว

ถาม ได้บรรลุคุณวิเศษอะไรบ้าง

ตอบ ได้วิหารสมาบัติเหล่านี้และเหล่านี้^{๑๑} คือได้บรรลุรูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ และสัญญาเวทยิตนิโรธ พระพุทธเจ้าตรัสชมเชยว่าดีแล้วชอบแล้ว ไม่มีญาณทัสสนะใดประณีตยิ่งกว่าสัญญาเวทยิตนิโรธนี้แล้ว

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จกลับจากป่าโคสิงคสาวันมาประทับ ณ ตำบลนักอริฐ ยักษ์ชื่อที่ฆมปรชนได้เข้าเฝ้าและกราบทูลว่า เป็นลาภของชาววิชชีที่พระผู้มีพระภาคมาประทับและพระเถระทั้ง ๓ รูปนั้นมาพักอาศัย คำกราบทูลนี้ได้รับการถ่ายทอดต่อ ๆ กันไปจากพวกเทพชั้นจาตุมหาราชจนถึงพรหมโลกเพียงครู่เดียว

^{๑๑} เหล่านี้และเหล่านี้ ในที่นี้หมายถึงโลกียธรรมมีปฐมฌานเป็นต้น และโลกุตตรธรรม ม.มู.อ. (ปาลี)๒/๓๓๐/๑๕๑.

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสยืนยันกับยักษ์ที่ฆบพจนวว่า พระเถระทั้ง ๓ รูปออกบวชจากตระกูลใด หมู่บ้านใด นิคมนใด นครใด และแคว้นใด ถ้าคนในตระกูลนั้น หมู่บ้านนั้น นิคมนั้น นครนั้น และแคว้นนั้น มีใจเลื่อมใส ระลึกถึงพระเถระทั้ง ๓ รูปนี้ ก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขตลอดกาลนาน

ถ้ากษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ทั้งปวงมีจิตเลื่อมใสระลึกถึงพระเถระทั้ง ๓ รูปนี้ ก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขตลอดกาลนาน ถ้ามนุษย เทวดา มาร พรหม และหมู่สัตว์ทั้งปวง มีจิตเลื่อมใสระลึกถึงพระเถระทั้ง ๓ รูปนี้ ก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขตลอดกาลนาน ทรงให้เหตุผลว่า เพราะพระเถระทั้ง ๓ รูปนี้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขแก่ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๒}

(๔) ข้อสังเกต

คำว่า โคลิงคสาลวัน ซึ่งเป็นที่มาของชื่อพระสูตรนี้ในภาษาบาลีใช้ว่า โคลิงคสาลวันทาย มาจาก คำ โค + ลิงค + สาล + วัน + ทาย

โค ใช้ทับศัพท์ว่า โค คือวัว

ลิงค หมายถึง เขา

โคลิงค จึงหมายถึง เขาโค

สาล ใช้ทับศัพท์ว่า ต้นสาละ

ส่วนคำว่า วัน กับ ทาย หมายถึง ป่า เหมือนกัน ในที่นี้ใช้ทับศัพท์ คำ วัน เป็น วัน รวมกับคำ สาล เป็น สาลวัน เช่นเดียวกับ เขตวัน เวฬุวัน ใช้ว่า เขตวัน เวฬุวัน คงแปลคำทำยว่า ป่า

รวมทั้งหมดแปลแบบทับศัพท์ว่า ป่าโคลิงคสาลวัน คำนี้ถ้าแปลทั้งหมดหมายถึง ป่าไม้สาละชื่อโค ลิงคะ อรรถกถาอธิบายความเป็นมาของชื่อนี้ว่า เกิดจากต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่งในป่านั้น ลำต้นมีลักษณะเหมือนเขาโค จึงเป็นลักษณะเด่น เป็นนิมิตหมายรู้กัน เลยกกลายเป็นชื่อป่าไปในที่สุด^{๑๓}

ถ้าจะถามว่า ป่านี้มีต้ออะไรจึงดึงดูดใจให้พระเถระ ๓ รูปไปพำนักบำเพ็ญสมาธิธรรมกันที่นั่น คำตอบมีอยู่เรียบร้อยแล้วในพระสูตรคู่ของพระสูตรนี้ คือ มหาโคลิงคสูตร ที่จะแนะนำต่อไป ส่วนเนื้อหาสาระของพระสูตรนี้มี ๒ ตอน ตอนที่ ๑ ว่าด้วยการปฏิบัติต่อกันแบบกายต่างกันแต่ใจเดียวกัน รวมทั้งการปฏิบัติธรรมของพระเถระทั้ง ๓ รูป ที่เรียกว่า สามัคคีรส และผลแห่งการปฏิบัตินั้น ตอนที่ ๒ ว่าด้วยการสดุดีพระเถระ ๓ รูปนั้น ซึ่งเป็นจุดหมายสำคัญที่ทรงแสดงพระสูตรนี้ นั่นคือ ทรงแสดงเพื่อยกย่องสามัคคีรสนั่นเอง

^{๑๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๓๑/๓๙๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓๑/๓๖๕.

^{๑๓} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๒๕/๑๔๓.

๔.๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาโคสิงคสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหาโคสิงคสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในป่าโคสิงคสาละวันสูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อสถานที่ที่แสดงพระสูตรนี้ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนุรุทธะ พระเวตตะ พระอานนท์ และพระเถระผู้มีชื่อเสียงอีกหลายรูป ขณะประทับอยู่ในป่าโคสิงคสาละวัน แคว้นวัชชี^{๑๔} โดยทรงปรารภคำพรรณนาความงามของป่าโคสิงคสาละวันของพระเถระเหล่านั้น ถ้าถามว่า ทำไมจึงเรียกว่า “สูตรใหญ่” คำตอบคือ เป็นที่รวมพรรณนาเรื่องความงามของป่าโคสิงคสาละวันของพระเถระทั้งหลายที่พรรณนาตามคุณธรรมพิเศษของแต่ละท่าน และพระผู้มีพระภาคก็ทรงรับรองว่าเป็นเช่นนั้นจริง แล้วทรงพรรณนาความงามของป่านี้ตามพรรณนาของพระองค์เองด้วย เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสาละ^{๑๕}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระเถระทั้งหลายมีพระมหาโมคคัลลานะเป็นต้นชักชวนกันไปฟังธรรมจากพระสารีบุตร เมื่อพระเถระทั้งหลายมาถึงแล้ว พระสารีบุตรกล่าวทักทายด้วยอัธยาศัยไมตรี แล้วตั้งปัญหาขึ้นถามว่า ป่าโคสิงคสาละวันฟังงามด้วยภิกษุเช่นไร พระอานนท์ พระเวตตะ พระอนุรุทธะ พระมหากัสสปะ พระมหาโมคคัลลานะ และพระสารีบุตร ต่างแสดงพรรณนาของตน ๆ ตามลำดับดังนี้

ความเห็นพระอานนท์: “ป่าโคสิงคสาละวันจะฟังงามด้วยภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้เป็นพหูสูต^{๑๖} ทรงสุตะ^{๑๗} สัมสมสุตะ^{๑๘} ได้ฟังธรรมที่มีความงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ และแสดงธรรมแก่บริษัท ๔ เพื่อถนอมอนุสัย”

^{๑๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๓๒/๒๙๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓๒/๓๖๖.

^{๑๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒, ๑๐๕.**

^{๑๖} พหูสูต หมายถึงได้ศึกษาเล่าเรียนนวัคคตฤคาศาสตร์ (คำสอนของพระศาสดามือถึง ๙) มาครบถ้วนโดยบาลีและอนุสนธิ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๑๕๙.

^{๑๗} ทรงสุตะ หมายถึงสามารถทรงจำนวัคคตฤคาศาสตร์นั้นไว้ได้แม่นยำ แม้เวลาผ่านไป ๑๐ ปี ๒๐ ปีก็ไม่ลืมเลือน เมื่อถูกถาม ก็สามารถตอบได้ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๑๕๙.

^{๑๘} สัมสมสุตะ หมายถึงจดจำนวัคคตฤคาศาสตร์นั้นไว้ได้จนขึ้นใจ ดุจรอยขีดที่หินคงอยู่ไม่ลบเลือน ฉะนั้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๑๕๙.

ความเห็นพระเวรตะ: “ป่าโคสิงคสาละวันจะฟังงามด้วยภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้มีความหนักแน่นเป็นที่มาแห่งความยินดี ผู้ยินดีแล้วในความหนักแน่น หมั่นประกอบธรรมเครื่องระงับใจภายในตน ไม่เห็นห่างจากธรรม ประกอบด้วยวิปัสสนาญาณ”

ความเห็นพระอนุรุธะ: “ป่าโคสิงคสาละวันจะฟังงามด้วยภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้ตรวจดูโลกธาตุ^{๑๙} ๑,๐๐๐ โลกธาตุด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์”

ความเห็นพระมหากัสสปะ: “ป่าโคสิงคสาละวันจะฟังงามด้วยภิกษุในธรรมวินัยนี้ ซึ่งตนเองอยู่ป่า เป็นวัตร เทียวบิณฑบาตเป็นวัตร ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถือไตรจีวรเป็นวัตร มักน้อย สันโดษ สงัด ไม่คลุกคลีปรารภความเพียรเป็นวัตร สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ และกล่าวสรรเสริญคุณเช่นนั้น”

ความเห็นพระมหาโมคคัลลานะ: “ป่าโคสิงคสาละวันจะฟังงามด้วยภิกษุ ๒ รูป ในธรรมวินัยนี้ ผู้กล่าวอภิธรรมกถา ถามปัญหากันและกันแล้วกล่าวแก้กันเองไม่หยุดพัก”

ความเห็นพระสารีบุตร: “ป่าโคสิงคสาละวันจะฟังงามด้วยภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้ทำจิตให้อยู่ในอำนาจ ไม่ยอมอยู่ในอำนาจของจิต เธอหวังจะอยู่ด้วยวิหารธรรมสมาบัติ^{๒๐}ใดในเวลาเช้า สาย บ่าย เย็น ก็อยู่ด้วยวิหารธรรมสมาบัตินั้น ตามเวลาที่ปรารภณา”

หลังจากนั้น พระสารีบุตรพร้อมกับพระมหาเถระเหล่านั้นได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลเรื่องพรรณณะต่าง ๆ ให้ทรงทราบ พระศาสดาได้ตรัสสรรเสริญพรรณณะของพระเถระทุกรูป และได้ทรงแสดงพรรณณะว่า “ป่าโคสิงคสาละวันจะฟังงามด้วยภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้กลับจากบิณฑบาตภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้าว่า ตราบใดที่จิตของเรายังไม่หมดความถือมั่น (และ) ไม่หลุดพ้นจากอาสวะ ตราบนั้นเรายังไม่ทำลายบัลลังก์”^{๒๑}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระเถระผู้มีคุณธรรมพิเศษใดก็พรรณนาว่าป่าโคสิงคสาละวันจะฟังงามด้วยภิกษุผู้มีคุณธรรมพิเศษนั้น โดยสรุป พระเถระทั้ง ๗ รูปเห็นว่าป่านั้นงามด้วยพระชินาสพ แต่พระผู้มีพระภาคทรงพรรณนาว่า แม้ภิกษุผู้ยังไม่มีคุณธรรมพิเศษใด ๆ แต่มีความเพียรพยายามมุ่งมั่นว่า “ถ้ายังละอาสวะทั้งหลายไม่ได้จะไม่ลุกขึ้น” ก็ถือว่าเป็นการทำป่านั้นงามได้ด้วย นับเป็นพรรณณะที่กว้างไกล ทรงมองเห็นความสำคัญของการปฏิบัติธรรมทุกระดับ ตั้งแต่ระดับปุถุชนไปจนถึงพระอรหันตชินาสพ

^{๑๙} โลกธาตุ ในที่นี้หมายถึงโลกธาตุขนาดเล็กที่เรียกว่าสหสิโลกธาตุ ประกอบด้วยจักรวาล ๑,๐๐๐ จักรวาล ๑,๐๐๐ โลกธาตุ = ๑,๐๐๐,๐๐๐ จักรวาล (๑,๐๐๐ โลกธาตุ x ๑,๐๐๐ จักรวาล) ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๕/๑๖๑, อ.ต.ก.อ. (บาลี) ๒/๘๑/๒๓๔., ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘/๑๑, อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๑/๓๐๖.

^{๒๐} วิหารสมาบัติ ในที่นี้หมายถึงสมาบัติเป็นเครื่องอยู่อันเป็นโลกียะ หรือเป็นโลกุตระ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓๘/๑๖๑.

^{๒๑} ม.ม.อ. (บาลี) ๑๒/๓๔๕/๓๐๕., ม.ม.อ. (ไทย) ๑๒/๓๔๕/๓๗๖.

๔.๔ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาโคपालสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหาโคपालสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยคนเลี้ยงโคสูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร ที่ได้ชื่อว่า มหา หรือ สูตรใหญ่ เพราะมีเนื้อหากว้างขวางและลุ่มลึกกว่าจุฬโคपालสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี^{๒๒} โดยทรงปรารภความเจริญของงามไพบูลย์ในพระศาสนาของภิกษุทั้งหลาย เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชมาสยะ^{๒๓}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคทรงเปรียบเทียบให้ภิกษุทั้งหลายฟังดังนี้

๑) คนเลี้ยงโคผู้ไม่ฉลาด เพราะประกอบด้วยข้อบกพร่อง ๑๑ ประการเหล่านี้ คือ

๑. ไม่รู้รูปโค
๒. ไม่ฉลาดในลักษณะโค
๓. ไม่กำจัดไขขาง
๔. ไม่ปกปิดแผล
๕. ไม่สูมไฟ
๖. ไม่รู้ทำน้ำ
๗. ไม่รู้ว่าโคดื่มแล้ว
๘. ไม่รู้ทาง
๙. ไม่ฉลาดในที่หากิน
๑๐. รีดนมไม่ให้เหลือ
๑๑. ไม่บูชาโคผู้^{๒๔} ทั้งหลายที่เป็นพ่อโค เป็นจำฝูง ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง

^{๒๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๔๖/๓๐๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๔๖/๓๗๖.

^{๒๓} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒, หน้า ๑๐๗.

^{๒๔} ไม่บูชาโคผู้ หมายถึงไม่ให้อาหารอย่างดี ไม่ประดับด้วยของหอม ไม่คล้องพวงมาลัย ไม่สวมปลอกเงิน ปลอกทองที่เขาของโคจำฝูง และในเวลากลางคืน ก็ไม่ตีไฟแล้วให้นอนใต้เพดานผ้า โคจำฝูงเมื่อไม่ได้รับการเอาใจใส่เช่นนั้น จึงไม่รักษา ไม่ป้องกันอันตรายให้แก่ฝูงโค อง.เอกาทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๗/๓๙๒.

จะไม่สามารถเลี้ยงโคให้เจริญ ให้มีจำนวนเพิ่มขึ้นได้ ฉันทใด ภิกษุผู้ไม่ฉลาดในลักษณะ^{๒๕} เห็นรูปทางตาแล้วรวบถือ^{๒๖} แยกถือ^{๒๗} ไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวมในจักขุนทรีย์ เพราะขาดองค์คุณ ๑๑ ประการ จะไม่เจริญงอกงามไพบูลย์ในพระศาสนา^{๒๘} ฉันทนั้น

๒) คนเลี้ยงโคผู้ฉลาด เพราะมีองค์คุณ ๑๑ ประการ จะสามารถเลี้ยงโคให้เจริญ ให้มีจำนวนเพิ่มขึ้นได้ ฉันทใด ภิกษุผู้ฉลาดเพราะมีองค์คุณ ๑๑ ประการ จะเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระศาสนา^{๒๘} ฉันทนั้น องค์คุณ ๑๑ ประการของคนเลี้ยงโค คือ

๑. รู้จักรูปโค คือรู้ว่าโคของตนมีจำนวนเท่าไร มีสีอะไร
๒. ฉลาดในลักษณะโค คือรู้ลักษณะดีชั่วของโค ชนิดหรือประเภทของโค
๓. กำจัดไขขาง คือรู้จักวิธีรักษาแผลของโคมิให้มีไขขางของแมลงวันอยู่ในแผล
๔. ปกปิดแผล คือรู้จักวิธีรักษาและป้องกันแผล
๕. สุมไฟ คือคอยสุมไฟให้มีควันไล่ยุงขณะโคอยู่ในคอก
๖. รู้จักทำน้ำ คือรู้จักลักษณะของทำน้ำที่โคจะลงไปดื่มน้ำว่าทำไหนเรียบสม่าเสมอ

ทำไหนขรุขระ

๗. รู้ว่าโคดื่มน้ำแล้ว คือรู้ว่าโคดื่มน้ำแล้วหรือไม่ เพื่อกำหนดเวลานำโคไปทำน้ำได้ถูกที่ถูกลงเวลา

๘. รู้จักทาง คือรู้ว่าทางไหนเรียบสม่าหรือขรุขระ ทางไหนมีอันตรายไม่มีอันตราย

๙. ฉลาดในที่หากิน คือรู้จักสถานที่เลี้ยงโคที่มีหญ้า โดยกำหนดไว้ล่วงหน้าว่าวันไหนไปที่ไหน โดยมีให้ซำกันเพื่อเว้นระยะให้หญ้าแตกใบใหม่

๑๐. ริดนมให้เหลือ คือไม่ริดนมจนหมด ในแต่ละครั้งจะต้องเหลือไว้ให้ลูกโคบ้างโดยกำหนดว่า โคตัวไหนมีลูกขนาดไหน และกะประมาณให้ถูกว่า ลูกโคขนาดนั้นจะดื่มนมวันละเท่าไร เพื่อจะริดนมให้เหลือไว้พอดี

๑๑. บูชาโคที่เป็นพ่อโค เป็นจำฝูงด้วยการบูชา ยิ่ง คือเลี้ยงดูโคจำฝูงอย่างดีเป็นพิเศษ เพื่อให้เป็นผู้นำฝูงที่ดีต่อไป^{๒๘}

เปรียบเทียบกับองค์คุณ ๑๑ ประการของภิกษุ คือ

^{๒๕} ไม่ฉลาดในลักษณะ หมายถึงคนพาลและบัณฑิตมีกรรมเป็นเครื่องหมายเหมือนกัน แต่ต่างกันที่คนพาลมีอกุศลกรรมเป็นเครื่องหมาย บัณฑิตมีกุศลกรรมเป็นเครื่องหมาย ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๓๔๗/๑๖๙.

^{๒๖} รวบถือ หมายถึงมองภาพด้านเดียว คือมองภาพรวมโดยเห็นเป็นหญิงหรือชาย เห็นว่ารูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสที่อ่อนนุ่ม เป็นอารมณ์ที่น่าปรารถนา ด้วยอำนาจฉันทราคะ อภิ.สง.อ.(ปาลี) ๑๓๕๒/๔๕๖-๔๕๗.

^{๒๗} แยกถือ หมายถึงมองภาพ ๒ ด้าน คือมองแยกแยะเป็นส่วน ๆ ไปด้วยอำนาจจกเลส เช่น เห็นมือเท้าว่าสวยหรือไม่สวย เห็นอาการยิ้มแย้ม หัวเราะ การพูด การเหลียวซ้ายแลขวาน่ารักหรือไม่น่ารัก ถ้าเห็นว่าสวยน่ารักก็เกิดอิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่น่าปรารถนา) ถ้าเห็นว่าไม่สวย ไม่น่ารัก ก็เกิดอนิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา) อภิ.สง.อ. (ปาลี) ๑๓๕๒/๔๕๖-๔๕๗.

^{๒๘} ม.ม. (ปาลี) ๑๒/๓๔๘/๓๐๙., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๔๘/๓๘๐.

๑. รู้จักรูป คือรู้จักมหาภูตรูป ๔ อุปาหารรูป ๒๔
๒. ฉลาดในลักษณะ คือรู้จักลักษณะคนพาลและบัณฑิต
๓. กำจัดไขขาง คือ ละ บรรเทา ทำให้อกุศลวิตกหมดสิ้นไป
๔. ปกปิดแผล คือสำรวมอินทรีย์ ๖ มิให้เกิดขึ้น
๕. สุมไฟ คือแสดงธรรมที่เล่าเรียนมาดีแล้วให้ผู้อื่นฟังโดยพิสดาร
๖. รู้จักทำน้ำ คือรู้จักเข้าไปหาภิกษุผู้เชี่ยวชาญในธรรมและวินัยเพื่อศึกษาหาความรู้

ต่อไป

๗. รู้จักธรรมที่ดื่มแล้ว คือรู้ธรรมรู้ธรรม (รู้เหตุและผล) เมื่อฟังธรรมจากผู้อื่น
๘. รู้จักทาง คือรู้จักอริยมรรคมีองค์ ๘
๙. ฉลาดในโคจร คือรู้ชัดสติปัญญา ๔
๑๐. รัตนมให้เหลือ คือรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร
๑๑. บุษยาภิกษุผู้เป็นเถระ เป็นรัตตัญญู บวชมานาน เป็นสังฆปิตร เป็นสังฆปริณายก

ด้วยการบูชายิ่ง คือตั้งเมตตาทายกรรม เมตตาวาจกรรม และเมตตานิกรรมไว้ในพระเถระผู้ใหญ่ ทั้งต่อหน้า และลับหลัง^{๒๙}

ทรงสรุปว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์คุณ ๑๑ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถถึงความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ในพระศาสนา^{๓๐}

(๔) ข้อสังเกต

ลักษณะที่ทรงเปรียบเทียบคนเลี้ยงโคผู้ไม่ฉลาดกับภิกษุผู้ไม่ฉลาด และคนเลี้ยงโคผู้ฉลาดกับภิกษุผู้ฉลาดเช่นนี้ อรรถกถาเรียกว่า **จตุรสสา กถา** หรือ **กถาจตุรัส** คือกถาที่ผูกเงื่อนไขไว้ ๔ เงื่อนไข และลักษณะที่ทรงสรุปจากการเปรียบเทียบ ๔ เงื่อนนั้น อรรถกถาเรียกว่า **นิสินนวัตติกา กถา** คือ **กถาที่รวบรัดไว้ด้วยเชือกหนัง**^{๓๐} ก็คงหมายถึง ทรงเปรียบเทียบไว้อย่างแนบเนียนและแนบแน่น

๔.๕ เนื้อหาและสาระสำคัญในจุฬโคपालสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จุฬโคपालสูตร หมายถึง **พระสูตรว่าด้วยคนเลี้ยงโคสูตรเล็ก** ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เช่นเดียวกับมหาโคपालสูตร แต่มีรายละเอียดน้อยกว่า จึงเรียกว่า **สูตรเล็ก** เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

^{๒๙} ม.ม. (ปาลี) ๑๒/๓๔๙/๓๐๙., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๔๙/๓๘๓.

^{๓๐} ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๓๔๖/๑๖๕.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำคงคา เขตเมืองอุกกเจลา แคว้นวัชชี^{๓๑} โดยทรงปรารภเหตุการณ์ในอดีตที่เกิดขึ้น ณ ที่ที่ประทับนั้น ตรัสเล่าเชิงเปรียบเทียบให้ภิกษุทั้งหลายฟัง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชมาสยะ^{๓๒}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าเรื่องที่เกิดขึ้น ณ ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ๒ เรื่อง ทรงเปรียบเทียบให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ๒ กรณี ดังนี้

๑) ครั้งหนึ่งในสารทกาลทำยฤดูฝน คนเลี้ยงโคชาวแคว้นมคธคนหนึ่งต้อนฝูงโคข้ามแม่น้ำคงคาไปยังฝั่งเหนือซึ่งอยู่ในเขตแคว้นวิเทหะ ตรงที่ต้อนฝูงโคลงแม่น้ำนั้นไม่ใช่ท่าข้าม ฝูงโคว่ายเข้าไปในวังวนของกระแสน้ำกลางแม่น้ำถึงแก่ความตายหมดทั้งฝูง ทั้งนี้เพราะคนเลี้ยงโคนั้นไม่ฉลาด ไม่รู้จักท่า ไม่พิจารณาฝั่งนี้และฝั่งโน้นให้ดีก่อน ฉันทใด ภิกษุก็ฉันทนั้น คือไม่ฉลาดในโลกนี้ ไม่ฉลาดในโลกหน้า ไม่ฉลาดในธรรมอันเป็นที่อยู่แห่งมาร^{๓๓} ไม่ฉลาดในธรรมอันไม่เป็นที่อยู่แห่งมาร^{๓๔} ไม่ฉลาดในธรรมอันเป็นที่อยู่แห่งมัจจุ ไม่ฉลาดในธรรมอันไม่เป็นที่อยู่แห่งมัจจุ ชนเหล่าใดมานับถือเลื่อมใส เข้าใจว่าคำสอนของภิกษุเช่นนั้นเป็นสิ่งอันตนพึงดำเนินตาม ความเข้าใจของชนเหล่านั้นจักเป็นไปเพื่อสิ่งที่มีใช้ประโยชน์ เพื่อความทุกข์ตลอดกาลนาน

๒) ครั้งหนึ่งในสารทกาลทำยฤดูฝน คนเลี้ยงโคชาวแคว้นมคธต้อนฝูงโคข้ามฝั่งแม่น้ำคงคาไปฝั่งตรงกันข้ามซึ่งอยู่ในเขตแคว้นวิเทหะ ตรงที่ข้ามเป็นทำนน้ำ เขาพิจารณาฝั่งนี้และฝั่งโน้นโดยรอบคอบแล้ว จึงปล่อยโคจำฝูงให้ข้ามไปก่อน โคนั้นว่ายตัดกระแสน้ำไปถึงฝั่งโน้นโดยสวัสดิภาพ แล้วจึงปล่อยโคที่มีกำลังและโคที่ฝึกฝนมาดีแล้วลงไปแม่น้ำเป็นพวกที่ ๒ โคนเหล่านั้นก็ว่ายตัดกระแสน้ำไปถึงฝั่งโน้นโดยสวัสดิภาพอีก จากนั้นจึงปล่อยโคหนุ่มโคสาวไป ก็ว่ายไปถึงฝั่งโน้นโดยสวัสดิภาพอีก จากนั้นจึงปล่อยลูกโคที่มีกำลังน้อยให้ว่ายตัดกระแสน้ำไปถึงฝั่งโน้นได้โดยสวัสดิภาพ และซุดซุดท้ายเขาปล่อยลูกโคที่เพิ่งเกิดในวันนั้นให้ว่ายตามเสียงแม่โคไปจนถึงฝั่งโน้นได้โดยสวัสดิภาพเช่นเดียวกัน ทรงชี้ว่า เป็นเพราะความฉลาดของคนเลี้ยงโค ฉันทใด ภิกษุก็ฉันทนั้นเหมือนกัน

ในเรื่องนี้ทรงเปรียบเทียบไว้ ๒ ประเด็น คือ

^{๓๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๕๐/๓๑๓., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๐/๓๘๕.

^{๓๒} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๑๑๐.

^{๓๓} ธรรมอันเป็นที่อยู่แห่งมาร หมายถึงธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๐/๑๗๔ อีกนัยหนึ่งหมายถึง มาร ๕ จำพวก คือ (๑) กิเลสมาร (๒) ชันธมาร (๓) อภิสังขารมาร (๔) เทวปุตตมาร (๕) มัจจุมาร ม.ม. ฎีกา (บาลี) ๒/๓๕๐/๒๔๕.

^{๓๔} ธรรมอันไม่เป็นที่อยู่แห่งมาร หมายถึงโลกุตตรธรรม ๔ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๐/๑๗๔.

๑) ทรงเปรียบเทียบคนเลี้ยงโคผู้ฉลาดที่ต้อนฝูงโคไปสู่ที่หมายได้โดยสวัสดิภาพว่า เหมือนกับสมณะหรือพราหมณ์ผู้ฉลาดในเรื่องโลกนี้และโลกหน้า รู้ทั่วถึงธรรมที่เป็นโลกิยะและโลกุตระ เพราะสามารถชักนำผู้อื่นให้ได้รับความสุขพ้นทุกข์ทั้งปวงได้

๒) ทรงเปรียบเทียบโคที่ว่ายตัดกระแสน้ำไปถึงฝั่งโน้นโดยสวัสดิภาพ กับภิกษุในพระศาสนา^{๓๕} ดังนี้

๑. โคจำฝูง เปรียบเหมือนพระอรหันตชีนาสพ

๒. โคที่มีกำลังและโคที่ได้รับการฝึกมาดีแล้ว เปรียบเหมือนพระอริยบุคคลชั้นอนาคามี

๓. โคหนุ่มสาว เปรียบเหมือนพระอริยบุคคลชั้นสกทาคามี

๔. ลูกโคที่มีกำลังน้อย เปรียบเหมือนพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน

๕. ลูกโคตัวเล็กที่เพิ่งเกิด เปรียบเหมือนพระอริยบุคคลชั้นโสดาบันฉัฆมานุสारी^{๓๕} และสัทธานุสारी^{๓๖}

ทรงสรุปไว้ในตอนท้ายว่า พระองค์เองคือผู้ฉลาดในเรื่องโลกนี้และโลกหน้า ผู้รู้ทั่วถึงธรรมทั้งปวง ซึ่งเปรียบเหมือนคนเลี้ยงโคผู้ฉลาดนำฝูงโคไปสู่ที่หมายได้โดยสวัสดิภาพ^{๓๗}

(๔) ข้อสังเกต

เนื้อหาของพระสูตรนี้มีความชัดเจนสมบูรณ์ในตัวแล้ว ถ้าจะถามว่า จุดหมายที่ทรงแสดงพระสูตรนี้คืออะไร นอกจากทรงแสดงเปรียบเทียบให้เห็นปฏิบัติของผู้เป็นศาสดา และภูมิธรรมของพระอริยบุคคลต่าง ๆ แล้ว คำตอบน่าจะอยู่ที่คาถาประพันธ์ตอนท้ายของพระสูตรนี้ โดยเฉพาะ ๒ บรรทัดสุดท้ายที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มากด้วยความปราโมทย์ ปรรณธรรมอันเป็นแดนเกษม”^{๓๘} นั่นคือทรงมุ่งหมายที่จะเร่งเร้าให้พุทธบริษัทมีอุตสาหะ มีกำลังใจ และมีความมุ่งมั่นแน่วแน่ดำเนินตามอริยมรรคากว่าจะลู่ถึงพระนฤพานอันเป็นแดนเกษมได้ในที่สุด

^{๓๕} ฉัฆมานุสारी หมายถึงผู้แล่นไปตามธรรม ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล มีปัญญาแก่กล้า บรรลุผลแล้วกลายเป็นทิวฐิปัตตะ (ผู้บรรลุธรรมด้วยความเห็นถูกต้อง) อง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๔๙/๕๕, อง.สตตก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๒, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๒/๑๗๕.

^{๓๖} สัทธานุสारी คือ ผู้แล่นไปตามศรัทธาท่านผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผลมีศรัทธาแก่กล้า บรรลุผลแล้วกลายเป็นสัทธาวิมุต (ผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา) เรียกว่า มัคคสมังคิบุคคลชั้นต้น (ปฐมมัคคสมังคิ) หรือผู้รั้งพร้อมด้วยโสดาปัตติมรรค อง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๔๙/๕๕, อง.สตตก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๒, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๒/๑๗๕.

^{๓๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๕๒/๓๑๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๒/๓๘๗.

^{๓๘} ธรรมอันเป็นแดนเกษม หมายถึงอรหัตตผล ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๒/๑๗๕.

๔.๖ เนื้อหาและสาระสำคัญในจุฬาลงกรณ์สูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จุฬาลงกรณ์สูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยสังกนิครนถบุตรสูตรเล็ก ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลผู้ทูลถามปัญหา เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สังกนิครนถบุตรขณะประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี^{๓๙} เพื่อตอบปัญหาของสังกนิครนถบุตรที่ทูลถามเพื่อโต้ว่าทะกับพระองค์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีเก^{๔๐}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุเทศ สังกนิครนถบุตรหรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า สังกนิครนถ อาศัยอยู่ในกรุงเวสาลี ถือตัวเป็นปราชญ์ ได้ประกาศในที่ชุมนุมว่าสมณะหรือพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์หรือเป็นครูของหมู่คณะ หรือแม้แต่ผู้ที่ประกาศตนว่าเป็นพระอรหันต์ผู้ปราศจากกิเลสทั้งหลาย ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบก็ตาม เมื่อมาโต้ว่าทะกับเราแล้ว ไม่ประหม่าตัวสิ้นหวั่นไหว ไม่มีเหงื่อไหลไทรมอกมาจากกรักแระ เรายังไม่เห็นเลยสักคนเดียว อย่างไรก็ตาม แม้สิ่งไว้วิญญูณเช่นเสาเป็นต้นถ้ามาโต้ว่าทะกับเรา เสาก็ยังต้องกลัวตัวสิ้นหวั่นไหว”

เช้าวันหนึ่ง สังกนิครนถเห็นพระอัสสชีกำลังเดินเข้าไปบิณฑบาตในกรุงเวสาลี จึงเข้าไปหาขอสนทนาด้วย และได้ถามพระเถระว่า พระสมณโคดมแนะนำสาวกอย่างไร คำสอนส่วนใหญ่ว่าด้วยเรื่องอะไร พระเถระตอบว่า ทรงสอนว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญูณ ไม่เที่ยง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญูณ ไม่ใช่อดีตตา สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่ใช่อดีตตา ธรรมทั้งปวงไม่ใช่อดีตตา พระผู้มีพระภาคตรัสสอนเรื่องนี้เป็นส่วนใหญ่ สังกนิครนถกล่าวว่า พระสมณโคดมเห็นผิด เห็นชั่ว ถ้าตนมีโอกาสเข้าเฝ้า จะโต้ว่าทะทำให้ถายถอนความเห็นผิดเห็นชั่วนี้ให้ได้

จากนั้นสังกนิครนถได้เข้าเฝ้าพวกเจ้าลิจฉวีจำนวน ๕๐๐ องค์ที่กำลังประชุมปรึกษาข้อราชการอยู่ในหอประชุม ทูลเล่าเรื่องที่ตนได้กล่าวกับพระอัสสชิให้ทรงทราบ และทูลเชิญให้เสด็จไปฟังการโต้ว่าทะระหว่างตนกับพระสมณโคดมที่ป่ามหาวันเขตกรุงเวสาลีในวันนั้น จะได้เห็นตนฉลาดกว่าทะของพระสมณโคดมออกมาด้วยวาทะของตน เหมือนบุรุษมีกำลังจับขนกแกแล้วฉลาดออกมาเล่น (สังกนิครนถยังได้พูดอ้างว่า

^{๓๙} ม.ม. (ปาลี) ๑๒/๓๕๓/๓๑๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๓/๓๘๘.

^{๔๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒, หน้า ๑๑๒.

จะทำกับพระสมณโคดมให้เหมือนอย่างนั้นอย่างนี้อีกหลายอย่าง) กล่าวแล้วก็ออกเดินทางมุ่งหน้าไปยังภูฏาคารศาลาในป่ามหาวัน โดยมีพวกเจ้าลิจฉวีจำนวน ๕๐๐ องค์เสด็จตามไปเป็นขบวน

๒) ภาคนิทเทส เมื่อไปถึงก็ทูลขออนุญาตถามปัญหา พอพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตก็ทูลถามอย่างที่ว่าถามพระอัสสชิ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสตอบอย่างที่ว่าพระอัสสชิตอบทุกประการ สัจจนิกครนธ์แย้งโดยใช้อุปมาโวหารว่า พืชพันธุ์ไม้จำต้องอาศัยแผ่นดินจึงเจริญออกงามไปบุลย์ได้ ฉันทไค หรือคนจำต้องอาศัยแผ่นดินเป็นที่ทำมาหากินจึงเจริญก้าวหน้าได้ ฉันทไค ชั้นที่ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ก็ต้องมีอยู่ในฐานะเป็นตัวตน ดุจแผ่นดิน คนเราต้องอาศัยชั้นนี้จึงเสวยผลบุญผลบาปได้ ฉันทไค นั้น ทรงย้อนถามว่า “ท่านเห็นว่าชั้นที่ ๕ เป็นอิตตาของท่านใช่หรือไม่” ทูลตอบว่า “ใช่ มหาชนเห็นอย่างนี้” ตรัสถามว่า “มหาชนเห็นอย่างไรไม่สำคัญ แต่ท่านเห็นว่าชั้นที่ ๕ เป็นอิตตาของท่านใช่หรือไม่” สัจจนิกครนธ์ทูลตอบยืนยันว่าใช่ ตนก็เห็นอย่างนั้น ตรัสถามว่า “พระมหากษัตริย์ผู้ได้รับมูรธาภิเษก^{๔๑}แล้ว มีพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดในพระราชอาณาจักรของพระองค์แล้ว เช่น มีพระราชอำนาจในการประหารชีวิต การริบทรัพย์ การเนรเทศ ใช่หรือไม่” ทูลตอบว่า ใช่ ทรงย้อนถามว่า “ท่านกล่าวว่า รูปเป็นอิตตาของท่าน ท่านมีอำนาจในรูปนั้นว่า จงเป็นอย่างนั้นเถิด อย่าเป็นอย่างนั้นเลย ใช่หรือไม่”

สัจจนิกครนธ์นี้ ตรัสถามซ้ำถึง ๓ ครั้ง สัจจนิกครนธ์ก็ยังนิ่ง ขณะนั้นยักษ์วชิรปาณี^{๔๒}ถือกระบองเพชรมีไฟลุกโชติช่วงยืนอยู่ในอากาศเบื้องบนสัจจนิกครนธ์ ในที่สุดสัจจนิกครนธ์ก็จำต้องยอมรับว่าตนไม่มีอำนาจบังคับบัญชาให้รูปเป็นไปตามที่ตนต้องการได้ จากนั้นทรงซักถามไล่เลียงจากเวทนาไปจนถึงวิญญาณ แล้วตรัสว่า ท่านจงมนสิการเถิด^{๔๓} ครั้นมนสิการแล้วจึงตอบ เพราะคำหลังกับคำก่อนหรือคำก่อนกับคำหลังของท่านไม่ตรงกัน สัจจนิกครนธ์ต้องยอมจำนนว่าไม่มีอำนาจบังคับได้เช่นเดียวกับรูป ทรงซักต่อไปว่า “ชั้นที่ ๕ เที่ยงหรือไม่เที่ยง” ทูลตอบว่า ไม่เที่ยง ตรัสถามว่า “สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข” ทูลตอบว่า เป็นทุกข์ ตรัสถามว่า “สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา ควรหรือไม่ที่จะถือว่า นั่นเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอิตตาของเรา” ทูลตอบว่า ไม่ควร ตรัสถามต่อไปว่า “ผู้ใดยึดติดทุกข์ ยินดีในทุกข์ เห็นว่าทุกข์นั้นเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอิตตาของเรา ผู้นั้นทำให้ทุกข์สิ้นไปได้หรือไม่” ทูลตอบว่า ไม่ได้ ตรัสถามย้ำว่า “ท่านติดทุกข์ ยึดทุกข์ ตามเห็นว่าทุกข์นั้นเป็นของเรา เป็นอิตตาของเราใช่หรือไม่” ทูลตอบว่า ใช่

ตรัสเปรียบเทียบว่า

“บุรุษผู้ต้องการแก่นไม้ เทียวหาแก่นไม้ในป่า เห็นต้นกล้วยใหญ่ ลำต้นตรง กำลังรุ่ม ยังไม่ทันตกเครือ เขาเข้าไปตัดต้นกล้วยนั้นให้ล้มลง แล้วตัดยอด ลิดใบออก เขาพยายามหาแก่น ก็ผิดหวัง เขาไม่พบแม้แต่

^{๔๑} มูรธาภิเษก ในที่นี้หมายถึงพิธีหลังน้ำรดพระเศียรในการพระราชพิธีราชาภิเษก. ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๙๑๖.

^{๔๒} ยักษ์วชิรปาณี ในที่นี้หมายถึงท้าวสักกเทวราช ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๓๕๗/๑๘๕.

^{๔๓} มนสิการ ในที่นี้หมายถึงการพิจารณาไตร่ตรองแล้วทรงจำไว้ในใจ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๘/๑๘๖.

กระพีของกล้วย ข้อนั้นฉันใด เราพยายามซักถามท่านให้กล่าวแก้ว่าทะของตัวเอง ท่านก็ว่างเปล่า ยอมแพ้ไปเอง ฉะนั้น”

จากนั้นได้ตรัสถึงคำประกาศอวดตัวของสัจจนิกครนถ์ในท่ามกลางมหาชนชาวกรุงเวสาลีดังปรากฏข้างต้นและตรัสเพิ่มเติมว่า “บัดนี้ หยาดเหงื่อของท่านบางหยาดหยดจากหน้าผากลงมาตามผ้าห่มแล้วตกลงสู่พื้น ส่วนเหงื่อของเราไม่มีเลย” สัจจนิกครนถ์นั่งนิ่ง เก้อเขิน คอตก ก้มหน้า หงอยเหงา ไม่มีปัญญาจะคิดโต้เถียงต่อไปอีก

เจ้าลิจฉวีองค์หนึ่งพระนามว่าทุมมุขะตรัสเปรียบเทียบกับขึ้นว่า พระผู้มีพระภาคทรงหักทิฐฐิของสัจจนิกครนถ์ เหมือนพวกเด็กจับปูในสระโบกขรณีมาหักก้ามจนปูไม่สามารถถลบลงสระได้อีกแล้ว สัจจนิกครนถ์หันไปกล่าวตำหนิเจ้าลิจฉวีทุมมุขะว่า “ไม่ใช่เรื่องของท่าน” แล้วทูลถามเพื่อขอความรู้ว่า “สาวกของพระองค์ข้ามพ้นความสงสัยได้ด้วยเหตุใด” ตรัสตอบว่า “ด้วยความเห็นตามความเป็นจริงว่า ชั้น ๕ ทุกชนิดไม่เป็นของเรา เราไม่เป็นนั้น นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา” สัจจนิกครนถ์ทูลถามต่อไปว่า “ภิกษุจะเป็นพระอรหันตชีณาสพด้วยเหตุใด” ตรัสตอบว่า “ด้วยการไม่ยึดถือชั้น ๕ ว่า เป็นของเรา เราเป็นนั้น นั่นเป็นอัตตาของเรา” แล้วทรงสรุปว่า สาวกผู้ปฏิบัติจนประลฤถึงความหลุดพ้นโดยชอบเช่นนี้ย่อมเกิดอนุตตรริยะ (ภาวะอันเลิศไม่มีคุณอื่นจะยิ่งกว่า) ๓ ประการ คือ **ทตสนานุตตรริยะ** (เครื่องเห็นอันเยี่ยม คือญาณปัญญา) **ปฏิบัติทานุตตรริยะ** (การปฏิบัติอันเยี่ยม คือมรรคมีองค์ ๘) และ **วิมุตตานุตตรริยะ** (การพ้นอันเยี่ยม คือนิพพาน) สาวกนั้นย่อมสักการบูชาตถาคตว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นตรัสรู้แล้ว^{๔๔} ทรงแสดงธรรมเพื่อให้ตรัสรู้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงฝึกพระองค์แล้ว^{๔๕} ทรงแสดงธรรมเพื่อฝึกตน พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงสงบแล้ว^{๔๖} ทรงแสดงธรรมเพื่อความสงบ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงข้ามพ้นแล้ว^{๔๗} ทรงแสดงธรรมเพื่อให้ข้ามพ้น ทรงแสดงธรรมเพื่อปรินิพพาน การสนทนาจบลงด้วยสัจจนิกครนถ์ขอนิมนต์พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ไปฉันภัตตาหารในอารามของตนในวันรุ่งขึ้น^{๔๘}

(๔) ข้อสังเกต

ในอรรถกถาเล่าประวัติของสัจจนิกครนถ์ไว้ละเอียดพอสมควร ขอนำมาเสนอเพื่อประดับปัญญาโดยสังเขป ดังนี้

สัจจนิกครนถ์เกิดในกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี บิดามารดาเป็นนิครนถ์ ก่อนที่นิครนถ์ชาย-หญิงคู่นี้จะแต่งงานกัน แต่ละท่านก็ได้เรียนวาทะ (วาทศิลป์) จนชำนาญถึง ๕๐๐ วาทะ และต่างก็เที่ยวทำไต่วาทะไปทั่วชมพูทวีปจนไม่มีใครสู้ได้ ต่อมานิครนถ์ชาย-หญิงคู่นี้ได้มาพบกันเป็นครั้งแรกในกรุงเวสาลี พวกเขาจึงจัดการให้ไต่วาทะกัน ปรากฏว่าต่างก็แก้วาทะของกันและกันได้ ไม่มีใครแพ้ไม่มีใครชนะ พวกเขาจึงจัดการให้

^{๔๔} ตรัสรู้ หมายถึงตรัสรู้ริยสัจ ๔ ประการ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๑/๑๘๙.

^{๔๕} ฝึกพระองค์ หมายถึงปราศจากกิเลส ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๑/๑๘๙, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๖๑/๒๕๕.

^{๔๖} สงบ หมายถึงสงบระงับกิเลสทั้งปวงได้ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๑/๑๘๙.

^{๔๗} ข้ามพ้น หมายถึงข้ามพ้นโอฆะ ๔ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๑/๑๘๙.

^{๔๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๖๒/๓๒๕., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๖๒/๔๐๐.

แต่งงานกัน แล้วพระราชทานเรือนให้อยู่ พระราชทานส่วยให้ใช้จ่ายเลี้ยงชีพ ทั้งสองให้กำเนิดธิดา ๔ คน ชื่อสังจา โลลา ปฎาจารา และสลาวิตกา และให้กำเนิดบุตร ๑ คน คือสังจกะ ซึ่งเป็นคนสุดท้อง ธิดาและบุตรได้เรียนวาทะจากบิดา ๕๐๐ วาทะ และจากมารดา ๕๐๐ วาทะ แต่สังจกะฉลาดไหวพริบดีกว่าพี่สาวทั้ง ๔ คน ธิดาและบุตรทุกคนถือปฏิบัติตามประเพณีของบิดามารดา คือออกบวชเป็นนิครนถ์ เฉพาะธิดา ๔ คน มารดาได้กำหนดวิธีชีวิตให้ว่า เมื่อบวชแล้วให้เที่ยวสอนธรรมประกาศลัทธิโดยวิธีไต่วาทะไปตามที่ต่าง ๆ ถ้าไต่วาทะแพ้แก่ชายใด ให้ยอมตนเป็นภรรยาของชายนั้น แต่ถ้าชายนั้นเป็นนักบวชให้ฝากตัวเป็นศิษย์ของชายนั้นตลอดชีวิต ปรากฏว่านิครนถ์หญิงทั้ง ๔ คนนี้ไต่วาทะแพ้แก่พระสารีบุตร จึงขอบวชเป็นภิกษุณีและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

นอกจากเรียนวาทะจนชำนาญทั้ง ๑,๐๐๐ วาทะแล้ว สังจกนิครนถ์ยังเรียนหลักคำสอนในลัทธินิครนถ์และลัทธิอื่น ๆ อีกหลายลัทธิ จนได้รับยกย่องจากมหาชนว่าเป็นนักปราชญ์และได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระอาจารย์ของพระราชกุมารลิจฉวีทั้งหลายในกรุงเวสาลีนั่นเอง เมื่อมหาชนเคารพนับถือมากขึ้น ๆ สังจกนิครนถ์เองก็หลงตัวเองว่ามีปัญญามากขึ้น ๆ จนเกรงว่าท้องจะแตก จึงใช้แผ่นเหล็กคาคัดท้องไว้^{๔๙}

๔.๗ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาสังจกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหาสังจกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยสังจกนิครนถบุตรสูตรใหญ่ ขึ้นนี้ตั้งตามชื่อบุคคลผู้ทูลถามปัญหาซึ่งเป็นคนเดียวกับในจุฬาสังจกสูตร เนื่องจากพระสูตรนี้มีเนื้อหากว้างขวางกว่าจึงเรียกว่า สูตรใหญ่ (มหา) เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สังจกนิครนถบุตร หรือสังจกนิครนถ์ ขณะประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี^{๕๐} เพื่อตอบปัญหาของสังจกนิครนถ์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จึงจัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวาสิกะ^{๕๑}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

สังจกนิครนถ์ได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคอีกครั้งหนึ่ง ณ ที่เดิม ครั้งนี้ได้ทูลถามเรื่องการอบรมกาย

^{๔๙} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๓/๑๗๕-๑๗๘.

^{๕๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๖๔/๓๒๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๖๔/๔๐๑.

^{๕๑} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๑๖.

(กายภาวนา)^{๕๒} และการอบรมจิต (จิตตภาวนา)^{๕๓} โดยปรารภว่า มีสมณพราหมณ์บางพวกอบรมกายอย่างเดียว ไม่อบรมจิต จึงได้เกิดทุกข์เวทนาทางกาย เช่น โรคน้ำแข็ง (อัมพาต) หัวใจแตก (หัวใจวาย) อาเจียนเป็นโลหิต จิตฟุ้งซ่าน เป็นบ้า เพราะไม่ได้อบรมจิต และมีสมณพราหมณ์บางพวกอบรมจิตอย่างเดียว ไม่ได้อบรมกาย จึงได้เกิดทุกข์เวทนาดังกล่าว เพราะไม่ได้อบรมกาย แล้วทูลถามว่า “สาวกของพระองค์คงจะอบรมจิตอย่างเดียว ไม่ได้อบรมกาย” ทรงย้อนถามว่า “การอบรมกายหมายถึงอะไร” ทูลตอบว่า “หมายถึงการบำเพ็ญตบะอย่างเช่นตบะของนันทวัจฉโคตร กิสิสัจจโกตร และมักขลิโคสาล” (ซึ่งหมายถึงการทรมานร่างกาย) ตรัสถามว่า “การอบรมจิตหมายถึงอะไร” สัจจนิครนธ์ตอบไม่ได้ จึงตรัสสรุปว่า สัจจนิครนธ์เข้าใจการอบรมกายไม่ถูกต้อง แล้วจะเข้าใจการอบรมจิตได้อย่างไร จากนั้นทรงอธิบายการอบรมกายและการอบรมจิตตามหลักพระพุทธศาสนามีใจความว่า

บุคคลผู้มีได้อบรมกาย อบรมจิต หมายถึงปุถุชนผู้ไม่ได้สติ (ไม่ได้ฟังธรรมจากสัตบุรุษ) เมื่อมีสุขเวทนาเกิดขึ้นก็ยินดีในสุขเวทนานั้น ครั้นสุขเวทนานั้นดับไป ทุกข์เวทนาเกิดขึ้น เขาก็เศร้าโศกเสียใจ รำพัน คร่ำครวญ เพราะไม่ได้อบรมกาย ไม่ได้อบรมจิต สุขเวทนาและทุกข์เวทนาจึงเกิดขึ้นครอบงำจิตของเขา

ส่วนบุคคลผู้ได้อบรมกาย ได้อบรมจิต หมายถึงอริยบุคคลในพระศาสนา เมื่อมีสุขเวทนาเกิดขึ้นก็ไม่ยินดีในสุขเวทนานั้น ครั้นสุขเวทนานั้นดับไป ทุกข์เวทนาเกิดขึ้น ก็ไม่เศร้าโศก ไม่เสียใจ ไม่รำพัน ไม่คร่ำครวญ เพราะได้อบรมกาย ได้อบรมจิตดีแล้ว

สัจจนิครนธ์กราบทูลกระทบทกระเทียบว่า “ข้าพเจ้าเลื่อมใสพระสมณโคตม เพราะพระสมณโคตมได้อบรมกายแล้ว ได้อบรมจิตแล้ว” ตรัสตอบว่า สัจจนิครนธ์พูดเช่นนั้นเพราะต้องการกระทบทกระเทียบพระองค์ แต่ทรงเล่าให้ฟังว่า เมื่อเราเป็นโภทิสต์ยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้มีความคิดว่า การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด^{๕๔} เป็นทางแห่งธุลี^{๕๕}

การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง^{๕๖} เมื่อพระองค์เสด็จออกผนวชแล้ว สุขเวทนาและทุกข์เวทนาครอบงำพระองค์ไม่ได้เลย

^{๕๒} กายภาวนา หมายถึงวิปัสสนาภาวนา (ภาวนาข้อที่ ๒ ในภาวนา ๒) คือการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง แต่สังกะ นิครนธบุตรกล่าวหมายเอาอดีตภพโยคของพวกนิครนธ์ ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๓๖๕/๑๙๒.

^{๕๓} จิตตภาวนา หมายถึงสมถภาวนา (ภาวนาข้อที่ ๑ ในภาวนา ๒) คือการฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ (ฝึกสมาธิ) ม.ม.อ.(บาลี) ๒/๓๖๕/๑๙๒., ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๕๒/๒๔๒, อง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๓๒/๗๖, อง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๗๙/๑๔๔.

^{๕๔} การอยู่ครองเรือนถือว่าเป็นเรื่องอึดอัด เพราะไม่มีเวลาว่างเพื่อจะทำกุศลกรรม แม้เรือนจะมีเนื้อที่กว้างขวางถึง ๖๐ ไร่ มีบริเวณภายในบ้านตั้ง ๑๐๐ โยชน์ มีคนอยู่อาศัยเพียง ๒ คน คือ สามิภรรยา ก็ยังถือว่าอึดอัด เพราะมีความท่วงกัวลกันและกัน ที.สี.อ.(บาลี) ๑๙๑/๑๖๓.

^{๕๕} ว่าเป็นทางแห่งธุลี เพราะเป็นที่เกิดและเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสอันทำจิตให้เศร้าหมอง เช่น ราคะ เป็นต้น ที.สี.อ.(บาลี) ๑๙๑/๑๖๓.

^{๕๖} นักบวชแม้จะอยู่ในเรือนยอด ปราสาทแก้วและเทพวิมาน ซึ่งมีประตูหน้าต่างมิดชิด ก็ยังถือว่าปลอดโปร่ง เพราะนักบวชไม่มีความยึดติดในสิ่งใด ๆ เลย ที.สี.อ.(บาลี) ๑๙๑/๑๖๓.

สัจจกนิครนถ์กราบทูลกระหอบกระเทียบต่อไปว่า “สุขเวทนาที่พอจะครอบงำจิตได้ และทุกขเวทนาที่พอจะครอบงำจิตได้ ไม่เกิดแก่พระสมณโคดมโดยแน่แท้” ตรัสตอบว่า สุขเวทนาและทุกขเวทนาเกิดกับพระองค์เหมือนกัน แล้วทรงเล่าเรื่องการแสวงหาโมกขธรรมตั้งแต่ทรงศึกษาในสำนักของอาหารดาบสและอุทกดาบส และทรงทำทุกกริยาแบบต่าง ๆ เพื่อชี้ให้เห็นว่า ทรงได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส ก็ทรงทนทำได้ แต่เมื่อไม่ได้รับผลอะไรก็ทรงเปลี่ยนวิธีปฏิบัติใหม่ จนได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสย้าว่า แม้สุขเวทนาที่เกิดขึ้นก็ครอบงำพระองค์ไม่ได้ แล้วตรัสถึงการประคองจิตของพระองค์ไว้ในตอนท้ายว่า

“เรารู้ยู่ว่า เมื่อเราแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อยบริษัท ถึงแม้บุคคลหนึ่งจะเข้าใจว่าพระสมณโคดมแสดงธรรมมุ่งมาที่เราเท่านั้น ท่านอย่าฟังเห็นอย่างนั้น ตถาคตย่อมแสดงธรรมแก่บุคคลเหล่านั้นโดยชอบเพื่อประโยชน์ให้รู้แจ้งอย่างเดียว และในตอนจบเรื่องหนึ่ง ๆ เราประคองจิตให้สงบตั้งมั่นเป็นสมาธิ ณ ภายในดำรงอยู่ในสมาธินิมิตเบื้องต้นนั้นตลอดนิตยกาล”

สัจจกนิครนถ์กราบทูลกระหอบกระเทียบต่อไปว่า “ควรเชื่อว่าพระสมณโคดมผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่พระสมณโคดมทราบที่อยู่หรือว่าพระองค์เป็นผู้จำวัดในเวลากลางวัน” ตรัสตอบว่า ทรงทราบดีว่าในตอนท้ายฤดูร้อน หลังจากกลับจากบิณฑบาตเสวยพระกระยาหารแล้ว ทรงปูสังฆาฏิ ๔ ชั้นประทับนอนตะแคงทางเบื้องขวา มีพระสติสัมปชัญญะ

สัจจกนิครนถ์แย้งว่า สมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวว่า การปฏิบัติอย่างนั้นเป็นการอยู่ด้วยความหลง ตรัสตอบว่า การจะถือว่าผู้ใดเป็นผู้หลงหรือไม่หลง ไม่ใช่ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น แล้วทรงอธิบายให้ฟังว่า อาสวะทั้งหลายที่ทำให้ไปเกิดในภพใหม่ ทำให้เกิดความกระวนกระวาย ให้มีวิบากเป็นทุกข์ ให้มีชาติ ชรา และมรณะต่อไป ผู้ใดยังละอาสวะเหล่านั้นไม่ได้ ผู้นั้นแลคือผู้หลง ส่วนผู้ใดละอาสวะเหล่านั้นได้ขาด ผู้นั้นแลคือผู้ไม่หลง

ในที่สุดสัจจกนิครนถ์ก็ยอมจำนน กล่าวคำสรรเสริญว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระโคดมผู้ที่ข้าพเจ้ามาสนทนากระหอบกระทั้ง และไต่ถามด้วยคำที่ปรุ้งแต่งมาอย่างดี ก็ยังมีพระฉวีวรรณผ่องใส ทั้งมีพระพักตร์เปล่งปลั่ง เพราะท่านเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า” แล้วกราบทูลว่า แม้ครูทั้ง ๖ คน มีครูปุณณกัสปะเป็นต้น เมื่อท่านเริ่มต้นไต่ถามท่านั้น ต่างก็นำเรื่องอื่นมาพูดกลบเกลื่อนชักนำให้พูดนอกเรื่อง ทั้งแสดงความโกรธเคืองไม่พอใจออกมาให้เห็น จบคำสรรเสริญแล้วก็ทูลลากลับไป^{๕๗}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า หลังจากสัจจกนิครนถ์พ่ายแพ้ในการไต่ถามทหะครั้งแรกตั้งความในจุฬาสัจจกสูตรนั้นแล้ว สัจจกนิครนถ์กลับมาไต่ถามทหะใหม่ คราวนี้เตรียมมาทหะมาอย่างดี ประเด็นแรกต้องการโจมตีพระสงฆ์สาวกของพระองค์เรื่องไม่อบรมกาย มีแต่อบรมจิต ซึ่งจะเกิดผลร้ายต่าง ๆ แต่ถูกโต้ตอบกลับอย่างมีเหตุผลจนยอมจำนน ประเด็นต่อมาคือกล่าวโจมตีพระผู้มีพระภาคหลายเรื่อง ในที่สุดก็ถูกโต้ตอบกลับจนต้องยอมจำนนอีก ความเป็นสุตรใหญ่ของมหาสัจจกสูตรอยู่ตรงนี้เอง

^{๕๗} ม.ม. (ปาลี) ๑๒/๓๘๙/๓๔๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๘๙/๔๒๐.

อนึ่ง ในอรรถกถาอธิบายว่า จุฬสังกตสูตรมีแค่ ๑ ภาณวาร ส่วนมหาสังกตสูตรมีถึง ๒ ภาณวาร รวมความว่าสังกตนิครนถ์ได้ฟังพระธรรมเทศนาถึง ๓ ภาณวาร แต่ไม่ได้บรรลุมรรคผลอะไร ไม่ได้ขอบรรพชา ไม่ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัย ถามว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมแก่เขาทำไม ตอบว่า ทรงแสดงเพื่อผลในอนาคตกาล คือทรงเห็นว่าในชาตินี้เขาไม่มีอุปนิสัยพอจะรู้แจ้งธรรม แต่หลังจากพุทธปรินิพพานแล้ว ๒๐๐ ปี พระพุทธศาสนาจะไปเจริญในลังกา สังกตนิครนถ์จะไปเกิดที่นั่น เขาจะได้บรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา และจะบรรลุอรหัตผลเป็นพระชีนาสพมิชื่อว่า “กาฬพุทธรักขิตะ”^{๕๘}

๔.๘ เนื้อหาและสาระสำคัญในจุฬัตถมหาสังขยสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จุฬัตถมหาสังขยสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยความสิ้นตัณหาสูตรเล็ก ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เหตุที่เรียกว่า สูตรเล็ก เพราะมีเนื้อหาน้อยกว่า มหาตัณหาสังขยสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท้าวสักกะจอมเทพ ขณะประทับ อยู่ในปราสาทของนางวิสาขาไมคาร มาตา ณ บุพพาราม เขตกรุงสวตถิ^{๕๙} เพื่อตอบปัญหาของท้าวสักกะ เหตุเกิดของพระสูตรนี้ จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลี^{๖๐}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

เนื้อหาของพระสูตรนี้เป็นพระพุทธานุชาตโดยย่อ แต่มีการกล่าวถึง ๓ ครั้ง ๓ ตอนดังนี้

๑) ตอนที่ ๑ ท้าวสักกะจอมเทพเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ทูลถามว่า กล่าวโดยย่อ ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไรภิกษุจึงชื่อว่าผู้หลุดพ้นด้วยธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา มีความสำเร็จขั้นสูงสุด^{๖๑} มีความ

^{๕๘} ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๓๘๙/๒๐๑-๒๐๓.

^{๕๙} ม.ม. (ปาลี) ๑๒/๓๙๐/๓๔๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๙๐/๔๒๐.

^{๖๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒, หน้า ๑๒๐.

^{๖๑} มีความสำเร็จสูงสุด (อัจฉันตนิฏฐะ) หมายถึงผ่านที่สุดกล่าวคือความสิ้นไปและเสื่อมไปเพราะไม่มีธรรมเครื่องกำเริบอีก ได้แก่ ถึงพระนิพพาน ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๓๙๐/๒๐๕, อัง.เอกาทสก.อ. (ปาลี) ๓/๑๐/๓๘๓, ม.ม.ฎีกา (ปาลี) ๒/๓๙๐/๒๖๖.

เกษมจากโยคะสูงสุด^{๖๒} ประพฤติพรหมจรรย์ถึงที่สุด^{๖๓} มีที่สุดอันสูงสุด^{๖๔} เป็นผู้ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ตรัสตอบว่า เมื่อภิกษุได้สดับว่า ธรรมทั้งปวง^{๖๕} ไม่ควรยึดมั่น เธอรู้ยิ่งธรรมทั้งปวงนั้นแล้วกำหนดรู้ ธรรมทั้งปวงนั้น เมื่อสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือออกทุกขมสุขเวทนาเกิดขึ้น เธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความคลายกำหนด ความดับ และความสลัดทิ้งในเวทนาทั้งหลาย เมื่อเห็นความไม่เที่ยง ความคลายกำหนด ความดับ และความสลัดทิ้งในเวทนาทั้งหลายอยู่ เธอไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่นจึงไม่สะดุ้งหวาดหวั่น เมื่อไม่สะดุ้งหวาดหวั่นจึงดับกิเลสได้เฉพาะตน และรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้เพื่อบรรลอรุหัตผลอีกต่อไป ท้าวสักกะจอมเทพทรงชื่นชมพระพุทธานุภาพนี้แล้วทูลลาจากไป

๒) ตอนที่ ๒ พระมหาโมคคัลลานะซึ่งนั่งอยู่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาคและได้ฟังพระพุทธานุภาพนี้ด้วย คิดว่า ท้าวสักกะเข้าพระทัยพระพุทธานุภาพดีแค่ไหน จึงตามท้าวสักกะไปยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ด้วยฤทธิ์ ถามว่า พระผู้มีพระภาคตรัสเรื่องความหลุดพ้นด้วยธรรมเป็นที่สันตันทาโดยย่อว่าอย่างไร ท้าวสักกะไม่ทรงตอบ ตรัสชวนพระเถระไปชมเวชยันตปราสาท พระเถระจึงบันดาลอิทธิกาสิสังขาร^{๖๖} สำแดงฤทธิ์ให้เวชยันตปราสาทสั่นสะเทือน ท้าวสักกะจึงได้ตรัสบอกตามที่ได้ทรงฟังมาทุกประการ

๓) ตอนที่ ๓ พระมหาโมคคัลลานะกลับจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลเรื่องไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระพุทธานุภาพนี้ให้พระมหาโมคคัลลานะฟังอีกครั้งหนึ่ง^{๖๗}

^{๖๒} มีความเกษมจากโยคะสูงสุด หมายถึงบรรลธรรมที่สูงที่สุดอันปราศจากโยคะ ๔ คือ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา หมายถึงบรรลพระนิพพาน ชื่อว่าผู้มีความปลอดโปร่งจากโยคกิเลส ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๒/๒๐๕ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐/๑๒)

^{๖๓} ประพฤติพรหมจรรย์ถึงที่สุด หมายถึงอยู่จบพรหมจรรย์ แล้วมีสภาวะที่ไม่เสื่อมอีก ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๙๐/๒๐๕, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๙๐/๒๐๖๖.

^{๖๔} ที่สุดอันสูงสุด หมายถึงมีที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่อยู่จบแล้ว ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๙๐/๒๐๕, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๙๐/๒๖๖.

^{๖๕} ธรรมทั้งปวง หมายถึงชั้น ๕ อายุตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘ เป็นธรรมที่ไม่ควรยึดมั่นด้วยอำนาจตัณหาและทิฏฐิ เพราะเป็นภาวะไม่ดำรงอยู่โดยอาการที่บุคคลจะยึดถือได้ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๙๐/๒๐๕-๒๐๖.

^{๖๖} อิทธิกาสิสังขาร หมายถึงการแสดงฤทธิ์ ในที่นี้พระมหาโมคคัลลานะเถระ เข้าอาโปกสิณแล้วอธิษฐานว่า “ขอให้โอกาส (พื้นที่) อันเป็นที่ตั้งเฉพาะปราสาท จงเป็นน้ำ” แล้วใช้หัวแม่เท้ากดลงที่ซ้อฟ้าปราสาท ปราสาทนั้นสั่นสะท้านหวั่นไหวไปมา เหมือนบาตรวางไว้บนหลังน้ำ เอน้ำเคาะที่ขอบบาตร ก็หวั่นไหวไปมา อยู่หนึ่งไม่ได้ฉะนั้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๙๓/๒๑๑.

^{๖๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๙๕/๓๕๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๙๕/๔๒๖.

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระพุทธานุชาตโดยย่อนี้มีความสำคัญอย่างไรพระมหาโมคคัลลานะจึงหวังโยว่า ท้าวสักกะจะไม่เข้าใจจริง เพียงแต่ทรงแสดงความชื่นชมตามมารยาทเท่านั้น จึงตามไปถามถึงชั้นดาวดึงส์แล้ว กลับถวายรายงานให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบ พระพุทธองค์ก็ทรงยืนยันว่าได้ตรัสอย่างนั้นจริง พระพุทธานุชาตโดยย่อนี้ทรงแสดงเพื่อตอบปัญหาที่ว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไรจึงจะเชื่อว่าเป็นผู้หลุดพ้นด้วยธรรมเป็นที่สิ้น ตัณหา คือบรรลอรหัตผล ซึ่งเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ในพระศาสนา นี้ พระพุทธานุชาตโดยย่อนี้จึงอาจจำแนก เป็นขั้นตอนได้ดังนี้

๑) ต้องศึกษาว่าธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น คำว่า *ธรรมทั้งปวง* ในที่นี้ หมายถึง (๑) ชั้น ๕ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) (๒) อายตนะ ๑๒ (คือ อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖) (๓) ธาตุ ๑๘ (คือ จักขุ โสตะ ชานะ ชิวหา กายะ รูปะ สัททะ คันธะ รสะ โผฏฐัพพะ จักขุวิญญาณ โสต วิญญาณ ชานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ และธัมมะ) คำว่า *ไม่ควรยึดมั่น* หมายถึง ไม่ควรยึดมั่นด้วยอำนาจตัณหา (ตัณหาวิจริต ๑๐๘) และทิฏฐิ (มิจฉาทิฏฐิ ได้แก่ ทิฏฐิ ๖๒)

๒) ต้องพิจารณาให้รู้ยิ่งว่า ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น คำว่า *รู้ยิ่ง* ในที่นี้หมายถึง รู้ด้วยญาณ ปริยญา คือการกำหนดรู้ขั้นรู้จัก ได้แก่ รู้จักว่าชั้น อายตนะและธาตุเหล่านี้เป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

๓) ต้องกำหนดรู้ว่า ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น คำว่า *กำหนดรู้* ในที่นี้หมายถึง รู้ด้วยตรีน ปริยญา คือการกำหนดรู้ขั้นพิจารณา ได้แก่พิจารณาชั้น อายตนะ และธาตุเหล่านี้ตามสภาวะที่เป็นจริงว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

๔) เมื่อมีเวทนาใด ๆ เกิดขึ้น ให้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความคลายกำหนด ความดับ และความสลัดทิ้งในเวทนานั้น ๆ คำว่า *เวทนา* หมายถึง ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ ซึ่งเกิดจาก ผัสสะต่าง ๆ เช่น ผัสสะจากจักขุ คือรูปและจักขุวิญญาณกระทบกัน

๕) เมื่อพิจารณาเห็นเช่นนั้นอยู่ ก็จะไม่ยึดมั่นอะไรในโลก

๖) เมื่อไม่ยึดมั่น ก็จะไม่สะดุ้งหวาดหวั่น

๗) เมื่อไม่สะดุ้งหวาดหวั่น ก็จะดับกิเลสได้ และรู้ชัดว่า อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว คือบรรลอรหัตผลแล้ว

๔.๙ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาตณหาสังขยสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหาตณหาสังขยสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยความสิ้นตัณหาสูตรใหญ่* ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า *เอวมเม สุตี ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้*

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๖๘} โดยทรงปรารภความเห็นผิด (ทิฏฐิ)^{๖๙} ของภิกษุชื้อสาติ หรือพระสาติผู้เป็นบุตรชาวประมง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทอรรถอุปบัติกะ^{๗๐}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระสาติมีความเห็นว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “วิญญานนี้แลมิใช่อื่นท่องเที่ยวไป แล่นไป” เพื่อนพรหมจรรย์ว่ากล่าวตักเตือนว่า ท่านเข้าใจผิด พระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสเช่นนั้น แต่ตรัสว่าวิญญานอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น ถ้าไม่มีปัจจัย วิญญานก็เกิดไม่ได้ สาติภิกษุไม่เชื่อ ยืนยันว่าตนได้รู้ทั่วถึงพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง เรื่องวิญญานทรงแสดงไว้อย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายนำความไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์รับสั่งให้เรียกพระสาติมาเฝ้าและตรัสถามว่าเป็นความจริงหรือไม่ พระสาติกราบทูลว่าเป็นความจริง

๒) ภาคนิทเทส

๑. ตรัสถามว่า วิญญานนั้นเป็นอย่างไร ทูลตอบว่า เป็นสภาวะที่พูดได้ รับรู้ได้ เสวยวิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่วในที่นั้น ๆ (ในภพภูมิที่เกิด) ตรัสถามว่า ได้ฟังเรื่องวิญญานเช่นนี้ที่ไหน ตรัสแก่ใคร เมื่อพระสาตินิ่ง จึงตรัสต่อไปว่า วิญญานอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น ไม่มีปัจจัยก็เกิดไม่ได้ (หมายความว่า วิญญานไม่ใช่อดีตชาติที่เที่ยงแท้ถาวรอย่างที่พระสาติเข้าใจ)

๒. ทรงดำหนิว่า กล่าวต่อพระองค์ ผู้กล่าวเช่นนั้นชื่อว่าชุดตนเอง (คือทำให้ไม่เจริญงอกงามในพระศาสนา) จะประสบสิ่งไม่ใช่บุญเป็นอันมาก จะได้รับความทุกข์ตลอดกาลนาน

๓. จากนั้นทรงสอบสวนความเข้าใจของภิกษุทั้งหลายในเรื่องนี้เพื่อสอนพระสาติ โดยตรัสถามว่า พระสาติจะเจริญงอกงามในพระศาสนาหรือไม่ ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่าไม่เจริญ ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลายรู้ทั่วถึงพระธรรมที่พระองค์ทรงแสดงไว้เหมือนที่พระสาติกล่าวต่อพระองค์หรือไม่ ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่าไม่ได้รับรู้เช่นนั้น เพราะพระองค์ตรัสว่าวิญญานอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น ถ้าไม่มีปัจจัยวิญญานเกิดขึ้นไม่ได้ ตอนนี้พระสาตินิ่งนิ่ง คอดก ก้มหน้า เก้อเขิน หมดปฏิภาณ พระองค์ตรัสชมเชยภิกษุเหล่านั้นว่าเข้าใจดีแล้ว และทรงอธิบายว่า วิญญานอาศัยปัจจัยใดเกิดขึ้น ก็มีชื่อตามปัจจัยนั้น เช่น วิญญานที่อาศัยจักขุเกิดขึ้นเรียกว่าจักขุวิญญาน เหมือนไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยไม้ เรียกว่าไฟไม้ อาศัยหญ้าเรียกว่าไฟหญ้า

๔. ตรัสถามความเห็นของภิกษุทั้งหลายเรื่องปัจจัยที่เป็นเหตุเกิด และปัจจัยที่เป็นเหตุดับแห่งขันธ ๕ ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบตรงกับที่ตรัส จึงตรัสถามต่อไปว่า มีความสงสัยในการเกิดและการดับของขันธ ๕ หรือไม่ ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า มีความสงสัย ตรัสถามว่า เมื่อบุคคลเห็นการเกิดและการดับแห่ง

^{๖๘} ม.ม. (ปาลี) ๑๒/๓๙๖/๓๕๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๙๖/๔๒๗.

^{๖๙} ทิฏฐิ ในที่นี้หมายถึงสัสสตทิฏฐิ ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๓๙๖/๒๑๒.

^{๗๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย

ชั้นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบแล้ว เขาจะความสงสัยนั้นได้หรือ ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า ละได้ เมื่อตรัสถามว่า ภิกษุเหล่านั้นเห็นการเกิดและการดับแห่งชั้นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบหรือไม่ ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า เห็น และเมื่อตรัสถามว่าละความสงสัยได้หรือไม่ ทูลตอบว่า ละได้ ตรัสถามต่อไปจนภิกษุเหล่านั้นกราบทูลยืนยันว่า ท่านมิได้ติดอยู่กับทิวฏฐิอันบริสุทธิ์ (สัมมาทิวฏฐิที่เกิดจากวิปัสสนา) ว่าเป็นของตน แต่ถือว่าเป็นเพียงพาหะให้ไปถึงความหลุดพ้นแล้วทิ้งไป เหมือนคนโดยสารแพข้ามฝั่ง เมื่อถึงฝั่งแล้วก็ทิ้งแพไป^{๗๑}

๕. ตรัสว่า อาหาร ๔ ชนิด คือ

๑. กวฬิงการาหาร (อาหารคือคำข้าว)
๒. ผัสสาหาร (อาหารคือผัสสะ)
๓. มโนสญฺเจตนาหาร (อาหารคือสัจเจตนา หรือความจงใจ)
๔. วิญญาณาหาร (อาหารคือวิญญาณ)^{๗๒}

มีเพื่อช่วยให้สัตว์ดำรงอยู่ได้ และช่วยให้แสวงหาภพต่อไป แล้วทรงอธิบายเหตุเกิดและเหตุดับแห่งอาหารเหล่านั้นตามหลักปฏิจจนุปบาททั้งสายเกิดและสายดับ แล้วตรัสถามภิกษุเหล่านั้นว่า เมื่อรู้อย่างนี้แล้วจะนี่ย้อนถึงอดีตชาติของตนหรือไม่ว่า เราเคยมีมาแล้วหรือไม่เคยมีมา ได้เป็นอะไรมาแล้ว ได้เป็นอย่างไรมาแล้วก่อนมาเป็นอย่างนี้ ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า ไม่นึกย้อนอดีตชาติ ตรัสถามว่า จะนึกถึงอนาคตชาติของตนหรือไม่ว่าเราจักมีหรือจักไม่มี เราจักเป็นอะไร จักเป็นอย่างไร จักเป็นอะไรแล้วจักเป็นอะไรต่อไป ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า ไม่นึกถึงอนาคตชาติ ตรัสถามต่อไปจนภิกษุเหล่านั้นกราบทูลยืนยันว่าท่านไม่มีความสงสัยในสภาวะของตนและสภาวะของสัตว์ทั้งหลาย เพราะรู้เองเห็นเอง มิใช่กล่าวตามพระศาสดาเพราะความเคารพ ผู้รู้เห็นอย่างนี้ไม่ยกย่องศาสดาอื่น การถือข้อวัตร^{๗๓} การตื่นลัทธิ^{๗๔} และการถือมงคล^{๗๕} ของสมณพราหมณ์ทั้งหลายเพราะไร้แก่นสาร ตรัสยกย่องว่า คำที่พวกภิกษุกล่าวนั้นถูกต้อง แล้วทรงแสดงธรรมให้ฟัง

๖. ทรงแสดงว่า องค์ประกอบที่ทำให้สัตว์เกิดในครรภ์มี ๓ ประการ คือ

๑. ปีตมารดาอยู่ร่วมกัน
๒. มารดามีระดู
๓. มีคันธัพพะ^{๗๖} คือปฏิสนธิวิญญาณปรากฏขึ้น

^{๗๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๐๑/๓๔๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๑/๔๓๔.

^{๗๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๐๒/๓๔๙., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๒/๔๓๕.

^{๗๓} ข้อวัตร ในที่นี้หมายถึงวัตรเป็นคนใบ้ วัตรเยี่ยงช้าง วัตรเยี่ยงม้า วัตรเยี่ยงโค เป็นต้น ขุ.ม (ไทย) ๒๙/๒๗/๑๑๑.

^{๗๔} การตื่นลัทธิ หมายถึงความยึดมั่นความเห็นของตนว่า “นี่จริง อย่างอื่นไม่จริง” ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๐๗/๒๑๖-๒๑๗, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๔๐๗/๒๗๗.

^{๗๕} การถือมงคล หมายถึงการยึดถือรูปหรือเสียง เป็นต้นว่าเป็นมงคล ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๐๗/๒๑๖-๒๑๗, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๔๐๗/๒๗๗.

^{๗๖} คันธัพพะ ในที่นี้หมายถึงสัตว์ผู้จะมาเกิดในครรภ์นั้น (ปฏิสนธิวิญญาณ) ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๐๘/๒๑๘.

เมื่อทารกในครรภ์คลอดแล้วและได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีด้วยกามคุณ ๕ ก็เจริญเติบโตจากเด็กจนเป็นผู้ใหญ่ ได้เสวยอารมณ์ทั้งสุขทั้งทุกข์และมีใช้สุขมีใช้ทุกข์ เมื่อพระศาสดาเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ทรงแสดงธรรมนำสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้ มีผู้ออกบวชตามปฏิบัติตามสิกขาและสาขีของภิกษุจนบรรลุธรรมตามลำดับ ตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงอรหัตผล ไม่ติดใจในเวทนาทั้งหลาย ความเพลิดเพลินในเวทนาจึงดับไป เพราะความเพลิดเพลินดับไปอุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรามรณะ โสกะ ปรีทเวท ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสของภิกษุอันจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นมีได้ดังนี้^{๗๗} ทรงสรุปว่า จงจำตณหาสังขยวิมุตติโดยย่อนี้ไว้ จงจำพระศาสดิบุตรชาวประมงว่าเป็นผู้ติดอยู่ในข่ายคือตณหาและกองแห่งตณหาใหญ่

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระผู้มีพระภาคทรงใช้วิธีปราบม้าพยศด้วยม้าที่ทรงฝึกไว้ดี โดยทรงถามนำให้ภิกษุทั้งหลายตอบแล้วสรุปประเด็นเข้าหาปัญหา คือการเข้าใจผิดถือผิดของพระศาสดิเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่ต้นจนจบสูตร พระสูตรนี้มีสาระน่าศึกษามาก ทรงแสดงหลักปฏิจจสมุพบาทและหลักธรรมอื่น อีกมาก เพื่อทำลายความเห็นผิดของพระศาสดิผู้ถือสัสสทธิว่าวิญญูณเที่ยง แต่ทรงมุ่งประเด็นไปสู่ความหลุดพ้นเพราะสิ้นตณหาที่ทรงเรียกว่า ตณหาสังขยวิมุตติ^{๗๘}

๔.๑๐ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาอัสนปุรสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหาอัสนปุรสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในอัสนปุรนิคมสูตรใหญ่ ชื่อที่ตั้งตามชื่อของสถานที่ที่ทรงแสดงพระสูตรนี้ ที่ชื่อว่า สุตฺรใหญ่ เพราะมีเนื้อหาสาระกว้างกว่าจุฬอัสนปุรสูตรที่จะแนะนำต่อไป เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ที่อัสนปุรนิคมของเจ้าชายชาวอังคะ แคว้นอังคะ^{๗๙} โดยทรงปรารภความเลื่อมใสของชาวนิคมนั้น ดังที่อรรถกถาเล่าไว้ว่า ชาวนิคมนั้นมีศรัทธาปสาทะในพระรัตนตรัยเป็นอย่างยิ่ง ได้ปฏิบัติต่อพระภิกษุสงฆ์ด้วยความเคารพยิ่ง แม้สามเณรผู้บวชในวันนั้น พวกเขาก็ยกย่องเสมอเหมือนพระเถระผู้มีอายุ ๑๐๐ พรรษา กิจประจำวันคือ เข้าใส่บาตรพระสงฆ์ก่อนแล้วจึง

^{๗๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๑๔/๓๖๙., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๑๔/๔๕๑.

^{๗๘} ตณหาสังขยวิมุตติ หมายถึงเทศนาเป็นเหตุหลุดพ้นเพราะความสิ้นไปแห่งตณหา ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๑๔/๒๑๙.

^{๗๙} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๑๕/๓๗๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๑๕/๔๕๑.

ไปทำงาน ขณะทำงานก็พูดกันแต่เรื่องบุคคลผู้ตั้งอยู่ในมรรค ๔ ผล ๔ และอริยสงฆ์เป็นต้น^{๘๐} เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อัตถูปัตตติกะ^{๘๑}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลาย (ที่มาพักอยู่ในอัสสปุณนิคม) มาตรัสว่า “ประชาชนรู้จักเธอทั้งหลายว่าสมณะ และเธอทั้งหลายเมื่อถูกถามว่าเป็นใคร ก็ปฏิญาณ (ยืนยัน) ว่าเป็นสมณะ เมื่อมีชื่ออย่างนี้และปฏิญาณอย่างนี้ ก็ควรสำเหนียกว่า เราทั้งหลายจักสมทานประพตติธรรม^{๘๒} ที่ทำให้เป็นสมณะและเป็นพราหมณ์ เมื่อเราทั้งปวงปฏิบัติอยู่อย่างนี้ ชื่อและปฏิญาณนี้ของเราทั้งหลายจักเป็นความจริงแท้ ไซ้แต่ในเทานั้น เราทั้งหลายใช้สอยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารของทายกเหล่าใด ปัจจัยของทายกเหล่านั้นก็จักมีผลมาก มีอาานิสงส์มากเพราะเราทั้งหลาย อีกอย่างหนึ่ง บรรพชาของเราทั้งหลายก็จักไม่เป็นหมัน จักมีผล มีความเจริญ”

๒) ภาคนิทเทส ทรงอธิบายขยายความพระพุทธรูปที่ทรงตั้งเป็นอุทเทสนัยต่อไปตามลำดับ มีใจความว่า

๑. ธรรมที่ทำให้เป็นสมณะและเป็นพราหมณ์ ได้แก่ (๑) หิริโอดตปปะ (ความละอายและความเกรงกลัวต่อความชั่ว) (๒) กายสมาจารบริสุทธิ์^{๘๓} (๓) วจีสมาจารบริสุทธิ์^{๘๔} (๔) มโนสมาจารบริสุทธิ์^{๘๕} (๕) อาชีวะบริสุทธิ์^{๘๖} (๖) การสำรวมอินทรีย์ (๗) การรู้จักประมาณในโภชนะ (๘) ตื่นบำเพ็ญเพียรอย่างต่อเนื่อง (๙) เจริญสติสัมปชัญญะ (๑๐) ละนิวรณ์ ๕ คือ (๑) อภิชฌา (ความเพ่งอยากได้สิ่งของผู้อื่น) (๒) พยาบาท (ความมุ่งร้าย) (๓) ถีนมิทธะ (ความหดหู่และความเชื่องซึม) (๔) อุทธัจจกุกกุกจะ (ความฟุ้งซ่านและความรำคาญใจ) (๕) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) หลักธรรมทั้ง ๑๐ หลักนี้ทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายประพตติปฏิบัติตามลำดับขั้นตอนจากต่ำไปหาสูง ที่ทรงเรียกว่า กิจที่ควรทำให้อย่างยิ่งขึ้นไป เช่น เมื่อปฏิบัติตาม

^{๘๐} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๑๕/๒๑๙-๒๒๐.

^{๘๑} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๑๒๗.

^{๘๒} ธรรม หมายถึงไตรลักษณ์ คือ อธิสัสสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา แต่ในที่นี้ทรงมุ่งแสดงหิริและโอดตปปะ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๑๕/๒๒๐.

^{๘๓} มีกายสมาจารบริสุทธิ์ หมายถึงภิกษุไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพตติผิดในกาม ไม่ใช่ฝ่ามือ ก้อนดิน ท่อนไม้ หรือคัสตราทุบตีเบียดเบียนผู้อื่น หรือไม่เจือมือหรือท่อนไม้ไถ่ก่าที่กำลังต้มน้ำในหม้อน้ำ หรือจิกกินข้าวสุกในบาตร ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๑๗/๒๒๒.

^{๘๔} มีวจีสมาจารบริสุทธิ์ หมายถึงภิกษุไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ ไม่กล่าวดูหมิ่นใคร ๆ หรือไม่กล่าวถากถางเยาะเย้ยภิกษุใดๆ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๑๘/๒๒๓.

^{๘๕} มีมโนสมาจารบริสุทธิ์ หมายถึงภิกษุไม่มีอภิชฌา ไม่มีจิตพยาบาท ไม่มีความเห็นผิด ไม่มียินดีทองและเงิน หรือไม่ตรึกถึงกามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตก ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๑๙/๒๒๓.

^{๘๖} มีอาชีวะบริสุทธิ์ หมายถึงภิกษุไม่เลี้ยงชีพด้วยกรรมที่ไม่สมควร เช่น การรักษาไข้ การให้น้ำมันทาเท้า การหุงน้ำมัน พุดเลียบเคียงของผู้อื่น หรือการสะสมปัจจัยโครสมิเนยโสเป็นต้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๒๐/๒๒๓-๒๒๔.

หลักธรรมที่ ๑ คือหิริโอตตปปะ จนมีหิริและโอตตปปะประจำใจแล้วก็ควรทำกิจที่ควรทำให้ยิ่งขึ้นไปอีก คือปฏิบัติตามหลักธรรมที่ ๒ ภายสมาจารบริสุทธึ เมื่อความประพฤติทางกายบริสุทธึแล้วก็ปฏิบัติตามหลักที่ ๓ ต่อไป และปฏิบัติอย่างนี้เรื่อย ๆ ไปจนถึงหลักธรรมที่ ๑๐ คือละนิวรรณ์ ๕ ประการได้เด็ดขาด

๒. ทรงแสดงผลแห่งการละนิวรรณ์ ๕ ด้วยอุปมาโวหารว่า คนที่มีหนี้สิน เมื่อหมดหนี้สินแล้วรู้สึกอย่างไร คนที่มีโรค เมื่อหายจากโรคนั้นแล้วรู้สึกอย่างไร คนที่ถูกจองจำ เมื่อพ้นจากเครื่องจองจำแล้วรู้สึกอย่างไร คนที่เป็นทาส เมื่อพ้นจากความเป็นทาสแล้วรู้สึกอย่างไร คนเดินทางไกลอันกันดาร เมื่อเดินทางอันกันดารได้สำเร็จแล้วรู้สึกอย่างไร ผู้ละนิวรรณ์ทั้ง ๕ ประการได้สำเร็จก็รู้สึกอย่างนั้น^{๘๗}

๓. ทรงแสดงผลแห่งการปฏิบัติธรรมที่ทำให้เป็นสมณะและเป็นพราหมณ์ต่อไปว่า เมื่อภิกษุละนิวรรณ์ ๕ ประการได้ขาดแล้ว เธอก็จะสัจจากามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌานโดยลำดับ เมื่อมีจิตเป็นสมาธิ บริสุทธึผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง เป็นจิตอ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวแล้ว เธอก็ใช้จิตนั้นเพ่งพิจารณาเพื่อบรรลุวิชา ๓ หรือญาณ ๓ ก็สำเร็จผล คือทำให้ได้ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ญาณที่ทำให้ระลึกชาติก่อนได้) จตุปปาตญาณ (ญาณที่ทำให้เห็นการจุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย) และอัสวักขยญาณ (ญาณที่ทำให้อัสวะทั้งหลายสิ้นไป) คือ

๑. ญาณที่ ๑ ทรงอุปมาว่า คนที่จากบ้านเดิมไปนาน เมื่อกลับมาบ้านเดิมก็ระลึกสิ่งต่าง ๆ ได้ฉันท ผู้ได้ปุพเพนิวาสานุสสติญาณก็ฉันทนั้น

๒. ญาณที่ ๒ ทรงอุปมาว่า คนตาดีที่ยืนอยู่ตรงกลางระหว่างเรือน ๒ หลัง ซึ่งมีประตูตรงกัน สามารถมองเห็นหมู่คนที่เดินเข้าเดินออกจากเรือนทั้ง ๒ หลังนั้นชัดเจนฉันท ผู้ได้จตุปปาตญาณก็ฉันทนั้น

๓. ญาณที่ ๓ ทรงอุปมาว่า คนตาดีที่ยืนที่ขอบสระที่ใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว สามารถมองเห็นหอยโข่ง หอยกาบ ก้อนกรวด และก้อนหิน หรือเห็นฝูงปลาแหวกว่ายไปมาในสระนั้นได้ เพราะความใสสะอาด ไม่ขุ่นมัวของน้ำ ฉันท ผู้ได้อัสวักขยญาณ มีจิตสะอาด บริสุทธึ สามารถรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อให้บรรลุธรรมเช่นนี้อีก ก็ฉันทนั้น^{๘๘}

๔. ทรงสรุปว่า ภิกษุผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมทั้ง ๑๐ ตามลำดับมา และได้ผลดังที่ทรงแสดง

๑. สมควรเรียกว่า สมณะ เพราะระงับบาปอกุศลธรรมทั้งหลายได้แล้ว
๒. สมควรเรียกว่า พราหมณ์ เพราะลอบบาปอกุศลธรรมทั้งหลายได้แล้ว
๓. สมควรเรียกว่า นพตกะ เพราะล้างบาปอกุศลธรรมทั้งปวงได้แล้ว
๔. สมควรเรียกว่า เวทคู เพราะรู้แจ้งอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว

^{๘๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๒๕/๓๗๕., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๒๕/๔๕๘.

^{๘๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๓๓/๓๘๐., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๓/๔๖๒.

๕. สมควรเรียกว่า *โสตติยะ* เพราะสามารถทำให้บาปอกุศลธรรมทั้งหลาย
 หลับหมดแล้ว

๖. สมควรเรียกว่า *อริยะ* เพราะทำลายบาปอกุศลธรรมทั้งหลายได้แล้ว

๗. สมควรเรียกว่า *อรหันต์* เพราะห่างไกลจากบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย
 แล้ว^{๘๙}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระผู้มีพระภาคทรงใช้เหตุการณ์คือความศรัทธาเลื่อมใสของชาวนิคมอัสนปุระเป็น
 เหตุตรัสสอนหลักการพัฒนาดนตามลำดับขั้น จากขั้นต่ำจนถึงขั้นสูงสุดคือบรรลุมรรคผล พระสูตรนี้จึงมีเนื้อหา
 สำนวนภาษา และพุทธลีลาการนำเสนอที่น่าสนใจมาก

๔.๑๑ เนื้อหาและสาระสำคัญในจุฬอัสนปุระสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จุฬอัสนปุระสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในอัสนปุระนิคมสูตรเล็ก* ชื่อนี้ตั้งตามชื่อสถานที่
 ที่ทรงแสดงพระสูตรนี้ คู่กับมหาอัสนปุระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า *เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้*

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ในอัสนปุระนิคมของเจ้าชายชาวอังคะ
 แคว้นอังคะ^{๙๐} โดยทรงปรารภเรื่องเดียวกับที่ทรงแสดงมหาอัสนปุระสูตร เพราะทรงแสดงต่อจากสูตรนั้น เหตุ
 เกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท *อตุลุปัตตติกะ*^{๙๑} เช่นเดียวกัน

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ประชาชนรู้จักเธอ
 ทั้งหมดว่าสมณะ และเธอทั้งหลายก็ปฏิญาณว่าสมณะ จึงควรสำเหนียกว่า เราทั้งหลายจะปฏิบัติตามข้อ
 ปฏิบัติที่สมควรแก่สมณะ เมื่อเราทั้งหลายปฏิบัติอยู่อย่างนี้ ชื่อและปฏิญยานี้ของเราทั้งหลายก็จักเป็นความ
 จริงแท้ ...”^{๙๒}

^{๘๙} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๓๔/๓๘๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๔/๔๖๓.

^{๙๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๓๕/๓๘๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๕/๔๖๔.

^{๙๑} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒*, หน้า ๑๓๐.

^{๙๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๓๕/๓๘๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๕/๔๖๔.

๒) ภาคนิทเทส พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายความหมายพระพุทฺธพจน์ที่ทรงตั้งเป็นอุทเทสนัย มีใจความดังนี้

๑. ภิกษุผู้ยังละกิเลสที่เป็นมลทินของสมณะ ที่เป็นโทษของสมณะ ๑๒ ประการต่อไปนี้ได้ ทรงเรียกว่า ผู้ไม่ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติที่สมควรแก่สมณะ คือ

๑. อภิขณา (คิดเฟื่องเลี้ยงยากได้)	๒. พยาบาท (คิดร้ายเขา)
๓. โภระ (ความโกรธ)	๔. อุปนาหะ (ความผูกโกรธ)
๕. มกฺขะ (ความลบหลู่)	๖. ปลาสะ (ความตีเสมอ)
๗. อีสสา (ความริษยา)	๘. มัจฉริยะ (ความตระหนี่)
๙. สาถยยะ (ความโอ้อวด)	๑๐. มายา (มารยา)

๑๑. ปาปิจฉา (ความปรารถนาที่เป็นบาป) ๑๒. มิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด)^{๙๓}

ทรงอุปมาว่า การบรรพชาของภิกษุเช่นนี้เหมือนฝักของอาวุธเชื่อมตชะ^{๙๔} ที่คมจืด เพราะเป็นเพียงเปลือกหุ้มของสมณมถรรรม (กิเลสที่เป็นมลทินของสมณะ) และสมณโทษธรรม (กิเลสที่เป็นโทษของสมณะ)

๒. บุคคลต่อไปนี้ไม่ทรงเรียกว่าสมณะ เพียงเพราะมีเครื่องแบบและวัตรของนักบวชแต่ยังละกิเลสที่เป็นมลทินและโทษของสมณะไม่ได้ คือ

๑. ผู้มีผ้าพาดบ่า หรือผ้าซ้อน) ^{๙๕}	๒. ผู้ถือการเปลือยกาย
๓. ผู้หมักตัวด้วยจุลินทรีย์	๔. ผู้ถือการลงอาบนํ้า
๕. ผู้ถือการอยู่โคนไม้	๖. ผู้ถือการอยู่กลางแจ้ง
๗. ผู้ถือการยืนแหงนหน้า	๘. ผู้ถือการบริโภคมกธตามวาระ
๙. ผู้ถือการท่องมนตร์	๑๐. ผู้ถือการขมวดมวยผม

๓. ภิกษุผู้ละกิเลสที่เป็นมลทินและโทษของสมณะ ๑๒ ประการได้ ทรงเรียกว่า ผู้ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติที่สมควรแก่สมณะ

๔. ภิกษุผู้ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติที่สมควรแก่สมณะนี้แล้ว จะเห็นตนบริสุทธิ์หลุดพ้นจากบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย เธอจึงมีความปราโมทย์ เมื่อมีความปราโมทย์จึงมีปีติ เมื่อใจมีปีติกายก็สงบ เมื่อกายสงบเธอจึงเสวยสุข เมื่อมีสุขจิตจึงตั้งมั่น ภิกษุนั้นมีเมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต และอุเบกขาจิตแผ่ไปตลอดทิศทั้งปวงไม่มีขอบเขต อยู่อย่างผู้ไม่มีเวรไม่มีความเบียดเบียน

^{๙๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๓๖/๓๘๓., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๖/๔๖๕.

^{๙๔} อาวุธที่เชื่อมตชะ หมายถึงอาวุธที่ทำจากผงตะไบเหล็กกล้าซึ่งช่างเหล็กคลุกเนื้อให้หนักกระเรียนกินแล้วถ่ายไม่ได้ตายเองหรือฆ่าให้ตายแล้วนำผงนั้นมาล้างนํ้า คลุกเนื้อให้หนักกระเรียนอื่น ๆ กินอีกทำอย่างนี้จนครบ ๗ ครั้ง ชื่อว่ามตชะ เพราะเกิดจากนกที่ตายแล้ว อาวุธนั้นเป็นอาวุธคมกล้ายิ่งนัก ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๓๖/๒๓๓.

^{๙๕} ผ้าซ้อน ในที่นี้แปลจากคำว่า สังฆาฏิ หมายถึงผ้าที่ใช้ผ้าเก่าฉีกเป็นชิ้น ๆ เย็บซ้อนกันใช้เป็นผ้าปูและห่มเป็นข้อวัตรของลัทธินอกศาสนา มิได้หมายถึงสังฆาฏิที่เป็นเครื่องบริหารของภิกษุในธรรมวินัยนี้ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๓๗/๒๓๓, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๔๓๗/๒๙๓.

ทรงอุปมาว่า สระโบกขรณีที่มีน้ำใสสะอาด เย็น มีท่าดี น่ารื่นรมย์ คนที่ถูกแดดแผดเผามาจากทิศใดก็ตาม เมื่อมาถึงสระนี้แล้วย่อมบรรเทาความกระหายน้ำและความกระวนกระวายเพราะความร้อนได้ ฉันทิ พระศาสนาของพระองค์ก็ฉันทิ นั้น คือถ้ากุลบุตรไม่ว่าจากชนชั้นวรรณะใดมาบวชในพระศาสนา นี้ ก็จะทำให้แจ้ง เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่ง กุลบุตรนี้แลทรงเรียกว่า สมณะ^{๙๖}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ในมหาอัสนิปุสฺสสูตรทรงแสดงเรื่องสมณธรรม คือหลักธรรมที่ทำให้เป็นสมณะ หรือเรียกว่า หลักธรรมสำหรับพัฒนาความเป็นสมณะให้เกิดขึ้น จัดเป็นคุณธรรมฝ่ายบวกที่ภิกษุต้องมี ส่วนใน จุฬอัสนิปุสฺสสูตรนี้ทรงแสดงเรื่อง **สมณมลธรรม** คือ *ธรรมที่ทำให้สมณะเศร้าหมอง* หรือเป็นมลทิน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **สมณโทสธรรม** คือ *ธรรมที่ทำให้เกิดโทษแก่สมณะ* เป็นหลักธรรมที่ภิกษุต้องละให้ได้ มิฉะนั้นจะเป็นสมณะไม่ได้ จัดเป็นคุณธรรมฝ่ายลบ เหมือนศีล ๕ กับธรรม ๕ คือ ศีล ๕ จัดเป็นคุณธรรมฝ่ายลบ ส่วนธรรม ๕ เป็นคุณธรรมฝ่ายบวก ผู้ที่มีคุณธรรมทั้ง ๒ ฝ่ายนี้บริบูรณ์เท่านั้นจึงจะชื่อว่า **มนุษย์** เพราะศีล ๕ และธรรม ๕ คือ **มนุษย์ธรรม** คือ *ธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์* เมื่อภิกษุพัฒนาให้สมณธรรมเกิดขึ้นและละสมณมลธรรม หรือสมณโทสธรรมให้หมดไปได้ จึงชื่อว่าเป็น **สมณะ** ในพระศาสนา

๔.๑๒ สรุปท้ายบท

ในมหายมกวรรคเป็นวรรคที่ ๔ มีทั้งหมด ๑๐ สูตร คือ

๑. จุฬโคสิงคสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในป่าโคสิงคสาลวันสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอนรุฑะ พระนันทิยะ และพระกิมิละ (กิมพิละ) ที่ป่าโคสิงคสาลวัน แคว้นวัชชี แต่ในตอนท้ายทรงแสดงแก่ยักษ์ชื่อทิมปรชน ณ ตำนกอิฐในหมู่บ้านชื่อนาทิกคาม แคว้นวัชชี

๒. มหาโคสิงคสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในป่าโคสิงคสาลวันสูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนรุฑะ พระเรวตะ พระอานนท และพระเถระผู้มีชื่อเสียงอีกหลายรูป ขณะประทับอยู่ในป่าโคสิงคสาลวัน แคว้นวัชชี โดยทรงปรารภคำพรรณนาความงามของป่าโคสิงคสาลวันของพระเถระเหล่านั้น

๓. มหาโคปาลสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยคนเลี้ยงโคสูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน โดยทรงปรารภความเจริญองงามไปบูลย์ในพระศาสนาของภิกษุทั้งหลาย

๔. จุฬโคปาลสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยคนเลี้ยงโคสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำคงคา เขตเมืองอุกกเจลา แคว้นวัชชี โดยทรงปรารภเหตุการณ์ในอดีตที่เกิดขึ้น ณ ที่ที่ประทับนั้น ตรัสเล่าเชิงเปรียบเทียบให้ภิกษุทั้งหลายฟัง

^{๙๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๓๘/๓๘๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๘/๔๗๐.

๕. จุฬสัจจกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยสัจจกนิครนถบุตรสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ สัจจกนิครนถบุตรขณะประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี เพื่อตอบปัญหาของ สัจจกนิครนถบุตรที่ทูลถามเพื่อไต่วาทะกับพระองค์

๖. มหาสัจจกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยสัจจกนิครนถบุตรสูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ สัจจกนิครนถบุตร หรือสัจจกนิครนถ ขณะประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ปามหาวัน เขตกรุงเวสาลี เพื่อตอบ ปัญหาของสัจจกนิครนถ

๗. จุฬัตถมหาสังขยสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยความสิ้นตัณหาสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ ท้าวสักกะจอมเทพขณะประทับอยู่ในปราสาทของนางวิสาขาไมคารมาตา ณ บุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี เพื่อ ตอบปัญหาของท้าวสักกะ

๘. มหาัตถมหาสังขยสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยความสิ้นตัณหาสูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภความเห็นผิด (ทิฏฐิ) ของภิกษุชื่อ สาดิ หรือพระสาดิผู้เป็นบุตรชาวประมง

๙. มหาอัสนฺสปุสฺสสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในอัสนฺสปุสฺสนิมสูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรง แสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ที่อัสนฺสปุสฺสนิมของเจ้าชายชาวอังคะ แคว้นอังคะ โดยทรงปรารภความ เลื่อมใสของชาวนิคมนั้น พวกเขามีกิจประจำวันคือเข้าไปบวชพระสงฆ์ก่อนแล้วจึงไปทำงาน ขณะทำงานก็พูด กันแต่เรื่องบุคคลผู้ตั้งอยู่ในมรรค ๔ ผล ๔ และอริยสงฆ์เป็นต้น

๑๐. จุฬอัสนฺสปุสฺสสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในอัสนฺสปุสฺสนิมสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรง แสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ในอัสนฺสปุสฺสนิมของเจ้าชายชาวอังคะ แคว้นอังคะ โดยทรงปรารภเรื่อง เดียวกับที่ทรงแสดงมหาอัสนฺสปุสฺสสูตร เพราะทรงแสดงต่อจากสูตรนั้น

๔.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๔

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ มหายมกวรรค พอสังเขป เช่น อยู่ใน พระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่พระสูตร อะไรบ้าง และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายจุฬสัจจกสูตรเป็นต้นพอสังเขป ตามหัวข้อดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิด พระสูตร ๓. หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตร

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ มหายมกวรรค โดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในมหาโคपालสูตร ๒. หลักธรรมในจุฬสัจจกสูตร ๓. หลักธรรมในจุฬัตถมหาสังขยสูตร ๔. หลักธรรม ในมหาอัสนฺสปุสฺสสูตร เป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๔.๑๔ เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร. พิมพ์ครั้งที่

๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.

โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. พระไตรปิฎก ภาษาไทย

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). ศัพท์วิเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐฎกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสโส. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. คำบรรยายในพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

บทที่ ๕

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในจุฬามกวรรค มัชฌิมนิกาย มุลปิณฑาสกั

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

แผนการสอนประจำบทที่ ๕

รายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี

(Majjhimanikaya Pali)

บทที่ ๕ พระสูตรและสาระสำคัญในจุฬยมกวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

หัวข้อย่อ

๑. ความนำ
๒. เนื้อหาสาระสำคัญในสาเลยยกสูตร
๓. เนื้อหาสาระสำคัญในเวรัญชกสูตร
๔. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาเวทลลสูตร
๕. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬยมกสูตร
๖. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬยัมมสมาทานสูตร
๗. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาจุฬยัมมสมาทานสูตร
๘. เนื้อหาสาระสำคัญในวิมังสกสูตร
๙. เนื้อหาสาระสำคัญในโกสัมพียสูตร
๑๐. เนื้อหาสาระสำคัญในพรหมนิมัตติกสูตร
๑๑. เนื้อหาสาระสำคัญในมารตชฌนียสูตร
๑๒. สรุปท้ายบท
๑๓. คำถามประจำบทที่ ๕
๑๔. เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในจุฬยมกวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบายชื่อเรื่อง เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรจุฬยมกวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในจุฬยมกวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ จำนวน ๑๐ สูตรที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

กิจกรรมระหว่างเรียน

๑. ผู้เรียนศึกษาเอกสารคำสอนจากบทที่ ๕
๒. อาจารย์ผู้สอนบรรยายตามเนื้อหาที่กำหนด
๓. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม
๔. อาจารย์ผู้สอนสรุปเนื้อหาประจำบท
๕. ผู้เรียนตอบคำถามประจำบทเพื่อการประเมินผลในวันนั้น

สื่อการสอน

๑. เอกสารคำสอนประจำรายวิชา
๒. เอกสารคำสอนประจำบทที่ ๕
๓. สื่อพาวเวอร์พอยท์ประจำบท
๔. สื่ออื่นๆ ถ้ามี

การประเมินผล

๑. ประเมินจากการสนใจขณะศึกษาของผู้เรียน
๒. การซักถามของผู้เรียน
๓. สอบกลางภาค
๔. สอบปลายภาค

บทที่ ๕

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในจุฬยมกวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

๕.๑ ความนำ

มัชฌิมนิกาย มูลปณาสกั คือพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ มีอักษรย่อว่า ม.มู. (บาลี) หรือ ม.มู. (ไทย) เป็นคัมภีร์ที่ ๑ ในจำนวน ๓ คัมภีร์ มัชฌิมนิกาย มูลปณาสกัมี ๕๐ พระสูตร แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคที่ ๕ เรียกว่าจุฬยมกวรรค มีความหมายว่า วรรคที่มีพระสูตรคู่ขนาดเล็ก นำด้วยสาเลยยกสูตร^๑ ในจุฬยมกวรรคมี ๑๐ สูตร คือ

๑. สาเลยยกสูตร	๒. เวรัญชกสูตร
๓. มหาเวทัลลสูตร	๔. จุฬเวทัลลสูตร
๕. จุฬธัมมสมาทานสูตร	๖. มหาธัมมสมาทานสูตร
๗. วิมังสกสูตร	๘. โกสัมพียสูตร
๙. พรหมนิมัตตนิกสูตร	๑๐. มารตชชนีสูตร ^๒

คำว่า จุฬยมกวรรค แยกเป็น จุฬ+ยมก+วรรค

คำว่า จุฬ มีวิเคราะห์ว่า จิยเตติ จุลลั *สิ่งที่เขาสะสม* หมายถึงเล็ก น้อย (จิ-ธาตุในความหมายว่าใหญ่ สะสม เล็กน้อย ล- ปัจจัย แปลง อิ เป็น อุ ซ้อน ล แปลง อิ เป็น อุ ล เป็น ห ได้รู้เป็น จุฬ บ้าง^๓)

คำว่า ยมก มีวิเคราะห์ว่า เอกโต ยมตีติ *ยมนั* *สิ่งที่เว้นจากเดียว* คือ เป็นคู่ (ยม-ธาตุในความหมายงดเว้น ญ- ปัจจัย แปลง ญ เป็น อก)^๔

คำว่า วรรค หรือ วคโค มีวิเคราะห์ว่า วชติ สมุหตต คจฉตีติ *วคโค* *หมู่ที่ถึงการรวมกัน* (วช-ธาตุในความหมายว่าถึง ฉ- ปัจจัย แปลง ชช เป็น คค)^๕

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๔๗.

^๒ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสน์ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๘๕.

^๓ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๓๓๙.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๓.

คำว่า **จุฬยมกวรรค** แปลความว่า *หมวดว่าด้วยธรรมเป็นคู่หมวดเล็ก* คำว่า **ธรรมเป็นคู่** ในที่นี้มีความหมาย ๒ นัย คือ (๑) หมายถึง หมวดธรรม หรือหัวข้อธรรมเดียวกัน ปรากฏอยู่ในพระสูตร ๒ สูตร จัดพระสูตรทั้งสองนั้นมาเข้าคู่กัน (๒) หมายถึง พระสูตรมีชื่ออย่างเดียวกัน หมวดธรรมหรือหัวข้อธรรมต่างกันได้ จัดพระสูตร ทั้งสองนั้นมาเข้าคู่กัน เช่นเดียวกับมหายมกวรรค ที่แนะนำมาแล้ว รวม ๑๐ สูตร^๖

พระสูตรที่จัดตามนัยที่ ๑ มี ๓ คู่ คือ ๑. สาลยยกสูตร กับเวรัญชกสูตร ๒. วิมังสกสูตร กับโกสัมพียสูตร ๓. พรหมนิมิตตนิกสูตร กับมารตซ์ชนียสูตร

พระสูตรที่จัดตามนัยที่ ๒ มี ๒ คู่ คือ ๑. มหาเวทลลสูตร กับจุฬเวทลลสูตร ๒. จุฬธัมมสมาทานสูตร กับมหาธัมมสมาทานสูตร พระสูตรแต่ละสูตรในแต่ละคู่นี้มีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๕.๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในสาลยยกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

สาลยยกสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อสาลา* ชื่อนี้ตั้งตามชื่อสถานที่ทรงแสดงพระสูตรนี้ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้า^๗ ได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อสาลา^๘ เพื่อตอบปัญหาของพราหมณ์และคหบดีทั้งหลายที่มาประชุมกันในหมู่บ้านนี้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปุจฉาสิกะ^๙

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พราหมณ์และคหบดีชาวบ้านสาลาทูลถามว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบเพียงสั้น ๆ ว่า สัตว์ที่ไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความประพฤติน่าสมเอน

^๖ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, *คำบรรยายในพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๔๕.

^๗ ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์

^๘ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๓๙/๓๘๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๙/๔๗๑.

^๙ โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๓.

คือความประพฤติธรรมเป็นเหตุ^{๑๐} ส่วนสัตว์ที่เกิดในสุคติโลกสวรรค์ ไปเกิดในเทพผู้นับเนื่องในหมู่พรหม^{๑๑} เพราะประพฤติธรรมเป็นเหตุ เมื่อพราหมณ์และคหบดีเหล่านั้นทูลขอให้ทรงอธิบายจึงทรงไขความว่า

๑) คำว่า *ประพฤติธรรม* หมายถึง ประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ แล้วทรงอธิบายโดยละเอียดว่า อกุศลกรรมบถ ๑๐ คือ

๑) บุคคลผู้ประพฤติไม่สม่าเสมอ คือผู้ประพฤติธรรมทางกายมี ๓ จำพวก กล่าวคือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้ฆ่าสัตว์ คือ เป็นคนหยาบช้ำ มีมือเปื้อนเลือด ปักใจอยู่ในการฆ่าและการทุบตี ไม่มีความละอาย ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งปวง

๒. เป็นผู้ลักทรัพย์ คือ เป็นผู้ถือเอาทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่น ซึ่งอยู่ในบ้านหรือในป่า ที่เจ้าของมิได้ให้ ด้วยจิตเป็นเหตุขโมย

๓. เป็นผู้ประพฤติผิดในกาม คือ เป็นผู้ประพฤติล่วงในสตรีที่อยู่ในปกครองของมารดาเป็นต้น

๒) บุคคลผู้ประพฤติไม่สม่าเสมอ คือผู้ประพฤติธรรมทางวาจามี ๔ จำพวก กล่าวคือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้พูดเท็จ คือ อยู่ในสภา ฯลฯ เป็นผู้กล่าวเท็จทั้งที่รู้ ฯลฯ

๒. เป็นผู้พูดส่อเสียด คือ ฟังความฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้น ฯลฯ พูดแต่ถ้อยคำที่ก่อความแตกแยกกัน

๓. เป็นผู้พูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำหยาบคาย กล่าวแข็ง ฯลฯ

๔. เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ คือ พูดไม่ถูกเวลา พูดคำที่ไม่จริง ฯลฯ ไม่มีที่กำหนด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ โดยไม่เหมาะแก่เวลา

๓) บุคคลผู้ประพฤติไม่สม่าเสมอ คือผู้ประพฤติธรรมทางใจมี ๓ จำพวก กล่าวคือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้ของเขา ฯลฯ ทำอย่างไรทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นจะพึงเป็นของเรา

๒. เป็นผู้มิจิตพยาบาท คือ มีจิตคิดร้ายว่าขอให้สัตว์เหล่านี้จึงถูกฆ่า ฯลฯ หรือพินาศไปเสียอย่าได้มีอยู่

๓. เป็นมิจฉาทิภูฏิ คือ มีความเห็นวิปริตว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสรวงไม่มีผล ฯลฯ สมณพราหมณ์ที่สอนผู้อื่นให้รู้จักไม่มีในโลก^{๑๒}

^{๑๐} ความประพฤติไม่สม่าเสมอ (วิสมจริยา) คือ ความประพฤติธรรม (อัมมจริยา) หมายถึงอกุศล-กรรมบถ ๑๐ ประการ อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๔๗/๓๔๘.

^{๑๑} เทพผู้นับเนื่องในหมู่พรหม (เทพชั้นพรหมกายิกา) หมายถึงเทวดาผู้เคยได้บรรลุมาน มีฌานชั้นปฐมฌานเป็นต้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๔๒/๒๔๑.

^{๑๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๐/๓๘๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๐/๔๗๕.

๑) คำว่า ประพฤติธรรม ทรงไขความว่าหมายถึงประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ แล้วทรงอธิบายโดยละเอียดซึ่งมีนัยตรงกันข้ามกัน

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว พวกพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านสาลาได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ พระภาชิตของพระโคตมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระโคตมประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของทีที่ว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่าคนมีตาดีจักเห็นรูปได้ ข้าพระองค์ทั้งหลายนี้ขอถึงพระโคตม พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระโคตมจงทรงจำข้าพระองค์ทั้งหลายว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต^{๑๓}”

(๔) ข้อสังเกต

มีข้อที่ควรศึกษาบางประเด็นเพื่อเป็นพื้นฐานให้เข้าใจเนื้อหาสาระของพระสูตรนี้ดีขึ้น คือ

๑) บ้านพราหมณ์ชื่อสาลา ที่พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปประทับนั้น ในอรรถกถาอธิบายว่าเป็นบ้านสำหรับใช้เป็นที่ประชุมหรือชุมนุม (สโมสรมคาโม) ไม่ใช่บ้านที่อยู่อาศัยตามปกติ (โกศคาโม หรือ วสนคาโม)^{๑๔} หมายความว่า พวกพราหมณ์และคหบดีที่มาเฝ้าพระผู้มีพระภาคคงมาประชุมเพื่อการใดการหนึ่ง เมื่อทราบว่าพระองค์เสด็จมาก็ชวนกันไปเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหา มีพุทธประเพณีว่า เมื่อเสด็จจาริกไปในที่ที่ไม่มีวิหารหรืออารามที่มีผู้ถวายให้เป็นที่ประทับ จะทรงพักในป่า (อรณถ) หรือราวป่า (วนสมถ) ซึ่งไม่ใกล้และไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก ในการเสด็จมาที่บ้านพราหมณ์นี้ก็ทรงปฏิบัติเช่นนั้น

๒) เมื่อพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านสาลาทูลถามปัญหา ทำไมพระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบเพียงสั้น ๆ ต่อเมื่อทูลขอให้ทรงอธิบาย จึงทรงอธิบาย ดูประหนึ่งว่าไม่ทรงพอพระทัยจะตรัสตอบให้กระจ่างแจ้ง อรรถกถาอธิบายความตรงนี้ไว้ว่า คำถามมี ๒ ประเภท คือ คำถามของผู้ครองเรือน (อคาริกปุจฺฉา) และคำถามของผู้ไม่ครองเรือน (อนคาริกปุจฺฉา) เช่น คำถามว่า “อะไรชื่อว่ากุศล อะไรชื่อว่าอกุศล” เป็นคำถามของผู้ครองเรือน คำถามว่า “เหล่านี้แลหรือชื่อว่าอุปาทานชั้น ๕” เป็นคำถามของผู้ไม่ครองเรือน

คำถามของพวกพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านสาลาดังกล่าวข้างต้นเป็นคำถามของผู้ครองเรือน ถ้าทรงตอบสั้น ๆ จะทำให้เขางงงไม่เข้าใจ แล้วจะทูลขอให้ทรงอธิบายโดยละเอียด แต่ถ้าทรงตอบโดยละเอียดไปเลยก็จะก่อให้เกิดความถือตัวแบบนักปราชญ์ (ปญฺฑิตมานิ) ว่าเป็นเรื่องง่าย ๆ แค่นี้เองเรารู้ แล้วไม่สนใจต่อไป^{๑๕} นี่เป็นพระกุศโลบายในการแสดงธรรมของพระผู้มีพระภาค คือทรงพิจารณาอุปนิสัยของผู้ฟังก่อนแล้วทรงแสดงธรรมตามอุปนิสัยของเขา

^{๑๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๓/๓๘๙., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๓/๔๘๐.

^{๑๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๓๙/๒๓๕.

^{๑๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๓๙/๒๓๗.

๕.๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในเวรัญชกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

เวรัญชกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยชาวเมืองเวรัญชา ชื่อนี้ตั้งตามชื่อผู้ฟังคือพราหมณ์ และคหบดีชาวเวรัญชาผู้มาทูลถามปัญหา เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พวกพราหมณ์และคหบดีชาวเมืองเวรัญชาที่มาทำธุรกิจบางอย่างในกรุงสาวัตถี ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๑๖} เพื่อตอบปัญหาของพราหมณ์และคหบดีเหล่านั้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลี^{๑๗}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พวกพราหมณ์และคหบดีชาวเมืองเวรัญชาเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคและได้ทูลถามปัญหาเรื่องเหตุที่ทำให้สัตว์ไปเกิดในทุคติและสุคติเช่นเดียวกับคำถามของพวกพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านสาลาในสาเลยกสูตร และพระผู้มีพระภาคก็ตรัสตอบหมวดธรรมเดียวกับที่ตรัสตอบพวกพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านสาลา คือ อกุศลกรรมบถ ๑๐ คือ

๑) บุคคลผู้ประพฤติน่าเสียดใจ คือผู้ประพฤติอธรรมทางกายมี ๓ จำพวก กล่าวคือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้ฆ่าสัตว์ คือ เป็นคนหยาบช้ำ มีมือเปื้อนเลือด ปักใจอยู่ในการฆ่าและการทุบตี ไม่มีความละอาย ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งปวง

๒. เป็นผู้ลักทรัพย์ คือ เป็นผู้ถือเอาทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่น ซึ่งอยู่ในบ้านหรือในป่า ที่เจ้าของมิได้ให้ ด้วยจิตเป็นเหตุขโมย

๓. เป็นผู้ประพฤติผิดในกาม คือ เป็นผู้ประพฤติล่วงในสตรีที่อยู่ในปกครองของมารดาเป็นต้น

๒) บุคคลผู้ประพฤติน่าเสียดใจ คือผู้ประพฤติอธรรมทางวาจามี ๔ จำพวก กล่าวคือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้พูดเท็จ คือ อยู่ในสภา ฯลฯ เป็นผู้กล่าวเท็จทั้งที่รู้ ฯลฯ

๒. เป็นผู้พูดส่อเสียด คือ ฟังความฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้น ฯลฯ พูดแต่ถ้อยคำที่ก่อความแตกแยกกัน

^{๑๖} ม.ม. (ปาลิ) ๑๒/๔๔๔/๓๙๕., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๔/๔๘๐.

^{๑๗} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๑๓๕.

๓. เป็นผู้พูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำหยาบคาย กล้าแข็ง ฯลฯ

๔. เป็นผู้พูดเพื่อเจ้อ คือ พูดไม่ถูกเวลา พูดคำที่ไม่จริง ฯลฯ ไม่มีที่กำหนด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ โดยไม่เหมาะแก่เวลา

๓) บุคคลผู้ประพฤติไม่สม่ำเสมอ คือผู้ประพฤติธรรมทางใจมี ๓ จำพวก กล่าวคือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้ของเขา ฯลฯ ทำอย่างไรทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นจะพึงเป็นของเรา

๒. เป็นผู้มิจิตพยาบาท คือ มิจิตคิดร้ายว่า ขอให้สัตว์เหล่านี้จงถูกฆ่า ฯลฯ หรือพินาศไปเสียอย่าได้มีอยู่

๓. เป็นมิจฉาทิฎฐิ คือ มีความเห็นวิปริตว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสรวงไม่มีผล ฯลฯ สมณพราหมณ์ที่สอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลก^{๑๘}

ส่วนกุศลกรรมบถ ๑๐ มีนัยตรงกันข้ามกัน แต่มีชื่อที่ต่างกัน คือในสาเลยยกสูตรทรงเริ่มต้นอธิบายอกุศลกรรมบถและกุศลกรรมบถแบบธรรมาธิษฐาน ส่วนในพระสูตรนี้ทรงเริ่มต้นอธิบายแบบบุคลาธิษฐาน

(๔) ข้อสังเกต

ดังได้กล่าวไว้ข้างต้นว่า สาเลยยกสูตรคู่กับเวรัญชกสูตร ต่อไปนี้ขอให้สังเกตว่า พระสูตรทั้งสองนี้เป็นคู่กันอย่างไร คำตอบคือเข้าคู่กันเพราะ

๑) ผู้ถามปัญหาเป็นบุคคลประเภทเดียวกัน คือเป็นพราหมณ์และคหบดีเหมือนกัน และถามปัญหาเดียวกัน คือถามว่า อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกนี้หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกนี้หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๒) ผู้ตอบเป็นบุคคลเดียวกัน คือพระผู้มีพระภาค และตรัสตอบอย่างเดียวกันว่า สัตว์บางพวกในโลกนี้หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก เพราะประพฤติไม่สม่ำเสมอ คือประพฤติธรรมเป็นเหตุ (ธมฺมจริยาวิสมจริยาเหตุ) สัตว์บางพวกในโลกนี้หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะประพฤติสม่ำเสมอ คือประพฤติธรรมเป็นเหตุ (ธมฺมจริยาสมจริยาเหตุ) แต่เมื่อผู้ถามทูลขอให้ทรงอธิบายโดยละเอียดกลับทรงเริ่มต้นต่างกัน

^{๑๘} ม.ม. (ปาลี) ๑๒/๔๔๕/๓๙๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๕/๔๘๓.

๕.๔ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาเวทัลลสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหาเวทัลลสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการสนทนาธรรมที่ทำให้เกิดปัญญาสูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตร ที่ชื่อว่า *สูตรใหญ่* เพราะมีเนื้อหาสาระกว้างขวางกว่าจุฬเวทัลลสูตร คำว่า *เวทัลล* เป็นชื่อรูปแบบพระพุทธรูปแบบหนึ่งในจำนวน ๘ รูปแบบ ที่เรียกว่า *นวังคสัตถุศาสน์* พระสูตรทั้งสองนี้เป็นตัวอย่างของพระพุทธรูปแบบนี้ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า *เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้*

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระสารีบุตรแสดงแก่พระมหาโกฏิฎฐิกะ (หรือมหาโกฏิฐิตะ) ขณะพักอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๑๙} เพื่อตอบปัญหาของพระมหาโกฏิฎฐิกะ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปุจฉาวิสัชนา^{๒๐}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

เย็นวันหนึ่ง พระมหาโกฏิฎฐิกะออกจากการหลีกเร้น (คือออกจากผลสมาบัติ) แล้วเข้าไปหาพระสารีบุตรถามว่า บุคคลที่เรียกว่าผู้มีปัญญาทราม เพราะเหตุไรหนอแล^{๒๑} จึงเรียกว่าผู้มีปัญญาทราม ท่านได้ยกปัญหาขึ้นถามเพื่อสนทนาธรรมกันซึ่งเป็นวิหการธรรมอย่างหนึ่งของพระชีมาสพ เรื่องที่ท่านถามมี ๖ เรื่อง คือ

- ๑) เรื่องปัญญา^{๒๒} กับวิญญาณ^{๒๓}
- ๒) เรื่องเวทนา สัญญา และวิญญาณ เช่นมโนวิญญาณ^{๒๔}
- ๓) เรื่องปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ^{๒๕} คือ

^{๑๙} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๔๙/๔๐๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๙/๔๘๘.

^{๒๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒*, หน้า ๑๓๘.

^{๒๑} คำว่า เพราะเหตุไรหนอแล แปลจากคำว่า “กิตตาวตา นุ โข” เป็นคำถามหาเหตุ แท้จริงการถามนั้นมี ๕ อย่าง คือ (๑) อทิฏฐิโชตนาปุจฉา การถามให้แสดงเรื่องที่ตนไม่เคยเห็นไม่เคยรู้มาก่อน (๒) ทิฏฐิสังสันทนาปุจฉา การถามให้ชี้แจงเรื่องที่เคยทราบมาแล้วเพื่อเทียบกันดูกับเรื่องที่ตนรู้มา (๓) วิมติเฉทนาปุจฉา การถามเพื่อให้คลายความสงสัย (๔) อนุมติปุจฉา การถามเพื่อให้มีความคิดเห็นคล้อยตาม (๕) กถตุคามยตาปุจฉา การถามเพื่อมุ่งจะกล่าวชี้แจงต่อ เป็นลักษณะของการถามเอง ตอบเอง ในที่นี้พระมหาโกฏิฎฐิกะถามในลักษณะของทิฏฐิสังสันทนาปุจฉา ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๔๙/๒๔๒-๒๔๓.

^{๒๒} ปัญญา ในที่นี้หมายถึงมัคคปัญญา (ปัญญาในอริยมรรค) ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๕๑/๒๕๐.

^{๒๓} วิญญาณ ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาวิญญาณ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๕๑/๒๕๐.

^{๒๔} มโนวิญญาณ ในที่นี้หมายถึงจิตในอนานที่ ๔ อันเป็นไปในรูปาวจรภูมิ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๕๑/๒๕๓.

^{๒๕} สัมมาทิฏฐิ ในที่นี้หมายถึงอรรถมัคคสัมมาทิฏฐิ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๕๒/๒๕๕.

๑. พรโตโฆสะ^{๒๖} (การได้สติจากบุคคลอื่น)

๒. โยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยกกาย)

๔) เรื่องภพและฉนวน

๕) เรื่องอินทรีย์ ๕ ที่อาศัยอายุ^{๒๗} ดำรงอยู่ อายุอาศัยอะไรดำรงอยู่ อายุอาศัยไอนุ^{๒๘} ดำรงอยู่ ไอนุอาศัยอะไรดำรงอยู่ ไอนุอาศัยอายุดำรงอยู่เป็นต้น

๖) เรื่องปัจจัยแห่งเจโตวิมุตติ ได้แก่ปัจจัยแห่งการเข้าเจโตวิมุตติซึ่งไม่มีนิमित มี ๒ ประการ คือ

๑. การไม่มนสิการถึงนิमितทั้งปวง^{๒๙}

๒. การมนสิการถึงนิพพานธาตุ ซึ่งไม่มีนิमित^{๓๐}

พระสารีบุตรก็ตอบอย่างสั้น ๆ แต่ชัดเจนทุกประเด็น ทำให้ผู้ถามพอใจ ดังตัวอย่างการถาม-ตอบในเรื่องปัญญากับวิญาณ

๑) *ถาม* ด้วยเหตุเพียงเท่าไร จึงเรียกว่าผู้มีปัญญาทราวม *ตอบ* บุคคลผู้รู้ชัดอริยสัจ ๔ จึงเรียกว่า ผู้มีปัญญาทราวม

๒) *ถาม* ด้วยเหตุเพียงเท่าไร จึงเรียกว่า ผู้มีปัญญา *ตอบ* บุคคลผู้รู้ชัดอริยสัจ ๔ จึงเรียกว่า ผู้มีปัญญา

๓) *ถาม* ด้วยเหตุเพียงเท่าไร จึงเรียกว่า วิญาณ *ตอบ* สภาวะที่รู้แจ้งอริยสัจ ๔ จึงเรียกว่า วิญาณ

๔) *ถาม* ปัญญากับวิญาณ รวมกันหรือแยกกัน สามารถแยกแยะแล้วบัญญัติหน้าที่ให้ต่างกันได้หรือไม่ *ตอบ* ปัญญากับวิญาณ รวมกัน ไม่แยกกัน และไม่สามารถแยกแยะแล้วบัญญัติหน้าที่ให้ต่างกันได้ เพราะปัญญารู้ชัดสิ่งใด วิญาณก็รู้แจ้งสิ่งนั้น วิญาณรู้แจ้งสิ่งใดปัญญาก็รู้ชัดสิ่งนั้น

๕) *ถาม* ปัญญากับวิญาณมีกิจที่จะพึงทำต่างกันบ้างหรือไม่ *ตอบ* มี คือปัญญาควรเจริญ แต่วิญาณ ควรกำหนดรู้^{๓๑}

^{๒๖} พรโตโฆสะ ในที่นี้หมายถึงการพึงธรรมเป็นที่สบายเหมาะสมแก่ตน เช่นพระสารีบุตรเถระได้พึงธรรมจากพระอัสสชิเถระว่า ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ... วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๓) ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๕๒/๒๕๔.

^{๒๗} อายุ ในที่นี้หมายถึงรูปชีวิตินทรีย์ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๕๖/๒๕๗-๒๕๙.

^{๒๘} ไอนุ หมายถึงเตโชธาตุที่เกิดจากกรรม ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๕๖/๒๕๗-๒๕๙.

^{๒๙} นิमितทั้งปวง ในที่นี้หมายถึงอารมณ์มีรูปเป็นต้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๕๘/๒๖๐.

^{๓๐} การมนสิการถึงนิพพานซึ่งไม่มีนิमित หมายถึงการมนสิการถึงธรรมที่เกิดร่วมกับผลสมาบัติ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๕๘/๒๖๐.

^{๓๑} ม.ม.อ. (บาลี) ๑๒/๔๔๙/๔๐๑., ม.ม.อ. (ไทย) ๑๒/๔๔๙/๔๘๙.

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า การถาม-ตอบระหว่างพระเถระทั้ง ๒ รูปนี้เป็นไปอย่างราบเรียบ นุ่มนวล แต่ลึกซึ้ง และชัดเจนมาก ที่สำคัญคือไม่มีการขัดแย้งเพื่อเอาชนะกันในเชิงวาทศิลป์ ในอรรถกถาอธิบายว่า คำถามมี ๕ แบบ คือ

- ๑) อธิกฐุโชนาปุจฉา ถามเพื่อรู้สิ่งที่ยังไม่รู้
- ๒) ทิกฐุสังสันทนาปุจฉา ถามเพื่อสนทนาสิ่งที่รู้อยู่แล้ว
- ๓) วิมตฺติจเฉทนาปุจฉา ถามเพื่อขจัดความสงสัย
- ๔) อนุมติปุจฉา ถามเพื่อขอความเห็น
- ๕) กเถตุกามยตาปุจฉา ถามเพื่อจะตอบเอง

คำถามแบบที่ ๔ และ ๕ พระผู้มีพระภาคทรงใช้มากในการแสดงธรรม เช่น

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง” ภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่า “ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า” นี้ชื่อว่า อนุมติปุจฉา

“ภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐาน ๔ ประการนี้ ๔ ประการอะไรบ้าง” แล้วทรงอธิบายสติปัฏฐาน ๔ ประการจนจบ นี้ชื่อว่า กเถตุกามยตาปุจฉา

ในที่นี้ พระมหาโกฏิภูทิกะใช้คำถามแบบที่ ๒ คือ ทิกฐุสังสันทนาปุจฉา^{๓๒} เพราะท่านเป็นพระอรหันตชินาสรรค์แล้ว ไม่มีความสงสัยในธรรมใด ๆ จึงมิได้ถามเพื่อรู้สิ่งที่ยังไม่รู้ มิได้ถามเพื่อขจัดความสงสัย แต่ถามเพื่อสนทนาธรรมกัน ซึ่งเป็นวิหารธรรมตามปกติของพระอรหันต์ โดยเฉพาะหลังจากออกจากผลสมาบัติที่เรียกว่า *การหลีกเร้น* แล้วก็จะไปหากัลยาณมิตรเพื่อสนทนาธรรม เพื่อความบันเทิงในธรรม ทั้งแก่ผู้ถามและผู้ตอบ แต่เป็นบ่อเกิดปัญญาสำหรับผู้มีโอกาสดำรงการสนทนาธรรมนั้น มีพระพุทธโฆษาจารย์สำหรับภิกษุทั้งหลายอยู่ว่า เมื่อภิกษุหนึ่งประชุมหรือจับกลุ่มกัน ควรนั่งนิ่ง ๆ อย่างพระอริยะ หรือไม่ก็ให้สนทนาธรรมหรือแสดงธรรมแก่กัน นี่ก็เป็นวิหารธรรมของภิกษุ เนื้อหาที่พระเถระทั้ง ๒ รูป นำมาถาม - ตอบนั้น น่าสนใจมาก เป็นหลักวิชาที่หาอ่านได้ยาก เช่นที่ว่า วิญญูณทำหน้าที่รู้แจ้งอริยสัจ ๔ แต่ในที่ทั่วไปตามที่อยู่กัน วิญญูณ หมายถึงรู้แจ้งอารมณ์ คือรู้แจ้งอารมณ์ ๖

๕.๕ เนื้อหาและสาระสำคัญในจุฬเวทลลสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

จุฬเวทลลสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการสนทนาธรรมที่ทำให้เกิดปัญญาสูตรเล็ก ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรเช่นเดียวกับมหาเวทลลสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า *เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้*

^{๓๒} ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๔๔๙/๒๔๒-๒๔๓.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

ภิกษุณีชื่อว่าธัมมทินนาแสดงแก่อุบาสกชื่อวิสาขขณะพักอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์^{๓๓} เพื่อตอบปัญหาของอุบาสกนั้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีกะ^{๓๔}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

วิสาขอุบาสกเข้าไปเยี่ยมภิกษุณีชื่อธัมมทินนาและเรียนถามปัญหาธรรมจำนวน ๕ เรื่อง คือ

- ๑) เรื่องสักกายทิฏฐิ
- ๒) เรื่องมรรคมืองค์ ๘ ที่เป็นสังขตธรรม^{๓๕} หรือเป็นอสังขตธรรม^{๓๖} กับชั้น ๕
- ๓) เรื่องสมาธิและสังขารมี ๓ ประการ คือ
  ๑. กายสังขาร^{๓๗}
  ๒. วจีสังขาร^{๓๘}
  ๓. จิตตสังขาร^{๓๙}
- ๔) เรื่องสัญญาเวทยิตนิโรธ
- ๕) เรื่องเวทนา เช่น อะไรเป็นคู่เปรียบ^{๔๐} แห่งสุขเวทนา

ภิกษุณีชื่อธัมมทินนาได้ตอบปัญหาต่าง ๆ อย่างชัดเจนเป็นที่พอใจของผู้ถาม และเมื่อผู้ถามไปกราบทูลให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบ พระองค์ตรัสรับรองว่าถูกต้อง ถ้าทูลถามพระองค์ ก็จะตรัสตอบอย่างทีภิกษุณีชื่อธัมมทินนาตอบนั้นแหละ

ตัวอย่างการถาม-ตอบ ในเรื่องสักกายทิฏฐิ

๑) *ถาม* ธรรมอะไรที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า สักกายะ (กายของตน) *ตอบ* อุปาทานชั้น ๕ ประการ ตรัสเรียกว่า สักกายะ (หมายถึงการยึดถือที่ว่า ชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณว่าเป็นกายของตน)

^{๓๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๖๐/๔๑๐., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๐/๕๐๐.

^{๓๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๑๔๑.

^{๓๕} สังขตธรรม หมายถึงธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งได้แก่ ชั้น ๕ อภิสง. (ไทย) ๓๔/๑๐๘๙/๒๗๗.

^{๓๖} อสังขตธรรม หมายถึงธรรมที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่งได้แก่ นิพพาน อภิสง. (ไทย) ๓๔/๑๐๘๙/๒๗๘.

^{๓๗} กายสังขาร หมายถึงสภาพปรุงแต่งการกระทำทางกายได้แก่ ลมหายใจ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๖๓/๒๗๒, อภ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๒๓/๑๐๑.

^{๓๘} วจีสังขาร หมายถึงสภาพปรุงแต่งการกระทำทางวาจาได้แก่ วิตกและวจิรา หรือวจีสัญเจตนา คือความจงใจทางวาจา ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๖๓/๒๗๒, อภ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๒๓/๑๐๑.

^{๓๙} จิตตสังขาร หมายถึงสภาพปรุงแต่งการกระทำทางใจได้แก่ สัญญาและเวทนา หรือมโนสัญเจตนา คือความจงใจทางใจ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๖๓/๒๗๒, อภ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๒๓/๑๐๑.

^{๔๐} คู่เปรียบ ในที่นี้มี ๒ ความหมาย (๑) หมายถึงคู่เปรียบที่ขัดแย้งกัน เช่น สุขกับทุกข์ (๒) หมายถึงคู่เปรียบที่คล้ายตามกันคือวิมุตติและนิพพานอันเป็นโลกุตตรธรรม ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๖๖/๒๗๗.

๒) ถาม ธรรมอะไรตรัสเรียกว่า สักกายสมุทัย *ตอบ* ตัณหาที่ทำให้เกิดในภพใหม่ ... คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ตรัสเรียกว่า สักกายสมุทัย

๓) ถาม ธรรมอะไรตรัสเรียกว่า สักกายนิโรธ (ความดับแห่งสักกายะ) *ตอบ* ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละคืนความพ้น ความไม่อาลัยในตัณหา ตรัสเรียกว่า สักกายนิโรธ

๔) ถาม ธรรมอะไรตรัสเรียกว่า สักกายนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสักกายะ) *ตอบ* อริยมรรคมีองค์ ๘

๕) ถาม อุปาทานกับอุปาทานชั้น ๕ เป็นอย่างเดียวกันหรือต่างกัน *ตอบ* ไม่ใช่อย่างเดียวกัน ทั้งไม่ใช่ต่างกัน เพราะความกำหนัดพอใจในอุปาทานชั้น ๕ นั้นเองคืออุปาทาน

๖) ถาม สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่ามีกายของตน) มีได้อย่างไร (ถามเหตุเกิดแห่งสักกายทิฏฐิ) *ตอบ* สักกายทิฏฐิมีได้ด้วยเหตุต่อไปนี้ คือ เมื่อปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ไม่พบพระอริยะทั้งหลาย ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ

๑. จะพิจารณาเห็นรูปว่าเป็นอัตตา
๒. จะพิจารณาเห็นรูปว่ามีอัตตา
๓. จะพิจารณาเห็นรูปในอัตตา
๔. จะพิจารณาเห็นอัตตาในรูป^๑

ต่อไปท่านนำชั้นที่เหลือ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ มาหมนอย่างละ ๔ ประการตามทิฏฐิ ๔ เช่นเดียวกับรูปชั้น ๕ รวมทั้งหมดจึงเป็นสักกายทิฏฐิ ๒๐ ประการ (คือ ชั้น ๕ X ทิฏฐิ ๔)

๗) ถามถึงเหตุดับแห่งสักกายทิฏฐิ *ตอบ* ตามนัยที่ตรงกันข้ามกับเหตุเกิดแห่งสักกายทิฏฐิ ตัวอย่างการถาม-ตอบ ในเรื่องเวทนา การถาม-ตอบเรื่องเวทนาตอนสุดท้ายว่าด้วยธรรมที่เป็นคู่เปรียบมีดังนี้

๑. ถาม อะไรเป็นคู่เปรียบแห่งสุขเวทนา *ตอบ* ทุกขเวทนา
๒. ถาม อะไรเป็นคู่เปรียบแห่งทุกขเวทนา *ตอบ* สุขเวทนา
๓. ถาม อะไรเป็นคู่เปรียบแห่งอทุกขมสุขเวทนา *ตอบ* อวิชชา
๔. ถาม อะไรเป็นคู่เปรียบแห่งอวิชชา *ตอบ* วิมุตติ
๕. ถาม อะไรเป็นคู่เปรียบแห่งวิมุตติ *ตอบ* นิพพาน
๖. ถาม อะไรเป็นคู่เปรียบแห่งนิพพาน *ตอบ* “ท่านก้าวเลยปัญหาไปเสียแล้ว ไม่อาจกำหนดที่สุดแห่งปัญหาได้^๒

ภิกษุณีธัมมทินนาอธิบายว่า เพราะพรหมจรรย์มีนิพพานเป็นที่หยั่งลง มีนิพพานเป็นจุดหมาย มีนิพพานเป็นที่สุด ถ้าอุบาสกยังหวังอยู่ก็ควรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคทูลถามเพื่อความนั้นเถิด วิสาขอุบาสกเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลเรื่องที่สนทนากับภิกษุณีธัมมทินนาทุกประการ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุณี

^๑ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๖๑/๔๑๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๑/๕๐๒.

^๒ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๖๕/๔๑๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๕/๕๐๗.

ธัมมทินนาเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก ถ้าวิสาขอุบาสกมาทูลถามพระองค์ ก็จะต้องตอบเหมือนที่ภิกษุณีธัมมทินนาตอบ^{๔๓}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า การสนทนาธรรมในจุฬาทลสูตรนี้ แม้จะเป็นการสนทนาระหว่างอุบาสกกับภิกษุณี แต่ก็มีวลีซึ่งไม่ต้อยไปกว่าการสนทนาธรรมระหว่างพระอรหันตชีนาสพ ๒ รูป ในมหาเวทลสูตรเท่าไรนัก ข้อนี้ชวนให้คิดต่อไปว่า คู่สนทนาในจุฬาทลสูตรนี้เป็นใคร จุดประสงค์แห่งการสนทนานั้นคืออะไร ถ้าไม่ใช่จุดประสงค์ธรรมดาของอุบาสกผู้ใคร่ต่อธรรม

ในอรรถกถาบันทึกประวัติของคู่สนทนาในพระสูตรนี้ไว้เพียงสั้น ๆ ว่า วิสาขอุบาสกเป็นอดีตสามีของภิกษุณีธัมมทินนา เป็นข้าราชการคนหนึ่งในจำนวน ๑๒ นหุต (๑๒ หมื่น) ที่ตามเสด็จพระเจ้าพิมพิสารไปรับเสด็จพระผู้มีพระภาคในวันแรกที่เสด็จมาถึงกรุงราชคฤห์หลังจากตรัสรู้ และเป็นคนหนึ่ง ในจำนวน ๑๑ นหุต ที่ได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบันพร้อมกับพระเจ้าพิมพิสาร หลังจากนั้นท่านได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคและได้ฟังพระธรรมเทศนาอีก ๒ ครั้ง ทำให้ได้บรรลุธรรมเป็นสกทาคามีและอนาคามีตามลำดับ หลังจากได้บรรลุเป็นธรรมอนาคามีแล้วทำให้วิถีชีวิตในการครองเรือนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ภรรยาของท่าน (คือนางธัมมทินนา) เริ่มสงสัย และเกิดความระแวงไปต่าง ๆ นานา ในที่สุดนางได้ถามสามีตรง ๆ วิสาขอุบาสกจึงจำใจบอกความจริงว่าท่านได้บรรลุโลกุตระธรรมจากการฟังพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาค และขอให้นางเลือกดำเนินชีวิตต่อไปตามปรารถนา นางจึงขออนุญาตไปบวชเป็นภิกษุณี ท่านก็ยินดียินยอม และให้จัดพิธีบรรพชาอย่างมโหฬารโดยทูลขอกระบวนแห่งจากพระเจ้าพิมพิสารเพื่อนำนางไปยังสำนักภิกษุณีสงฆ์ หลังจากบวชแล้วนางได้เรียนกัมมัฏฐานจากพระอุปัชฌาย์และพระอาจารย์แล้วหลีกเร้นไปอยู่ในท้องถื่นชนบท ตั้งหน้าบำเพ็ญสมณธรรม ไม่นานนักก็ได้บรรลุธรรมเป็นอรหันต์ จากนั้นท่านก็กลับมาสู่กรุงราชคฤห์เพื่อโปรดญาติ ๆ ของท่าน วิสาขอุบาสกทราบข่าวการกลับมาของนาง จึงเกิดความสงสัยว่านางบวชได้ไม่นานก็ไปอยู่บ้านนอก ไปอยู่ได้ไม่นานก็กลับมาอีก น่าจะมีเหตุอะไรสักอย่าง จึงไปเยี่ยมนางแล้วได้สนทนาธรรมกัน หลังการสนทนาธรรมทำให้ท่านเข้าใจว่านางได้บรรลุธรรมแล้ว และเมื่อได้รับการยืนยันจากพระผู้มีพระภาค ท่านจึงสิ้นสงสัย^{๔๔}

๕.๖ เนื้อหาและสาระสำคัญในจุฬาทลสมาทานสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จุฬาทลสมาทานสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการสมาทานธรรมสูตรเล็ก คำว่า ธรรม ในที่นี้หมายถึง คติที่ยึดถือกัน หรือข้อปฏิบัติที่ยึดถือกัน ส่วนคำว่า สมาทาน หมายถึงการรับเอามาปฏิบัติ การ

^{๔๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๖๗/๔๑๖., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๗/๕๐๘.

^{๔๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๖๐/๒๖๓-๒๖๖, ๒๗๘.

สมาทานธรรมจึงหมายถึงการรับเอาคติที่ยึดถือกันมาปฏิบัติ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตี ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๔๕} เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นทราบว่าการสมาทานธรรมมี ๔ แบบ แต่ละแบบมีผลต่างกันอย่างไร เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสยะ^{๔๖}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มีการสมาทานธรรม^{๔๗} ๔ แบบ คือ

๑. การสมาทานธรรมที่มีสุขในปัจจุบัน แต่มีทุกข์เป็นผลในอนาคต
๒. การสมาทานธรรมที่มีทุกข์ในปัจจุบันและมีทุกข์เป็นผลในอนาคต
๓. การสมาทานธรรมที่มีทุกข์ในปัจจุบัน แต่มีสุขเป็นผลในอนาคต
๔. การสมาทานธรรมที่มีสุขในปัจจุบันและมีสุขเป็นผลในอนาคต^{๔๘}

๒) ภาคนิทเทส ทรงอธิบายแต่ละแบบโดยละเอียด โดยเฉพาะแบบที่ ๑ ทรงเน้นเป็นพิเศษคือทรงอธิบายขยายความด้วยอุปมาโวหารประกอบ การสมาทานธรรมแต่ละแบบมีสาระสำคัญคือ

๑. แบบที่ ๑ ได้แก่ การปฏิบัติของพวกสมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติตามลัทธิที่ถือว่า “โทษในกามไม่มี” จึงบำรุงบำเรอตนด้วยกามกับปริพาชिकासาว ๆ ไม่สนใจหลักคำสอนให้เห็นภัยของกามและละกามเสีย พวกนี้หลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก เปรียบเหมือนผลสุกของเถายานทรายอันจะพึงแตกในเดือนท้ายแห่งฤดูร้อน พืชของเถายานทรายนั้นจะพึงตกลงที่โคนต้นสาละต้นใดต้นหนึ่ง (ไม้เถาชนิดนี้เมื่อองกใกล้ต้นไม้ใหญ่จะขึ้นพันต้นไม้้นปกคลุมหุ้มห่อจนต้นไม้้นตายไปในที่สุด) เทวดาที่สิงอยู่ที่ต้นสาละนั้นตกใจกลัว แต่พวกอารามเทวดา^{๔๙} วนเทวดา^{๕๐} รุกขเทวดา^{๕๑} และพวกเทวดาที่สิงอยู่ที่ต้นไม้ทั้งหลายในบริเวณนั้นที่เป็นมิตรอำมาตย์ ญาติสาโลหิตของเทวดาที่สิงอยู่ที่ต้นสาละนั้นต่างก็พากันมาลอบโยนว่า ท่านผู้เจริญอย่ากลัวเลย เมล็ดพืชแห่งเถายานทรายนั้นบางทีนกยูงอาจกลืนกินบ้าง เนื้ออาจเคี้ยวกินบ้าง ไฟป่าอาจ

^{๔๕} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๖๘/๔๑๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๘/๕๐๘.

^{๔๖} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๑๔๕.

^{๔๗} คำว่า การสมาทานธรรม แปลจากคำว่า “ฉัมมสมาทาน” แยกอธิบายดังนี้ คือ หมายถึงลัทธิหรือข้อวัตรปฏิบัติ ได้แก่ จริยาที่ตนยึดถือ คำว่า สมาทาน หมายถึงถือปฏิบัติ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๖๘/๒๗๙.

^{๔๘} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๖๘/๔๑๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๘/๕๐๙.

^{๔๙} อารามเทวดา หมายถึงเทวดาผู้สถิตอยู่ในสวนไม้ดอกและไม้ผล ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๖๙/๒๗๙.

^{๕๐} วนเทวดา หมายถึงเทวดาผู้สถิตอยู่ในป่าอันธวัณและป่าสุกควนเป็นต้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๖๙/๒๗๙.

^{๕๑} รุกขเทวดา หมายถึงเทวดาผู้สถิตอยู่ที่ต้นสะเดาเป็นต้น ซึ่งเขารักษาไว้อย่างดี ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๖๙/๒๗๙.

ไหม้บ้าง พวกคนทำงานในป่าอาจนอนบ้าง ปลูกอาจกัดกินบ้าง หรือไม่ออกขึ้นเป็นต้น เทวดาก็เบาใจ แต่ปรากฏว่าเมล็ดเถาวัลย์นั้นรอดจากภัยต่างๆ งอกขึ้นมาได้ แล้วก็ขึ้นพันต้นสาละต้นนั้น ตอนที่ต้นยังไม่โตเต็มที่ก็ร่มรื่นดี เทวดาตนนั้นก็พอใจและมีความสุข แต่เมื่อเถาวัลย์โตเต็มที่ก็ทำลายต้นสาละจนตายไปในที่สุด

๒. แบบที่ ๒ ได้แก่ การปฏิบัติของพวกอเจลล (นักบวชเปลือย) ผู้ถือวัตรต่าง ๆ เช่น ไม่ไปรับอาหารที่เขาเชิญให้ไปรับ ไม่หยุดรับอาหารที่เขาขอให้หยุดรับ ไม่รับอาหารที่เขาแบ่งให้ ไม่รับอาหารที่ทำให้เจาะจง พวกนี้จึงมีความเป็นอยู่อย่างทรมาณ มีทุกข์มาก หลังจากตายแล้วก็ไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

๓. แบบที่ ๓ ได้แก่ การปฏิบัติของบุคคลบางคนผู้มีราคะจัดโดยปกติ จึงได้รับทุกข์โทมนัสอันเกิดจากราคะจัดนั้นเนื่องๆ บุคคลบางคนผู้มีโทสะจัดเป็นปกติจึงได้รับทุกข์โทมนัสอันเกิดจากโทสะจัดนั้นเนื่อง ๆ บุคคลบางคนผู้มีโมหะจัดเป็นปกติ จึงได้รับทุกข์โทมนัสอันเกิดจากโมหะจัดนั้นเนื่อง ๆ บุคคลดังกล่าวนี้ถูกทุกข์โทมนัสครอบงำ ประพฤติพรหมจรรย์ทั้ง ๆ ที่ร้องไห้หน้าตานองหน้า แต่ก็ประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ หลังจากตายแล้วเขาไปเกิดสุคติในโลกสวรรค์

๔. แบบที่ ๔ ได้แก่ การปฏิบัติของบุคคลบางคนผู้ไม่มีราคะจัดโดยปกติ ผู้ไม่มีโทสะจัดโดยปกติ ผู้ไม่มีโมหะจัดโดยปกติ จึงไม่ได้รับทุกข์โทมนัสอันเกิดจากกิเลสเหล่านี้เนื่อง ๆ บุคคลดังกล่าวสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน ทุตติฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌานตามลำดับ หลังจากตายแล้วเขาไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๕๒}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระธรรมเทศนาในพระสูตรนี้ทรงเปรียบเทียบการปฏิบัติธรรม ๔ แบบโดยทรงถือเอาความทุกข์และความสุขในขณะปฏิบัติกับความทุกข์และความสุขที่เป็นผลแห่งการปฏิบัติเป็นเกณฑ์เทียบดังนี้

- ๑) แบบที่ ๑ ปฏิบัติเป็นสุข แต่ได้ผลเป็นทุกข์ = ไม่ดี
- ๒) แบบที่ ๒ ปฏิบัติเป็นทุกข์ และได้ผลเป็นทุกข์ = ไม่ดีเลย
- ๓) แบบที่ ๓ ปฏิบัติเป็นทุกข์ แต่ได้ผลเป็นสุข = ดี
- ๔) แบบที่ ๔ ปฏิบัติเป็นสุข และได้ผลเป็นสุข = ดีมาก

เกณฑ์สูงสุดคือความสุขในสุคติโลกสวรรค์เท่านั้น การสมาทานธรรม ๔ เหล่านี้อาจจำแนกได้ดังนี้

๑) แบบที่ ๑ เป็นของลัทธิกามสุขัลลิกานุโยค คือลัทธิโลกายัต หรือจาวราก ซึ่งเป็นลัทธิวัตถุนิยมที่เก่าแก่ของโลก เทียบได้กับคตินิยม (hedonism) ของชาวตะวันตก ที่ถือว่าความสุขทางเนื้อหนังหรือกามสุขเป็นยอดปรารถนาของมนุษย์

^{๕๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๗๒/๔๒๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๗๒/๕๑๓.

๒) แบบที่ ๒ เป็นของลัทธิอัตถิกถิกมถานุโยค คือลัทธิที่ถือการบำเพ็ญตบะว่าเป็นวิธีอย่าง
กิเลสให้หดหายไป เช่นลัทธินิครนถ์

๓) แบบที่ ๓ และที่ ๔ เป็นของพระพุทธศาสนา สำหรับบุคคล ๒ ประเภท

ประเภทแรก คือปุถุชนผู้หนาแน่นด้วยกิเลส ถ้าได้รับการอบรมปมณีสัย ก็ได้รับความสุขได้ตาม
สมควร ส่วนประเภทที่ ๒ คือผู้มีกิเลสเบาบาง เมื่อปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานก็บรรลุฌาน ๔
ได้

๕.๗ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาธัมมสมาทานสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหาธัมมสมาทานสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการสมาทานธรรมสูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหา
สาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก
เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๕๓} เพื่อให้ภิกษุเหล่านี้ ทราบเรื่องการสมาทานธรรมตามรสแห่งธรรม^{๕๔} เหตุเกิดของพระ
สูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๕๕}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เหล่าสัตว์โดยมากมีความปรารถนา มีความพอใจ
มีความประสงค์ให้สิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ เสื่อมไป ให้สิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ
เจริญยิ่งขึ้น แต่ทั้ง ๆ ที่สัตว์ทั้งหลายมีความปรารถนา มีความพอใจ มีความประสงค์เช่นนี้ เมื่อไม่รู้จักธรรมที่
ควรเสพ^{๕๖} ไม่รู้จักธรรมที่ไม่ควรเสพ ไม่รู้จักธรรมที่ควรคบ^{๕๗} ไม่รู้จักธรรมที่ไม่ควรคบ ธรรมที่ไม่น่าปรารถนา
ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจก็ยิ่งเจริญยิ่งขึ้น ธรรมที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ก็ยิ่งเสื่อมไป แล้วตรัสถามว่า ภิกษุ
ทั้งหลายเข้าใจเรื่องนี้ว่าอย่างไร

^{๕๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๗๓/๔๒๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๗๓/๕๑๔.

^{๕๔} ยถาธมมรสเนว ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๗๕/๒๘๓.

^{๕๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๑๔๗.

^{๕๖} ธรรมที่ควรเสพ ในที่นี้หมายถึงธรรมที่ควรให้เกิดขึ้นในสันดานของตน ได้แก่ การคบสัตบุรุษ การฟัง
สัทธรรมและการพิจารณาโดยแยบคาย ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๗๔/๒๘๓, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๔๗๔/๓๕๘.

^{๕๗} ธรรมที่ควรคบ ในที่นี้หมายถึงธรรมที่บำเพ็ญมีทานเป็นต้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๗๔/๒๘๓, ม.ม.ฎีกา (บาลี)
๒/๔๗๔/๓๕๘.

๒) ภาคนิทเทส เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลขอให้ทรงอธิบายเพื่อจะจดจำไว้ จึงทรงอธิบายมีใจความว่า

๑. เหตุที่สิ่งทั้งหลายไม่เป็นไปตามปรารถนา ทรงอธิบายว่า บุคคลผู้ไม่ได้สติ ไม่ได้พบพระอริยะทั้งหลาย ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับคำแนะนำในธรรมของพระอริยะ จึงไม่รู้จักสิ่งที่ควรเสพ ไม่รู้จักสิ่งที่ไม่ควรเสพ ไม่รู้จักสิ่งที่ควรคบ ไม่รู้จักสิ่งที่ไม่ควรคบ เมื่อไม่รู้ จึงเสพสิ่งที่ไม่ควรเสพ^{๕๘} ไม่เสพสิ่งที่ควรเสพ คบสิ่งที่ไม่ควรคบ ไม่คบสิ่งที่ควรคบ เมื่อเป็นเช่นนี้ สิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ จึงเจริญยิ่งขึ้น สิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ กลับเสื่อมไป ทั้งนี้เพราะบุคคลผู้ไม่รู้ถูกต้อง ส่วนพระอริยสาวกมีนัยตรงกันข้าม เพราะท่านรู้ถูกต้อง

๒. การสมาทานธรรม ๔ แบบ ทรงยกการสมาทานธรรม ๔ แบบ ดังที่ทรงแสดงไว้ใน จุฬัมมสมาทานสูตรมาแสดงต่ออีก แต่ทรงจัดลำดับใหม่ คือ แบบที่ ๒ ของพระสูตรก่อนเป็นแบบที่ ๑ และแบบที่ ๑ เป็นแบบที่ ๒ ดังนี้

๑. การสมาทานธรรมที่มีทุกข์ในปัจจุบันและมีทุกข์เป็นผลในอนาคต
๒. การสมาทานธรรมที่มีสุขในปัจจุบัน แต่มีทุกข์เป็นผลในอนาคต
๓. การสมาทานธรรมที่มีทุกข์ในปัจจุบัน แต่มีสุขเป็นผลในอนาคต
๔. การสมาทานธรรมที่มีสุขในปัจจุบันและมีสุขเป็นผลในอนาคต

ทรงแยกอธิบายเป็น ๓ ประเด็น คือ

๑. บุคคลผู้ไม่รู้จักการสมาทานธรรมทั้ง ๔ แบบนี้ตามความเป็นจริง ชื่อว่าตกอยู่ในอวิชชา จึงไม่สมาทานธรรมที่ควรสมาทาน แต่สมาทานธรรมที่ไม่ควรสมาทาน จึงส่งผลให้สิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ เจริญยิ่งขึ้น สิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจกลับเสื่อมไป ส่วนบุคคลผู้รู้จักการสมาทานธรรมทั้ง ๔ แบบนี้ตามความเป็นจริง ชื่อว่ามีวิชา รู้ชัดตามความเป็นจริง เลือกสมาทานธรรมที่ควรสมาทาน ไม่สมาทานธรรมที่ไม่ควรสมาทาน จึงส่งผลให้สิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจเจริญยิ่งขึ้น สิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจเสื่อมไป

๒. การสมาทานธรรม

๑. แบบที่ ๑ ที่ว่ามีทุกข์ในปัจจุบันและมีทุกข์เป็นผลในอนาคต ทรงหมายถึงการปฏิบัติธรรมที่เป็นอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการของผู้ที่มีทุกข์บ้าง โทมนัสบ้างในปัจจุบัน หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก

๒. แบบที่ ๒ ทรงหมายถึงการปฏิบัติธรรมที่เป็นอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการของผู้มีสุขบ้าง โสมนัสบ้างในปัจจุบัน หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุกติ นรก

๓. แบบที่ ๓ ทรงหมายถึงการปฏิบัติธรรมที่เป็นกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการของผู้มีทุกข์บ้าง โทมนัสบ้างในปัจจุบัน หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

^{๕๘} เสพ ในที่นี้หมายถึงการประพฤติ การเจริญให้เกิดขึ้น ขุ.จ.อ. (ปาลี) ๑๖๑/๑๔๗.

๔. แบบที่ ๔ ทรงหมายถึงการปฏิบัติธรรมที่เป็นกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการของผู้มีสุขบ้าง โสมนัสบ้างในปัจจุบัน หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๕๙}

๓. ทรงอุปมาประกอบดังนี้

๑. แบบที่ ๑ เหมือนน้ำเต้าผสมด้วยยาพิษ

๒. แบบที่ ๒ เหมือนน้ำหวาน ๑ ชั้นสำริด ที่มีสี กลิ่น และรสที่น่าดื่ม แต่ผสมด้วยยาพิษ

๓. แบบที่ ๓ เหมือนนมส้ม น้ำผึ้ง เนยใส และน้ำอ้อย ที่ผสมเข้าด้วยกัน รักษาโรคลงแดงได้

ทรงเปรียบเทียบต่อไปว่า ในสารทกาลท่ายฤดูฝน อากาศปลอดโปร่งปราศจากเมฆฝน ดวงอาทิตย์ลอยอยู่ในท้องฟ้า กำจัดความมืดในอากาศให้หมดไป ส่องแสงเจิดจ้า ฉันทิ การสมาทานธรรมที่มีสุขในปัจจุบัน และมีสุขเป็นผลในอนาคต กำจัดคำติเตียนของสมณพราหมณ์อื่น ๆ เป็นอันมาก ส่องแสงสว่างเจิดจ้า ฉันทินัน^{๖๐}

(๔) ข้อสังเกต

มีข้อที่ควรสังเกตว่า เป็นไปได้หรือไม่ที่พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุขณะเดียวกับที่ทรงแสดงจุฬัมมสมาทานสูตรให้ฟัง เพราะ

๑) สถานที่ที่ทรงแสดงเป็นที่เดียวกัน

๒) เนื้อหาก็คล้ายกัน แต่ในจุฬัมมสมาทานสูตรทรงเปรียบเทียบแบบการปฏิบัติธรรมของลัทธิอื่นกับพระพุทธศาสนาโดยทรงใช้ความสุขที่เป็นผลแห่งการปฏิบัติเป็นเกณฑ์ตัดสินว่าแบบใดดีกว่ากัน ส่วนในมหาจุฬัมมสมาทานสูตรนี้ทรงแสดงเพิ่มเติม แต่ทรงแสดงการปฏิบัติธรรมตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะ

๓) น่าจะทรงประสงค์อย่างเดียวกัน คือทรงแสดงให้เห็นว่าการสมาทานธรรมในพระพุทธศาสนาให้ผลสูงกว่า ดีกว่า ดุจดวงอาทิตย์ที่ปราศจากเมฆฝนในสารทกาล ดังที่ทรงอุปมาไว้ในตอนท้ายของพระสูตรนี้

๕.๘ เนื้อหาและสาระสำคัญในวิมังสกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

วิมังสกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยผู้ตรวจสอบ คำว่า วิมังสกะ หมายถึงผู้ตรวจสอบ มีความหมาย ๓ นัย คือ (๑) ผู้ตรวจสอบบรรณ (เนื้อความ) เรียกว่า อตถวิมังสกะ (๒) ผู้ตรวจสอบสังขาร เรียกว่า สังขารวิมังสกะ (๓) ผู้ตรวจสอบพระศาสดา เรียกว่า สัตถุวิมังสกะ ในที่นี้ท่านหมายถึงนัยที่ ๓ คือ

^{๕๙} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๘๑/๔๒๘., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๑/๕๒๓.

^{๖๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๘๖/๔๓๐., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๖/๕๒๕.

ผู้ตรวจสอบพระศาสนา^{๖๑} ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตํ** **ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๖๒} เพื่อให้ภิกษุผู้ไม่ได้เจโตปริยญาณคือปัญญาหยั่งรู้วาระจิตของผู้อื่นทดลองตรวจสอบข้อปฏิบัติของพระองค์ก่อน ต่อก็คือสามารถตรวจสอบตนเองและผู้อื่นได้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสาขะ^{๖๓}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุเทศ พระผู้มีพระภาคทรงยกประเด็นขึ้นแสดงเป็นอุเทศนัยว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ตรวจสอบ^{๖๔} เมื่อไม่รู้วาระจิตของผู้อื่น พึงพิจารณาตรวจสอบในตถาคต เพื่อให้รู้ว่าตถาคตเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจริงหรือไม่”

๒) ภาคนิเทศ เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลขอให้ทรงอธิบายขยายความ จึงทรงอธิบาย มีใจความสำคัญคือ

๑. พึงพิจารณาตรวจสอบพระองค์ในธรรม ๒ ประการ คือ (๑) ธรรมที่พึงรู้แจ้งทางตา (การเห็นรูป) (๒) ธรรมที่พึงรู้แจ้งทางหู (การได้ยินเสียง) ว่าธรรมทั้ง ๒ ประการของพระองค์เศร้าหมองหรือไม่ เมื่อพิจารณาตรวจสอบไป ก็รู้อย่างนี้ว่า ธรรมทั้ง ๒ ประการของพระองค์ไม่เศร้าหมอง จากนั้นพึงพิจารณาตรวจสอบให้ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นว่า ธรรมทั้ง ๒ ประการของพระองค์เจือกัน^{๖๕} (ทั้งดีทั้งชั่ว) หรือไม่ เมื่อพิจารณาตรวจสอบไป ก็รู้อย่างนี้ว่า ธรรมทั้ง ๒ ประการของพระองค์ไม่เจือกัน จากนั้นพึงพิจารณาตรวจสอบให้ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นว่า ธรรมทั้ง ๒ ประการของพระองค์ผ่องแผ้วหรือไม่ เมื่อพิจารณาตรวจสอบไป ก็รู้อย่างนี้ว่า ธรรมทั้ง ๒ ประการของพระองค์ผ่องแผ้ว

^{๖๑} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๘๗/๒๘๖.

^{๖๒} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๗๗/๔๓๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๗๗/๕๑๔.

^{๖๓} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๕๑.

^{๖๔} ผู้ตรวจสอบ มี ๓ จำพวก คือ (๑) อตถวิมังสกะ หมายถึงผู้พิจารณาประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น (๒) สังขารวิมังสกะ หมายถึงผู้พิจารณาสังขารธรรม โดยลักษณะของธรรมนั้น โดยสามัญญลักษณะ และโดยวิภาคธรรม (๓) สัตถวิมังสกะ หมายถึงผู้พิจารณาตรวจสอบพระศาสดา เช่น พิจารณาว่า ขึ้นชื่อว่าศาสดาต้องมีคุณเช่นนี้ ๆ ในสูตรนี้ หมายถึงสัตถวิมังสกะ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๘๗/๒๘๖, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๔๘๗/๓๖๑.

^{๖๕} เจือกัน หมายถึงเป็นสิ่งผสมกัน กล่าวคือบางครั้งเป็นธรรมดำ บางคราวเป็นธรรมขาว ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๘๘/๒๘๙.

จากนั้นพึงพิจารณาตรวจสอบให้ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นว่า พระองค์ทรงมีกุศลธรรมเช่นนี้มาช้านานแล้วหรือเพ็งมี เมื่อพิจารณาตรวจสอบไป ก็จะรู้อย่างนี้ว่า ทรงมีกุศลธรรมเช่นนี้มาช้านานแล้ว ไม่ใช่เพ็งมี

จากนั้นพึงพิจารณาตรวจสอบให้ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นว่า ภิกษุอย่างพระองค์นี้มีชื่อเสียง มียศ ทรงมีโทษบางอย่างในโลกบ้างหรือไม่ เพราะภิกษุเมื่อยังไม่มีชื่อเสียง ไม่มียศ ยังไม่มีโทษบางอย่างในโลก แต่พอมีชื่อเสียง มียศ ก็จะมีโทษบางอย่าง เมื่อพิจารณาตรวจสอบไป ก็จะรู้อย่างนี้ว่า ภิกษุเช่นพระองค์นี้มีชื่อเสียง มียศแล้วก็ไม่ไม่มีโทษบางอย่างในโลก

จากนั้นพึงพิจารณาตรวจสอบให้ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ไม่มีภัย มิใช่ผู้มีภัย ไม่ทรงเสพกาม เพราะปราศจากราคะ เพราะราคะสิ้นไปหรือ เมื่อพิจารณาตรวจสอบไป ก็จะรู้อย่างนี้ว่า พระองค์ไม่ทรงมีภัย มิใช่ผู้มีภัย ไม่ทรงเสพกาม เพราะปราศจากราคะ เพราะราคะสิ้นไป

หากคนอื่นถามภิกษุผู้ตรวจสอบนั้นว่า มีเครื่องบ่งชี้อะไรบ้างที่ทำให้กล่าวว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ไม่มีภัย มิใช่ผู้มีภัย ไม่ทรงเสพกาม เพราะปราศจากราคะ เพราะราคะสิ้นไป ภิกษุควรตอบว่า เพราะพระองค์ไม่ว่าทรงอยู่ในหมู่คณะหรือทรงอยู่แต่พระองค์เดียว ก็จะไม่ทรงดูหมิ่นหมู่ชนในที่นั้น ไม่ว่าผู้ดำเนินชีวิตดีหรือผู้ดำเนินชีวิตชั่ว ทรงแนะนำพร่ำสอนหมู่คณะทั้งที่ติดอามิสและไม่ติดอามิส ข้อที่ว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ไม่มีภัย มิใช่ผู้มีภัย ไม่ทรงเสพกาม เพราะปราศจากราคะ เพราะราคะนั้นสิ้นไป เราได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์

๒. ทรงเปิดโอกาสให้ภิกษุผู้ตรวจสอบทูลถามพระองค์ได้ ทรงอนุญาตให้สอบถามพระองค์ตามแนวทางการพิจารณาตรวจสอบข้างต้นทุกประการ

๓. ทรงสรุปว่า เมื่อผู้ใดพิจารณาตรวจสอบและสอบถามพระองค์ตามวิธีดังกล่าว ผู้นั้นก็มีความศรัทธาที่เรียกว่า มีเหตุมีที่สสนะเป็นมูล^{๖๖} มันคงไม่หวั่นไหวในพระองค์ และศรัทธานั้นสมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกก็ไม่อาจจะทำให้หวั่นไหวได้

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า การที่พระองค์เปิดโอกาสให้ภิกษุผู้ชอบตรวจสอบหาความผิดความบกพร่องของผู้อื่นมาพิจารณาตรวจสอบว่า พระองค์เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจริงหรือไม่นั้น มีผล ๒ ประการเป็นอย่างน้อยคือ

๑) เพื่อเป็นตัวอย่างให้ภิกษุทั้งหลายปวารณาตนให้ผู้อื่นตรวจสอบได้ แนะนำได้ ซึ่งจะทำให้รู้ข้อบกพร่องของตนแล้วแก้ไขให้ดีขึ้น

๒) ทรงหวังว่า เมื่อภิกษุผู้ชอบตรวจสอบได้พิจารณาตรวจสอบและสอบถามพระองค์ตามที่ทรงแนะนำมาแล้ว จะทำให้เกิดศรัทธาแน่วแน่ในพระองค์ ดังที่ทรงสรุปไว้ในตอนท้ายพระสูตรนี้ และเมื่อถูกถามว่า ทำไมจึงมีศรัทธาในพระองค์เช่นนี้ ก็สามารถชี้แจงแสดงเหตุผลได้ดังที่ทรงสรุปไว้ก่อนหน้านั้น อนึ่ง พระสูตรนี้เป็นคู่กับพระสูตรต่อไป คือมีเนื้อหาว่าด้วยการตรวจสอบเช่นเดียวกัน

^{๖๖} มีที่สสนะเป็นมูล ในที่นี้หมายถึงมีโศดาปัตติมรรคเป็นมูลเหตุ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๙๐/๒๙๖.

๕.๙ เนื้อหาและสาระสำคัญในโกสัณพียสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

โกสัณพียสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยภิกษุชาวเมืองโกสัณพี ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ โขสิตาราม เขตกรุงโกสัณพี แคว้นวังสะ^{๖๗} โดยทรงปรารภภิกษุชาวเมืองโกสัณพีผู้แตกสามัคคีกัน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อุตถูปัตติกะ^{๖๘}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ กราบทูลว่า ภิกษุชาวเมืองโกสัณพีบาดหมางกัน ทะเลาะวิวาทกัน กล่าวร้ายกัน ไม่ทำความเข้าใจกัน ไม่ปรารภนาจะปรับความเข้าใจกัน ไม่ปรองดองกัน จึงรับสั่งให้เรียกภิกษุเหล่านั้นมาเฝ้าแล้วทรงซักถาม เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับว่าเป็นความจริง จึงตรัสถามว่า เมื่อบาดหมางกัน ทะเลาะวิวาทกัน กล่าวร้ายกัน ได้ตั้งเมตตาทายกรรม เมตตาวจีกรรม และเมตตามโนกรรม ต่อเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลังหรือไม่ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่าไม่ได้ตั้ง จึงทรงดำริว่า เป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดโทษ ไม่เกิดประโยชน์และความสุข

๒) ภาคนิทเทส จากนั้นทรงอธิบายสาราณียธรรม ๖ ประการ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. ตั้งมั่นเมตตาทายกรรม^{๖๙} ในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมข้อนี้ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน^{๗๐}

๒. ตั้งมั่นเมตตาวจีกรรม ในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย

๓. ตั้งมั่นเมตตามโนกรรม ในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย

^{๖๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๙๑/๔๓๕., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๑/๕๒๙.

^{๖๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๑๕๓.

^{๖๙} เมตตาทายกรรม หมายถึงกายกรรมที่พึงทำด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา และเมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม ก็มีอรรถาธิบายเช่นเดียวกันนี้ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๙๒/๓๐๒, อ.จ.ฉก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๙๗.

^{๗๐} เพื่อความเป็นอันเดียวกัน หมายถึงความเป็นเอกภาพ ไม่ก่อความแตกแยก ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๙๒/๓๐๒, อ.จ.ฉก.อ. (บาลี) ๓/๑๒/๑๐๔.

๔. บริโภคใช้สอยลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรมโดยไม่แบ่งแยก^{๗๑}

๕. เป็นผู้มีศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท

๖. เป็นผู้ที่มีทิวฏฐิโดยทิวฏฐิอันประเสริฐ เป็นนियานิกธรรม^{๗๒} เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมข้อนี้ทำให้เป็นที่รักทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

เพื่อใช้ประสานสามัคคีต่อกัน ทรงเน้นประการสุดท้าย คือทิวฏฐิอันประเสริฐ ซึ่งเป็นนियานิกธรรม เพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้ทำตาม ทรงถือว่าทิวฏฐินี้เป็นยอดของสาราณียธรรม เป็นตัววัดคุณสาราณียธรรม ให้ตั้งมั่นเหมือนยอดเรือนที่ค่อมเรือนยอดให้ตั้งมั่นฉะนั้น จากนั้นทรงอธิบายทิวฏฐิ คือญาณของพระอริยสาวก ๗ ประการ เช่นญาณที่ ๑ ทำให้รู้ชัดว่า เหตุที่บาดหมางกัน ทะเลาะวิวาทกัน กล่าวร้ายกัน ก็เพราะถูกกิเลสจำพวกปริยฎฐาน เช่น กามราคะ พยาบาท ครอบงำจิตไว้ เมื่อรู้อย่างนี้แล้วก็ละกิเลสเหล่านั้นได้ ทรงสรุปไว้ในตอนท้ายว่า “ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้ ตรวจสอบสภาวะธรรมดีแล้ว ด้วยการทำให้แจ้งโสดาปัตติผลอย่างนี้ อริยสาวกผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยโสดาปัตติผล^{๗๓}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงลงโทษทัณฑ์แก่ภิกษุผู้ทะเลาะวิวาทกัน แต่ทรงแนะนำให้ทำ พูด และคิดต่อกันด้วยเมตตาจิต ให้ใช้ปัญญาพิจารณาตรวจสอบตัวเองว่า มีกิเลสอะไรที่ทำให้เกิดเรื่องเช่นนั้นขึ้น เมื่อตรวจสอบตัวเองดีแล้ว จะละกิเลสได้จนบรรลุดรรมเป็นพระโสดาบันในที่สุด พระสูตรนี้จึงเข้าคู่กับวิมังสกสูตร คือมีเนื้อหาสาระคล้ายคลึงกัน แม้ว่าจะต่างหมวดธรรมกัน

๕.๑๐ เนื้อหาและสาระสำคัญในพรหมนิมัตตนิกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

พรหมนิมัตตนิกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการเชื้อเชิญของพรหม หมายถึงพกพรหมทูลเชิญพระผู้มีพระภาคเมื่อพระองค์เสด็จไปยังพรหมโลกเพื่อทรงปราบทิวฏฐิชั่วของพกพรหม ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

^{๗๑} ไม่แบ่งแยก หมายถึงไม่แบ่งแยกอามิสโดยคิดว่า จะให้เท่านี้ ๆ และไม่แบ่งแยกบุคคลโดยคิดว่า จะให้แก่คนนั้น ไม่ให้แก่คนนี้ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๙๒/๓๐๓, อภ.มก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๙๙.

^{๗๒} นियานิกธรรม หมายถึงธรรมที่ตัดมูลรากแห่งวัฏฏะ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ แล้วนำสัตว์ออกจากวัฏฏะ อภ.สง.อ. (บาลี) ๘๓-๑๐๐/๙๘.

^{๗๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕๐๐/๔๔๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๐/๕๓๖.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๗๔} โดยทรงปรารภทิวาของพกพรหม เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสาละ^{๗๕}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังมีใจความว่า ครั้งหนึ่งเมื่อพระองค์ประทับอยู่ที่โคนต้นสาละใหญ่ในสุภควันใกล้เมืองอุกกัฏฐา แคว้นโกศล ทรงทราบด้วยพระทัยว่า พกพรหมมีทิวาเชื่อว่าพรหมสถานนี้ยั่งยืน มั่นคง แข็งแรง ไม่มีความเคลื่อนไหว ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จืด ไม่อุบัติ เครื่องสลัดออกจากทุกข์อันยอดเยี่ยมอย่างอื่นนอกจากพรหมสถาน^{๗๖} นี้ไม่มี พระองค์จึงเสด็จขึ้นไปยังพรหมโลกเพื่อโปรดพกพรหม พอพกพรหมเห็นพระองค์เสด็จมาจึงทูลเชิญ แล้วแสดงทิวาของตนให้ทรงทราบ พระองค์ทรงตักเตือนว่า พกพรหมตกอยู่ในอำนาจแห่งอริชา กล่าวสิ่งที่ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่มั่นคง ไม่แข็งแรง มีความเคลื่อนไหว ว่าเที่ยง ยั่งยืน มั่นคง แข็งแรง ไม่มีความเคลื่อนไหว สัตว์ในพรหมสถานซึ่งยังต้องเกิด แก่ ตาย จืด และอุบัติ ก็กล่าวว่าไม่เกิดไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จืด ไม่อุบัติ และเครื่องสลัดออกจากทุกข์อันยอดเยี่ยมอย่างอื่นซึ่งมีอยู่ก็กล่าวว่าไม่มี

ขณะนั้น มารโฉบเข้าสิงในพกพรหมปาริสาชชะองค์หนึ่งให้กล่าวห้ำมให้พระองค์ว่ากล่าวพกพรหม เพราะเป็นมหาพรหม เป็นผู้สร้าง เป็นบิดาของเหล่าสัตว์ ไม่มีใครกล้าขัดขืนอำนาจได้ พร้อมทั้งชูสาทาบว่า สมณพราหมณ์ก่อนหน้านี้อาจกล่าวตำหนิธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ภูต เทวดา ประชาบดี พรหม และพรหมโลก หลังจากตายแล้วไปเกิดในพวกที่เลว ส่วนสมณพราหมณ์ที่กล่าวสรรเสริญสิ่งเหล่านี้หลังจากตายแล้วไปเกิดในพวกที่ดี พระองค์จึงตรัสกับมารนั้นว่า พระองค์ทรงรู้ว่าเป็นมาร อย่างนี้ก็ไม่รู้ แม้พรหมและพรหมบริษัททั้งปวงจะตกอยู่ในอำนาจของมาร แต่พระองค์มิได้อยู่ในอำนาจนั้น พกพรหมกล่าวยืนยันทิวาของตนอีก พระองค์จึงทรงตักเตือนอีกว่า ทรงรู้จักพกพรหมดี นอกจากนี้ยังทรงรู้จักพรหมชั้นสูงขึ้นไปอีก คือ พวกอภิสสรพรหม พวกสุภกิมพรหม และพวกเวหฬผลพรหม และอภิญญพรหม ทรงรู้จักดินโดยความเป็นดิน รู้จักนิพพานที่สัตว์เสวยไม่ได้^{๗๗} โดยความที่ติดเป็นดินแล้วไม่เป็นดิน^{๗๘} ไม่ได้มีแล้วในดิน ซึ่งพกพรหมเคยไปเกิดและเคลื่อนจากนั้นมาเกิดในชั้นมหาพรหมนี้ แต่เนื่องจากอยู่นานจึงหลงลืมไป เข้าใจผิดว่าเที่ยง ยั่งยืน มั่นคง แข็งแรง ไม่มีความเคลื่อนไหว พร้อมกันนั้นได้ทรงสำแดงพุทธานุภาพไม่ให้พกพรหมหายตัวได้ และทรง

^{๗๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕๐๑/๔๓๒., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๑/๕๓๗.

^{๗๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๑๕๕.

^{๗๖} พรหมสถาน หมายถึงพกพรหมมีความเห็นว่า พรหมสถานพร้อมทั้งร่างกายเป็นภาวะที่เที่ยง ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๕๐๑/๓๑๒.

^{๗๗} ที่สัตว์เสวยไม่ได้ หมายถึงที่สัตว์ครอบครองไม่ได้ บรรลุไม่ได้โดยความที่ติดเป็นดิน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๕๐๔/๓๒๐.

^{๗๘} แล้วไม่เป็นดิน หมายถึงไม่ยึดติดดินด้วยอำนาจตัณหา ทิวา และมานะ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๕๐๔/๓๒๐.

แสดงการหายตัวให้ดูด้วยการตรัสว่า เราเห็นภยในภพและเห็นภพของสัตว์ผู้แสวงหาความปราศจากภพแล้ว จึงไม่กล่าวยกย่องภพอะไรเลย ทั้งไม่ยึดมั่นนันทิ^{๗๙} ด้วย พวกพรหมทั้งหลายจึงพากันชื่นชมพระบารมี

ทันใดนั้น มารใจบาปก็เข้าสิงพรหมปารีสัชชะองค์หนึ่งให้หามิให้พระผู้มีพระภาคทรงสอนธรรมแก่สาวกทั้งหลายของพระองค์ ไม่ให้ยึดติดในสวากในบรรพชิต และเล่าว่า สมณพราหมณ์ก่อนหน้านั้นปฏิญาณว่าเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แนะนำพร้าสอนสาวกและบรรพชิต ยึดติดในสวากและบรรพชิต หลังจากตายแล้วไปเกิดในพวกที่เลว ส่วนสมณพราหมณ์ผู้ไม่ทำอย่างนี้หลังจากตายแล้วไปเกิดในพวกที่ดี พระองค์จึงทรงแสดงให้เห็นว่า ทรงรู้จักมารดี และทรงอธิบายว่า พระองค์ตัดอาสวะทั้งหลายได้ขาดแล้ว ถึงจะทรงสอนสาวกหรือไม่ทรงสอนก็ไม่ทำให้พระองค์ดีขึ้นและเลวลงไปกว่าเดิม^{๘๐}

(๔) ข้อสังเกต

มีข้อที่น่าสังเกตบางประการคือ

๑) มารในพระสูตรนี้มีอำนาจเหนือพรหม คือครอบงำอำนาจของพรหมได้ ทำให้พรหมตกอยู่ในอำนาจได้ แต่ไม่สามารถครอบงำพระผู้มีพระภาคได้ ซึ่งแสดงว่าพุทธานุภาพเหนือกว่าอานุภาพของมารและพรหม ข้อที่ควรศึกษาก็คือ คำว่า มาร ในที่นี้หมายถึงมารประเภทไหน ในมาร ๕ ประเภท คือ

๑. กิเลสมาร มารคือกิเลส
๒. ขันธมาร มารคือเบญจขันธ์
๓. อภิสังขารมาร มารคืออภิสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่ง ได้แก่ เจตสิกทั้งหลาย)
๔. เทวปุตตมาร มารคือเทวบุตร
๕. มัจจุมาร มารคือมัจจุ (ความตาย)

ในจำนวนนี้ เทวปุตตมารไม่อาจมีอำนาจเหนือพรหมได้ เพราะเทวปุตตมารชั้นสูงสุดได้แก่พญาวสวัตติ ซึ่งเป็นเทพผู้ครองสวรรค์ชั้นปรนิมมิตสวัตติ คือสวรรค์ชั้นที่ ๖ มีศักดิ์และอำนาจต่ำกว่าพรหม ต่อไปพิจารณาamarที่เหลืออีก ๔ ประเภท ว่ามารประเภทไหนมีอำนาจเหนือพรหมบ้าง วิธีคิดที่ดี คือ คิดโดยตั้งคำว่า (๑) พรหมมีกิเลสหรือไม่ (๒) พรหมมีขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณหรือไม่ (๓) พรหมมีอภิสังขาร คือ เจตสิกหรือไม่ (๔) พรหมมีการจุติ คือเคลื่อนจากพรหมโลกที่อยู่ประจําที่นั้นหรือไม่ ถ้าได้คำตอบว่า พรหมมีสภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งในสภาวะ ๔ อย่างนั้น หรือทั้งหมด ก็จะเป็นคำตอบว่า มารประเภทนั้นนั่นแหละมีอำนาจเหนือพรหม แต่ไม่เหนือพระผู้มีพระภาค เพราะทรงพ้นจากอำนาจของสภาวะเหล่านี้แล้ว

๒) สาระสำคัญของพระสูตรนี้น่าจะอยู่ที่การตอบโต้กันระหว่างพกรพรหมผู้ถือสัสสตทิฎฐิ (ความเห็นว่างโลกและอัตตาเที่ยง) กับพระผู้มีพระภาคผู้ทรงคัดค้านทั้งสัสสตทิฎฐิและอุจเฉททิฎฐิ (ความเห็นว่างโลกและอัตตาขาดสูญ)

^{๗๙} นันทิ ในที่นี้หมายถึงภวตณฺหา ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๕๐๔/๓๒๒.

^{๘๐} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕๐๕/๔๔๗., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๕/๕๔๕.

๓) พระสูตรนี้ท่านจัดให้เข้าคู่กับมารตซ์ชฌนียสูตร ที่จะแนะนำต่อไป เพราะต่างเกี่ยวกับมารเหมือนกัน

๕.๑๑ เนื้อหาและสาระสำคัญในมารตซ์ชฌนียสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มารตซ์ชฌนียสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการคุกคามของมาร ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้ำพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่ของพระสูตร

พระมหาโมคคัลลานะแสดงแก่มารที่เข้าสิงในท้องในไส้ของท่านขณะเดินจงกรมอยู่ในที่แจ้ง ณ เภสภพาวันสถาน^{๔๑} ที่ให้อภัยแก่หมู่เนื้อ เขตเมืองสูงสูมาดิระ แคว้นภคคะ^{๔๒} เพื่อสงเคราะห์มารผู้เป็นญาติของท่าน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๔๒}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

เมื่อพระมหาโมคคัลลานะรู้สึกผิดปกติว่า เหมือนมีของหนัก ๆ อยู่ในท้องในลำไส้ใหญ่ของท่านเอง จึงหยุดเดินจงกรม กลับเข้าในวิหาร นั่งพิจารณาสำรวจตัวเอง จึงทราบว่ามีมารใจบาปเข้าไปสิงอยู่ และทราบต่อไปว่า มารนั้นเป็นหลานของท่านในชาติก่อน จึงเรียกให้มารออกมา เมื่อมารนั้นออกมายืนแอบข้างประตู ท่านจึงเทศน์สอนมีสาระสำคัญดังนี้

๑) ลำดับญาติให้ฟังว่า ในอดีตชาติท่านเกิดเป็นมารชื่อทุสี มีน้องสาวชื่อกาลิ น้องสาวมีบุตรคนหนึ่งคือมารนั้น ท่านจึงเป็นญาติกับมารนั้น

๒) เล่าอดีตกรรมของท่านในชาติที่เกิดเป็นมารชื่อทุสีว่าได้เคยทำร้ายพระอริยสาวกชื่อพระวิรุระ ผู้เป็นอัครสาวกของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากุสันธะ และทำความเดือดร้อนแก่พระสงฆ์ผู้ทรงศีล ท่านจึงต้องไปอุบัติในมหานรก อนึ่ง มหานรคนั้นมี ๓ ชื่อ คือ

๑. ฉฬสสายตนิกร^{๔๓}

๒. สังกุสมาहनร^{๔๔}

^{๔๑} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕๐๖/๔๕๐., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๖/๕๔๕.

^{๔๒} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๒**, หน้า ๑๕๙.

^{๔๓} ฉฬสสายตนิกร หมายถึงนรกที่มีฉฬสสายตนะ ๖ เป็นเหตุเกิดทุกขเวทนาอันเผ็ดร้อน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๕๑๒/๓๒๙.

^{๔๔} สังกุสมาहनร หมายถึงนรกที่สัตว์นรกต้องถูกแทงด้วยขอเหล็ก ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๕๑๒/๓๒๙.

๓. ปัจจัยตเวทนิยนรก^{๕๕}

กรรมที่ท่านทำเป็นเหตุให้ท่านตกหมกใหม่ได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัสอยู่ในมหานรกหลาวเหล็กชื่อ ปัจจัยตเวทนิยนรกเป็นเวลาหลายพันปี พ้นจากมหานรคนั้นแล้วไปหมกใหม่อยู่ในอุสสทนรกซึ่งเป็นบริวารของ มหานรคนั้นอีกหมื่นปี

๓) ท่านจึงขอให้มารนั้นอย่าทำร้ายพระอริยสาวกเช่นท่าน เพราะจะส่งผลให้ไปตกนรก หมกใหม่เหมือนที่ท่านได้รับมาแล้ว สรุปลผลปรากฏว่า มารนั้นรู้สึกเสียใจ แล้วหายตัวไป^{๕๖}

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้น่าสนใจมาก ทำให้ได้ความรู้หลายอย่าง เช่น

๑) ทำให้เราได้ทราบอดีตกรรมของพระมหาโมคคัลลานะละเอียดขึ้นว่า เศษกรรมของ อดีตกรรมนี้เองที่ทำให้ท่านถูกฆ่าก่อนปรินิพพาน

๒) ทำให้เราได้เห็นน้ำใจของพระอรหันต์ว่ามีเมตตาธรรมสูงส่งเพียงใด แม้เห็นมารกำลัง ทำร้ายท่านอยู่ ท่านก็ไม่โกรธ กลับสงเคราะห์จนเขาสำนึกบาปได้

๓) ที่ตั้งชื่อพระสูตรนี้ว่า **มารตซ์ขณียสูตร** คือพระสูตรว่าด้วยการคุกคามของมารนั้น เหมาะสมกับเรื่องนี้ดีมาก เพราะเป็นเรื่องมารทูลคุกคามพระสงฆ์ผู้ทรงศีล แล้วได้รับผลเป็นทุกข์อย่างแสนสาหัส ถ้าหมายถึง พระสูตรว่าด้วยการคุกคามมาร ก็หมายความว่าพระพุทธเจ้ากุกุสันธะคุกคามมารทูลี หรือ พระมหาโมคคัลลานะคุกคามมารผู้เป็นหลานในอดีต

๕.๑๒ สรุบท้ายบท

ในจุฬยมกวรรคอันเป็นวรรคที่ ๕ มีทั้งหมด ๑๐ สูตร คือ

๑. สาเลยยกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อสาลา พระผู้มีพระภาคทรง แสดงแก่พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อสาลา เพื่อตอบปัญหาของ พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายที่มาประชุมกันในหมู่บ้านนี้

๒. เวรัญชกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยชาวเมืองเวรัญชา พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พวกพราหมณ์ และคหบดีชาวเมืองเวรัญชาที่มาทำธุรกิจบางอย่างในกรุงสาวัตถี ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุง สาวัตถี เพื่อตอบปัญหาของพราหมณ์และคหบดีเหล่านั้น

๓. มหาเวทลลสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการสนทนาธรรมที่ทำให้เกิดปัญญาสูตรใหญ่ พระสารีบุตร แสดงแก่พระมหาโกฏิฏิกะขณะพักอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อตอบปัญหาของพระมหาโกฏิฏิกะ

๔. จุฬเวทลลสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการสนทนาธรรมที่ทำให้เกิดปัญญาสูตรเล็ก ภิกษุณีธัมม ทินนาแสดงแก่วิสาขอุบาสกขณะพักอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ เพื่อตอบปัญหาของอุบาสกนั้น

^{๕๕} ปัจจัยตเวทนิยนรก หมายถึงนรกที่สัตว์นรกก่อทุกข์เวทนาให้เกิดแก่ตนเอง ม.มู.อ. (ปาลี) ๒/๕๑๒/๓๒๙.

^{๕๖} ม.มู. (ปาลี) ๑๒/๕๑๓/๔๕๖., ม.มู. (ไทย) ๑๒/๕๑๓/๕๕๓.

๕. จุฬธัมมสมาทานสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการสมาทานธรรมสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นทราบว่าการสมาทานธรรมมี ๔ แบบ แต่ละแบบมีผลต่างกันอย่างไร

๖. มหาธัมมสมาทานสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการสมาทานธรรมสูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นทราบเรื่องการสมาทานธรรมตามรสแห่งธรรม

๗. วิมังสกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยผู้ตรวจสอบ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อให้ภิกษุผู้ไม่ได้เจโตปริยญาณทดลองตรวจสอบข้อปฏิบัติของพระองค์ก่อน ต่อไปก็สามารถตรวจสอบตนเองและผู้อื่นได้

๘. โกสัมพียสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยภิกษุชาวเมืองโกสัมพี พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ โขสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ โดยทรงปรารภภิกษุชาวเมืองโกสัมพีผู้แตกสามัคคีกัน

๙. พรหมนิมิตตนิกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการเชื่อเชิญของพรหม พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภภิกษุผู้ช่วยของภพพรหม

๑๐. มารตชฌนียสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการคุกคามของมาร พระมหาโมคคัลลานะแสดงแก่มารที่เข้าสิงในท้องในไส้ของท่านขณะเดินจงกรมอยู่ในที่แจ้ง ณ เกสกวานสถานที่ทำให้ภัยแก่หมู่เนื้อ เขตเมืองสูงสูมารคิระ แคว้นภักคะ เพื่อสงเคราะห์มารผู้เป็นญาติของท่าน

๕.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๕

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ จุฬยวมกวรรค พอสังเขป เช่น อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่พระสูตร อะไรบ้าง และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายสาเลยกสูตรเป็นต้นโดยสังเขป ตามหัวข้อดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓. หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตร

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ จุฬยวมกวรรคโดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในเวรัญชกสูตร ๒. หลักธรรมในมหาเวทลสูตร ๓. หลักธรรมในมหาธัมมสมาทานสูตร ๔. หลักธรรมในพรหมนิมิตตนิกสูตรเป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๕.๑๔ เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.
- โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสน์ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). **ศัพท์วิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐกถา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. **ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. **คำบรรยายในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

บทที่ ๖

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในคหปติวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

แผนการสอนประจำบทที่ ๖

รายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี

(Majjhimanikaya Pali)

บทที่ ๖ พระสูตรและสาระสำคัญในคหปติวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

หัวข้อย่อ

๑. ความนำ
๒. เนื้อหาสาระสำคัญในกัณฑ์ทสกสูตร
๓. เนื้อหาสาระสำคัญในอัญญกนาครสูตร
๔. เนื้อหาสาระสำคัญในเสขปฏิปทาสูตร
๕. เนื้อหาสาระสำคัญในโปตลียสูตร
๖. เนื้อหาสาระสำคัญในชีวกสูตร
๗. เนื้อหาสาระสำคัญในอุปาสิทวารสูตร
๘. เนื้อหาสาระสำคัญในกุกกุรวตติกสูตร
๙. เนื้อหาสาระสำคัญในอภยราชกุมารสูตร
๑๐. เนื้อหาสาระสำคัญในพหุเวทนิยสูตร
๑๑. เนื้อหาสาระสำคัญในอปณณกสูตร
๑๒. สรุปท้ายบท
๑๒. คำถามประจำบทที่ ๖
๑๓. เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในคหปติวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบายชื่อเรื่อง เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรคหปติวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในคหปติวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ จำนวน ๑๐ สูตรที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

กิจกรรมระหว่างเรียน

๑. ผู้เรียนศึกษาเอกสารคำสอนจากบทที่ ๖
๒. อาจารย์ผู้สอนบรรยายตามเนื้อหาที่กำหนด
๓. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม
๔. อาจารย์ผู้สอนสรุปเนื้อหาประจำบท
๕. ผู้เรียนตอบคำถามประจำบทเพื่อการประเมินผลในวันนั้น

สื่อการสอน

๑. เอกสารคำสอนประจำรายวิชา
๒. เอกสารคำสอนประจำบทที่ ๖
๓. สื่อพาวเวอร์พอยท์ประจำบท
๔. สื่ออื่นๆ ถ้ามี

การประเมินผล

๑. ประเมินจากการสนใจขณะศึกษาของผู้เรียน
๒. การซักถามของผู้เรียน
๓. สอบกลางภาค
๔. สอบปลายภาค

บทที่ ๖

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในคหปติวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

๖.๑ ความนำ

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ คือพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ มีอักษรย่อว่า ม.ม. (บาลี) หรือ ม.ม. (ไทย) เป็นคัมภีร์ที่ ๒ ในจำนวน ๓ คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์มี ๕๐ พระสูตร แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคที่ ๑ เรียกว่าคหปติวรรค มีความหมายว่า วรรคที่ว่าด้วยคหปติ นำด้วยกัณฑ์สูตร^๑ คหปติวรรคมี ๑๐ สูตร คือ

๑. กัณฑ์สูตร	๒. อัญญานาครสูตร
๓. เสขปฏิปทาสูตร	๔. โปตลียสูตร
๕. ชีวกสูตร	๖. อุปาสิวัตสูตร
๗. กุกกุรวตติกสูตร	๘. อภยราชกุมารสูตร
๙. พหุเวทนิยสูตร	๑๐. อปัณณกสูตร ^๒

คำว่า **คหปติวรรค** แยกเป็น **คห+ปติ+วรรค**

คำว่า **คห** มีวิเคราะห์ว่า คณหาติ ปุริเสนานีตัง ธนณติ **คห** ที่เก็บทรัพย์อันบุรุษนำมาแล้ว หมายถึง เรือน บ้าน (คห-ธาตุในความหมายว่า ถือเอา อ- ปัจจัย)^๓

คำว่า **ปติ** มีวิเคราะห์ว่า ปาติ รกขตติ **ปติ** ผู้รักษา หมายถึง เจ้า ผัว (ปา-ธาตุในความหมายว่ารักษา ดูแล ตี- ปัจจัย รัสสะ อา เป็น อิ ปัจจัย)^๔

คห+ปติ = **คหปติ** หมายถึงเจ้าของบ้าน พ่อบ้าน ผู้เป็นใหญ่ในบ้าน

คำว่า **วรรค** หรือ **วคโค** มีวิเคราะห์ว่า วชติ สมุหตต คจฉตติ **วคโค** หมู่ที่ถึงการรวมกัน (วช-ธาตุในความหมายว่าถึง ฉ- ปัจจัย แปลง ชช เป็น คค)^๕

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๖๓.

^๒ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๘๗.

^๓ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๓๐๒.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒๖.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๓.

คำว่า **คหปติวรรค** แปลความว่า หมวดว่าด้วยคหบดี ชื่อวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรที่ ๒,๔,๖ และที่ ๑๐ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร^๖ แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๖.๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในกัณฑ์ทรกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

กัณฑ์ทรกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อกัณฑ์ทรกะ ซึ่งนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้า^๗ ได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ใกล้สระโบกขรณีชื่อคัคครา เขตกรุงจัมปา^๘ เมืองหลวงของแคว้นอังคะ^๙ โดยทรงปรารภกัณฑ์ทรกปริพาชกที่คาดเดาพระสัพพัญญุตญาณ ทั้ง ๆ ที่ตนไม่มีญาณที่สามารถกำหนดอดีต อนาคต และปัจจุบัน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปริชฌาสนะ^{๑๐} คือ แสดงตามอัธยาศัยผู้อื่น

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

เนื้อหาของพระสูตรนี้แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ ตอนที่ ๑ เป็นการสนทนาระหว่างกัณฑ์ทรกปริพาชกและนายเปสสะกับพระผู้มีพระภาค ตอนที่ ๒ พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายเรื่องที่สนทนากันให้ภิกษุทั้งหลายฟัง สาระสำคัญเป็นดังนี้

๑) ตอนที่ ๑ นายเปสสะบุตรของความขี้ขางและกัณฑ์ทรกปริพาชกเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กัณฑ์ทรกปริพาชกเห็นภิกษุสงฆ์นั่งนิ่งเงียบ^{๑๑} จึงกราบทูลยกย่องพระผู้มีพระภาคว่า ทรงสามารถ

^๖ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, **คำบรรยายในพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๔๖.

^๗ ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์

^๘ กรุงจัมปา เป็นพระนครที่น่ารื่นรมย์ เพราะมีต้นจัมปา (จำปา) ๕ สี มีดอกหอม ขึ้นอยู่หนาแน่นตามริมสระโบกขรณี ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในพระนครนั้น ณ ที่ไม่ไกลจากพระนครมีสระโบกขรณีอยู่สระหนึ่งมีชื่อว่าคัคครา ที่มีชื่อเช่นนั้นก็เพราะพระมหेशีพระนามว่าคัคครา ทรงให้ขุดไว้ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑/๑.

^๙ ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑/๑., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑/๑.

^{๑๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๙.

^{๑๑} นิ่งนิ่งเงียบอยู่ หมายถึงการนั่งด้วยอาการสำรวมกาย วาจา และใจ ด้วยความเคารพพระผู้มีพระภาคประการหนึ่ง ด้วยความที่ได้รับการศึกษามาแล้วอย่างดีประการหนึ่ง ภิกษุทุกรูปสำรวมกายไม่โยกไหวไม่คะนองมือและเท้า สำรวมวาจา ไม่พูดคุย ไม่กระแอมไอ และสำรวมใจไม่ฟุ้งซ่าน เปรียบเหมือนเสาเชือกที่ฝังไว้อย่างดี และเปรียบเหมือนมหาสมุทรที่ปราศจากลม ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑/๒.

แนะนำภิกษุสงฆ์ให้ปฏิบัติชอบได้เหมือนพระผู้มีพระภาคในอดีตและอนาคต พระผู้มีพระภาคจึงตรัสบอกเหตุที่ทำให้ภิกษุสงฆ์สงบ คือ พวกหนึ่งสงบเพราะเป็นพระอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว^{๑๒} ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว ลีลาสังโยชน์แล้ว^{๑๓} หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ และบางพวกยังเป็นเสขบุคคล^{๑๔} แต่สงบได้เพราะเจริญสติปัญญา ๔ ประการ เพื่อดับทุกข์ (ความทุกข์กาย) และโสมนัส (ความทุกข์ใจ) เพื่อบรรลุอุบายธรรม^{๑๕} เพื่อให้แจ้งพระนิพพาน นายเปสสะบุตรของควาญช้างก็กราบทูลให้ทรงทราบ ว่า แมต่นจะเป็นคฤหัสถ์ แต่ก็เจริญสติปัญญาเช่นกัน และกล่าวยกย่องพระผู้มีพระภาคว่าทรงทราบประโยชน์และสิ่งที่มีใช้ประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลายทั้ง ๆ ที่คนกับสัตว์แตกต่างกัน คือ คนสอนยาก ส่วนสัตว์เลี้ยงฝึกง่าย พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถึงบุคคล ๔ ประเภท คือ

๑. บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน
๒. บุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน
๓. บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ทั้งหมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน
๔. บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ทั้งไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน^{๑๖} แล้วตรัสถามนายเปสสะบุตรของควาญช้างว่าชอบใจประเภทไหน เพราะเหตุไร นายเปสสะก็กราบทูลว่าไม่ชอบใจประเภทที่ ๑-๓ แต่ชอบใจประเภทที่ ๔ พร้อมทั้งให้เหตุผล แล้วทูลลากลับ

๒) ตอนที่ ๒ เมื่อนายเปสสะบุตรของควาญช้างทูลลากลับไปแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วตรัสว่า นายเปสสะบุตรของควาญช้างเป็นคนเฉลียวฉลาด^{๑๗} มีปัญญามาก^{๑๘} ถ้านายเปสสะจะฟังนั่งสักครู่เพียงชั่วเวลาที่เราจำแนกบุคคล ๔ ประเภทนี้โดยพิสดาร ก็จักได้รับประโยชน์อันใหญ่

^{๑๒} อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว หมายถึงกิจแห่งการปฏิบัติเพื่อทำลายอัสวกิเลสจบสิ้นสมบูรณ์แล้ว ไม่มีกิจที่จะต้องทำเพื่อตนเอง แต่ยังมีหน้าที่เพื่อผู้อื่นอยู่ ผู้อยู่จบพรหมจรรย์นี้ ได้ชื่อว่าอเสขบุคคล ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓.

^{๑๓} ลีลาสังโยชน์แล้ว หมายถึงสังโยชน์ ๑๐ ประการ คือ (๑) กามราคะ (๒) ปฏิฆะ (๓) มานะ (๔) ทิฎฐิ (๕) วิจิกิจฉา (๖) สีลัพพตปรามาส (๗) ภวราคะ (๘) อีสสา (๙) มัจฉริยะ (๑๐) อวิชชา สังโยชน์เหล่านี้เรียกว่า ภวสังโยชน์ เพราะผูกพันหมู่สัตว์ไว้ในภพน้อยภพใหญ่ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘/๔๗.

^{๑๔} เสขบุคคล หมายถึงบุคคลผู้ยังต้องศึกษา ๓ จำพวก ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามีผู้ยังต้องฝึกอบรมในไตรสิกขา คือ (๑) อธิศีลสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องศีล (๒) อธิจิตตสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องจิต (สมาธิ) (๓) อธิปัญญาสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องปัญญา ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๗/๔๔, อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๖/๓๑๒.

^{๑๕} อุบายธรรม ในที่นี้หมายถึงธรรมคืออริยมรรค ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๒๑-๓๐/๑๙๕.

^{๑๖} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔/๓., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔/๕.

^{๑๗} เฉลียวฉลาด หมายถึงฉลาดในการบำเพ็ญสติปัญญา ๔ ประการ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖/๗.

^{๑๘} มีปัญญามาก หมายถึงมีปัญญาเพราะประกอบด้วยปัญญาที่กำหนดทรงจำสติปัญญา ๔ ประการนั้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖/๗.

หลวง^{๑๙} แต่ถึงจะฟังโดยสังเขปเพียงเท่านี้แล้วจากไป นายเปสสะก็ยังได้รับประโยชน์อยู่นั่นเอง แล้วทรงอธิบายบุคคล ๔ ประเภทนั้นให้ภิกษุทั้งหลายฟังโดยละเอียด มีใจความว่า

๑. ประเภทที่ ๑ ได้แก่ พวกที่เป็นอเจลกบ่าเพ็ญวัตรจนตนเองเดือดร้อน
๒. ประเภทที่ ๒ ได้แก่ พวกที่ฆ่าสัตว์โหดเหี้ยมทารุณ
๓. ประเภทที่ ๓ ได้แก่ ผู้เป็นพระราชามหากษัตริย์ผู้ได้รับมูรธาภิเษก^{๒๐} แล้ว หรือ พราหมณมหาศาลที่ทำการบูชาয়ัญ ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน
๔. ประเภทที่ ๔ ได้แก่ พระตถาคต^{๒๑} อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งตรัสรู้แล้วประกาศธรรมให้ผู้อื่นฟัง

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑) กัณฑกรปริพาชกเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนาคนหนึ่ง ซึ่งไม่ได้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ที่กล่าวยกย่องพระผู้มีพระภาคก็เพราะได้เห็นภิกษุสงฆ์นั่งนิงสงบ เกิดอัศจรรย์ใจอย่างแรงจนขมใจไม่ได้ จึงได้กล่าวยกย่องพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ แต่ในคำกล่าวยกย่องนั้นได้กล่าวเป็นเชิงอวดอ้างถึงสัพพัญญุตญาณของตนด้วย คือแสดงว่าตนรู้เรื่องพระพุทธเจ้าในอดีตและในอนาคตเหมือนอย่างที่รู้เรื่องพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่าเขาไม่มีญาณอย่างนั้น จึงตรัสตอบให้รู้โดยนัย

๒) ข้อความที่ตรัสตอบกัณฑกรปริพาชกตอนหนึ่ง คือ ความสงบของภิกษุสงฆ์เกิดจากเจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการนั้น น่าจะทรงประสงค์ให้เป็นที่สนใจแก่นายเปสสะ นายเปสสะจึงได้กราบทูลรับความจริงว่า สติปัฏฐาน ๔ ประการนั้นเป็นคุณธรรมที่ดีจริง ๆ เพราะตนก็ปฏิบัติมาแล้ว

๓) คำกราบทูลของนายเปสสะเรื่องคนฝึกยาก สัตว์ฝึกง่าย เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พระองค์ตรัสถึงบุคคล ๔ ประเภท

๔) การแสดงธรรมแก่นายเปสสะเป็นการแสดงเฉพาะหัวข้อธรรม ยังไม่ทรงอธิบายโดยละเอียด นายเปสสะก็ทูลลากลับ แต่นายเปสสะก็ได้รับประโยชน์มาก คือ (๑) เกิดความเลื่อมใสในพระสงฆ์ (๒) ได้แนวทางใหม่ในการเจริญสติปัฏฐาน^{๒๒}

^{๑๙} ประโยชน์อันใหญ่หลวง ในที่นี้หมายถึงโสดาปัตติผล ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖/๗.

^{๒๐} มูรธาภิเษก หมายถึงการรดน้ำศักดิ์สิทธิ์เหนือพระเศียรในงานราชาภิเษกหรืองานพระราชพิธี ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๙/๘.

^{๒๑} ตถาคต ในที่นี้หมายถึงพระผู้มีพระภาค บัณฑิตเรียกว่า ‘ตถาคต’ เพราะเหตุ ๘ ประการ คือ (๑) เพราะเสด็จมาแล้วอย่างนั้น (๒) เพราะเสด็จไปแล้วอย่างนั้น (๓) เพราะเสด็จมาสู่ลักษณะอันแท้จริง (๔) เพราะตรัสรู้ธรรมที่แท้ตามความเป็นจริง (๕) เพราะทรงเห็นจริง (๖) เพราะตรัสวาจาจริง (๗) เพราะทรงทำจริง (๘) เพราะทรงครอบงำ (ผู้ที่ยึดถือลัทธิอื่นทั้งหมดในโลกพร้อมทั้งเทวโลก) ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๕๐.

^{๒๒} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๗/๘.

๖.๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในอัฐกนาคสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อัฐกนาคสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยคหบดีชาวอัฐกนคร ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่เรียกตามภูมิลาเนา ในที่นี้หมายถึงทสมคหบดี เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระอานนท์แสดงแก่ทสมคหบดีชาวอัฐกนครขณะพักอยู่ ณ เวฬุคาม เขตกรุงเวสาลี^{๒๓} เหตุเกิดแห่งพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีกะ^{๒๔} คือแสดงเพื่อตอบปัญหาของผู้ถาม

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

คหบดีชาวอัฐกนครชื่อทสมะเรียนถามพระอานนท์ว่า “ธรรมอันเป็นเอกซึ่งเป็นทีหลุดพ้นแห่งจิตที่ยังไม่หลุดพ้น เป็นที่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายที่ยังไม่สิ้นไป และเป็นทีบรรลุธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่บรรลุโดยลำดับของภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ ที่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสไว้ชอบแล้ว มีอยู่หรือไม่” พระเถระตอบว่า มี และอธิบายว่า ภิกษุดำรงอยู่ในธรรม^{๒๕} นั้นแล้ว ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หากยังไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็จะเป็นโอปปาติกะ^{๒๖}

เพราะอโรรัมภาคิยสังโยชน์^{๒๗} (สังโยชน์เบื้องต้น) ๕ ประการสิ้นไป ด้วยความยินดีเพิลิตเพิลินในธรรมนั้นๆ จักปรินิพพานในภพนั้น ไม่หวนกลับมาจากโลกนั้นอีก และได้กล่าวธรรมต่อไปนี้ คือ

๑) รูปฌาน ๔ ได้แก่

๑. ปฐมฌาน	๒. ทุตติยฌาน
๓. ตติยฌาน	๔. จตตถฌาน ^{๒๘}

^{๒๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๗/๑๒., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๗/๑๕.

^{๒๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๑๑.

^{๒๕} ธรรม ในที่นี้หมายถึงสมณะและวิปัสสนา ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๕/๑๐.

^{๒๖} โอปปาติกะ ในที่นี้หมายถึงสัตว์ที่เกิดและเติบโตเต็มที่ที่ทันที และเมื่อจติ (ตาย) ก็หายวับไปไม่ทิ้งซากศพไว้เช่น เทวดาและสัตว์นรกเป็นต้น ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๗๑/๑๔๙. แต่ในที่นี้หมายถึงพระอนาคามีที่เกิดในสุทธาวาส (ที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์) ๕ ชั้น มีชั้นอวิหาเป็นต้น แล้วดำรงภาวะอยู่ในชั้นนั้น ๆ ปรินิพพานสิ้นกิเลสในสุทธาวาสนั่นเอง ไม่กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๘๗-๘๘/๒๔๒-๒๔๓.

^{๒๗} อโรรัมภาคิยสังโยชน์ หมายถึงสังโยชน์เบื้องต้น ๕ ประการ คือ (๑) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นอัตตา (๒) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย (๓) สีลัพพตปรามาส ความถือนั่นศีลและวัตร (๔) กามราคะ ความติดใจในกามคุณ (๕) ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ อันเป็นเหตุให้เกิดในกามภพ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๔๕/๒๒.

^{๒๘} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๐/๑๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐/๒๑.

๒) อัปมัณญา ๔ ได้แก่

๑. เมตตา	๒. กรุณา
๓. มุทิตา	๔. อุเบกขา ^{๒๙}

๓) อรูปฌาน ๓ ได้แก่

๑. อากาสนัญญายตนฌาน
๒. วิญญาณัญญายตนฌาน
๓. อากิญจัญญายตนฌาน^{๓๐}

ต่อมา ทสมคหบดีชาวอัฐกนครนิมนต์ภิกษุสงฆ์ชาวเมืองปาตลีบุตรและเชิฐชาวเมืองเวสาลีให้ประชุมกัน แล้วอังกาสภิกษุสงฆ์เหล่านั้นให้อิมหันาสารายด้วยของเคี้ยวของฉันอันประณีตด้วยตนเอง นิมนต์ภิกษุให้ครองผ้ารูปละ ๑ คู่ นิมนต์พระอานนท์ให้ครองไตรจีวร และได้ให้สร้างวิหาร ๕๐๐ หลังถวายพระอานนท์^{๓๑}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับตัวเลขดังต่อไปนี้

๑) ชื่อคหบดี คือ **ทสมะ** หมายถึง ลำดับที่ ๑๐ ซึ่งนี้ตั้งตามลำดับชาติและโคตร คือลำดับที่ ๑๐ และตั้งตามลำดับตระกูลใหญ่ คือ ตระกูลที่ ๑๐^{๓๒}

๒) ทสมคหบดีถามถึงธรรมอันเป็นเอกเพียงข้อเดียว แต่พระอานนท์ตอบถึง ๑๑ ข้อ ในคัมภีร์ปัญจสุทนีอรรถกถาอธิบายว่า คำว่า **เอกรมม** ในที่นี้หมายถึงธรรม ๑๑ ประการก็ได้ โดยแยกศัพท์เป็น **เอกาทส + รมม = เอกรมม** หรือหมายถึงธรรมอันเป็นเอกก็ได้ เพราะเป็นธรรมที่ทำให้เกิดอมตธรรมคือพระนิพพาน^{๓๓}

๖.๔ เนื้อหาและสาระสำคัญในเสขปฏิบัติทาสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

เสขปฏิบัติทาสูตร หมายถึง พระสูตรที่ว่าด้วยข้อปฏิบัติของพระเสขะ ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตรซึ่งว่าด้วยข้อปฏิบัติของพระเสขะ หรือเสขปฏิบัติทา เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

^{๒๙} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๐/๑๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐/๒๒.

^{๓๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๐/๑๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐/๒๓.

^{๓๑} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๑/๑๖., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๑/๒๔.

^{๓๒} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๗/๙.

^{๓๓} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๐/๑๑.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาครับสั่งให้พระอานนท์แสดงแก่พวกเจ้าศากยະผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ ขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ^{๓๔} เพื่อเป็นมงคลแก่ท้องพระโรงหลังใหม่ของพวกเขา เจ้าศากยະ ใน คัมภีร์ปัญจสุทธานีอธิบายว่า เหตุที่พระผู้มีพระภาคทรงเลือกพระอานนท์^{๓๕} เป็นผู้แสดงเพราะทรงเห็นว่า เจ้าศากยະเหล่านั้นมีความเลื่อมใสในพระอานนท์ ประสงค์จะฟังธรรมกถาจากพระอานนท์ซึ่งเป็นพระประยูรญาติ^{๓๖} เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๓๗}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พระอานนท์ เธอจงแสดงเสขปฏิบัติ^{๓๘} ให้แจ่มแจ้งแก่พวกเจ้าศากยະผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์เถิด เราเมื่อภายหลังจะขอพักสักหน่อย พระอานนท์เชิญเจ้าศากยะมาถามมาแล้วกล่าวธรรม ๔ หมวด รวม ๑๕ ประการ คือ

๑) สีสัมปทา คือพระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร^{๓๙} อยู่ มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

๒) อปถมณกปฏิบัติ ๓ ได้แก่ ๑) อินทริยสังวร ๒) โภชนมัตตัญญุตตา ๓) ซาคริยานุโยค^{๔๐}

^{๓๔} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๒/๑๗., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๒/๒๔.

^{๓๕} เหตุที่พระผู้มีพระภาคทรงเลือกพระอานนท์เป็นผู้แสดงธรรมเสขปฏิบัติ เพราะทรงพิจารณาเห็นว่าเจ้าศากยະเหล่านั้นมีความเลื่อมใสในพระอานนท์ มุ่งหวังจะได้ฟังธรรมกถาจากพระอานนท์ผู้เป็นพระญาติ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๒๑.

^{๓๖} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๒/ ๒๑.

^{๓๗} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๑๓.

^{๓๘} เสขปฏิบัติ หมายถึงปฏิบัติที่เป็นมงคล เป็นปฏิบัติของผู้เจริญในพระพุทธศาสนา เพื่อมุ่งหวังความเป็นมงคลแก่ท้องพระโรง (สันถาคารศาลา) หลังใหม่ และเพราะมีพระเสขบุคคลเป็นอันมากนั่งอยู่ในบริษัทเมื่อตรัสปฏิบัติข้อนี้แล้ว พระเสขบุคคลเหล่านั้นจักกำหนดได้อย่างไม่ลำบาก ทั้งเป็นปฏิบัติที่รวมไว้ซึ่งไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นหัวใจ เป็นข้อปฏิบัติหลักในพระศาสนา เพราะเหตุดังกล่าวมานี้พระผู้มีพระภาคจึงทรงกำหนดตรัสเสขปฏิบัติสูตรในกาลนี้ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๒๑.

^{๓๙} คำว่า อาจารย์ หมายถึงความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา และทางใจ ความสำรวมระวังในศีลทั้งปวง และความที่ภิกษุไม่เลี้ยงชีวิตด้วยมิถนอาชีวะ ที่พระพุทธเจ้าทรงดำหนิ คำว่า โคจร หมายถึงการไม่เที่ยวไปยังสถานที่ไม่ควรเที่ยวไป เช่น ที่อยู่ของหญิงแพศยา การไม่คลุกคลีกับบุคคลที่ไม่สมควรคลุกคลีด้วย เช่น พระราชา การไม่คบหากับตระกูลที่ไม่สมควรคบหา เช่น ตระกูลที่ไม่มีศรัทธา ไม่มี ความเลื่อมใส ภิกษุผู้ประกอบด้วยอาจารย์และโคจรดังกล่าวมานี้ชื่อว่า ผู้เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๓-๕๑๔/๓๘๘-๓๘๙.

^{๔๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๔/๑๘., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔/๒๘.

๓) สัทธรรม ๗ ได้แก่ ๑. ศรัทธา ๒. หิริ ๓. โอตตปปะ ๔. พหุสูต ๕. การปรารถนาความเพียร^{๔๑} ๖. สติมั่นคง ๗. ปัญญา

๔) ฌาน ๔ ได้แก่ ๑. ปฐมฌาน ๒. ทุตติยฌาน ๓. ตติยฌาน ๔. จตุตถฌาน

ผู้ปฏิบัติตามธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ผู้มีเสขปฏิบัติ จะได้วิชา ๓ คือ (๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (๒) จุตูปปาตญาณ (๓) อาสวักขยญาณ จึงได้ชื่อว่าผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ^{๔๒}

(๔) ข้อสังเกต

คำว่า **เสขปฏิบัติ** บางที่ท่านเรียกว่า **จรณะ** เพราะเหตุผล ๒ ประการ คือ (๑) เพราะเป็นธรรมสำหรับประพจน์ (๒) เพราะเป็นธรรมสำหรับดำเนินไปสู่ทิศที่ไม่เคยไป เสขปฏิบัติหรือจรณะนี้เป็นข้อปฏิบัติให้บรรลุวิชาหรือบรรลุนิพพาน^{๔๓} สาเหตุที่ทรงกำหนดให้แสดงเสขปฏิบัติ เพราะ

๑) พวกเจ้าศากยะต้องการมงคล เสขปฏิบัติเป็นปฏิบัติที่เป็นมงคล ก่อให้เกิดความเจริญ

๒) ในบริษัทนั้นมีพระเสขะจำนวนมาก พระเสขะเหล่านั้นจะกำหนดธรรมเทศนาได้ไม่ลำบาก

๓) ผู้แสดงคือพระอานนท์มีความรู้แตกฉานในเสขปฏิบัติ สามารถอธิบายให้เข้าใจได้ง่าย

๔) เสขปฏิบัติครอบคลุมไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งพระอานนท์สามารถอธิบายได้ดี เมื่อแสดงเสขปฏิบัติแล้ว พวกเจ้าศากยะก็จะได้รับแต่สิ่งที่เป็นมงคลและสิ่งที่เป็นความเจริญอย่างแน่นอน^{๔๔}

๖.๕ เนื้อหาและสาระสำคัญในโปตลียสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

โปตลียสูตร หมายถึง พระสูตรที่ว่าด้วยคหบดีชื่อโปตลียะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

^{๔๑} ปรารถนาความเพียร ในที่นี้หมายถึงมีความเพียรที่บริบูรณ์ และมีความเพียรที่ประคับประคองไว้สม่ำเสมอไม่หย่อนนัก ไม่ตึงนัก ไม่ให้จิตปรุงแต่งภายใน ไม่ให้ฟุ้งซ่านภายนอก คำว่า ความเพียร ในที่นี้หมายถึงเอาทั้งความเพียรทางกาย เช่น เพียรพยายามทางกายตลอดคืนและวัน ดุจในประโยคที่ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดีด้วยการเดินจงกรม ด้วยการนั่งตลอดวัน” อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๙/๓๐๐., และความเพียรทางจิต เช่น ความเพียรพยายามผูกจิตไว้ด้วยการกำหนดสถานที่ เป็นต้น ดุจในประโยคที่ว่า “เราจะไม่ออกจากถ้ำนี้จนกว่าจิตของเราจะหลุดพ้นจากอาสวะไม่ถือน้ำมันด้วยอุปาทาน” อจ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๑๘/๔๓.

^{๔๒} จรณะ หมายถึงธรรมเป็นเครื่องประพจน์ของภิกษุผู้มีศีล เช่น จรณะ ๑๕ ประการมีศีลเป็นต้น แต่ในที่นี้หมายถึงการไปสู่ทิศที่ยังไม่เคยไป (หรือการบรรลุธรรมที่ยังไม่เคยบรรลุ) ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๙/๒๕.

^{๔๓} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๙/๒๕.

^{๔๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๒๑.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่โปลิยคหบดี ที่เข้าไปเฝ้าพระองค์โดยบังเอิญ (คือเวลานั้นพระผู้มีพระภาคทรงพักกลางวันอยู่ในราวป่าแห่งหนึ่ง โปตลียคหบดีก็เข้าไปเที่ยวพักผ่อนในราวป่าแห่งนั้นพอดี จึงได้พบกัน) ขณะประทับอยู่ ณ อาปนนิคม แคว้นอังคตตราปะ^{๔๕} โดยทรงปรารภอาการไม่เคารพของคหบดีนั้น คือการยินสนทนากับพระองค์ เมื่อทรงเชิญให้หนึ่งด้วยพระดำรัสว่า “คหบดี” เขาก็โกรธเพราะเข้าใจว่าตนเป็นนักบวช ในคัมภีร์ปัญญาสุทนีอธิบายว่า โปตลียคหบดีถือตัวว่าเป็นนักบวช เพราะได้ตั้งเจตนาว่าขอเป็นสมณะหรือบรรพชิต (บวชด้วยใจ)^{๔๖} เขาคิดว่า พระผู้มีพระภาคควรเรียกเขาว่า บรรพชิต หรือ สมณะ แต่กลับเรียกว่าคหบดี (ผู้เป็นใหญ่ในเรือน) เขาจึงรู้สึกโกรธและน้อยใจ กล่าวหาพระผู้มีพระภาคว่าใช้พระดำรัสที่ไม่เหมาะสม เพราะเขาเลิกทำงานทุกอย่าง ตัดขาดโหวหารทุกอย่างแล้ว คือบวชเป็นบรรพชิตแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามถึงการตัดขาดโหวหารของเขา แล้วทรงแสดงการตัดขาดโหวหารในอริยวินัยให้ฟัง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสยะ^{๔๗}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม ๘ ประการที่เป็นไปเพื่อการตัดขาดโหวหาร^{๔๘} ในอริยวินัย คือ

- ๑) บุคคลละการฆ่าสัตว์ได้ เพราะอาศัยการไม่ฆ่าสัตว์
- ๒) บุคคลละการลักทรัพย์ได้ เพราะอาศัยการถือเอาสิ่งของที่เขาให้
- ๓) บุคคลละการพูดเท็จได้ เพราะอาศัยการพูดจริง
- ๔) บุคคลละการพูดส่อเสียดได้ เพราะอาศัยการไม่พูดส่อเสียด
- ๕) บุคคลละความโลภคือความกำหนดยินดีได้ เพราะอาศัยความไม่โลภคือความไม่กำหนดยินดี
- ๖) บุคคลละการนินทาและการประทุษร้ายได้ เพราะอาศัยการไม่นินทาและการไม่ประทุษร้าย
- ๗) บุคคลละความโกรธแค้นได้ เพราะอาศัยความไม่โกรธแค้น
- ๘) บุคคลละความดูหมิ่นได้ เพราะอาศัยความไม่ดูหมิ่น^{๔๙}

^{๔๕} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๑/๒๓., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑/๓๕.

^{๔๖} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๒/๓๐.

^{๔๗} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๑๕.

^{๔๘} โหวหาร มีความหมายหลายนัย คือ การเรียกชื่อ การบัญญัติ คำพูด และเจตนา ในที่นี้หมายถึงเจตนาโหวหาร ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๒/๓๐.

^{๔๙} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๒/๒๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒/๓๗.

ทรงอธิบายว่า ผู้ปฏิบัติตามธรรมเหล่านี้ย่อมพิจารณาเห็นว่า เพราะการฆ่าสัตว์เป็นปัจจัยผู้รู้ใคร่ครวญแล้วยอมตีเตียนได้^{๕๐} การลักทรัพย์เป็นต้นเป็นสังโยชน์ (เครื่องผูกมัด) และเป็นนิวรรณ์ (เครื่องกางกั้น) จึงละและตัดได้ นี่คือการตัดขาดโฆหารแบบพระอริยะ แล้วตรัสว่า ธรรมเหล่านี้ยังไม่ใช่การตัดขาดโฆหารครบทั้งหมด เมื่อโปกติยกหบดีทูลขอให้ทรงแสดงธรรมเหล่านั้นให้ครบถ้วน จึงทรงอธิบายต่อไปโดยตรัสถึงโทษแห่งกาม (กามาที่นวกถา) ๗ ประการ พร้อมทั้งการพิจารณาให้เห็นโทษแห่งกาม ซึ่งจะทำให้บรรลุมาน ๔ และวิชา ๓ เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระธรรมเทศนาจบลง โปกติยกหบดีได้แสดงตนเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต^{๕๑}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑) คำว่า **สังโยชน์** และ **นิวรรณ์** ในพระสูตรนี้ ไม่ใช่สังโยชน์ ๑๐ ประการ และนิวรรณ์ ๕ ประการ แต่ตรัสเรียกการฆ่าสัตว์เป็นต้นว่าเป็นสังโยชน์ เพราะเป็นธรรมที่ผูกสัตว์ไว้ในวัฏฏะ และเป็นนิวรรณ์ เพราะกีดกันความดี^{๕๒}

๒) วิธีที่ทรงใช้อธิบายขยายความธรรม ๘ ประการนั้นเป็นวิธีที่ทรงใช้หลายครั้งในพระสูตรต้นตปิฎก คือทรงอธิบายแบบแก้รรถของอรรถถา โปรดดูเปรียบเทียบในมหานิทานสูตรและสักกปัญหสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐

๖.๖ เนื้อหาและสาระสำคัญในชีวกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ชีวกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยหมอชีวกโกมารภัจ ซึ่งนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุต** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก้หมอชีวกโกมารภัจขณะประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของหมอชีวกโกมารภัจ เขตกรุงราชคฤห์^{๕๓} เพื่อทรงตอบปัญหา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาสิกะ^{๕๔}

^{๕๐} ตีเตียนได้ หมายถึงตนเองตีเตียนตนเองได้ว่า เราบวชในศาสนาของผู้ไม่ปลงชีวิตสัตว์แม้แต่มดตำดแดง ยังไม่อาจดเว้นแม้เพียงปาดาบตีได้ จะบวชไปทำไมกัน ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วตีเตียนได้ว่าเราบวชในศาสนาเห็นปานนี้แล้ว ยังไม่อาจดเว้นแม้เพียงปาดาบตีได้ เขาจะบวชไปทำไม ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓/๓๑.

^{๕๑} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๕๐/๓๒., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๐/๔๘.

^{๕๒} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๓/๓๑.

^{๕๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๕๑/๓๓., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๑/๔๘.

^{๕๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๑๗.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

หมอชีวกโกมารภัจจุลถามพระผู้มีพระภาคว่า ตนได้ฟังมาว่า “ชนทั้งหลายฆ่าสัตว์เจาะจงถวาย พระสมณโคตม พระสมณโคตมก็ทรงทราบการนั้น แต่ก็ยังเสวยเนื้อที่เขาฆ่าเจาะจงพระองค์ที่เขาอาศัย พระองค์ทำ” ผู้ที่กล่าวเช่นนี้ชื่อว่ากล่าวตรงกับความจริงหรือไม่ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ไม่ตรงกับความจริง เป็นการกล่าวต่อพระองค์ แล้วทรงแสดงหลักการพิจารณาเนื้อที่ควรฉันและไม่ควรฉัน ดังนี้

๑) เนื้อที่ไม่ควรฉัน ๓ อย่าง คือ ๑. เนื้อที่ตนเห็น^{๕๕} (เขากำลังฆ่าเพื่อตน) ๒. เนื้อที่ตนได้ ยิน ๓. เนื้อที่ตนสงสัย

๒) ส่วนเนื้อที่ควรฉัน ๓ อย่าง คือ ๑. เนื้อที่ตนไม่เห็น (เขากำลังฆ่าเพื่อตน) ๒. เนื้อที่ตน ไม่ได้ยิน ๓. เนื้อที่ตนไม่สงสัย^{๕๖}

ทรงยกตัวอย่างว่า ภิกษุผู้แผ่เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ไม่คิดเบียดเบียนอยู่ มีผู้มานิมนต์ แล้วถวายบิณฑบาตอันประณีต เธอไม่มีความคิดที่จะให้เขาถวายบิณฑบาตอันประณีต ทั้งไม่มีความคิดที่จะให้ เขาถวายตลอดไป ไม่กำหนด ไม่ยินดี ไม่ริบฉันทเห็นโทษ มีปัญญา หาทางพ้นทุกข์อยู่ ภิกษุนั้นย่อมไม่คิดจะ เบียดเบียนผู้อื่นหรือทั้ง ๒ ฝ่าย การฉันจึงไม่มีโทษ ทรงแสดงเหตุ ๕ ประการที่ทำให้ประสพ^{๕๗} สิ่งที่ไม่เป็นบุญ สำหรับผู้ฆ่าสัตว์เจาะจงถวายพระตถาคตหรือพระสาวก คือ

- ๑) การสั่งให้เขานำสัตว์มา
- ๒) การที่สัตว์นั้นได้รับทุกขโทมนัสขณะถูกผูกคอนำมา
- ๓) การสั่งให้เขาฆ่าสัตว์
- ๔) การที่สัตว์ได้รับทุกขโทมนัสขณะถูกฆ่า
- ๕) การที่เขาทำให้พระตถาคตหรือพระสาวกยินดีด้วยเนื้อที่ไม่สมควร^{๕๘}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา ๒ ประการ คือ

๑) ประวัติของหมอชีวกโกมารภัจและการสร้างวัดอัมพวัน คือ หมอชีวกโกมารภัจเกิดที่ เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ เป็นบุตรของนางคณิกาชื่อสาลาวดี เมื่อคลอดจากครรภ์มารดาแล้วมารดาได้นำไปทิ้งที่ กองขยะ ตอนเช้าเจ้าชายอภัยราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสารเสด็จผ่านไปทางกองขะนั้น ทอดพระเนตรเห็นฝูง การumlล้อมทารกอยู่ จึงตรัสถามพวกมหาดเล็กของพระองค์ว่า **ชีวิติ ภณ?** (ยังมีชีวิตอยู่หรือ) และได้รับคำตอบ ว่า **ชีวิติ เทว** (ยังมีชีวิตอยู่พระเจ้าข้า) ทารกนั้นจึงได้ชื่อว่า **ชีวก** และเพราะเจ้าชายอภัยนำมาชุบเลี้ยง จึงได้ สร้อยนามว่า **โกมารภัจ** (ผู้อันพระราชกุมารเลี้ยง) เรื่องหมอชีวกนี้ท่านกล่าวไว้โดยพิสดารในคัมภีร์ชันธกะ

^{๕๕} เนื้อที่ตนเห็น หมายถึงเนื้อสัตว์หรือเนื้อปลาที่ภิกษุเห็นตายยกฆ่า (นำมาปรุงอาหาร) ถวายหมู่ภิกษุ เนื้อที่ตน ได้ยิน และเนื้อที่ตนสงสัยก็มีนัยเดียวกัน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๕๒/๓๕.

^{๕๖} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๕๒/๓๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๒/๔๙.

^{๕๗} ประสพ (ปสวติ) หมายถึงได้รับผลตอบ (ปฏิลภติ) อง.ตติ.อ. (บาลี) ๒/๔๑/๑๔๘.

^{๕๘} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๕๕/๓๖., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๕/๕๒.

พระวินัยปิฎก และอรรถกถาพระวินัยชื่อสมันตปาสาทิกา ครั้งหนึ่ง หมอชีวกได้รักษาพระโรคาพาธของพระผู้มีพระภาคและถวายผ้า เมื่อพระองค์ทรงอนุโมทนาก็บรรลुरुธรรมเป็นโสดาบัน และได้ถวายสวนมะม่วง (อัมพวัน) ให้เป็นที่ประทับของพระผู้มีพระภาค ^{๕๙}

๒) เหตุที่หมอชีวกโกมารภัจจ์นำปัญหาเกี่ยวกับการฉนเนื้อมาทูลถามพระผู้มีพระภาค น่าจะเป็นเพราะเกรงพระผู้มีพระภาคจะถูกกล่าวหา จึงทูลถามเพื่อหาแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการฉนเนื้อแก่ภิกษุทั้งหลาย ในการตอบปัญหาเรื่องการฉนเนื้อ พระผู้มีพระภาคทรงยกภิกษุขึ้นแสดงเป็นตัวอย่างโดยมิได้หมายถึงภิกษุรูปใด ในคัมภีร์ปัญจสุทหนิอธิบายว่า หมายถึงพระองค์นั่นเอง ^{๖๐} การใช้คำว่า ภิกษุ แทนพระองค์เองเช่นนี้มีปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มนี้อีก ๒ สูตร คือ ๑. มหาวัจจโคตตสูตร ๒. จังกีสสูตร ^{๖๑}

๖.๗ เนื้อหาและสาระสำคัญในอุปาติวาทสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อุปาติวาทสูตร หมายถึง พระสูตรที่ว่าด้วยวาทะของคหบดีชื่ออุปาลี ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คือกล่าวถึงการโต้วาทะระหว่างอุปาลีคหบดีกับพระผู้มีพระภาค เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่นิครนถ์ชื่อทีฆตปัสสีและอุปาลีคหบดี ขณะประทับอยู่ ณ ปาวาริกัมพวัน เขตเมืองนาลันทา ^{๖๒} ในตอนต้นทรงแสดงแก่นิครนถ์ชื่อทีฆตปัสสี โดยมีพระประสงค์ที่จะให้นำการสนทนานั้นเข้าไปสู่สมาคมของนิครนถ์ซึ่งมีอุปาลีคหบดีร่วมอยู่ด้วย พระองค์ทรงทราบล่วงหน้าว่า เมื่ออุปาลีคหบดีทราบการสนทนานั้นแล้วจักต้องเข้ามาโต้วาทะกับพระองค์อย่างแน่นอน พระองค์จะถือโอกาสแสดงธรรมให้ฟัง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสาขะ ^{๖๓}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ตอนที่ ๑ นิครนถ์ชื่อทีฆตปัสสี ^{๖๔} ได้เข้าไปสนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาคโดยพระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามก่อน ดังต่อไปนี้

^{๕๙} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๕๑/๓๕.

^{๖๐} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๕๓/๓๘.

^{๖๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๒-๔๓๕/๔๑๑- ๔๒๓.

^{๖๒} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๕๖/๓๗., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๖/๕๓.

^{๖๓} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๑๙.

^{๖๔} ทีฆตปัสสี หมายถึงนิครนถ์ผู้มีชื่ออย่างนั้นเพราะเป็นผู้บำเพ็ญตบะมานาน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๕๖/๓๙.

ถาม : นิครนถ์นาฏบุตรบัญญัติกรรมในการทำชั่วประพฤตชั่วไว้เท่าไร

ตอบ : มิได้บัญญัติกรรม แต่บัญญัติทัณฑะ (อาญา)

ถาม : มีเท่าไร

ตอบ : มี ๓ คือ (๑) กายทัณฑะ (๒) วจีทัณฑะ (๓) มโนทัณฑะ

ถาม : อย่างไหนมีโทษมากกว่า

ตอบ : กายทัณฑะ

ที่ขตปัสสีได้ทูลย้อนถามว่า

ถาม : พระองค์บัญญัติทัณฑะในการทำชั่วประพฤตชั่วไว้เท่าไร

ตอบ : มิได้บัญญัติทัณฑะ แต่บัญญัติกรรม

ถาม : มีเท่าไร

ตอบ : มี ๓ คือ (๑) กายกรรม (๒) วจีกรรม (๓) มโนกรรม^{๖๕}

ถาม : อย่างไหนมีโทษมากกว่า

ตอบ : มโนกรรม^{๖๖}

จากนั้น ที่ขตปัสสีได้นำเรื่องนั้นเข้าไปเล่าให้นิครนถ์นาฏบุตรฟังท่ามกลางสมาคมนิครนถ์ ทุกคนเห็นว่าที่ขตปัสสีกล่าวถูกต้องตรงตามคำสอนของศาสดา อุบาลีคหบดีจึงรับอาสา นำเรื่องนั้นไปโต้ว่าทะกับพระผู้มีพระภาค นิครนถ์นาฏบุตรกล่าวว่า ตปัสสี เป็นไปไม่ได้เลย^{๖๗} ที่อุบาลีคหบดีจะพึงเป็นสาวกของพระสมณโคดม แต่เป็นไปไม่ได้^{๖๘} ที่พระสมณโคดมจะพึงเป็นสาวกของอุบาลีคหบดี ส่วนที่ขตปัสสีไม่เห็นด้วย เพราะกลัวอุบาลีคหบดีจะถูกพระผู้มีพระภาคใช้มายาเครื่องกลับใจทำให้อุบาลีคหบดีกลายเป็นสาวกของพระองค์ แต่ นิครนถ์นาฏบุตรไม่เชื่อและอนุญาตให้อุบาลีคหบดีไปโต้ว่าทะ

๒) ตอนที่ ๒ อุบาลีคหบดีได้นำเรื่องนั้นเข้าไปโต้ว่าทะกับพระผู้มีพระภาค พระองค์ทรงย้อนถามปัญหา ๔ ข้อ คือ

๑. เรื่องมโนสัตว์ (สัตว์ที่มีแต่ใจไม่มีกาย) มีหรือไม่

๒. เรื่องกรรมที่ไม่จงใจกับกรรมที่จงใจ อย่างไหนมีโทษมากกว่า

^{๖๕} กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อธิบายว่า กายกรรม ได้แก่ เจตนา ๒๐ เป็นฝ่ายกามาจรกุตล ๘ และเป็นฝ่ายอกุตล ๑๒ ที่ถึงการยึดถือ การรับ การปล่อย และการเคลื่อนไหวในกายทวาร วจีกรรม ได้แก่เจตนา ๒๐ เหล่านี้แหละ ที่ไม่เกี่ยวกับการยึดถือเป็นต้นทางกายทวาร แต่เกี่ยวกับการเปล่งวาจาที่เกิดขึ้นทางวจีทวาร มโนทวาร ได้แก่ เจตนา ๒๙ ทั้งฝ่ายกุตลและอกุตล ที่ไม่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางทวารทั้ง ๒ (กายทวารและวจีทวาร) ที่เกิดขึ้นทางมโนทวาร อีกนัยหนึ่ง กายกรรม หมายถึงกายทุจริต ๓ วจีกรรม หมายถึงวจีทุจริต ๔ มโนกรรม หมายถึงมโนทุจริต ๓ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๕๗/๔๐.

^{๖๖} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๕๗/๓๘., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๕๖.

^{๖๗} เป็นไปไม่ได้เลย หมายถึงปฏิเสธฐานะ (เหตุ) และปฏิเสธโอกาส (ปัจจัย) ที่ให้เป็นไปได้ อง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๖๘/๔๐๒.

^{๖๘} เป็นไปได้ ในที่นี้หมายถึงยอมรับฐานะ (เหตุ) ที่ให้เป็นไปได้ อง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๖๘/๔๐๒.

๓. เรื่องการทำลายหมู่บ้านด้วยกำลังทางกายกับกำลังทางจิต (อิทธิฤทธิ์) อย่างไร
ทำให้รวดเร็ว

๔. เรื่องฤาษีทำให้ป่ากลายเป็นป่าทึบเพราะพลังจิตใช่หรือไม่^{๖๙}

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสถามปัญหาจบลง อุบาลีคหบดียอมรับว่ามนต์หัตถะมีโทษมากกว่าจริง ๆ และได้แสดงตนเป็นอุบาสกถึง ๓ ครั้ง พระองค์ตรัสว่า คหบดี ท่านจงใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำเถิด^{๗๐} การใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำเป็นความดีสำหรับคนที่มีความเชื่อเช่นท่าน จากนั้นพระผู้มีพระภาคทรงแสดงอนุปุพพิกา^{๗๑} จนอุบาลีคหบดีบรรลุนิพพานเป็นโสดาบัน

(๔) ข้อสังเกต

อุบาลีคหบดีเป็นสาวกฝ่ายฆราวาสที่มีชื่อเสียงมากของนิครนถ์นาฏบุตร เพราะตระกูลของอุบาลีคหบดีเป็นตระกูลอุปัฏฐากนิครนถ์มานาน นิครนถ์นาฏบุตรมั่นใจว่าอุบาลีคหบดีจะสามารถได้วาตะให้พระผู้มีพระภาคยอมเป็นสาวกของตนได้ จึงอนุญาตให้ไปได้วาตะ ทั้ง ๆ ที่มีผู้คัดค้าน พระผู้มีพระภาคทรงใช้วิธีตอบปัญหาโดยการย้อนถาม (ปฏิปุจฉาพยากรณ์) ถึง ๔ ข้อ อุบาลีคหบดีได้ยอมรับทุกข้อโดยที่ตนไม่ได้โต้กลับเลย แม้แต่ข้อเดียว ซึ่งนับว่าเป็นพระปรีชาสามารถอย่างยิ่ง เมื่ออุบาลีคหบดีหันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว นิครนถ์นาฏบุตรได้ทราบข่าวจากผู้อื่นก็ยังไม่เชื่อ แต่พอทราบจากอุบาลีคหบดีเองก็ถึงกับกระอักเลือดอุ่น ๆ ออกจากปากเลยทีเดียว ซึ่งแสดงว่าอุบาลีคหบดีมีความสำคัญต่อพวกนิครนถ์มาก ข้อที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งคือ ในการรับอุบาลีคหบดีเข้ามาเป็นสาวกนั้น พระองค์ตรัสให้ใคร่ครวญก่อน เพราะอุบาลีคหบดีเป็นผู้มีชื่อเสียง ถ้ารีบแสดงตน เป็นพุทธมามกะ คนจะครหาได้ว่า “พบนิครนถ์ก็ถึงนิครนถ์เป็นสรณะ พบพระก็ถึงพระเป็นที่พึ่ง”^{๗๒} อนึ่ง เนื่องจากอุบาลีคหบดีเป็นผู้อุปัฏฐากพวกนิครนถ์มานาน จึงตรัสสอนให้เขาถวายเป็นนิพพานแก่พวกนิครนถ์ตามเดิม ซึ่งแสดงถึงพระมหากรุณาธิคุณอย่างแท้จริง มิใช่แสดงธรรมเพื่อหาสาวกอย่างศาสดาอื่น ๆ

๖.๘ เนื้อหาและสาระสำคัญในกุกุรวติกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

กุกุรวติกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการประพาศัตถ์ดิเรกนัยแบบสุนัข ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระ

^{๖๙} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๖๕/๔๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๕/๖๒.

^{๗๐} ที่พระผู้มีพระภาคตรัสเตือนว่า ท่านควรใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำเถิด เพราะอุบาลีคหบดีเป็นผู้มีชื่อเสียงและเลื่อมใสพวกนิครนถ์มาช้านาน ถ้ารีบแสดงตนเป็นพุทธมามกะ คนจะครหาได้ว่า พบนิครนถ์ก็ถึงนิครนถ์เป็นสรณะ พบพระก็ถึงพระเป็นที่พึ่ง ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๗/๖๗.

^{๗๑} อนุปุพพิกา หมายถึงเทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ เพื่อพอกอภัยของสัตว์ให้หมดจดเป็นขั้น ๆ จากง่ายไปหายาก เพื่อเตรียมจิตใจของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังอริยสัจต่อไป ดุจผ้าที่ซักพอกสะอาดแล้วควรรับน้ำย้อมต่าง ๆ ได้ด้วยดี ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๙/๖๘.

^{๗๒} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖๗/๖๗.

ของพระสูตรนี้ คือการประพตีกุกุรวัตร (การประพตिलิเียนแบบสุนัข โดยแสดงกิริยาอาการเหมือนสุนัขทุกอย่าง) รวมถึงการประพตีกุวัตร (การประพตिलิเียนแบบโค โดยผูกเขา ผูกหาง ทำท่าทางกินหญ้าเกี่ยวข้องกับฝูงโค)^{๗๓} เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่นายปุณณะบุตรของชาวโกลิเยะผู้ประพตีกุวัตรและซีเปลือยชื่อเสนียะผู้ประพตีกุกุรวัตร ขณะประทับอยู่ ณ นิคม ของชาวโกลิเยะชื่อหลิททวสนะ แคว้นโกลิเยะ^{๗๔} เพื่อทรงตอบปัญหา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาสิกะ^{๗๕}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

นายปุณณะบุตรของชาวโกลิเยะผู้ประพตีกุวัตร^{๗๖} และซีเปลือยชื่อเสนียะผู้ประพตีกุกุรวัตร^{๗๗} เข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า คติภพของพวกเขาจะเป็นอย่างไร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสห้ามถึง ๓ ครั้ง ในที่สุดได้ตรัสตอบว่า ผู้บำเพ็ญกุกุรวัตร หลังจากตายไปจะไปเกิดเป็นสุนัข ถ้าเขามีความเห็น (ทิฏฐิ) ว่า ตนจักเป็นเทวดาหรือเทพเจ้าด้วยการประพตีกุกุรวัตร ความเห็นนั้นเป็นความเห็นผิด มีผล ๒ อย่าง คือ

- ๑) เกิดในนรก
- ๒) เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน^{๗๘}

ส่วนผู้บำเพ็ญโควัตร หลังจากตายไปก็จะไปเกิดเป็นโค ถ้ามีความเห็นผิดดังกล่าวมาแล้วก็จะมีผล ๒ อย่างเช่นกัน เมื่อเขาทั้งสองได้ฟังเช่นนั้นถึงกับร้องไห้ น้ำตานองหน้า จึงทูลขอให้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมที่จะทำให้ละโควัตรและกุกุรวัตรนั้นได้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงกรรม ๔ ประการให้ฟัง คือ

- ๑) กรรมดำ มีวิบากดำ^{๗๙}
- ๒) กรรมขาว มีวิบากขาว^{๘๐}

^{๗๓} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๗๘/๗๕.

^{๗๔} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๗๘/๕๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๗๘/๕๖.

^{๗๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๒๒.

^{๗๖} ผู้ประพตีกุวัตร หมายถึงผู้ประพตिलิเียนแบบโค คือ ผูกเขา ผูกหางเกี่ยวข้องกับฝูงโค ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๗๘/๗๕.

^{๗๗} ผู้ประพตีกุกุรวัตร หมายถึงผู้ประพตिलิเียนแบบสุนัข หรือทำกิริยาอาการเหมือนสุนัขทุกอย่าง ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๗๘/๗๕.

^{๗๘} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๗๙/๕๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๗๙/๗๗.

^{๗๙} กรรมดำ หมายถึงอกุศลกรรมมถ ๑๐ ประการ มีวิบากดำ หมายถึงเป็นเหตุให้เกิดในอบาย ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๘๑/๗๗.

^{๘๐} กรรมขาว หมายถึงกุศลกรรมมถ ๑๐ ประการ มีวิบากขาว หมายถึงเป็นเหตุให้เกิดในสวรรค์ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๘๑/๗๗.

๓) กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว^{๘๑}

๔) กรรมทั้งไม่ดำและไม่ขาว มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว^{๘๒} เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

เมื่อทรงอธิบายกรรมทั้ง ๔ ประการนั้นโดยละเอียดจนจบ นายปุณณะบุตรของชาวโกถิยะผู้ประพาศโค้วตรได้แสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึงจนตลอดชีวิต ส่วนซีเปลือยชื่อเสนียะผู้ประพาศโค้วตรทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ เวลานั้นมีพุทธบัญญัติที่ทรงตั้งไว้ว่า ผู้เคยเป็นอัญเดียรถียมาก่อนจะต้องอยู่ปริวาส^{๘๓} คือประพาศโค้วตรต่างๆ ตามที่กำหนดเป็นเวลา ๔ เดือนก่อน เมื่อเป็นที่พอใจของคณะสงฆ์แล้วจึงจะบวชได้ เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสบอกกติกาข้อนี้ ซีเปลือยเสนียะก็กราบทูลว่า เขายินดีอยู่ปริวาสอย่างไรว่าแต่ ๔ เดือนเลย แม้ตั้ง ๔ ปีเขาก็ยินดี พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอนุญาตให้เขาบวชได้ทันทีโดยไม่ต้องอยู่ปริวาส หลังจากบวชได้ไม่นานนักก็ได้ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์^{๘๔} ได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในโลก

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่นำศึกษาในเรื่องการรับนักบวชนอกพระพุทธศาสนา คือในกรณีที่มีอัญเดียรถียสมัครใจขอเข้ามาบวช มีพุทธบัญญัติไว้ว่าต้องอยู่ปริวาสเป็นเวลา ๔ เดือนก่อน หลังจากนั้น เมื่อภิกษุพอใจจึงจะให้บวชได้ ท่านเรียกว่า **ติตถียปริวาส** เป็นเหมือนการวัดใจว่ามีความตั้งใจจริงแค่ไหน แต่ในบางกรณีก็ทรงอนุญาตให้บวชได้เลยเช่นซีเปลือยเสนียะในพระสูตรนี้ ในพระวินัยปิฎกแสดงรายละเอียดการอยู่ติตถียปริวาสว่าผู้อยู่ปริวาสต้องปลงผมโกนหนวด ครองผ้ากาสาเยแล้วรับไตรสรณคมน์ ได้ความวาระหว่างอยู่ปริวาสมีสถานภาพเป็นสามเณร ผู้ต้องการทราบรายละเอียดพึงศึกษาจากคัมภีร์มหาขันธกะ พระวินัยปิฎก มหาวรรค^{๘๕} สำหรับซีเปลือยชื่อเสนียะนั้นพระผู้มีพระภาคทรงทราบว่ามีความอดสาหะและประสงค์จะบวชอย่างแรงกล้า จึงประทานพระบรมพุทธานุญาตเป็นพิเศษโดยไม่ต้องอยู่ปริวาส ๔ เดือน^{๘๖} นับว่าท่านเป็นเยี่ยมอย่างที่ดีสำหรับนักบวชนอกพระพุทธศาสนาทุกคน

^{๘๑} มีวิบากทั้งดำและขาว หมายถึงกรรมมีวิบากทั้งเป็นสุขและเป็นทุกข์ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๘๑/๗๗.

^{๘๒} มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว หมายถึงเจตนากรรมในมรรคทั้ง ๔ ซึ่งทำให้สิ้นกรรม ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๘๑/๗๗.

^{๘๓} ปริวาส ในพระสูตรนี้เรียกว่า ติตถียปริวาส ได้แก่ ข้อบังคับนักบวชนอกพระพุทธศาสนาที่หันมาเลื่อมใสพระธรรมวินัยแล้วประสงค์จะบวชเป็นภิกษุ ให้ขอปริวาสต่อสงฆ์ และดำรงตนอย่างสามเณรครบ ๔ เดือน

จนสงฆ์พอใจจะอุปสมบทเป็นภิกษุได้ ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔๐๕/๒๙๙.

^{๘๔} ที่สุดแห่งพรหมจรรย์ หมายถึงจุดสุดท้ายของการประพาศโค้วตร ในที่นี้หมายถึงเอาพระอรหันต์ผลอันเป็นจุดหมายสูงสุดของมรรคพรหมจรรย์ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๘๒/๘๐, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔๐๕/๓๐๐.

^{๘๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๖/๑๓๗.

^{๘๖} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๘๒/๗๙.

๖.๙ เนื้อหาและสาระสำคัญในอภยราชกุมารสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อภยราชกุมารสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระราชากุมารพระนามว่าอภัย ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรนี้ คืออภัยราชกุมารพระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่อภัยราชกุมารซึ่งรับอาสานิครนถ์นาฏบุตรมาโต้ว่าทะกับพระองค์ ขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์^{๘๘๗} เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีกะ^{๘๘๘}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

นิครนถ์นาฏบุตรได้ทูลเชิญให้อภัยราชกุมารเข้าไปโต้ว่าทะกับพระผู้มีพระภาค โดยเสนอปัญหา ๒ เรื่อง คือปัญหาว่า มีบ้างไหมที่พระตถาคตตรัสวาจาอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น แล้วสอนวิธีสอนให้จน คือ

๑) ถ้าพระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า มีบ้าง ให้ทูลถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นการกระทำของพระองค์ก็ไม่ต่างอะไรกับการกระทำของปุถุชน^{๘๘๙}

๒) ถ้าพระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ไม่มี ให้ทูลถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นเพราะเหตุไรพระองค์จึงทรงพยากรณ์พระเวททัตว่า เวททัตจักเกิดในอบาย จักเกิดในนรก ตั้งอยู่สิ้น ๑ กัป เป็นผู้ที่ใคร ๆ เยียวยาไม่ได้ เพราะพระวาจาของพระองค์นั้นทำให้พระเวททัตโกรธ เสียใจ

อภัยราชกุมารได้นำปัญหานั้นเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสตอบว่า ปัญหาเช่นนี้จะวิชันาโดยส่วนเดียวไม่ได้ (คือใช้เอ็งสพยากรณ์ = ตอบแบบยืนยันอย่างเดียว ไม่ได้ ในกรณีนี้ทรงใช้วิชันาพยากรณ์ = ตอบแบบแยกแยะประเด็น มีทั้งยืนยันและปฏิเสธ) แล้วทรงแสดงหลักเกณฑ์การตรัสวาจาของพระองค์ ๖ ข้อ คือ

๑) วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

^{๘๘๗} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๘๓/๖๑., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๓/๘๔.

^{๘๘๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๒๔.

^{๘๘๙} ปุถุชน หมายถึงคนที่ยังมีกิเลสหนา ที่เรียกเช่นนี้เพราะบุคคลประเภทนี้ยังมีเหตุก่อให้เกิดกิเลสอย่างหนานานัปการ ปุถุชนมี ๒ ประเภท คือ (๑) อันธปุถุชน คนที่ไม่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิต (๒) กัลยาณปุถุชน คนที่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิตแล้ว ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๗/๕๘-๕๙.

๒) วาจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

๓) วาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น

๔) วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

๕) วาจาที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

๖) วาจาที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น^{๙๐}

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ราชกุมาร กษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิตก็ดี พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิตก็ดี คหบดีผู้เป็นบัณฑิตก็ดี สมณะผู้เป็นบัณฑิตก็ดี ตั้งปัญหาแล้วจักเข้ามาหาตถาคตถามปัญหานั้น การตอบปัญหานั้นปรากฏแก่ตถาคตโดยทันทีเหมือนกัน ข้อนี้เพราะเหตุไร เพราะธรรมชาติ^{๙๑}นั้นตถาคตแทงตลอดดีแล้ว การตอบปัญหานั้นจึงปรากฏแก่ตถาคตโดยทันที เมื่อทรงแสดงธรรมจบลง อภัยราชกุมารได้ตรัสชมเชยพุทธปฏิภาณ และแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะจนตลอดชีวิต^{๙๒}

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นพุทธปฏิภาณในการตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า ซึ่งมี ๔ วิธี คือ

(๑) **เอกังสพพยากรณ์** การตอบแง่เดียว คือตอบอย่างเดียวเด็ดขาด

(๒) **วิภังชพยากรณ์** การแยกแยะตอบ

(๓) **ปฏิปุจฉาพยากรณ์** การตอบโดยย้อนถาม

(๔) **ฐปนะ** การยั้งหรือหยุด การพับปัญหาเสีย ไม่ตอบ^{๙๓}

ในที่นี้พระองค์ทรงใช้วิธีที่ ๒ คือ แยกตอบเป็นประเด็น อภัยราชกุมารทรงเตรียมปัญหามาอย่างดี แต่พอพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ปัญหาเช่นนี้จะวิสัสนาโดยส่วนเดียวไม่ได้ ก็ทรงเปล่งอุทานออกมาว่า พวกนิครนถ์ฉิบหายแล้ว

^{๙๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๘๖/๖๓., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๘.

^{๙๑} ธรรมชาติ ในที่นี้หมายถึงสภาวะธรรม เป็นชื่อของพระสัพพัญญุตญาณ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๘๗/๘๕.

^{๙๒} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๘๗/๖๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๗/๘๘.

^{๙๓} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๘๕/๘๒., ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๘๗/๑๑๖.

๖.๑๐ เนื้อหาและสาระสำคัญในพหุเวทนิยสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

พหุเวทนิยสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยเวทนาหลายประการ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอานนท์ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๙๔} โดยทรงปรารภการสนทนาธรรมเรื่องเวทনারะหว่างพระอุทายีกับช่างไม้ชื่อปัญจกังคะที่พระอานนท์นำเข้าไปทูลถาม เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลี^{๙๕}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะกับพระอุทายีสันทนาถกันเรื่องเวทนามีเท่าไร โดยช่างไม้เห็นว่ามี ๒ ประการคือ

๑) สุขเวทนา

๒) ทุกขเวทนา

ส่วนพระอุทายีเห็นว่ามี ๓ ประการ คือ

๑) สุขเวทนา

๒) ทุกขเวทนา

๓) อทุกขมสุขเวทนา

จึงตกลงกันไม่ได้ พระอานนท์ได้ยินเรื่องนั้นจึงนำเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสว่า อานนท์ ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะไม่คล้อยตามบรรยายที่มีอยู่ของอุทายี ส่วนอุทายีก็ไม่คล้อยตามบรรยายที่มีอยู่ของช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ

พระองค์ทรงแสดงเวทนาไว้หลายประการ แต่ประการขึ้นอยู่กับเหตุ คือ

๑) เวทนา ๒ โดยบรรยายก็มี^{๙๖}

๒) เวทนา ๓ โดยบรรยายก็มี

๓) เวทนา ๕ โดยบรรยายก็มี

๔) เวทนา ๖ โดยบรรยายก็มี

๕) เวทนา ๑๘ โดยบรรยายก็มี

^{๙๔} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๘๘/๖๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๘/๙๐.

^{๙๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๒๖.

^{๙๖} บรรยาย ในที่นี้หมายถึงเหตุ ส.สพ.อ. (บาลี) ๓/๒๖๗-๒๖๘/๑๔๑.

๖) เวทนา ๓๖ โดยบรรยายก็มี

๗) เวทนา ๑๐๘ โดยบรรยายก็มี^{๑๗}

ธรรมอันเราแสดงไว้แล้วโดยบรรยายอย่างนี้ เมื่อธรรมอันเราแสดงไว้แล้วโดยบรรยายอย่างนี้ คนเหล่าใดจักไม่รู้ ไม่สำคัญ ไม่ชื่นชมตามคำที่เรากล่าวเจรจาดีแล้วแก่กันและกัน คนเหล่านั้นพึงหวังได้ว่า จักบาดหมางกัน ทะเลาะกัน วิวาทกัน ใช้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่ แล้วทรงแยกสุขเวทนาออกมาอธิบายเป็นตัวอย่าง โดยเริ่มจากกามสุข ๕ คือ

๑) รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด

๒) เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ...

๓) กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ...

๔) รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ...

๕) โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด

สุขโสมนัสที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ ประการนี้ เราเรียกว่ากามสุข คนใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า คนทั้งหลายย่อมแสวงสุขโสมนัสที่สงบอย่างยิ่งนี้ เราก็ไม่คล้อยตามคำของชนนั้น^{๑๘}

สุขที่เกิดจากฌาน ๘ คือ

๑) ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่

๒) ภิกษุในธรรมวินัยนี้บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ ...

๓) ภิกษุในธรรมวินัยนี้บรรลุตติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ ...

๔) ภิกษุในธรรมวินัยนี้บรรลุจตุตถฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ ...

๕) ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงรูปสัญญา ดับปฏิขสัญญา ไม่กำหนดนานัตตสัญญาโดยประการทั้งปวง บรรลุอากาศานัญญาตนฌานอยู่ โดยกำหนดว่า อากาศหาที่สุดมิได้

๖) ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงฌานโดยประการทั้งปวง บรรลุวิญญาณัญญาตนฌานอยู่ โดยกำหนดว่า วิญญาณหาที่สุดมิได้

๗) ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงฌานได้โดยประการทั้งปวง บรรลุอากิญจัญญาตนฌานอยู่ โดยกำหนดว่า ไม่มีอะไร

^{๑๗} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๘๙/๖๖., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๙/๙๑.

^{๑๘} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๙๐/๖๗., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๐/๙๒.

๘) ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงฉานโดยประการทั้งปวง บรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนฉานอยู่^{๙๙}

อานนท์ ขนใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ขนทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัสที่สงบอย่างยิ่งนี้ เราก็มิได้คล้อยตามคำของขนนั้น

สุดท้ายตรัสสุขคือสัญญาเวทิตนโรธว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงฉานได้โดยประการทั้งปวง บรรลุสัญญาเวทิตนโรธอยู่ อานนท์ อัญญเดียรถีย์ปริพาชกทั้งหลายผู้กล่าวอย่างนี้เธอทั้งหลายพึงค้ำว่า ท่านทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงหมายถึงสุขเวทนาเพียงอย่างเดียวแล้วบัญญัติสัญญาเวทิตนโรธนั้นไว้ในสุขเลย แต่บุคคลย่อมประสบสุขในฐานะใด ๆ มีสุขในฐานะใด ๆ พระตถาคตจึงทรงบัญญัติฐานะนั้นๆ ไว้ในสุข^{๑๐๐} สุข^{๑๐๐}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑) เนื้อหาของพระสูตรนี้มีปรากฏในที่อื่นอีก แต่เรียกชื่อต่างกัน คือ ในสังยุตตนิกาย เวทนาสังยุต พระสูตรที่ ๙ เรียกชื่อว่า **ปัญจกังคสูตร** หมายถึง พระสูตรว่าด้วยช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ เป็นการตั้งชื่อพระสูตรตามชื่อบุคคล แต่ในที่นี้เรียกชื่อว่า **พหุเวทนิยสูตร** หมายถึง พระสูตรว่าด้วยเวทนาหลายประเภท เป็นการตั้งชื่อตามหมวดธรรม เนื้อหาสาระของทั้ง ๒ สูตรเหมือนกัน^{๑๐๑}

๒) การที่ทรงยกความสุขเป็นต้นขึ้นมาแสดงนั้น ถือว่าเป็นการแสดงเวทนาอย่างเดียว คือ สุขเวทนา เพื่อให้ช่างไม้และพระอุทายีทราบว่าเป็นประเภทของเวทนามิได้เริ่มจากเวทนา ๒ แต่เวทนา ๑ ก็มีเวทนา ๑ นั้นยังละเอียดลึกลงไปอีก เช่น สุขที่เกิดจากกามคุณ ๕ สุขที่เกิดจากปฐมฉานซึ่งสงบประณีตกว่าสุขนั้นเป็นต้น จนถึงสุขคือสัญญาเวทิตนโรธ (การดับสัญญาและความรู้สึก) อาจมีผู้สงสัยว่า เมื่อดับสัญญาและความรู้สึกแล้วจะสุขได้อย่างไร พระองค์ตรัสว่า ความดับนั้นเองเป็นความสุข พระอรรถกถาจารย์จึงอธิบายว่า สุขมี ๒ อย่าง คือ (๑) **เวทิตสุข** สุขชนิดที่ต้องเสวย ได้แก่สุขที่เกิดจากกามคุณ ๕ และสมาบัติ ๘ (๒) **อเวทิตสุข** สุขชนิดที่ไม่ต้องเสวย ได้แก่นิโรธ แต่สุขทั้ง ๒ นี้จะถือว่าเป็นสุขอย่างเดียวกันก็ได้ เพราะเป็นความสุขเช่นกัน^{๑๐๒}

๖.๑๑ เนื้อหาและสาระสำคัญในอปณณกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อปณณกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการปฏิบัติไม่ผิด ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตรนี้

^{๙๙} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๙๐/๖๗., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๐/๙๔.

^{๑๐๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๙๑/๖๙., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๑/๙๕.

^{๑๐๑} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๖๗/๒๙๓.

^{๑๐๒} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๙๐/๘๖.

ที่กล่าวถึงอปถนกรรม (ข้อปฏิบัติไม่ผิด) เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อ **สาลา**^{๑๐๓} ในคัมภีร์ปัญจสุทนีอธิบายว่า บ้านสาลาอยู่ปากทางเข้ดง สมณพราหมณ์หลายจำพวกจะแวะเข้าไปพักอยู่เสมอ ชาวบ้านก็จะต้อนรับและถวายทาน สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้แสดงทิวฐิติ (ลัทธิ) ๖๒ แก่ชาวบ้านเป็นประจำ แต่ชาวบ้านเหล่านั้นไม่อาจจะยอมรับลัทธิเหล่านั้นได้แม้แต่ลัทธิเดียว พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์จะให้เกิดประโยชน์แก่ชาวบ้านเหล่านั้น จึงทรงแสดงการปฏิบัติไม่ผิดเพื่อนำไปใช้เป็นหลักปฏิบัติในการนับถือลัทธิต่าง ๆ ต่อไป^{๑๐๔} เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท **ปรัชญาสยะ**^{๑๐๕}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านสาลาว่า ศาสดาองค์ใดองค์หนึ่งซึ่งเป็นที่ชอบใจของท่านทั้งหลาย เป็นเหตุให้ได้ศรัทธาที่มีเหตุผล มีอยู่หรือ เมื่อพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านสาลากราบทูลว่าไม่มี พระองค์จึงทรงแสดงอปถนกรรม^{๑๐๖} คือทรงยกทิวฐิติต่าง ๆ ขึ้นมาอธิบายเปรียบเทียบให้เห็นโทษและคุณอย่างชัดเจน แล้วทรงแนะนำวิธีปฏิบัติที่ไม่ผิด เช่น มีสมณพราหมณ์ ๒ พวกซึ่งมีทิวฐิติขัดแย้งกัน คือ

๑) พวกที่ ๑ มีทิวฐิติว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผลเป็นต้น พวกนี้จักเว้นกุศลธรรม ประพฤติอกุศลธรรม กลายเป็นคนทุศีล ประกอบด้วยมิจฉาทิวฐิติ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา ทำตนเป็นข้าศึกกับพระอรหันต์ ในเรื่องนี้วิญญูชนควรพิจารณาให้เห็นชัดว่า

๑. ถ้าโลกหน้าไม่มีจริง บุคคลนี้ตายไปแล้วจักทำตนให้สวัสดี (ปลอดภัย) ได้

๒. ถ้าโลกหน้ามีจริง เขาก็จักไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก

๓. ถ้าโลกหน้าไม่มีจริง คำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นจะจริงหรือเท็จก็ช่างเถิด เขาก็จะถูกตำหนิตีเดียในปัจจุบันแน่นอน

๔. ถ้าโลกหน้ามีจริง เขาจะได้รับโทษใน ๒ สถาน คือ (๑) ในปัจจุบันวิญญูชนตำหนิตีเดียได้ (๒) ตายไปแล้วจะไปเกิดในนรก

อปถนกรรมนี้ที่บุคคลนั้นสมาทานให้บริบูรณ์ไม่ดี แพร่ดิ่งไปฝ่ายเดียว^{๑๐๗} ย่อมละเหตุที่เป็นกุศลได้ด้วยประการอย่างนี้

^{๑๐๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๙๒/๖๙., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๒/๙๕.

^{๑๐๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๙๓/๘๗.

^{๑๐๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๒๘.

^{๑๐๖} อปถนกรรม หมายถึงธรรมที่ไม่ผิด ไม่เป็นสองแง่ เป็นเอกภาพ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๙๓/๘๗.

^{๑๐๗} แพร่ดิ่งไปฝ่ายเดียว หมายถึงยึดถือวาทะของตนฝ่ายเดียว ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๙๕/๘๘.

๒) พวกที่ ๒ มีทิฏฐิว่า ทานที่ให้แล้วมีผลเป็นต้น พวกนี้จักเว้นอกุศลธรรม ประพฤติกุศลธรรม ละทิ้งความเป็นผู้ทุศีล ประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา ไม่ทำตนเป็นข้าศึกกับพระอรหันต์ ในเรื่องนี้วิญญูชนควรพิจารณาให้เห็นชัดว่า

๑. ถ้าโลกหน้ามีจริง บุคคลนี้ตายไปแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๒. ถ้าโลกหน้าไม่มีจริง คำของสมณพราหมณ์เหล่านั้นจะจริงหรือเท็จก็ช่างเถิด เขาจะได้รับการสรรเสริญในปัจจุบันแน่นอน

๓. ถ้าโลกหน้ามีจริง เขาจะได้รับคุณใน ๒ สถาน คือ (๑) ในปัจจุบันวิญญูชนสรรเสริญ (๒) หลังจากตายไปแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

อปัณณกรรมนี้ที่บุคคลนั้นสมทานให้บริบูรณ์แล้ว แพร่ดิ่งไปทั้งสองฝ่าย^{๑๐๘} ย่อมละเหตุที่เป็นอกุศลได้ด้วยประการอย่างนี้

ฉะนั้น อปัณณกรรมข้อที่ ๑ ทรงสอนให้พิจารณาทิฏฐิของสมณพราหมณ์อีก ๘ จำพวก ๔ คู่ คือ

๑. พวกที่มีทิฏฐิว่า เมื่อบุคคลทำเอง ... ก็ไม่จัดว่าทำบาป กับพวกที่มีทิฏฐิ ตรงกันข้าม (อปัณณกรรมข้อที่ ๒)

๒. พวกที่มีทิฏฐิว่า ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย กับพวกที่มีทิฏฐิตรงกันข้าม (อปัณณกรรมข้อที่ ๓)

๓. พวกที่มีทิฏฐิว่า อรูปพรหมไม่มี กับพวกที่มีทิฏฐิตรงกันข้าม (อปัณณกรรมข้อที่ ๔)

๔. พวกที่มีทิฏฐิว่า ความดับสนิทแห่งภพไม่มี กับพวกที่มีทิฏฐิตรงกันข้าม (อปัณณกรรมข้อที่ ๕)

จากนั้นทรงแสดงบุคคล ๔ ประเภทคือ

๑. เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน

๒. เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

๓. เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

๔. เป็นผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนนั้น เป็นผู้ไม่หิว ดับร้อนเย็นใจ มีตนอันประเสริฐ เสวยสุขอยู่ในปัจจุบัน^{๑๐๙}

^{๑๐๘} แพร่ดิ่งไปทั้งสองฝ่าย หมายถึงยึดถือวาทะทั้งของตนและของผู้อื่น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๙๖/๘๘.

^{๑๐๙} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๐๕/๘๑., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๕/๑๑๒.

(๔) ข้อสังเกต

ทิวฏฐิต่าง ๆ ในพระสูตรนี้มี ๕ คู่ ๑๐ ประการ คือ

- ๑) นัตถิกทิวฏฐิตี กับ อัตถิกทิวฏฐิตี
- ๒) อภิรียทิวฏฐิตี กับ กิริยทิวฏฐิตี
- ๓) อเหตุกทิวฏฐิตี กับ เหตุกทิวฏฐิตี
- ๔) ทิวฏฐิตีว่าอรูปรพรมไม่มี กับ ทิวฏฐิตีว่าอรูปรพรมมี
- ๕) ทิวฏฐิตีว่าความดับสนิทแห่งภพไม่มี กับ ทิวฏฐิตีว่าความดับสนิทแห่งภพมี

พระอรรถกถาจารย์จัดบุคคลผู้นับถือทิวฏฐิตีเหล่านี้กับบุคคล ๔ ประเภทเข้าด้วยกัน คือ

- ๑) ผู้นับถือนัตถิกทิวฏฐิตี อภิรียทิวฏฐิตี อเหตุกทิวฏฐิตี ทิวฏฐิตีว่าอรูปรพรมไม่มี และทิวฏฐิตีว่าความดับสนิทแห่งภพไม่มี จัดเป็นบุคคลประเภทที่ ๑-๓
- ๒) ผู้นับถืออัตถิกทิวฏฐิตี กิริยทิวฏฐิตี เหตุกทิวฏฐิตี ทิวฏฐิตีว่าอรูปรพรมมี และทิวฏฐิตีว่าความดับสนิทแห่งภพมี จัดเป็นบุคคลประเภทที่ ๔^{๑๐}

อุปถัมภ์ธรรมนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้เพื่อใช้เป็นหลักในการพิจารณาทิวฏฐิตีหรือลัทธิต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่มากมายในสมัยพุทธกาล ในพระสูตรนี้พระองค์ตรัสไว้อย่างละเอียดชัดเจนทุกแง่มุม ทั้งฝ่ายดี ฝ่ายเสีย ผู้ปฏิบัติตามชื่อว่าปฏิบัติไม่ผิด และสามารถละออกสุดได้แน่นอน จึงเป็นหลักที่สำคัญที่นำศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

๖.๑๒ สรุปท้ายบท

ในคหปติวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ เป็นวรรคที่ ๑ มีทั้งหมด ๑๐ สูตรคือ

๑. กัณฑกรสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อกัณฑกรกะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ใกล้ สระโบกขรณีชื่อคัคครา เขตกรุงจัมปาเมืองหลวงของแคว้นอังคะ โดยทรงปรารภกัณฑกรปริพาชกที่คาดเดาพระสัพพัญญุตญาณ ทั้ง ๆ ที่ตนไม่มีญาณที่สามารถกำหนดอดีต อนาคต และปัจจุบัน

๒. อัญญกนาครสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยคหบดีชาวอัญญกนคร พระอานนท์แสดงแก่ทสมคหบดีชาวอัญญกนครขณะพักอยู่ ณ เวฬุคาม เขตกรุงเวสาลี

๓. เสขปฏิบัติปาฐสูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยข้อปฏิบัติของพระเสขะ พระผู้มีพระภาครับสั่งให้พระอานนท์แสดงแก่พวกเจ้าศากยะผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ ขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ เพื่อเป็นมงคลแก่ท้องพระโรงหลังใหม่ของพวกเจ้าศากยะ

๔. โปตลียสูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยคหบดีชื่อโปตลียะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่โปตลียคหบดีที่เข้าไปเฝ้าพระองค์โดยบังเอิญขณะประทับอยู่ ณ อาปณนิคม แคว้นอังคตตราปะ โดยทรงปรารภอาการไม่

---

^{๑๐} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๐๕/๙๒.

เคารพของคหบดีนั้น คือการยืนสนทนากับพระองค์ เมื่อทรงเชิญให้นั่งด้วยพระดำรัสว่า คหบดี เขาก็โกรธ เพราะเข้าใจว่าตนเป็นนักบวช

๕. ชีวกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยหมอชีวกโกมารภัจ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่หมอชีวกโกมารภัจขณะประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของหมอชีวกโกมารภัจ เขตกรุงราชคฤห์ เพื่อทรงตอบปัญหา

๖. อุปาสิวัตสูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยวาหะของคหบดีชื่ออุปาลี พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่นิครนถ์ชื่อที่มตปัสสีและอุปาลีคหบดีขณะประทับอยู่ ณ ปาวาริกัมพวัน เขตเมืองนาลันทา โดยมีพระประสงค์ที่จะให้นำการสนทนานั้นเข้าไปสู่สมาคมของพวกนิครนถ์ซึ่งมีอุปาลีคหบดีร่วมอยู่ด้วย พระองค์ทรงทราบล่วงหน้าว่า เมื่ออุปาลีคหบดีทราบการสนทนานั้นแล้วจักต้องเข้ามาโต้วาทะกับพระองค์อย่างแน่นอน พระองค์จะถือโอกาสนั้นแสดงธรรมให้ฟัง

๗. กุกกุรวติกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการประพติวัตรเลียนแบบสุนัข พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่นายปุณณะบุตรของชาวโกลิยะผู้ประพติวัดและซีเปลือยชื่อเสนียะผู้ประพตีกุกกุรวัด ขณะประทับอยู่ ณ นิคม ของชาวโกลิยะชื่อลัทททวสนะ แคว้นโกลิยะ เพื่อทรงตอบปัญหา

๘. อภยราชกุมารสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระราชกุมารพระนามว่าอภัย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่อภัยราชกุมารซึ่งรับอาสาสมัครนาคบุตรมาได้วาทะกับพระองค์ ขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์

๙. พหุเวทนิยสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยเวทนาหลายประการ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอานนถ์ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภการสนทนาธรรมเรื่องเวทนาระหว่างพระอุทายิกกับช่างไม้ชื่อปัญจกังคะที่พระอานนถ์นำเข้าไปทูลถาม

๑๐. อปัณณกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการปฏิบัติไม่ผิด พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อสาลา ที่หมู่บ้านนี้พวกชาวบ้านจะต้อนรับและถวายทานแก่สมณพราหมณ์เหล่านั้น และสมณพราหมณ์เหล่านั้นได้แสดงทิวฐิ (ลัทธิต) ๖๒ แก่ชาวบ้านเป็นประจำ แต่ชาวบ้านเหล่านั้นไม่อาจจะยอมรับลัทธิตเหล่านั้นได้แม้แต่ลัทธิตเดียว พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์จะให้เกิดประโยชน์แก่ชาวบ้านเหล่านั้นจึงทรงแสดงการปฏิบัติไม่ผิดเพื่อนำไปใช้เป็นหลักปฏิบัติในการนับถือลัทธิต่าง ๆ ต่อไป

๖.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๖

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก คหปติวรรคพอสังเขป เช่น อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่พระสูตร อะไรบ้าง และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายกันทรกสูตรเป็นต้นโดยสังเขป ตามหัวข้อดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓. หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตร

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก คหปติวรรคโดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในเสขปฏิปทาสูตร ๒. หลักธรรมในชีวกสูตร ๓. หลักธรรมในอุปาสิวัตสูตร ๔. หลักธรรมในอปัณณกสูตร เป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๖.๑๔ เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.
- โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสน์ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). **ศัพท์วิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐฎกถา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. **ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. **คำบรรยายในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

บทที่ ๗

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในภิกขุวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

แผนการสอนประจำบทที่ ๗

รายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี

(Majjhimanikaya Pali)

บทที่ ๗ พระสูตรและสาระสำคัญในภิกขุวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

หัวข้อย่อ

๑. ความนำ
๒. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬาราคูโลวาทสูตร
๓. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาราคูโลวาทสูตร
๔. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬามาลุงกยสูตร
๕. เนื้อหาสาระสำคัญในมหามาลุงกยสูตร
๖. เนื้อหาสาระสำคัญในภักทาลิสสูตร
๗. เนื้อหาสาระสำคัญในลฎกโกปมสูตร
๘. เนื้อหาสาระสำคัญในจาทุมสูตร
๙. เนื้อหาสาระสำคัญในนพกปานสูตร
๑๐. เนื้อหาสาระสำคัญในโคลิสทานิสูตร
๑๑. เนื้อหาสาระสำคัญในกัฏฐาคิริสูตร
๑๒. สรุปท้ายบท
๑๓. คำถามประจำบทที่ ๗
๑๔. เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในภิกขุวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบายชื่อเรื่อง เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรภิกขุวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในภิกขุวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ จำนวน ๑๐ สูตรที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

กิจกรรมระหว่างเรียน

๑. ผู้เรียนศึกษาเอกสารคำสอนจากบทที่ ๗
๒. อาจารย์ผู้สอนบรรยายตามเนื้อหาที่กำหนด
๓. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม
๔. อาจารย์ผู้สอนสรุปเนื้อหาประจำบท
๕. ผู้เรียนตอบคำถามประจำบทเพื่อการประเมินผลในวันนั้น

สื่อการสอน

๑. เอกสารคำสอนประจำรายวิชา
๒. เอกสารคำสอนประจำบทที่ ๗
๓. สื่อพาวเวอร์พอยท์ประจำบท
๔. สื่ออื่นๆ ถ้ามี

การประเมินผล

๑. ประเมินจากการสนใจขณะศึกษาของผู้เรียน
๒. การซักถามของผู้เรียน
๓. สอบกลางภาค
๔. สอบปลายภาค

บทที่ ๗

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในภิกขุวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

๗.๑ ความนำ

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสก์ คือพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ มีอักษรย่อว่า ม.ม. (บาลี) หรือ ม.ม. (ไทย) เป็นคัมภีร์ที่ ๒ ในจำนวน ๓ คัมภีร์ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสก์มี ๕๐ พระสูตร แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคที่ ๒ เรียกว่าภิกขุวรรค มีความหมายว่า วรรคที่เกี่ยวข้องภิกษุ นำด้วยจุฬราหูโลวาทสูตร^๑ ภิกขุวรรคมี ๑๐ สูตร คือ

๑. จุฬราหูโลวาทสูตร	๒. มหาราหูโลวาทสูตร
๓. จุฬมาลุงกยสูตร	๔. มหามาลุงกยสูตร
๕. ภัททาลิสสูตร	๖. ลมฺภูโกปมสูตร
๗. จาคุมสูตร	๘. นพกปานสูตร
๙. โคลิสสานิสสูตร	๑๐. กีฏาคิริสูตร ^๒

คำว่า **ภิกขุวรรค** แยกเป็น **ภิกขุ+วรรค**

คำว่า **ภิกขุ** มีวิเคราะห์ว่า สัสราเร ภยฺ อิกฺขตฺติ **ภิกขุ** ผู้เห็นภัยในสังสารวัฏ (ภย บทหน้า อิกฺข-ชาตุ ในความหมายว่าเห็น รุ- ปัจจัย ลบ ย บทหน้า ลบ รอนุพันธ์ รัสสะ อู เป็น อู)^๓

คำว่า **วรรค** หรือ **วคค** มีวิเคราะห์ว่า วชติ สมฺมุตตํ คจฺฉตฺติ **วคโค** หมูที่ถึงการรวมกัน (วช-ชาตุในความหมายว่าถึง ณ-ปัจจัย แปลง ชช เป็น คค)^๔

คำว่า **ภิกขุวรรค** แปลความว่า หมวตว่าด้วยภิกษุ ซึ่งวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรทุกสูตรในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร^๕ แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๗๘.

^๒ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๘๗.

^๓ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๖๕๕.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๓.

^๕ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, **คำบรรยายในพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๔๗.

๗.๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในจูฬราหุโลวาทสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จูฬราหุโลวาทสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระราหุสสูตรเล็ก ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร ที่เรียกว่า สสูตรเล็ก (จูฬ) นั้น เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับราหุโลวาทสูตรอีกสูตรหนึ่งคือพระสูตรที่ ๒ ในวรรคนี้ พระสูตรที่ ๑ นี้มีเนื้อหาและรายละเอียดน้อยกว่าพระสูตรที่ ๒ จึงเรียกพระสูตรนี้ว่า จูฬราหุโลวาทสูตร เรียกพระสูตรที่ ๒ ว่า มหาราหุโลวาทสูตร (หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระราหุสสูตรใหญ่) เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้า^๖ ได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระราหุ (พระโอรสของพระองค์) สมัยยังเป็นสามเณร อายุ ๗ ขวบ ขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์^๗ โดยทรงปรารภว่า สามเณรราหุยังเยาว์อยู่ อาจจะกล่าวสัมปะชานมุสาวาท (การพูดเท็จทั้งที่รู้) ก็เป็นได้ ทรงประสงค์จะประทานโอวาทเกี่ยวกับการกล่าวถ้อยคำแก่ท่านจึงทรงแสดงพระสูตรนี้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^๘

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคทรงออกจากที่หลีกเร้น^๙ เสด็จเข้าไปหาพระราหุซึ่งกำลังพักอยู่ ณ ปราสาทชื่อ อัมพลัญญิกา ขณะที่พระองค์ทรงล้างพระบาททรงเหลือน้ำไว้ในภาชนะหนึ่ง รับสั่งเรียกพระราหุมาพิจารณาดูน้ำนั้น แล้วทรงแสดงเปรียบเทียบว่า ผู้ที่เป็นสมณะถ้าไม่มีความละเอียดกล่าวเท็จทั้งที่รู้ ก็เหลือความเป็นสมณะเพียงน้อยหนึ่งเหมือนน้ำในขัน ทรงเหน็บทิ่มแล้วทรงคว่ำขันและหงายขันขึ้น แล้วทรงเปรียบเทียบให้ฟังว่า ถ้ายังกล่าวเท็จอยู่ก็เหมือนน้ำที่เขาทิ้งแล้วเหมือนขันที่คว่ำ และว่างเปล่าเหมือนขันที่หงายขึ้น ทรงยกอุปมาด้วยข้างขึ้นมาเปรียบเทียบว่า ข้างต้นที่ใช้อวัยวะทุกส่วนทำงานให้พระราชาได้ ไม่มีอะไรที่ข้างต้นนั้นจะทำได้ คนที่ไม่มีความละเอียดกล่าวเท็จทั้งที่รู้ก็เหมือนกัน ที่จะไม่ทำบาปอะไรเลยไม่มี จากนั้นทรงสอนให้พิจารณา

๑) กายกรรม คือ ถ้าเธอปรารถนาจะทำกรรมใดทางกาย เธอพึงพิจารณากายกรรมนั้นเสียก่อนว่า กายกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง กายกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากหรือ

^๖ ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์

^๗ ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๐๗/๘๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๗/๑๑๗.

^๘ โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๐.

^๙ ที่หลีกเร้น ในที่นี้หมายถึงผลสมาบัติ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๐๗/๙๓.

๒) วจีกรรม คือ ถ้าเธอปรารถนาจะทำกรรมใดทางวาจา เธอพึงพิจารณาว่าวจีกรรมนั้นเสียก่อนว่า วจีกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้จะเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง วจีกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากหรือ

๓) มโนกรรม คือ ถ้าเธอปรารถนาจะทำกรรมใดทางใจ เธอพึงพิจารณามโนกรรมนั้นเสียก่อนว่า มโนกรรมที่เราปรารถนาจะทำนี้จะเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้ง ๒ ฝ่ายบ้าง มโนกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากหรือ^{๑๐}

พระองค์ตรัสว่า ราหุล สมณะหรือพราหมณ์^{๑๑} เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตกาลได้ชำระกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดพิจารณาดีแล้วจึงได้ชำระกายกรรม พิจารณาดีแล้วจึงได้ชำระวจีกรรม พิจารณาดีแล้วจึงได้ชำระมโนกรรม เหมือนคนใช้ค้นช่องส่องดูเงาหน้าตัวเอง ฉะนั้น

(๔) ข้อสังเกต

การประทานโอวาทแก่พระราหุลนั้น พระผู้มีพระภาคทรงคำนึงถึงวัยของผู้ฟังเป็นหลักสำคัญ จึงทรงแสดงโดยการยกสิ่งที่มีมองเห็นได้ง่ายขึ้นมาเปรียบเทียบให้ดู เป็นการสอนจากสิ่งที่ย้ายไปหาสิ่งที่ยาก ซึ่งนับเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งในการแสดงธรรมของพระองค์

ในคัมภีร์ปัญจสุทนี^{๑๒} อธิบายว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระสูตรที่เกี่ยวกับพระราหุลไว้หลายสูตรตามระยะวัยของท่าน และทรงมีจุดมุ่งหมายต่าง ๆ กัน คือ

๑) สามเณรปัญหา หรือกุมารปัญหา^{๑๓} ทรงแสดงขณะท่านเป็นสามเณรอายุ ๗ ขวบ จุดมุ่งหมายคือเพื่อให้ละเว้นการพูดคำที่ไม่เหมาะสม

๒) ราหุลสังยุต^{๑๔} ในราหุลสังยุต ทรงแสดงไว้หลายสูตร คือ ตั้งแต่พระราหุลอายุ ๗ ขวบ จนถึงอุปสมบทเป็นพระแต่ยังไม่ได้พรรษา จุดมุ่งหมายคือเพื่อให้วิปัสสนาของท่านแก่กล้า

๓) มหาราหุโลวาทสูตร (สูตรที่ ๒ ในวรรคนี้) ทรงแสดงขณะท่านเป็นสามเณรอายุ ๑๘ ปี จุดมุ่งหมายคือเพื่อให้บรรเทาความพอใจและความกำหนดเกี่ยวกับเรือนร่างคือขันธ ๕

๔) จูพราหุโลวาทสูตร (พระสูตรนี้) ทรงแสดงขณะท่านเป็นสามเณรอายุ ๗ ขวบ จุดมุ่งหมายคือเพื่อป้องกันการกล่าวคำเท็จทั้งที่รู้

^{๑๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๑๑/๘๙., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๑๑/๑๒๒.

^{๑๑} สมณะหรือพราหมณ์ ในที่นี้หมายถึงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือสาวกของพระตถาคต ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๑๒/๙๖.

^{๑๒} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๐๗/๙๓-๙๕.

^{๑๓} ชุ.ช. (บาลี) ๒๕/๑-๑๐/๓.

^{๑๔} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๕๙๙/๒๘๗.

- ๕) จุฬารากุโลวาทสูตร (ในมัชฌิมนิกาย อุปริปัญญาสก์)^{๑๕} ทรงแสดงขณะท่านเป็นภิกษุยังไม่ได้พรรษา จุดมุ่งหมายคือเพื่อให้บรรลุพระอรหัตตผล)
- ๖) ราหุลสูตร^{๑๖} ทรงแสดงเพื่อประทานพระโอวาทตามปกติ

๗.๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหารากุโลวาทสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหารากุโลวาทสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระราหุลสูตรใหญ่ ชื่อที่ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระราหุล (สมัยยังเป็นสามเณร) ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี^{๑๗} เพื่อให้ท่านบรรเทาความพอใจ และความกำหนัดเกี่ยวกับเรือนคือขันธ ๕ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปริชฌาสนะ^{๑๘}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

วันหนึ่งในตอนเช้าก่อนเสด็จออกบิณฑบาต พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้พระราหุลพิจารณาขันธ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ จากนั้นพระราหุลได้ไปนั่งฝึกสมาธิอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง พระสารีบุตรเห็นเข้าจึงแนะนำ ให้ท่านเจริญอานาปานสติภาวนา ต่อมาในเวลาเย็นท่านเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า จะเจริญอานาปานสติอย่างไรจึงจะมีผลมากมีอานิสงส์มาก พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

๑) ให้พิจารณาธาตุ ๕ เช่นปฐวีธาตุ พิจารณาว่า รูปชนิดใดชนิดหนึ่งซึ่งเป็นอุปาทินนกรูป^{๑๙} ที่เป็นภายใน เป็นของเฉพาะตน เป็นของแข็งแข็ง เป็นของหยาบ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ไข้ใหญ่ ไข้ น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า หรือรูปชนิดใดชนิดหนึ่งซึ่งเป็นอุปาทินนกรูปที่เป็นภายใน เป็นของเฉพาะตน เป็นของแข็งแข็ง เป็นของหยาบ นี้เรียกว่าปฐวี

^{๑๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๑๖/๓๕๖.

^{๑๖} ชุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๓๔๒/๓๙๘.

^{๑๗} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๑๓/๑๑๗., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๑๓/๑๒๕.

^{๑๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๓๓.

^{๑๙} อุปาทินนกรูป หมายถึงรูปมีกรรมเป็นสมุฏฐาน และคำนี้ยังเป็นชื่อของรูปที่ดำรงอยู่ในสรีระโดยที่ยึดถือจับต้อง ลูบคลำได้ เช่น ผม ขน ฯลฯ อาหารใหม่ อาหารเก่า คำนี้กำหนด จำแนกไว้โดยเป็นปฐวีธาตุที่เป็นภายใน สำหรับภุคบุตรผู้บำเพ็ญธุดงค์มัมภูฐาน (ที่กำหนดจำแนกเป็นอาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ) ก็เช่นเดียวกัน พึงทราบความพิสดารในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๐๒/๑๓๐.

ธาตุที่เป็นภายใน ต่อไปก็พิจารณาอาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ และอากาศธาตุ ให้เห็นว่าเป็นเพียงธาตุตามธรรมชาติ ไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นมัน มันไม่ใช่อัตตาของเรา ย่อมเปื้อนหายในธาตุนั้น ๆ และทำจิตให้คลายกำหนดในธาตุนั้น ๆ ได้^{๒๐}

๒) ให้เจริญภาวนาเสมอด้วยธาตุทั้ง ๕ นั้น คือ เจริญภาวนาเพื่อไม่ให้อารมณ์ที่ชอบใจและไม่ชอบใจมาครอบงำจิตได้ เหมือนธาตุทั้ง ๕ ไม่รังเกียจของสกปรกที่คนทิ้งลง

๓) ให้เจริญภาวนา ๖ อย่าง คือ

๑. เจริญเมตตาภาวนาเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญเมตตาภาวนาอยู่จักละพยาบาทได้

๒. เจริญกรุณาภาวนาเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญกรุณาภาวนาอยู่จักละการเบียดเบียนได้

๓. เจริญมุทิตาภาวนาเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญมุทิตาภาวนาอยู่จักละความริษยาได้

๔. เจริญอุเบกขาภาวนาเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญอุเบกขาภาวนาอยู่จักละความหงุดหงิดได้

๕. เจริญสุกขาภาวนา^{๒๑}เกิด เพราะเมื่อเธอเจริญสุกขาภาวนาอยู่จักละราคะได้

๖. เจริญอนิจจสัญญา^{๒๒}เกิด เพราะเมื่อเธอเจริญอนิจจสัญญาอยู่จักละความถือตัวได้

๔) ให้เจริญอานาปานสติ ๑๖ ชั้น คือ

๑. เมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจเข้ายาว’ เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจออกยาว’

๒. เมื่อหายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจเข้าสั้น’ เมื่อหายใจออกสั้นก็รู้ชัดว่า ‘เราหายใจออกสั้น’

๓. สำเนียงว่า ‘เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจเข้า’ สำเนียงว่า ‘เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจออก’

๔. สำเนียงว่า ‘เราระงับกายสังขารหายใจเข้า’ สำเนียงว่า ‘เราระงับกายสังขารหายใจออก’

๕. สำเนียงว่า ‘เรากำหนดรู้ปีติหายใจเข้า’ สำเนียงว่า ‘เรากำหนดรู้ปีติหายใจออก’

^{๒๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๑๙/๙๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๑๙/๑๒๙.

^{๒๑} อสุกขาภาวนา ในที่นี้หมายถึงทั้งอุปลารภาวนาและอัปนาภาวนาในชาดกที่อืดพองขึ้น ท่านกล่าวอธิบายไว้โดยพิสดารในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๒๐/๑๐๕.

^{๒๒} อนิจจสัญญา ในที่นี้หมายถึงการหมายรู้ที่เกิดร่วมกันโดยพิจารณาเห็นเป็นความไม่เที่ยง ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๒๐/๑๐๕.

๖. สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้สุขหายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้สุขหายใจออก’

๗. สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้จิตสังขารหายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้จิตสังขารหายใจออก’

๘. สำเนียงกว่า ‘เราระงับจิตสังขารหายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เราระงับจิตสังขารหายใจออก’

๙. สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้จิตหายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เรากำหนดรู้จิตหายใจออก’

๑๐. สำเนียงกว่า ‘เราทำจิตให้บันเทิงหายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เราทำจิตให้บันเทิงหายใจออก’

๑๑. สำเนียงกว่า ‘เราตั้งจิตมั่นหายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เราตั้งจิตมั่นหายใจออก’

๑๒. สำเนียงกว่า ‘เราเปลื้องจิตหายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เราเปลื้องจิตหายใจออก’

๑๓. สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจออก’

๑๔. สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจออก’

๑๕. สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความดับไปหายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความดับไปหายใจออก’

๑๖. สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า’ สำเนียงกว่า ‘เราพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก’ ^{๒๓}

อานาปานสติที่บุคคลเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก เมื่ออานาปานสติอันบุคคลเจริญแล้วอย่างนี้ ทำให้มากแล้วอย่างนี้ ลมอัสสาสะ (หายใจเข้า) ลมปัสสาสะ (หายใจออก) ครั้งสุดท้ายที่ปรากฏชัดย่อมดับไป ที่ไม่ปรากฏชัดยังไม่ดับไป

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้ทรงแสดงกัมมัญฐานและวิธีเจริญกัมมัญฐานแก่พระราหุล จุดประสงค์ที่ทรงแสดงคือ เพื่อให้ท่านบรรเทาความพอใจและความกำหนดเกี่ยวกับเรือนร่างคือขันธ เพราะขณะนั้นพระราหุลมีอายุ ๑๘ ปี ซึ่งเป็นวัยที่กำลังคิดคำนึงเรื่องเรือนร่างหรือรูปร่างทั้งของตนเองและของผู้อื่น จึงทรงแสดงกัมมัญฐานหลายอย่างเพื่อให้ท่านบรรเทาความพอใจและความกำหนดในเรือนร่าง

อนึ่ง ความคิดคำนึงของพระราหุลเกี่ยวกับความงามแห่งเรือนร่างนั้นควรศึกษาจากอรรถกถา มหาราหุลโฆวาทสูตร คือคัมภีร์ปัญหาสุทนี ภาค ๓ ข้อ ๑๑๓ ซึ่งบรรยายไว้อย่างวิจิตรพิสดาร

^{๒๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๒๑/๔๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๑/๑๓๓.

๗.๔ เนื้อหาและสาระสำคัญในจูฬมาลุงกยสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จูฬมาลุงกยสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระมาลุงกยบุตรสูตรเล็ก ชื่อนี้ ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร ที่เรียกว่า สูตรเล็ก (จูฬ) นั้น เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับมาลุงกยสูตรอีกสูตรหนึ่ง คือพระสูตรที่ ๔ ในวรรคนี้ พระสูตรที่ ๓ นี้มีเนื้อหาและรายละเอียดน้อยกว่าพระสูตรที่ ๔ จึงเรียกพระสูตรนี้ว่า จูฬมาลุงกยสูตร เรียกพระสูตรที่ ๒ ว่า มหามาลุงกยสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระมาลุงกยบุตรสูตรใหญ่ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระมาลุงกยบุตรขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี^{๒๔} เพื่อตรัสตอบปัญหา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาสิกะ^{๒๕}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระมาลุงกยบุตรคิดว่า พระผู้มีพระภาคไม่ทรงตอบอภัยาทปัญหา (ปัญหาที่ไม่ทรงตอบ) ๑๐ ประการ จึงรู้สึกไม่พอใจและเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาคอีก โดยตั้งใจว่า ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงตอบ ก็จะไม่ประพาศิขรมจรรรยต่อไป ถ้าไม่ทรงตอบ ก็จะลาสิกขาไปเป็นคฤหัสถ์ อภัยาทปัญหา ๑๐ ประการมีดังต่อไปนี้

- ๑) โลกเที่ยงหรือ
- ๒) โลกไม่เที่ยงหรือ
- ๓) โลกมีที่สุดหรือ
- ๔) โลกไม่มีที่สุดหรือ
- ๕) ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกันหรือ
- ๖) ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกันหรือ
- ๗) หลังจากตายแล้วตถาคต^{๒๖} เกิดอีกหรือ
- ๘) หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีกหรือ

^{๒๔} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๒๒/๙๗., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๒/๑๓๓.

^{๒๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๓๔.

^{๒๖} ตถาคต เป็นคำที่ลัทธิอื่น ๆ ใช้มาก่อนพุทธกาลหมายถึงอตต (อาตมัน) ไม่ได้หมายถึงพระพุทธเจ้า ในที่นี้หมายถึงสัตว์ ที.ล.อ. (บาลี) ๑/๖๕/๑๐๘, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๒๒/๑๐๕.

๙) หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มีหรือ

๑๐) หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่หรือ^{๒๗}

เย็นวันหนึ่ง พระมาลุงกยบุตรได้นำปัญหานั้นเข้าไปทูลถาม พระผู้มีพระภาคทรงอุปมาด้วยบุคคลผู้ต้องศรัว่า มาลุงกยบุตร บุคคลใดจะฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ตราบใดที่พระผู้มีพระภาคยังไม่ทรงตอบเราว่า โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง ฯลฯ ตราบนั้นเราก็จักไม่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค ต่อให้บุคคลนั้นสิ้นชีวิตไปตถาคตก็ไม่ตอบเรื่องนั้น เปรียบเหมือนบุรุษต้องลูกศรที่อาบยาพิษอย่างร้ายแรง มิตรอำมาตย์ ญาติสาโลหิต^{๒๘} ของบุรุษนั้นพึงไปหาแพทย์ผู้ชำนาญในการผ่าตัดรักษา บุรุษผู้ต้องลูกศรนั้นฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ตราบใดที่เรายังไม่รู้จักคนที่ยิงเราเลยว่าเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร ตราบนั้นเราก็จักไม่ถอนลูกศรนี้ออกไป แล้วตรัสว่า พระองค์ไม่ทรงตอบปัญหาเหล่านี้ โดยทรงให้เหตุผลว่า

๑) พระองค์มิได้ทรงให้คำมั่นสัญญาว่า ถ้าพระมาลุงกยบุตรมาประพฤติพรหมจรรย์กับพระองค์แล้ว พระองค์จะทรงตอบปัญหาเหล่านี้

๒) พระมาลุงกยบุตรมิได้กราบทูลพระองค์ไว้ก่อนว่า ถ้าพระองค์ทรงตอบปัญหาเหล่านี้ ท่านก็จักประพฤติพรหมจรรย์

๓) บุคคลใดกล่าวว่า ถ้าพระองค์ไม่ทรงตอบปัญหาเหล่านี้ ตนก็จักไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ต่อให้บุคคลนั้นตายไป พระองค์ก็ไม่ทรงตอบ

๔) แม้เมื่อได้รับคำตอบความเห็นเกี่ยวกับปัญหาเหล่านี้แล้ว จะทำให้มีการประพฤติพรหมจรรย์กันก็หาไม่ได้ ขาดิ ขรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ก็ยังคงมีอยู่ตามเดิม พระองค์จึงทรงบัญญัติเฉพาะการกำจัดชาติ ขรา มรณะ ฯลฯ และอุปายาสเท่านั้น

จากนั้นทรงสรุปว่า ที่พระองค์ไม่ทรงตอบปัญหาทั้ง ๑๐ ข้อนี้ เพราะไม่มีประโยชน์ ไม่ทำให้บรรลุนิพพาน ส่วนปัญหาที่ทรงตอบคือปัญหาเรื่องอริยสัจ ๔ ได้แก่ เรื่องทุกข์ เรื่องทุกขสมุทัย เรื่องทุกขนิโรธ และเรื่องทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา^{๒๙} เพราะมีประโยชน์และทำให้บรรลุนิพพาน

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ชี้ให้เห็นถึงเจตคติในการตอบปัญหาทางอภิปรัชญาของพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ปัญหาที่เรียกว่าอภยากตปัญหา เป็นปัญหาที่เกี่ยวกับทฤษฎี ๑๐ ประการ ซึ่งรู้จักกันในอีกชื่อหนึ่งว่า **อันทคาทิกทฤษฎี** อาจารย์ทางปรัชญามหายานอธิบายว่า ท่าทีที่ทรงนิ่ง ไม่ตอบนั่นเอง คือคำตอบที่ชัดเจนที่สุด นั่นคือทรงตอบว่า เรื่องเหล่านั้นพูดไม่ได้ เพราะไม่ว่าจะทรงตอบอย่างไร คือจะทรงตอบรับหรือทรงตอบปฏิเสธ ผู้ฟังก็ไม่สามารถเข้าใจได้ และอาจจะตรงกับทฤษฎีที่มีอยู่เดิมของผู้ฟังจนทำให้เห็นผิวยิ่งขึ้นไปอีก แต่อาจารย์ฝ่ายเถรวาทอธิบายว่า ที่ไม่ทรงตอบเพราะไม่มีประโยชน์

^{๒๗} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๒๒/๙๗., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๒/๑๓๔.

^{๒๘} ญาติ หมายถึงบิดามารดาของสามี หรือบิดามารดาของภรรยาและเครือญาติของทั้ง ๒ ฝ่ายสาโลหิต หมายถึงผู้ร่วมสายเลือดเดียวกัน ได้แก่ ปู่หรือตา เป็นต้น ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๕/๑๗๒, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๑/๖๕/๓๒๙.

^{๒๙} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๒๘/๑๐๒., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๘/๑๔๑.

ผู้ต้องการทราบรายละเอียดเกี่ยวกับอภัยกตปัญหา ควรดูในที่อื่นอีก เช่น ในพรหมชาลสูตร ที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ในอภัยกตสังยุต สฬายตนวรรค สังยุตตนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๘ และในทิวฎีกา ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๑ โดยเฉพาะในอภัยกตสังยุต สฬายตนวรรค สังยุตตนิกาย ได้ประมวลเหตุผลที่ไม่ทรงตอบปัญหาเหล่านี้ไว้อย่างสมบูรณ์ที่สุด

๗.๕ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหามาลุงกยสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหามาลุงกยสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระมาลุงกยบุตรสูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรคือพระมาลุงกยบุตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระมาลุงกยบุตรพร้อมกับภิกษุหลายรูปขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี^{๓๐} เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสยะ^{๓๑}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ยังจำโอรัมภาคีสังโยชน์ ๕ ประการที่พระองค์แสดงไว้ได้หรือไม่ พระมาลุงกยบุตรกราบทูลว่า ยังจำได้ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิจจนา สีลพทปรามาส กามฉันทะ และพยาบาท พระผู้มีพระภาคตรัสว่า การตอบเพียงเท่านั้นเป็นการตอบที่ยังไม่ถูกต้อง พวกอัญญเดียรฉิยปริพาชกอาจหักล้างด้วยการนำเรื่องเด็กอ่อนมาเปรียบเทียบได้ เช่น เด็กอ่อนไม่มีความคิดว่า กายของตน จักมีสักกายทิฏฐิ (ความเห็นร่างกายของตนมี) ได้อย่างไร เด็กอ่อนไม่มีความคิดว่า ธรรม จักมีวิจิจจนา (ความสงสัย) ในธรรม ได้อย่างไร ทรงย้ำว่าสักกายทิฏฐิและวิจิจจนาของเด็กนั้นมีและยังนอนเนื่องอยู่ (ในฐานะอนุสัย)

จากนั้นทรงแสดงโอรัมภาคีสังโยชน์ ๕ ประการ โดยทรงยกเอาบุคคลผู้ปฏิบัติขึ้นมาเป็นหลัก ตัดสินว่าจะป็นโอรัมภาคีสังโยชน์หรือไม่ เช่น บุชชนเกิดสักกายทิฏฐิขึ้น เขาไม่มีอุบายเครื่องสลัดออก บรรเทาไม่ได้ สักกายทิฏฐินั้นก็เชื่อว่าเป็นโอรัมภาคีสังโยชน์ ส่วนอริยสาวกไม่เกิดสักกายทิฏฐิขึ้น หรือเมื่อสักกายทิฏฐิเกิดขึ้นก็รู้อุบายเครื่องสลัดออกและสามารถละได้ จากนั้นทรงแสดงว่า รูปมาน ๔ เช่น ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะละอกุศลธรรมทั้งหลายด้วยอุปธิวิเวก^{๓๒} เพราะระงับความเกียจคร้านทางกายได้โดยประการทั้งปวง จึงสังต์จากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้วบรรลุปฐมมรรคที่มีวิตก วิจาร์ ปิติ และสุขอันเกิด

^{๓๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๒๙/๑๐๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๙/๑๔๒.

^{๓๑} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๓๖.

^{๓๒} อุปธิวิเวก ในที่นี้หมายถึงความสังต์จากกามคุณ ๕ ประการ (คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ) ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๓๓/๑๐๘.

จากวิเวกอยู่ เราย่อมพิจารณาเห็น^{๓๓} ธรรมทั้งหลาย คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่มีอยู่ในปฐมฌาน นั้นโดยเป็นสภาวะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นจลโรคร เป็นสิ่งที่ต้องแตกสลาย เป็นของว่างเปล่า เป็นอนัตตา เราย่อมทำจิตให้กลับจากธรรมเหล่านั้น และอรุณ ๔ เป็นมรรคและปฏิบัติที่ทำให้ละอริยมรรคปฏิบัติสังโยชน์ ทั้ง ๕ ประการได้ พระอานนท์ทูลถามว่า “ถ้ามรรคและปฏิบัตินี้เป็นไปเพื่อละอริยมรรคปฏิบัติสังโยชน์ ๕ ประการ เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไรภิกษุทั้งหลายในพระธรรมวินัยนี้บางพวกจึงเป็นเจโตวิมุต^{๓๔} บางพวกจึงเป็น ปัญญาวิมุต^{๓๕} พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “อานนท์ ในเรื่องนี้เรากล่าวว่าภิกษุเหล่านั้นมีอินทรีย์ต่างกัน^{๓๖}”

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสถามถึงสังโยชน์ พระมาลากยบุตรก็ทูลตอบเรื่องสังโยชน์เช่นกัน แต่เอนพระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่าคำตอบนั้นไม่ถูกต้อง ที่เป็นเช่นนั้นเพราะพระมาลากยบุตรตอบตามลัทธิของตน คือท่านถือลัทธิว่า คนมีกิเลสเฉพาะเวลาที่กิเลสพุ่งขึ้นเท่านั้น เวลานั้นจากนั้นไม่มีกิเลส แต่พระผู้มีพระภาคทรง ประสงค์จะให้ท่านรู้ว่า แม้เวลาที่กิเลสไม่พุ่งขึ้นปุถุชนก็ยังมีกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในใจ ซึ่งเรียกว่า **อนุสัย** จึงทรง ยกอุปมาเรื่องเด็กอ่อนขึ้นมาเปรียบเทียบว่า เด็กอ่อนไม่รู้จักสักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สิล্পพตปรามาส กามฉันทะ และพยาบาทเลย แต่ก็ได้หมายความว่าเด็กนั้นจะไม่มีสักกายทิฐิเป็นต้น

๗.๖ เนื้อหาและสาระสำคัญในภัททาลิสสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ภัททาลิสสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระภัททาลิ ซึ่งนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี^{๓๗} โดย

^{๓๓} พิจารณาเห็น ในที่นี้หมายถึงเห็นด้วยวิปัสสนาอันแรงกล้า อัง.นวก.อ. (ปาลี) ๓/๓๖/๓๐๙.

^{๓๔} หมายความว่า บรรดาภิกษุผู้ดำเนินไปด้วยสมถกัมมัฏฐาน ภิกษุพวกหนึ่งมีจิตแตกคดตา (ความที่จิตมีอารมณ์เดียว) เป็นหลัก จึงชื่อว่าเจโตวิมุต (หลุดพ้นด้วยสมาธิ) ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๑๓๓/๑๑๐.

^{๓๕} หมายความว่า บรรดาภิกษุผู้ดำเนินไปด้วยวิปัสสนากัมมัฏฐาน ภิกษุพวกหนึ่งมีปัญญาเป็นหลัก จึงชื่อว่า เป็นปัญญาวิมุต (หลุดพ้นด้วยปัญญา) ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๑๓๓/๑๑๐.

^{๓๖} มีอินทรีย์ต่างกัน หมายความว่า มีหลักปฏิบัติต่างกัน เช่น พระอานนท์ บำเพ็ญบารมี ๑๐ แล้วยังไม่บรรลु พระสัพพัญญุตญาณ เหตุนั้นพระสัพพัญญุตญาณจึงไม่ปรากฏแก่ท่าน แต่พระตถาคตแห่งตลอดแล้วเหตุนั้นพระสัพพัญญุตญาณจึงปรากฏแก่พระองค์ ทั้งนี้เป็นเพราะอินทรีย์ต่างกัน หรือในเวลาบำเพ็ญสมถกัมมัฏฐานภิกษุรูปหนึ่งมุ่งความที่จิตมีอารมณ์เดียวเป็นหลักก็จะหลุดพ้นด้วยเจโตวิมุตติ ภิกษุอีกรูปหนึ่งมุ่งปัญญาเป็นหลัก ก็จะหลุดพ้นด้วยปัญญาวิมุตติ ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๑๓๓/๑๐๙.

^{๓๗} ม.ม. (ปาลี) ๑๓/๑๓๔/๑๑๐., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๔/๑๕๐.

ทรงมุ่งทำลายความเห็นผิดของพระภิกษุทั้งหลาย เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยยะ^{๓๘}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำให้ภิกษุฉันอาหารมือเดียว^{๓๙} แต่พระภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ตนไม่สามารถฉันอาหารมือเดียวได้ และไม่ยอมปฏิบัติตามสิกขา^{๔๐} ที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ ต่อมาภิกษุทั้งหลายได้ตั้งเดือนจนพระภิกษุทั้งหลายสำนึกผิด จึงเข้าไปกราบทูลขอร้องโทษจากพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นอุกโตภาควิมุต^{๔๑} เราจะพึงกล่าวกับภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า มาเถิดภิกษุ เราจะก้าวไปในหล่มด้วยกัน ภิกษุนั้นจะพึงก้าวไป หรือน้อมกายไปทางอื่น หรือจะพึงปฏิเสธ เธอเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้

- ๑) เป็นปัญญาวิมุต^{๔๒}
- ๒) เป็นกายสักขี^{๔๓}
- ๓) เป็นทิวฏฐิปัตตะ^{๔๔}
- ๔) เป็นสัทธาวิมุต^{๔๕}

^{๓๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๓๘.

^{๓๙} ฉันอาหารมือเดียว หมายถึงการฉันอาหารในเวลาเช้า คือตั้งแต่ดวงอาทิตย์ขึ้นจนถึงเวลาเที่ยงวัน แม้ภิกษุฉันอาหาร ๑๐ ครั้ง ในช่วงเวลานี้ก็ประสงค์ว่า ฉันอาหารมือเดียว ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๒๕/๓.

^{๔๐} สิกขา ในที่นี้หมายถึงอธิศีลสิกขา (การศึกษาอบรมในเรื่องศีล) อธิจิตตสิกขา (การศึกษาอบรมในเรื่องสมาธิ) และอธิปัญญาสิกขา (การศึกษาอบรมในเรื่องปัญญา) ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔๑๓/๓๐๗.

^{๔๑} อุกโตภาควิมุต หมายถึงผู้บำเพ็ญสมถกรรมฐานจนได้รูปสมาบัติ และใช้สมถะเป็นพื้นฐานในการบำเพ็ญวิปัสสนาจนได้บรรลุอรหัตตผล อัง.สตตก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๐, อัง.นวก.อ. ๓/๔๕/๓๑๖.

^{๔๒} ปัญญาวิมุต หมายถึงผู้บำเพ็ญวิปัสสนาล้วน ๆ จนบรรลุอรหัตตผล อัง.สตตก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๑.

^{๔๓} กายสักขี หมายถึงผู้มีศรัทธาแก่กล้า ได้สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยนามกาย และอาสวะบางอย่างก็สิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา ได้แก่พระอริยบุคคลผู้บรรลุโสดาปัตติผลจนถึงผู้ปฏิบัติเพื่ออรหัตตผล อัง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๔๙/๕๕, อัง.สตตก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๑.

^{๔๔} ทิวฏฐิปัตตะ หมายถึงผู้บรรลุสัมมาทิฐิ เข้าใจอริยสัจถูกต้อง กิเลสบางส่วนสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญามีปัญญาแก่กล้า หมายถึงผู้บรรลุโสดาปัตติผลจนถึงผู้ปฏิบัติเพื่ออรหัตตผล อัง.สตตก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๑.

^{๔๕} สัทธาวิมุต หมายถึงผู้หลุดพ้นด้วยศรัทธา เข้าใจอริยสัจถูกต้อง กิเลสบางส่วนสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญามีศรัทธาแก่กล้า หมายถึงผู้บรรลุโสดาปัตติผลจนถึงผู้ปฏิบัติเพื่ออรหัตตผล อัง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๔๙/๕๕, อัง.สตตก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๑-๑๖๒.

๕) เป็นธัมมานุสारी^{๕๖}

๖) เป็นสัทธานุสारी^{๕๗}

เราจะพึงกล่าวกับภิกษุผู้น้อยอย่างนี้ว่า มาเถิดภิกษุ เราจะก้าวไปในหล่มด้วยกัน ภิกษุผู้นั้นจะพึงก้าวไป หรือน้อมกายไปทางอื่น หรือจะพึงปฏิเสธ พระภิกษุทูลว่า ไม่ปฏิเสธพระพุทธเจ้าข้า แล้วทรงยกโทษให้ แล้วทรงชี้โทษของผู้ไม่บำเพ็ญไตรสิกขาว่าจะถูกพระศาสดา เพื่อนพรหมจรรย์ และเทวดาตีเตียนบ้าง ตนต์เตียนตนเองได้บ้าง ทรงแสดงอานิสงส์ของผู้บำเพ็ญไตรสิกขาว่าจะทำให้บรรลุฌาน ๔ และวิชชา ๓

พระภิกษุทูลถามถึงเหตุที่ทำให้ภิกษุทั้งหลายข่มขี้และไม่ข่มขี้ภิกษุบางรูป พระองค์ตรัสตอบว่า เหตุที่ทำให้ภิกษุทั้งหลายข่มขี้ภิกษุบางรูป คือ ภิกษุต้องอาบัติอยู่เนื่อง ๆ หรือต้องอาบัติบางข้อ แต่ไม่ยอมปลดเปลื้องอาบัติ ภัททาลี ภิกษุทั้งหลายจึงพิจารณาโทษของภิกษุผู้นั้นโดยมิให้อิทธิกรรม^{๕๘} นี้ระงับไปโดยเร็ว ด้วยอาการอย่างนี้ ส่วนเหตุที่ทำให้ภิกษุทั้งหลายไม่ข่มขี้มีนัยตรงกันข้าม

พระภิกษุทูลถามถึงเหตุที่เมื่อก่อนสิกขาบหมิเพียงเล็กน้อย แต่มีภิกษุจำนวนมากดำรงอยู่ใน อรหัตผล และเหตุที่บัดนี้สิกขาบหมิมาก แต่มีภิกษุจำนวนน้อยดำรงอยู่ในอรหัตผล พระองค์ตรัสตอบว่า เหตุที่เมื่อก่อนสิกขาบหมิเพียงเล็กน้อย แต่มีภิกษุจำนวนมากดำรงอยู่ในอรหัตผล เพราะสงฆ์ยังไม่เป็นหมู่มาก ยังไม่เป็นผู้เลิศด้วยลาภ ยังไม่เป็นผู้เลิศด้วยยศ ยังไม่เป็นผู้ร่ำรวย ยังไม่เป็นที่รักของชน^{๕๙} ส่วนเหตุที่บัดนี้สิกขาบหมิมาก แต่ภิกษุจำนวนน้อยดำรงอยู่ในอรหัตผลมีนัยตรงกันข้าม จากนั้นทรงแสดงอเสขธรรม ๑๐ ประการที่จะทำให้ภิกษุเป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี และเป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก^{๖๐}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑) คำว่า การฉันมือเดียว ในคัมภีร์บัญญัติสุททนีอธิบายว่า หมายถึงการฉันอาหารในเวลา คือตั้งแต่ดวงอาทิตย์ขึ้นถึงเวลาเที่ยงวัน แม้ภิกษุฉันอาหาร ๑๐ ครั้งในช่วงเวลานี้ ก็ถือว่าฉันอาหารมือเดียว มีธรรมเนียมการฉันนั้นน้อยว่า เมื่อได้รับภัตตาหารและเนยใสแล้ว ท่านจะฉันส่วนหนึ่งแล้วล้างมือ นำส่วนที่เหลือ

^{๕๖} ธัมมานุสारी หมายถึงผู้เล่นไปตามธรรม ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล มีปัญญาแก่กล้า บรรลุผลแล้วกลายเป็นทิวลิปิตตะ อภ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๔๙/๕๕, อภ.สวดก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๒.

^{๕๗} สัทธานุสारी คือผู้เล่นไปตามศรัทธา ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล มีศรัทธาแก่กล้า บรรลุผลแล้วกลายเป็นสัทธาวิมุต อภ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๔๙/๕๕, อภ.สวดก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๒.

^{๕๘} อิทธิกรรม หมายถึงเรื่องที่ต้องดำเนินการ มี ๔ อย่าง คือ (๑) วิวาหาธิกรรม การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย (๒) อนุวาหาธิกรรม การโจทหรือกล่าวหากันด้วยอาบัติ (ละเมิดสิกขาบท) (๓) อาปัตตาธิกรรม การต้องอาบัติ การปรับอาบัติ และการแก้ไขตัวให้พ้นจากอาบัติ (๔) กิจจาธิกรรม กิจจรุระต่าง ๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น ให้อุปสมบท ให้ผ้ากฐิน แต่ในที่นี้หมายถึงอนุวาหาธิกรรม อภ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๑๕/๑๒, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๒๒/๒.

^{๕๙} รัตตัญญู ในที่นี้เป็นตำแหน่งเอตทัคคะที่พระอัญญาโกณฑัญญะได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้า มีความหมายว่า รู้ราตรีนาน คือ บวชแล้วรู้แจ้งธรรม และเป็นพระชินาสพกอนพระสาวกทั้งหลาย อภ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๑๘๘/๑๒๒.

^{๖๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๔๗/๑๑๓., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๗/๑๖๔.

ออกจากบาตรแล้วนำไปฉนในที่อื่น^{๕๑} ควรดูการสรรเสริญคุณของการฉนที่ปรากฏในพระสูตรที่ ๑๐ ในวรรคนี้ ประกอบด้วย

๒) พระสูตรนี้กล่าวถึงการบัญญัติสิกขาบทอันเป็นส่วนหนึ่งของพระวินัยและแสดงเหตุการณ์หลังจากที่ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุฉนในเวลาวิกาล คือ เมื่อภิกษุบางรูป เช่น พระภัททาสิทธิราบว่า พระผู้มีพระภาคทรงห้ามมิให้ฉนในเวลาวิกาลเช่นนั้น ก็กลัวว่าจะปฏิบัติไม่ได้ จึงไม่ยอมปฏิบัติตาม และคัดค้านการบัญญัติสิกขาบทของพระองค์ จนต้องหลบหน้าไม่กล้าเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคนานถึง ๓ เดือนเต็ม เรื่องนั้นปรากฏแก่คนทั้งหลายในสมัยนั้น แสดงว่าการบัญญัติสิกขาบทบางข้อนั้นมีผู้คัดค้าน แต่เมื่อสงฆ์ส่วนมากเห็นด้วยก็ต้องยอมรับและปฏิบัติตามพระบัญญัตินั้น ซึ่งต่อมาพระภัททาสิทธิก็สำนึกผิดและยอมปฏิบัติตาม

๓) ประวัติของพระภัททาสิทธิรูปนี้ ในคัมภีร์ปัญจสุทนีอธิบายว่า ท่านบวชด้วยศรัทธามีศีลบริสุทธิ์ แต่วิตกกังวลเกี่ยวกับเรื่องปากท้อง ในอดีตชาติเคยเกิดเป็นกาที่กินจุมมาก คงจะติดนิสัยเดิม จึงคัดค้านการบัญญัติสิกขาบทของพระผู้มีพระภาค^{๕๒}

๗.๗ เนื้อหาและสาระสำคัญในลฎกโกปมสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ลฎกโกปมสูตร หมายถึง พระสูตรที่ว่าด้วยอุปมาด้วยนางนกมุลไก ชื่อนี้ตั้งตามอุปมาข้อแรกในพระสูตร นอกจากนี้ยังทรงแสดงอุปมาด้วยช้างต้น อุปมาด้วยคนจน และอุปมาด้วยคนมั่งมีอีกด้วย เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอุทายีขณะประทับอยู่ในอาปณนิคมของชาวอังคุตตราปะ แคว้นอังคุตตราปะ^{๕๓} โดยทรงปรารภคำกราบทูลของพระอุทายี เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสาสยะ^{๕๔}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระอุทายีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคและกราบทูลว่า เมื่อก่อนท่านฉนทั้งในเวลาเย็น เวลาเช้า เวลาหลังเที่ยง ต่อมาพระผู้มีพระภาครับสั่งให้เลิกฉนในเวลาเย็นและเวลาหลังเที่ยง ท่านน้อยใจ เสียใจ แต่ก็ยังปฏิบัติตามเพราะความรัก ความเคารพ ความละอาย และความยำเกรงในพระผู้มีพระภาค ต่อมาได้เห็นโทษใน

^{๕๑} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๒๕/๓, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๓๔/๑๑๐.

^{๕๒} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๓๔/๑๑๑.

^{๕๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๔๘/๑๒๐., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๘/๑๖๔.

^{๕๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๔๐.

การฉันทในเวลาเย็นและเวลาหลังเที่ยงด้วยตนเอง จึงได้รู้ว่าพระผู้มีพระภาคทรงกำจัดธรรมอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ ทรงนำธรรมอันเป็นเหตุแห่งสุขเป็นอันมากมาให้ พระผู้มีพระภาคทรงกำจัดอกุศลธรรม ทรงนำกุศลธรรมมาให้เราทั้งหลาย^{๕๕}

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ที่เป็นเช่นนั้นเพราะในธรรมวินัยนี้มีบุคคลหลายจำพวกที่คิดว่า พระวินัยบัญญัติของพระองค์เป็นเรื่องเล็กน้อยไม่สำคัญอะไร ซึ่งความจริงไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย แล้วทรงแสดงบุคคล ๔ จำพวกเปรียบเทียบกับอุปมา ๔ ข้อ คือ

๑) ผู้ไม่ละความผิดทั้งที่มีความยำเกรงในพระองค์ และผู้ใคร่ในสิกขาแต่มีความผิดเล็กน้อย พวกนี้จะถูกความผิดเพียงเล็กน้อยมัดไว้อย่างมั่นคง เปรียบเหมือนนางนกุลเฒ่าถูกผูกด้วยเถาหัวด้วนหนีไปไหนไม่ได้ รอเวลาที่จะถูกฆ่า

๒) ผู้ละความผิดทั้งที่ไม่มีความยำเกรงในพระองค์ และผู้ใคร่ในสิกขาที่ละความผิดเล็กน้อยได้ พวกนี้อาจพ้นผิดได้ เปรียบเหมือนช่างต้นเคยฝ่าศึกสงครามมาแล้ว สามารถสะบัดโซ่ที่ล่ามไว้ให้ขาดได้

๓) ผู้ไม่ละความผิดทั้งที่มีความยำเกรงในพระองค์ และผู้ใคร่ในสิกขาแต่มีความผิดเล็กน้อย พวกนี้จะถูกความผิดเพียงเล็กน้อยมัดไว้อย่างมั่นคง เปรียบเหมือนคนจนมีทรัพย์สินเพียงเล็กน้อย คิดว่าการบวชเป็นสมณะสบาย แต่ก็ไม่สามารถออกบวชได้เพราะทรัพย์สินเล็กน้อยนั้นไม่ได้

๔) ผู้ละความผิดทั้งที่ไม่มีความยำเกรงในพระองค์ และผู้ใคร่ในสิกขาที่ละความผิดเล็กน้อยได้ พวกนี้อาจพ้นผิดได้ เปรียบเหมือนคนมั่งมี มีทรัพย์สมบัติมาก คิดว่าการบวชเป็นสมณะสบาย แล้วทรัพย์สมบัติทั้งหมดออกบวชได้^{๕๖}

ทรงแสดงบุคคลอีก ๔ จำพวก คือ

๑) ผู้ไม่ละอุปธิ^{๕๗}

๒) ผู้ละอุปธิได้

๓) ผู้ละอุปธิได้เร็วแต่เป็นบางครั้ง

๔) ผู้ไม่มีอุปธิ น้อมจิตไปในธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ^{๕๘} เราเรียกบุคคลนี้ว่า ผู้คลายกิเลสได้แล้ว

มิใช่ผู้มีกิเลส

จากนั้นทรงสรุปว่า อุปธิ^{๕๙} นั้นก็คือกามคุณ ๕ ได้แก่ สุขโสมนัสที่อาศัยกามคุณ ๕ ประการนี้เกิดขึ้น เราเรียกว่า ความสุขที่เกิดจากกาม ความสุขไม่สะอาด ความสุขของปุถุชน ไม่ใช่ความสุขของพระอริยะ เรา

^{๕๕} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๔๙/๑๒๑., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๙/๑๖๗.

^{๕๖} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๕๓/๑๒๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๕๓/๑๗๐.

^{๕๗} อุปธิ ในที่นี้หมายถึงอุปธิ ๔ อย่าง คือ ขันธ์ กิเลส อภิสังขาร และกามคุณ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๕๔/๑๒๖.

^{๕๘} ธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ หมายถึงนิพพานเป็นที่สิ้นต้นเหตุ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๕๔/๑๒๖.

^{๕๙} อุปธิ ในที่นี้หมายถึงขันธ์ ๕ ประการ (คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๕๔/๑๒๖.

กล่าวว่าไม่ควรเสพ^{๖๐} ไม่ควรให้เจริญ ไม่ควรทำให้มาก ควรเกรงกลัวสุขขินิพนี ถ้าละกามคุณ ๕ และอกุศลธรรมทั้งหลายได้ก็จะบรรลुरुูปฌาน ๔ และอรููปฌาน ๔

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ในพระสูตรนี้ทรงชี้ให้เห็นประโยชน์ของการปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ และโทษที่ไม่ปฏิบัติตาม คือ ผู้ที่มีความยำเกรงในพระองค์ แต่ไม่ยอมแก้ไขความผิดที่มีอยู่ ย่อมไม่พ้นจากความผิดนั้น ส่วนผู้ไม่มีความยำเกรงในพระองค์ แต่ยอมสละความผิดเสีย ย่อมพ้นผิดได้ อนึ่ง บุคคล ๔ จำพวก หลังในพระสูตรนี้ ในคัมภีร์ปัญจสุทโทธิบายว่า จำพวก ที่ ๑-๓ ได้แก่ปุถุชน พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามีตามลำดับ ส่วนจำพวกที่ ๔ ได้แก่พระอรหันต์

๗.๘ เนื้อหาและสาระสำคัญในจาคุมสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จาคุมสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในหมู่บ้านจาคูมา ซึ่งนี้ตั้งตามสถานที่ที่ทรงแสดงพระสูตรคือหมู่บ้านจาคูมาอันเป็นหมู่บ้านของชาวศากยะ แคว้นสักกะ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ขณะประทับอยู่ ณ อามลกีวัน หมู่บ้านจาคูมา^{๖๑} โดยทรงประสงค์จะให้รู้มารยาทในการอยู่ร่วมกันและรู้จักระงับภัยของผู้บวชใหม่ ๔ อย่าง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๖๒}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคทรงขับไล่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ซึ่งติดตามพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะมาเข้าเฝ้าพระองค์เพราะเหตุที่ภิกษุเหล่านั้นสนทนากับภิกษุเจ้าถิ่นส่งเสียงดังอื้ออึง พวกเจ้าศากยะชาวบ้าน

^{๖๐} เสพ ในที่นี้หมายถึงการนุ่งห่มงู รู้ เห็น พิจารณา อธิฐานจิต น้อมใจเชื่อ ปรองคองความเพียร ตั้งสติไว้ ตั้งจิตไว้ กำหนดรู้ด้วยปัญญา รู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้อย่าง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ละธรรมที่ควรละเจริญธรรมที่ควรเจริญ ทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง อภ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๕๓/๖๒.

^{๖๑} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๕๗/๑๓๐., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๕๗/๑๗๗.

^{๖๒} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๔๒.**

จาคูมาและท้าวสหัมบดีพรหมเข้าเฝ้ากราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงอนุเคราะห์^{๖๓} ภิกษุเหล่านั้น เพราะบางรูป เป็นภิกษุใหม่ เมื่อไม่ได้เข้าเฝ้าก็จะแปรผันไป เหมือนพืชอ่อนขาดน้ำ หรือเหมือนลูกโคอ่อนไม่เห็นแม่ พระผู้มีพระภาคทรงสดับอุปมาที่ชาวบ้านจาคูมาและท้าวสหัมบดีพรหมกราบทูลทรงพอพระทัย พระมหาโมคคัลลานะ พากิษุทั้งหลายเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค

พระองค์ตรัสถามพระสารีบุตรว่า คิดอย่างไรที่พระองค์ทรงขับไล่ภิกษุสงฆ์ พระเถระกราบทูลว่า พระผู้มีพระภาคทรงมีความขวนขวายน้อย เจริญธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน^{๖๔} อยู่ ท่านก็ควรจะ ขวนขวายน้อยเหมือนกัน พระผู้มีพระภาคตรัสห้าม แล้วตรัสถามพระมหาโมคคัลลานะ พระมหาโมคคัลลานะ กราบทูลว่า ท่านกับพระสารีบุตรจักช่วยกันบริหารภิกษุสงฆ์ พระผู้มีพระภาคตรัสรับรองว่า พระสารีบุตรและ พระมหาโมคคัลลานะท่านนั้นควรบริหารภิกษุสงฆ์ จากนั้นทรงแสดงภัย ๔ ประการที่ผู้ลงน้ำจะพบ คือ

- ๑) อุมิภัย ภัยจากคลื่น   ๒) กุมภิลภัย ภัยจากจระเข้
- ๓) อาวิฏภัย ภัยจากน้ำวน   ๔) สุตุกภัย ภัยจากปลาร้าย^{๖๕}

ทรงเปรียบเทียบว่า ผู้บวชในธรรมวินัยนี้ก็จะประสบภัย ๔ ประการเช่นกัน คือ

๑) อุมิภัย ภัยจากคลื่น ได้แก่ความไม่อดทนต่อคำสอน เมื่อเพื่อนพรหมจารีแนะนำว่าควร เติบอย่างนี้ ควรนั่งอย่างนี้เป็นต้น ก็ทนไม่ได้

๒) กุมภิลภัย ภัยจากจระเข้ ได้แก่ความเห็นแก่ปากท้อง เมื่อเพื่อนพรหมจารีแนะนำว่าสิ่ง นี้เธอไม่ควรดื่ม สิ่งที่เป็นกับปิยะ^{๖๖} เธอควรฉัน สิ่งที่เป็นอกกับปิยะ^{๖๗} เธอไม่ควรฉันเป็นต้น ก็กลืนไม่ได้

๓) อาวิฏภัย ภัยจากน้ำวน ได้แก่กามคุณ ๕ คือเมื่อเห็นชาวบ้านเอบอิมพรั่งพร้อมด้วยกาม คุณ ๕ ก็ปรารถนาที่จะเอบอิมพรั่งพร้อมเช่นนั้นบ้าง

๔) สุตุกภัย ภัยจากปลาร้าย ได้แก่มาตุคาม (สตรี) คือรักใคร่พอใจมาตุคาม ไม่อาจอยู่ ประพฤติพรหมจรรย์ต่อไปได้

^{๖๓} อนุเคราะห์ ในที่นี้หมายถึงการอนุเคราะห์ ๒ อย่าง คือ (๑) การอนุเคราะห์ด้วยอามิส (๒) การ อนุเคราะห์ด้วยธรรม ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๕๙/๑๒๙.

^{๖๔} ธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ในที่นี้หมายถึงผลสมาบัติ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๖๐/๑๓๐.

^{๖๕} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๖๑/๑๓๓., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๖๑/๑๘๒.

^{๖๖} กับปิยะ หมายถึงสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมตามพุทธบัญญัติ เช่น น้ำปานะ ๘ ชนิด คือ (๑) น้ำมะม่วง (๒) น้ำหัว (๓) น้ำกล้วยมีเมล็ด (๔) น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด (๕) น้ำมะพร้าว (๖) น้ำผลจันทร์หรือน้ำองุ่น (๗) น้ำเหง้าบัว (๘) น้ำผลมะพร้าว หรือน้ำลิ้นจี่ เกสข ๕ ชนิด คือ (๑) เนยใส (๒) เนยข้น (๓) น้ำมัน (๔) น้ำผึ้ง (๕) น้ำอ้อยโภชนะ ๕ ชนิด คือ (๑) ข้าวสุก (๒) ขนมสด (๓) ข้าวตุก (๔) ปลา (๕) เนื้อ รวมทั้งสิ่งที่เป็นยามกาลิก (สิ่งที่บริโภคได้ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยง) สัตตทากาลิก (สิ่งที่ บริโภคได้ภายใน ๗ วัน) และยาวชีวิก (สิ่งที่บริโภคได้ ตลอดชีวิต คือ เกลือ มูลร कुณ ถั่ว ดิน) วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๒๓๘-๒๕๖/ ๓๙๕-๔๐๙.

^{๖๗} อกับปิยะ หมายถึงสิ่งที่ไม่ถูกต้องไม่เหมาะสมตามพุทธบัญญัติ ซึ่งตรงกันข้ามกับสิ่งที่ เป็นกับปิยะ วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๒๓๘-๒๕๖/๓๙๕-๔๐๙.

พระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภย ๔ ประการนี้ที่กุลบุตรบางคนในโลกนี้มีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยนี้พึงประสบ^{๖๘}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑) การที่พระผู้มีพระภาคทรงประณามภิกษุสงฆ์ มิใช่เพราะทรงมีความโกรธ แต่ในฐานะที่พระองค์เป็นนักปกครอง เมื่อภิกษุสงฆ์เข้าเฝ้าก็ควรรู้จักมารยาทที่เหมาะสมในการอยู่ร่วมสังคม มิใช่เคยอยู่อย่างไรก็อยู่อย่างนั้น ควรรู้จักความเหมาะสมบ้าง ฉะนั้นจึงทรงประณามภิกษุสงฆ์เพื่อเป็นการสอนในเรื่องมารยาท ในที่นี้ภิกษุทุกรูปก็รู้สึกเสียใจและยอมรับว่าตนทำผิด จึงไม่มีภิกษุรูปใดโต้แย้งพระองค์ ต่างก็เก็บเสนาสนะถือบาตรและจีวรจากไป^{๖๙}

๒) เมื่อพวกเจ้าศากยะและท้าวมหาพรหมเข้ามากราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงยกโทษให้ภิกษุสงฆ์แล้ว ทรงเห็นว่าภิกษุเหล่านั้นยอมรับผิดจึงทรงยกโทษให้ แสดงว่าการลงโทษผู้กระทำความผิดนั้น เมื่อมีเหตุผลสมควรก็ทรงยกโทษให้ คือมิใช่ลงโทษให้เสียคน แต่ให้กลับตัว

๗.๙ เนื้อหาและสาระสำคัญในนพกปานสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

นพกปานสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในหมู่บ้านนพกปานะ ชื่อนี้ตั้งตามสถานที่ที่ทรงแสดงพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ในป่าไม้ทองกวาว หมู่บ้านนพกปานะ แคว้นโกศล^{๗๐} โดยทรงปรารภกุลบุตรผู้มีชื่อเสียงจำนวนมากที่บวชด้วยศรัทธา คือ พระอนนรุทธะ พระภททิยะ พระกิมพิละ พระภคคุ พระโกณฑัญญะ (คนละองค์กับพระอัญญาโกณฑัญญะ) พระเรวตะ พระอานนท และกุลบุตรที่มีชื่อเสียงอื่น ๆ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๗๑}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า กุลบุตรผู้มีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตอุทิศเรานั้น ยังยินดีในพรหมจรรย์อยู่หรือ พระองค์ตรัสถามถึง ๓ ครั้ง ภิกษุทั้งหลายก็นิ่งอยู่ จึงตรัสถามระบุพระ

^{๖๘} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๖๕/๑๓๖., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๖๕/๑๘๕.

^{๖๙} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๕๗/๑๑๒๘-๑๒๙.

^{๗๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๖๖/๑๓๗., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๖๖/๑๘๖.

^{๗๑} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๔๔.

อนุรุทธะ^{๗๒} เป็นต้น พระอนุรุทธะกราบทูลว่า ยังยินดีในพรหมจรรย์อยู่ จึงตรัสว่า ดีแล้ว ตรัสถามว่า ออกบวชเพื่อกระทำที่สุดทุกข์ใช้หรือไม่ กราบทูลว่า ใช่ ตรัสถามว่า เธอคิดว่าตถาคตยังละอาสวะไม่ได้ จึงพิจารณาแล้วเสพ ออกถัน เว้น บรรเทา ใช้หรือไม่ เมื่อพระอนุรุทธะกราบทูลว่า มิได้คิดเช่นนั้น แต่คิดว่าพระตถาคตละอาสวะได้แล้วจึงพิจารณาแล้วเสพ ออกถัน เว้น บรรเทา จึงตรัสว่า ดีแล้ว

ตรัสถามว่า เธอเข้าใจว่าอย่างไรที่ตถาคตพยากรณ์สาวกทั้งหลายผู้ล่วงลับไปแล้วว่า ท่านรูปนั้นดำรงอยู่ในอรหัตผล ภิกษุนั้นได้เห็นเองหรือได้ฟังมาว่า

๑) ท่านรูปนั้นเป็นผู้มีศีล^{๗๓} อย่างนี้

๒) ท่านรูปนั้นเป็นผู้มีธรรม^{๗๔} อย่างนี้

๓) ท่านรูปนั้นเป็นสกทาคามีเพราะสังโยชน์^{๗๕} ๓ ประการสิ้นไป และเพราะราคะ โทสะ โมหะเบาบาง จักกลับมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวแล้วจะกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

พระอนุรุทธะกราบทูลให้ทรงตอบ จึงตรัสตอบด้วยพระองค์เองว่า ที่ทรงพยากรณ์เช่นนั้นมิใช่เพื่อให้คนเกิดความพิศวง มิใช่เพื่อเกลี้ยกล่อมคน มิใช่เพื่ออานิสงส์คือลาภสักการะและความสรรเสริญ มิใช่เพื่อให้คนรู้จัก แต่เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา กุลบุตรเหล่านั้นฟังคำพยากรณ์แล้วจะน้อมจิตไปเพื่อความเป็นอย่างนั้น ทรงอธิบายต่อไปว่า กุลบุตรเหล่านั้นได้ฟังคำพยากรณ์แล้ว จะประพฤติตามแบบอย่างที่ดีในเรื่องศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา^{๗๖}

จากนั้นตรัสถึงหน้าที่ที่ผู้บวชจะต้องทำ คือกุลบุตรที่บวชสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว แต่ยังไม่บรรลุปิติและสุข หรือสุขอื่นที่ยิ่งกว่านั้น ก็ยังถูกอกิฆมา พยาบาท ถีนมิทธะ อุทัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา ริชยา และความเกียจคร้านครอบงำอยู่ ต่อเมื่อบรรลุปิติและสุข หรือสุขอื่นที่ละเอียดกว่านั้นจึงจะไม่ถูกกิเลสเหล่านั้นครอบงำจิต

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) ข้อความในพระสูตรนี้บ่งชี้ว่าทรงแสดงเมื่อเจ้าศากยยะผู้มีชื่อเสียงจำนวนมาก คือ พระอนุรุทธะ พระภัททิยะ พระกิมพิละ พระภักคุ พระโกณฑัญญะ พระเวทส พระอานนท และกุลบุตรที่มี

^{๗๒} อนุรุทธะ เป็นอาลปนะพหูพจน์ที่พระพุทธเจ้ารับสั่งเรียกพระอนุรุทธะรูปเดียวแทนพระเถระเหล่านั้นทั้งหมด

^{๗๓} ผู้มีศีลอย่างนี้ ในที่นี้หมายถึงศีลที่เป็นทั้งโลกิยะและโลกุตตระ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๖๙/๑๓๕.

^{๗๔} ผู้มีธรรมอย่างนี้ ในที่นี้หมายถึงธรรมอันเป็นไปเพื่อสมาธิ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๖๙/๑๓๕.

^{๗๕} สังโยชน์ หมายถึงกิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์, ธรรมที่มีตใจสัตว์ไว้กับทุกข์ มี ๑๐ ประการ คือ (๑) สักกายทิฏฐิ (๒) วิจิกิจฉา (๓) สีลัปปตปราคาส (๔) กามฉันทะหรือกามราคะ (๕) พยาบาทหรือปฏิฆะ (๖) รูปราคะ (๗) อรูปราคะ (๘) มานะ (๙) อุทัจจจะ (๑๐) อวิชชา ๕ ข้อต้นชื่อโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ข้อหลังชื่ออุทัมภาคิยสังโยชน์ พระโสดาบันละสังโยชน์ ๓ ข้อต้นได้ พระสกทาคามีทำสังโยชน์ข้อ ๔ และข้อ ๕ ให้เบาบาง พระอนาคามีละสังโยชน์ ๕ ข้อต้นได้ พระอรหันต์ ละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐ ข้อ อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓๒/๒๑, ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๗/๑๗๔-๑๗๕.

^{๗๖} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๗๒/๑๔๓., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๗๒/๑๘๔.

ชื่อเสียงอื่น ๆ อีกหลายรูปออกบวชใหม่ ๆ ระยะเวลาที่ทรงแสดงพระสูตรนี้น่าจะอยู่ในช่วงหลังจากเสด็จนิวัติกรุงกบิลพัสดุ์ไม่นานนัก

๒) พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระสูตรนี้เพื่อให้ภิกษุผู้บวชใหม่เข้าใจจุดประสงค์ของการบวชรวมทั้งข้อปฏิบัติที่ผู้บวชใหม่จะต้องประพฤติปฏิบัติ ทรงติดตามอบรมต่อไปอีกหลายครั้ง

๓) พระสูตรที่เกี่ยวกับการอบรมภิกษุผู้บวชจากศากยตระกูลมีพระอนรุทธะเป็นต้น เช่นในพระสูตรนี้ ยังมีอีกหลายพระสูตร เช่น อุปกิเลสสูตร ในสุญญตวรรค แห่งมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จุฬโคสิณสูตร และมหาโคสิณสูตรในมหายมกวรรค แห่งมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒

๗.๑๐ เนื้อหาและสาระสำคัญในโคลิสถานิสสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

โคลิสถานิสสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระโคลิสถานิ ซึ่งนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระสารีบุตรแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์^{๗๗} โดยปรารภพระโคลิสถานิซึ่งเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร แต่มีมารยาททราม มีความประพฤติย่อหย่อน เห็นแก่ปัจจัย เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสาละ^{๗๘}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระสารีบุตรแสดงข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ๑๘ ข้อ คือ

- ๑) ควรเป็นผู้มีความเคารพยำเกรงในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย
- ๒) ควรเข้าใจลำดับแห่งอาสนะ
- ๓) ควรรู้จักสมาจาริกรรม^{๗๙} (วัตรอันเป็นระเบียบปฏิบัติ)

^{๗๗} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๗๓/๑๔๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๗๓/๑๔๕.

^{๗๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๔๖.

^{๗๙} อภิสมาจาริกรรม หมายถึง อภิมาจาริศีล คือ ศีลที่บัญญัติว่าด้วยเรื่องวัตรอันเป็นระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมชั้นสูง ได้แก่ ชันธวัตร ๘๒ มหาวัตร ๑๔ เช่น เจตยัคณวัตร (ระเบียบปฏิบัติที่ลานพระเจดีย์) โภชียัคณวัตร (ระเบียบปฏิบัติที่ลานต้นโพธิ์) อุปัชฌายวัตร (ระเบียบปฏิบัติที่สัทธาวิหาริกพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์) อจาริวัตร (ระเบียบปฏิบัติที่อันตเวทสิกพึงปฏิบัติต่อพระอาจารย์) ชันตชาวัตร (ระเบียบปฏิบัติที่เรือนไฟ) อุโปสถาคารวัตร (ระเบียบปฏิบัติที่โรงอุโบสถ) อง.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๖, (บาลี) วิ.อ. ๑/๑๖๕/๔๕๓., สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๖๕/๒๔๑-๒๔๒.

- ๔) ไม่ควรเข้าบ้านเข้านัก ไม่ควรกลับมาสายนัก
- ๕) ไม่ควรเที่ยวไปในตระกูลก่อนหรือหลังอาหาร
- ๖) ไม่ควรคคะนองกายคคะนองวาจา
- ๗) ไม่ควรเป็นผู้มีปากกล้า มีวาจาจัดจ้าน
- ๘) ควรเป็นผู้ว่าง่าย เป็นกัลยาณมิตร
- ๙) ควรเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ (สำรวมตา หู เป็นต้น)
- ๑๐) ควรเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร
- ๑๑) ควรเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง
- ๑๒) ควรเป็นผู้ปรารภความเพียร
- ๑๓) ควรเป็นผู้มีสติตั้งมั่น
- ๑๔) ควรเป็นผู้มีจิตตั้งมั่น
- ๑๕) ควรเป็นผู้มีปัญญา
- ๑๖) ควรทำความเพียรในอภิธรรม อภินิย และสันตวิโมกข์^{๕๐}
- ๑๗) ควรทำความเพียรในวิโมกข์อันละเอียดคืออรุปสมาบัติที่ล่วงรูปสมาบัติ
- ๑๘) ควรทำความเพียรในอุตริมนุสสรธรรม^{๕๑} (ธรรมอันยิ่งของมนุษย์)

เมื่อพระสารีบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว พระมหาโมคคัลลานะได้ถามพระสารีบุตรว่า ธรรมเหล่านี้ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรเท่านั้นหรือที่ควรสมาทานประพฤติ หรือแม้ภิกษุผู้อยู่ในอารามใกล้บ้านก็ควรสมาทานประพฤติด้วย พระสารีบุตรตอบว่า ธรรมเหล่านี้ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรควรสมาทานประพฤติ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงภิกษุผู้อยู่ในอารามใกล้บ้านเลย^{๕๒}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ๑๘ ข้อในพระสูตรนี้ มีความสำคัญต่อภิกษุผู้อยู่ป่าเห็นวัตรอย่างไร เพราะพระสารีบุตรได้แสดงข้อวัตรปฏิบัติเริ่มตั้งแต่ธรรมเนียมเบื้องต้นของภิกษุจนถึงจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคืออรหัตผล กล่าวคือ ข้อที่ ๑-๑๐ เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นของภิกษุทั่วไป จากข้อที่ ๑๑ เป็นต้นไป เป็นข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่าด้วย ฉะนั้น เมื่อพระสารีบุตรแสดงจบลง พระมหาโมคคัลลานะจึงถามว่า ข้อปฏิบัติเหล่านี้เหมาะสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรเท่านั้นหรือ พระสารีบุตรตอบว่า ก็เมื่อภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรยังต้องปฏิบัติเช่นนี้แล้ว ภิกษุผู้อยู่ในบ้านก็ยิ่งจำเป็นต้องปฏิบัติด้วยโดยแท้

^{๕๐} สันตวิโมกข์ หมายถึง อรูปฌานที่พ้นได้อย่างสิ้นเชิง เพราะพ้นจากธรรมที่เป็นข้าศึกกล่าวคือนิเวรณ ๕ ประการและเพราะไม่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ เป็นต้น อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๙/๓๒๐.

^{๕๑} อุตริมนุสสรธรรม หมายถึงฌาน วิปัสสนา มรรคและผล มหัคคตโลกุตตรปัญญาที่สามารถกำจัดกิเลสได้เป็นธรรมที่ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ กล่าวคือกุศลกรรมมถ ๑๐ ประการ อง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๔๕/๕๑, อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๔๘/๓๕๐) แต่ในที่นี้หมายถึงโลกุตตรธรรม (คือ มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน) ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๗๓/๑๓๗.

^{๕๒} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๗๓/๑๔๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๗๓/๒๐๐.

๗.๑๑ เนื้อหาและสาระสำคัญในกัฏฐกัฏฐสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

กัฏฐกัฏฐสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในกัฏฐกัฏฐนิคม ซึ่งนี้ตั้งตามสถานที่ที่ทรงแสดงพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ที่กัฏฐกัฏฐนิคม แคว้นกาสิ^{๘๓} โดยทรงปรารภพระอัสสชิและพระปัญฺพพสุกะที่ไม่ยอมปฏิบัติตามพระโอวาทเรื่องการฉันอาหารในเวลากลางคืน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อุตฺตูปตฺตติกะ^{๘๔}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคขณะประทับอยู่ที่กัฏฐกัฏฐนิคมได้ตรัสสรรเสริญคุณของการไม่ฉันอาหารในเวลากลางคืนให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ทำให้มีอาพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า ทำให้มีพละนามัยสมบูรณ์ อยู่สำราญ แล้วทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติตามด้วย ปรากฏว่ามีภิกษุ ๒ รูป คือพระอัสสชิและพระปัญฺพพสุกะ^{๘๕} ไม่ยอมปฏิบัติตาม โดยอ้างว่าพวกตนฉันทั้งในเวลาเย็น เวลาเช้า และเวลาวิกาล (หลังเที่ยง) ก็รู้สึกมีอาพาธน้อยเช่นกัน ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนั้นไปกราบทูลพระผู้มีพระภาค พระองค์รับสั่งให้ท่านทั้ง ๒ เข้าเฝ้า ตรัสถามว่าเป็นความจริงหรือไม่ ครั้นทราบว่าเป็นจริงแล้วจึงตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์สอนว่าบุคคลเสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งจึงทำให้อกุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญ ใช่หรือไม่ เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่าไม่ใช่ จึงตรัสถามว่า พระองค์สอนว่าขณะเสวยสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา อกุศลธรรมของบุคคลบางคนเจริญ กุศลธรรมเสื่อม แต่อกุศลธรรมของบุคคลบางคนเสื่อม กุศลธรรมเจริญ ใช่หรือไม่ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่าใช่ จึงตรัสรับรองและทรงอธิบายแบบบรรยายโวหารอย่างละเอียด จากนั้นทรงแสดงอริยบุคคล ๗ จำพวก^{๘๖} คือ

๑) ท่านผู้เป็นอุกโทภาควิมุต	๒) ท่านผู้เป็นปัญญาวิมุต
๓) ท่านผู้เป็นกายสักขี	๔) ท่านผู้เป็นทัญญูปัตตะ
๕) ท่านผู้เป็นสัทธาวิมุต	๖) ท่านผู้เป็นอัมมานุสारी

^{๘๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๗๔/๑๕๐., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๗๔/๒๐๑.

^{๘๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๔๗.

^{๘๕} ท่านทั้งสองเป็นคณาจารย์ในหมู่ภิกษุฉัพพัคคีย์คือพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะปกครองบริษัทในกรุงสาวัตถี พระเมตตียะและพระภุมมชกะปกครองบริษัทอยู่ในกรุงราชคฤห์ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๗๕/๑๓๘.

^{๘๖} ุตรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๕๐/๙๑, ๓๓๒/๒๒๓ อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๑๔/๒๐, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๖/๒๙, อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๑๕/๑๔๘, ๒๐๘/๒๒๙-๒๓๑.

๗) ท่านผู้เป็นสัทธานุสारी^{๘๗}

เมื่อทรงอธิบายแต่ละจำพวกโดยละเอียด แล้วทรงสรุปว่า จำพวกที่ ๑-๒ ไม่ต้องทำกิจด้วยความไม่ประมาท จำพวกที่ ๓-๗ ต้องทำกิจด้วยความไม่ประมาท จากนั้นทรงแสดงการบรรลุอรหัตผลว่า มิใช่บรรลุได้ด้วยขั้นเดียว แต่ต้องบำเพ็ญสิกขาโดยลำดับ บำเพ็ญกิริยาโดยลำดับ และบำเพ็ญปฏิบัติโดยลำดับ จึงจะบรรลุได้ ตรัสว่าโมฆบุรุษเหล่านี้ (พระอัสสชิและพระปัญพัสสะ) ก้าวออกไปจากธรรมวินัยนี้ไกลเท่าไร แล้วทรงอธิบายสั่งจะ ๔ ประการ

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า ข้าพระองค์ทั้งหลายเป็นเช่นไร และผู้เข้าใจถึงธรรมเป็นคนเช่นไร ตรัสตอบว่า แม้แต่ศาสดาผู้หนักในอามิส ก็ยังไม่ตอรองว่าเมื่อสิ่งเช่นนี้มีแก่เรา เราจึงจะทำสิ่งนั้น ถ้าไม่มีก็ไม่ทำ พระองค์ไม่ทรงเกี่ยวข้องกับอามิสทั้งปวง จะสมควรกับการตอรองได้อย่างไร จากนั้นตรัสสอนให้ภิกษุยึดหลักศรัทธาว่า พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดา ตนเป็นสาวก ควรปฏิบัติตามคำสั่งสอนด้วยความเพียรอย่างสูงสุด คือ ตั้งใจว่า แม้หน้ เ็น กระจก เนื้อและเลือด จะเหือดแห้งไป ถ้ายังไม่บรรลุอรหัตผลก็จักไม่ลุกขึ้น ย่อมทำให้แจ้งสั่งจะอันยอดเยี่ยม^{๘๘} ด้วยนามกาย และเห็นแจ่มแจ้งสั่งจะอันยอดเยี่ยมนั้นด้วยปัญญา^{๘๙} ทรงสรุปว่า สาวกผู้มีศรัทธาเมื่อปฏิบัติตามที่ทรงแนะนำจะได้รับผล ๒ อย่าง คือ อรหัตผล หรืออนาคามีผล^{๙๐}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑) เรื่องธรรมเนียมการฉันในสมัยพุทธกาล ในคัมภีร์บัญญัติสุทฺธิอธิบายว่า การฉันมี ๒ แบบ คือ (๑) ฉันในเวลากลางคืน (รัตติวิกาลโภชน) (๒) ฉันในเวลากลางวัน (ทิวาวิกาลโภชน) พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงสอนให้เลิกทั้ง ๒ แบบพร้อมกัน แต่ทรงสอนให้เลิกการฉันในเวลากลางวันก่อน ต่อมาจึงทรงสอนให้เลิกการฉันในเวลากลางคืน เหตุผลที่ทรงทำเช่นนั้น คือ (๑) ภิกษุยังฉันเช่นนั้นอยู่เป็นอาจิณ (๒) ภิกษุ (บางพวก) เป็นสุขุมลชาติ เคยฉันแต่อาหารดี ๆ มาก่อน ถ้าเลิกฉันทั้งกลางวันและกลางคืนจะลำบาก ฉะนั้นจึงทรงสอนให้เลิกฉันที่ละแบบ โดยทรงสอนให้เลิกฉันในเวลาวิกาลกลางวัน (ทิวาวิกาลโภชน) ดังปรากฏในภัททาสิสูตร คือพระสูตรที่ ๕ ในวรรคนี้ และทรงสอนให้เลิกฉันในเวลาวิกาลกลางคืน (รัตติวิกาลโภชน) ในพระสูตรนี้อันนี้ วิธีสอนให้เลิกฉัน มิใช่ทรงสอนโดยการบังคับหรือข่มขู่ แต่ทรงสอนโดยชี้ให้เห็นอนิสงส์ก่อน แล้วจึงทรงสอนให้เลิก^{๙๑}

เกี่ยวกับการฉันอาหาร ในพระสูตรนี้มีประเด็นที่น่าสนใจอีก ๒ ประเด็น คือ

^{๘๗} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๘๒/๑๕๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๒/๒๐๘.

^{๘๘} สั่งจะอันยอดเยี่ยม ในที่นี้หมายถึงนิพพานสั่งจะ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๓/๑๔๒.

^{๘๙} ปัญญา ในที่นี้หมายถึงมรรคปัญญา ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๓/๑๔๒.

^{๙๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๘๔/๑๕๘., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๔/๒๑๔.

^{๙๑} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๗๔/๑๓๘.

ประเด็นที่ ๑ ห้วงเวลาหรือจำนวนมือที่ฉัน ภาษาบาลีในพระไตรปิฎกใช้คำว่า **มย โข ปนาวุโส สายญเจว ภูยฆาม ปาโต จ ทิวา จ วิกาเล** ข้อความในประโยคนี้ควรแปลอย่างไรจึงจะได้ความหมายที่ถูกต้องว่า พวกพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะฉันก็มีมือ มือไหนเวลาไหน

ประเด็นที่ ๒ ความในพระสูตรนี้ทำให้เข้าใจว่า ณ สมัยนั้นพระภิกษุฉันอาหารในเวลาเย็นได้ โดยเฉพาะศัพท์ว่า **สาย (สายญเจว)** ซึ่งแปลว่า “ในเวลาเย็น” เป็นข้อยืนยันชัดเจน ถ้าเป็นตามนี้ก็ย่อมจะไม่สมเหตุสมผลเมื่อเทียบกับชาวบ้านที่ถืออุโบสถศีลและสามเณรที่ต้องรักษาสิกขาบท ๑๐ ที่เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาลคือหลังเที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้นในวันใหม่ จะกลายเป็นว่าผู้อยู่ในเพศสูงประพฤติด้อยกว่าผู้อยู่ในเพศต่ำ ข้อเท็จจริงเป็นอย่างไร

ทั้ง ๒ ประเด็นนี้ควรตั้งวงพิจารณาเพื่อหาคำตอบต่อไป

๒) เรื่องศรัทธาและความไม่ประมาท ทรงยกความไม่ประมาทขึ้นเป็นจุดหมาย แล้วตรัสวิธีดำเนินไปสู่ความไม่ประมาทนั้นว่า มิใช่ปฏิบัติครั้งเดียวแล้วจะถึงจุดหมาย แต่จะต้องบำเพ็ญสิกขาโดยลำดับ (อนุบุพพลิกา) บำเพ็ญกิริยาโดยลำดับ (อนุบุพพกิริยา) และบำเพ็ญปฏิบัติโดยลำดับ (อนุบุพพปฏิบัติ) อรรถกถาเปรียบเทียบว่า เหมือนกบกระโดดครั้งเดียวย่อมไม่ถึงจุดหมาย ต้องกระโดดหลาย ๆ ครั้ง^{๙๒} คือต้องมีศรัทธา หมั่นเข้าไปหา นั่งใกล้ เจริญสวดลงสดับ ฟังธรรม ทรงจำ พิจารณา ฟังพินิจ พอใจ อุตสาหะ ไตร่ตรอง อุทิศกายและใจ ทำให้แจ้งสัจจะ เห็นแจ้งสัจจะ หลักการเหล่านี้เริ่มต้นด้วยศรัทธา ฉะนั้นในพระสูตรนี้จึงทรงเน้นเรื่องศรัทธา

๓) เรื่องการตั้งความเพียร เนื้อความที่เป็นภาษาบาลีเกี่ยวกับการตั้งความเพียรในพระสูตรนี้กับในที่อื่นแตกต่างกัน คือ ในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต^{๙๓} และขุททกนิกาย มหานิทเทส^{๙๔} มีเนื้อความภาษาบาลีว่า “กามิ ตโจ จ นหารุ จ อภูจิ จ อวลิสสุตฺตฺ สรีเร อุปฺสุสฺสฺตฺ มํสโลหิตํ” หมายถึง จะเหลืออยู่แต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที่ เนื้อและเลือดในสรีระจงเหือดแห้งไปเกิด ส่วนในที่นี้มีเนื้อความภาษาบาลีว่า “กามิ ตโจ จ นหารุ จ อภูจิ จ อวลิสสุตฺตฺ สรีเร อวลิสสุตฺตฺ มํสโลหิตํ” หมายถึง หนัง เอ็นและกระดูกจงเหือดแห้งไปเกิด เนื้อและเลือดในสรีระก็จงเหือดแห้งไป ถ้าเนื้อความในพระสูตรนี้ถูกต้อง ก็แสดงว่าพระองค์ทรงสอนให้ภิกษุยึดหลักความเพียรโดยยอมสละทั้งหนัง เอ็น กระดูก เนื้อ และเลือด ซึ่งต่างจากที่อื่น

^{๙๒} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๓/๑๔๒.

^{๙๓} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๕/๕๐.

^{๙๔} ขุ.ม. (ไทย) ๒๘/๑๘๖/๔๐๕.

๗.๑๒ สรูปท้ายบท

ในภิกขุวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ เป็นวรรคที่ ๒ มีทั้งหมด ๑๐ สูตรคือ

๑. จูฬราหูโลวาทสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระราหุลสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระราหุลสมัยยังเป็นสามเณร อายุ ๗ ขวบ ขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ โดยทรงปรารภว่าท่านยังเยาว์อยู่ อาจจะกล่าวสัมปะชานมุสาวาท (การพูดเท็จทั้งที่รู้) ก็เป็นไปได้ ทรงประสงค์จะประทานโอวาทเกี่ยวกับการกล่าวถ้อยคำแก่ท่าน

๒. มหาราหูโลวาทสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระราหุลสูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระราหุลสมัยยังเป็นสามเณร ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อให้ท่านบรรเทาความพอใจและความกำหนดเกี่ยวกับเรือนคือชั้น ๕

๓. จูฬมาลุงกยสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระมาลุงกยบุตรสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระมาลุงกยบุตรขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อตรัสตอบอภัยกตปัญหา ๑๐ ประการ

๔. มหามาลุงกยสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระมาลุงกยบุตรสูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระมาลุงกยบุตรพร้อมกับภิกษุหลายรูปขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ทรงแสดงโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ ประการ

๕. ภัททาฬสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระภัททาฬ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงมุ่งทำลายความเห็นผิดของพระภัททาฬ

๖. ลุกฺกิกโกปมสูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยอุปมาด้วยนางนงมูลไถ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอุทายีขณะประทับอยู่ในอาปนนิคมของชาวอังคตตราปะ แคว้นอังคตตราปะ โดยทรงปรารภคำกราบทูลของพระเถระแล้วทรงแสดงบุคคล ๔ จำพวกเปรียบเทียบกับอุปมา ๔ ข้อ

๗. จาตุมสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในหมู่บ้านจาตุมา พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ขณะประทับอยู่ ณ อามลกีวัน หมู่บ้านจาตุมา โดยทรงประสงค์จะให้รู้มารยาทในการอยู่ร่วมกันและรู้จักระวังภัยของผู้บวชใหม่ ๔ อย่าง

๘. นพกปานสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในหมู่บ้านนพกปานะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ในป่าไม้ทองกวาว หมู่บ้านนพกปานะ แคว้นโกศล โดยทรงปรารภกุลบุตรผู้มีชื่อเสียงจำนวนมากที่บวชด้วยศรัทธา คือ พระอนนรุทธะ พระภัททิยะ พระกิมพิละ พระภักคฺ พระโกณฑัญญะ (คนละองค์กับพระอัญญาโกณฑัญญะ) พระเรวตะ พระอานนท และกุลบุตรที่มีชื่อเสียงอื่น ๆ

๙. โคลิสธานีสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระโคลิสธานี พระสารีบุตรแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ โดยปรารภพระโคลิสธานีซึ่งเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร แต่มีมารยาททราม มีความประพฤติย่อหย่อน เห็นแก่ปัจฉัย

๑๐. กีฏาคิริสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ในกีฏาคีรีนิคม พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ที่กีฏาคีรีนิคม แคว้นกาสิ โดยทรงปรารภพระอัสสชิและพระปุณฺณพพสุกะที่ไม่ยอมปฏิบัติตามพระโอวาทเรื่องการฉันอาหารในเวลากลางคืน

๗.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๗

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์ ภิกขุวรรค พอสังเขป เช่น อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่พระสูตร อะไรบ้าง และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายจุฬารากุโลวาทสูตรเป็นต้น โดยสังเขป ตามหัวข้อดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓.หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตร

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์ ภิกขุวรรคโดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในจุฬามาลุงกยสูตร ๒. หลักธรรมในภัททาลิสสูตร ๓. หลักธรรมในจาดุมสูตร ๔.หลักธรรมในโคลิสธานีสูตร เป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๗.๑๔ เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร. พิมพ์ครั้งที่

๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.

โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. พระไตรปิฎก ภาษาไทย

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรต้นตปิฎก เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). ศัพท์วิเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐฎกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสโส. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. คำบรรยายในพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

บทที่ ๘

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในปริพพาชกวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

แผนการสอนประจำบทที่ ๘

รายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี

(Majjhimanikaya Pali)

บทที่ ๘ พระสูตรและสาระสำคัญในปริพพาชกวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

หัวข้อย่อ

๑. ความนำ
๒. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬวัจจโคตตสูตร
๓. เนื้อหาสาระสำคัญในอัคคิวัจจโคตตสูตร
๔. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาวัจจโคตตสูตร
๕. เนื้อหาสาระสำคัญในทีฆนขสูตร
๖. เนื้อหาสาระสำคัญในมาคัณทียสูตร
๗. เนื้อหาสาระสำคัญในสันทกสูตร
๘. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสุกฺขุทายีสสูตร
๙. เนื้อหาสาระสำคัญในสมณมฺนชิกสูตร
๑๐. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬสุกฺขุทายีสสูตร
๑๑. เนื้อหาสาระสำคัญในเวชนสสูตร
๑๒. สรุปท้ายบท
๑๓. คำถามประจำบทที่ ๘
๑๔. เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในปริพพาชกวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบายชื่อเรื่อง เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรปริพพาชกวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในปริพพาชกวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ จำนวน ๑๐ สูตรที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

กิจกรรมระหว่างเรียน

๑. ผู้เรียนศึกษาเอกสารคำสอนจากบทที่ ๘
๒. อาจารย์ผู้สอนบรรยายตามเนื้อหาที่กำหนด
๓. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม
๔. อาจารย์ผู้สอนสรุปเนื้อหาประจำบท
๕. ผู้เรียนตอบคำถามประจำบทเพื่อการประเมินผลในวันนั้น

สื่อการสอน

๑. เอกสารคำสอนประจำรายวิชา
๒. เอกสารคำสอนประจำบทที่ ๘
๓. สื่อพาวเวอร์พอยท์ประจำบท
๔. สื่ออื่นๆ ถ้ามี

การประเมินผล

๑. ประเมินจากการสนใจขณะศึกษาของผู้เรียน
๒. การซักถามของผู้เรียน
๓. สอบกลางภาค
๔. สอบปลายภาค

บทที่ ๘

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในปริพพาชกวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

๘.๑ ความนำ

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสก์ คือพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ มีอักษรย่อว่า ม.ม. (บาลี) หรือ ม.ม. (ไทย) เป็นคัมภีร์ที่ ๒ ในจำนวน ๓ คัมภีร์ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสก์มี ๕๐ พระสูตร แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคที่ ๓ เรียกว่าปริพพาชกวรรค มีความหมายว่า วรรคที่ว่าด้วยปริพพาชกนักบวชภายนอกพุทธศาสนา นำด้วยจูฬวัจฉโคตตสูตร^๑ ส่วนในปริพพาชกวรรคมี ๑๐ สูตร คือ

๑. จูฬวัจฉโคตตสูตร	๒. อัคคิวัจฉโคตตสูตร
๓. มหาวัจฉโคตตสูตร	๔. ทีฆนขสูตร
๕. มาคัณชียสูตร	๖. สันทกสูตร
๗. มหาสุกกุทายีสสูตร	๘. สมณมณฑกสูตร
๙. จูฬสุกกุทายีสสูตร	๑๐. เวชณสสูตร ^๒

คำว่า **ปริพพาชกวรรค** แยกเป็น **ปริพพาชก+วรรค**

คำว่า **ปริพพาชก** มีวิเคราะห์ว่า ปริโต วชตีติ **ปริพพาชโก** *ผู้เว้นรอบ* หรือ ปริพพาชก (ปริ บทหน้า วช-ธาตุในความหมายว่า เว้น ญฺ- ปัจจัยแปลง ญฺ เป็น ออก แปลง ว เป็น พพ)^๓

คำว่า **วรรค** หรือ **วคค** มีวิเคราะห์ว่า วชติ สมุหตฺ คจฉตีติ **วคโค** *หมู่ที่ถึงการรวมกัน* (วช-ธาตุในความหมายว่าถึง ญ-ปัจจัย แปลง ชช เป็น คค)^๔

คำว่า **ปริพพาชกวรรค** แปลความว่า *หมวดว่าด้วยปริพพาชก* ซึ่งวรรคตั้งตามสาระสำคัญของ

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๙๐.

^๒ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสน์ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๘๗.

^๓ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๖๙๒.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๓.

พระสูตรทั้ง ๑๐ สูตร^๕ ในวรรคนี้ ซึ่งล้วนกล่าวถึงปริพาชก คือนักบวชนอกพระพุทธศาสนาจำพวกหนึ่ง แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๘.๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในจุฬวัจจนโคตตสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จุฬวัจจนโคตตสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อวัจจนโคตตสูตรเล็ก ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร ที่เรียกว่า *สูตรเล็ก* (จุฬ) นั้น เพราะเมื่อเทียบกับวัจจนโคตตสูตรอีกสูตรหนึ่ง คือพระสูตรที่ ๓ ในวรรคนี้ พระสูตรที่ ๑ นี้มีเนื้อหาและรายละเอียดน้อยกว่าพระสูตรที่ ๓ จึงเรียกพระสูตรนี้ว่า จุฬวัจจนโคตตสูตร เรียกพระสูตรที่ ๓ ว่า มหาวัจจนโคตตสูตร (หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อวัจจนโคตตสูตรใหญ่*) อนึ่งฉบับพม่า และภิกษุมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก์ เรียกชื่อพระสูตร นี้ว่า *เตวิชชวัจจนสูตร* หมายถึง *พระสูตรที่ทรงแสดงเรื่องวิชา ๓ แก่วัจจนโคตตปริพาชก* เพราะเนื้อหากกล่าวถึงวิชา ๓ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า *เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้า^๖ ได้สดับมาอย่างนี้*

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่วัจจนโคตตปริพาชกขณะประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามहांวัน เขตกรุงเวลาลี^๗ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสาขะ^๘

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

วัจจนโคตตปริพาชกทูลถามว่า การที่มีผู้กล่าวว่า “พระสมณโคตมเป็นพระสัพพัญญู (รู้ทุกสิ่ง) เห็นธรรมทั้งปวง ยืนยันญาณทัสสนะ^๙ ในขณะเดิน หยุด หลับ และตื่น เป็นการกล่าวถูกต้องหรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ไม่ถูกต้อง เป็นการกล่าวตู่พระองค์

ทูลถาม : จะอธิบายอย่างไรจึงจะถูกต้อง

ตรัสตอบ : อธิบายว่า พระสมณโคตมเป็นผู้มีวิชา ๓ จึงจะถูกต้อง วิชาที่ ๑-๒ จะเกิดขึ้นทุกขณะที่ทรงประสงค์ ส่วนวิชาที่ ๓ คืออัสวักขยญาณมีอยู่ตลอดเวลา

^๕ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, คำบรรยายในพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๔๙.

^๖ ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์

^๗ ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๘๕/๑๖๑., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๕/๒๑๕.

^๘ โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยการณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยการณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕๐.

^๙ ญาณทัสสนะ หมายถึงความรู้และความเห็นตรงตามความเป็นจริงอาจเรียก มรรคญาณ ผลญาณสัพพัญญุตญาณ ปัจจเวกขณญาณ หรือวิปัสสนาญาณก็ได้ ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๓๔/๑๙๘.

ทูลถาม : คฤหัสถ์ละสังโยชน์ไม่ได้ (ผู้ยังละสังโยชน์ของคฤหัสถ์^{๑๐}ไม่ได้) ตายแล้วทำที่สุดทุกข์ได้มีหรือไม่

ตรัสตอบ : ไม่มี

ทูลถาม : คฤหัสถ์ละสังโยชน์ไม่ได้ ตายแล้วไปเกิดในสวรรค์มีหรือไม่

ตรัสตอบ : มีจำนวนมากที่เดิยวมิใช่ ๑๐๐ หรือ ๒๐๐ คน

ทูลถาม : อาชีวกตายแล้วทำที่สุดแห่งทุกข์^{๑๑}ได้มีหรือไม่

ตรัสตอบ : ไม่มี

ทูลถาม : อาชีวกตายแล้วไปเกิดในสวรรค์มีหรือไม่

ตรัสตอบ : ระลึกย้อนขึ้นไปถึง ๙๑ กัป ก็ไม่ปรากฏว่ามีอาชีวกคนไหนไปเกิดในสวรรค์ได้นอกจากอาชีวกผู้เป็นกรรมวาที^{๑๒} เป็นกิริยวาที^{๑๓}

ทูลถาม : เมื่อเป็นเช่นนั้น ลัทธิเตียรถียก็ก็เป็นลัทธิที่ว่างเปล่าจากคุณความดี โดยที่สุดแม้แต่คุณความดีที่จะให้ไปเกิดในสวรรค์

ตรัสตอบ : เป็นเช่นนั้น^{๑๔}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) ประวัติวัจฉโคตรปริพาชก ในอรรถกถาเล่าไว้ว่า วัจฉโคตรปริพาชกเกิดในตระกูลพราหมณ์วัจฉโคตรเมืองราชคฤห์ มีฐานะร่ำรวย ชื่อไม่ปรากฏ แต่เรียกชื่อตามโคตรว่า **วัจฉโคตร** เขาเป็นผู้เชี่ยวชาญในไตรเพท พยายามค้นหาวิมุตติในไตรเพทไม่พบ จึงออกบวชเป็นปริพาชก ท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ เพื่อหาความรู้ ต่อมาได้สนทนากับพระผู้มีพระภาคจึงบวชในพระพุทธศาสนาและได้บรรลุมรรคผล ๖ เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง^{๑๕} ท่านได้สนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาคและพระสาวกหลายครั้ง เช่น ในโมคคัลลานสูตร วัจฉโคตตสูตร และ อานันทสูตร แห่งอภัยกตสังยุต สังยุตตนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๘ ในพระสูตรที่

^{๑๐} สังโยชน์ของคฤหัสถ์ ในที่นี้หมายถึงทรัพย์สมบัติ บุตร ภรรยา ข้าทาส บริวาร และกามคุณ ๕ ประการ อันเป็นเหตุผูกพันและรักใคร่ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๖/๑๔๔.

^{๑๑} ที่สุดแห่งทุกข์ ในที่นี้หมายถึงพระอรหันต์ผล ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๖/๑๔๔.

^{๑๒} กรรมวาที หมายถึงลัทธิที่ถือว่า สรรพสัตว์มีกรรมเป็นของตน ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๘๖/๑๑๗., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๖/๒๑๘.

^{๑๓} กิริยวาที หมายถึงลัทธิที่ถือว่า การกระทำทุกอย่างมีผล เมื่อเหตุดีผลก็ต้องดี เมื่อเหตุชั่วผลก็ต้องชั่วยอมรับผลกรรม ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๘๖/๑๖๑., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๖/๒๑๘.

^{๑๔} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๘๖/๑๖๑., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๖/๒๑๘.

^{๑๕} ชุ.เถร.อ. (บาลี) ๑/๒๔๙/๓๔๓-๓๔๕.

๑-๒-๓ ในวรรคนี้ และในวัจจโคตตสูตร ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย^{๑๖} จึงสันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นคนเดียวกัน นอกจากนี้ยังปรากฏในคัมภีร์อุปทานโดยเรียกชื่อว่า “วิธีสัมมชกเถระ”^{๑๗}

๒) เนื้อหาของพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วิชชาข้อ ๑-๒ ในวิชชา ๓ มิได้มีอยู่ทุกขณะ มีเฉพาะขณะที่ทรงประสงคฺ์เท่านั้น ส่วนวิชาข้อที่ ๓ มีอยู่ทุกขณะ และตรัสยืนยันว่า ลัทธินอกพระพุทธศาสนาว่างเปล่าจากคุณความดี เว้นแต่ผู้ที่นับถือลัทธินั้นเป็นกรรมวาที คือเชื่อเรื่องกรรม และกิริยวาที คือเชื่อว่ามีผลจากการกระทำ

๘.๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในอัคคิวัจจโคตตสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อัคคิวัจจโคตตสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยทรงแสดงเรื่องไฟแก่ปริพาชกชื่อวัจจโคตร ซึ่งนี้ตั้งตามชื่อบุคคลและเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่วัจจโคตรปริพาชกขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี^{๑๘} เพื่อทรงตอบปัญหาของปริพาชกนั้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีกะ^{๑๙}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

วัจจโคตรปริพาชกทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ทรงมีอันตคาหิกทิกฺกุฐิ (ความเห็นสุดโต่ง) ๑๐ ประการหรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ไม่มี

ทูลถาม : ทรงเห็นโทษอะไร

ตรัสตอบ : ทิกฺกุฐิเหล่านั้นเป็นรกชัฏ เป็นทางกันดาร เป็นเสี้ยนหนาม เป็นความดิ้นรน เป็นสังโยชน์ ก่อให้เกิดความทุกข์ ความลำบาก ความคับแค้น และความเร่าร้อน ไม่เป็นไปเพื่อความเปื้อนหาย คลายกำหนด ดับ สงบระงับ ความรู้อยิ่ง ความตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน

ทูลถาม : ทรงมีทิกฺกุฐิบางอย่างหรือไม่

ตรัสตอบ : คำว่า “ทิกฺกุฐิ” ตถาคตกำจัดได้แล้ว เพราะตถาคตหลุดพ้นจากการยึดมั่นถือมั่นทิกฺกุฐิในเรื่องชั้น ๕

^{๑๖} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๘/๒๒๑.

^{๑๗} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑๕/๓๑๙

^{๑๘} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๘๗/๑๖๓., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๗/๒๑๙.

^{๑๙} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๕๒.

พุลถาม : ผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วจะเกิดในที่ไหน

ตรัสตอบ : คำว่า “เกิด” นำมาใช้ไม่ได้

พุลถาม : ไม่เกิดหรือ

ตรัสตอบ : คำว่า “ไม่เกิด” นำมาใช้ไม่ได้

พุลถาม : เกิดและไม่เกิดอีกหรือ

ตรัสตอบ : คำว่า “เกิดอีกและไม่เกิดอีก”^{๒๐} นำมาใช้ไม่ได้

พุลถาม : จะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่^{๒๑} หรือ

ตรัสตอบ : คำนี้ก็นำมาใช้ไม่ได้

เมื่อถาม-ตอบกันถึงตอนนี้ วัจนโคตรปริพาชกกราบทูลว่า ตนไม่รู้ หลง (ประเด็น)ไปแล้ว ความเลื่อมใสที่มีอยู่ตอนแรกบัดนี้หมดสิ้นไปแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ควรที่จะไม่รู้และลุ่มหลง เพราะธรรมนี้^{๒๒} ลึกลับซึ่ง หยั่งถึงได้ยาก แล้วตรัสถามวัจนโคตรปริพาชกว่า ถ้าไฟลุกโพลงอยู่ข้างหน้า ท่านรู้ได้ไหม

ทูลตอบ : รู้ได้

ตรัสถาม : ถ้าใครถามว่า ไฟนั้นอาศัยอะไรจึงลุกโพลง ท่านจะตอบอย่างไร

ทูลตอบ : อาศัยเชื้อ

ตรัสถาม : ถ้าไฟดับไป ท่านรู้ได้ไหม

ทูลตอบ : รู้ได้

ตรัสถาม : ถ้าใครถามว่า ไฟดับแล้วไปทางทิศไหน ท่านจะตอบอย่างไร

ทูลตอบ : ไม่ควรถามเช่นนั้น

พระผู้มีพระภาคตรัสสรุปว่า พระองค์ก็เช่นกัน ทรงหลุดพ้นจากขันธ ๕ แล้ว จะนำคำว่า เกิด ไม่เกิด เป็นต้นมาบัญญัติใช้กับพระองค์ไม่ได้ วัจนโคตรปริพาชกกราบทูลว่า “ข้าแต่พระโคตม ต้นสาละใหญ่ในที่ใกล้บ้านหรือนิคม กิ่ง ใบ เปลือก สะเก็ด และกระพี้ ของต้นสาละใหญ่นั้นจะหลุด ร่วง กระเทาะไป เพราะเป็นของไม่เที่ยง สมัยต่อมา ต้นสาละใหญ่นั้นก็ไร้กิ่ง ใบ เปลือก สะเก็ด และกระพี้ คงอยู่แต่แก่นล้วนๆ แม้

^{๒๐} คำว่า เกิดอีกและไม่เกิดอีก นี้ หมายถึงลัทธิชื่อเอกัจจสัสสตวาทะ เห็นว่า อัตตาและโลกเที่ยงเป็นบางอย่าง ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๗/๑๔๕., ที.สี. (ไทย) ๙/๓๘-๕๐/๑๖-๒๑.

^{๒๑} คำว่า จะว่าเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ นี้ หมายถึงลัทธิชื่ออมราวิกเขปวาทะ ความเห็นหลบเลี่ยงไม่แน่นอน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๗/๑๔๕., ที.สี. (ไทย) ๙/๖๑-๖๖/๒๔-๒๘.

^{๒๒} ธรรมนี้ ในที่นี้หมายถึงธรรมคือปัจจยการ ๑๒ ประการ คือ (๑) อวิชชา ความไม่รู้ในอริยสัจจ์ (๒) สังขารสภาพที่ปรุงแต่ง (๓) วิญญาณ ความรู้แจ้งอารมณ์ (๔) นามรูป เวทนา สัญญา เจตนา ผัสส มนสิการ + รูป (๕) สฬายตนะอายตนะภายใน ๖ (๖) ผัสสะ ความกระทบ (สัมผัส ๖) (๗) เวทนา ความเสวยอารมณ์ (๘) ตัณหา ความทะยานอยาก (ตัณหา ๖) (๙) อปาทาน ความยึดมั่น (อุปาทาน) (๑๐) ภพ ภาวะที่ดำรงชีวิต (๑๑)ชาติ ความเกิด (๑๒) ชรา มรณะ ความแก่และความตาย ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๙๐/๑๔๖.

ฉันทิ ปาพจน์^{๒๓} ของพระโคตมกัจฉินั้นเหมือนกัน ปราศจากกิง ใบ เปลือก สะเก็ด และกระพี้ คงอยู่แต่คำอันเป็นแก่น^{๒๔} ล้วน ๆ แล้วทูลชมเชยพระผู้มีพระภาคว่า พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเป็นพระดำรัสที่มีสาระล้วน ๆ ในที่สุดวัจฉโคตรปริพาชกแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ปัญหาเกี่ยวกับอรรถกถาปิฎก ๑๐ ประการซึ่งเป็นความเห็นสุดโต่งนี้ นักบวชนอกพระพุทธศาสนา มักจะนำมาทูลถามพระผู้มีพระภาคและพระสาวกเสมอ โดยปกติพระองค์จะไม่ตรัสตอบปัญหาเช่นนี้ เช่นในอนันตสูตร อภัยกตสังยุตต์ สังยุตตนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๘ ทรงให้เหตุผลว่า ถ้าตอบก็จะไปตรงกับลัทธิเดิมของเขา ขัดกับคำสอนของพระองค์ และทำให้เขางมงายมากขึ้น แต่ในพระสูตรนี้พระองค์ตรัสตอบ แสดงว่าวัจฉโคตรปริพาชกมีอุปนิสัยในทางมรรคผลบ้างแล้ว และเมื่อทรงแสดงพระสูตรนี้จบลง ก็ปรากฏว่าวัจฉโคตรปริพาชกได้ยอมแสดงตนเป็นอุบาสกตามที่ทรงประสงค์

๘.๔ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาวัจฉโคตตสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหาวัจฉโคตตสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อวัจฉโคตรสูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่วัจฉโคตรปริพาชกขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์^{๒๕} ตามที่ทูลขอให้ทรงแสดง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชมาสยะ^{๒๖}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

วัจฉโคตรปริพาชกทูลขอให้พระผู้มีพระภาคแสดงธรรมให้ฟัง พระองค์ทรงแสดงหลักธรรมต่อไปนี้คือ

- ๑) อุกุศลมูล ๓ ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ

^{๒๓} ปาพจน์ หมายถึงคำเป็นประธานคือพระธรรมวินัย ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก รวมเป็นธรรมชั้นนี้ได้ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นนี้ ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๑๖/๑๙๘-๑๙๙, สารตถ. ฎีกา (บาลี) ๑/๔๐.

^{๒๔} คงอยู่แต่คำอันเป็นแก่น ในที่นี้หมายถึงคงอยู่แต่แก่นคือโลกุตตรธรรม ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๙๒/๑๔๗.

^{๒๕} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๑๙๓/๑๗๐., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๙๓/๒๒๘.

^{๒๖} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๕๕.

๒) กุศลมูล ๓ ได้แก่ โอโลภะ โอทสะ โอมหะ

๓) อกุศลกรรมบถ ๑๐ ได้แก่ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินิโคตติในกาม การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น ความคิดร้าย และความเห็นผิด

๔) กุศลกรรมบถ ๑๐ ตรงกันข้ามกับอกุศลกรรมบถ ๑๐

แล้วตรัสว่า ภิกษุละตัณหาได้เด็ดขาด จึงเป็นพระอรหันตชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ วัจนโคตรปริพาชกทูลถามว่า นอกจากพระผู้มีพระภาคแล้ว สาวกของพระผู้มีพระภาค คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้ได้เป็นพระอรหันตชีณาสพ พระอนาคามี พระสกทาคามี และพระโสดาบัน มีอยู่หรือไม่ ตรัสตอบว่า มิใช่มีเพียง ๑๐๐, ๒๐๐, ๓๐๐, ๔๐๐, ๕๐๐ ที่แท้มีอยู่มากทีเดียว เมื่อสนทนากันจบลง วัจนโคตรปริพาชกเห็นว่าพรหมจรรย์นี้บริบูรณ์ จึงขอบรรพชาอุปสมบทกับพระผู้มีพระภาค หลังจากอุปสมบทแล้วครั้งเดือนกราบทูลว่า ผล ๓ เบื้องต่ำมีประมาณเท่าใดซึ่งบุคคลจะพึงบรรลุด้วยญาณของพระเสขะและด้วยวิชาของพระเสขะ^{๒๗} ผลนั้นทั้งหมดข้าพระองค์บรรลุแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมที่ยิ่งขึ้นไปแก่ข้าพระองค์ พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำให้เจริญสมณวิปัสสนา และตรัสว่า เมื่อมีเหตุ^{๒๘} อยู่เธอก็จักบรรลุความเป็นผู้สามารถในอิทธิวิญาณแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่างได้แน่ ซึ่งจะทำให้ได้บรรลุอภิญญา ๖ พระวัจนโคตรปฏิบัติตามไม่นานก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ เมื่อมีภิกษุหมู่หนึ่งเดินทางไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ท่านได้ฝากให้ไปถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแทนท่านและกราบทูลว่า บัดนี้ท่านได้ปรนนิบัติ^{๒๙} พระผู้มีพระภาคแล้ว

(๔) ข้อสังเกต

เมื่อได้อ่านพระสูตรเกี่ยวกับวัจนโคตรปริพาชกตั้งแต่พระสูตรที่ ๑ ถึงพระสูตรที่ ๓ ในวรรคนี้ ก็จะสังเกตได้ว่า พระสูตรทั้ง ๓ นี้มีความสัมพันธ์กันและกัน คือ พระสูตรที่ ๑ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงวิชา ๓ เพื่อให้วัจนโคตรปริพาชกรู้ว่า ลัทธิอื่นจากพระพุทธศาสนาไม่มีใครเป็นสัพพัญญู พระสูตรที่ ๒ ทรงแสดงทิฏฐิหรือทรรศนะของพระพุทธศาสนาให้วัจนโคตรปริพาชกปรับทรรศนะให้ถูกต้อง เป็นเหตุให้วัจนโคตรปริพาชกหันมานับถือพระพุทธศาสนา พระสูตรที่ ๓ ทรงแสดงจุดหมายของพระพุทธศาสนา หรือผลที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะได้รับจนวัจนโคตรปริพาชกตัดสินใจออกบวชในพระพุทธศาสนา และได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง

^{๒๗} วิชาของพระเสขะ ในที่นี้หมายถึงสามัญญผล ๓ เบื้องต่ำ คือ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล และอนาคามีผล อีกนัยหนึ่ง หมายถึงมรรคปัญญาอันถึงลักษณะของพระเสขะ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๙๗/๑๔๘, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๑๙๗/๑๑๓.

^{๒๘} เหตุ ในที่นี้หมายถึงอภิญญา ฌานที่มีอภิญญาเป็นฐาน พระอรหัต หรือการเห็นแจ้งพระอรหัต ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๙๘/๑๔๙.

^{๒๙} ข้าพระองค์ได้ปรนนิบัติ ในที่นี้หมายถึงพระเถระพยากรณ์รหัตตผลโดยสังเขป เพราะผู้เป็นพระชีณาสพ ชื่อว่าได้ปรนนิบัติพระผู้มีพระภาคแล้ว ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๐๐/๑๔๙.

๘.๕ เนื้อหาและสาระสำคัญในทีฆนขสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ทีฆนขสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อทีฆนขะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร ในบางแห่งเรียกชื่อพระสูตรนี้อีกชื่อหนึ่งว่า **เวทนาปริคคหสูตร** เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ทีฆนขปริพาชกซึ่งเป็นหลานของพระสารีบุตรขณะประทับอยู่ ณ ถ้ำสุกรขาตา ภูเขาศิขณภูฏ เขตกรุงราชคฤห์^{๓๐} ในคัมภีร์ปัญจสุทนีกล่าวว่า เมื่อพระสารีบุตรบวชได้ครึ่งเดือน ทีฆนขปริพาชกคิดว่า ลูกของตนเปลี่ยนใจไปนับถือพระพุทธศาสนาซึ่งตนเห็นว่าเป็นลัทธิที่สอนผิด อยากจะรู้ว่า พระพุทธศาสนาสอนได้อย่างไรลูกจึงเลื่อมใส เขาจึงเดินทางไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเพื่อทูลถามถึงคำสอนและถือโอกาสถามข่าวความเป็นไปของพระสารีบุตรด้วย ทีฆนขปริพาชกพบพระเถระกำลังถวายงานพัดแต่พระผู้มีพระภาคที่ถ้ำสุกรขาตา และได้สนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาค เหตุเกิดของพระสูตร นี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสาสยะ^{๓๑}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

ทีฆนขปริพาชกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า เขามีความเห็นที่พองไม่เป็นที่พอใจของเขา พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า แม้ความเห็นนั้นก็ไม่ใช่ที่พอใจของท่านหรือ เขาทูลตอบว่า เป็นเช่นนั้นจริง พระองค์ตรัสว่า ผู้กล่าวเช่นนั้นแล้วละภิกขุนี้ไม่ได้มีมากกว่าผู้ที่ละได้ แล้วทรงแสดงว่า มีสมณพราหมณ์อยู่ ๓ จำพวกซึ่งมีความเห็นแตกต่างกัน คือ

- ๑) พวกที่มีความเห็นว่า “สิ่งทั้งปวงเป็นที่พอใจ”
- ๒) พวกที่มีความเห็นว่า “สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจ”
- ๓) พวกที่มีความเห็นว่า “บางสิ่งเป็นที่พอใจ บางสิ่งไม่เป็นที่พอใจ”^{๓๒}

วิญญูชนตระหนักว่า การยึดถือความเห็นที่แตกต่างกันนั้นทำให้เกิดการทุ่มเถียงกัน ทำลายกัน เบียดเบียนกัน จึงละความเห็นเหล่านั้น จากนั้นทรงสอนให้พิจารณาร่างกายว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ให้ละความพอใจในกาย เมื่อเสวยเวทนา ๓ คือ

- ๑) สุขเวทนา

^{๓๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๐๑/๑๗๙., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๑/๒๓๙.

^{๓๑} โครงการชำระพระไตรปิฎก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๕๖.

^{๓๒} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๐๑/๑๗๙., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๑/๒๔๐.

๒) ทุกขเวทนา

๓) อทุกขมสุขเวทนา^{๓๓}

ก็ให้พิจารณาว่าไม่เพียง ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น มีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา เมื่อพิจารณาเห็นเช่นนี้ย่อมเบื่อหน่าย คลายกำหนด และหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้วก็ไม่ต้องทะเลาะวิวาทกับใคร โวหารใดที่ชาวโลกนิยมพูดกันก็พูดไปตามโวหารนั้นโดยไม่ยึดมั่น เมื่อทรงแสดงจบลงที่ชนขปริพาชกได้ดวงตาเห็นธรรม (เป็นพระโสดาบัน) พระสารีบุตรซึ่งยืนถวายงานพัตอยู่ ณ เบื้องพระปฤษฎางค์ของพระผู้มีพระภาคส่งจิตไปตามกระแสพระธรรมเทศนา จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทานได้บรรลุดุจธรรมเป็นพระอรหันต์ ส่วนที่ชนขปริพาชกได้เกิดธรรมจักขุคือดวงตาเห็นธรรมอันปราศจากธุลีปราศจากมลทินว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา^{๓๔}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) การตอบคำถามของที่ชนขปริพาชก พระผู้มีพระภาคทรงใช้หลักตรรกะ คือ เมื่อที่ชนขกราบทูลว่า “สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจ” พระองค์ก็ทรงย้อนถามทันทีว่า “คำว่าสิ่งทั้งปวง” นั้นย่อมรวมทั้งความเห็นของเขาด้วย ฉะนั้นความเห็นของเขาก็ต้องไม่เป็นที่พอใจของเขาเองด้วย ที่ชนขได้ฟังเช่นนั้นก็มองเห็นโทษในคำพูดของตนทันที พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ผู้ที่พูดได้ แต่ละไม่ได้นั้นมีมาก แล้วตรัสชี้โทษของการยึดถือและคุณของการปล่อยวาง ผลก็คือที่ชนขปริพาชกได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน

๒) วันที่พระสารีบุตรบรรลุดุจธรรม ในคัมภีร์ปัญจสุททนีกล่าวไว้ว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระสูตรนี้ในวันมาฆบูชา หรือจาตุรงคสันนิบาตคือการประชุมอันประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๑. เป็นวันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เดือน ๓

๒. ภิกษุ ๑,๒๕๐ รูป มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย

๓. ภิกษุทั้งหมดเป็นพระอรหันตชีณาสพผู้ได้อภิญญา ๖

๔. ภิกษุทั้งหมดเป็นเอหิภิกษุ (ภิกษุที่พระผู้มีพระภาคทรงอุปสมบทให้)^{๓๕}

๓) มีประเด็นเล็กๆ ทางภาษา แต่น่าสนใจ นั่นคือ ความตอนที่พระสารีบุตรถวายงานพัต แต่พระผู้มีพระภาคอยู่ ณ พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐคำกริยาเป็น **นิสินโน** แปลว่า **นั่ง** แต่ฉบับพม่าคำกริยาเป็น **ฐิต** แปลว่า **ยืน** เมื่อพิจารณาตามบริบททางวัฒนธรรมเป็นต้น กิริยาของพระสารีบุตรขณะนั้นควรเป็น **นั่ง** หรือ **ยืน** เป็นเรื่องที่ควรตั้งวงพิจารณาได้อีกประเด็นหนึ่ง

^{๓๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๐๕/๑๘๑., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๕/๒๔๓.

^{๓๔} หมายความว่า ที่ชนขปริพาชกได้บรรลู่โสดาปัตติผลเพราะฟังพระธรรมเทศนานั้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๐๖/๑๕๔.

^{๓๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๐๖/๑๕๔-๑๕๕.

๘.๖ เนื้อหาและสาระสำคัญในมกคณฺฑยสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มกคณฺฑยสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อมกคณฺฑยะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่มกคณฺฑยปริพาชกขณะประทับอยู่ที่โรงบูชาไฟของพราหมณ์ภารทวาชโคตร ในนิคมของชาวกรุงชื่อกัมมาสธัมมะ แคว้นกุรุ^{๓๖} เพราะทรงทราบว่ามกคณฺฑยปริพาชกมีอุปนิสัยที่จะบรรลุธรรมได้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสยยะ^{๓๗}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

มกคณฺฑยปริพาชกเข้าไปขออาศัยโรงบูชาไฟของพราหมณ์ภารทวาชโคตร เมื่อทราบว่าพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ก่อนแล้ว จึงกล่าวกับพราหมณ์ภารทวาชโคตร ว่าการได้เห็นที่นอนของพระผู้มีพระภาคเป็นอัมงคล เมื่อพราหมณ์ภารทวาชโคตรกล่าวห้าม เขาก็กล่าวยืนยันเช่นเดิมเพราะถือว่าอยู่ในสูตรของเขา (คือหลักหลักของเขาสอนไว้อย่างนั้น) เขายังกล่าวหาพระผู้มีพระภาคว่าเป็นผู้ทำลายความเจริญ เพราะสอนให้สำรวมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

พระผู้มีพระภาคทรงสดับการสนทนานั้นด้วยพระโสตธาตุอันเป็นทิพย์ ทรงออกจากที่หลีกเร้น^{๓๘} เสด็จกลับมายังโรงบูชาไฟแล้วตรัสถามมกคณฺฑยปริพาชกว่า ผู้เคยได้รับการบำเรอทางอินทรีย์ ๖ ต่อมาความรู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดออกไปได้ ละตัณหาได้ บรรเทาความเร่าร้อนที่เกิดเพราะกามได้ มีจิตสงบ จะกล่าวว่าเป็นผู้ทำลายได้หรือไม่ เมื่อเขาทูลตอบว่า ไม่ได้ พระองค์จึงทรงยกเรื่องราวสมัยก่อนออกมหาภิเนษกรมณ์ขึ้นมาอธิบายให้ฟังว่า พระองค์เคยได้รับการบำเรอทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่ในปราสาท ๓ ฤดู มีสตรีล้วนคอยบำเรอขับกล่อมดนตรีอยู่ในปราสาท ต่อมาทรงรู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเป็นเครื่องสลัดออกจากกามทั้งหลาย ละตัณหาได้ บรรเทาความเร่าร้อนที่เกิดเพราะกามได้ มีจิตสงบ เมื่อเห็นหมู่สัตว์ผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ถูกกามตัณหาเกาะกินอยู่ ถูกความเร่าร้อนจากการเสพกามแผดเผาอยู่ ก็ไม่กระหยิ่มต่อสัตว์เหล่านั้น และไม่ยินดีในกามนั้นอีก เพราะเราเมื่อยินดีด้วยความยินดีที่เว้นจากกามและ

^{๓๖} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๐๗/๑๘๓., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐๗/๒๔๓.

^{๓๗} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๕๘.

^{๓๘} ที่หลีกเร้น ในที่นี้หมายถึงผลสมาบัติ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๐๘/๑๕๗.

อกุศลธรรมทั้งหลาย^{๓๙} อันเข้าถึงความสุขที่เป็นทิพย์ จึงไม่กระหิ้มต่อความสุขชั้นต่ำ^{๔๐} และไม่ยินดีในความสุขชั้นต่ำนั้นเพราะได้รับสุขระดับสุขทิพย์ ทรงยกอุปมาขึ้นเปรียบเทียบถึง ๓ ข้อ คือ

๑) เหมือนคนหบดีหรือบุตรคนหบดีได้รับการบำเรอด้วยกามคุณ ๕ ของมนุษย์ ต่อมาตายไป เกิดเป็นเทพบุตรเสวยกามทิพย์ ย่อมไม่ยินดีกามของมนุษย์

๒) เหมือนบุรุษผู้เป็นโรคเรื้อน มีตัวเป็นแผลพุพอง มีพยาธิบ่อนทำลาย ใช้เล็บเกาปากแผล ใช้ถ่านไฟรมกายให้ร้อน เมื่อหายจากโรคนั้นแล้ว เห็นคนอื่นเป็นโรคเรื้อน ก็ไม่กระหิ้มยินดีกับการเกาหรือการใช้ถ่านไฟรมกาย

๓) เหมือนบุรุษผู้เป็นโรคเรื้อน ใช้ถ่านไฟรมกายจนหายจากโรคเรื้อนแล้ว มีคนอุทิศให้เข้าไปที่หลุมถ่านเพลิงก็ไม่อยากเข้าไปอีก เพราะหลุมถ่านเพลิงมีความร่ำร้อน กามก็เหมือนหลุมถ่านเพลิง^{๔๑}

ทรงอธิบายต่อไปว่า สัตว์ทั้งหลายผู้เสพกามได้รับความยินดีความพอใจจากกามนั้น เหมือนบุรุษผู้เป็นโรคเรื้อน มีความยินดีมีความพอใจอยู่บ้างที่ได้เกาแผล แต่สัตว์ทั้งหลายก็ต้องร่ำร้อนเพราะถูกกามแผดเผาจิตใจไม่สงบ ส่วนผู้ที่ไม่ร่ำร้อน มีจิตใจสงบก็เพราะละกามทั้งหลายได้ ทรงเปล่งอุทานว่า ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง บรรดาทางทั้งหลายอันให้ถึงอมตธรรม ทางมีองค์ ๘ เป็นทางอันเกษม

มาคัณขิยปริพาชกราบทูลว่า เขาเคยได้ฟังคาถานี้ เมื่อพระองค์ตรัสถามความหมายของความไม่มีโรค เขาเอามือลูบกายแล้วบอกว่านั้นคือความไม่มีโรค และนั่นคือนิพพาน ทรงทักท้วงว่า ท่านไม่มีอริยจักขุ^{๔๒}ที่เป็นเครื่องรู้ความไม่มีโรค ที่เป็นเครื่องเห็นนิพพานได้ ทรงยกอุปมาขึ้นมาแสดงให้ฟังอีกว่า คนตาบอดมาแต่กำเนิด ได้ฟังเรื่องผ้าขาวสะอาด จึงเที่ยวแสวงหาผ้าขาว มีคนเอาผ้าเนื้อหยาบเปื้อนน้ำมันมาหลอกว่าเป็นผ้าขาวสะอาด ก็เอามาห่มพรางพุดด้วยความดีใจว่า ผ้าขาวสะอาดสะอาด ไม่สกปรกจริง ๆ เพราะเชื่อคนตาดี ไม่ใช่เพราะรู้เห็น พวกอัญญเดียรฉิยปริพาชกก็เหมือนกัน ไม่รู้จักความไม่มีโรค ไม่เห็นนิพพาน ก็ยังกล่าวคาถานี้ได้เพราะจำกันมา

ทรงสรุปว่า การที่มากัณขิยปริพาชกกล่าวว่า ร่างกายที่ไม่มีโรคเป็นความไม่มีโรค เป็นนิพพานนั้น เป็นการกล่าวโดยไม่มีจักขุอย่างทีพระอริยบุคคลมี มากัณขิยปริพาชกจึงกราบทูลให้ทรงแสดงธรรมเพื่อให้ตนไม่เป็นคนตาบอด พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำให้คบสัตบุรุษ ฟังธรรมจากท่านและปฏิบัติตาม มากัณขิยปริพาชกจึงขออุปสมบท ต่อมาได้บรรลุตระเป็นพระอรหันตองค์หนึ่ง^{๔๓}

^{๓๙} ความยินดีที่เว้นจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย หมายถึงความยินดีในผลสมาบัติ อันเกิดจากจตุตถฌาน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๑๑/๑๕๙.

^{๔๐} ความสุขชั้นต่ำ หมายถึงความสุขที่เกิดจากกามคุณ ๕ ประการอันเป็นของมนุษย์ (คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ) ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๑๒/๑๖๐.

^{๔๑} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๑๕/๑๙๐., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๑๕/๒๕๓.

^{๔๒} อริยจักขุ ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาญาณและมรรคญาณอันบริสุทธิ์ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๑๘/๑๖๒.

^{๔๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๒๒/๑๙๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๒๒/๒๕๙.

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) สาเหตุที่มาคณตียปริพาชกกล่าวหาพระผู้มีพระภาคว่า เป็นผู้ทำลายความเจริญ นั้น เพราะเขาถือลัทธิว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ควรให้เจริญ คือให้ได้เห็นสิ่งที่ยังไม่ได้เห็น ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่ได้ฟัง ให้ได้ดมสิ่งที่ยังไม่ได้ดม ให้ได้ลิ้มสิ่งที่ยังไม่ได้ลิ้ม ให้ได้สัมผัสสิ่งที่ยังไม่ได้สัมผัส ให้ได้รู้สิ่งที่ยังไม่ได้รู้ แล้วค่อยละทิ้งไป ส่วนพระผู้มีพระภาคทรงสอนให้สำรวจตาเป็นต้น จึงเป็นการสอนให้ทำลายความเจริญ เป็นการปิดกั้นความเจริญในทรรศนะของเขา^{๔๔}

๒) การที่มาคณตียปริพาชกได้พบกับพระผู้มีพระภาคที่โรงบูชาไฟของภราทวาชพราหมณ์นั้น มิใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ ในคัมภีร์ปัญจสุททนิกล่าววว่า ปริพาชกที่ชื่อมาคณตียะมี ๒ คน คือ มาคณตียะผู้เป็นลุง และมาคณตียะผู้เป็นหลาน ลุงออกบวชแล้วได้บรรลุพระอรหัตผล ส่วนหลานก็เป็นผู้มีอุปนิสัยในมรรคผลเช่นกัน พระผู้มีพระภาคทรงเห็นอุปนิสัยของเขาจึงเสด็จไปประทับรอรออยู่ที่โรงบูชาไฟของภราทวาชพราหมณ์เพื่อจะทรงแสดงธรรมให้มาคณตียปริพาชกฟังโดยเฉพาะ ผลก็คือมาคณตียปริพาชกเลื่อมใสทูลขออุปสมบทและบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ตามที่ทรงประสงค์ทุกประการ^{๔๕}

๘.๗ เนื้อหาและสาระสำคัญในสันทกสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

สันทกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อสันทกะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระอานนท์แสดงแก่สันทกปริพาชกพร้อมกับปริพาชกประมาณ ๕๐๐ คน ณ ถ้ำปิลักขะ เขตกรุงโกสัมพี ถ้ำปิลักขะ^{๔๖} เป็นถ้ำดินซึ่งชาวบ้านร่วมกันขุดให้เป็นอุโมงค์ใต้เนินดินแล้วเอาเสาค้ำไว้ เอาไปไม้มุงทำเป็นเรือน ในฤดูฝนน้ำจะท่วม แต่ฤดูแล้งอาศัยอยู่ได้ พวกนิครนถ์อาศัยถ้ำนี้เป็นที่พัก^{๔๗} พระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปุจฉาวาสิกะ^{๔๘}

^{๔๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๐๗/๑๕๖.

^{๔๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๐๗/๑๕๕.

^{๔๖} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๒๓/๑๙๗., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๒๓/๒๖๐.

^{๔๗} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๒๓/๑๖๓.

^{๔๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๖๑.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระอานนทออกจากที่หลีกเร้น^{๔๙} ขวนภิกษุเข้าไปดูถ้าปีลักขะ ขณะนั้นสันทกปริพาชกกำลังนั่งสนทนาดิรัจฉานกถา^{๕๐} อยู่กับปริพาชกบริษัท เห็นพระเถระกำลังเดินมาจึงบอกให้บริษัทเงียบ แล้วนิมนต์ให้พระเถระแสดงธรรมให้ฟัง พระเถระได้อ้างพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคแสดงลัทธิที่ไม่ใช่การประพฤติพรหมจรรย์ ๔ ลัทธิ และพรหมจรรย์ที่ไม่น่าไว้วางใจ ๔ ประการ ลัทธิที่ไม่ใช่การประพฤติพรหมจรรย์ ๔ ลัทธิคือ

๑) ลัทธิที่มีศาสนาเป็นอุจเฉทวาที (ถือว่าทุกสิ่งขาดสูญ) เช่น ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสรวงไม่มีผล

๒) ลัทธิที่มีศาสนาเป็นอกิริยวาที (ถือว่าทำแล้วไม่เป็นอันทำ) เช่น เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด ... ผู้ทำก็ไม่จัดว่าทำบาป

๓) ลัทธิที่มีศาสนาเป็นนัตถิกวาที (ถือว่าไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย) เช่น ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเอง ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิ์เอง

๔) ลัทธิที่มีศาสนาเป็นนัตถิกวาที (ถือว่าไม่มีผู้สร้างไม่มีผู้บันดาล) เช่น สภาวะ ๗ กอง คือ (๑) กองแห่งธาตุดิน (๒) กองแห่งธาตุน้ำ (๓) กองแห่งธาตุไฟ (๔) กองแห่งธาตุลม (๕) กองสุข (๖) กองทุกข์ (๗) กองชีวะ^{๕๑} เมื่อใครเอาศัสตราฟันใครก็ไม่เชื่อว่าใครฆ่าใคร เป็นเพียงศัสตราผ่านเข้าไปในในสภาวะ ๗ กองนี้เท่านั้น อนึ่ง กำหนดที่เป็นประธาน ๑,๔๐๖,๖๐๐ กรรม ๕๐๐ กรรม ๕ กรรม ๓ กรรม กิ่ง^{๕๒} ปฏิปทา ๖๒ อันตรกัป ๖๒ อภิชชาติ^{๕๓} ๖ ปุริสภูมิ^{๕๔} ๘ อาชีวก ๔,๙๐๐ ปริพาชก ๔,๙๐๐ นาควาส ๔,๙๐๐ อินทรีย์ ๒,๐๐๐ นรก ๓,๐๐๐ โรชธาตุ ๓๖ สัตถุญญีครรรค์ ๗ อสัตถุญญีครรรค์ ๗ เทวดา ๗ มนุษย์ ๗ ปีศาจ ๗ สรร ๗ ปวภูษะ

^{๔๙} ที่หลีกเร้น ในที่นี้หมายถึงวิเวก ๓ ประการ (คือ กายวิเวก สังคกาย จิตตวิเวก สังคจิต อุปธิวิเวก สังคกิเลส) ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๒๓/๑๖๓.

^{๕๐} ดิรัจฉานกถา คือ ถ้อยคำอันขวางทางไปสู่สวรรค์ นิพพาน หมายถึงเรื่องราวที่ภิกษุไม่ควรนำมาเป็นข้อถกเถียงสนทนากัน ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๗/๘๔, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๒๓/๑๖๔.

^{๕๑} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๒๘/๒๐๒., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๒๘/๒๖๙.

^{๕๒} ตามทศนะของคุรมักขลิ โคศกาล กรรม ๕ หมายถึง ตา หู จมูก ลิ้น และกาย กรรม ๓ หมายถึง กายกรรม วจีกรรม และมนโกรรม กรรม ๑ หมายถึง กายกรรมกับวจีกรรมรวมกัน กรรมกิ่ง หมายถึงมนโกรรม ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๒๘/๑๖๙, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๖๘/๑๔๗.

^{๕๓} อภิชชาติ คือ การกำหนดหมายชนชั้น เช่น โจรเป็นกัณหาภิชชาติ (สีด้า) นักบวชเป็นนินลาภิชชาติ (สีเชียว)นิครนถ์เป็นโลหิตาภิชชาติ (สีแดง) คฤหัสถ์เป็นหลิตทาภิชชาติ (สีเหลือง) อาชีวกเป็นสุกกภิชชาติ (สีขาว) นักบวชที่เคร่งวัตรปฏิบัติเป็นปรมสุกกภิชชาติ ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๖๘/๑๔๗.

^{๕๔} ปุริสภูมิ หมายถึงขั้นตอนแห่งการเจริญเติบโตและพัฒนาการของบุคคล นับตั้งแต่คลอดไปจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต แบ่ง เป็น ๘ ชั้น คือ มันทภูมิ (ระยะไร้เดียงสา) ชิตทาภูมิ (ระยะรู้เดียงสา) ปทวิมังสภูมิ (ระยะตั้งไข่) อชุกตภูมิ (ระยะเดินตรง) เสขภูมิ (ระยะศึกษา) สมณภูมิ (ระยะสงบ) ชินภูมิ (ระยะมีความรอบรู้) ปันนภูมิ (ระยะแก่หง่อม) ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๒๘/๑๖๙-๑๗๐, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๖๘/๑๔๗-๑๔๘.

(เจ้าตำรา) ๗ หิน ๗ เหวใหญ่ ๗ เหวน้อย ๗๐๐ มหาสุบิน ๗ สุบิน ๗๐๐ และมหากัป^{๕๕} ๘,๔๐๐,๐๐๐ ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้บันดาล ไม่มีผู้เนรมิต

พรหมจรรย์ที่ไม่น่าวางใจ ๔ ประการ คือ

๑) พรหมจรรย์ที่มีศาสดาตั้งตนเป็นสัพพัญญู รู้เห็นธรรมทั้งปวง ยืนยันว่ามีญาณทัสสนะ แต่ช่วยตัวเองไม่ได้

๒) พรหมจรรย์ที่มีศาสดาเป็นผู้เชื่อถือการฟังตามกันมา ถือความจริงตามที่ฟังมา สอนธรรมด้วยการฟังตามกันมา และด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์

๓) พรหมจรรย์ที่มีศาสดาเป็นนักตรรกะ^{๕๖} เป็นนักอภิปรัชญา^{๕๗} สอนตามปฏิภาณ ตามหลักเหตุผล และการคาดคะเนความจริง

๔) พรหมจรรย์ที่มีศาสดาเป็นคนเขลา งามาย เมื่อถูกถามก็ตอบขัดสายไปมา

ลัทธิและพรหมจรรย์เหล่านี้ท่านผู้รู้ไม่ควรอยู่ประพฤติ ถึงอยู่ประพฤติก็ไม่ได้รับกุศลธรรมที่ถูกต้อง พระเถระได้กล่าวถึงพรหมจรรย์ที่ควรประพฤติและมีผล คือ พรหมจรรย์ที่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ประกาศไว้ ซึ่งมีผล คือ ฌาน ๔ วิชชา ๓

สันทกปริพาชกถามว่า พระอรหันตชีณาสพบริโภคกามหรือไม่ พระเถระตอบว่า พระอรหันต์ไม่ละเมิดฐานะ ๕ คือ (๑) ไม่ฆ่าสัตว์ (๒) ไม่ลักทรัพย์ (๓) ไม่เสพเมถุนธรรม (๔) ไม่กล่าวเท็จทั้งที่รู้ (๕) ไม่บริโภคกาม^{๕๘} สันทกปริพาชกถามว่า ญาณทัสสนะของพระอรหันต์มีปรากฏในทุกอริยาบถหรือไม่ พระเถระตอบว่า มีเฉพาะเวลาที่พิจารณา สันทกปริพาชกถามถึงจำนวนของภิกษุผู้กำจัดกิเลสและกองทุกข์ได้ เมื่อพระเถระตอบว่ามีจำนวนมาก จึงกล่าวสรรเสริญว่า ในธรรมวินัยนี้ไม่มีการยกย่องธรรมของตน ไม่มีการติเตียนธรรมของผู้อื่น แสดงธรรมมีเหตุผล แต่ก็ปรากฏว่ามีผู้กำจัดกิเลสและกองทุกข์ได้มาก ส่วนพวกอาชีวกยกย่องแต่ตนและติเตียนคนอื่น กลับบัญญัติว่ามีผู้กำจัดกิเลสและกองทุกข์ได้เพียง ๓ คน คือ (๑) นันทวัจฉะ (๒) กิสสังกิจจะ (๓) มกขลิโคสาล จากนั้นสันทกปริพาชกได้อนุญาตให้บริษัทของตนประพฤติพรหมจรรย์ตามพระผู้มีพระภาค^{๕๙}

^{๕๕} กำหนดระยะเวลา ๑ มหากัป ยาวนานมาก อรรถกถาเปรียบว่า มีสระน้ำใหญ่แห่งหนึ่งเต็มด้วยน้ำ บุคคลเอาปลายใบหญ้าคาจุ่มลงไปนำหยดน้ำออกมา ๑๐๐ ปีต่อ ๑ ครั้ง จนน้ำในสระนั้นแห้ง กระทำเช่นนี้ไปจนครบ ๗ ครั้ง นั่นคือระยะเวลา ๑ มหากัป ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๒๘/๑๗๐, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๖๘/๑๔๘.

^{๕๖} นักตรรกะ (ตถก) ผู้ที่ใช้เหตุผลตามแนวของตรรกศาสตร์ (Logic) มี ๔ จำพวก คือ อนุสสติกะ อนุมาน จากข้อมูลที่เป็นประสบการณ์ชาติสสระ อนุมานโดยการระลึกชาติ ลากัดกิกะ อนุมานจากประสบการณ์ภายในของตน และสุทธิตักกิกะ อนุมานโดยใช้เหตุผลล้วน ๆ ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๙๘-๙๙.

^{๕๗} นักอภิปรัชญา (วิมสิ) ผู้ที่ใช้เหตุผลโดยการคาดคะเนความจริงเอาจากการเทียบเคียงจนพอใจดูใจแล้ว ยึดถือเป็นทฤษฎีเช่น คาดคะเนในเรื่องที่เกี่ยวกับปฐมเหตุของโลกและจักรวาล ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๙๙.

^{๕๘} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๓๔/๒๑๐., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๓๔/๒๗๖.

^{๕๙} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๓๖/๒๑๑., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๓๖/๒๗๘.

(๔) ข้อสังเกต

ศาสดาของลัทธิ ๔ ลัทธิในพระสูตรนี้ คือ

- ๑) อชิตเกสก์มพล ศาสดาของลัทธิอุจเฉทวาทะ
- ๒) ปุรณกัสสปะ ศาสดาของลัทธิอภิกิริยวาทะ
- ๓) มกขลิโศสาล ศาสดาของลัทธินัตถิกวาทะ (ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย)
- ๔) ปกุธกัจจายนะ ศาสดาของลัทธินัตถิกวาทะ (ไม่มีผู้สร้างไม่มีผู้บันดาล)

ลัทธิเหล่านี้มีรายละเอียดปรากฏในสามัญญผลสูตร ที่มณิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙

๘.๘ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาสกุททายีสสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

มหาสกุททายีสสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อสกุททายีสสูตรใหญ่ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร ที่เรียกว่า สุตฺรใหญ่ (มหา) นั้น เพราะเมื่อเทียบกับสกุททายีสสูตรอีกสูตรหนึ่ง คือพระสูตรที่ ๙ ในวรรคนี้ พระสูตรนี้มีเนื้อหาและรายละเอียดมากกว่าพระสูตรที่ ๙ จึงเรียกพระสูตรนี้ว่า มหาสกุททายีสสูตร เรียกพระสูตรที่ ๙ ว่า จุฬสกุททายีสสูตร หมายถึง พระสูตรที่ว่าด้วยปริพาชกชื่อสกุททายีสสูตรเล็ก เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เหวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สกุททายีปริพาชกขณะประทับอยู่ ณ อารามของปริพาชก เขตกรุงราชคฤห์^{๖๐} เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปริชฌาสนะ^{๖๑}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังอารามของปริพาชก ขณะนั้นสกุททายีปริพาชกกำลังนั่งสนทนาติรัจฉานกถาอยู่กับปริพาชกบริษัท เมื่อเห็นพระผู้มีพระภาคกำลังเสด็จมาจึงสั่งให้บริษัทเงยบเสียง แล้วทูลเชิญให้พระผู้มีพระภาคประทับนั่ง จากนั้นได้กราบทูลเรื่องที่สนทนากันเมื่อวันวานให้พระผู้มีพระภาคสดับว่า

^{๖๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๓๗/๒๑๒., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๓๗/๒๗๘.

^{๖๑} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๖๔.

มีสมณพราหมณ์มาประชุมกันที่ศาลาถกแถลง^{๖๒} แล้วสนทนากันว่า เป็นลาภ^{๖๓} ของชาวอังคะ และชาวมคธคนที่บรรดาสมณพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของ เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มียศ เป็นเจ้าลัทธิ คนเป็นอันมากสมมติกันว่าดี มาตั้งสำนักอยู่ในแคว้นนี้ คือ

- ๑) ปุณณกัสสปะ^{๖๔}
- ๒) มักขลิโคสาล^{๖๕}
- ๓) อชิตเกสกัมพล^{๖๖}
- ๔) ปกุธกัจจายนะ^{๖๗}
- ๕) สัณฺฑชัยเวฬุภุตร^{๖๘}
- ๖) นิครนถ์นาฏบุตร^{๖๙}
- ๗) พระสมณโคดม

ใครเล่าที่สาวกสักการะ เคารพ นับถือ บูชา และอาศัยได้ ในที่ประชุมมีผู้เห็นว่า สมณพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของ ๖ ท่านแรก เคยมีเรื่องที่สาวกแสดงความไม่เคารพมาแล้ว ส่วนท่านที่ ๗ คือพระสมณโคดม เมื่อทรงแสดงธรรม จะไม่มีเสียงจามเสียงไอของพระสาวกเลย ทำให้ผู้ต้องการฟังธรรมฟังได้เต็มที่ แม้สาวกผู้ลาสิกขาไปก็ยังคงกล่าวสรรเสริญ สาวกผู้เป็นอารามิกชนก็ดี เป็นอุบาสกก็ดี ก็พากันสมาทานประพฤติสิกขาบท ๕ (ศีล ๕) สาวกสักการะ เคารพ นับถือ บูชาพระสมณโคดมอย่างนี้ นอกจากนั้นยังได้อาศัยพระสมณโคดมด้วย^{๗๐}

^{๖๒} ศัพท์บาลีว่า กุตุหลสาลา ในอรรถกถาแก้ว่า ไม่มีศาลาที่มีชื่ออย่างนี้โดยเฉพาะ แต่เป็นสถานที่ที่สมณพราหมณ์ผู้เป็นเดียรฉัตรต่างพากันมาแสดงธรรมตามลัทธิของตน (ที.สี.อ. ๑/๔๑๑/๓๐๔) อีกนัยหนึ่งหมายถึงการประชุมสนทนาประกาศลัทธิทำให้ประชาชนทราบว่าเป็นผู้ใด ใครเป็นผู้ใด ใครเป็นต้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘/๑๗๓.

^{๖๓} ลาภ ในที่นี้หมายถึงการได้เห็น การได้ถามปัญหา หรือการได้ฟังธรรมจากสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๓๘/๑๗๓.

^{๖๔} คำว่า ปุณณะ เป็นชื่อของเขา เหตุที่ชื่ออย่างนั้นเพราะเขาเป็นทาสคนที่ครบร้อยพอดี คำว่า กัสสปะ เป็นชื่อโคตร รวมทั้งชื่อและโคตรเรียกว่า ปุณณกัสสปะ ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๑/๑๓๐, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๒/๑๔๐.

^{๖๕} คำว่า มักขลิ เป็นชื่อที่ ๑ ของเขา เหตุที่ชื่ออย่างนั้นเพราะเขาเป็นคนถือหม้อน้ำมันเดินตามทางที่มีเปือกตม มักจะได้รับคำเตือนจากนายว่า มา ขลิ (อย่าลื่นนะ) คำว่า โคสาล เป็นชื่อที่ ๒ เพราะเขาเกิดในโรงโค ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๒/๑๓๑, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๒/๑๔๐.

^{๖๖} คำว่า อชิตะ เป็นชื่อของเขา และได้ชื่อว่าเกสกัมพล ก็เพราะนุ่งผ้าที่ทำด้วยผมของมนุษย์ ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๓/๑๓๑, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๒/๑๔๑.

^{๖๗} คำว่า ปกุธะ เป็นชื่อของเขา คำว่า กัจจายนะ เป็นชื่อโคตรเรียกรวมทั้งชื่อและโคตรว่า ปกุธกัจจายนะ ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๔/๑๓๒, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๒/๑๔๑.

^{๖๘} คำว่า สัณฺฑชัย เป็นชื่อของเขา คำว่า เวฬุภุตร เป็นชื่อที่ ๒ เพราะเป็นบุตรของช่างสาน ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๕/๑๓๒, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๒/๑๔๑.

^{๖๙} คำว่า นิครนถ์เป็นชื่อของเขาที่มีชื่ออย่างนั้นเพราะเขามักกล่าวว่า‘เราไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด’ คำว่านาฏบุตร เป็นอีกชื่อหนึ่งของเขา เพราะเขาเป็นบุตรของนักฟ้อน ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๖/๑๓๒, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๒/๑๔๑.

^{๗๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๔๐/๒๑๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๐/๒๘๔.

พระผู้มีพระภาคตรัสถามสกุลุทายีว่า เห็นธรรมกี่ประการซึ่งเป็นเหตุให้สาวกของพระองค์แสดงความเคารพพระองค์เช่นนั้น เขากราบทูลว่า เห็นธรรม ๕ ประการ คือ

- ๑) เสวยน้อย และทรงกล่าวสรรเสริญความเป็นผู้มีอาหารน้อย
- ๒) ทรงสันโดษ^{๗๑} ด้วยจีวร และทรงกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยจีวร
- ๓) ทรงสันโดษด้วยบิณฑบาต และทรงกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยบิณฑบาต
- ๔) ทรงสันโดษด้วยเสนาสนะ และทรงกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยเสนาสนะ
- ๕) ทรงเป็นผู้สงัด^{๗๒} และทรงกล่าวสรรเสริญความสงัด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สาวกผู้ปฏิบัติเคร่งครัดในธรรม ๕ ประการนี้ (เทียบเท่าหรือยิ่งกว่าพระองค์) มีอยู่ ถ้าถือธรรม ๕ ประการนั้นเป็นเหตุ สาวกเหล่านั้นก็คงไม่เคารพพระองค์ แล้วทรงแสดงธรรม ๕ ประการอื่นอีก คือ

- ๑) ทรงมีอิศील^{๗๓}
- ๒) ทรงมีญาณทัสสนะ
- ๓) ทรงมีอธิปัญญา^{๗๔}
- ๔) ทรงสามารถตรัสตอบปัญหาเรื่องอริยสัจ ๔ ได้
- ๕) ทรงสามารถตรัสบอกข้อปฏิบัติที่ทำให้บรรลุที่สุดแห่งอภิญาและอภิญาบารมี^{๗๕}

(อรหัตผล) คือ โภธิปักขิยธรรม ๓๗ วิโมกข์ ๘ อภิภายตนะ ๘ กสิณายตนะ ๑๐ ฌาน ๔ และวิชชา ๘

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อุทายี ธรรม ๕ ประการนี้เป็นเหตุให้สาวกทั้งหลายของเราสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา นอกจากสักการะ เคารพ นับถือ บูชาแล้วก็ยังอาศัยเราอยู่^{๗๖}

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้มีเนื้อหาค่อนข้างยาว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสธรรมที่เป็นเหตุให้สาวกเคารพพระองค์ไว้โดยละเอียด ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นคุณสมบัติของพระองค์เอง เช่น ทรงมีอิศील มีญาณทัสสนะ

^{๗๑} สันโดษ หมายถึงความสันโดษ ๓ ประการ คือ (๑) ยถาลภสสันโดษ เป็นผู้สันโดษตามมีตามได้ทั้งดีและไม่ดี (๒) ยถาพลสันโดษ เป็นผู้สันโดษตามกำลังทั้งกำลังของตนและของทายก (๓) ยถาสารูปสันโดษเป็นผู้สันโดษตามสมควรแก่สมณภาวะสันโดษ ๓ ประการ ในปัจฉิม ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉิมเภสัชบริขาร จึงเป็นสันโดษ ๑๒ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/๔๘-๕๐.

^{๗๒} เป็นผู้สงัด หมายถึงมีวิเวก ๓ ประการ คือ (๑) กายวิเวก สงัดกาย ได้แก่ อยู่ผู้เดียวทุกอิริยาบถ (๒) จิตตวิเวก ได้แก่ ได้สมาบัติ ๘ (๓) อุประวิเวก ได้แก่ บรรลุนิพพาน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/๕๐.

^{๗๓} อิสิล ในที่นี้หมายถึงศีลอันยอดเยี่ยม ที.สี. (ไทย) ๙/๔๐๒/๑๗๑

^{๗๔} อธิปัญญา หมายถึงปัญญาในมรรค ๔ และผล ๔ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๗๐/๕๐๕ อีกนัยหนึ่ง หมายถึงวิปัสสนาปัญญาและมรรคปัญญา อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๗๗๐/๔๔๓.

^{๗๕} ที่สุดแห่งอภิญาและอภิญาบารมี ในที่นี้หมายถึงพระอรหัตผลอันมีอภิญาเป็นที่สุด และมีอภิญาเป็นบารมี ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๔๗/๑๗๗.

^{๗๖} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๕๙/๒๓๒., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๕๙/๒๘๔.

และส่วนที่เป็นประโยชน์แก่สาวกของพระองค์ เช่น ตรัสตอบปัญหาได้ ทำให้ภิกษุบรรลุนิพพาน ในส่วนที่ ๒ นั้นทรงแสดงว่า พระสาวกได้รับประโยชน์จากคำสอนของพระองค์หลายประการ ซึ่งแสดงว่าพระองค์เป็นผู้ให้ มากกว่าเป็นผู้รับ ฉะนั้นพระองค์จึงทรงเป็นผู้ที่สาวกสักการะเคารพมากกว่าศาสดาอื่น ๆ

๘.๙ เนื้อหาและสาระสำคัญในสมณมุนทิกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

สมณมุนทิกสูตร หมายถึง พระสูตรที่ว่าด้วยปริพาชกชื่ออุคคาหมานะ สมณมุนทิกาบุตร ชื่อนี้ตั้งตามนามสกุลของบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรนี้ ปริพาชกคนนี้ได้มีชื่อ **สมณะ** แต่เพราะมีความสามารถในการเรียนและการสั่งสอน คนจึงเรียกชื่อว่า **อุคคาหมานะ** ส่วนคำว่า **สมณมุนทิกาบุตร** เป็นชื่อโคตร (นามสกุล) หมายถึงบุตรของนางสมณะไล้น เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี^{๗๗} โดยทรงปรารภข้อบัญญัติเรื่องคุณสมบัติของผู้เป็นสมณะของอุคคาหมานปริพาชก ซึ่งช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ นำเข้าไปกราบทูลให้ทรงทราบ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลี^{๗๘}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะเข้าไปหาอุคคาหมานปริพาชกถึงที่อยู่ อุคคาหมานปริพาชกกล่าวถึงข้อบัญญัติของตนว่า “บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เป็นผู้มุกุลเพียบพร้อม มีกุศลยอดเยี่ยม เป็นสมณะผู้บรรลุธรรมชั้นสูงที่ควรบรรลุ ไม่มีใครสู้ว่าหะได้” ธรรม ๔ ประการ คือ

- ๑) ไม่ทำกรรมชั่วทางกาย
- ๒) ไม่กล่าววาจาชั่ว
- ๓) ไม่ดำริความดำริชั่ว
- ๔) ไม่ประกอบอาชีพชั่ว^{๗๙}

ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะได้นำความนั้นไปกราบทูลพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสว่า ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่ แม้แต่กายก็ยังไม่รู้จัก^{๘๐} จักทำกรรมชั่วทางกายได้ที่ไหนเล่านอกจากจะมีเพียง

^{๗๗} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๖๐/๒๓๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๖๐/๓๐๗.

^{๗๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๖๖.

^{๗๙} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๖๑/๒๓๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๖๑/๓๐๘.

^{๘๐} กายก็ยังไม่รู้จัก หมายถึงไม่รู้จักความแตกต่างว่า กายของตน กายของผู้อื่น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๖๒/๑๙๔.

อาการนอนดิ้นรน เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่ แม้แต่ตัวจากก็ยังไม่รู้จัก^{๘๑} จักกล่าววาทาชาข้อได้ที่ไหนเล่า นอกจากจะมีเพียงการร้องไห้ เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่ แม้แต่ความดำริก็ยังไม่รู้จัก^{๘๒} จักดำริข้อได้แต่ที่ไหนเล่า นอกจากจะมีการส่งเสียงร้อง เด็กอ่อนที่ยังนอนหงายอยู่ แม้แต่การเลี้ยงชีพก็ยังไม่รู้จัก^{๘๓} จักเลี้ยงชีพข้อได้ที่ไหนเล่า ก็จักเป็นผู้มีกุศลเพียบพร้อม มีกุศลยอดเยี่ยม เป็นสมณะผู้บรรลुरुธรรมชั้นสูงที่ควรบรรลุ ไม่มีใครรู้วาทาชาได้ พระองค์ไม่ทรงยอมรับการบัญญัติเช่นนั้น แล้วทรงแสดงเสขธรรม (ธรรมสำหรับผู้เป็นพระเสขะ) และอเสขธรรม (ธรรมของพระอเสขะ) คือ

๑) เสขธรรม คือ ควรรู้เรื่องศีลและความดำริ ทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล พร้อมทั้งสมุฏฐาน (ที่เกิด) ความดับ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งศีลและความดำริ

๒) อเสขธรรม คือ อเสขธรรม ๑๐ ประการ คือ

๑. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ^{๘๔} ที่เป็นอเสขะ
๒. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาสังกัปปะ ที่เป็นอเสขะ
๓. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาวาจา ที่เป็นอเสขะ
๔. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาภังคะ ที่เป็นอเสขะ
๕. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาอาชีวะ ที่เป็นอเสขะ
๖. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาวายามะ ที่เป็นอเสขะ
๗. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาสติ ที่เป็นอเสขะ
๘. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาสมาธิ ที่เป็นอเสขะ
๙. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาญาณะ^{๘๕} ที่เป็นอเสขะ
๑๐. เป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาวิมุตติ ที่เป็นอเสขะ^{๘๖}

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เราบัญญัติบุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการว่าเป็นผู้มีกุศลเพียบพร้อม มีกุศลยอดเยี่ยม เป็นสมณะผู้บรรลुरुธรรมชั้นสูงที่ควรบรรลุ ไม่มีใครรู้วาทาชาได้

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า บทบัญญัติของอุคคาหมานปริพาชกนั้นถ้าพิจารณาเผิน ๆ อาจเห็นว่าถูกต้อง แต่พระผู้มีพระภาคไม่ทรงยอมรับ เพราะทรงเห็นว่าถ้าถือตามนั้น เด็กอ่อนที่ยังไม่รู้จักกรรมชั่ว ไม่เคยทำกรรมชั่ว

^{๘๑} วาจากก็ยังไม่รู้จัก หมายถึงไม่รู้จักความแตกต่างว่า วาจาผิด วาจาชอบ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๖๒/๑๙๔.

^{๘๒} ความดำริก็ยังไม่รู้จัก หมายถึงไม่รู้จักความแตกต่างว่า ความดำริผิด ความดำริชอบ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๖๒/๑๙๕.

^{๘๓} การเลี้ยงชีพก็ยังไม่รู้จัก หมายถึงไม่รู้จักความแตกต่างว่า อาชีพผิด อาชีพชอบ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๖๒/๑๙๕.

^{๘๔} สัมมาญาณะ ในสูตรนี้หมายถึงสัมมาทิฐินั่นเอง ท่านตรัสไว้เพื่อให้องค์ธรรมบริบูรณ์ และธรรมทั้งหมดนี้เป็นธรรมชั้นอรหัตผล อง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๑/๓๗๓.

^{๘๕} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๖๙/๒๔๑., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๖๙/๓๑๗.

ก็จะกลายเป็นผู้มีกุศลเพียบพร้อม (มีความรู้ ความฉลาดมาก) จึงทรงแนะนำว่า จะต้องศึกษาให้รู้ก่อนว่าอะไรคือกรรมชั่ว (อกุศล) อะไรคือกรรมดี (กุศล) ต้องศึกษาให้รู้ว่ากรรมดีกรรมชั่วนั้นเกิดจากอะไร ดับเพราะอะไร และต้องรู้จักวิธีปฏิบัติที่ให้ถึงความดับแห่งกรรมดีกรรมชั่วนั้นด้วย การศึกษาเช่นนี้ทรงเรียกว่า *เสชธรรม* ในคัมภีร์ปัญจสุทนีอธิบายเสชธรรมที่ตรัสไว้ข้างต้นว่า เสชธรรมเกี่ยวกับศีลทรงแสดงเพื่ออธิบายบทบัญญัติของอุคคาหมานปริพาชกข้อ ๑,๒ และ ๔ (กาย วาจา อาชีวะ) ส่วนเสชธรรมเกี่ยวกับความดำริทรงแสดงเพื่ออธิบายบทบัญญัติข้อ ๓ (ความดำริ) เนื่องจากเสชธรรมมีใจมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ฉะนั้นจึงทรงแสดงอเสชธรรมอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาให้ฟังด้วย^{๘๖}

๘.๑๐ เนื้อหาและสาระสำคัญในจุฬาสกุกุทายีสสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จุฬาสกุกุทายีสสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อสกุกุทายีสสูตรเล็ก* มีที่มาของชื่อเหมือนมหาสกุกุทายีสสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า *เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้*

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สกุกุทายีปริพาชก ณ อารามของปริพาชก^{๘๗} เนื่องจากพระองค์ทรงทราบด้วยพระญาณว่า สกุกุทายีปริพาชกมีอุปนิสัยพอที่จะบรรลุธรรมได้ในอนาคตกาล จึงเสด็จเข้าไปหาถึงที่อยู่ที่ทรงแสดงธรรมโปรด เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท *ปรัชญาสาละ*^{๘๘}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

สกุกุทายีปริพาชกได้สนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาคถึงเรื่องนิครนถ์นาฏบุตรซึ่งอ้างว่าตนเป็นสัพพัญญู รู้เห็นสิ่งทั้งปวง แม้ขณะเดิน หยุด หลับ และตื่น แต่พอถูกถามปัญหาเรื่องการระลึกชาติในอดีตกลับเอาเรื่องอื่นมาพูดกลบเกลื่อน กลับไปพูดนอกเรื่อง ทั้งแสดงอาการโกรธไม่พอใจ ด้วยเหตุนี้ทำให้เขาระลึกถึงพระผู้มีพระภาคว่า มีแต่พระผู้มีพระภาคเท่านั้นที่ทรงทราบเรื่องนี้จริง ๆ พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ฟังถึงเรื่องนั้น พระองค์จักแสดงปฏิจจนสมุปปาทหรือปัจจยาการให้ฟัง เมื่อสกุกุทายีปริพาชกกราบทูลว่า ไม่สามารถจะทูลตอบเรื่องปฏิจจนสมุปปาทให้ทรงพอพระทัยได้ พระองค์จึงตรัสถามถึงความเห็นในลัทธิของปริพาชกเกี่ยวกับบรรณะสูงสุดและปัญหาเรื่องโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว (โลกที่ไม่มีทุกข์) มีอยู่หรือ ข้อปฏิบัติที่มีเหตุ^{๘๙}

^{๘๖} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๖๓/๑๙๕.

^{๘๗} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๖๙/๒๔๑., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๖๙/๓๑๗.

^{๘๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓*, หน้า ๖๘.

^{๘๙} ข้อปฏิบัติที่มีเหตุ ในที่นี้หมายถึงลัทธิของอเจลก คือการงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา (สุรา) ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๔/๑๙๙.

เพื่อให้แจ้งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียวมีอยู่หรือ ทรงสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงจนสกลุทหายิปริพาชกยอมรับว่า ฤทธิ์ของตนว่างเปล่าและผิดไปหมด

จากนั้นทรงแสดงข้อปฏิบัติเพื่อให้แจ้งโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว^{๙๐} เพราะโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว บุคคลทำให้แจ้งชัดด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น^{๙๑} คือ ฌาน ๔ และวิชา ๓ ตรัสว่า เมื่อทรงแสดงธรรมจบสกลุทหายิปริพาชกขอบวช แต่ลูกศิษย์ห้ามมิให้บวช จึงเป็นอันว่าสกลุทหายิปริพาชกมีอุปสรรคต่อการประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาค คงมุ่งจะทำให้แจ้ง^{๙๒} โลกที่มีสุขโดยส่วนเดียวนั้นต่อไป

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) พระผู้มีพระภาคประสงค์จะแสดงหลักปฏิจจสมุปบาท แต่สกลุทหายิปริพาชกกราบทูลออกตัวก่อนว่าคงไม่สามารถจะทูลตอบอะไรได้ พระองค์จึงทรงแสดงแต่เพียงหัวข้อปฏิจจสมุปบาทเท่านั้น โดยมิได้ทรงอธิบาย

๒) การที่สกลุทหายิปริพาชกไม่ได้บวชนั้นอรรถกถาอธิบายว่า สาเหตุเพราะกรรมเก่า คือในสมัยของพระกัสสปพุทธเจ้าเขาเคยบวชเป็นภิกษุ เกิดความโลภอยากได้จีวรของเพื่อนภิกษุด้วยกัน จึงพรรณาคุณแห่งการเป็นคฤหัสถ์ จนภิกษุรูปนั้นมอบจีวรให้แล้วสึกไป^{๙๓}

๓) ผลจากการแสดงพระสูตรนี้ สกลุทหายิปริพาชกไม่ได้บรรลुरुธรรม แต่ต่อมาหลังพุทธปรินิพพาน สมัยพระเจ้าอรรธมาโคกราช เขาได้เกิดในกรุงปาฏลีบุตร ได้ออกบวชและบรรลुरुหัตถผล ได้รับยกย่องว่าเป็นเลิศด้านมีเมตตา^{๙๔} ข้อนี้แสดงว่าทรงเห็นผลนี้ล่วงหน้าแล้วจึงทรงแสดงพระสูตรนี้

^{๙๐} ในอรรถกถาอธิบายว่า สกลุทหายิปริพาชกถามปัญหานี้เพราะคิดว่า เราจะกล่าวถึงอดีตว่ามีสุขโดยส่วนเดียว จะกล่าวข้อปฏิบัติว่ามีสุขบางคราว มีทุกข์บางคราว แม้ข้อปฏิบัติของอดีตที่มีสุขโดยส่วนเดียวจะพึงเป็นโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว กถาของเราไม่อาจนำสัตว์ออกจากทุกข์ กถาของพระศาสดาเท่านั้นสัตว์ออกจากทุกข์ได้ เขาคิดต่อไปว่า บัดนี้เรากล่าวพระศาสดาเท่านั้นจะรู้คำตอบได้ จึงถามปัญหา ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๕/๑๙๙.

^{๙๑} ข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น ในที่นี้หมายถึงตติยฌาน เพราะปริพาชกผู้นี้ยึดถือว่าตติยฌานเป็นโลกที่มีสุขโดยส่วนเดียว ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๕/๑๙๙.

^{๙๒} มุ่งจะทำให้แจ้ง ในที่นี้หมายถึงการทำให้แจ้ง ๒ อย่าง คือ (๑) การทำให้แจ้งด้วยการได้เฉพาะ เช่นการบำเพ็ญตติยฌานจนมีฌานไม่เสื่อม ตายไปเกิดเป็นผู้มีอายุและผิวพรรณเสมอกับเทพชั้นสุภกนิหะ (๒) การทำให้แจ้งด้วยเห็นประจักษ์ เช่น การบำเพ็ญจตุตถฌาน (จนเป็นวสี) แล้วใช้อำนาจฤทธิ์ไปถึงเทวโลกชั้นสุภกนิหะ อยู่ร่วมกันและสนทนาธรรมกับเทพเหล่านั้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๖/๒๐๐.

^{๙๓} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๗/๒๐๐-๒๐๑.

^{๙๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๗๗/๒๐๐-๒๐๑.

๘.๑๑ เนื้อหาและสาระสำคัญในเวณิสสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

เวณิสสูตร หมายถึง พระสูตรที่ว่าด้วยปริพาชกชื่อเวณิสสะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อของบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ปริพาชกชื่อเวณิสสะขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี^{๕๕} โดยทรงปรารภคำถามของเวณิสปริพาชกซึ่งทำให้เปล่งอุทานให้พระองค์ได้ยิน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยยะ^{๕๖}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

ปริพาชกชื่อเวณิสสะเปล่งอุทานในสำนักของพระผู้มีพระภาคว่า นี่เป็นวรรณะสูงสุด นี่เป็นวรรณะสูงสุด พระผู้มีพระภาคตรัสถามความหมายของวรรณะสูงสุด เขาก็กราบทูลแต่คำเดิม พระองค์จึงตรัสเปรียบเทียบว่า เวณิสปริพาชกใช้คำพูดเลื่อนลอย เหมือนชายหนุ่มรักหญิงงามแต่ไม่รู้ว่าเป็นนางกษัตริย์ นางพราหมณี นางแพศย์ หรือนางศูทร ไม่รู้จักชื่อตระกูล ลักษณะ และที่อยู่ ในที่สุดเวณิสปริพาชกจึงยอมอธิบายถวายว่า หมายถึงอิตตาที่ยั่งยืน (เป็นอมตะ) หลังจากตายแล้ว มีวรรณะเหมือนแก้วไพฑูรย์อันงามตามธรรมชาติ บริสุทธิ แปรเปลี่ยน ที่นายช่างเจียรระโนอย่างดีแล้ววางไว้ที่ผ้ากัมพลเหลือง ส่องแสงสว่างเป็นประกาย

พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงสิ่งที่ส่องสว่างกว่านั้น คือ หิงห้อย ประทีปน้ำมัน กองไฟใหญ่ ดาวประกายพรึก ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ เทวดาผู้มีแสงสว่างกว่าดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ โดยทรงชี้ให้เห็นว่าแต่ละอย่างล้วนส่องแสงสว่างยิ่งกว่าวรรณะที่เขากล่าวถึง จากนั้นได้ตรัสถึงกามคุณ ๕ กามสุข และความสุขอันเลิศกว่ากาม^{๕๗} ว่าเลิศกว่ากามสุข เวณิสปริพาชกกราบทูลว่าตรัสดีแล้ว แต่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เป็นการยากที่เวณิสปริพาชกจะรู้จักความสุขอันเลิศกว่ากามสุข มีเพียงพระอรหันตชินาสพเท่านั้นที่จะรู้ได้ เวณิสปริพาชกได้ฟังเช่นนั้นก็โกรธ จึงกล่าวหาพระองค์ว่าตรัสถึงพระอรหันตชินาสพโดยไม่รู้จริง พระองค์จึงตรัสเชิญชวนให้เขาเข้ามาปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์ก็จะรู้เองเห็นเอง ในที่สุดเวณิสปริพาชกก็ชื่นชมพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคและแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต^{๕๘}

^{๕๕} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๗๘/๒๕๒., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๗๘/๓๓๑.

^{๕๖} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๖๙.

^{๕๗} สุขอันเลิศกว่ากาม ในที่นี้หมายถึงนิพพาน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๐/๒๐๒.

^{๕๘} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๘๑/๒๕๖., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๘๑/๓๓๖.

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ทำไมเวณสปริพาชกจึงเปล่งอุทานเช่นนั้นในสำนักพระผู้มีพระภาค คงมิใช่การเปล่งอุทานโดยบังเอิญแน่นอน แต่เขามีจุดมุ่งหมาย คือต้องการโต้ตอบปัญหาเกี่ยวกับบรรณะสูงสุดกับพระผู้มีพระภาค ในคัมภีร์ปัญสุทนีอธิบายความตอนนี้ไว้ว่า เวณสปริพาชกเป็นอาจารย์ของสกุลทายีปริพาชก เมื่อได้ทราบว่สกุลทายีปริพาชกพ่ายแพ้แก่พระผู้มีพระภาคในการโต้ตอบปัญหาเกี่ยวกับบรรณะสูงสุด เขาจึงคิดจะเอาชนะพระผู้มีพระภาคให้ได้ จึงได้ออกเดินทางจากกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ไปยังกรุงสาวัตถีเป็นระยะทางถึง ๔๕ โยชน์ เพื่อเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค เมื่อเข้าไปถึงแล้วได้ยื่นเปล่งอุทานไถ่ ๆ พระองค์ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสชักใช้ไล่เสียดเรื่องบรรณะสูงสุดจนเขายอมแพ้ จากนั้นทรงพิจารณาเห็นว่า เวณสปริพาชกเป็นผู้ชอบหมกมุ่นในกาม พระองค์จึงตรัสถึงเรื่องเกี่ยวกับกามเพื่อให้เข้ากับอุปนิสัยของเวณสปริพาชก โดยตรัสบอกว่า ความสุขอันเลิศกว่ากามสุขมีอยู่ในพระพุทธศาสนา ให้เข้ามาพิสูจน์ด้วยตนเอง เวณสปริพาชกจึงยอมแสดงตนเป็นอุบาสก^{๙๙}

๘.๑๒ สรุปท้ายบท

ในปริพาชกวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ เป็นวรรคที่ ๓ มีทั้งหมด ๑๐ สูตรคือ

๑. จุฬวัจฉโคตตสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อวัจฉโคตตสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่วัจฉโคตตปริพาชกขณะประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ทรงแสดงวิชาข้อ ๑-๒ ในวิชา ๓ ว่ามิได้มีอยู่ทุกขณะ

๒. อัคคิวัจฉโคตตสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยทรงแสดงเรื่องไฟแก่ปริพาชกชื่อวัจฉโคตต พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่วัจฉโคตตปริพาชกขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อทรงตอบปัญหาเกี่ยวกับอันทคาหิกทิกฺขุ ๑๐ ประการของปริพาชกนั้น

๓. มหาวัจฉโคตตสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อวัจฉโคตตสูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่วัจฉโคตตปริพาชกขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ ตามที่ทูลขอให้ทรงแสดง

๔. ทีฆนขสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อทีฆนขะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ทีฆนขปริพาชกซึ่งเป็นหลานของพระสารีบุตรจนบรรลุปุระโสดาบัน ขณะประทับอยู่ ณ ถ้ำสุกรขาตา ภูเขาศิขณภูฏ เขตกรุงราชคฤห์

๕. มาคัณทียสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อมาคัณทียะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่มาคัณทียปริพาชกขณะประทับอยู่ที่โรงบูชาไฟของพราหมณ์ภารทวาชโคตรในนิคมของชาวกุรุชื่อกัมมาสธัมมะ แคว้นกุรุ เพราะทรงทราบว่าปริพาชกมีอุปนิสัยที่จะบรรลุธรรมได้

^{๙๙} ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๒๗๘-๒๘๐/๒๐๑-๒๐๒.

๖. สันทกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อสันทกะ พระอานนท์แสดงแก่สันทกปริพาชกพร้อมกับปริพาชกประมาณ ๕๐๐ คน ณ ถ้ำปิลักขะ เขตกรุงโกสัมพี ถ้ำปิลักขะเป็นถ้ำดินซึ่งชาวบ้านร่วมกันขุดให้เป็นอุโมงค์ใต้เนินดิน แล้วเอาเสาค้ำไว้ เอาใบไม้มาทำเป็นเรือน ในฤดูฝนน้ำจะท่วม แต่ฤดูแล้งอาศัยอยู่ได้ พวกนิครนถ์อาศัยถ้ำนี้เป็นที่พัก

๗. มหาสกุททายีสสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อสกุททายีสสูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สกุททายีสปริพาชกขณะประทับอยู่ ณ อารามของปริพาชก เขตกรุงราชคฤห์

๘. สมณมุนทิกสูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยปริพาชกชื่ออุคคาหมานะ สมณมุนทิกาทบุตร พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภข้อบัญญัติเรื่องคุณสมบัติของผู้เป็นสมณะของอุคคาหมานปริพาชก ซึ่งช่างไม้ชื่อปัญจกังคะนำไปกราบทูลให้ทรงทราบ

๙. จุฬสกุททายีสสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยปริพาชกชื่อสกุททายีสสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สกุททายีสปริพาชก ณ อารามของปริพาชก เนื่องจากพระองค์ทรงทราบด้วยพระญาณว่า สกุททายีสปริพาชกมีอุปนิสัยพอที่จะบรรลุธรรมได้ในอนาคตกาล จึงเสด็จเข้าไปหาถึงที่อยู่เพื่อทรงแสดงธรรมโปรด

๑๐. เวณสสูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยปริพาชกชื่อเวณส พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ปริพาชกชื่อเวณสขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภคำถามของเวณสปริพาชกซึ่งทำที่เปล่งอุทานให้พระองค์ได้ยิน

๘.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๘

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์ ปริพาชกวรรค พอสังเขป เช่น อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่พระสูตร อะไรบ้าง และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายจุฬวัจจนโคตตสูตรเป็นต้น โดยสังเขป ตามหัวข้อดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓. หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตร

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์ ปริพาชกวรรคโดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในอัคคิวัจจนโคตตสูตร ๒. หลักธรรมในทีฆนขสูตร ๓. หลักธรรมในมาคัณฑิยสูตร ๔. หลักธรรมในเวณสสูตรเป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๘.๑๔ เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.
- โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรต้นตปิฎก เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). **ศัพท์วิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐกถา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. **ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. **คำบรรยายในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

บทที่ ๙

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในราชวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

แผนการสอนประจำบทที่ ๙

รายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี

(Majjhimanikaya Pali)

บทที่ ๙ พระสูตรและสาระสำคัญในราชวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

หัวข้อย่อ

๑. ความนำ
๒. เนื้อหาสาระสำคัญในขุททกปิฎก
๓. เนื้อหาสาระสำคัญในรัฐपालสูตร
๔. เนื้อหาสาระสำคัญในมฆเทวสูตร
๕. เนื้อหาสาระสำคัญในมจรสูตร
๖. เนื้อหาสาระสำคัญในโพธิราชกุมารสูตร
๗. เนื้อหาสาระสำคัญในอังคลิมาลสูตร
๘. เนื้อหาสาระสำคัญในปิยชาติกสูตร
๙. เนื้อหาสาระสำคัญในพาหิตกสูตร
๑๐. เนื้อหาสาระสำคัญในฉัมมเจตยสูตร
๑๑. เนื้อหาสาระสำคัญในกัณณกัถถลสูตร
๑๒. สรุปท้ายบท
๑๓. คำถามประจำบทที่ ๙
๑๔. เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในราชวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบายชื่อเรื่อง เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรราชวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในราชวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ จำนวน ๑๐ สูตรที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

กิจกรรมระหว่างเรียน

๑. ผู้เรียนศึกษาเอกสารคำสอนจากบทที่ ๙
๒. อาจารย์ผู้สอนบรรยายตามเนื้อหาที่กำหนด
๓. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม
๔. อาจารย์ผู้สอนสรุปเนื้อหาประจำบท
๕. ผู้เรียนตอบคำถามประจำบทเพื่อการประเมินผลในวันนั้น

สื่อการสอน

๑. เอกสารคำสอนประจำรายวิชา
๒. เอกสารคำสอนประจำบทที่ ๙
๓. สื่อพาวเวอร์พอยท์ประจำบท
๔. สื่ออื่นๆ ถ้ามี

การประเมินผล

๑. ประเมินจากการสนใจขณะศึกษาของผู้เรียน
๒. การซักถามของผู้เรียน
๓. สอบกลางภาค
๔. สอบปลายภาค

บทที่ ๙

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในราชวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

๙.๑ ความนำ

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ คือพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ มีอักษรย่อว่า ม.ม. (ปาลี) หรือ ม.ม (ไทย) เป็นคัมภีร์ที่ ๒ ในจำนวน ๓ คัมภีร์ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์มี ๕๐ พระสูตร แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคที่ ๔ เรียกว่าราชวรรค มีความหมายว่า วรรคที่ว่าด้วยพระราชา นำด้วยขมุกการสูตร^๑ ส่วนในราชวรรคมี ๑๐ สูตร คือ

๑. ขมุกการสูตร	๒. รัฐपालสูตร
๓. มฆเทวสูตร	๔. มธฺรสูตร
๕. โปธิราชกุมารสูตร	๖. อังคฺลิมาลสูตร
๗. ปิยชาติกสูตร	๘. พาหิติกสูตร
๙. อัมมเจตียสูตร	๑๐. กัณณกัตถลสูตร ^๒

คำว่า ราชวรรค แยกเป็น ราช+วรรค

คำว่า ราช มีวิเคราะห์ว่า อติเตชวตตาย วิเสเสน ราชเต ทิพพเตติ ราชา ผู้รุ่งเรืองโดยยิ่งเพราะมีเดชานุภาพมาก (ราช-ธาตุในความหมายว่า รุ่งเรือง อ- ปัจจัย)^๓

คำว่า วรรค หรือ วคฺค มีวิเคราะห์ว่า วชติ สมฺมุตตํ คจฺฉตีติ วคฺโค หมู่ที่ถึงการรวมกัน (วช-ธาตุในความหมายว่าถึง ณ-ปัจจัย แปลง ชช เป็น คค)^๔

คำว่า ราชวรรค แปลความว่า หมวตว่าด้วยพระราชา ซึ่งวรรคตั้งตามสาระสำคัญของ พระสูตร ทั้ง ๑๐ สูตร^๕ ในวรรคนี้ ซึ่งล้วนกล่าวถึงพระราชาในอดีตบ้าง ในปัจจุบันบ้าง แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๐๑.

^๒ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรต้นปิฎก เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๘๗.

^๓ พระมหาโพธิธรรมาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๗๔๗.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๓.

^๕ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, คำบรรยายในพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๕๑.

๙.๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในขุททกนิกาย

(๑) ชื่อและความหมาย

ขุททกนิกาย หมายถึง พระสูตรว่าด้วยช่างหม้อชื่อขุททการะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลในอดีตนิทานที่ทรงยกขึ้นมาแสดงในพระสูตร ท่านผู้นี้เป็นอัครอุปัชฌาย์ของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เวมเม สุตฺติ ข่าพเจ้า^๖ ได้ลดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอานนท์และภิกษุทั้งหลายขณะเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล^๗ โดยทรงปรารภสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งเสด็จไปถึงซึ่งพระองค์เคยอยู่อาศัยในอดีตชาติ เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ทราบปฏิบัติในอดีตของพระองค์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อุตตัมชาดก^๘

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล ทรงแยมพระโอรุณ ๓ สถานที่แห่งหนึ่ง พระอานนท์ได้ทูลถามถึงสาเหตุ จึงทรงยกเรื่องในอดีตขึ้นมาตรัสเล่าว่า ณ สถานที่นี้มีนิคมชื่อเวคิงคะ เป็นนิคมมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ มีประชากรมาก มีพลเมืองหนาแน่น พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะทรงอาศัยอยู่ที่ตรงนี้เคยเป็นอารามและเป็นที่พักที่ประทับแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ในเวคิงคะนิคมได้มีช่างหม้อชื่อขุททการะผู้เป็นอัครอุปัชฌาย์ของพระกัสสปพุทธเจ้า มีโชติปาละมาณพเป็นสหายที่รักของช่างหม้อขุททการะ ช่างหม้อขุททการะชักชวนโชติปาละมาณพเข้าไปเฝ้าพระกัสสปพุทธเจ้า แต่โชติปาละมาณพปฏิเสธว่า การเห็นพระสมณะโล้นนั้นจะมีประโยชน์อะไร ช่างหม้อขุททการะชักชวนถึง ๓ ครั้ง โชติปาละมาณพก็ปฏิเสธทุกครั้ง อยู่มาวันหนึ่ง ช่างหม้อขุททการะจึงออกอุบายชวนโชติปาละมาณพไปอาบน้ำที่แม่น้ำใกล้ๆ อารามของพระกัสสปพุทธเจ้า สองสหายถือจรรยา^๙ไปยังแม่น้ำ ขณะกำลังอาบน้ำช่างหม้อขุททการะก็เอ๋ยปากชวนโชติปาละมาณพไปเฝ้าพระกัสสปพุทธเจ้าอีกโดยอ้างว่าอารามอยู่ใกล้แค่นี้เอง ชวนถึง ๓ ครั้ง มาณพก็ปฏิเสธทั้ง ๓ ครั้ง เมื่อโชติปาละมาณพอาบน้ำเสร็จกำลังนุ่งผ้า ช่างหม้อขุททการะจึงเข้าไปดึงชายพกพร้อมกับชวนโชติปาละมาณพไปเฝ้าพระกัสสปพุทธเจ้า มาณพปิดมือแล้วปฏิเสธอีก คราวนี้ช่างหม้อขุททการะจึงจับที่ผมพร้อมกับเอ๋ยปากชวน โชติปาละมาณพผูกคิดว่า ช่างหม้อผู้สหายมีสกุลรุนชาติต่ำ แต่กลับบังอาจจับผมของตนแล้วชวนไปเฝ้าพระกัสสปพุทธเจ้า การไปเฝ้าคงจะไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย จึงตกลงไปเฝ้าพระกัสสปพุทธเจ้า พระองค์ทรงชี้แจงแสดงธรรมให้

^๖ ข่าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์

^๗ ม.ม. (ปาลี) ๑๓/๒๘๒/๒๕๘., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๘๒/๓๓๗.

^๘ โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัย เกณฑ์ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๑.

^๙ จรรยา หมายถึง เครื่องหอมที่เป็นผงละเอียด อาจทำให้เป็นก้อนเก็บไปใช้ได้ตลอดเวลา ที.ม.อ. (ปาลี)

ช่างหม้อฆฎิการะและโชติปาลมาณพเข้าใจชัดเจน ขวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแกล้วกล้า
 ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นว่าเริงด้วยธรรมมีกถา^{๑๐} หลังจากได้ฟังธรรมแล้วโชติปาลมาณพจึงออกบวช

ครั้งหนึ่ง พระกัสสปพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี พระเจ้ากาสิ
 ทรงพระนามว่ากิกิได้เสด็จเข้าไปเฝ้าและกราบทูลให้ทรงจำพรรษาที่กรุงพาราณสี แต่พระองค์ไม่ทรงรับนิมนต์
 โดยตรัสว่าทรงรับนิมนต์จากช่างหม้อฆฎิการะแล้ว และตรัสสรรเสริญคุณของช่างหม้อ พระเจ้ากาสิตรัสว่า เป็น
 ลาภของช่างหม้อฆฎิการะที่พระพุทธเจ้าทรงคุ้นเคยอย่างยิ่ง และทรงส่งของไปพระราชทานแก่ช่างหม้อ แต่ช่าง
 หม้อไม่รับ ทรงสรุปว่าโชติปาลมาณพก็คือพระองค์นั่นเอง^{๑๑}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) ช่างหม้อฆฎิการะเป็นเพื่อนที่รักในอดีตของพระผู้มีพระภาค เมื่อเสด็จถึงสถานที่นี้จึง
 ทำให้พระองค์ทรงระลึกถึงเหตุการณ์ในอดีต ความสำคัญของช่างหม้อฆฎิการะนั้นเห็นได้จากการที่พระกัสสป
 พุทธเจ้าไม่ทรงรับนิมนต์ของกษัตริย์ แต่ทรงรับนิมนต์ของช่างหม้อฆฎิการะ พระผู้มีพระภาคทรงเห็นว่าเรื่องนี้
 จะมีประโยชน์แก่ภิกษุจึงทรงแสดงให้ฟัง

๒) การแยมพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้านั้นมิใช่เรื่องปกติ จะต้องมีเหตุอัศจรรย์บางอย่าง
 พระอานนท์ตระหนักในเรื่องนี้ดีจึงทูลถามทุกครั้งดังปรากฏในที่ทั่วไป อาการแยมพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า
 ปรากฏให้เห็นเพียงปลายพระหนต์ แสดงถึงความร่าเริงแจ่มใสชนิดเดียวเท่านั้น มิใช่หัวเราะเสียงดังลั่นเหมือน
 คนธรรมดา

ถามว่า อาการแยมพระโอษฐ์ชนิดเดียวเท่านั้น พระอานนท์อยู่ทางด้านพระปฤษภางค์จะรู้ได้อย่างไร
 ในคัมภีร์ปัญจสุทนีให้คำตอบไว้ว่า ขณะที่ทรงแยมพระโอษฐ์นั้นจะปรากฏลำแสงขนาดต้นตาลใหญ่พุ่งออก
 จากพระเขี้ยวแก้วทั้ง ๔ ซี่เหมือนสายฟ้าแลบออกจากก้อนเมฆ เวียนขวารอบพระเศียร ๓ รอบแล้วหายเข้าไป
 ในพระเขี้ยวแก้ว พระเถระแม้อยู่ทางด้านพระปฤษภางค์ก็สามารถรู้ได้^{๑๒}

๙.๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในรัฐपालสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

รัฐपालสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระรัฐपालะ ซึ่งนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร
 เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

^{๑๐} ธรรมมีกถา ในที่นี้หมายถึงธรรมมีกถาที่เกี่ยวข้องกับขันธที่เคยอยู่อาศัยในชาติก่อนเพื่อการได้สติ ม.ม.อ. (ปาลี)
 ๒/๒๘๕/๒๐๕.

^{๑๑} ม.ม. (ปาลี) ๑๓/๒๙๒/๒๖๖., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๙๒/๓๔๘.

^{๑๒} ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๒๘๒/๒๐๓.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ชาวอุลลโกฏฐิตนิคมขณะประทับอยู่ ณ อุลลโกฏฐิตนิคม^{๑๓} เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๑๔}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ตอนที่ ๑ รัฐบาลกุลบุตรพึงธรรมจากพระผู้มีพระภาคแล้วเกิดความเลื่อมใสทูลขอ บวช พระองค์รับสั่งให้ขออนุญาตจากมารดาบิดาก่อน รัฐบาลกุลบุตรจึงกลับบ้านขออนุญาตมารดาบิดา ท่าน ทั้ง ๒ กล่าวว่า ลูกจงบริโภค จงดื่ม จงให้เขาปรนนิบัติอยู่เถิด เมื่อกำลังบริโภค กำลังดื่ม กำลังให้เขาปรนนิบัติ อยู่ จงยินดีบริโภคกาม^{๑๕} ไปพลาง ทำบุญ^{๑๖} ไปพลางเถิด พ่อแม่จะไม่อนุญาตให้ลูกออกจากเรือนบวชเป็น บรรพชิต รัฐบาลกุลบุตรจึงอดอาหาร ในที่สุดมารดาบิดาจึงอนุญาตให้บวช รัฐบาลกุลบุตรออกบวชแล้ว ตามเสด็จพระผู้มีพระภาคไปยังกรุงสาวัตถี ไม่นานก็บรรลุอรหัตผล

ต่อมา ท่านได้เข้าไปทูลลาพระผู้มีพระภาคกลับไปเยี่ยมมารดาบิดา ถึงอุลลโกฏฐิตนิคมแล้วพักอยู่ ณ พระราษฏ์อุทยานชื่อมคฺฉิระของพระเจ้าโกรพยะ ตอนเช้าท่านได้เข้าไปบิณฑบาตที่หน้าบ้านของท่านเอง เวลานั้นบิดาของพระรัฐบาลกะกำลังให้ช่างกลบกวางผมอยู่ที่ซุ้มประตูกลาง^{๑๗} ได้เห็นพระรัฐบาลกะกำลังมา แต่ไกลบิดาของท่านจำไม่ได้จึงดำว่าเป็นพวกสมณะโล้นที่ทำให้ลูกชายที่รักของตนออกบวช พระรัฐบาลกะ ไม่ได้รับทาน^{๑๘} แต่นางทาสีจำท่านได้จึงบอกแก่บิดาของท่าน บิดาของท่านจึงนิมนต์ให้ไปฉันภัตตาหารที่บ้าน แล้วสั่งให้พวกภรรยาเก่าของท่านแต่งตัวเรียบร้อย และให้นำทรัพย์มรดกออกมาหลอกล่อให้ท่านลาสิกขา แต่ไม่ สำเร็จ พวกภรรยาเก่าถามท่านว่า นางอัปสรพวกไหนที่ทำให้ท่านออกบวช ท่านตอบว่า ท่านไม่ได้บวชเพราะ นางอัปสร จากนั้นแสดงธรรมให้บิดาฟังว่า โยมจงดูอัตภาพอันวิจิตร มีกายเป็นแผล^{๑๙} ที่คุมกันอยู่^{๒๐} กระสับกระส่าย^{๒๑} เป็นที่ตำริของชนเป็นอันมาก ไม่มีความยั่งยืนมั่นคง แล้วกลับไปพักที่พระราษฏ์อุทยาน

^{๑๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๙๓/๒๖๘., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๙๓/๓๔๙.

^{๑๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๗๓.

^{๑๕} บริโภคกาม ในที่นี้หมายถึงบริโภคคือใช้สอยโภคสมบัติร่วมกับบุตรและภรรยา ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๙๖/๒๑๓.

^{๑๖} ทำบุญ ในที่นี้หมายถึงปรารภพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ กระทำกุศลกรรมมีการเพิ่มให้ท่านเป็น ต้น ถางทางไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๙๖/๒๑๓.

^{๑๗} ซุ้มประตูกลาง ในที่นี้หมายถึงซุ้มประตูที่ ๔ ของเรือนที่มี ๗ ซุ้มประตู ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๙๙/๒๑๔.

^{๑๘} ทาน ในที่นี้หมายถึงไทยธรรม ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๐๐/๒๑๗.

^{๑๙} มีกายเป็นแผล หมายถึงแผลทั้ง ๙ แห่ง คือ ดวงตา ๒ ช่องหู ๒ ช่องจมูก ๒ ช่องปาก ๑ ช่องปัสสาวะมรรค ๑ ช่องอุจจาระมรรค ๑ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๐๒/๒๑๙.

^{๒๐} ที่คุมกันอยู่ หมายถึงคุมกันอยู่ด้วยกระดูก ๓๐๐ ท่อน ด้วยเส้นเอ็น ๙๐๐ เส้น ปกคลุมด้วยกล้ามเนื้อ ๙๐๐ มัด ม.ม.อ. ๒/๓๐๒/๒๑๙.

^{๒๑} กระสับกระส่าย หมายถึงความกระสับกระส่ายอยู่เป็นนิจเพราะความแก่ โรคภัย และกิเลส ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๐๒/๒๑๙.

๒) ตอนที่ ๒ พระเจ้าโกวัฬยะได้เสด็จเข้าไปสนทนาธรรมและตรัสถามว่า คนออกบวช เพราะความเสื่อม ๔ ประการ คือ

๑. เสื่อมเพราะชรา
๒. เสื่อมเพราะความเจ็บไข้
๓. เสื่อมจากทรัพย์
๔. เสื่อมจากญาติ^{๒๒}

พระรัฐपालะไม่เสื่อมจากอะไรเลย แต่ทำไมจึงออกบวช พระเถระถวายพระพรว่า ท่านออกบวช เพราะได้ฟังธัมมเทศ ๔ ประการ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสสอน คือ

๑. โลกอันขรนาไป ไม่ยั่งยืน
๒. โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นอิสระ
๓. โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป
๔. โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิม เป็นทาสแห่งตนหา^{๒๓}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) พระสูตรนี้จัดอยู่ในพระสูตรที่มีอรรถกถาซึ่ง (คัมภีรตถาณิ) ๑ ใน ๘ สูตร คืออยู่ใน ทีฆนิกาย ๒ สูตร ได้แก่ มหานิทานสูตรและมหาสติปัญญาสูตร ในมัชฌิมนิกาย ๖ สูตร คือ สติปัญญาสูตร สาโรปมสูตร รุกขุปมสูตร มาคคณิยสูตร รัฐपालสูตร และอานัญชสัปพายสูตร พระสูตรเหล่านี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พุทธบริษัทชาวกุรุ เพราะมีความสนใจในการเรียนธรรมและปฏิบัติธรรมอย่างมาก ท่านอุปมาไว้ว่า บุรุษที่ได้มอบทองย้อมเกีบดอกไม้นานาชนิดมาใส่ไว้ในผอบนั้น หรือบุรุษได้หีบทองย้อมเกีบรัตนะ ๗ ประการ มาใส่ไว้ในหีบนั้น ฉันทิ พระผู้มีพระภาคทรงได้พุทธบริษัทชาวกุรุแล้วก็ทรงแสดงพระธรรมเทศนา ที่มีอรรถกถาซึ่งแก่พุทธบริษัทนั้น ฉันทินั้นเหมือนกัน^{๒๔}

๒) พระรัฐपालะเป็นพระเถระรูปหนึ่งในบรรดาพระอสีติมหาสาวก (พระสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ รูป) ท่านเกิดในตระกูลชั้นสูงของกัลลโกฏฐิตินคม มิใช่ตระกูลกษัตริย์ แต่ชื่อรัฐपालะหมายถึงผู้รักษาแคว้น ก็เพราะได้ตั้งความปรารถนาให้มีชื่อเช่นนี้มาแต่อดีตชาติในสมัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ^{๒๕}

^{๒๒} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๐๔/๒๗๘., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๔/๓๖๒.

^{๒๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๐๕/๒๘๐., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๕/๓๖๓.

^{๒๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๐๖/๒๔๓, ที.ม.อ. (บาลี) ๓๗๓/๓๕๗.

^{๒๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๙๔/๒๑๐-๒๑๑.

๙.๔ เนื้อหาและสาระสำคัญในมฆเทวสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มฆเทวสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระเจ้ามฆเทวะ ซึ่งนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอานนทฺ์ขณะประทับอยู่ ณ อัมพวันของพระเจ้ามฆเทวะ เขตกรุงมิถิลา แคว้นวิเทหะ^{๒๖} โดยทรงปรารภสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งพระองค์เคยอยู่อาศัยในอดีตชาติ เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ ทราบปฏิบัติในอดีตชาติของพระองค์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อุตตฺ์ขณาสยยะ^{๒๗}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อัมพวันของพระเจ้ามฆเทวะ เขตกรุงมิถิลา ทรงแยมพระโอษฐ์ ณ สถานที่แห่งหนึ่ง พระอานนทฺ์ได้ทูลถามถึงสาเหตุ จึงทรงยกเรื่องในอดีตขึ้นมาตรัสเล่าว่า ในกรุงมิถิลานี้ได้มี พระราชาพระนามว่ามฆเทวะ ผู้ตั้งมั่นในธรรม^{๒๘} เป็นผู้ทรงธรรม รักษาอุโบสถทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และวัน ๘ ค่ำแห่งปักษี^{๒๙} พระเจ้ามฆเทวะได้รับสั่งกับช่างกลบกว่า ถ้าเห็นพระเกศาหงอกบนพระเศียรของพระองค์ให้ กราบทูลพระองค์ ต่อมาช่างกลบได้กราบทูลว่า เทวทูต^{๓๐} ปรากฏแก่พระองค์แล้วตามที่รับสั่ง พระเจ้ามฆ เทวะทรงทราบว่าพระเกศาของพระองค์หงอก จึงพระราชทานราชสมบัติให้พระราชโอรสองค์ใหญ่ และรับสั่ง ให้ประพตฺ์วัตรอันงามตามพระองค์ อย่าเป็นคนสุดท้ายแห่งราชบรรพชิต เมื่อรับสั่งเสร็จพระเจ้ามฆเทวะได้ เสด็จออกผนวช แล้วเจริญพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา หลังจากสวรรคตได้ไปเกิดใน พรหมโลก พระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้ามฆเทวะก็ได้ปฏิบัติเช่นนั้นสืบต่อมา พระราชนัดตาก็ได้ปฏิบัติ เช่นนั้นสืบต่อมาอีก นับจำนวนกษัตริย์ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาได้ถึง ๘๔,๐๐๐ รัชกาล จนถึงพระเจ้านิมิซึ่งเป็น พระธมฺมิกราชองค์สุดท้าย แต่พระราชโอรสของพระเจ้านิมิพระนามว่ากพารชนกไม่ทรงปฏิบัติตามวัตรนั้น จึง เป็น องค์สุดท้ายแห่งราชบรรพชิต

^{๒๖} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๐๘/๒๘๘., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๘/๓๗๒.

^{๒๗} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๗๕.

^{๒๘} ผู้ตั้งมั่นในธรรม หมายถึงตั้งมั่นในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๐๘/๒๒๔.

^{๒๙} ปักษี ในที่นี้หมายถึงปาฏิหาริย์ปักษี คือ วัน ๗ ค่ำ และวัน ๙ ค่ำ ด้วยการรับและส่งอุโบสถศีลวัน ๘ ค่ำ, วัน ๑๓ ค่ำ และวัน ๑ ค่ำ ด้วยการรับและส่งอุโบสถศีลวัน ๑๔ ค่ำ ในวันเดือนขาด, วัน ๑๔ ค่ำและวัน ๑ ค่ำด้วยการรับและส่ง อุโบสถศีลวัน ๑๕ ค่ำ ในวันเดือนเต็ม ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๐๘/๒๒๕.

^{๓๐} เทวทูตในที่นี้ หมายถึงทูตแห่งความตาย เพราะบุคคลเมื่อมีผมหงอกแล้วก็เหมือนยืนอยู่ใกล้พระยามัจจุราช ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๐๘/๒๒๕.

ทรงสรุปว่า พระองค์เป็นพระเจ้ามฆเทวะในครั้งนั้น และได้ตั้งวัตรอันงามนั้นไว้ วัตรนั้นทำให้เข้าถึงพรหมโลก แต่ไม่ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนด จนถึงนิพพานได้ ส่วนวัตรที่พระองค์ได้ตั้งไว้ในบัดนี้ คืออริยมรรคมีองค์ ๘ คือ

- ๑) สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ)
- ๒) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
- ๓) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)
- ๔) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
- ๕) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)
- ๖) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
- ๗) สัมมาสติ (ระลึกชอบ)
- ๘) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)^{๓๑}

ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนด จนถึงนิพพานได้ แล้วทรงตักเตือนให้ประพฤติตามวัตรอันงามที่พระองค์ทรงตั้งไว้ อย่าให้เป็นคนสุดท้ายของพระองค์

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ก็กล่าวถึงพระจริยาวัตรในอดีตของพระองค์เช่นเดียวกับพระสูตรที่ผ่านมา คือพระสูตรที่ ๑-๒ เป็นที่น่าสังเกตว่า การแสดงธรรมโดยปรารภสถานที่ต่าง ๆ นั้น เป็นกุศโลบายอย่างยอดเยี่ยมของพระพุทธองค์ เพราะทำให้ผู้ฟังจดจำได้แม่นยำ นอกจากนี้พระสูตรเหล่านี้ยังให้ความรู้ทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ของอินเดียโบราณได้ดีอีกด้วย

๙.๕ เนื้อหาและสาระสำคัญในมจรสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มจรสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยพระเจ้ามจร* ชื่อที่ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรคือพระเจ้ามจร อวันตีบุตร กษัตริย์ผู้ครองกรุงมจรุา แคว้นสุรเสนะ ที่มีพระนามว่า *อวันตีบุตร* เพราะเป็นบุตรของพระธิดากษัตริย์ผู้ครองแคว้นอวันตี เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า *เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้*

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระมหากัจจายนะแสดงแก่พระเจ้ามจรอวันตีบุตรขณะพักอยู่ ณ ป่าคุนธาวัน เขตกรุงมจรุา^{๓๒} เพื่อ

^{๓๑} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๑๖/๒๙๖., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๖/๓๘๑.

^{๓๒} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๑๗/๒๙๗., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๗/๓๘๒.

ตอบปัญหา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีเก^{๓๓}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระเจ้ามรุตวันตีบุตร ได้ตรัสถามพระมหากัจจानเถระว่า พระเถระมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับคำที่พวกพราหมณ์กล่าวว่า “วรรณะที่ประเสริฐที่สุดคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว วรรณะที่ชาวคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ พราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์ ผู้ที่ไม่ใช่พราหมณ์ไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตร เป็นโอรส เกิดจากโอษฐ์ของพรหม เกิดจากพรหม เป็นผู้ที่พรหมสร้างขึ้น เป็นทายาทของพรหม”^{๓๔}

พระเถระถวายพระพรว่า คำนั้นเป็นเพียงคำโฆษณาเท่านั้น วรรณะทั้ง ๔ นั้นเสมอกันหมด ไม่แตกต่างกันเลย แล้วได้อธิบายถวายพระเจ้ามรุตวันตีบุตรให้ทรงเข้าใจพระทัยเป็นข้อ ๆ คือ

๑) ถ้ากษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร สามารถทำตนให้มีทรัพย์สมบัติพร้อมได้ ก็จะมีคนคอยปรนนิบัติรับใช้เหมือนกัน ถ้ากษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร ออกบวช ก็จะมีคนเชื่อเชียวด้วย อาสนะ ได้รับการบำรุงด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร^{๓๕} เสมอเหมือนกัน

๒) ถ้าฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพื่อเจ้าอวดเก่งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น มีจิตพยาบาท เป็นมิถิยาปฏิฆะ หลังจากตายไปก็ไปเกิดในนรกเหมือนกัน ในทางตรงกันข้าม ถ้าเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นต้น ก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เหมือนกัน

๓) ถ้าตัดช่อดงเบาะ ขโมย ปล้น เป็นต้น ก็เปลี่ยนสมณนามจากกษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร มาเป็น “โจร” เหมือนกัน ถ้าออกบวชก็เปลี่ยนสมณนามเป็น “สมณะ” เหมือนกัน

เมื่อพระเถระแสดงธรรมจบ พระเจ้ามรุตแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต^{๓๖}

(๔) ข้อสังเกต

ในบรรดาปัญหาทางสังคมของชาวอินเดียนับตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ไม่มีปัญหาใดที่ยืดเยื้อยาวนานเท่าปัญหาเรื่องการถือชั้นวรรณะของพวกพราหมณ์เลย ความเชื่อนี้ฝังลึกอยู่ในสายเลือดมานาน โดยเฉพาะในสมัยพราหมณะที่พวกพราหมณ์สอนสั่งกันว่า พวกตนเกิดจากโอษฐ์ของพระพรหม จึงประเสริฐกว่าคนวรรณะอื่น ๆ พระผู้มีพระภาคทรงตอบปัญหาเรื่องนี้ไว้หลายครั้ง ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ เช่น

^{๓๓} โครงการชำระพระไตรปิฎก มหาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๗๗.

^{๓๔} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๑๗/๒๕๗., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๑๗/๓๘๓.

^{๓๕} คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร คือ เภสัช ๕ ชนิด ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย วิ.อ. (บาลี) ๒/๒๕๐/๔๐, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๕๐/๓๕๓. เป็นสิ่งสลับปายะสำหรับภิกษุผู้เจ็บไข้ จัดว่าเป็นบริขาร คือบริขารของชีวิต ดุจกำแพงล้อมพระนครเพราะคอยป้องกันรักษาไม่ให้อาพาธที่จะบั่นรอนชีวิตได้ชองเกิดขึ้น และเป็นสัมภาระของชีวิต คอยประคับประคองชีวิตให้ดำรงอยู่นาน วิ.อ. (บาลี) ๒/๒๕๐/๔๐-๔๑ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕๑/๓๕๗, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๓/๒๑๓. เป็นเครื่องป้องกันโรค บำบัดโรคที่เกิดทุกขเวทนา เนื่องจากธาตุกำเริบให้หายไป สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๕๐/๓๕๓.

^{๓๖} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๒๓/๓๐๓., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๓/๓๕๐.

อัมพัญญุสสูตร ในที่ขนิกาย สีลขันธวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙) แม้พระอรหันตสาวก-สาวิกาก็ได้ตอบปัญหานี้มากแล้วเช่นกัน ถึงกระนั้นปัญหานี้ก็ยังมีอยู่จนบัดนี้ ในพระสูตรนี้พระเจ้ามธุระอวันตีบุตรก็ทรงนำปัญหาเก่า ๆ นี้มาตรัสถามพระมหากัจจายนะ (มหากัจจายนะ) พระเถระจึงตอบว่า “นั่นเป็นเพียงคำโฆษณาในโลกเท่านั้น” หมายความว่า เป็นเรื่องที่พวกพราหมณ์แต่งขึ้นเพื่อโฆษณาตัวเองว่าประเสริฐกว่าบริสุทธ์กว่าคนวรรณะกษัตริย์ แพศย์ และศูทร โดยอ้างว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างขึ้นจากโอษฐ์ของพระองค์ พวกพราหมณ์จึงเป็นบุตรเป็นโอรส และเป็นทายาทของพระพรหมแต่พวกเดียว คนทั้งหลายก็หลงเชื่อตามคำโฆษณานี้มาโดยมิได้ศึกษา พระเถระอธิบายให้เหตุผลตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาว่า คนจะดีหรือเลวมิใช่เพราะชาติชั้นวรรณะ แต่เพราะการกระทำของตนเอง คือ

๑) ไม่ว่าจะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร ถ้ามีอำนาจสามารถบันดาลให้คนทั้งหลายได้ สิ่งที่เขาต้องการได้ทุกอย่าง คนทั้งหลายรวมทั้งพวกพราหมณ์ก็พากันยกย่องนับถ้อยยอมรับใช้ผู้นั้นเหมือนกัน

๒) ไม่ว่าจะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร ถ้าประพฤติชั่วก็พากันตบถกรอก ในทางตรงกันข้าม ถ้าประพฤติดีก็พากันขึ้นสวรรค์เหมือนกัน

๓) ไม่ว่าจะกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร ถ้าออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธ์ บริบูรณ์ ต่างก็บรรลอรหัตผลได้เหมือนกัน

ขอให้สังเกตว่า คำอธิบายแสดงเหตุผลของพระมหากัจจายนะนั้นไพเราะอ่อนหวาน น่าฟังและใช้ภาษาที่เข้าใจได้ง่ายมาก

๙.๖ เนื้อหาและสาระสำคัญในโพธิราชกุมารสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

โพธิราชกุมารสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยโพธิราชกุมาร ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่โพธิราชกุมารขณะประทับอยู่ ณ เกสกวาวัน เขตกรุงสูงสูมารคิระ แคว้นภคคะ^{๓๗} ในงานสมโภชปราสาทชื่อโกกนุทที่เพิ่งสร้างเสร็จ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อตถูปปตติกะ^{๓๘}

^{๓๗} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๒๔/๓๐๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๔/๓๙๒.

^{๓๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๗๙.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

โพธิราชกุมารรับสั่งให้สร้างปราสาทชื่อโกกนุทเสร็จใหม่ ๆ จึงรับสั่งให้สัตถุชิกาบุตรมาณพไปกราบทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาคเพื่อเสวยพระกระยาหารในวันรุ่งขึ้น ครั้นถึงตอนเช้า พระผู้มีพระภาคเสด็จไปถึงปราสาท ทอดพระเนตรเห็นผ้าขาวซึ่งโพธิราชกุมารรับสั่งให้ปูลาดไว้ที่บันไดปราสาท จึงทรงหยุดอยู่ โพธิราชกุมารกราบทูลให้ทรงเหยียบผ้าขาวนั้นถึง ๓ ครั้ง แต่พระองค์ก็ทรงนิ่งอยู่ พระอานนท์จึงขอให้โพธิราชกุมารนำผ้าขาวออกไป พระผู้มีพระภาคจึงเสด็จเข้าปราสาท

โพธิราชกุมารได้กราบทูลว่า “หม่อมฉันมีความเห็นอย่างนี้ว่า บุคคลจะไม่ประสบความสำเร็จด้วยความสุข แต่จะประสบความสำเร็จด้วยความทุกข์เท่านั้น”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ก่อนตรัสรู้พระองค์ก็เรียนรู้ธรรมนั้นได้อย่างรวดเร็วชั่วขณะปิดปากจบเจรจาปราศรัยเท่านั้น ก็กล่าวถวายนวาทะ^{๓๙} และเถรวาทะ^{๔๐} ได้ พระองค์ก็เคยมีความคิดเช่นนั้น แล้วทรงเล่าพระประวัติของพระองค์ตั้งแต่ทรงออกมหาภิเนษกรมณ์ บำเพ็ญเพียรจนบางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า ‘พระสมณโคดมยังไม่สิ้นพระชนม์ทั้งจะไม่สิ้นพระชนม์ พระสมณโคดมจะเป็นพระอรหันต์ การอยู่เช่นนั้นเป็นวิหารธรรม^{๔๑} ของท่านผู้เป็นพระอรหันต์จนถึงตรัสรู้ธรรม ต่อมาสัทมบดีพรหมได้ทูลอาราธนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีความเพียร ผู้ชนะสงคราม^{๔๒} ผู้นำหมู่^{๔๓} ผู้ไม่มีหนี้^{๔๔} ขอพระองค์โปรดลุกขึ้นเสด็จจาริกไปในโลก ขอพระองค์โปรดจงทรงแสดงธรรม เพราะสัตว์ทั้งหลายจักเป็นผู้รู้ทั่วถึงธรรม^{๔๕} และทรงแสดงปฐมเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์จนได้ตรัสรู้ตามพระองค์

โพธิราชกุมารทูลถามว่า ภิกษุได้พระตถาคตเป็นผู้แนะนำนานเพียงไรจึงจะทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์

พระผู้มีพระภาคทรงย้อนถามพระกุมารว่า พระองค์เป็นผู้ฉลาดในศิลปะ คือการทรงช้าง การใช้ขอ บังคับช้างมิใช่หรือ เมื่อพระกุมารกราบทูลว่าใช่ จึงตรัสถามว่า ถ้ามีบุรุษผู้หนึ่งต้องการศึกษาศิลปะเกี่ยวกับช้างกับพระกุมาร แต่ผู้นั้นไม่ประกอบด้วยคุณสมบัติทั้ง ๕ ข้อ หรือข้อใดข้อหนึ่ง คือ

^{๓๙} ถวายนวาทะ หมายถึงลัทธิที่ว่า ข้าพเจ้ารู้ ม.ม.อ.(ปาลี) ๒/๒๗๗/๗๙.

^{๔๐} เถรวาทะ หมายถึงลัทธิที่ว่า ข้าพเจ้าเป็นใหญ่ ม.ม.อ.(ปาลี) ๒/๒๗๗/๗๙.

^{๔๑} วิหารธรรม ในที่นี้หมายถึงสมบัติ ๘ กล่าวคือ รูปมาน ๔ และอรูปรมาน ๔ อันเป็นโลกียะ อง.นวก.(ไทย) ๒๓/๔๑/๓๖๐-๓๖๘.

^{๔๒} ผู้ชนะสงคราม หมายถึงชนะเทวบุตรมาร มัจจุมาร และกิเลสมาร ม.ม.อ.(ปาลี) ๒/๒๘๒/๘๗.

^{๔๓} ผู้นำหมู่ หมายถึงสามารถนำสัตว์ข้ามที่กัณดารคือชาติ(ความเกิด) และสามารถเป็นผู้นำของหมู่สัตว์คือเวไนยสัตว์ ม.ม.อ.(ปาลี) ๒/๒๘๒/๘๗.

^{๔๔} ผู้ไม่มีหนี้ หมายถึงไม่มีหนี้คือกามฉันทะ ม.ม.อ.(ปาลี) ๒/๒๘๒/๘๗.

^{๔๕} ดุรายละเอียต วิ.ม.(ไทย) ๔/๘/๑๒-๑๓

- ๑) มีศรัทธา^{๔๖}
- ๒) มีสุขภาพดีมีโรคพารน้อย
- ๓) ไม่ไอ้อวด ไม่มีมารยา
- ๔) ปราศจากความเพียร
- ๕) มีปัญญา

จะสมควรศึกษาศิลปะนั้นหรือไม่ พระกุมารกราบทูลว่า ไม่ควรศึกษา

ตรัสถามว่า ถ้าผู้นั้นประกอบด้วยคุณสมบัติเหล่านั้น ควรศึกษาหรือไม่ เมื่อพระกุมารกราบทูลว่า ควรศึกษา จึงทรงเปรียบเทียบว่า ฤกษ์ก็เช่นกัน เมื่อประกอบด้วยองค์ของฤกษ์ผู้มีความเพียร ๕ ประการ (เหมือนคุณสมบัติของผู้ควรศึกษาศิลปะดังกล่าวแล้ว) และได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ ก็จะทำให้แจ้งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ได้ โดยใช้เวลาเพียง ๗ ปี ๖ ปี ๕ ปี ฯลฯ ๑ คีน ๑ วัน จนถึงสั่งสอนในเวลาเย็น บรรลุในเวลาเช้า สั่งสอนในเวลาเช้า บรรลุในเวลาเย็น^{๔๗}

โพธิราชกุมารได้ทูลสรรเสริญพระพุทธเจ้า และแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) การที่พระผู้มีพระภาคไม่ทรงเหยียบผ้าขาวนั้น เพราะทรงทราบว่า ในอดีตชาติพระกุมารและพระชายาได้ร่วมกันเสวยลูกนก ผลแห่งบาปกรรมนั้นจึงทำให้ไม่มีพระโอรส พระองค์จึงไม่ทรงเหยียบผ้าขาว อนึ่ง ในพระวินัยมีข้อห้ามมิให้เหยียบผ้าขาว ภายหลังทรงอนุญาตให้เหยียบได้ ถ้าชาวบ้านต้องการให้เป็นมงคล^{๔๘}

๒) การที่ทรงแสดงอุปมาด้วยบุรุษผู้ต้องการศึกษาศิลปะเกี่ยวกับช้างนั้นเป็นการเปรียบเทียบในเรื่องที่พระกุมารมีความเชี่ยวชาญอยู่แล้ว วิธีการเปรียบเทียบเช่นนี้จะทำให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย ผลจากการแสดงธรรมครั้งนี้จึงทำให้พระกุมารถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต

^{๔๖} เป็นผู้มีศรัทธา หมายถึงศรัทธา ๔ ประการ คือ (๑) อากมณสัทธา ได้แก่ ความเชื่อต่อพระสัพพัญญูโพธิสัตว์ เพราะศรัทธานั้นมีมาแต่ตั้งความปรารถนา (๒) อธิคมณสัทธา ได้แก่ ความเชื่อต่อการบรรลุมตรธรรมของพระอรียสาวกทั้งหลาย (๓) โอกัปปนสัทธา ได้แก่ ความปลงใจเชื่อโดยไม่ทวนใจ เมื่อกล่าวว่า ‘พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์’ (๔) ปสาทสัทธา ได้แก่ การเกิดขึ้นแห่งความเลื่อมใส แต่ในที่นี้ประสงค์เอาโอกัปปนสัทธา ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๔/๒๓๗.

^{๔๗} พระธรรมเทศนานี้พระพุทธเจ้าตรัสหมายถึงเนยยบุคคล เพราะเนยยบุคคลผู้มีปัญญาารู้ได้ช้าจะบรรลุอรหัตผลได้ใน ๗ วัน ผู้มีปัญญาารู้เร็วจะบรรลุอรหัตผลได้ใน ๑ วัน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๕/๒๓๘.

^{๔๘} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๒๕/๒๓๕.

๙.๗ เนื้อหาและสาระสำคัญในอังคุลิมาลสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อังคุลิมาลสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยโจรองคูลิมาล ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร ประวัตีย่อของโจรองคูลิมาลมีกล่าวไว้ว่า เป็นบุตรของคัคคพราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล มารดาชื่อนางมันตานีพราหมณี เดิมชื่อ **อหิงสกะ** (หมายถึง *ผู้ไม่เบียดเบียน*) เมื่อเจริญวัยไปศึกษาศิลปศาสตร์ในสำนักอาจารย์ทิศาปาโมกข์ เมืองตักกสิลา มีความรู้และความประพฤติดี เพื่อนศิษย์ด้วยกันริษยา ยุอาจารย์ให้กำจัดเสีย อาจารย์จึงลงด้วยอุบายให้ไปฆ่าคนให้ครบหนึ่งพันแล้วจะมอบวิชาวิเศษอย่างหนึ่งให้ จึงกลายไปเป็นมหาโจรผู้โหดร้ายทารุณ ตัดนิ้วมือคนที่ตนฆ่าแล้วร้อยเป็นพวงมาลัย จึงชื่อว่า **องคูลิมาล** หมายถึง *ผู้มีนิ้วมือเป็นมาลัย*^{๔๙} เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๕๐} ทรงแสดงแก่โจรองคูลิมาลก่อนที่จะฆ้ามารดาของตน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยยะ^{๕๑}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคเสด็จไปโปรดโจรองคูลิมาล เมื่อโจรองคูลิมาลได้เห็นพระผู้มีพระภาคคิดจะปลงพระชนม์ จึงถือดาบ โล่ และธนู ติดตามพระองค์ไปเบื้องพระปฤษฎางค์ พระผู้มีพระภาคทรงบันดาลอิทธิภิสังขาร^{๕๒} มิให้โจรองคูลิมาลวิ่งตามทันพระองค์ โจรองคูลิมาลจึงหยุดยืนแล้วกล่าวกับพระผู้มีพระภาคว่า หยุดก่อนสมณะ หยุดก่อนสมณะ

พระผู้มีพระภาค (ขณะทรงดำเนินไปตามปกติ) ตรัสว่า เราหยุดแล้ว องคูลิมาล ท่านต่างหากจงหยุด

โจรองคูลิมาลสงสัยว่า พระองค์ทรงดำเนินอยู่ แต่กลับตรัสว่าหยุดแล้ว จึงทูลถามเหตุผลที่ตรัสเช่นนั้น

พระองค์ตรัสว่า พระองค์ทรงวาง (งต) อาชญาในสรรพสัตว์ได้แล้ว จึงชื่อว่าหยุดตลอดกาล ส่วนโจรองคูลิมาลไม่สำรวจในสัตว์ทั้งหลาย (คือยังเบียดเบียนผู้อื่นอยู่) จึงชื่อว่าไม่หยุด

^{๔๙} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๗/๒๓๙-๒๔๑.

^{๕๐} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๒๔/๓๐๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๔/๓๙๒.

^{๕๑} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๘๑.

^{๕๒} อิทธิภิสังขาร ในที่นี้หมายถึงทรงบันดาลฤทธิ์โดยประการต่าง ๆ เช่น ย่อหนทางให้สั้นเพื่อทรงดำเนินได้เร็ว บันดาลให้มหาบุรุษเป็นลูกคลื่นใหญ่ ขวางองคูลิมาลไม่ให้ตามพระองค์ทัน หรือบันดาลให้มีเถาววัลย์กั้นพระองค์ไว้ เป็นต้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๔๘/๒๔๒.

โจรองคูลิมาลรู้ว่าพระผู้มีพระภาคเสด็จมาอนุเคราะห์ จึงทิ้งอาวุธ แล้วทูลขอบรรพชา กับพระผู้มีพระภาค^{๕๓}

วันนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลคิดจะปราบโจรองคูลิมาล จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคทรงชี้ให้ดูพระองคูลิมาลซึ่งนั่งอยู่ใกล้กับพระองค์ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทราบเช่นนั้นก็ทรงมีความกลัวหวาดหวั่น มีพระโลมชาติชูชัน เมื่อทรงทราบความจริงแล้วทรงยกย่องพระผู้มีพระภาคว่าทรงสามารถฝึกบุคคลที่ใคร ๆ ฝึกไม่ได้ โดยไม่ใช้อาชญา ไม่ใช้ศัสตราเลย

ครั้งหนึ่ง พระองคูลิมาลได้โปรดหญิงมีครรภ์ให้คลอดได้ง่ายโดยกล่าวว่า “น้องหญิง ตั้งแต่อาตมภาพเกิดมาโดยอริยชาติ ไม่เคยรู้ว่าจิตใจปลงชีวิตสัตว์เลย ด้วยสัจวาจา นี้ ขอความสวัสดิ์จึงมีแก่เธอ ขอความสวัสดิ์จึงมีแก่ทารกในครรภ์ของเธอเถิด”^{๕๔} ด้วยอานุภาพแห่งสัจกิริยานี้ทำให้สตรีผู้นั้นคลอดบุตรได้โดยง่ายปลอดภัยดีทั้งแม่และลูก ต่อมาท่านได้กล่าวว่า การที่เราได้เข้าถึงธรรมอันประเสริฐสุด^{๕๕} นี้เป็นการเข้าถึงอย่างถูกต้อง ไม่ไร้ประโยชน์ คิดไม่ผิดแล้ว วิชชา ๓^{๕๖} เราก็จบรลแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้าเราก็ทำตามแล้ว ท่านบำเพ็ญเพียรจนบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง

(๔) ข้อสังเกต

ประวัติของพระองคูลิมาลน่าสนใจมาก เป็นแบบฉบับของผู้ดำเนินชีวิตตามสำนวนที่ว่า *ต้นคดปลายตรง* ซึ่งดีกว่าประเภทต้นตรงปลายคด หรือเป็นคนประเภท *มีดมาสว่างไป* ซึ่งดีกว่าสว่างมาแต่มืดไป ในพระสูตรนี้มีข้อที่ควรศึกษาอย่างน้อย ๒ ประการ คือ

๑) ในส่วนของพระองคูลิมาล การที่ท่านฆ่าคนมาเป็นจำนวนมาก แต่สามารถเลิกได้ แล้วประพฤติพรหมจรรย์จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้นั้น แสดงว่ามรรคผลทำให้กรรมชั่ว เช่นการฆ่าคน กลายเป็นอโหสิกรรม (กรรมที่เลิกให้ผล) ได้จริง นอกจากเศษกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ท่านได้รับต่อมาก็ตามสมควร ถ้าวันนั้นพระผู้มีพระภาคไม่เสด็จไปโปรดเสียก่อน และท่านได้ฆ่ามารดาสำเร็จ จะเป็นอันว่าท่านได้ทำอนันตริยกรรม เป็นกรรมหนักที่ไม่อาจจะกลายเป็นอโหสิกรรมได้แน่นอน ข้อนี้เป็นพระมหากุณาธิคุณของพระผู้มีพระภาคโดยแท้

๒) ในส่วนของพระผู้มีพระภาค การที่ทรงปราบโจรองคูลิมาลลงได้อย่างราบคาบโดยมิทรงใช้อาชญาใด ๆ เลยนอกจากพระเมตตากุณาและพระวาจาสัตย์ของพระองค์นั้นนับว่าเป็นชัยชนะครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง ซึ่งกาลต่อมาได้มีผู้ประพันธ์เรื่องราวเป็นบทร้อยกรอง ๑ ใน ๘ เรื่อง เรียกว่า **ขมมังคัลลฎกคาถา** หรือที่มักเรียกกันว่า **คาถาพาหุง** ที่ใช้เจริญพระพุทธมนต์ในพิธีมงคลทั้งหลายสืบมาจนบัดนี้

^{๕๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๔๙/๓๓๒., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๙/๔๒๔.

^{๕๔} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๕๑/๓๓๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๑/๔๒๙.

^{๕๕} ธรรมอันประเสริฐสุด ในที่นี้หมายถึงนิพพาน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๒/๒๔๙.

^{๕๖} วิชชา ๓ ในที่นี้หมายถึง (๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ การระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ (๒) ทิพจักขุการ ได้ทิพยจักขุ (๓) อาสวกขยปัญญา การมีปัญญาเครื่องทำลายอาสวะกิเลสให้สิ้นไป ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๒/๒๔๙.

๙.๘ เนื้อหาและสาระสำคัญในปิยชาติกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ปิยชาติกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยทุกข์เกิดจากสิ่งเป็นที่รัก ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่คหบดีคนหนึ่งผู้สูญเสียลูกชายคนเดียว ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี^{๕๗} เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทอรรถอุปบัติก^{๕๘}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับคหบดีคนหนึ่งซึ่งเศร้าโศกเสียใจเพราะลูกชายเสียชีวิตว่า ใจของท่านไม่มีอินทรีย์^{๕๙} ไว้อึดเหนี่ยว ท่านมีความเศร้าโศก คร่ำครวญ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ เกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก คหบดีมีความเห็นว่า ความยินดีและโสมนัสต่างหากเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก จากนั้นได้นำเรื่องนั้นไปเล่าให้พวกนักเลงสะกาฟัง พวกนักเลงสะกาก็เห็นตรงกับคหบดี เรื่องนี้ได้แพร่เข้าไปถึงพระราชวัง พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสนทนากับพระนางมัลลิกาเทวีถึงเรื่องนั้น ตรัสถามว่า ความเศร้าโศก คร่ำครวญ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ เกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก พระผู้มีพระภาคตรัสเช่นนี้หรือ พระนางมัลลิกาเทวีกราบทูลว่า ถ้าเป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคจริง ก็จะเป็นเช่นนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ทรงพอพระทัยและทรงขับไล่พระนางไป พระนางมัลลิกาเทวีจึงมีพระเสาวนีย์ให้พราหมณ์ชื่อนาฬิซังฆะไปทูลถามพระผู้มีพระภาค

พระองค์ทรงอธิบายให้พราหมณ์ฟังว่า ความเศร้าโศกคร่ำครวญเป็นต้นเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รักจริง โดยทรงเล่าเรื่องคนที่เป็นบ้าเพราะคนที่รักตายไป และเรื่องสามเฒ่าภรรยาที่รักเพราะกลัวว่านางจะทอดทิ้งเขาไป พราหมณ์ได้นำความนั้นมากราบทูลพระนางมัลลิกาเทวี พระนางได้ทูลถามพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ถ้าสิ่งอันเป็นที่รักของพระองค์ คือ วชิรโกมารีต้องมีอันแปรผันเป็นอย่างอื่นไป^{๖๐} พระนางวาสภขัตติยา เสนาบดีชื่อ วิฑูทกะ พระนางเอง แคว้นกาสิและแคว้นโกศล ต้องมีอันแปรผันเป็นอย่างอื่นไป^{๖๑} จะทรงรู้สึกเศร้าโศกหรือไม่ พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสว่า ถ้าสิ่งอันเป็นที่รักเช่นนั้นมอันเป็นไป แม้พระชนมชีพของพระองค์ก็ต้องมี

^{๕๗} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๕๓/๓๓๙., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๓/๔๓๓.

^{๕๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๘๓.

^{๕๙} อินทรีย์ ในที่นี้หมายถึงสภาวะธรรมทั้งหลายที่จะพึงรู้แจ้งทางใจ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๓/๒๕๐.

^{๖๐} แปรผันเป็นอย่างอื่นไป ในที่นี้หมายถึงความตาย หรือการหนีตามไปกับใคร ๆ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๗/๒๕๐.

^{๖๑} แปรผันเป็นอย่างอื่นไป ในที่นี้หมายถึงการทอดทิ้งหรือการตกไปในเงื้อมมือของพระราชอาฝ่ายตรงกันข้าม ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๗/๒๕๐.

อันเป็นไปด้วย โฉนจะไม่ทรงเศร้าโศก จากนั้นพระนางมัลลิกาเทวีจึงทูลสรุปว่า นี่เป็นพระประสงค์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสค้ำนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงรู้สึกอัศจรรย์ใจ จึงทรงเปล่งอุทานขึ้น ๓ ครั้งว่า “นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส” ^{๖๒}

(๔) ข้อสังเกต

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระนางมัลลิกาเทวีเป็นพระมเหสีที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงรักใคร่ยิ่งนัก และท้าวเธอก็ทรงทราบดีว่า พระนางทรงศรัทธาเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคมากแค่ไหน แต่เหตุใดเมื่อพระนางกราบทูลเรื่องที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ กลับไม่ทรงยอมรับซ้ำยังทรงขับไล่ใส่ส่งพระนางทรงหาว่ามีความเห็นคล้อยตามพระผู้มีพระภาค นอกจากนี้การที่ทรงใช้พระดำรัสว่า “พระสมณโคดม” ตรัสเรียกพระผู้มีพระภาคนั้นแสดงให้เห็นว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลยังไม่ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาก็อาจเป็นไปได้ หรือทรงเลื่อมใสแล้ว แต่ทรงประสงค์จะหาเหตุผลเพื่อป้องกันมิให้คนปรักปรำพระผู้มีพระภาคก็อาจเป็นไปได้ จึงนำศึกษาต่อไป โดยเฉพาะวรรคนี้ยังมีหลายพระสูตรที่กล่าวถึงพระเจ้าปเสนทิโกศล

อนึ่ง ข้อความในพระสูตรนี้เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ขณะนั้นแคว้นกาสิยังเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นโกศล แคว้นกาสินี้พระเจ้ามหาโกศลพระราชบิดาของพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงยกให้อยู่ในปกครองของแคว้นมคธเมื่อพระนางเวเทหิอภิเษกกับพระเจ้าพิมพิสาร เพื่อให้เก็บส่วยเป็นค่าประดับของพระนาง ต่อมาเมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสาร และพระนางเวเทหิทรงเศร้าพระทัยจนสวรรคตตามไป ทางแคว้นโกศลจึงยึดแคว้นกาสิคืนมา ทำให้เกิดสงครามกันต่อมา จนในที่สุดพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงยกกวชิริกุมาริให้อภิเษกกับพระเจ้าอชาตศัตรู และทรงมอบแคว้นกาสิให้คืนเพื่อเก็บส่วยถวายพระกุมาริ

๙.๙ เนื้อหาและสาระสำคัญในพาหิติกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

พาหิติกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการถวายผ้าพาหิติกา (ผ้าที่ทอจากต่างแคว้น) ชื่อนี้ตั้งตามชื่อผ้าชนิดหนึ่งที่พระเจ้าอชาตศัตรูเวเทหิบุตรกษัตริย์ผู้ครองแคว้นมคธทูลถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล และพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงถวายแก่พระอานนท์ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระอานนท์แสดงแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลกษัตริย์ผู้ครองแคว้นโกศล ^{๖๓} พระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปัจฉาวลิกะ ^{๖๔}

^{๖๒} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๕๗/๓๔๒., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๗/๔๔๒.

^{๖๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๕๘/๓๔๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๘/๔๔๒.

^{๖๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๘๕.**

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสถามพระอานนท์ว่า พระผู้มีพระภาคทรงประพฤติกายสมาจาร (ความประพฤติทางกาย) วจีสมาจาร (ความประพฤติทางวาจา) มโนสมาจาร (ความประพฤติทางใจ) ที่ผู้รู้ดีเทียบบ้างหรือไม่

พระเถระถวายพระพรว่า ไม่ทรงประพฤติ

ตรัสถาม : กายสมาจาร วจีสมาจาร มโนสมาจาร ที่ผู้รู้ดีเทียบเป็นอย่างไร

ถวายพระพร : ความประพฤติที่เป็นอกุศล

ตรัสถาม : ความประพฤติที่เป็นอกุศลเป็นอย่างไร

ถวายพระพร : ความประพฤติที่มีโทษ

ตรัสถาม : ความประพฤติที่มีโทษเป็นอย่างไร

ถวายพระพร : ความประพฤติที่มีความเบียดเบียน^{๖๕}

ตรัสถาม : ความประพฤติที่มีความเบียดเบียนเป็นอย่างไร

ถวายพระพร : ความประพฤติที่มีทุกข์เป็นผล

ตรัสถาม : ความประพฤติที่มีทุกข์เป็นผลเป็นอย่างไร

ถวายพระพร : ความประพฤติที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น หรือทั้ง ๒ ฝ่าย ซึ่งทำให้อกุศลธรรมเจริญ อกุศลธรรมเสื่อม ความประพฤติเช่นนี้ผู้รู้ดีเทียบ

ตรัสถาม : พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญการละอกุศลธรรมทุกอย่างหรือ

ถวายพระพร : ทรงละอกุศลธรรมได้ทุกอย่าง ทรงประกอบด้วยกุศลธรรม (มิใช่แค่ทรงสรรเสริญเท่านั้น)^{๖๖}

พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ตรัสถามถึงความประพฤติที่ผู้รู้ไม่เทียบซึ่งมีนัยตรงกันข้าม เมื่อพระเถระแสดงธรรมจบ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงถวายผ้าปาหิติกา^{๖๗} แก่พระอานนท์ พระเถระได้นำไปถวายแด่พระผู้มีพระภาค

(๔) ข้อสังเกต

เป็นที่น่าสังเกตว่า ทำไมพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ตรัสถามถึงความประพฤติของพระพุทธเจ้ากับพระอานนท์ซึ่งเป็นพุทธอุปัฏฐาก มีความใกล้ชิดกับพระพุทธองค์ การที่ตรัสถามเช่นนั้นเกิดจากความเคลือบแคลงหรือความไม่เลื่อมใสในพระปฏิบัติของพระผู้มีพระภาคใช่หรือไม่ คำตอบน่าจะเป็นไปในทางปฏิเสธมากกว่า เพราะจากพระราชาจริยาวัตรของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ปรากฏในพระสูตรนี้ แสดงว่าทรงเป็นพุทธมามกะแล้ว คำตอบจึงน่าจะเป็นเพราะทรงต้องการความรู้เพื่อหาทางแก้ปัญหาเมื่อมีผู้ดีเทียบพระผู้มีพระภาค เมื่อพระอานนท์ถวายวิสาขนาอย่างสมเหตุสมผล ทั้งฝ่ายความประพฤติที่ผู้รู้ดีเทียบ และฝ่ายความประพฤติที่ผู้รู้ไม่ติ

^{๖๕} มีความเบียดเบียน ในที่นี้หมายถึงมีทุกข์ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๐/๒๕๑.

^{๖๖} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๖๒/๓๔๙., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๖๒/๔๔๘.

^{๖๗} ผ้าปาหิติกา หมายถึงผ้าที่ทอมาจากต่างแคว้น ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๒/๒๕๒.

เตียนแล้ว ทรงเกิดเชื่อมั่นว่าไม่มีใครสามารถตีเตียนพระผู้มีพระภาคได้ และทรงเกิดความเลื่อมใสยิ่งขึ้น จึงทรงถวายผ้าเพื่อบูชาธรรม พระเถระเห็นว่าผ้านั้นมีค่ามาก เป็นผ้าพระราชทานจากกษัตริย์ถึง ๒ พระองค์ จึงนำไปถวายพระผู้มีพระภาคผู้เป็นเจ้าของธรรม

๙.๑๐ เนื้อหาและสาระสำคัญในธัมมเจติยสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ธัมมเจติยสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยธรรมเจติย^{๖๘} ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คำว่า **ธรรมเจติย** หมายถึง การนอบน้อมธรรม เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคทรงเรียกอาการที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงแสดงตนนอบน้อมพระองค์และสรรเสริญพระองค์ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

เนื้อความในพระสูตรนี้พระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นผู้กราบทูลพระผู้มีพระภาคขณะประทับอยู่ ณ นิคมของพวกเจ้าศากยะชื่อเมทพุสะ แคว้นสักกะ^{๖๘} ต่อมาพระผู้มีพระภาคทรงเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังและรับสั่งให้จดจำเนื้อความนี้ไว้ พระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปัจฉิมวาริยะ^{๖๙}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ทรงชบพระเศียรลงจุมพิตพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยพระโอษฐ์ ทรงนวดพระยุคลบาทด้วยฝ่าพระหัตถ์ทั้งสอง แล้วทรงประกาศพระนาม

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ทรงเห็นประโยชน์อะไรจึงทรงกระทำความนอบน้อมในสรีระ และแสดงอาการฉันทมิตรถึงเพียงนั้น

พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลตอบว่าพระองค์มีความเห็นคล้อยตามธรรม^{๗๐} ในพระผู้มีพระภาค ที่ปรากฏประจักษ์แก่พระองค์ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว แล้วทรงอธิบายประโยชน์แต่ละประการว่า

^{๖๘} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๖๔/๓๕๑., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๖๔/๔๔๙.

^{๖๙} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๘๗.

^{๗๐} ความเห็นคล้อยตามธรรม หมายถึงความเห็นคล้อยตามธรรมคือญาณเครื่องเห็นประจักษ์ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๗/๒๕๕.

๑) สมณพราหมณ์พวกอื่นประพฤติพรหมจรรย์แล้วกลับไปบำเรอตนด้วยกาม แต่ภิกษุในธรรมวินัยนี้มอบกายถวายชีวิตในการประพฤติพรหมจรรย์ อนึ่ง ไม่มีพรหมจรรย์อื่นบริสุทธิ์บริบูรณ์เหมือนธรรมวินัยนี้

๒) คนเหล่าอื่นวิวาทกัน แต่ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไม่วิวาทกัน มีความสมัคสมานสามัคคีกัน

๓) สมณพราหมณ์พวกอื่นมีผิวพรรณไม่ผ่องใสเพราะเป็นโรคพันธุกรรม^{๗๑)} แต่ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีผิวพรรณผ่องใสเพราะรู้คุณวิเศษ

๔) พระองค์เป็นกษัตริย์ มีพระราชอาชญา เมื่อทรงวินิจฉัยคดีก็ยังมีผู้พูดแทรก ส่วนพระผู้มีพระภาคเมื่อทรงแสดงธรรมไม่มีแม้เสียงไอ เสียงจาม โดยไม่ต้องใช้อาชญาและศัสตรา

๕-๘) กษัตริย์ พราหมณ์ คหบดี และสมณะผู้เป็นบัณฑิตเข้ามาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเพื่อโต้วาทะ กลับกลายมาเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาค

๙) ช่างไม้ ๒ คน ชื่ออสิทันตะและปุราณะที่ทรงซุบเสี้ยม มีความเคารพพระผู้มีพระภาคมากกว่าพระองค์ โดยนอนหันศีรษะไปทางทิศที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ แล้วเหยียดเท้ามาทางพระองค์

๑๐) พระผู้มีพระภาคทรงเป็นกษัตริย์ ทรงเป็นชาวโกศล ทรงมีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา เหมือนพระองค์

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศล ทูลลากลับ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเรียกพระดำรัสของพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ธรรมเจดีย์^{๗๒)} มีประโยชน์ เป็นอาทิพรหมจรรย์^{๗๓)} ทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายศึกษาและจดจำไว้

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) ในนิทานวจนะของพระสูตรนี้ มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า “พระเจ้าปเสนทิโกศล กษัตริย์ผู้ครองแคว้นโกศลได้เสด็จมาสู่แคว้นสักกะด้วยพระราชกรณียกิจบางอย่าง” คำว่า “*กรณียกิจ บางอย่าง*” นี้ ในคัมภีร์ปัญจสุทนีอธิบายว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลรับสั่งให้ลอบฆ่าพันธุเสนาบตีพร้อมกับลูกชาย ๓๒ คนของพันธุเสนาบตี เพราะทรงระแวงว่าจะชิงราชบัลลังก์ แต่ภายหลังทรงทราบว่าพันธุเสนาบตีไม่มีความผิด พระองค์ทรงเกิดความร่ำร้อนพระทัย ทรงโทมนัสอย่างยิ่ง จึงเสด็จไปในที่ต่าง ๆ เพื่อบรรเทาความโทมนัส พอเสด็จไปถึงนิคมชื่อนครกะ แคว้นสักกะ ซึ่งมีป่าไม้ร่มรื่น เจียบสงบ ทำให้ทรงรำลึกถึงพระผู้มี

^{๗๑)} โรคพันธุกรรม หมายถึงโรคที่เกิดจากสายเลือดฝ่ายมารดาหรือฝ่ายบิดา เช่น โรคโลหิตจาง โรคจิตฟันเฟือน โรคเบาหวาน เป็นต้น อีกนัยหนึ่ง เรียกว่า โรคประจำตระกูล ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๙/๒๕๕-๒๕๖.

^{๗๒)} ธรรมเจดีย์ หมายถึงพระวจาเคารพธรรม เพราะเมื่อกระทำความเคารพในรัตนะหนึ่ง ก็ย่อมเป็นอันกระทำความเคารพรัตนะทั้งสาม ฉะนั้น เมื่อกระทำความเคารพในพระผู้มีพระภาค ก็ย่อมเป็นอันกระทำความเคารพพระธรรมและพระสงฆ์ด้วย ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๗๔/๒๕๗.

^{๗๓)} อาทิพรหมจรรย์ ในที่นี้หมายถึงธรรมอันเป็นเบื้องต้นแห่งมรรคพรหมจรรย์ ได้แก่ ข้อปฏิบัติเป็นเครื่องอบรมกาย วาจา ใจ ตามลำดับ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๗๔/๒๕๗.

พระภาค เมื่อทรงทราบว่าพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เมทพูนนิคม จึงเสด็จเข้าไปเฝ้า ทรงแสดงอาการนอบน้อมบูชาพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งตรัสสรรเสริญจนพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกรการสรรเสริญนั้นว่า ธรรมเจติย^{๗๔}

๒) พระดำรัสของพระเจ้าปเสนทิโกศลข้อที่ ๑๐ ทำให้ทราบว่า (๑) พระสูตรนี้เกิดขึ้นเมื่อพระผู้มีพระภาคมีพระชนมายุ ๘๐ พรรษา (๒) พระเจ้าปเสนทิโกศลกับพระผู้มีพระภาคมีพระชนมายุเท่ากัน

๙.๑๑ เนื้อหาและสาระสำคัญในกัณณกัตถสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

กัณณกัตถสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ที่ตำบลกัณณกัตถละ ซึ่งนี้ตั้งตามชื่อสถานที่ที่ทรงแสดงพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลที่เสด็จเข้าไปเฝ้าเพื่อทรงสนทนาธรรมขณะประทับอยู่ ณ กัณณกัตถละ อุทฺตญาณนคร^{๗๕} บางแห่งเรียกอุชฺชญาณนคร แคว้นโกศล เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปุจฉาวิสัชนา^{๗๖}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระเจ้าปเสนทิโกศลได้สนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาคเรื่องสัพพัญญู เรื่องวรรณะ ๔ และเรื่องเทวดา ในเรื่องสัพพัญญู พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลถามว่า พระองค์ได้สดับมาอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมตรัสอย่างนี้ว่า “ไม่มีสมณะหรือพราหมณ์ผู้รู้ธรรมทั้งปวงผู้เห็นธรรมทั้งปวงจักปฏิญาณญาณทัสสนะอย่างเบ็ดเสร็จ เหตุนี้เป็นไปไม่ได้” ผู้ที่กล่าวเช่นนั้นชื่อว่าพูดตรงตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้หรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ผู้ที่กล่าวเช่นนั้นไม่ชื่อว่าพูดตรงตามที่ตรัสไว้ เป็นการเข้าใจความหมายผิด ที่ตรัสไว้คือ “ไม่มีสมณะหรือพราหมณ์ที่จะรู้ธรรมทั้งปวง และที่จะเห็นธรรมทั้งปวงในคราวเดียวกัน เหตุนี้เป็นไปไม่ได้” ในเรื่องวรรณะ ๔ พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลถามว่า วรรณะ ๔ คือ

- ๑) กษัตริย์
- ๒) พราหมณ์
- ๓) แพศย์

^{๗๔} ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๔/๒๕๒-๒๕๓.

^{๗๕} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๗๕/๓๕๘., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๗๕/๔๕๙.

^{๗๖} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาลุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาลุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๘๙.

๔) ศุทฺร^{๗๗}

จะได้รับผลในสัมปรายภพแตกต่างกันหรือไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ขึ้นอยู่กับกรรม ๕ ประการ คือ

- ๑) มีศรัทธา เชื่อพระปัญญาเครื่องตรัสรู้^{๗๘} ของตถาคต
- ๒) มีอาพาธน้อย
- ๓) ไม่ไอ้อวด
- ๔) ไม่มีมารยา
- ๕) ปราศจากความเพียร^{๗๙}

ถ้ามีกรรม ๕ ประการนี้ ก็จะได้รับผลตามต้องการ ถ้าไม่มีก็ไม่ได้รับผล

ทูลถาม : ถ้ามีกรรม ๕ ประการ แตกต่างกันหรือไม่

ตรัสตอบ : ขึ้นอยู่กับความเพียร เหมือนสัตว์ที่ฝึกกับสัตว์ที่ไม่ได้ฝึก

ทูลถาม : ถ้ามีความเพียรเหมือนกัน จะแตกต่างกันหรือไม่

ตรัสตอบ : ไม่แตกต่างกันเลย เหมือนคนเอาไม้สัก ไม้สาละ ไม้มะม่วง ไม้มะเดื่อมาก่อไฟ

ก็มีเปลว มีสี มีแสง ไม่แตกต่างกัน

ในเรื่องเทวดา ทูลถามว่า : ถ้าเทวดามีจริง จะมาเกิดในมนุษย์โลกหรือไม่

ตรัสตอบว่า : เทวดาที่มีความเบียดเบียน^{๘๐} จึงจะมาเกิดในมนุษย์โลก เทวดาที่ไม่มีความเบียดเบียน^{๘๑} (ไม่มีทุกข์) เทวดาเหล่านั้นไม่มา^{๘๒} สูโลกนี้

วิสุทธิภเสนาบดีซึ่งนั่งอยู่ในที่นั้นทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า เทวดาผู้มีความเบียดเบียนซึ่งมาเกิดในมนุษย์โลก สามารถทำให้เทวดาผู้ไม่เบียดเบียนจุติจากสวรรค์ได้หรือไม่ หรือขับไล่จากสวรรค์ได้หรือไม่ พระอานนท์ตอบแทนพระผู้มีพระภาคว่า ไม่ได้ เหมือนพระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ทรงสามารถย้ายหรือเนรเทศสมณพราหมณ์ผู้อยู่นอกราชอาณาจักรของพระองค์ พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทูลถามต่อไปว่า พรหมมีจริงหรือไม่ ถ้ามี จะมาเกิดในมนุษย์โลกได้หรือไม่ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า พรหมผู้มีความเบียดเบียนมาสู่โลกนี้ ส่วนพรหมผู้ไม่มีความเบียดเบียนไม่มา พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงชื่นชมพระภาสิตของพระผู้มีพระภาคแล้วทูลลากลับไป^{๘๓}

^{๗๗} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๗๘/๓๕๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๗๘/๔๖๓.

^{๗๘} ปัญญาเครื่องตรัสรู้ (โพธิ) หมายถึงมัคคญาณ (ญาณในอริยมรรคคือความหยั่งรู้ที่สำเร็จภาวะอริยบุคคลแต่ละขั้น) ๔ ประการ อภ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๕๓/๒๙.

^{๗๙} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๗๙/๓๖๐., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๗๙/๔๖๔.

^{๘๐} ความเบียดเบียน ในที่นี้หมายถึงมีทุกข์ คือทุกข์ทางใจที่ยังละไม่ได้เด็ดขาดด้วยสมุจเฉทพหวน ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๘๐/๒๖๐.

^{๘๑} ไม่มีความเบียดเบียน หมายถึงตัดทุกข์ได้เด็ดขาด ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๘๐/๒๖๐.

^{๘๒} ไม่มา หมายถึงไม่มาอุบัติ (เกิด) อีก ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๘๐/๒๖๐.

^{๘๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๗๙/๓๖๑., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๗๙/๔๖๔.

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่นำสังเกตนำศึกษา คือ

- ๑) เหตุที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จมาสนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาคในเขตเมืองอุทัญญา มีเหตุผลเหมือนในอัมมเจตียสูตร
- ๒) คำว่า **สัพพัญญู** ซึ่งหมายถึง **รู้ทุกสิ่ง** นั้น ทรงอธิบายไว้ชัดเจนว่า หมายถึงรู้ทุกสิ่งที่ทรงประสงค์ แต่มิใช่รู้ทุกสิ่งในคราวเดียว
- ๓) ในพระสูตรนี้มีการถกถึงเรื่องเทวดาหรือพรหม ซึ่งเป็นเรื่องเทพนิยายหรือปรัมปรา (myth) ในศาสนาเทวนิยมที่เชื่อว่าเทพมีภาวะนิรันดร ไม่มีการเคลื่อนหรือจติ ดังจะเห็นได้ว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทูลถามถึงการจติของเทพหรือพรหม ในการตรัสตอบปัญหาในเรื่องเทพนิยายพระผู้มีพระภาคได้นำหลักกรรมทางพุทธศาสนาเข้าไปเป็นหลักอธิบาย ซึ่งปรากฏในหลายสูตร เช่น ขนวกสูตร มหาโควินทสูตร มหาสมยสูตร และสักกปัญหสูตร ในทีฆนิกาย มหาวรรค และ ในเทวดาสังยุต สังยุตตนิกาย สรูปได้ว่า ทั้งเทพและพรหมยังมีการจติ หาได้ยั่งยืนเป็นอมตะนิรันดรดังเทพนิยายของศาสนาเทวนิยมไม่

๙.๑๒ สรุปท้ายบท

ในราชวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ เป็นวรรคที่ ๔ มีทั้งหมด ๑๐ สูตรคือ

๑. ฆฎิกาสสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยช่างหม้อชื่อฆฎิการะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอานนท์ และภิกษุทั้งหลายขณะเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล โดยทรงปรารภสถานที่แห่งหนึ่งที่เสด็จไปถึงซึ่งพระองค์เคยอยู่อาศัยในอดีตชาติ เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ทราบปฏิปทาในอดีตของพระองค์

๒. รัฎฐपालสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระรัฎฐपालะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ชาวอุลลโกฐิตนิคมขณะประทับอยู่ ณ อุลลโกฐิตนิคม ทรงแสดงอัมมุตเทส ๔ ประการแก่พระรัฎฐपालะ

๓. มขเทวสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระเจ้ามขเทวะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอานนท์ขณะประทับอยู่ ณ อัมพวันของพระเจ้ามขเทวะ เขตกรุงมิถิลา แคว้นวิเทหะ โดยทรงปรารภสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งพระองค์เคยอยู่อาศัยในอดีตชาติ เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ทราบปฏิปทาในอดีตชาติของพระองค์

๔. มธฺรสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระเจ้ามธฺระ พระมหากัจจนะแสดงแก่พระเจ้ามธฺระอวันตีบุตร ขณะพักอยู่ ณ ป่าคุณธาวัน เขตกรุงมธฺรา เพื่อตอบปัญหา

๕. โปธิราชกุมารสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยโปธิราชกุมาร พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่โปธิราชกุมารขณะประทับอยู่ ณ เภสกพาวัน เขตกรุงสูงสูมารคิระ แคว้นภคคะ ในงานสมโภชปราสาทชื่อโกกนุทที่เพิ่งสร้างเสร็จ

๖. อังคลิมาลสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยโจรองคฺลิมาล พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ต่อมาได้ทรงแสดงแก่โจรองคฺลิมาลก่อนที่จะฆ่ามารดาของตน

๗. ปิยชาติกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยทุกข์เกิดจากสิ่งเป็นที่รัก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่คหบดีคนหนึ่งผู้สูญเสียลูกชายคนเดียวขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี

๘. พาหิติกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการถวายเป็นผ้าพาหิติกา คือผ้าที่ทอจากต่างแคว้น พระอานนท์ แสดงแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลกษัตริย์ผู้ครองแคว้นโกศล

๙. ธรรมเจตยสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยธรรมเจตีย์ พระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นผู้กราบทูลพระผู้มีพระภาคขณะประทับอยู่ ณ นิคมของพวกเจ้าศากยะชื่อเมณฑุปะ แคว้นสักกะ ต่อมาพระผู้มีพระภาคทรงเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังและรับสั่งให้จดจำเนื้อความนี้ไว้

๑๐. กัณณกัถลสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยเหตุการณ์ที่ตำบลกัณณกัถล พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลที่เสด็จเข้าไปเฝ้าเพื่อทรงสนทนาธรรมเรื่องสัพพัญญู เรื่องวรรณะ ๔ และเรื่องเทวดา ขณะประทับอยู่ ณ กัณณกัถล อุตัญญานคร

๙.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๙

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณาสก ราชวรรค พอสังเขป เช่น อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่พระสูตร อะไรบ้าง และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายหลักการสูตรเป็นต้น โดยสังเขป ตามหัวข้อดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓. หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตร

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณาสก ปริพพาชกวรรคโดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในรัฐपालสูตร ๒. หลักธรรมในมฆเทวสูตร ๓. หลักธรรมในโพธิราชกุมารสูตร ๔. หลักธรรมในอังคุลิมาลสูตรเป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๙.๑๔ เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร. พิมพ์ครั้งที่

๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.

โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. พระไตรปิฎก ภาษาไทย

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). ศัพท์วิเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬา

ลจกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐฎกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. คำบรรยายในพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

บทที่ ๑๐

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในพราหมณวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

แผนการสอนประจำบทที่ ๑๐

รายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี

(Majjhimanikaya Pali)

บทที่ ๑๐ พระสูตรและสาระสำคัญในพราหมณวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

หัวข้อย่อ

๑. ความนำ
๒. เนื้อหาสาระสำคัญในพรหมายสูตร
๓. เนื้อหาสาระสำคัญในเสลสูตร
๔. เนื้อหาสาระสำคัญในอัสนลาสนสูตร
๕. เนื้อหาสาระสำคัญในโฆฏมุขสูตร
๖. เนื้อหาสาระสำคัญในจังกีสสูตร
๗. เนื้อหาสาระสำคัญในเอสுகารีสสูตร
๘. เนื้อหาสาระสำคัญในธณัญชานิสสูตร
๙. เนื้อหาสาระสำคัญในวาเสฏฐสูตร
๑๐. เนื้อหาสาระสำคัญในสุภสูตร
๑๑. เนื้อหาสาระสำคัญในสังคารวสูตร
๑๒. สรุปท้ายบท
๑๓. คำถามประจำบทที่ ๑๐
๑๔. เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในพราหมณวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบายชื่อเรื่อง เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรพราหมณวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในพราหมณวรรค มัชฌิมนิกาย มุลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ จำนวน ๑๐ สูตรที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

กิจกรรมระหว่างเรียน

๑. ผู้เรียนศึกษาเอกสารคำสอนจากบทที่ ๑๐
๒. อาจารย์ผู้สอนบรรยายตามเนื้อหาที่กำหนด
๓. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม
๔. อาจารย์ผู้สอนสรุปเนื้อหาประจำบท
๕. ผู้เรียนตอบคำถามประจำบทเพื่อการประเมินผลในวันนั้น

สื่อการสอน

๑. เอกสารคำสอนประจำรายวิชา
๒. เอกสารคำสอนประจำบทที่ ๑๐
๓. สื่อพาวเวอร์พอยท์ประจำบท
๔. สื่ออื่น ๆ ถ้ามี

การประเมินผล

๑. ประเมินจากการสนใจขณะศึกษาของผู้เรียน
๒. การซักถามของผู้เรียน
๓. สอบกลางภาค
๔. สอบปลายภาค

บทที่ ๑๐

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในพราหมณวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

๑๐.๑ ความนำ

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสก์ คือพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ มีอักษรย่อว่า ม.ม. (บาลี) หรือ ม.ม (ไทย) เป็นคัมภีร์ ที่ ๒ ในจำนวน ๓ คัมภีร์ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสก์มี ๕๐ พระสูตร แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคที่ ๕ เรียกว่าพราหมณวรรค มีความหมายว่า วรรคที่ว่าด้วยพราหมณ์ นำด้วยพรหมายุสูตร^๑ ในพราหมณวรรคมี ๑๐ สูตร คือ

๑. พรหมายุสูตร	๒. เสลสูตร
๓. อัสนสลายนสูตร	๔. โฆฏมุขสูตร
๕. จังกีสูตร	๖. เอสุการีสูตร
๗. ฌณัญชานสูตร	๘. วาเสฏฐสูตร
๙. สุภสูตร	๑๐. สังคารวสูตร ^๒

คำว่า พราหมณวรรค แยกเป็น พราหมณ+วรรค

คำว่า พราหมณ มีวิเคราะห์ว่า พรหมโน อปจจ พราหมโน ผู้เป็นเหล่าก่อก่อแห่งพรหม (พรหม บท หน้า ณ-ปัจจย ลง น อาคม แปลง น เป็น ณ ทีฆะ อ เป็น อา)^๓

คำว่า วรรค หรือ วคค มีวิเคราะห์ว่า วขติ สมุหตต คจจตติ วคโค หมู่ที่ถึงการรวมกัน (วข-ธาตุในความหมายว่าถึง ณ-ปัจจย แปลง ซซ เป็น คค)^๔

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๑๐.

^๒ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๘๗.

^๓ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๔๗๗.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๓.

คำว่า พราหมณวรรค แปลความว่า *หมวดว่าด้วยพราหมณ์* ซึ่งวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรทั้ง ๑๐ สูตร^๕ ในวรรคนี้ แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๑๐.๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในพรหมายสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

พรหมายสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อพรหมาย* ซึ่งตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรคือพรหมายพราหมณ์ผู้อาศัยอยู่ในกรุงมิถิลา แคว้นวิเทหะ เป็นพราหมณ์แก่ อายุ ๑๒๐ ปี คุณสมบัติคือ

- ๑) รู้จบไตรเพท^๖
- ๒) พร้อมทั้งนิชฌนุศาสตร์^๗
- ๓) เกฏฐศาสตร์^๘
- ๔) อักษรศาสตร์^๙
- ๕) ประวัติศาสตร์^{๑๐}
- ๖) เข้าใจตัวบทและไวยากรณ์
- ๗) ชำนาญโลกายตศาสตร์^{๑๑}
- ๘) การทำนายลักษณะมหาบุรุษ

^๕ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, *คำบรรยายในพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๕๓.

^๖ ไตรเพท หมายถึงคัมภีร์ ๓ ข้างต้น คือ ฤคเวท (อิรเวท) ยชุรเวท และสามเวท (ส่วนอาถรรพเวท ปรากฏภายหลังจากการปรากฏของพระสูตรนี้) ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๘๓/๒๖๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๕๖/๒๒๒.

^๗ นิชฌนุศาสตร์ คัมภีร์ประเภทศัพท์มูลวิทยา (Etymology) คลังศัพท์ (Lexicon) หรืออภิธานศัพท์ (Glossary) ที่รวบรวมคำศัพท์ในพระเวทซึ่งเป็นคำยาก หรือคำที่เลิกใช้แล้ว นำมาอธิบายความหมายเป็นส่วนหนึ่งของนิรุกติ ซึ่งเป็น ๑ ในแนวทางคศาสตร์ ๖ ของศาสนาพราหมณ์ ภาษาสันสกฤตเรียกว่า นิชฌนุ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๘๓/๒๖๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๕๖/๒๒๒.

^๘ เกฏฐศาสตร์ หมายถึงคัมภีร์ที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมแก่การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งของกัลปะ ซึ่งเป็น ๑ ในแนวทางคศาสตร์ ๖ ของศาสนาพราหมณ์ ภาษาสันสกฤตเรียกว่า ไกฎฐ

^๙ อักษรศาสตร์ หมายถึงคัมภีร์ว่าด้วยสิกขา (การเปล่งเสียง, การออกเสียง) และนิรุกติ (การอธิบายศัพท์โดยอาศัยประวัติและกำเนิดของคำ) ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๘๓/๒๖๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๕๖/๒๒๒.

^{๑๐} ประวัติศาสตร์ หมายถึงพงศาวดารเล่าเรื่องเก่า ๆ มักจะมีคำว่า สิ่งนี้ได้เป็นมาอย่างนี้ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๘๓/๒๖๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๕๖/๒๒๒.

^{๑๑} โลกายตศาสตร์ ในที่นี้หมายถึงวิถันทวาทศาสตร์ คือศิลปะแห่งการเอาชนะผู้อื่นในเชิงวาทศิลป์โดยการอ้างทฤษฎีและประเพณีทางสังคมมาหักล้างสังฆธรรม มุ่งแสดงให้เห็นว่าตนฉลาดกว่า มิได้มุ่งสังฆธรรมแต่อย่างใด ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๘๓/๒๖๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๕๖/๒๒๒.

เป็นพราหมณ์ที่มีชื่อเสียงมากในกรุงมิถิลา เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้า^{๑๒} ได้ สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พรหมายุพราหมณ์ขณะประทับอยู่ที่สวนมะม่วงของพระเจ้ามณฑเวระ เขตกรุงมิถิลา แคว้นวิเทหะ^{๑๓} เพื่อทรงตอบปัญหาของพราหมณ์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีเก^{๑๔}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พรหมายุพราหมณ์ได้ยินกิตติศัพท์ของพระผู้มีพระภาคขณะเสด็จอยู่ในแคว้นวิเทหะ จึงส่งอุตตรมาณพผู้เป็นศิษย์ไปตรวจดูลักษณะมหาบุรุษ^{๑๕} ๓๒ ประการ อุตตรมาณพรับคำแล้วได้เดินทางไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค สังเกตดูลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ เห็นเพียง ๓๐ ประการ เว้น ๒ ประการ คือ

- ๑) พระคฤหาสน์เรือนอยู่ในฝัก
- ๒) พระชีวหาใหญ่

จึงยังไม่เลื่อมใส พระพุทธองค์จึงทรงบันดาลอิทธิทธิสังขาร^{๑๖} ให้อุตตรมาณพเห็นพระลักษณะนั้น เมื่ออุตตรมาณพเห็นครบแล้วจึงเฝ้าสังเกตดูพระอิริยาบถเป็นเวลา ๗ เดือน ก็พบว่าตรงตามคัมภีร์มันตรระของอาจารย์ทุกประการ จึงนำเรื่องนั้นกลับไปบอกแก่พรหมายุพราหมณ์ เมื่อพรหมายุพราหมณ์ได้ทราบเช่นนั้น ก็กล่าวว่า พระมหาบุรุษผู้ประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการที่ปรากฏในมนตร์ของเรา ย่อมมีคติ ๒ อย่าง ไม่เป็นอย่างอื่น คือ

- ๑) ถ้าทรงอยู่ครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นขอบเขต

^{๑๒} ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์

^{๑๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๘๓/๓๖๖., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๓/๔๗๑.

^{๑๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๙๑.

^{๑๕} ลักษณะมหาบุรุษ หมายถึงศาสตร์ว่าด้วยลักษณะของบุคคลสำคัญมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น อันมีอยู่ในคัมภีร์พราหมณ์ ซึ่งเรียกว่ามนตร์ เฉพาะส่วนที่ว่าด้วยผู้เป็นพระพุทธเจ้า เรียกว่า พุทธมนตร์ มีอยู่ ๑๖,๐๐๐ คาถา ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๘๓/๒๖๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๕๖/๒๒๓.

^{๑๖} อิทธิทธิสังขาร หมายถึงการแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง เช่น คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏหรือให้หายไปก็ได้ ทะลุฝ่ากำแพง และภูเขาเหมือนไปในที่ว่าง ... ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้ ที.สี. (ไทย) ๙/๒๓๘/๗๙.

๒) ถ้าเสด็จออกจากพระราชวังไปผนวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ไม่มีกิเลสในโลก^{๑๗}

จึงเปล่งอุทานขึ้น ๓ ครั้งว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส และคิดหาทางที่จะเข้าไปเพื่อสนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาค

ต่อมาเมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จไปถึงกรุงมิถิลา ประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของพระเจ้ามณฑเวทพรพราหมณ์จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค เห็นลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการแล้วจึงทูลถามปัญหาเรื่องความเป็นพราหมณ์ ผู้รู้จบเวท ผู้มีวิชา ๓ และผู้มีความสวัสดี พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาจนพราหมณ์พราหมณ์เกิดความเลื่อมใส หมอบลงแทบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาค จุมพิตพระยุคลบาท แล้วนวดพระยุคลบาท และทูลบอกชื่อของตน พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอนุப்புพิกถา คือ เรื่องทาน เรื่องศีล เรื่องสวรรค์ เรื่องโทษแห่งกาม และอานิสงส์ในการออกบวช ทรงประกาศสามกัณฐิกเทสนา^{๑๘} คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธมรรค จนพราหมณ์พราหมณ์บรรลุธรรมเป็นพระอนาคามี

(๔) ข้อสังเกต

การดำเนินเรื่องของพระสูตรนี้มีลักษณะคล้ายกับอัมพัญญูสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ เนื้อหาของพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ และอิริยาบถของมหาบุรุษไว้อย่างครบถ้วน แต่ไม่ละเอียดเหมือนที่ทรงแสดงไว้ในมหาปทานสูตร ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ และในลักษณะสูตร ทีฆนิกาย พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑ เฉพาะกรณีที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระลักษณะ ๒ ประการที่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาแก่บุตรมาณพนั้น อาจมีผู้สงสัยว่าเป็นการเหมาะสมหรือไม่ปัญหานี้เคยมีผู้ถามมาแล้ว คือหลังจากพุทธปรินิพพานประมาณ ๔๐๐ ปี พระยามิลินท์ได้นำมาถามพระนาคเสนเถระ พระเถระตอบว่า เป็นเพียงการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้เห็นเงาพระคุยหะเท่านั้น และการที่ทรงแสดงเช่นนั้นพระองค์ทรงมีพระประสงค์แสดงให้เห็นเฉพาะผู้ที่จะตรัสรู้เท่านั้น^{๑๙}

๑๐.๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในเสลสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

เสลสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อเสละ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรคือเสลพราหมณ์ผู้อาศัยอยู่ในอาปถนิคม แคว้นอังคตตราปะ เป็นผู้รู้จบไตรเพทเหมือนพราหมณ์พราหมณ์ เป็นผู้สอนมนตรีแก่มาณพจำนวน ๓๐๐ คน เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

^{๑๗} ม.ม. (ปาลี) ๑๓/๓๘๔/๓๖๗., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๔/๔๗๓.

^{๑๘} สามกัณฐิกเทสนา หมายถึงพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงเอง โดยไม่มีผู้ทูลอาราธนาหรือทูลถาม ที.สี.อ. (ปาลี) ๑/๒๙๘/๒๕๐.

^{๑๙} ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๓๘๕/๒๖๗.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่เสลพราหมณ์ขณะประทับอยู่ที่อาปณนิคม แคว้นอังคตตราปะ^{๒๐} เพื่อทรงตอบปัญหา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปุจฉาวลีกะ^{๒๑}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

เกณียชฎิล (นักบวชเกล้าผมมวย) ได้ยินกิตติศัพท์ของพระผู้มีพระภาค และทราบว่าเป็นพระองค์ประทับอยู่ ณ อาปณนิคม แคว้นอังคตตราปะ จึงเข้าไปสนทนาธรรมด้วย เมื่อฟังธรรมแล้วเกิดความเลื่อมใสจึงกราบทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาคเพื่อเสวยพระกระยาหารในวันรุ่งขึ้น แล้วกลับไปจัดแจงสถานที่เพื่อรับเสด็จ ขณะนั้นเสลพราหมณ์พร้อมกับลูกศิษย์ ๓๐๐ คน เดินเที่ยวเล่นอยู่ในตลาด เห็นการเตรียมการนั้นจึงเข้าไปถามเมื่อทราบว่าจัดงานเพื่อรับเสด็จพระพุทธเจ้า ก็เกิดความสนใจในคำว่า “พุทธะ” จึงถามถึงที่ประทับ เมื่อทราบแล้วได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ เสลพราหมณ์ได้เห็นลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการต้องตามคัมภีร์มันตรระของตน แต่ยังไม่แน่ใจว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าจริงหรือไม่ จึงกล่าวคาถาทำทียกย่องว่าผู้มีลักษณะมหาบุรุษเหมือนพระองค์สมควรไปเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระองค์ตรัสว่า ทรงเป็นพระราชอาชญาอยู่แล้ว คือพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดี เราได้รู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้อย่างยิ่ง^{๒๒} ได้เจริญธรรมที่ควรให้เจริญ^{๒๓} ได้ละธรรมที่ควรละ^{๒๔} ได้แล้ว ย่ำยีมารเสนามารได้ ควบคุมอมิตรทั้งหมด^{๒๕} ไว้ในอำนาจ ไม่มีภัยจากที่ไหน ๆ เบิกบานอยู่

ต่อมาเสลพราหมณ์เกิดความเลื่อมใสแล้วทูลขอบรรพชาอุปสมบทพร้อมกับมาณพผู้เป็นศิษย์ ครั้นถึงเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคได้เสด็จไปเสวยพระกระยาหารของเกณียชฎิลและทรงทำอนุโมทนาด้วยพระคาถาเกี่ยวกับการบูชาไฟเป็นต้น ต่อมาพระเสลพร้อมด้วยภิกษุบริวารได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์^{๒๖}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับวิธีแสดงธรรมของพระผู้มีพระภาค คือ ทรงแสดงตามความสนใจของผู้ฟัง โดยทรงแสดงเรื่องให้ผู้ฟังรู้และนับถืออยู่ก่อน แล้วทรงนำเข้าสู่หลักธรรมของพระองค์ เช่นใน

^{๒๐} ม.ม. (ปาลี) ๑๓/๓๙๖/๓๘๐., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๙๖/๔๙๐.

^{๒๑} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๙๓.

^{๒๒} ธรรมที่ควรรู้อย่างยิ่ง ในที่นี้หมายถึงวิชาและวิมุตติ ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๓๙๙/๒๙๐.

^{๒๓} ธรรมที่ควรให้เจริญ ในที่นี้หมายถึงมรรคสัง ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๓๙๙/๒๙๐.

^{๒๔} ธรรมที่ควรละ ในที่นี้หมายถึงสมุทัยสัง ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๓๙๙/๒๙๐-๒๙๑.

^{๒๕} อมิตรทั้งหลาย ในที่นี้หมายถึงมาร ๕ จำพวก คือ (๑) กิเลสมาร (มารคือกิเลส) (๒) ขันธมาร (มารคือเบญจขันธ์) (๓) อภิสังขารมาร (มารคืออภิสังขาร) (๔) เทวปุตตมาร (มารคือเทพบุตร) (๕) มัจจุมาร (มารคือความตาย) ชุ.สุ.อ. (ปาลี) ๒/๕๖๗/๒๘๑.

^{๒๖} ม.ม. (ปาลี) ๑๓/๔๐๐/๓๘๖., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๐๐/๕๐๐.

พระสูตรนี้ทรงทราบว่า เภณียชฎิลถือการบูชาไฟและสาวตรีฉันท (ฉันทสำหรับสรรเสริญพระอาทิตย์) เมื่อทรงทำอนุโมทนาจึงตรัสคาถาเกี่ยวกับลัทธิที่เภณียชฎิลนับถืออยู่แล้ว คือคาถาตอนต้นที่ว่า “การบูชาไฟเป็นการบูชาอันประเสริฐ ... สาวตรีฉันทเป็นฉันทอันดับแรก” แต่ในตอนท้ายพระองค์ได้ตรัสหลักธรรมของพระองค์ คือตรัสว่า “สำหรับหมู่ชนผู้มุ่งแสวงบุญ พระสงฆ์เท่านั้นเป็นทางเจริญแห่งบุญแท้จริงของผู้บูชา” ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า พระผู้มีพระภาคทรงใช้วิธีประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เข้ากับหลักธรรมในลัทธิเดิมของผู้ฟัง และทรงแสดงธรรมโดยเอื้อเพื่อต่อผู้ฟังแม้จะเป็นผู้นับถือลัทธิอื่นก็ตาม

ในการแสดงธรรมแก่เสลพราหมณ์ก็ทรงแสดงตามอุปนิสัยของเขาเช่นกัน คือทรงทราบว่าเสลพราหมณ์มีความเชื่อในลักษณะมหาบุรุษอยู่ก่อนแล้วว่า ผู้ที่มีลักษณะเช่นนี้จะมีคติ ๒ อย่าง คือ

- ๑) ถ้าอยู่ครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
- ๒) ถ้าออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

พอเห็นลักษณะมหาบุรุษของพระผู้มีพระภาคจึงมีความเลื่อมใส แต่ยังไม่อยากทดลองว่าจะเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจริงหรือไม่ จึงทำที่ล่อด้วยจักกวัตติสมบัติ พระองค์จึงทรงแสดงธรรมให้เสลพราหมณ์ฟังว่าไม่ทรงสนพระทัยในจักกวัตติสมบัตินั้นเลย เสลพราหมณ์ได้ฟังเช่นนั้นก็เกิดความเชื่อมั่นว่าเป็น “พุทธะ” สมบูรณ์แล้ว จึงตัดสินใจขอบรรพชาอุปสมบททันที

๑๐.๔ เนื้อหาและสาระสำคัญในอัสสลายนสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อัสสลายนสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยมาณพชื่ออัสสลายนะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรคืออัสสลายนมาณพผู้อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี เป็นมาณพหนุ่มโกนผมเกลี้ยง มีอายุเพียง ๑๖ ปี แต่เป็นผู้รู้จบไตรเพทเหมือนพรหมายุพราหมณ์ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่อัสสลายนมาณพซึ่งรับอาสาพวกราหมณ์ ๕๐๐ คนเข้าไปโถ้วาทะกับพระองค์ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี^{๒๗} เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปุจฉาวิสสิกะ^{๒๘}

^{๒๗} ม.ม. (ปาลี) ๑๓/๔๐๑/๓๘๘., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๐๑/๔๙๐.

^{๒๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๙๕.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พราหมณ์จากแคว้นต่าง ๆ ประมาณ ๕๐๐ คนเข้ามาพักอยู่ในกรุงสาวัตถีกล่าวกับอัสสลายนพราหมณ์ว่า พระสมณโคดมทรงบัญญัติความบริสุทธิ์ที่ทั่วไปแก่วรรณะ ๔ ท่านจงไปเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในคำนั้นเถิด เพราะท่านได้ประพฤติวิธีบรรพชา^{๒๙} มาแล้ว ใครจะสามารถเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมได้ ในที่สุดก็เห็นว่าอัสสลายนมาณพสามารถจะโต้ตอบได้จึงเข้าไปชักชวนถึง ๓ ครั้ง มาณพจึงยอมไป อัสสลายนมาณพเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วทูลถามว่า ทรงคิดอย่างไรที่พวกพราหมณ์กล่าวว่า “วรรณะ”^{๓๐} ที่ประเสริฐที่สุดคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว วรรณะที่ขาวคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ พราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์ ผู้ที่ไม่ใช่พราหมณ์ไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตร เป็นโอรส เกิดจากโอษฐ์ของพรหม เกิดจากพรหม เป็นผู้ที่พรหมสร้างขึ้น เป็นทายาทของพรหม” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบโดยทรงซักถามให้ยอมรับในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๑) พราหมณ์คลอตจากโยนีนางพราหมณี จึงไม่ควรกล่าวว่าวรรณะพราหมณ์ประเสริฐที่สุด

๒) ในแคว้นโยนก แคว้นกัมโปชะ และปัจฉิมชนบทอื่น มีวรรณะอยู่ ๒ จำพวกเท่านั้น คือ (๑) เจ้า (๒) ทาส วรรณะทั้ง ๒ นั้นบางครั้งเจ้ากลับเป็นทาส ทาสกลับเป็นเจ้า ความเห็นที่ว่าวรรณะพราหมณ์ประเสริฐที่สุดจึงไม่ถูกต้อง

๓) วรรณะทั้ง ๔ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ช่าสัตว์ ลักทรัพย์เป็นต้น หลังจากตายแล้วก็เกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรกเหมือนกัน

๔) วรรณะทั้ง ๔ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์เป็นต้น หลังจากตายแล้วก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เหมือนกัน

๕) วรรณะทั้ง ๔ สามารถเจริญเมตตาจิตอันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนได้เหมือนกัน

๖) วรรณะทั้ง ๔ สามารถอาบน้ำลอยละอองธูปได้เหมือนกัน

๗) ผู้เกิดจากตระกูลกษัตริย์ ตระกูลพราหมณ์ ราชนิกุล ถือเอาไม้สัก ไม้สาละ ไม้สน ไม้จันทน์ หรือไม้ทับทิม มาสีให้เกิดไฟ กับผู้เกิดจากตระกูลจันฑาล ตระกูลพราน ตระกูลช่างจักสาน ตระกูลช่างรถ ตระกูลคนเทษยะ ถือเอาไม้รางสุนัข ไม้รางสุกร ไม้รางย้อมผ้า หรือไม้ละหุ่ง มาสีให้เกิดไฟ ไฟที่ได้ก็เป็นไฟมีเปลว มีสี มีแสงสว่าง ใช้ประโยชน์ได้เหมือนกัน

๘) ชัตติยกุมารอยู่ร่วมเป็นสามภรรยากับนางพราหมณี บุตรที่เกิดจากคนทั้ง ๒ จะเรียกว่ากษัตริย์ก็ได้ จะเรียกว่าพราหมณ์ก็ได้

๙) แม่ม้ากับพ่อลาผสมกัน ลูกม้ากลายเป็นม้าอัสตร แต่มนุษย์กลับไม่แตกต่างกัน

^{๒๙} วิธีบรรพชา ในที่นี้หมายถึงฆนทรและอาจารย์ที่เป็นเหตุให้มาณพเรียนไตรเพทแล้วภายหลังจึงบรรพชาประพฤตศึกษายอยู่ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๐๑/๒๙๓.

^{๓๐} เรื่องวรรณะ ในที่นี้หมายถึงชนชั้นที่จัดแบ่งออกไปตามหลักศาสนาพราหมณ์เรียกว่า วรรณะ ๔ คือ (๑) กษัตริย์ (๒) พราหมณ์ (๓) แพศย์ (๔) ศูทร

๑๐) มาณพ ๒ คนเป็นพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน คนหนึ่งศึกษาเล่าเรียน อาจารย์ได้แนะนำ คนหนึ่งไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน อาจารย์ไม่ได้แนะนำ คนที่ศึกษาเล่าเรียนจะได้รับเชิญให้บริโภครก่อนในงานเลี้ยงต่าง ๆ

๑๑) มาณพ ๒ คนเป็นพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน คนหนึ่งศึกษาเล่าเรียน อาจารย์ได้แนะนำ แต่เป็นคนทุศีล มีบาปธรรม คนหนึ่งไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน อาจารย์ไม่ได้แนะนำ แต่มีศีล มีกัลยาณธรรม คนหลังจะได้รับเชิญให้บริโภครก่อนในงานเลี้ยงนั้น^{๓๑}

อัสสลายนมาณพได้ฟังแล้วยอมรับว่า วรณะ ๔ ไม่มีความแตกต่างกันจริง ๆ จึงได้แต่นั่งนิ่ง เก้อเขิน คอดก ก้มหน้า ซบเซา หมดปฏิกาณ พระผู้มีพระภาคจึงทรงยกเรื่องในอดีตขึ้นมาแสดงว่า ในอดีต ฤาษี ๗ ตนซึ่งมีความเห็นเช่นนี้ก็ถูกอลิตเทวลฤาษีชักใช้ไล่เลียงโต้ถามจนตอบไม่ได้ ได้แต่นั่งนิ่ง เก้อเขิน คอดก ก้มหน้า ซบเซา หมดปฏิกาณเช่นกัน ในที่สุดอัสสลายนมาณพได้กราบทูลยกย่องพระผู้มีพระภาคว่า ตรีสได้ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก และได้แสดงตนเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต^{๓๒}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) อัสสลายนมาณพเป็นผู้จบไตรเพทพร้อมทั้งนิฆนตศาสตร์ เกฏศาสตร์ อักษรศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เข้าใจตัวบทและไวยากรณ์ ชำนาญในโลกายตศาสตร์ และลักษณะมหาบุรุษ เทียบเท่ารุ่นอาจารย์เช่นพรหมายุพราหมณ์ แต่ก็คิดว่าตนไม่สามารถจะโต้ตอบกับพระผู้มีพระภาคได้ ถูกพวกพราหมณ์ ๕๐๐ ชักชวนถึง ๒ ครั้งก็ไม่ยอมไป ครั้งที่ ๓ พวกพราหมณ์ใช้คำชักชวนว่า “พ่ออัสสลายนนะได้ประพฤตวิธึบรรพชามาแล้ว พ่ออัสสลายนจะย่ออำมแพเสียตั้งแต่ยังไม่ทันรบเลย ” คำนี้ทำให้อัสสลายนมาณพยอมไม่ได้ และเกิดทิฏฐิมานะขึ้นมาทันที จึงรับปากพวกพราหมณ์เข้าไปไต่ว่าทะ แต่มิใช่เข้าไปไต่ว่าทะเพื่อหักล้างเหมือน อัมพัฏฐุมาณพในอัมพัฏฐุสูตร ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙

๒) เนื้อหาของพระสูตรนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับวรณะเหมือนในพระสูตรอื่น ๆ มีอัมพัฏฐุสูตร เป็นต้น ในพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงชี้ให้เห็นว่า ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลายมิได้ขึ้นอยู่กับชนชั้นวรณะ แต่ขึ้นอยู่กับความประพฤติ คือ ศีล สมานิ ปัญญา

๑๐.๕ เนื้อหาและสาระสำคัญในโฆฏมุขสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

โฆฏมุขสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อโฆฏมุขะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

^{๓๑} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๐๙/๓๙๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๐๙/๕๑๒.

^{๓๒} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๑๑/๓๙๖., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๑๑/๕๑๕.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระอุเทนแสดงแก่โฆฏุมุขพราหมณ์ซึ่งเข้าไปสนทนาธรรม ณ เขมียัมพวัน เขตกรุงพาราณสี^{๓๓}
เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีกะ^{๓๔}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

โฆฏุมุขพราหมณ์เดินเที่ยวเล่นอยู่ เห็นพระอุเทนกำลังเดินจงกรมอยู่ในเขมียัมพวันจึงเข้าไปเดินจงกรมด้วย และได้แสดงความเห็นของตนว่า การบวชที่มีธรรม (ผล) ไม่มี เพราะการบวชไม่ทำให้เห็นธรรม พระอุเทนจึงเดินจากที่จงกรมไปยังวิหาร โฆฏุมุขพราหมณ์ได้เดินตามไปด้วยเพื่อสนทนาธรรม พระอุเทนจึงตั้งเงื่อนไขว่า ถ้ายอมรับคำที่ควรยอมรับ คัดค้านคำที่ควรคัดค้าน ก็จะสนทนาด้วย ซึ่งพราหมณ์ก็ยอมรับ พระเถระจึงเปิดโอกาสให้สนทนา พระอุเทนได้แสดงบุคคล ๔ จำพวกที่มีอยู่ในโลก (เหมือนในกัณฑ์ทรกสูตร คหปติวรรค) กล่าวคือ

- ๑) เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน
- ๒) เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน
- ๓) เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

๔) เป็นผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน^{๓๕}

แล้วถามว่าชอบใจจำพวกไหน

โฆฏุมุขพราหมณ์ตอบว่า ไม่ชอบใจจำพวกที่ ๑-๓ แต่ชอบใจจำพวกที่ ๔ คือผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

พระอุเทนจึงถามว่า ในบริษัท ๒ จำพวก คือ (๑) ผู้ยินดีในทรัพย์สมบัติ (๒) ผู้ไม่ยินดีในทรัพย์สมบัติออกบวช ผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน มีมากในบริษัทไหน

โฆฏุมุขพราหมณ์ตอบว่า มีมากในบริษัทจำพวกที่ ๒ และยอมรับว่าการบวชมีผลจริง จึงขอให้พระอุเทนอธิบายบุคคล ๔ จำพวกให้ฟัง พระเถระได้อธิบายเหมือนในกัณฑ์ทรกสูตร

โฆฏุมุขพราหมณ์เลื่อมใสจึงแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระอุเทนพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ พระอุเทนแนะนำให้แสดงตนถึงพระผู้มีพระภาคซึ่งปรินิพพานแล้วแทนตัวท่านเอง ต่อมาโฆฏุมุขพราหมณ์ได้จัดสร้างโรงฉันถวายพระสงฆ์ในเมืองปาฏลีบุตร^{๓๖}

^{๓๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๑๒/๓๙๙., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๑๒/๕๑๕.

^{๓๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๙๘.

^{๓๕} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๑๓/๔๐๐., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๑๓/๕๑๗.

^{๓๖} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๒๑/๔๐๙., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๑/๕๓๐.

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) เนื้อหาของพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่าการบวชมีผลโดยเห็นได้ว่า ผู้ไม่ทำตนและผู้อื่นให้เดือดร้อนมีมากในนักบวช

๒) ระยะเวลาที่เกิดพระสูตร น่าจะเกิดขึ้นหลังพุทธปรินิพพานนานพอสมควร คงจะเกิดขึ้นในคราวสังคายนาครั้งที่ ๓ เพราะกล่าวในลักษณะที่ให้ความสำคัญแก่กรุงปาฏลิบุตร ในสมัยพุทธกาลกรุงปาฏลิบุตรเป็นเพียงปาฏลีคาม นอกจากนี้ยังกล่าวถึงประวัติโรจนในลักษณะบันทึกเหตุการณ์ในอดีตไว้ด้วย ถ้าเป็นเช่นที่สันนิษฐาน ผู้นำพระสูตรนี้เข้าสู่การสังคายนาจะต้องไม่ใช่พระอานนท์ ดังนั้น คำว่า *ข้าพเจ้า* ในนิทานวณะของพระสูตรนี้ คือคำว่า “*เอวมเม สุตฺ*” (*ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้*) จึงไม่ใช่พระอานนท์

๓) ปัญหาที่จะตามมา คือ พระสูตรนี้เป็นพุทธพจน์จริงหรือไม่ เมื่อตรวจสอบกับกันทรกสูตรในเล่มนี้แล้วก็จะเห็นว่ามียุทธพจน์ร่วมกัน ฉะนั้นแม้พระสูตรนี้จะมีใช้พุทธพจน์โดยตรง แต่ก็สงเคราะห์เข้ากันได้ คือพระอุเทนแสดงตามพุทธพจน์ในกันทรกสูตรนั้น

๑๐.๖ เนื้อหาและสาระสำคัญในจังกีสสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

จังกีสสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อจังกิ* ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรคือ จังกิพราหมณ์ จังกิพราหมณ์เป็นผู้ปกครองหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อโอปาสาทะ หมู่บ้านนี้มีประชากรและสัตว์เลี้ยงมาก มีพืชพันธุ์ธัญญาหารและน้ำหย้าอุดมสมบูรณ์ เป็นพระราชทรัพย์ที่พระเจ้าปเสนทิโกศลพระราชทานปูนบำเหน็จให้เป็นพรหมไทยแก่จังกิพราหมณ์ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า *เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้*

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่จังกิพราหมณ์พร้อมด้วยคณะประทับอยู่ ณ ป่าไม้สาละชื่อเทววันทางทิศเหนือของหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อโอปาสาทะ แคว้นโกศล^{๓๗} เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทปรัชญาสาละ^{๓๘}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

จังกิพราหมณ์ปกครองบ้านพราหมณ์ชื่อโอปาสาทะซึ่งมีประชากรและสัตว์เลี้ยงมากมาย มีพืชพันธุ์ธัญญาหารและน้ำหย้าอุดมสมบูรณ์ เป็นพระราชทรัพย์ที่พระเจ้าปเสนทิโกศลพระราชทานปูนบำเหน็จให้เป็น

^{๓๗} ม.ม. (ปาลี) ๑๓/๔๒๒/๔๑๑., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๒/๕๓๐.

^{๓๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓*, หน้า ๑๐๐.

พรหมไทย^{๓๙} ได้ทราบข่าวการเสด็จมาของพระผู้มีพระภาคจึงรีบเข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับ แม้ถูกพราหมณ์ผู้มาจากต่างถิ่นคัดค้านว่าไม่สมควรไปเฝ้า ควรให้พระผู้มีพระภาคเสด็จมาหาเอง ก็ไม่ฟัง กลับโต้แย้งพราหมณ์เหล่านั้นว่า พระผู้มีพระภาคทรงมีคุณสมบัติยิ่งใหญ่ ทรงมีอริยศีล^{๔๐} มีศีลที่เป็นกุศล ทรงเป็นอาจารย์และปาจารย์ของหมู่ชนมากมาย^{๔๑} จึงสมควรไปเฝ้า จากนั้นจึงพร้อมด้วยคณะพราหมณ์หมู่ใหญ่เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ขณะกำลังสนทนากัน กापतिकมาณพซึ่งเป็นเด็กหนุ่มอายุ ๑๖ ปีได้พูดสอดขึ้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสห้าม ฝ่ายจึงก็พราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า กापतिकมาณพเป็นบุตรของผู้มีสกุล เป็นพหูสูต เป็นบัณฑิต เจรจาไพเราะ และสามารถจะเจรจาทันต่อกับพระผู้มีพระภาคได้ พระองค์จึงทรงอนุญาต กापतिकมาณพได้โอกาสจึงทูลถามปัญหาเป็นข้อ ๆ คือ

๑) พระผู้มีพระภาคทรงคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับบพทมนตร์โบราณของพราหมณ์ ซึ่งพราหมณ์ถือว่า นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง

๒) การปฏิบัติอย่างไรจึงจะเป็นการรักษาสัจจะ

๓) การปฏิบัติอย่างไรจึงจะเป็นการรู้สัจจะ

๔) การปฏิบัติอย่างไรจึงจะเป็นการบรรลุสัจจะ

๕) ธรรมที่ช่วยให้บรรลุสัจจะเป็นอย่างไร^{๔๒}

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาแต่ละข้อตามลำดับจนกาปतिकมาณพเสื่อมใส รับสารภาพว่าเมื่อก่อนตนเข้าใจว่าพวกสมณะไลน์เหล่านี้เป็นสามัญชน เกิดจากพระบาทของพระพรหม (วรรณะศูทร) ไม่รู้ทั่วถึงธรรม แต่พระผู้มีพระภาคได้ทำให้ตนเกิดความรัก ความเลื่อมใส และความเคารพในหมู่สมณะ กापतिकมาณพได้แสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะจนตลอดชีวิต^{๔๓}

^{๓๙} พรหมไทย หมายถึงสิ่งที่ให้แก่บุคคลผู้ประเสริฐ, รางวัลที่ประกอบด้วยอำนาจเต็มเหนือบ้านนั้น ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๔๒๒/๒๘๘.

^{๔๐} ศีล ในที่นี้หมายถึงปาริสุทธิศีล ๔ ประการ (คือ (๑) ปาติโมกขสังวรศีล (ความสำรวมในพระปาติโมกข์) (๒) อินทริยสังวรศีล (ความสำรวมอินทริย์ ๖) (๓) อาชีวะปาริสุทธิศีล (ความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ) (๔) ปัจจยสันนิสิตศีล (ศีลที่อาศัยการพิจารณาใช้สอยปัจจัย ๔) ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๔๒๕/๓๐๓.

^{๔๑} หมายความว่า ด้วยพระธรรมเทศนาครั้งเดียวของพระผู้มีพระภาค หมู่สัตว์จำนวน ๘๔,๐๐๐ เทวดา และมนุษย์นับประมาณไม่ได้ยอมตั้งมอมตธรรมคือมรรคและผล เพราะฉะนั้น จึงทรงเป็นอาจารย์ของหมู่สัตว์และทรงเป็นปาจารย์ของพระสาวกผู้ที่ทรงแนะนำได้ ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๔๒๕/๓๐๓.

^{๔๒} ม.ม. (ปาลี) ๑๓/๔๓๓/๔๒๐., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๓/๕๔๒.

^{๔๓} ม.ม. (ปาลี) ๑๓/๔๓๕/๔๒๓., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๕/๕๔๗.

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) พระสูตรนี้ชื่อจังกีสสูตร ตั้งตามชื่อจังกีพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้ปกครองหมู่บ้าน เนื้อหาสาระของพระสูตรน่าจะเป็นการสนทนาธรรมระหว่างพระผู้มีพระภาคกับจังกีพราหมณ์โดยเฉพาะ แต่กลับเป็นการสนทนาธรรมระหว่างพระผู้มีพระภาคกับมาณพหนุ่มชื่อว่ากาปतिकมาณพะ โดยจังกีพราหมณ์เป็นผู้ฟัง

๒) เนื้อหาของพระสูตรนี้นับว่ามีความไพเราะลึกซึ้งมาก ทั้ง ๆ ที่เป็นการโต้ตอบปัญหาเกี่ยวกับเด็กหนุ่ม แต่เนื่องจากเด็กหนุ่มคนนี้เป็นผู้มีความรู้ในคัมภีร์ต่าง ๆ อย่างแตกฉาน แม้แต่จังกีพราหมณ์ซึ่งเป็นพราหมณ์ผู้ใหญ่ก็ยกย่องว่าเป็นพหูสูต สามารถจะเจรจาโต้ตอบกับพระผู้มีพระภาคได้ ฉะนั้นการโต้ตอบปัญหาจึงเป็นการโต้ตอบอย่างมีเหตุผล

ก่อนที่จะโต้ตอบกัน พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามมิให้กาปतिकมาณพพูดสอดแทรกขึ้น แต่เมื่อจังกีพราหมณ์รับรองก็ทรงอนุญาตให้เด็กหนุ่มสนทนาได้ ความตรงนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่า ทรงห้ามตามมารยาท โดยทรงประสงค์ให้จังกีพราหมณ์ให้การรับรองก่อนว่า ยินดีให้มาณพนี้พูดแทนตนได้

๑๐.๗ เนื้อหาและสาระสำคัญในเอสுகารีสสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

เอสுகารีสสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อเอสுகาริ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่เอสுகาริพราหมณ์ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี^{๔๔} เพื่อทรงตอบปัญหา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวาสิกะ^{๔๕}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

เอสுகาริพราหมณ์เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคทูลถามข้อบัญญัติเกี่ยวกับการบำเรอ ๔ ประการของพวกพราหมณ์ คือ

- ๑) การบำเรอพราหมณ์ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทรควรบำเรอพราหมณ์
- ๒) การบำเรอกษัตริย์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร ควรบำเรอกษัตริย์
- ๓) การบำเรอแพศย์ แพศย์และศูทร ควรบำเรอแพศย์

^{๔๔} ม.ม. (ปาลี) ๑๓/๔๓๖/๔๒๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๖/๕๔๗.

^{๔๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๑๐๒.

๔) การบำเรอศูทร ศูทรเท่านั้นควรบำเรอศูทร^{๔๖}

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เป็นการบัญญัติเอาเองของพวกพราหมณ์ โดยที่ชาวโลกไม่ยอมรับ เหมือนการบังคับคนยากจนให้กินเนื้ออาบยาพิษแล้วบังคับให้จ่ายค่าเนื้อ พระองค์ทรงอธิบายว่า เมื่อบุคคลบำเรอสิ่งใด มีแต่ความชั่ว ไม่มีความดีเลย สิ่งนั้นไม่ควรบำเรอ เมื่อบำเรอสิ่งใด มีแต่ความดี ไม่มีความชั่ว สิ่งนั้นควรบำเรอ ทรงอธิบายต่อไปว่า บุคคลจะเป็นผู้ประเสริฐหรือเลวทราม ไม่ใช่เพราะเกิดในตระกูลสูง ผิวดรรมดี มีโภคะมาก แต่อยู่ที่ศรัทธา ศีล สุตะ (ความรู้) จาคะ (ความเสียสละ) และปัญญา เอสุการีพราหมณ์ทูลถาม ข้อบัญญัติเกี่ยวกับทรัพย์ ๔ อย่างของพราหมณ์ คือ

- ๑) ทรัพย์ของพราหมณ์ ได้แก่การเที่ยวหาอาหาร
- ๒) ทรัพย์ของกษัตริย์ ได้แก่แล่งธนู
- ๓) ทรัพย์ของแพศย์ ได้แก่สักรรรมและโครักขกรรม
- ๔) ทรัพย์ของศูทร^{๔๗} ได้แก่เคียวและไม้คาน

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เป็นการบัญญัติเอาเองของพวกพราหมณ์ โดยที่ชาวโลกไม่ยอมรับ เช่นกัน ทรงอธิบายต่อไปว่า พระองค์บัญญัติว่า ทรัพย์ของบุคคล คือโลกุตตรธรรมอันเป็นอริยะ เพราะไม่ว่า บุคคลจะเกิดในตระกูลกษัตริย์ ตระกูลพราหมณ์ ตระกูลแพศย์ หรือตระกูลศูทร ก็สามารถออกบวช เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์เป็นต้นได้เหมือนกัน เจริญเมตตาจิต อาบน้ำลอยละอองธูสได้เหมือนกัน เมื่อเอาไม้มาสีให้เกิดเป็นไฟ ก็เป็นไฟเหมือนกัน เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมจบ เอสุการีพราหมณ์ได้แสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะจนตลอดชีวิต^{๔๘}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) เรื่องการบำเรอคือการรับใช้กันทางสังคม ทรศณะของพวกพราหมณ์เห็นว่าทุกวรรณะควรทำหน้าที่รับใช้พราหมณ์ ส่วนทรศณะทางพุทธศาสนาเห็นว่า เมื่อรับใช้สิ่งใด ถ้ามีผลเป็นความชั่ว ไม่มีความดี สิ่งนั้นก็สมควรรับใช้ในทางตรงกันข้าม เมื่อรับใช้สิ่งใด ถ้ามีผลเป็นความดี ไม่มีความชั่ว สิ่งนั้นจึงควรรับใช้ ทั้งนี้โดยมิได้กำหนดตายตัวว่าวรรณะใดรับใช้วรรณะใด อนึ่ง การที่บุคคลจะเป็นคนดีหรือเลวก็มีใช่เพราะเกิดในตระกูลสูง ผิวดรรมดี มีโภคะมาก แต่จะเป็นคนดีหรือเลว ให้พิจารณาดูที่คุณธรรม คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา

๒) การบัญญัติเกี่ยวกับทรัพย์ (หน้าที่) ๔ ประการตามทรศณะของพวกพราหมณ์ ถือตามหน้าที่ที่กำหนดให้แต่ละวรรณะทำ ส่วนทรศณะทางพระพุทธศาสนาถือว่าทุกวรรณะควรทำหน้าที่เดียวกัน คือ ค้นหาโลกุตตรธรรม

^{๔๖} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๓๖/๔๒๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๓๖/๕๔๗.

^{๔๗} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๔๐/๔๒๗., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๔๐/๕๕๑.

^{๔๘} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๔๔/๔๓๑., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๔๔/๕๕๗.

๑๐.๘ เนื้อหาและสาระสำคัญในธัญยานิสุต

(๑) ชื่อและความหมาย

ธัญยานิสุต หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อธัญยานิ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรคือธัญยานิพราหมณ์ พราหมณ์ผู้นี้เป็นผู้รักษาประตูกรุงราชคฤห์ มีหน้าที่ในการจัดการรับ-ส่งธัญพืชเข้าสู่คลังหลวง แต่ประพฤติมิชอบ โดยการยกยอกธัญพืชจากพวกพราหมณ์และคหบดีเข้าสู่เรือนของตนเป็นจำนวนมาก แล้วแบ่งส่วนเล็กน้อยเข้าคลังหลวง (ฉ้อราษฎร์บังหลวง) เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตํ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระสารีบุตรแสดงแก่ธัญยานิพราหมณ์ที่โคนไม้แห่งหนึ่งใกล้ประตูกรุงราชคฤห์^{๔๙} เพื่อให้ธัญยานิพราหมณ์เลิกประพฤติอธรรม เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อุตถูปัตตติกะ^{๕๐}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระสารีบุตรเที่ยวจาริกไปในทักษิณาศิริชนบท ได้ถามถึงธัญยานิพราหมณ์อยู่ใกล้ประตูต้นทุลปาลี^{๕๑} ในกรุงราชคฤห์นั้น กับภิกษุรูปหนึ่ง เมื่อทราบว่าธัญยานิพราหมณ์เป็นผู้ประมาท อ่างพระราชชาติเย็บบังเอาผลประโยชน์จากพราหมณ์และคหบดี อ่างพราหมณ์และคหบดีเย็บบังเอาผลประโยชน์ของรัฐ พระเถระจึงได้ไปโปรดธัญยานิพราหมณ์ พระสารีบุตรได้ถามธัญยานิพราหมณ์ว่า เป็นผู้ไม่ประมาทอยู่หรือ (หมายถึงยังดำรงตนอยู่ในศีลธรรมเป็นปรกติอยู่หรือ) ธัญยานิพราหมณ์อ้างว่า ตนต้องประมาท (คือต้องละเมิดศีลธรรมบ้างเพื่อหาผลประโยชน์) เพราะต้องเลี้ยงดูมารดาบิดา บุตร ภรรยา ทาสกรรมกร คนรับใช้ มิตร สหาย ญาติสาโลหิต แขนก บุรพเพตชน ต้องทำการบวงสรวงแก่เทวดา ต้องสนองพระราชกรณียกิจ ต้องบำเรอกาย พระเถระจึงแสดงธรรมให้ฟังโดยชี้แจงให้เห็นว่า ผู้ประพฤติอธรรม^{๕๒} (ผิดศีล) ประพฤติมิชอบ โดยอ้างว่าต้องเลี้ยงดูมารดาบิดาเป็นต้น ไม่สามารถนำไปอ้างกับนายนิรยบาลเพื่อมิให้จุดคร่าลงนรกได้เลย

^{๔๙} ม.ม. (ปาลี) ๑๓/๔๔๕/๔๓๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๔๕/๕๕๗.

^{๕๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เล่มที่ ๑๓**, หน้า ๑๐๔.

^{๕๑} ประตูต้นทุลปาลีในที่นี้ หมายถึงประตูเล็กประตูหนึ่ง เพราะกรุงราชคฤห์มีประตูใหญ่ ๓๒ ประตูประตูเล็ก ๖๔ ประตู ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๔๔๕/๓๐๘.

^{๕๒} ประพฤติอธรรม หมายถึงประพฤติกกรรมคือความทุกข์ ๕ ประการ หรือกรรมคือความทุกข์ ๑๐ ประการ ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๔๔๗/๓๐๘.

พระเถระได้ถามธัญชานิพราหณ์ต่อไปว่า บุคคลผู้ประพฤติธรรม ประพฤติมิชอบ เพราะเหตุแห่งมารดาบิดาเป็นต้น กับบุคคลผู้ประพฤติธรรม^{๕๓} ประพฤติชอบ เพราะเหตุแห่งมารดาบิดาเป็นต้น ใครประเสริฐกว่ากัน เมื่อธัญชานิพราหณ์ตอบว่าประเภทหลังประเสริฐกว่า พระเถระจึงสรุปว่า การงานที่จะประกอบด้วยธรรมที่ทำให้สามารถเลี้ยงดูมารดาบิดาเป็นต้น โดยไม่ต้องทำบาปกรรม และเป็นการปฏิบัติที่เป็นบุญ ยังมีอยู่ หลังจากแสดงธรรมจบลง ธัญชานิพราหณ์ชื่นชมยินดี พระเถระจึงได้ลาไป

ต่อมาธัญชานิพราหณ์ป่วยหนัก ได้ใช้ให้คนไปนิมนต์พระสารีบุตรมาอนุเคราะห์ พระสารีบุตรได้มาแสดงธรรมให้ฟังโดยถามเปรียบเทียบกันในบรรดาทุกคติภูมิและสุคติภูมิว่าภูมิไหนดีกว่ากัน โดยเริ่มจากนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรตวิสัย มนุษย์ เทพชั้นจาตุมหาราช เทพชั้นดาวดึงส์ เทพชั้นยามา เทพชั้นดุสิต เทพชั้นนิมมานรดี เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี และพรหมโลก ธัญชานิพราหณ์ก็ตอบไปตามลำดับจนถึงที่สุดเห็นว่า พรหมโลกเป็นภูมิที่ประเสริฐที่สุด จากนั้นพระสารีบุตรจึงได้แสดงหนทางปฏิบัติอันจะให้เข้าถึงเข้าถึงพรหมโลก เมื่อพระสารีบุตรแสดงธรรมจบแล้วจากไปไม่นาน ธัญชานิพราหณ์ก็ตายไปบังเกิดในพรหมโลก^{๕๔}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกต คือ ทำไมพระเถระจึงไม่แสดงธรรมให้พราหณ์บรรลุมรรคผลนิพพาน แต่กลับแสดงเพียงเพื่อให้ไปเกิดในพรหมโลก ในเรื่องนี้พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสถามเหตุผลของพระเถระเช่นกัน พระเถระได้กราบทูลว่า เพราะพวกพราหณ์มักน้อมใจเพื่อไปเกิดในพรหมโลก จึงควรแสดงทางเพื่อให้ไปเกิดในพรหมโลก พระผู้มีพระภาคจึงตรัสรับรองว่า ธัญชานิพราหณ์ได้ไปเกิดในพรหมโลกแล้ว

๑๐.๙ เนื้อหาและสาระสำคัญในวาเสฏฐสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

วาเสฏฐสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยมาณพชื่อว่าเสฏฐะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร วาเสฏฐมาณพ เกิดในตระกูลของอติจจพราหณ์มหาศาลมีสมบัติ ๘๐ โกฏิ จบไตรเพท ได้ฟังพระสูตรนี้แล้วถึงไตรสรณคมน์ ต่อมาได้ฟังเทววิขุสูตร (ทีฆนิกาย สीलขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙) แล้วทูลขอบวชเป็นสามเณร และในอัครคัมภีร์สูตร (ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑) กล่าวถึงตอนกำลังอุปสมบทเป็น ภิกษุ^{๕๕} เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

^{๕๓} ประพฤติธรรม หมายถึงการกระทำกรรมและวาณิชยกรรมเป็นต้นที่ชอบธรรม ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๔๔๘/๓๐๘.

^{๕๔} ม.ม. (ปาลี) ๑๓/๔๕๓/๔๕๕., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๓/๕๗๒.

^{๕๕} ที.ม.อ. (ปาลี) ๑๑๑/๔๕.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระสูตรนี้เกิดขึ้นขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ราวป่าอิจฉานังคละ ใกล้หมู่บ้านชื่ออิจฉานังคละ^{๕๖} ขณะนั้นที่หมู่บ้านอิจฉานังคละมีพราหมณ์มหาศาลผู้มีชื่อเสียงมาพักอยู่หลายคน คือ จังกีพราหมณ์ ตารุกขพราหมณ์ โปกขรชาติพราหมณ์ ชานุสโสณิพราหมณ์ โตเทยยพราหมณ์^{๕๗} และพราหมณ์มหาศาลผู้มีชื่อเสียงคนอื่น ๆ อีกมาก ครั้งนั้นมาณพชื่อว่าเสฏฐมาณพผู้เป็นศิษย์ของโปกขรชาติพราหมณ์ กัษมาณพชื่อภารทวาชะศิษย์ของตารุกขพราหมณ์ ได้สนทนากันเรื่องเหตุที่ทำให้ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ แต่ตกลงกันไม่ได้ จึงเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาค พระองค์จึงทรงแสดงพระสูตรนี้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉา วลีกะ^{๕๘}

(๔) เนื้อหาและสาระสำคัญ

วาเสฏฐมาณพกับภารทวาชะมาณพสนทนากันเรื่องเหตุที่ทำให้ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ ภารทวาชะมาณพเห็นว่า บุคคลผู้มีชาติกำเนิดมาดีทั้ง ๒ ฝ่าย คือทั้งฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดา ถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดีตลอด ๗ ชั่วโมงบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านตำหนิได้เมื่ออ้างถึงชาติตระกูล จึงจะชื่อว่าเป็นพราหมณ์ ส่วนวาเสฏฐมาณพเห็นว่าผู้มีศีลและถึงพร้อมด้วยวัตรจึงจะชื่อว่าเป็นพราหมณ์ มาณพทั้งสองไม่สามารถจะตกลงกันได้จึงเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาค โดยวาเสฏฐมาณพเป็นผู้ทูลถามด้วยคำถามใจความว่า บุคคลจะชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดหรือเพราะกรรม^{๕๙}

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบเป็นคาถาเช่นเดียวกันมีใจความว่า ต้นไม้และสัตว์ต่าง ๆ เช่น แมลง สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์น้ำ แตกต่างกันไปตามกำเนิด แต่มนุษย์ไม่แตกต่างกันโดยกำเนิด คือ ผม ศีรษะ ใบหู นัยน์ตา ใบหน้า จมูกเป็นต้น ก็ไม่แตกต่างกัน การเรียกกันในหมู่มนุษย์เป็นการเรียกกันตามบัญญัติ มนุษย์จึงไม่ใช่เป็นพราหมณ์เพราะกำเนิด (ชาติตระกูล) แต่เป็นพราหมณ์เพราะกรรม ในตอนท้ายตรัสว่า บุคคลผู้ละได้ทั้งความยินดี^{๖๐} และความยินร้าย^{๖๑} มีตบะ ประพฤติพรหมจรรย์ มีสัญญาและทมะ^{๖๒} อันเป็นคุณธรรมสูงสุด

^{๕๖} ม.ม. (ปาลี) ๑๓/๔๕๔/๔๖๖., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๔/๕๗๒.

^{๕๗} จังกีพราหมณ์อยู่ที่หมู่บ้านโอปาสาทะ ตารุกขพราหมณ์อยู่ที่หมู่บ้านอิจฉานังคละ โปกขรชาติพราหมณ์อยู่ที่เมืองอูกักฐุระ ชานุสโสณิพราหมณ์อยู่ที่กรุงสรวดี โตเทยยพราหมณ์อยู่ที่หมู่บ้านตุทิ พราหมณ์ทั้ง ๕ เป็นพราหมณ์บุโรหิตของพระเจ้าเสนทิโกศล ที.สี.อ. (ปาลี) ๑/๕๑๙/๓๓๒๒, ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๔๕๔/๓๐๙.

^{๕๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๑๐๖.

^{๕๙} กรรม หมายถึงกุตลกรรมบถ ๑๐ ประการ ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๔๕๕/๓๑๐.

^{๖๐} ความยินดี หมายถึงความพอใจอย่างยิ่ง ความยินดี ความสงบเย็นในเสนาสนะที่สัจด์ หรือในสภาวะธรรมที่เป็นอกุศล เทียบกับบั้นยของความยินร้าย อภิ.วิ (ไทย) ๓๕/๙๒๖/๕๘๐.

^{๖๑} ความยินร้าย หมายถึงความไม่ยินดีอย่างยิ่ง ความกระสัน ความดิ้นรนในเสนาสนะที่สัจด์ หรือในสภาวะธรรมที่เป็นอกุศล อภิ.วิ (ไทย) ๓๕/๙๒๖/๕๘๐.

^{๖๒} ชื่อว่า ตบะ เพราะมีจุดตั้งเป็นตบะ ชื่อว่า พรหมจรรย์ เพราะงดเว้นจากเมถุนธรรม ชื่อว่า สัญญาเพราะมีศีล ชื่อว่า ทมะ เพราะฝึกอินทรีย์แล้ว ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๔๖๐/๓๑๗.

ของพรหม เราเรียกว่าเป็นพราหมณ์ แต่ถ้าบุคคลใดถึงพร้อมด้วยวิชา ๓ เป็นผู้สงบ สิ้นภพใหม่แล้ว บุคคลนั้นเป็นทั้งพรหมและท้าวสักกะ เมื่อทรงแสดงธรรมจบมาณทั้งสองกราบทูลยกย่องว่า ตรัสได้ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก แล้วแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะจนจนตลอดชีวิต^{๖๓}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่นำสังเกตนำศึกษา คือ

๑) พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสอธิบายเรื่องคุณสมบัติของพราหมณ์อย่างชัดเจน และทรงอธิบายอย่างพิสดาร คือ ทรงอธิบายตั้งแต่กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานชั้นต่ำ เช่น แมลง มด สัตว์ ๔ เท้า ทั้งขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์น้ำ และสัตว์ปีก จนมาถึงมนุษย์ ในประเด็นนี้ทรงสรุปว่า สัตว์มีความแตกต่างกันโดยกำเนิด ส่วนมนุษย์ไม่แตกต่างกันในเรื่องกำเนิดเลย แต่มาบัญญัติเรียกชื่อต่าง ๆ กันตามหน้าที่หรือการกระทำ เช่น อาศัยโครักขกรรมเลี้ยงชีพก็เรียกว่าชวานา อาศัยศิลปะเลี้ยงชีพก็เรียกว่าช่างศิลป์ จากนั้นได้ตรัสถึงคุณสมบัติอีกหลายประการของผู้เป็นพราหมณ์ ซึ่งในที่นี้หมายถึงพระชินาสพ พระองค์ตรัสสรุปอย่างประทับใจว่า นามและโคตรนั้นญาติพี่น้องใช้เรียกกันในเวลาเกิด เมื่อฝังใจนานเข้าและไม่รู้จริงจึงเข้าใจว่าคนเป็นพราหมณ์เพราะกำเนิด ซึ่งเป็นความเห็นผิด ความเห็นที่ถูกต้องคือคนเป็นพราหมณ์รวมทั้งเป็นอย่างอื่นเพราะกรรม นอกจากนั้นยังตรัสถึงคุณสมบัติที่ทำให้บุคคลมีคุณสมบัติสูงยิ่งกว่าพราหมณ์อีก นั่นคือถ้ามีวิชา ๓ เป็นผู้สงบ สิ้นภพใหม่แล้ว ก็เป็นทั้งพรหมและท้าวสักกะ

๒) พระสูตรที่กล่าวถึงวาเสฏฐมาณพและการทวามาณตามลำดับเหตุการณ์จากนี้ไปได้แก่ เตวิขชสูตร ที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ และอัครคณฺยสูตร ที่ฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑ ควรอ่านประกอบกันด้วย

๑๐.๑๐ เนื้อหาและสาระสำคัญในสุกฺกุสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

สุกฺกุสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยมาณพชื่อสุกะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรเริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สุกฺกมาณพขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี^{๖๔} เพื่อทรงตอบปัญหา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลี^{๖๕}

^{๖๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๖๑/๔๕๓., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๑/๕๘๓.

^{๖๔} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๖๒/๔๕๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๒/๕๘๓.

^{๖๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๑๐๙.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

สุกมาณพได้ทราบว่ารุกสาวัตถิ์ไม่ว่างจากพระอรหันต์ ต้องการจะเข้าไปสนทนาด้วย เมื่อได้รับคำแนะนำว่าควรเข้าไปสนทนากับพระผู้มีพระภาค จึงเข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับและได้ทูลถามปัญหาหลายข้อ คือ

๑) ปัญหาข้อที่ ๑ ทูลถามว่า ที่พวกพราหมณ์กล่าวว่า คุณหัสถ์เป็นผู้ทำกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ให้เกิดขึ้นได้ บรรพชิตไม่สามารถทำกุศลธรรมให้สำเร็จได้นั้น ทรงเห็นอย่างไร ทรงแยกตอบว่า ไม่ทรงสรรเสริญการปฏิบัติผิดไม่ว่าของคุณหัสถ์หรือบรรพชิต เพราะทั้งคุณหัสถ์และบรรพชิตถ้าปฏิบัติผิด ก็ไม่ทำกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ให้สำเร็จได้ แต่ทรงสรรเสริญการปฏิบัติถูก เพราะทำให้กุศลธรรมเกิดขึ้นได้

๒) ปัญหาข้อที่ ๒ ทูลถามว่า ที่พวกพราหมณ์กล่าวว่า ฐานะแห่งการทำงานของฆราวาสมีความต้องการมาก มีกิจมาก มีเรื่องมาก มีความเพียรมาก มีผลมาก ส่วนฐานะแห่งการทำงานของบรรพชิตมีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีเรื่องน้อย มีความเพียรน้อย และมีผลน้อยนั้น ทรงเห็นอย่างไร ทรงแยกตอบว่า ฐานะแห่งการทำงานที่มีความต้องการมากเป็นต้น อาจมีผลมากหรือน้อยก็ได้ เช่น การไถ (การทำนา) เมื่อวิบัติ ก็มีผลน้อย เมื่อถึงพร้อมก็มีผลมาก ฐานะแห่งการทำงานที่มีความต้องการน้อยเป็นต้นอาจมีผลมากหรือน้อยก็ได้ เช่น การค้าขาย เมื่อวิบัติก็มีผลน้อย เมื่อถึงพร้อมก็มีผลมาก ฐานะแห่งการทำงานของฆราวาสก็เหมือนการไถ ส่วนฐานะแห่งการทำงานของบรรพชิตก็เหมือนการค้าขาย

๓) ปัญหาข้อที่ ๓ ทูลถามว่า ธรรม ๕ ประการ คือ สัจจะ ตบะ พรหมจรรย์ การเรียนมนตร์ และการบริจาต ที่พวกพราหมณ์บัญญัติไว้เพื่อทำบุญ เพื่อทำกุศลธรรมให้เกิด ทรงเห็นอย่างไร ตรัสตอบโดยชักใช้ไล่เสียให้มาณพยอมรับว่า ไม่มีพราหมณ์แม้สักคนที่จะกล้ายืนยันว่าตนรู้แจ้งและยืนยันผลของธรรม ๕ ประการนี้ พวกพราหมณ์จึงเหมือนคนตาบอดเข้าแถวเกาะหลังกัน ต่างก็มองไม่เห็นกัน ในปัญหาข้อที่ ๓ นี้ สุกมาณพได้ฟังพระผู้มีพระภาคทรงเปรียบเทียบพวกพราหมณ์เหมือนคนตาบอด ก็โกรธ ไม่พอใจ จึงยกโปกขรสาติพราหมณ์ โอปัมณูโคตร ซึ่งมีชื่อเสียงขึ้นมาข่มขู่พระผู้มีพระภาคว่า โปกขรสาติพราหมณ์ยืนยันว่า ไม่มีมนุษย์ผู้รู้เห็นหรือมีญาณทัสสนะวิเศษ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พวกพราหมณ์พูดโดยพิจารณาบ้าง ไม่พิจารณาบ้าง รู้บ้าง ไม่รู้บ้าง จึงไม่มีประโยชน์ โปกขรสาติพราหมณ์ถูกนิรณังกัน ถูกกามคุณ ๕ ครอบงำ จึงไม่รู้ไม่เห็น ไม่มีญาณทัสสนะวิเศษ แล้วตรัสย้อนถามว่า ธรรม ๕ ประการนั้นมีมากในบรรพชิตหรือในคฤหัสถ์ เมื่อสุกมาณพทูลตอบว่ามีมากในบรรพชิต จึงตรัสว่า ธรรมเหล่านั้นเป็นเครื่องปรุงแต่งจิต อบรมจิตไม่ให้มีเวร ไม่ให้มีความเบียดเบียน

๔) ปัญหาข้อที่ ๔ ทูลถามถึงทางไปสู่พรหมโลกว่าเป็นอย่างไร ตรัสตอบว่า ได้แก่การเจริญเมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต และอุเบกขาจิตอย่างนี้แล้ว กรรมใดเป็นประมาณ ^{๖๖}ที่ภิกษุทำแล้ว กรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ ไม่คงอยู่ในกรรมอันเป็นรูปาวจรนั้น ^{๖๗}เหมือนคนแข็งแรงเป่าสังข์พองให้คนรู้ตลอดทิศทั้ง ๔ ได้โดยไม่ยากเลย เมื่อทรงแสดงจบลงสุกมาณพเลื่อมใสและแสดงตนเป็นอุบาสก ^{๖๘}แล้วทูลลากลับ ขณะนั้น ชาณุส

^{๖๖} เป็นประมาณในที่นี้ หมายถึงกรรมที่เป็นฝ่ายกามาวจร ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๗๐/๓๒๑.

^{๖๗} กรรมอันเป็นรูปาวจรนั้น ในที่นี้หมายถึงกรรมที่เป็นฝ่ายรูปาวจรและอรูปาวจร ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๗๐/๓๒๑.

^{๖๘} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๗๒/๔๖๔., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๗๒/๕๙๘.

ชาณฺโสโสนิพราหมณฺเห็นสุภมาณพจึงเข้าไปสนทนาด้วย เมื่อได้รับฟังคำสรรเสริญพระผู้มีพระภาคจากสุภมาณพ จึงประณมมือไปทางทิศที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่แล้วเปลี่ยนอุทานว่า เป็นลาภของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประทับอยู่ในแคว้นแคว้นของพระองค์

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) ชื่อของพระสูตร คือ **สุภสูตร** ตรงกับชื่อของพระสูตรที่ ๑๐ ในทีฆนิกาย สीलขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ แต่มีเนื้อหาต่างกัน นอกจากพระสูตร ๒ สูตรนี้แล้วยังมีพระสูตรอื่นอีกที่กล่าวถึงสุภมาณพคนเดียวกันนี้ คือ จูฬกัมมวิกังคสูตร ในมัชฌิมนิกาย อุปริปีณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ เมื่อพิจารณาตามเหตุการณ์ในพระสูตรแล้วเห็นว่า ทรงแสดงจูฬกัมมวิกังคสูตรก่อน ทรงแสดงพระสูตรนี้เป็นลำดับที่ ๒ และทรงแสดงสุภสูตรในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ เป็นลำดับสุดท้าย จึงควรศึกษาเปรียบเทียบกันทั้ง ๓ สูตร

๒) เนื้อหาของพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงผลของการดำเนินชีวิตแบบคฤหัสถ์กับบรรพชิตว่า อย่างไรจะมีผลมากกว่ากัน และอย่างไรจะมีคุณธรรมมากกว่ากัน พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้อย่างชัดเจนว่า การดำเนินชีวิตตามแบบบรรพชิตแม้จะมีการเตรียมการน้อย แต่ก็มีผลมากกว่า และก่อให้เกิดคุณธรรมมากกว่า

๓) ชาณฺโสโสนิพราหมณฺเป็นพราหมณมหาศาลผู้มีชื่อเสียงมีเกียรติยศคนหนึ่ง ในจำนวนพราหมณมหาศาลชาวโกศล ๕ คน ดังกล่าวมาแล้วในบทนำภยภราวสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปีณณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ ดังนั้นจึงรู้จักมักคุ้นกับสุภมาณพเป็นอย่างดี เพราะท่านเป็นสหายของโตเทยยพราหมณผู้เป็นพ่อของสุภมาณพ

๑๐.๑๑ เนื้อหาและสาระสำคัญในสังคารวสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

สังคารวสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยมาณพชื่อสังคารวะ* ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สังคารวมาณพขณะประทับอยู่ในสวนมะม่วงของพราหมณชาวบ้านโตเทยยะ ใกล้หมู่บ้านปัจจลภปะ แคว้นโกศล ที่หมู่บ้านปัจจลภปะ^{๒๙} มีนางพราหมณชื่อนันธุชานีอาศัยอยู่นางนันธุชานีพราหมณเป็นโสดาบันผู้เลื่อมใสในพระรัตนตรัย หากนางทำอะไรพลาดพลั้งก็จะอุทานออกมาเป็นนโม ๆ ๓ ครั้ง ครั้งหนึ่งสังคารวมาณพซึ่งเป็นผู้รู้จบไตรเพทพร้อมทั้งศาสตร์ต่าง ๆ ได้ยินเข้า จึงว่ากล่าว

^{๒๙} ม.ม. (ปาลี) ๑๓/๔๗๓/๔๖๖., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๗๓/๕๙๘.

นางพราหมณีว่า ไม่เป็นมงคลที่ไปกล่าวสรรเสริญสมณะหัวโล้น นางพราหมณีกล่าวว่า ถ้ามาณพได้รู้จักศีล และพระปัญญาของพระผู้มีพระภาคก็จะไม่ต่ำพระองค์เช่นนี้ สังคารวมาณพจึงกล่าวว่า ถ้าพระสมณะมาเมื่อไร ก็ให้บอก ต่อมาสังคารวมาณพทราบว่ามีพระภาคเสด็จมาถึง จึงเข้าไปสนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาค พระองค์จึงทรงแสดงพระสูตรนี้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลี^{๗๐}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

สังคารวมาณพทูลถามว่า มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งเป็นผู้มีบารมีขั้นสุดท้าย เพราะรู้อย่างในปัจจุบัน ปฏิญญาอาทิพรหมจรรย์^{๗๑} พระโคตมจัดอยู่ในจำพวกไหน พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นมีหลายจำพวกแตกต่างกัน คือ

- ๑) จำพวกที่ ๑ ปฏิญญาเพราะฟังตามกันมา เช่น พวกพราหมณ์ผู้รู้ไตรเพท
- ๒) จำพวกที่ ๒ ปฏิญญาเพราะความเชื่อ เช่น พวกนักตรรกะ นักอภิปรัชญา
- ๓) จำพวกที่ ๓ ปฏิญญาเพราะรู้ธรรมด้วยปัญญาในธรรมที่ไม่เคยฟังมาก่อน

ส่วนพระองค์จัดอยู่ในจำพวกที่ ๓ จากนั้นทรงเล่าประวัติของพระองค์ตั้งแต่ทรงออกมหาภิเนษกรมณ์บำเพ็ญเพียรจนถึงตรัสรู้ธรรม และทรงแสดงปฐมเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์ให้บรรลุธรรมตามพระองค์ได้สำเร็จ ในเรื่องที่ทรงเล่ามีการกล่าวถึงเทวดาอยู่หลายตอน ซึ่งสังคารวมาณพยอมรับว่า พระผู้มีพระภาคมีความเพียรไม่ย่อหย่อน มีความเพียรของสัตว์บุรุษ สมควรเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจริง แต่ยังไม่เข้าใจว่าที่ตรัสเล่าเรื่องเทวดานั้นตรัสเพราะทรงทราบหรือเพราะคล่องปาก จึงทูลถามว่า เทวดามีจริงหรือไม่ ตรัสตอบว่า ข้อที่ว่าเทวดานั้นรู้ได้โดยฐานะ เมื่อสังคารวมาณพกราบทูลว่า การตอบเช่นนั้นเป็นการกล่าวเท็จ จึงตรัสว่า ผู้รู้เท่านั้นที่จะรู้ได้ เพราะเรื่องเทวดาคือคำที่ชาวโลกสมมติกันด้วยคำศัพท์ชั้นสูง สังคารวมาณพกราบทูลชมเชยพระผู้มีพระภาคว่า ทรงแสดงธรรมได้ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก แล้วแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะจนจนตลอดชีวิต^{๗๒}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) ธัญยานีพราหมณีนับว่าเป็นคนหนึ่งที่เป็เหตุให้พราหมณ์หลายคนออกบวช มีเรื่องเล่าว่า นางเป็นภรรยาของพราหมณ์ภารทวาชโคตร วันหนึ่งภารทวาชพราหมณ์นิมนต์พวกพราหมณ์มารับสักการะ ขณะนางกำลังช่วยถวายเป็นเหตุให้เกิดปลั่งปลาตื้นไกล จึงอุทานออกมาเป็น นโม ๆ ยกย่องพระผู้มีพระภาค ภารทวาชพราหมณ์โกรธเคืองที่นางยกย่องพระผู้มีพระภาคต่อหน้าพราหมณ์ทำให้ตนเสียหน้า จึงเข้าไปต่ำพระผู้มีพระภาค เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรมให้ฟังก็กลับใจออกบวชกับพระองค์จนได้บรรลุอรหัตผล

^{๗๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓, หน้า ๑๑๒.

^{๗๑} อาทิพรหมจรรย์ หมายถึงหลักเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๗๔/๓๒๔.

^{๗๒} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๘๖/๔๘๐., ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๘๖/๕๑๔.

น้องชายของพราหมณ์ ๒ คน คือ สุนทริกถาวชพราหมณ์ และปิงคถาวชพราหมณ์ ทราบว่าพี่ชายไปบวชกับพระผู้มีพระภาค ก็เข้าไปตำพระองค์ด้วยคำพูดเดียวกัน แล้วก็กลับใจไปบวชกับพระองค์อีก^{๗๓} สังคารวมาณพคนนี้เป็นน้องชายคนสุดท้ายของพราหมณ์เหล่านั้น เขามีความโกรธอยู่แล้วที่พี่ชายออกบวช พอได้ยินนางธัญชานีพราหมณีกล่าวสรรเสริญพระผู้มีพระภาคอีกจึงโกรธมาก แต่ในที่สุดก็ได้แสดงตนเป็นอุบาสกเช่นกัน

๒) ปัญหาเรื่องเทวดาเป็นเรื่องที่พวกพราหมณ์รู้อยู่แล้ว สังคารวมาณพเองก็รู้เรื่องเทวดาเป็นอย่างดี แต่กลับทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า เทวดามีจริงหรือไม่ จึงเป็นการถามลงภูมิ มิได้หวังคำตอบ แต่หวังจะเล่นแง่ในทางศัพท์แสงทับถมพระองค์ พระองค์จึงตรัสในลักษณะเล่นคำเหมือนกัน คือตรัสว่า รู้ได้โดยฐานะ ทรงขยายความชนิดหนึ่งว่า “ผู้รู้เท่านั้นที่จะรู้ได้” คำตอบนี้ทำให้มาณพซึ่งถือตัวว่าเป็น “ผู้รู้” คนหนึ่งยอมรับพระองค์ทันที

๓) ชื่อพระสูตรนี้ตรงกับสังคารวสูตร ในอุปาสกวรรค พราหมณ์สังยุต สังยุตตนิกาย สคาถวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๕ แต่มีเนื้อหาต่างกัน คือในที่นั้นแสดงเรื่องสังคารวพราหมณ์มีความเห็นวาทสามารถชำระได้ด้วยคาราบาน้ำ

เมื่อมองภาพรวมของพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ นี้ จะพบว่า พระสูตรแต่ละสูตรมีความสมบูรณ์ในตัวเอง คือ มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด เช่นเดียวกับพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ เนื้อหาสาระของพระสูตรทั้งหมดมีขนาดปานกลาง ประมวลหลักคำสอนที่เกี่ยวกับบุคคล ๕ จำพวก คือ คหบดี ภิกษุ ปริพาชก พระราชา และพราหมณ์ หลักคำสอนเหล่านั้น เช่น หลักการพูด ในอภยราชกุมารสูตร หลักการปฏิบัติไม่ผิด ในอปณณกสูตร หลักการเลือกนับถือลัทธิต่าง ๆ ในสันตทสูตร หลักการทำหน้าที่ในเอสุการีสูตร หลักการเข้าถึงพรหมโลก ในธัญชานีสสูตรและวาเสฏฐสูตร และหลักการบรรลอรุทผลในกัฎฐาครีสูตร ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นผู้ครองเรือน นักปกครอง หรือนักบวช เมื่อได้ศึกษาพระไตรปิฎกเล่มนี้แล้ว ย่อมจะได้รับประโยชน์สูงสุดอย่างแน่นอน

๑๐.๑๒. สรุปท้ายบท

ในพราหมณวรรค มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัลลีสวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓ เป็นวรรคที่ ๕ มีทั้งหมด ๑๐ สูตรคือ

๑. พรหมายสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อพรหมายุ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พรหมายุพราหมณ์ขณะประทับอยู่ที่สวนมะม่วงของพระเจ้ามณฑเวหะ เขตกรุงมิถิลา แคว้นวิเทหะ เพื่อทรงตอบปัญหาของพราหมณ์เรื่องลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ

๒. เสลสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อเสละ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่เสลพราหมณ์ขณะประทับอยู่ที่อาปนนิคม แคว้นอังคตตราปะ เพื่อทรงตอบปัญหาเรื่องการบูชาไฟเป็นการบูชาอัญญันประเสริฐเป็นต้น

^{๗๓} ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๔๗๓/๓๒๒-๓๒๓.

๓. อัสนายนสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยมาณพชื่ออัสนายน พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่อัสนายนมาณพซึ่งรับอาสาพกวพราหมณ์ ๕๐๐ คน เข้าไปได้ว่าทะกับพระองค์ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี

๔. โฆฏมุขสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อโฆฏมุข พระอุเทนแสดงบุคคล ๔ จำพวกที่มีอยู่ในโลกแก่โฆฏมุขพราหมณ์ซึ่งเข้าไปสนทนาธรรม ณ เขมียัมพวัน เขตกรุงพาราณสี

๕. จังกีสสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อจังกี พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่จังกีพราหมณ์พร้อมด้วยคณะขณะประทับอยู่ ณ ป่าไม้สาละชื่อเทววัน ทางทิศเหนือของหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อโอปาสาทหะ แคว้นโกศล

๖. เอสுகารีสสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อเอสுகารี พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่เอสுகารีพราหมณ์ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อทรงตอบปัญหาข้อบัญญัติเกี่ยวกับการบำเรอ ๔ ประการของพวกวพราหมณ์

๗. ธัญยานิสสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อธัญยานิ พระสารีบุตรแสดงแก่ธัญยานิพราหมณ์ที่โคนไม้แห่งหนึ่งใกล้ประตูกรุงราชคฤห์ เพื่อให้ธัญยานิพราหมณ์เลิกประพฤติอธรรม

๘. วาเสฏฐสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยมาณพชื่อวาเสฏฐ พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ราวป่าอิจฉานังคละใกล้หมู่บ้านชื่ออิจฉานังคละ มาณพชื่อวาเสฏฐผู้เป็นศิษย์ของโปกขรชาติพราหมณ์ กับมาณพชื่อภารทวาชะศิษย์ของตารุกขพราหมณ์ ได้สนทนากันเรื่องเหตุที่ทำให้ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ แต่ตกลงกันไม่ได้ จึงเข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาค พระองค์จึงทรงแสดงพระสูตรนี้

๙. สุภสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยมาณพชื่อสุภะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สุภมาณพ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อทรงตอบปัญหา ๔ ข้อ

๑๐. สังคารวสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยมาณพชื่อสังคารวะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สังคารวมาณพ ขณะประทับอยู่ในสวนมะม่วงของพราหมณ์ชาวบ้านโตทยะใกล้หมู่บ้านปัจฉลภักปะ แคว้นโกศล เพื่อทรงตอบปัญหาเรื่องสมณพราหมณ์ที่ปฏิญญาว่าตนเป็นผู้รู้ยิ่ง และปัญหาเรื่องเทวดามีจริงหรือไม่

๑๐.๑๓. คำถามประจำบทที่ ๑๐

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์ พราหมณวรรค พอสังเขป เช่น อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่พระสูตร อะไรบ้าง และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายพระมาตุสูตรเป็นต้น โดยสังเขป ตามหัวข้อดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓. หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตร

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก์ พราหมณวรรคโดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในจังกีสสูตร ๒. หลักธรรมในธัญยานิสสูตร ๓. หลักธรรมในวาเสฏฐสูตร ๔. หลักธรรมในสังคารวสูตรเป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๑๐.๑๔ เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร. พิมพ์ครั้งที่

๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.

โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. พระไตรปิฎกภาษาไทย

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรต้นตปิฎก เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). ศัพท์วิเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐฎกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสโส. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. คำบรรยายในพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

บทที่ ๑๑

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในเทวทหรรค มัชฌิมนิกาย อุนิปปินนสาถ์

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔

แผนการสอนประจำบทที่ ๑๑

รายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี

(Majjhimanikaya Pali)

บทที่ ๑๑ พระสูตรและสาระสำคัญในเทวทหวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔

หัวข้อย่อ

๑. ความนำ
๒. เนื้อหาสาระสำคัญในเทวทหสูตร
๓. เนื้อหาสาระสำคัญในปัญจัตตยสูตร
๔. เนื้อหาสาระสำคัญในกินติสูตร
๕. เนื้อหาสาระสำคัญสามคามสูตร
๖. เนื้อหาสาระสำคัญในสุนัขขัตตสูตร
๗. เนื้อหาสาระสำคัญในอาเนญขสัปปายสูตร
๘. เนื้อหาสาระสำคัญในคณกโมคคัลลานสูตร
๙. เนื้อหาสาระสำคัญในโคปกโมคคัลลานสูตร
๑๐. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาปุณณมสูตร
๑๑. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬปุณณมสูตร
๑๒. สรุปท้ายบท
๑๓. คำถามประจำบทที่ ๑๑
๑๔. เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในเทวทหวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบายชื่อเรื่อง เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรเทวทหวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในเทวทหวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จำนวน ๑๐ สูตรที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

กิจกรรมระหว่างเรียน

๑. ผู้เรียนศึกษาเอกสารคำสอนจากบทที่ ๑๑
๒. อาจารย์ผู้สอนบรรยายตามเนื้อหาที่กำหนด
๓. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม
๔. อาจารย์ผู้สอนสรุปเนื้อหาประจำบท
๕. ผู้เรียนตอบคำถามประจำบทเพื่อการประเมินผลในวันนั้น

สื่อการสอน

๑. เอกสารคำสอนประจำรายวิชา
๒. เอกสารคำสอนประจำบทที่ ๑๑
๓. สื่อพาวเวอร์พอยท์ประจำบท
๔. สื่ออื่น ๆ ถ้ามี

การประเมินผล

๑. ประเมินจากการสนใจขณะศึกษาของผู้เรียน
๒. การซักถามของผู้เรียน
๓. สอบกลางภาค
๔. สอบปลายภาค

บทที่ ๑๑

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในเทวทหวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔

๑๑.๑ ความนำ

มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ คือพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ มีอักษรย่อว่า ม.อุ. (บาลี) หรือ ม.อ. (ไทย) เป็นคัมภีร์สุดท้ายในจำนวน ๓ คัมภีร์ มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ มีพระสูตรทั้งหมด ๕๒ สูตร แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคที่ ๑ เรียกว่าเทวทหวรรค มีความหมายว่า วรรคที่ว่าด้วยเทวทหนคร นำด้วยเทวทหสูตร^๑ ในเทวทหวรรคมี ๑๐ สูตร คือ

๑. เทวทหสูตร	๒. ปัญจัตตยสูตร
๓. กินติสูตร	๔. สามคามสูตร
๕. สุนักขัตตสูตร	๖. อาเนญชส์ปายสูตร
๗. คณกโมคคัลลานสูตร	๘. โคปกโมคคัลลานสูตร
๙. มหาปุณณมสูตร	๑๐. จุฬปุณณมสูตร ^๒

คำว่า **เทวทหวรรค** แยกเป็น **เทว+ทห+วรรค**

คำว่า **เทว** มีวิเคราะห์ว่า ทิพฺพนฺติ ปญฺจหิ กามคฺเชนฺน อตฺตโน วา อิทธิยาติ **เทวา** ผู้รู้เรื่องหรือผู้เพเลิดเพลินด้วยกามคุณ ๕ หรือด้วยฤทธิ์ของตน (ทิว-ธาตุในความหมายว่า เล่น สนุก เพเลิดเพลิน อ- ปัจจัย พฤทธิ อี เป็น เอ)^๓

คำว่า **ทห** มีวิเคราะห์ว่า อุทฺกํ ทธาตฺติ **ทโ** แหล่งที่ซึ่งน้ำไว้ คือสระ (ทธ-ธาตุในความหมายทรงไว้ อ- ปัจจัย แปลง ธ เป็น ท)^๔

เทว+ทห = เทวทห แปลว่า **สระน้ำเทวดา** หมายถึงสระโบกขรณีของพระราชา (เป็นชื่อนิคม)

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๒๓.

^๒ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๙๗.

^๓ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๔๓๗.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๗.

คำว่า **วรรค** หรือ **วคค** มีวิเคราะห์ว่า วขติ สมุหตฺถํ คจฺจตฺติ **วคโค** *หมู่ที่ถึงการรวมกัน* (วข-ธาตุในความหมายว่าถึง ณ-ปัจจัย แปลง ชช เป็น คค)^๕

คำว่า **เทวทหวรรค** แปลความว่า *หมวดว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่เทวทหนิคม* ชื่อวรรคตั้งตามชื่อพระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร^๖ แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๑๑.๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในเทวทหสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

เทวทหสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่เทวทหนิคม* ซึ่งนี้ตั้งตามชื่อสถานที่ที่ทรงแสดงพระสูตรนี้คือเทวทหนิคม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เทวทหนคร เป็นชื่อเมืองหลวงของเจ้าศากยสะสายโกลิยะ เช่น พระนางมหายาयाพระพุทธรมาดา และพระนางมหาปชาบดีโคตมี พระน้านางของพระผู้มีพระภาค สนวนลุมพินีวันอยู่ในเมืองนี้ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวเม สุตฺ** *ข้าพเจ้า*^๗ *ได้สดับมาอย่างนี้*

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ เทวทหนิคม แคว้นสักกะ^๘ โดยทรงประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาเปรียบเทียบว่า ความเพียรตามหลักคำสอนของพวกนิครนถ์ที่เรียกว่า การบำเพ็ญตบะกับความเพียรตามหลักคำสอนของพระองค์มีผลแตกต่างกันอย่างไร เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^๙

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า พวกนิครนถ์ทั้งหลาย^{๑๐} เป็นผู้มีความวาทะอย่างนี้ว่า ทุกข์ทั้งหมดนั้นมีสาเหตุมาจากกรรมเก่า กรรมเก่าจะสิ้นสุดลงได้ก็เพราะ

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๓.

^๖ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, *คำบรรยายในพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕.

^๗ ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์

^๘ ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑/๑., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑/๑.

^๙ โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๙.

^{๑๐} นิครนถ์ทั้งหลาย หมายถึงนักบวชนอกพุทธศาสนาพวกหนึ่งมีนิครนถ์ นาฏบุตร เป็นเจ้าลัทธิ ที.สี. (ไทย) ๙/๑๗๖/๕๘-๕๙) นักบวชเหล่านี้เรียกตัวเองว่านิครนถ์ เพราะปฏิญาณตนว่า เป็นผู้ไม่มีกิเลสเครื่องผูกพันไว้ในวัฏสงสาร ม.อ. (บาลี) ๒/๓๑๒/๑๔๑, ม.อ. (ไทย) ๒/๓๑๒/๒๑๒) นักบวชเหล่านี้เมื่อเจ้าลัทธิตายแล้วก็แตกเป็น ๒ พวก ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๑/๒๔๙, ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๑๖๔/๑๐๘, ม.อ. (บาลี) ๓/๔๑/๒๒.

- ๑) การบำเพ็ญตบะ
- ๒) การไม่ทำกรรมใหม่เพิ่มเติม

เมื่อกรรมเก่าสิ้นไป ทุกข์จึงสิ้นไป เพราะทุกข์สิ้นไป เวทนาจึงสิ้นไป เพราะเวทนาสิ้นไป ทุกข์ทั้งปวงจึงจะสลายไป ตรัสเล่าว่า พระองค์เคยเสด็จเข้าไปหาพวกนิครนถ์และทรงซักถามปัญหาต่าง ๆ มีใจความ คือ

๑) ตรัสถามว่า พวกนิครนถ์รู้หรือไม่ว่า เราเคยเกิดมาแล้วในชาติก่อน เคยทำกรรมชั่วอย่างนั้นอย่างนี้ไว้แล้ว มีทุกข์เท่านั้นเท่านั้น ในจำนวนนั้นทุกข์เท่านั้นจะได้แล้ว ทุกข์เท่านั้นจะต้องลระต่อไป พวกนิครนถ์ไม่สามารถบอกได้อย่างสมเหตุสมผล ได้แต่อ้างศาสดาของตน

๒) ตรัสถามว่า การบำเพ็ญตบะอย่างแรงกล้าตามคำสอนของนิครนถ์ทำให้เกิดสุขหรือให้เกิดทุกข์ พวกเขายอมรับว่าทำให้เกิดทุกข์จริง

๓) ตรัสถามว่า พวกนิครนถ์สามารถใช้ความบากบั่นเพียรพยายามเปลี่ยนแปลงผลกรรมได้หรือไม่ เช่นว่ากรรมใดให้ผลในชาตินี้^{๑๑} ขอกกรรมนั้นจงเปลี่ยนไปให้ผลในชาติหน้า และการบำเพ็ญตบะเปลี่ยนแปลงผลกรรมได้หรือไม่ พวกนิครนถ์ตอบว่าเปลี่ยนแปลงไม่ได้

ทรงสรุปว่า ความเพียรตามลัทธินิครนถ์ไม่มีผล และจะได้รับแต่การตำหนิถึง ๑๐ ประการ จากนั้นทรงแสดงผลแห่งความเพียรตามหลักคำสอนของพระองค์ว่า

๑) ไม่ทำตนให้เป็นทุกข์ ไม่สละความสุขที่เกิดขึ้นโดยธรรม ไม่หมกมุ่นในความสุขนั้น รู้จักเหตุแห่งทุกข์ เมื่อบำเพ็ญเพียรและเจริญอุเบกขาจนคลายกำหนด ความทุกข์ก็จะสลายไป เหมือนชายหนุ่มหลงรักหญิงสาวก็เป็นทุกข์เพราะเห็นหญิงสาวนั้นคุยกับชายอื่น เมื่อเลิกรักก็ไม่ทุกข์

๒) ถ้าทำตนให้ลำบากแล้ว อกุศลธรรมเสื่อมไปกุศลธรรมเจริญขึ้น ก็สมควรทำตนให้ลำบากได้ เพื่อต่อไปจะได้ไม่ต้องลำบากอีก เหมือนช่างครลนลูกศรจนตรง ต่อไปก็ไม่ต้องลนอีก

๓) ผู้พึงธรรมของพระองค์แล้วมีศรัทธา ไม่นำตนซึ่งไม่มีทุกข์เข้าไปรับทุกข์ ไม่สละสุขที่เกิดขึ้นโดยธรรม^{๑๒} ไม่เป็นผู้หมกมุ่นในสุขนั้น รู้ชัดอย่างนี้ว่า การอยู่ครองเรือนเป็นความลำบาก เป็นทางมา

^{๑๑} กรรมใดให้ผลในชาตินี้ หมายถึงทิวฐธรรมเวทนิยกรรม คือกรรมที่ให้ผลในชาติปัจจุบัน จะเป็นกรรมดี หรือกรรมชั้วก็ตาม ถ้ากระทำในขณะที่ขณะจิตดวงแรก ในบรรดาขวนจิตทั้ง ๗ แห่งขวนวิธิหนึ่ง ๆ ได้แก่ปฐมขวนเจตนา กรรมนี้ให้ผลเฉพาะในชาตินี้เท่านั้น ถ้าไม่มีโอกาสให้ผลในชาตินี้ จะกลายเป็นอโหสิกรรมเหตุที่ให้ผลได้เฉพาะในชาตินี้ เพราะเป็นเจตนาที่ประกอบกับขวนะดวงแรก ยังไม่ถูกกรรมอื่น ๆ ครอบงำเพิ่งเริ่มต้นการปรุงแต่ง จึงมีกำลังแรงแต่ให้ผลเฉพาะในชาตินี้เท่านั้น ไม่ให้ผลในชาติหน้า คือ ถ้าทำกรรมนี้ในปฐมวัย กรรมนี้จะให้ผลในปฐมวัย มัชฌิมวัย หรือในปัจฉิมวัย ถ้าทำในมัชฌิมวัย กรรมนี้จะให้ผลในมัชฌิมวัย หรือในปัจฉิมวัย ถ้าทำในปัจฉิมวัย กรรมนี้จะให้ผลในปัจฉิมวัยนั่นเอง ทั้งนี้เพราะขาดอาเสวนปัจจย ทิวฐธรรมเวทนิยกรรมนี้จึงจัดว่ามีผลเพียงเล็กน้อย เปรียบเหมือนนายพรานพอเห็นเนื้อก็หยิบธนูยิงไปทันที ถ้าถูกเนื้อก็ล้มลงในที่นั้น ถ้าไม่ถูก เนื้อก็รอดไปได้ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๗/๓, อง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๔/๑๑๗, วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๖๘๕/๒๖๖, วิสุทธิ.ฎีกา (บาลี) ๒/๖๘๕/๔๑๕.

^{๑๒} สุขที่เกิดขึ้นโดยธรรม หมายถึงความสุขที่เกิดจากปัจจย ๔ คือ (๑) อาหารบิณฑบาต (๒) เครื่องนุ่งห่ม (๓) ที่อยู่อาศัย (๔) ยารักษาโรค ที่เกิดขึ้นจากสงฆ์ หรือจากคณะ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๐/๗.

แห่งความสกปรก ยากที่จะปฏิบัติขัดเกลตาตนเองให้สะอาด จึงออกบวชบำเพ็ญเพียรตามหลักคำสอน คือถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพ^{๑๓} มีความสำรวม มีศีล ก็จะได้รับผลแห่งความเพียร ได้แก่ ฌาน ๔ และวิชชา ๓

ทรงสรุปว่า หลักคำสอนของพระองค์มีผลเช่นนี้จึงได้รับการสรรเสริญถึง ๑๐ ประการ ซึ่งตรงกันข้ามกับการตำหนิ ๑๐ ประการ^{๑๔}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) ลัทธินิครนถ์หรือที่รู้จักในปัจจุบันว่าศาสนาเซนนั้นมีหลักความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมคล้ายกับพระพุทธศาสนา คือต่างก็เป็นกรรมวาที เชื่อว่าความสุข ความทุกข์ ความดี ความชั่ว เป็นผลแห่งกรรมที่ตัวเองกระทำ คือกรรมของตนลิขิตขึ้นเอง ไม่ใช่พรหมหรือพระเป็นเจ้าของลิขิตให้ ศาสนาเซนและพระพุทธศาสนาจึงจัดอยู่ในพวก อเทวนิยม (atheism)

๒) พระสูตรนี้ชี้ให้เห็นว่า กรรมวาทีแบบนิครนถ์ต่างกับกรรมวาทีแบบพุทธในประเด็นสำคัญคือ

๑. ลัทธินิครนถ์เชื่อกฎแห่งกรรมแบบสัสตทิกฎฐิว่า กรรมเก่าทุกอย่างต้องให้ผลแน่นอนไม่มีข้อยกเว้น พระพุทธศาสนาเชื่อกฎแห่งกรรมแบบมัชฌิมาปฏิปทา (สัมมาทิฎฐิ) ว่า กรรมเก่าบางอย่างอาจถูกหักล้างด้วยผลแห่งกรรมปัจจุบันที่มีอำนาจเหนือกว่า เช่นอำนาจแห่งอริยมรรคหรืออรหัตตมรรคของพระองค์คุณิมาล สามารถหักล้างกรรมเก่าคือการฆ่าคนจำนวนมากก่อนบวช ส่งผลให้ท่านบรรลุอรหัตตผลได้ กรรมเหล่านั้นจึงจัดเป็นอโหสิกรรม คือกรรมที่เลิกให้ผล

๒. ลัทธินิครนถ์ถือว่า คนเราจะหมดทุกข์ได้ก็โดยการบำเพ็ญเพียรอย่างแรงกล้าที่เรียกว่าตบะหรือการทรมานตน และการไม่ทำกรรมใหม่เพิ่มเติม พระพุทธศาสนาถือว่าการบำเพ็ญเพียรแบบทำตบะเป็นการสร้างทุกข์ ต้องเจริญวิปัสสนาให้รู้แจ้งทุกข์ จึงหมดทุกข์ทั้งปวงได้

พระสูตรนี้จึงถือเป็นแม่บทสำหรับใช้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างกรรมวาทีแบบนิครนถ์กับแบบพุทธ

---

^{๑๓} สิกขาในที่นี้ หมายถึงอธิศีลสิกขาของภิกษุทั้งหลาย สาชีพ หมายถึงสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกัน ผู้ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความประพฤติเสมอกัน ม.มุ.อ. (ปาลี) ๒/๒๙๒/๑๑๓, อัง.จตุกก.อ. (ปาลี) ๒/๑๔๘/๔๒๒.

^{๑๔} ม.อ. (ปาลี) ๑๔/๒๐/๑๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๐/๒๘.

๑๑.๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในปัญจัตตยสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ปัญจัตตยสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยความเห็นผิด ๕ ลัทธิ ๓ หมวด ขึ้นนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คำว่า ความเห็นผิด ๕ ลัทธิ ๓ หมวด หมายถึงความเห็นที่เกิดจากการกำหนดชั้นรสนอนาคต (อปรรันตกับปิกทิกฺขุ) ๕ ลัทธิ คือ (๑) สัณฺญีวาทะ (๒) อสัณฺญีวาทะ (๓) เนวสัณฺญีนาสัณฺญีวาทะ (๔) อุกฺเขทวาทะ (๕) ทิกฺขุธัมมนิพพานวาทะ ลัทธิทั้ง ๕ นี้ย่อลงได้ ๓ หมวด คือ (๑) อัตถิกวาทะ หรือสัสสวาทะ (๒) อุกฺเขทวาทะ (๓) ทิกฺขุธัมมนิพพานวาทะ ทั้งหมดนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งและส่วนเบื้องต้นของพระสูตรนี้ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ขัปปเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๑๕} โดยทรงประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นทราบความเห็นผิดของสมณพราหมณ์ในสมัยนั้น พร้อมทั้งทรงวิเคราะห้และวิจารณ์เปรียบเทียบให้เข้าใจ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๑๖}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มีสมณพราหมณ์ ๕ พวกกำหนดชั้นรสนอนาคต (อปรรันตกับปิกะ) แสดงวาทะประกาศลัทธิของตน ๆ คือ

๑. พวกที่ ๑ ประกาศว่า “อัตตาที่มีสัญญา ยั่งยืนหลังจากตายแล้ว”^{๑๗}
๒. พวกที่ ๒ ประกาศว่า “อัตตาที่ไม่มีสัญญา ยั่งยืนหลังจากตายแล้ว”^{๑๘}
๓. พวกที่ ๓ ประกาศว่า “อัตตาที่มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ยั่งยืนหลังจากตายแล้ว”^{๑๙}

^{๑๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๑/๑๘., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๑/๒๘.

^{๑๖} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๑๒.

^{๑๗} ทิกฺขุณีนี้เรียกว่า สัณฺญีวาทะ (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญา) มี ๑๖ ลัทธิ ที.สี. (ไทย) ๙/๗๕-๗๖/๓๐-๓๒.

^{๑๘} ทิกฺขุณีนี้เรียกว่า อสัณฺญีวาทะ (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อัตตาไม่มีสัญญา) มี ๘ ลัทธิ ที.สี. (ไทย) ๙/๗๘-๗๙/๓๒-๓๓.

^{๑๙} ทิกฺขุณีนี้เรียกว่า เนวสัณฺญีนาสัณฺญีวาทะ (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อัตตามีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่) มี ๘ ลัทธิ ที.สี. (ไทย) ๙/๘๑-๘๒/๓๓-๓๔.

๔. พวกที่ ๔ ประกาศว่า “อตตาทิมืออยู่ขาดสูญ” ^{๒๐}

๕. พวกที่ ๕ ประกาศว่า “มีนิพพานในปัจจุบัน” ^{๒๑}

ทั้ง ๕ ลัทธินี้ย่อลงเป็น ๓ ลัทธิ หรือ ๓ หมวด ก็ได้ คือ

๑. ลัทธิที่ ๑-๓ ย่อลงเป็นลัทธิเดียว คือลัทธิที่บัญญัติว่า “อตตาทิมืออยู่ ยั่งยืนหลังจากตายแล้ว”

๒. ลัทธิที่ ๔ คือลัทธิที่บัญญัติว่า “อตตาทิมืออยู่ขาดสูญ”

๓. ลัทธิที่ ๕ คือลัทธิที่บัญญัติว่า “มีนิพพานในปัจจุบัน”

ลัทธิทั้ง ๓ หมวดนี้สามารถขยายออกเป็น ๕ ลัทธิได้

๒) ภาคนิทเทส ต่อไปทรงจำแนกลัทธิที่ ๑-๔ ข้างต้นให้กว้างขวางยิ่งขึ้น (ตามที่ตรัสไว้ในพรหมชาลสูตร ที่ขนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙) พร้อมทั้งทรงวิเคราะห์ให้ภิกษุทั้งหลายเห็น สรุปความได้คือ

๑. ทรงจำแนกลัทธิสัณญิวาทะ (ลัทธิที่ ๑ ข้างต้น) ออกเป็น ๘ ลัทธิ (ในจำนวนทั้งหมด ๑๖ ลัทธิ)

๒. ทรงจำแนกลัทธิอัสสัณญิวาทะ (ลัทธิที่ ๒ ข้างต้น) ออกเป็น ๔ ลัทธิ (ในจำนวนทั้งหมด ๘ ลัทธิ) ว่าเป็นลัทธิที่คัดค้านลัทธิสัณญิวาทะ

๓. ทรงจำแนกลัทธิเนวสัณญินาสัณญิวาทะ (ลัทธิที่ ๓ ข้างต้น) ออกเป็น ๔ ลัทธิ (ในจำนวนทั้งหมด ๘ ลัทธิ) บัญญัติการเข้าถึงอายตนะ ^{๒๒} นี้ ด้วยเหตุเพียงสิ่งที่พึงรู้แจ้ง ^{๒๓} โดยได้เห็นได้ยินและได้ทราบสังขาร ^{๒๔} ว่าเป็นลัทธิที่คัดค้านทั้งลัทธิสัณญิวาทะและอัสสัณญิวาทะ

๔. ทรงจำแนกลัทธิอุจเฉทวาทะ (ลัทธิที่ ๔ ข้างต้น) ออกเป็น ๓ ลัทธิ (ในจำนวนทั้งหมด ๗ ลัทธิ) ว่าเป็นลัทธิที่คัดค้านทั้งสัณญิวาทะ อัสสัณญิวาทะ และเนวสัณญินาสัณญิวาทะ

๕. ทรงวิเคราะห์ว่า สมณพราหมณ์ ๓ พวกแรกไม่รู้เรื่องสัญญาตามความเป็นจริง ดังที่พระองค์ทรงรู้ พวกนี้จึงยังยึดติดสัญญาบางอย่างที่หยาบและมีปัจจัยปรุงแต่ง สัญญานั้นยังเกิด-ดับไปตามเหตุปัจจัย ไม่ยั่งยืน ทรงแสดงว่า ยังมีสัญญาที่ประณีตกว่านั้น (กว่าเนวสัณญินาสัญญาอายตนะด้วย) นั่นคือสัญญาเวทิตินิโรธ ซึ่งสมณพราหมณ์เหล่านั้นไม่รู้ ส่วนสมณพราหมณ์พวกที่ ๔ ผู้ถืออุจเฉทวาทะ เห็นว่า สมณพราหมณ์ ๓ พวกแรกยังเวียนว่ายตายเกิด ไม่หลุดพ้นไปได้ และยังหวังความสุขสวัสดิโนโลกอื่นเหมือนพวก

^{๒๐} ทัฎฐินี้เรียกว่า อุจเฉทวาทะ (ลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้ว อตตาทิมืออยู่) มี ๗ ลัทธิ ที.สี. (ไทย) ๙/๘๔-๙๑/๓๔-๓๖.

^{๒๑} ทัฎฐินี้เรียกว่า ทัฎฐธัมมนิพพานวาทะ (ลัทธิที่ถือว่านิพพานในปัจจุบัน) มี ๕ ลัทธิ ที.สี. (ไทย) ๙/๙๓-๙๘/๓๗-๓๘.

^{๒๒} อายตนะ ในที่นี้หมายถึงเนวสัณญินาสัญญาอายตนะ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๔/๑๓.

^{๒๓} สิ่งที่พึงรู้แจ้ง ในที่นี้หมายถึงสัญญาที่รู้แจ้งได้ทางทวาร ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ม.อุ.อ.(บาลี) ๓/๒๔/๑๓.

^{๒๔} สังขาร ในที่นี้หมายถึงสังขารที่หยาบ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๔/๑๓.

พ่อค้าหวังผลกำไร พวกนี้จึงบัญญัติการขาดสูญของสัตว์ทั้งหลายที่มี (ในโลกนี้) เป็นผู้กลัวสัปดาห์^{๒๕} รังเกียจ สัปดาห์ วนเวียนไปตามสัปดาห์อยู่นั่นเอง พระองค์ทรงเห็นว่าสมณพราหมณ์พวกที่ ๔ นี้ยังกลัวสัปดาห์ รังเกียจสัปดาห์ วนเวียนไปตามสัปดาห์เหมือนสุนัขที่ถูกผูกไว้กับเสาหรือหลักที่เกี่ยววนเวียนไปรอบ ๆ เสา หรือหลักนั้นอยู่ตลอดเวลา

๖. ตรัสต่อไปว่า ยังมีสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งกำหนดชั้นส่วนอดีต (ปุพพันต กัปิกะ) แสดงวาทะประกาศลัทธิของตน ๆ รวม ๑๖ ลัทธิ (แต่หมายถึงปุพพันตกัปิกาวาทะทั้ง ๑๘ ลัทธิ) คือ

๑. ลัทธิที่ ๑ อตตะตาและโลกเที่ยง (หมายถึงสัสสตวาทะ ๔ ลัทธิ ในพรหมชาลสูตร)
 ๒. ลัทธิที่ ๒ อตตะตาและโลกไม่เที่ยง (หมายถึงอุจเฉทวาทะ ๗ ลัทธิ ในพรหมชาลสูตร)^{๒๖}

๓. ลัทธิที่ ๓ อตตะตาและโลกมีทั้งเที่ยงและไม่เที่ยง (หมายถึงเอกัจจสัสสตวาทะ ๔ ลัทธิในพรหมชาลสูตร)

๔. ลัทธิที่ ๔ อตตะตาและโลกเที่ยงก็มีไซ้ ไม่เที่ยงก็มีไซ้ (หมายถึงอมราว-วิกเขปิกาวาทะ ๔ ลัทธิ ในพรหมชาลสูตร)

๕. ลัทธิที่ ๕-๘ อตตะตาและโลกมีที่สุด จนถึงอตตะตาและโลกมีที่สุดก็มีไซ้ ไม่มีที่สุดก็มีไซ้ (หมายถึงอตตานิรันติกาวาทะ ๔ ลัทธิในพรหมชาลสูตร)

๖. ลัทธิที่ ๙-๑๖ อตตะตาและโลกมีสัญญาอย่างเดียวกัน จนถึงอตตะตาและโลกมีทุกข์ก็มีไซ้ มีสุขก็มีไซ้ (ตรงกับสัญญาวาทะ ๘ ลัทธิ คือลัทธิที่ ๙-๑๖ ในพรหมชาลสูตร) ในอรรถกถาอธิบายว่า ลัทธิ ทั้ง ๑๖ ลัทธิ หมายถึง ๑๘ ลัทธิของปุพพันตกัปิกาวาทะ คือ สัสสตวาทะ ๔ เอกัจจสัสสตวาทะ ๔ อตตานิรันติกาวาทะ ๔ อมราววิกเขปิกาวาทะ ๔ และอิจจสมุปปนิกวาทะ ๒^{๒๗}

๗. ทรงวิเคราะห์ว่า สมณพราหมณ์พวกนี้บัญญัติลัทธิเหล่านี้ตามความเชื่อ ความชอบใจ ตามที่ได้ฟังตาม ๆ กันมา ตามที่ตริ๊กเอาตามอาการ (คิดคาดคะเนด้วยเหตุผล) หรือตามที่ได้เห็นว่า เข้ากันได้กับทฤษฎีของตน เป็นไปไม่ได้เลยที่ญาณเฉพาะตน^{๒๘} อันบริสุทธิ์ผุดผ่อง มิได้บัญญัติด้วยวิปัสสนาญาณ จึงเป็นการบัญญัติด้วยอุปาทานเท่านั้น

๘. ทรงสรุปว่า ถ้าก้าวล่วงทฤษฎีหรือลัทธิทั้งที่บัญญัติขึ้นจากการกำหนดชั้นส่วนอดีต และชั้นส่วนอนาคตดังกล่าวได้แล้ว ก็จะเกิดปีติ สุข อทุกขมสุข จนหลุดพ้นได้ในที่สุด สิ่งที่ทรงรู้และทรงแสดง

^{๒๕} สัปดาห์ แปลว่า ภายของตน มีความหมายหลายนัย คือ หมายถึงชั้น ๕ มีรูปชั้นเป็นต้น ซึ่งมีอยู่โดยสภาวะ ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑๓/๑๖๓, หมายถึงอุปาทานชั้น ๕ ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๘๖, อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๓๓/๓๓๓, ม.มุ.ฎีกา (บาลี) ๑/๖/๑๑๒, ม.อุ.ฎีกา (บาลี) ๓/๒๕/๒๗๐) หมายถึงเตภูมิกธรรม ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๕/๑๔, อง.ฉก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๐๕, ๖๑/๑๔๗, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๓/๕๔/๒๕๔.

^{๒๖} ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๗/๑๕.

^{๒๗} ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๗/๑๔-๑๖.

^{๒๘} ญาณเฉพาะตน หมายถึงความรู้ประจักษ์หรือความรู้แจ้งเฉพาะตน ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาญาณ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๘/๑๖.

มาทั้งหมดนี้ตรัสเรียกว่า สันติวรบท คือบทอันประเสริฐ สงบ ไม่มีบทรื่นยิ่งกว่า คือความรู้เหตุเกิด เหตุดับ คุณโทษ และอุบายเป็นเครื่องสลัดออกจากผัสสายตนะ ๖ ตามความเป็นจริงแล้วจึงหลุดพ้นได้เพราะไม่ถือมั่น^{๒๙}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) ชื่อของพระสูตรนี้มีความหมายเพียงครึ่งหนึ่งของเนื้อหา คือหมายถึงเฉพาะอุปรัตนกับปิกวาทะ ๕ ลัทธิ ที่ทรงย่อลงเหลือ ๓ ลัทธิก็ได้ ไม่เกินความถึงปุพพัตถกับปิกวาทะ ๑๖ ลัทธิ ที่ทรงแสดงไว้ในตอนท้าย ข้อนี้ชวนให้เข้าใจว่า ทรงให้ความสำคัญแก่อุปรัตนกับปิกวาทะมากกว่าปุพพัตถกับปิกวาทะ แต่มีน่าจะเป็นอย่างนั้น ควรศึกษาหาคำตอบที่แท้จริงต่อไป

๒) การที่ทรงจำแนกอุปรัตนกับปิกวาทะเพียง ๔ ลัทธิ มิได้ทรงจำแนกทิวฐธัมมนิพพานวาทะไว้ด้วยนั้น ในอรรถกถาอธิบายไว้ว่า ให้ถือว่าทรงจำแนกไว้แล้ว คืออนุโลมเข้าในคำที่ทรงใช้ ๒ คำ คือ เอกตต (ความเป็นอย่างเดียวกัน) และ นานตต (ความต่างกัน)^{๓๐} เช่น อัตตาและโลกมีสัญญาอย่างเดียว อัตตาและโลกมีสัญญาต่างกัน ในสัญญาวิวาทะ

อย่างไรก็ตาม ทิวฐธัมมนิพพานวาทะนี้ทรงจำแนกไว้ในพรหมชาลสูตร คือ

๑. ลัทธินี้ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยกามคุณ ๕ เป็นนิพพานในปัจจุบัน
๒. ลัทธินี้ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยปฐมฌาน เป็นนิพพานในปัจจุบัน
๓. ลัทธินี้ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยทุติยฌาน เป็นนิพพานในปัจจุบัน
๔. ลัทธินี้ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยตติยฌาน เป็นนิพพานในปัจจุบัน
๕. ลัทธินี้ถือว่า ความเพียบพร้อมด้วยจตุตถฌาน เป็นนิพพานในปัจจุบัน

๓) ในอรรถกถาอธิบายว่า ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงลัทธินอกพระพุทธศาสนาทั้ง ๖๒ ลัทธิ คือ อุปรัตนกับปิกวาทะ ๔๔ ลัทธิ และปุพพัตถกับปิกวาทะ ๑๘ ลัทธิ แต่ทรงจำแนกเฉพาะที่สำคัญ ซึ่งถือว่าทรงหมายถึงทุกลัทธิที่ทรงแสดงไว้ในพรหมชาลสูตร นอกจากนั้นยังมีบางส่วนในพระสูตรนี้ที่มีได้ทรงแสดงไว้ในพรหมชาลสูตร^{๓๑}

๑๑.๔ เนื้อหาและสาระสำคัญในกินติสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

กินติสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยภิกษุคิดอย่างไรในพระพุทธเจ้า ข้อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

^{๒๙} หลุดพ้นได้เพราะไม่ถือมั่น แปรจากคำว่า อนุปาทาวิโมกข์ โดยปกติหมายถึงนิพพาน แต่ในที่นี้หมายถึง อรหัตตผลสมาบัติ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๓/๑๘.

^{๓๐} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๖/๑๔.

^{๓๑} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๘/๑๖.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ป่าชฎี เขตกรุงกุสินารา แคว้นมัลละ^{๓๒} โดยทรงปรารภความคิดเห็นของภิกษุทั้งหลายที่มีต่อพระองค์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๓๓}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส ภาคพระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า คิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการแสดงธรรมของพระองค์ พระองค์ทรงแสดงธรรมเพื่อจิวร เพื่อบิณฑบาต เพื่อเสนาสนะ หรือเพื่อไปเกิดในภพน้อยภพใหญ่ ภิกษุเหล่านั้นทูลตอบว่า มิได้มีความคิดเห็นว่าเป็นการแสดงธรรมเพื่ออะไรอื่น นอกจากเพื่อจะทรงอนุเคราะห์

๒) ภาคนิเทศ พระผู้มีพระภาคทรงรับรองความคิดเห็นของภิกษุเหล่านั้น แล้วทรงอธิบายขยายความว่า พระองค์ทรงแสดงธรรม ๓๗ ประการ (คือโพธิปักขิยธรรม) เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายพร้อมเพรียงกันร่วมใจกัน ไม่วิวาทกัน และตั้งใจศึกษาธรรมเหล่านั้น จะพึงมีภิกษุ ๒ พวกที่มีวาทะต่างกันในอภิธรรม^{๓๔} บ้างจากนั้นทรงตั้งประเด็นขึ้นอธิบายว่า

๑. ถ้าภิกษุวิวาทกัน มีความขัดแย้งกันโดยอรรถ^{๓๕} และมีความขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ ให้ตักเตือนกันและกัน

๒. ถ้าภิกษุพร้อมเพรียงกัน ไม่วิวาทกัน แต่เกิดมีภิกษุต้องอาบัติขึ้น ให้คำนึงก่อนว่าภิกษุนั้นเป็นผู้ที่ควรว่ากล่าวหรือไม่

๓. ถ้าภิกษุพร้อมเพรียงกันศึกษาธรรม ไม่ละธรรม^{๓๖} แต่เกิดการยุแหย่กันขึ้น มีความเห็นแตกแยกกัน ผูกใจเจ็บ ไม่เชื่อถือ ไม่ยินดีต่อกัน ให้สอบถามกันว่าพระองค์จะทรงตำหนิได้หรือไม่ และจะทำนิพพานให้แจ้งได้หรือไม่

ครั้งสอบถามแล้ว ให้ชี้แจงอย่างมีเหตุผลโดยไม่ยกตนข่มผู้อื่น

^{๓๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๔/๒๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๔/๔๓.

^{๓๓} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๑๖.

^{๓๔} อภิธรรม ในที่นี้หมายถึงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๕/๑๙.

^{๓๕} ขัดแย้งกันโดยอรรถ หมายถึงกล่าวให้ความหมายของคำต่างกัน เช่น สติปัญฐานหมายถึงกาย สติปัญฐานหมายถึงเวทนา ขัดแย้งกันโดยพยัญชนะ หมายถึงกล่าวคำศัพท์ต่างกัน เช่น สติปัญฐาน สติปัญฐานโน สติปัญฐานา ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๕/๑๙, ๓๗/๑๙.

^{๓๖} ธรรม ในที่นี้หมายถึง ธรรมเป็นเหตุทะเลาะและบาดหมางกัน ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๔๐/๒๐.

(๔) ข้อสังเกต

ถ้าตั้งใจอ่านพระสูตรนี้โดยละเอียดและคิดตามอย่างรอบคอบ จะเห็นได้ว่าเป็นพระสูตรที่น่าสนใจมาก วิธีการที่ทรงแนะนำนั้นเหมาะสำหรับนักปกครอง หรือผู้มีหน้าที่พิจารณากรณีพิพาทต่าง ๆ จะนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลตามประสงค์

๑๑.๕ เนื้อหาและสาระสำคัญในสามคามสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

สามคามสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่สามคาม ซึ่งนี้ตั้งตามชื่อสถานที่ที่ทรงแสดงพระสูตร คำว่า สามคาม (สา-มะ-คาม) หมายถึง หมู่บ้านที่มีข้าวฟ่างมากหรืออุดมสมบูรณ์ เป็นหมู่บ้านของชาวศากยะ แคว้นสักกะ^{๓๗} เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอานนท์และพระจุนทะสมณทูทเทศ ขณะประทับอยู่ ณ หมู่บ้านสามคามของชาวศากยะ แคว้นสักกะ^{๓๘} โดยทรงปรารภคำกราบทูลของพระอานนท์เรื่องการแตกสามัคคีถึงขั้นวิวาทกันของพวกนิครนถ์หลังจากนิครนถ์นาฏบุตรดับขันธไปไม่นานนัก เหตุเกิดของพระสูตรนี้จึงจัดอยู่ในประเภท อัตถุปัตตติกะ^{๓๙}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทศ พระจุนทะสมณทูทเทศ^{๔๐} น้องชายของพระสารีบุตรซึ่งจำพรรษาอยู่ในกรุงปาวา ได้ทราบข่าวการดับขันธของนิครนถ์นาฏบุตรและการแตกสามัคคีของพวกนิครนถ์หลังจากนิครนถ์นาฏบุตรดับขันธได้ไม่นานนัก จึงออกเดินทางมาหาพระอานนท์ที่หมู่บ้านสามคามของชาวศากยะในแคว้นสักกะเล่าเรื่องทั้งหมดให้พระอานนท์ฟัง พระเถระเห็นว่าเรื่องนี้จะเหตุให้พระผู้มีพระภาคตรัสเทศนาธรรมที่สำคัญได้เรื่องหนึ่ง จึงชวนพระจุนทะเข้าเฝ้าถึงที่ประทับ กราบทูลตามที่พระจุนทะเล่าให้ฟังว่า เมื่อไม่นานมานี้

^{๓๗} ม.อุ.อ. (ปาลี) ๓/๔๑/๒๑.

^{๓๘} ม.อุ. (ปาลี) ๑๔/๔๑/๓๒., ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๑/๕๐.

^{๓๙} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๑๘.

^{๔๐} พระจุนทะสมณทูทเทศนี้เป็นภิกษุชาวเมืองราชคฤห์ บิดาของท่านชื่อวังคันตพรหมณ เป็นหัวหน้าหมู่บ้านนาลกะ (บางแห่งเรียกนาลันทะ) มารดาชื่อสารีพรหมณี ท่านมีพี่น้องร่วมสายโลหิตอีก ๖ คน คือ (๑) พระสารีบุตรเถระผู้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา (๒) พระวังคันตอุปเสนเถระ (๓) พระขทัยเวตเถระ (๔) พระจาลาเถรี (๕) พระอุปจาลาเถรี (๖) พระสีสุปจาลาเถรี ม.อุ.อ. (ปาลี) ๓/๔๒/๒๓, ขุ.เถร.อ. (ปาลี) ๑/๑๗๙/๑๖๘, ขุ.เถร.อ. (ปาลี) ๒/๓๗๕/๒๒๔, ขุ.เถรี.อ. (ปาลี) ๔๖๐/๒๐๘.

นิครนถ์นาฏบุตรได้ดับขันธที่กรุงปาวา เพราะการดับขันธของนิครนถ์นาฏบุตรนั้นพวกนิครนถ์จึงแตกแยกกัน เป็น ๒ ฝ่าย ต่างบาดหมางกัน ทะเลาะวิวาทกัน จนถึงขั้นจะฆ่าฟันกัน แม้พวกสาวกนิครนถ์นาฏบุตรที่เป็น คฤหัสถ์หนุ่มสาวห่มขาวก็เกิดความเบื่อหน่าย คลายความรัก รู้สึกท้อถ้อยในพวกนิครนถ์ ทั้งนี้เพราะธรรมวินัยที่ นิครนถ์นาฏบุตรกล่าวไว้ไม่ดี ประกาศไว้ไม่ดี ไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ได้ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เป็นธรรมที่ผู้มีใจพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้ เป็นธรรมวินัยที่ไม่มีที่พึ่งพำนักเพราะที่พึ่งพำนักถูกทำลาย เสียแล้ว และกราบทูลความคิดเห็นของตนเองว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จดับขันธปรินิพพานไป ความวิวาท เช่นนี้อ่าจะได้เกิดขึ้นในสงฆ์เลย เพราะความวิวาทเช่นนี้มีได้เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก มิได้เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข เพื่อประโยชน์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคตรัสถามพระอานนท์ว่า เคยเห็นภิกษุ ๒ รูปวิวาทกันเพราะธรรม ๓๗ ประการ (โพธิปักขิยธรรม) ที่พระองค์ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายบ้างหรือไม่ พระอานนท์ทูลตอบว่า ยังไม่เคยเห็น แต่ ต่อไปข้างหน้า หลังพุทธปรินิพพาน อาจมีบุคคลที่อาศัยพระผู้มีพระภาคก่อการวิวาทขึ้นในสงฆ์ เพราะเหตุ ๒ ประการ ประการใดประการหนึ่ง คือ

๑) อาชีวะอันเคร่งครัด^{๔๑}

๒) ปาติโมกข์อันเคร่งครัด^{๔๒}

วิวาทนั้นจะไม่เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก จะไม่เป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อ สุข เพื่อประโยชน์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคตรัสว่า การวิวาทที่เกิดขึ้นเพราะเหตุ ๒ ประการนั้นเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่การวิวาทที่เกิดขึ้นเพราะมรรคหรือปฏิบัติทาเป็นเรื่องใหญ่ แล้วทรงอธิบาย มูลเหตุแห่งการวิวาท ๖ ประการ อธิกรณ์ ๔ ประการ อธิกรณสมณะ (วิธีระงับอธิกรณ์) ๗ ประการ และธรรม สำหรับป้องกันมิให้เกิดอธิกรณ์ คือสาราณียธรรม ๖ ประการ โดยละเอียด

๒) ภาคินิทเทศ มูลเหตุแห่งการวิวาท ๖ ประการ คือ

^{๔๑} อาชีวะอันเคร่งครัด หรือเรียกว่า อาชีวารณสิกขาบท หมายถึงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติเพราะเหตุแห่งอาชีวะ มี ๖ ข้อ คือ (๑) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุถูกความปรารถนาลามกครอบงำพูดอวดอุตริมนุสสรธรรม ต้องอาบัติปาราชิก (๒) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุถึงความเป็นผู้ชักส่อ ต้องอาบัติสังฆาทิเสส (๓) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุกล่าวว่า ภิกษุรูปใดอยู่ในวิหารของท่าน ภิกษุรูปนั้นเป็นพระอรหันต์เมื่อผู้ฟังเข้าใจ ต้องอาบัติถุลลัจจัย (๔) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุขอโภชนะอัน ประณีตเพื่อประโยชน์ตนมาฉัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (๕) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุณีขอโภชนะอันประณีตเพื่อประโยชน์ตน มาฉัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (๖) เพราะเหตุแห่งอาชีวะ ภิกษุไม่เอาพาธอองแกหรือข้าวสุกเพื่อประโยชน์ตนมาฉัน ต้องอาบัติ ปาจิตตีย์ วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๘๗/๓๘๖, ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๔๓/๒๕.

^{๔๒} ปาติโมกข์อันเคร่งครัด หรือเรียกว่า อธิปาติโมกข์ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ (๑) ภิกษุปาติโมกข์กับภิกษุณี ปาติโมกข์ (๒) สิกขาบททั้งหลายที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ เว้นอาชีวารณสิกขาบท ๖ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๔๓/๒๕, กงขา.อ. (บาลี) ๑๐๖. โยคีบุคคลทั้งหลายครั้งบรรลุลุทธิมรรคแล้วย่อมไม่วิวาทกันเพราะเรื่องอริยมรรคอีก ในที่นี้พระพุทธ องค์กรสหมายถึงเอาความวิวาทกันเพราะข้อวัตรปฏิบัติและปฏิบัติทวนเป็นส่วนเบื้องต้นเท่านั้น ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๔๓/๒๖.

๑. ภิกษุเป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธ ไม่มีความเคารพไม่มีความยำเกรงแม้ในสงฆ์ และไม่ทำสักขา^{๔๓} ให้บริบูรณ์

๒. ภิกษุเป็นผู้ลบลู่^{๔๔} ตีเสมอ

๓. ภิกษุเป็นผู้ริษยา มีความตระหนี่

๔. ภิกษุเป็นผู้โอ้อวด มีมารยา

๕. ภิกษุเป็นผู้มีความปรารถนาชั่ว เป็นมิจฉาทิฎฐิ

๖. ภิกษุเป็นผู้ยึดมั่นทิฎฐิของตน มีความถือมั่น สละสิ่งที่ตนยึดมั่นได้ยาก

อธิกรณ์^{๔๕} ๔ ประการ คือ

๑. วิวาหาอธิกรณ์

๒. อนุวาหาอธิกรณ์

๓. อาปัตตาอธิกรณ์

๔. กิจจาอธิกรณ์

อธิกรณ์สมณะ ๗ ประการ คือ

๑. สัมมุขาวินัย

๒. สติวินัย

๓. อมูพหวินัย

๔. ปฎิญาตกรณะ

๕. เภยยสิกขา

๖. ตัสสปापยสิกขา

๗. ตินวัตถการกะ^{๔๕}

สาราณียธรรม คือธรรมทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน^{๔๖} มี ๖ ประการ คือ

๑. เมตตากายกรรม^{๔๗}

๒. เมตตาวจีกรรม

๓. เมตตามโนกรรม

๔. บริโภคโดยไม่แบ่งแยก^{๔๘}

๕. มีศีลเสมอกัน

^{๔๓} สักขา หมายถึงข้อปฏิบัติสำหรับฝึกรบรมมี ๓ ประการ คือ (๑) อธิศีลสักขา (การศึกษาอบรมในเรื่องศีล) (๒) อธิจิตตสักขา (การศึกษาอบรมในเรื่องจิต) (๓) อธิปัญญาสักขา (การศึกษาอบรมในเรื่องปัญญา) ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔๑๓/๓๐๗.

^{๔๔} อธิกรณ์ หมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วซึ่งสงฆ์ต้องดำเนินการตามพระวินัยเพื่อความสงบด้วยสมณะ (วิธีระงับ) ทั้ง ๗ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๖/๒๘, กงขา.อ. (บาลี) ๓๓๖.

^{๔๕} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๔๖/๓๕., ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๖/๕๕.

^{๔๖} ความเป็นอันเดียวกัน หมายถึงความเป็นเอกภาพ ไม่ก่อความแตกแยก ม.มุ.อ. (บาลี) ๒/๔๙๒/๓๐๒, อง.ฉก.อ. (บาลี) ๓/๑๒/๑๐๔.

^{๔๗} เมตตากายกรรม หมายถึงกายกรรมที่พึงทำด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา เมตตาวจีกรรม และเมตตามโนกรรม ก็มีอรรถาธิบายเช่นเดียวกันนี้ ม.มุ.อ. (บาลี) ๒/๔๙๒/๓๐๒, อง.ฉก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๙๗.

^{๔๘} ไม่แบ่งแยก หมายถึงไม่แบ่งแยกอำภิสโดยคิดว่า “จะให้เท่านี้ ๆ” และไม่แบ่งแยกบุคคลโดยคิดว่า “จะให้แก่คนนั้น ไม่ให้แก่คนนั้น” ม.มุ.อ. (บาลี) ๒/๔๙๒/๓๐๓, อง.ฉก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๙๙.

๖. มีปฏิฐิติเสมอกัน เป็นนियานิกธรรม^{๔๙}

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อาณนทฺ์ เพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลายพึงสมาทานสาราณียธรรม ๖ ประการนี้แล้วประพตฺิเถติ การประพตฺินั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุข แก่เธอทั้งหลายตลอดกาลนาน^{๕๐}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกตน่าศึกษา คือ

๑) พระสูตรนี้น่าจะเกิดขึ้นในคราวเดียวและสถานที่เดียวกับปาสาทิกสูตร ในที่ฌนิกาย ปาฎิกวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑) เพราะทรงปรารภเหตุการณ์และบุคคลเดียวกัน (ดูคำแนะนำปาสาทิกสูตร ในบทนำของพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑ ประกอบ) ในปาสาทิกสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสกับพระจุนทะ สมณพเทศผู้นำชาวสารมาถวาย สันนิษฐานตามคำกราบทูลของพระอาณนทฺ์ โดยเฉพาะตอนสุดท้ายที่เป็นส่วนความคิดเห็นของท่านเอง แสดงว่าพระผู้มีพระภาคตรัสกับพระอาณนทฺ์ก่อน คือทรงแสดงสามคามสูตร แล้วตรัสกับพระจุนทะต่อไป คือทรงแสดงปาสาทิกสูตร

๒) พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระสูตรนี้เพื่อป้องกันและแก้ไขการแตกสามัคคีของสงฆ์ตามที่พระอาณนทฺ์ห่วงใย ซึ่งยังไม่เกิดขึ้นในขณะนั้น ฉะนั้นพระองค์จึงทรงใช้ทั้งพระสัพพัญญุตญาณ และพระอนาคตังสญาณในการแสดงพระสูตรนี้

๓) เนื้อหาของพระสูตรนี้ประกอบด้วยหมวดธรรม ๔ หมวด ๓ หมวดแรกทรงแสดงไว้สำหรับใช้พิจารณาอิทธิหรือคติความเมื่อเกิดขึ้นแล้ว เรียกว่าหมวดธรรมสำหรับแก้ไข ส่วนหมวดธรรมที่ ๔ ทรงแสดงไว้เพื่อใช้ป้องกันมิให้มีคติความเกิดขึ้น เพราะสาราณียธรรมทำให้เกิดความรัก ความเคารพ และความสงเคราะห์กันและกัน พระสูตรนี้จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับนักปกครอง

๑๑.๖ เนื้อหาและสาระสำคัญในสฺนัถขัตตสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

สฺนัถขัตตสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยเจ้าสฺนัถขัตตตะลิจฉวิบุตฺร ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตรนี้ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ์ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

^{๔๙} นียานิกธรรม หมายถึงธรรมที่ตัดมูลรากแห่งวิญญูะทำนพพานให้เป็นอารมณ์ แล้วนำสัตว์ออกจากวิญญูะ อภิ.สง.อ. (ปาลี) ๑/๘๓-๑๐๐/๙๘.

^{๕๐} ม.อ. (ปาลี) ๑๔/๕๔/๓๘., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๖๑.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่เจ้าสุภัทตตะลิขณวิบุตรขณะประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามทาววัน เขตกรุงเวสาลี^{๕๑} โดยทรงปรารภคำถามของเจ้าสุภัทตตะ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จึงจัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลี^{๕๒}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส เจ้าสุภัทตตะลิขณวิบุตรทราบว่า มีภิกษุจำนวนมากมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคและได้พยากรณ์อรรถผลของตน ณ เบื้องพระพักตร์พระผู้มีพระภาค จึงเข้าเฝ้าและทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ภิกษุเหล่านั้นพยากรณ์อรรถผลถูกต้องตามความเป็นจริงหรือตามที่ตนเข้าใจเอาเองว่าได้บรรลุ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บางพวกพยากรณ์ถูกต้องตามความเป็นจริง บางพวกพยากรณ์ตามที่ตนเข้าใจ เมื่อทรงฟังการพยากรณ์ของพวกเขาหลังนี้พระองค์ทรงคิดจะแสดงธรรมให้ฟัง นอกจากบางพวกที่แต่งปัญหาเข้ามาทูลถามเพื่อลองปัญญา พระดำริจะทรงแสดงธรรมก็เปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่น เจ้าสุภัทตตะลิขณวิบุตรทูลขอให้ทรงแสดงธรรมให้ฟัง พระองค์จึงทรงแสดงกามคุณ ๕ แล้วทรงแสดงฐานะที่เป็นไปได้ ๗ ประการโดยละเอียด มีอุปมาอุปไมยประกอบ มีใจความคือ

๑. ผู้น้อมใจไปในโลกามิส^{๕๓} (กามคุณ ๕) ไม่สนใจเรื่องอาเนญชสมาบัติ (สมาบัติที่ไม่หวั่นไหว)
๒. ผู้น้อมใจไปในอาเนญชสมาบัติ^{๕๔} ไม่สนใจเรื่องโลกามิส
๓. ผู้น้อมใจไปในอากิญจัญญายตนสมาบัติ ไม่สนใจเรื่องอาเนญชสมาบัติ
๔. ผู้น้อมใจไปในเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ไม่สนใจเรื่องอากิญจัญญายตนสมาบัติ
๕. ผู้น้อมใจไปในนิพพานโดยชอบ ไม่สนใจเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ
๖. ภิกษุผู้น้อมใจไปในนิพพานแล้วประกอบเนื่องๆ ซึ่งอารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะ^{๕๕} แห่งใจ อันน้อมไปในนิพพานโดยชอบ กล่าวคือไม่สำรวมในทวารทั้ง ๖ เช่นเมื่อเห็นรูปอันไม่เป็นที่ชอบใจเป็นต้น จึงถูกราคะครอบงำจิต ถึงความตาย (จากศาสนา) หรือทุกข์ปางตาย

^{๕๑} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๕๕/๔๐., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๕/๖๑.

^{๕๒} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๒๑.

^{๕๓} โลกามิส ในที่นี้หมายถึงกามคุณ ๕ ประการ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอันเป็นเหยื่อล่อของวิญญูะกาม และโลก ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๕๘/๓๕.

^{๕๔} อาเนญชสมาบัติ หมายถึงสมาบัติอันไม่หวั่นไหว ได้แก่ สมาบัติ ๖ คือ รูปฌาน ๔ และอรุฌานที่ ๑ ที่ ๒ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๕๙/๓๕.

^{๕๕} ไม่เป็นสัปปายะ ในที่นี้หมายถึงอารมณ์ที่ไม่ก่อให้เกิดความเจริญ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๖๔/๓๗.

๗. ภิกษุผู้น้อมใจไปในนิพพานแล้ว ไม่ประกอบเนื่องๆ ซึ่งอารมณ์อันไม่เป็นสัปปายะแห่งใจ กล่าวคือสำรวมในทวารทั้ง ๖ เช่นเมื่อเห็นรูปอันไม่เป็นที่พอใจเป็นต้น จึงไม่ถูกราคะครอบงำ ไม่ถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย

ในตอนท้ายของพระสูตร ทรงอุปมาด้วยบุรุษกับอสรพิชชาว่า บุรุษผู้รักชีวิต ยังไม่ยอมตาย รักสุขเกลียดทุกข์ เมื่อพบอสรพิชชาพิชชแล้วจะไม่ยื่นมือให้อสรพิชชา เพราะรู้จักพิษของมันดี ฉะนั้นใด ภิกษุผู้สำรวมใน

ผัสสาตนะ ๖ ประการ รู้ดีว่าอุปธิเป็นรากเหง้าแห่งทุกข์ จึงไม่น้อมกายหรือปล่อยใจไปในอุปธิ^{๕๖} ฉะนั้น

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า เจ้าสุภังคะตถะลิขณวิบุตรที่ปรากฏในพระสูตรนี้มีชื่อปรากฏในพระสูตรอื่น ๆ อีกหลายสูตร เช่น ในมหาสิขสูตร แห่งที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ในปาฎิกสูตร แห่งที่ฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๑ ในมหาสีหนาทสูตร แห่งมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกั พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๒ และในโลมทังสชาติกัณณนา แห่งชาติกัณณกา ภาค ๒

๑) ในมหาสิขสูตร เจ้าโอรุทธีธะลิขณวิบุตรกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า เมื่อหลายวันมาแล้ว เจ้าสุภังคะตถะลิขณวิบุตรได้ไปหา บอกว่าได้อยู่กับภริยาพระผู้มีพระภาคตลอด ๓ ปี ได้คุณวิเศษเพียงอย่างเดียวคือทิพยจักขุ (ตาทิพย์) ไม่ได้ทิพยโสต (หูทิพย์) จึงทูลถามว่า ทิพยจักขุ ทิพยโสต มีจริงหรือไม่ ทำไมเจ้าสุภังคะตถะจึงไม่ได้ทิพยโสต พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่ามีจริง แล้วทรงอธิบายวิธีปฏิบัติเพื่อให้ได้คุณวิเศษดังกล่าว

๒) ในปาฎิกสูตร ภัคควโคตรปริพาชกกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า เมื่อหลายวันมาแล้ว เจ้าสุภังคะตถะลิขณวิบุตรมาหา บอกว่าได้ลาสิกขาไม่อยู่กับภริยาพระผู้มีพระภาคแล้ว ทูลถามว่า เป็นความจริงหรือไม่ ตรัสตอบว่าเป็นความจริง แล้วตรัสเล่าเรื่องราวของเจ้าสุภังคะตถะโดยละเอียด

๓) ในมหาสีหนาทสูตร พระสารีบุตรกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า เจ้าสุภังคะตถะลิขณวิบุตรได้กล่าวต่อที่ประชุมในกรุงเวสาลีว่า “สมณโคดมไม่มีญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถวิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ สมณโคดมแสดงธรรมที่ประมวลมาด้วยความตริที่ไตร่ตรองด้วยการคั่นคิด แจ่มแจ้งได้เอง ธรรมที่สมณโคดมแสดงเพื่อประโยชน์แก่บุคคล ย่อมนำไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบสำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติตามธรรมนั้น ” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เจ้าสุภังคะตถะเป็นคนโง่เขลา กล่าวคำนี้ด้วยความโกรธ เขาไม่รู้ทั่วถึงธรรมของพระองค์ แล้วทรงบันลือสีหนาทประกาศพระพุทธคุณโดยละเอียด

๔) ส่วนในโลมทังสชาติกัณณนา พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า เจ้าสุภังคะตถะลิขณวิบุตรได้อุปสมบทอยู่ ๓ ปี เคยปฏิบัติหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากชั่วคราว และเล่าพระชาติในอดีตชาติว่าทำไมจึงไม่ได้ทิพยโสต

^{๕๖} อุปธิ ในที่นี้หมายถึงกามคุณ ม.อุ.อ. (ปาลี) ๓/๖๕/๓๗.

๑๑.๗ เนื้อหาและสาระสำคัญในอาเนญชัลป์ปายสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อาเนญชัลป์ปายสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยปฏิบัติอันเป็นลัทธิสัปปายะแก่อาเนญชสมาบัติ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คำว่า **ลัทธิสัปปายะ** หมายถึง **สบาย** ในที่นี้หมายถึงเป็นอุปการะหรือเกื้อหนุน คือเป็นอุปการะหรือเกื้อหนุนแก่สมาบัติ ๓ ประการมีอาเนญชสมาบัติเป็นต้น คำว่า **อาเนญชสมาบัติ** หมายถึงสมาบัติที่ไม่หวั่นไหว ในที่นี้หมายถึงฌานที่ ๔ ส่วนสมาบัติอีก ๒ ประการ ได้แก่ อากิญจัญญายตนสมาบัติ และเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกุรุชื่อกัมมาสธัมมะ^{๕๗} โดยทรงปรารภกามทั้งหลาย ทั้งวัตถุกามและกิเลสกาม ว่าจะเป็นผู้สรรคแก่การปฏิบัติธรรมของภิกษุเหล่านั้น จึงทรงสอนเรื่องปฏิบัติอันเป็นลัทธิสัปปายะแก่สมาบัติทั้งหลายมีอาเนญชสมาบัติเป็นต้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้ จึงจัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสาสยะ^{๕๘}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคทรงยกเอาโทษของกามทั้งหลายเป็นอุทเทสนัยว่า กาม^{๕๙} เป็นสภาวะไม่เที่ยง เป็นของว่างเปล่า^{๖๐} เป็นเท็จ มีความเลือนหายไปเป็นธรรมดา มีความหลอกลวงเป็นลักษณะ คนโง่ติดใจคิดถึง เป็นบ่วงมาร เป็นเหยื่อล่อของมาร เพราะมีอภิขณาบ้าง พยาบาทบ้าง สารัมภะบ้าง อยู่ในกามเหล่านั้น จึงเป็นอันตรายแก่พระอริยสาวกผู้ศึกษาอยู่ในพระธรรมวินัยนี้ จากนั้นทรงแสดงข้อปฏิบัติหรือปฏิบัติอันเป็นลัทธิสัปปายะแก่อาเนญชสมาบัติ ๓ วิธี เมื่อมีสมาบัตินี้แล้วจะไม่หวั่นไหวต่อกามารมณ์ทั้งหลาย ต่อไปทรงแสดงปฏิบัติอันเป็นลัทธิสัปปายะแก่สมาบัติอีก ๒ ประการ รวม ๖ วิธี คือ

๑) ปฏิบัติอันเป็นลัทธิสัปปายะแก่อากิญจัญญายตนสมาบัติ ๓ วิธี

๒) ปฏิบัติอันเป็นลัทธิสัปปายะแก่เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ๓ วิธี

ในตอนท้าย พระอานนท์ทูลถามว่า เมื่อปฏิบัติอย่างนี้จนได้อุเบกขา (ในวิปัสสนา) แล้ว จะบรรลุนิพพานในชาตินี้หรือไม่ ตรัสตอบว่า ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย คือ ถ้ามีอุปาทานก็ไม่บรรลุนิพพาน ถ้าไม่มีอุปาทาน

^{๕๗} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๖๖/๔๙., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๖๖/๗๒.

^{๕๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๒๕.

^{๕๙} กาม ในที่นี้หมายถึงวัตถุกาม (ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และกิเลสกาม คือ ความพอใจความกำหนัดเป็นต้น) ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๖๖/๓๘.

^{๖๐} เป็นของว่างเปล่า ในที่นี้หมายถึงเป็นของว่างเปล่าเพราะเว้นจากแก่นสาร คือ ความเที่ยง ความยั่งยืนและความเป็นอัตตา ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๖๖/๓๘.

ก็จะบรรลุนิพพาน พระอานนท์ทูลถามว่า วิโมกข์ (ความหลุดพ้น) ของพระอริยะคืออะไร ตรัสตอบว่า คือการที่จิตหลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น^{๖๑}

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้จัดเป็นพระสูตรมีอรรถกถาซึ่ง (คมภีรตถ) อีกสูตรหนึ่งในจำนวน ๘ สูตร คือ (๑) มหาสติปัฏฐานสูตร (๒) มหานิทานสูตร (๒ สูตรนี้อยู่ในทีฆนิกาย) (๓) (มหา)สติปัฏฐานสูตร (๔) สารูปมสูตร (๔) รุกขูปมสูตร (๖) รัฏฐุปาลสูตร (๗) มาคคินทียสูตร (๘) อาเนญชสัปปายสูตร (๖ สูตรหลังนี้อยู่ในมัชฌิมกายน) ทั้ง ๘ สูตรนี้ทรงแสดงแก่พุทธบริษัทชาวกรุงผู้นิยมปฏิบัติก็มีพื้นฐาน^{๖๒} เนื้อหาสาระของพระสูตรนี้จึงเป็นไปในทางกัมมัฏฐานเพราะทรงแสดงโดยอนุโลมตามอุปนิสัยของผู้ฟัง มีข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่ง คือคำว่า **อาเนญชสมบัติ** ในพระสูตรนี้ก็กับในสัณฺฑิตสูตรข้างต้นมีความหมายต่างกัน กล่าวคือ ในสัณฺฑิตสูตรหมายถึงสมบัติ ๖ ประการ คือ รูปฌาน ๔ (ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน) และอรูปฌานที่ ๑-๒ คือ อากาสนัญญายตนฌาน และวิญญูณัญญายตนฌาน^{๖๓} แต่ในพระสูตรนี้หมายถึงสมบัติ ๓ ประการ คือ รูปฌานที่ ๔ (จตุตถฌาน) และอรูปฌานที่ ๑-๒^{๖๔}

๑๑.๘ เนื้อหาและสาระสำคัญในคณกโมคคัลลานสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

คณกโมคคัลลานสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อคณกโมคคัลลานะ* ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร คำว่า **คณกะ** หมายถึง *นักคำนวณ* คำว่า **โมคคัลลานะ** เป็นชื่อตัว ชื่อนี้จึงมีความหมายว่า *โมคคัลลานะผู้เป็นนักคำนวณ* คือทำหน้าที่เป็นครูสอนการคำนวณ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ** *ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้*

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่คณกโมคคัลลานพราหมณ์ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๖๕} เพื่อทรงตอบคำถามของพราหมณ์นั้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีกะ^{๖๖}

^{๖๑} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๗๓/๕๒., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๗๓/๗๗.

^{๖๒} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๐๖/๒๔๓, ที.ม.อ. (บาลี) ๗๓/๓๕๗.

^{๖๓} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๕๙/๓๕.

^{๖๔} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๖๖-๖๘/๔๒.

^{๖๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๗๔/๕๓., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๗๔/๗๘.

^{๖๖} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัย เก่มที่ ๑๔**, หน้า ๒๖.

(๓) เนื้อหาสาระสำคัญ

คณกโมคคัลลานพราหมณ์เข้าไปสนทนาธรรมกับพระผู้มีพระภาคในบุพพาราม โดยตั้งประเด็นการสนทนาตามความถนัดของตนว่า ปราสาทของนางวิสาขาไมเคามาตานี้เมื่อเริ่มก่อสร้าง ย่อมมีการศึกษาคือเตรียมการและดำเนินการไปตามลำดับจนสร้างเสร็จฉันใด พราหมณ์ก็ดี นักรบก็ดี แม้คณกโมคคัลลานพราหมณ์เองก็ดี ต่างก็มีการศึกษาตามลำดับจาก ๑ ไปหา ๒-๓-๔ เป็นต้น มีการกระทำตามลำดับ มีการปฏิบัติตามลำดับฉันนั้น แล้วทูลถามว่า พระผู้มีพระภาคทรงสามารถบัญญัติการศึกษาตามลำดับเช่นนี้ได้บ้างไหม พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ทรงสามารถบัญญัติการศึกษาตามลำดับได้ คือ

๑) ลำดับที่ ๑ ให้รักษาศีล สำรวมในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร^{๖๗} อยู่

๒) ลำดับที่ ๒ ให้สำรวมอินทรีย์

๓) ลำดับที่ ๓ ให้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร

๔) ลำดับที่ ๔ ให้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่เนื่อง ๆ

๕) ลำดับที่ ๕ ให้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ

๖) ลำดับที่ ๖ ให้อยู่ในเสนาสนะอันสงบ เพื่อกำจัดนิวรณ์ ๕

๗) ลำดับที่ ๗ ให้บรรลุฌานที่ ๑-๔ ผู้ยังไม่บรรลุอรหัตต์ ยังปรารถนาธรรมที่เกษมจากโยคะอย่างยอดเยี่ยมอยู่นั้น บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว^{๖๘} หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบซึ่งธรรมเหล่านั้น

ทรงสรุปว่า ลำดับการปฏิบัติเหล่านี้ทรงบัญญัติไว้สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ ถ้าผู้เป็นพระอรหันต์ปฏิบัติตามลำดับเหล่านี้ก็เพื่ออยู่เป็นสุข คณกโมคคัลลานพราหมณ์ทูลถามว่า บุคคลผู้ไม่มีศรัทธาประสงค์จะเลี้ยงชีวิต ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต มักมาก ย่อหย่อน เป็นผู้ไปในอโงกมนธรรม^{๖๙} ทอดธุระในปวิเวก (ความสงบ) เกียจคร้าน พระโคตมย่อมอยู่ร่วมกับคนเหล่านั้นไม่ได้ ส่วนกุลบุตรผู้มีศรัทธา ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมายาเป็นต้น เปรียบเหมือนบรรดาราถไม้หอม บัณฑิตยกย่องภุชงค์ว่าเป็นเลิศ บรรดาไม้ที่มีแก่นหอม บัณฑิตยกย่องแก่นจันทร์แดงว่าเป็นเลิศ บรรดาไม้ที่มีดอกหอม บัณฑิตยกย่องดอกมะลิว่าเป็นเลิศ แม้ฉันใด คำสั่งสอนของพระโคตมก็ฉันนั้นเหมือนกัน จัดว่ายอดเยี่ยมกว่าอชชธรรม^{๗๐}

^{๖๗} คำว่า อาจารย์ หมายถึงความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา และทางใจ ความสำรวมระวังในศีลทั้งปวง และการไม่เลี้ยงชีวิตด้วยมิถนาคาชีวะที่พระพุทธรเจ้าทรงดำหนิ คำว่า โคจร หมายถึงการไม่เที่ยวไปยังสถานที่ที่ไม่สมควรเที่ยวไป เช่น ที่อยู่ของหญิงแพศยา การไม่คลุกคลีกับบุคคลที่ไม่สมควรคลุกคลีด้วย เช่น พระราชา การไม่คบหากับตระกูลที่ไม่สมควรคบหา เช่น ตระกูลที่ไม่มีศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใส อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๓-๕๑๔/๓๘๘-๓๘๙., ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๖/๕๗๑-๕๗๔.

^{๖๘} สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หมายถึงสิ้นสังโยชน์ ๑๐ ประการ คือ (๑) กามราคะ (๒) ปฏิฆะ (๓) มานะ (๔) ทิฏฐิ (๕) วิจิกิจฉา (๖) สีลัพพตปรามาส (๗) ภวราคะ (๘) อีสสา (๙) มัจฉริยะ (๑๐) อวิชชาสังโยชน์เหล่านี้ เรียกว่า ภวสังโยชน์ เพราะผูกพันหมู่สัตว์ไว้ในภพน้อยภพใหญ่ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘/๔๗.

^{๖๙} อโงกมนธรรมในที่นี้ หมายถึงนิเวศน์ ๕ (คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุกจะ และวิจิกิจฉา อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๙๖/๒๔๙.

^{๗๐} อชชธรรม แปลว่า ธรรมซึ่งมีอยู่ขณะนี้ หมายถึงลัทธิของครูทั้ง ๖ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๗๘/๔๗.

ทั้งหลาย และพระสาวกที่ทรงสอนให้ปฏิบัติตามลำดับเช่นนี้บรรลุนิพพานทั้งหมดหรือ หรือว่าเพียงบางรูป
 ตรีสตอบว่า บางพวกบรรลุนิพพาน บางพวกไม่บรรลุนิพพาน ทรงยกอุปมาให้ฟังว่า เหมือนชาย ๒ คนจะไปกรุงราชคฤห์ แต่ไม่
 รู้จักทาง จึงมาขอคำแนะนำจากท่าน เมื่อท่านบอกแล้ว ชายที่จำทางผิดก็ไปไม่ถึงกรุงราชคฤห์ ส่วนชายที่จำ
 ทางถูกก็ไปถึง คุณโกโมคัลลานพราหมณ์ทูลว่า พระภาชิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ทรง
 ประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลง
 ทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยหวังว่าผู้มีตาดีจักมองเห็นได้ ขอพระโคตมโปรดทรงจำข้าพระองค์ไว้ว่า เป็น
 อุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต^{๗๑}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระผู้มีพระภาคทรงเป็นธรรมราชา ทรงสามารถสอนธรรมให้เป็นไปตามความ
 สนใจของผู้ฟังเสมอ ทรงทราบว่าคุณโกโมคัลลานพราหมณ์สนใจการคำนวณ คือคิดอะไร ๆ ตามลำดับตัวเลข
 จึงตรัสสอนหลักการปฏิบัติธรรมตามลำดับจากต่ำไปหาสูง คุณโกโมคัลลานพราหมณ์จึงพอใจมาก กราบทูลยก
 ย่องพระพุทธภาชิตว่า เป็นธรรมอันยอดเยี่ยมกว่าหลักคำสอนของครูทั้ง ๖ คนที่เป็นเจ้าลัทธิเผยแผ่ธรรมอยู่ใน
 ขณะนั้น คำทูลถามของคุณโกโมคัลลานพราหมณ์ในพระสูตรนี้คล้ายกับคำทูลถามของพระเจ้าอชาตศัตรูที่เข้า
 เฝ้าพระผู้มีพระภาคครั้งแรก ณ ชิวกัมปวัน เขตกรุงราชคฤห์ ดังปรากฏในสามัญญผลสูตรแห่งที่มนิกาย
 สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ คือ พระเจ้าอชาตศัตรูทูลถามว่า การบวชมีผลเหมือนศิลปศาสตร์อื่น ๆ
 หรือไม่ พระองค์จึงทรงแสดงสามัญญผลสูตรให้ทรงสดับ ที่ทูลถามเช่นนั้นเพราะขณะนั้นพระเจ้าอชาตศัตรูทรง
 ครองราชย์ใหม่ ๆ กำลังสนพระทัยในการศึกษาศิลปศาสตร์ต่าง ๆ

๑๑.๙ เนื้อหาและสาระสำคัญในโคปกโมคัลลานสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

โคปกโมคัลลานสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อโคปกโมคัลลานะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อ
 บุคคลที่ปรากฏในพระสูตร คำว่า โคปกะ หมายถึง ผู้คุ้มครอง ผู้ดูแลรักษา ผู้รักษาการณ ซึ่งบ่งบอกถึงหน้าที่
 ของโมคัลลานพราหมณ์คนนี้ เช่นเดียวกับคำว่า คณกะ ที่บ่งบอกถึงหน้าที่ของโมคัลลานพราหมณ์ใน
 พระสูตรที่ ๗ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุต ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระอานนท์แสดงแก่โคปกโมคัลลานพราหมณ์ ณ ที่ทำงานของพราหมณ์นี้ซึ่งตั้งอยู่ในกรุง
 ราชคฤห์^{๗๒} หลังจากพุทธปรินิพพานไม่นานนัก คือก่อนถึงวันประชุมทำปฐมสังคายนา เพื่อตอบปัญหาเรื่อง

^{๗๑} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๗๘/๕๘., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๗๘/๘๔.

^{๗๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๗๙/๕๙., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๗๙/๘๕.

ภิกษุผู้เป็นตัวแทนของพระผู้มีพระภาค เนื่องจากผู้ถามได้ถามด้วยความห่วงใยในการบริหารคณะสงฆ์ตาม ความรู้สึกของผู้มีหน้าที่คุ้มครองป้องกันภัยของบ้านเมือง พระเถระจึงแสดงธรรมให้หายความห่วงใย เหตุเกิด ของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีเก^{๗๓}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

หลังจากงานถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระและแจกพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคเสร็จ แล้ว พระอานนทได้เดินทางจากกรุงกุสินารามาตามลำดับจนถึงกรุงราชคฤห์ เข้าพัก ณ พระเวฬุวัน เขตกรุง ราชคฤห์ เพื่อเตรียมการประชุมทำปฐมสังคายนา ขณะนั้นพระเจ้าอชาตศัตรูรับสั่งให้ปฏิสังขรณ์พระนคร เพื่อ เตรียมการไว้รับศึกจากพระเจ้าจันทปัชชิตแห่งแคว้นอวันตี (เพราะมีข่าวว่าจะยกทัพมาตีกรุงราชคฤห์เพื่อแก้ แค้นแทนพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระสหาย) บรรยายากาของกรุงราชคฤห์ขณะนั้นจึงเต็มไปด้วยความระแวงภัย จากสงคราม

ในตอนเช้าวันหนึ่ง พระอานนทออกจากที่พักเพื่อเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ แต่ยังคงเข้าอยู่จึง แวะเข้าไปสนทนากับโคปกโมคคัลลานพราหมณ์ (อำมาตย์ผู้ทำหน้าที่รักษาการณ์ป้องกันพระนคร) ถึงที่ทำงาน พราหมณ์จึงตั้งปัญหาถามพระเถระด้วยความเป็นห่วงพระพุทธศาสนา เกรงว่าจะเกิดการทะเลาะวิวาทกันใน หมู่ภิกษุสงฆ์เช่นที่เคยเกิดในหมู่สาวกของนิครนถ์นาฏบุตรมาแล้ว หลังจากนิครนถ์นาฏบุตรดับขันธไปไม่นาน นัก การสนทนาระหว่างพระเถระกับโคปกโมคคัลลานพราหมณ์ ซึ่งต่อมามีวัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์แห่ง แคว้นมคธมาสมทบด้วย มีใจความดังนี้

โคปกะ มีภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม^{๗๔} ครบทุกข้อทุกประการอย่างพระผู้มีพระภาคหรือไม่
พระเถระ ไม่มี เพราะพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ตรัสบอกทาง ส่วนสาวกเป็นผู้เดินตามทาง
วัสสการะ มีภิกษุที่พระผู้มีพระภาคทรงแต่งตั้ง หรือที่สงฆ์แต่งตั้งให้เป็นที่พึงของภิกษุ ทั้งหลายหรือไม่

พระเถระ ไม่มี เพราะภิกษุมีธรรมเป็นที่พึงอยู่แล้ว ทุกวันอุโบสถสงฆ์จะร่วมกันสวด ปาติโมกข์ ขณะสวดปาติโมกข์ ถ้ามีภิกษุต้องอาบัติ มีโทษที่ล่วงละเมิด สงฆ์ก็จะให้ภิกษุนั้นทำให้อุบัติตาม ธรรม การกระทำเช่นนี้ไม่มีใครใช้ให้ทำ แต่ธรรมใช้ให้ทำ

วัสสการะ มีภิกษุผู้เป็นที่สักการะ เคารพ นับถือ บูชาของสงฆ์หรือไม่

พระเถระ มี คือภิกษุใดมีธรรม ๑๐ ประการ สงฆ์ก็สักการะ เคารพ นับถือ บูชาภิกษุนั้น
ภิกษุผู้มีธรรม ๑๐ ประการ คือ

๑. มีศีล สำรวมในปาติโมกข์

๒. เป็นพหูสูต ทรงสุตะ

^{๗๓} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๒๘.

^{๗๔} ธรรม ในที่นี้หมายถึงพระสัพพัญญุตญาณ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๗๙/๔๘.

๓. เป็นผู้สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร^{๗๕}

๔. ได้มาน ๔ เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันตามความปรารถนาได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก

๕. มีฤทธิ์

๖. มีหุทิพย์

๗. กำหนดรู้จิตของผู้อื่น

๘. ระลึกชาติได้

๙. มีตาทิพย์

๑๐. มีเจโตวิมุตติ^{๗๖} และปัญญาวิมุตติ^{๗๗}

ในตอนท้าย วัสสการพราหมณ์ถามถึงฌานที่พระผู้มีพระภาคไม่ทรงสรรเสริญและที่ทรงสรรเสริญ พระอานนท์ก็ตอบว่า ฌานที่ไม่ทรงสรรเสริญได้แก่ฌานที่ประกอบด้วยนิวรณ์ ๕ เช่นมีใจถูกกามราคะกลุ่มรุม ถูกกามราคะครอบงำอยู่ และไม่รู้จักตามความเป็นจริงซึ่งธรรมที่สลัด^{๗๘} กามราคะที่เกิดขึ้นแล้ว บุคคลนั้นจึงเพ่ง หมกมุ่น จดจ่อ จินตนาการ ทำกามราคะเท่านั้นไว้ภายใน ส่วนฌานที่ทรงสรรเสริญได้แก่ฌานที่สังัดจาก กามและอกุศลธรรมทั้งหลาย พราหมณ์ทั้งสองต่างขึ้นขมยินดีคำตอบของพระอานนท์

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ให้ความรู้หลายประการ นอกจากความรู้ตามเนื้อหาที่พระอานนท์แสดงแก่พราหมณ์ ทั้งสองผู้หวั่งใยพระพุทธศาสนาแล้ว ความรู้ที่พลอยได้จากพระสูตรนี้ เช่น

^{๗๕} คิลานปัจจัยเภสัชบริวาร คือ เภสัช ๕ ชนิด ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย วิ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๐/๔๐, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๙๐/๓๙๓) คิลานปัจจัยเภสัชบริวารนี้มีประโยชน์ ๒ อย่างคือ (๑) เป็นสิ่งสัปปายะสำหรับภิกษุผู้เจ็บไข้ จัดว่าเป็นบริวารคือบริวารของชีวิต ดูกำแพงล้อมพระนครเพราะคอยป้องกันรักษาไม่ให้อาพาธที่จะบั่นทอนชีวิตได้ ช่องเกิดขึ้นและเป็นสัมภาระของชีวิต คือคอยประคับประคองชีวิตให้ดำรงอยู่นาน วิ.อ.(บาลี) ๒/๒๙๐/๔๐-๔๑, ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๙๑/๓๙๗, ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๓/๒๑๓. (๒) เป็นเครื่องป้องกันโรค บำบัดโรคที่เกิดทุกขเวทนา เนื่องจากธาตุกำเริบให้หายไป สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๙๐/๓๙๓.

^{๗๖} เจโตวิมุตติ หมายถึงสมาธิที่สัมปยุตด้วยอรหัตตผล ที่ชื่อว่า เจโตวิมุตติ เพราะพ้นจากราคะ (ที่เป็นปฏิปักษ์ธรรมโดยตรง แต่มิได้หมายความว่าจะระงับบาปธรรมอื่นไม่ได้ ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๑/๖๙/๓๓๔. ในที่นี้หมายถึงความหลุดพ้นด้วยมีสมถกัมมัฏฐานเป็นพื้นฐาน ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๙/๑๗๗, อง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๘๘/๖๒.

^{๗๗} ปัญญาวิมุตติ หมายถึงปัญญาที่สหระคตด้วยอรหัตตผลนั้น ชื่อว่า ปัญญาวิมุตติ เพราะหลุดพ้นจากอวิชชา (ที่เป็นปฏิปักษ์ธรรมโดยตรง แต่มิได้หมายความว่าจะระงับบาปธรรมอื่นไม่ได้ ม.ม.ฎีกา (บาลี) ๑/๖๙/๓๓๔. ในที่นี้หมายถึงความหลุดพ้นด้วยมีวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นพื้นฐาน ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๙/๑๗๗ อง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๘๘/๖๒.

^{๗๘} ธรรมที่สลัด มี ๓ ประการ คือ (๑) ธรรมที่สลัดด้วยการข่มไว้ หมายถึงปฐมฌานที่มีอสุกัมมัฏฐานเป็นอารมณ์ (๒) ธรรมที่สลัดด้วยองค์นั้น หมายถึงวิปัสสนากัมมัฏฐาน (๓) ธรรมที่สลัดด้วยการถอนขึ้นหมายถึงอรหัตตมรรค อง.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๙๓/๗๓-๗๔.

- ๑) พระสูตรนี้เกิดหลังพุทธปรินิพพาน ก่อนการทำปฐมสังคายนา
- ๒) เหตุการณ์บ้านเมืองของกรุงราชคฤห์ ขณะนั้นสับสนวุ่นวายอย่างไร สังเกตได้จากคำถามของวัสสการพราหมณ์
- ๓) น้ำใจของชาวพุทธที่มีต่อพระพุทธศาสนาเมื่อขาดพระศาสดา แสดงออกอย่างไร แต่เมื่อพระอานนท์ได้ตอบให้เข้าใจชัดเจนว่า พระพุทธองค์ทรงสอนให้ภิกษุนับถือธรรมเท่านั้นเป็นที่พึ่ง ไม่ใช่บุคคล ถ้าบุคคลใดมีธรรม ๑๐ ประการ สงฆ์ก็สักการะ เคารพ นับถือ บูชาบุคคลนั้น ซึ่งหมายถึงสักการะ เคารพ บูชาธรรมนั่นเอง ท่านผู้มีน้ำใจห้วงใหญ่พระศาสนาก็หายห้วง

๑๑.๑๐ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาปุณณมสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหาปุณณมสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาในคินดววจันท์เต็มดวงสูตรใหญ่^{๗๙} ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร ที่เรียกว่า สูตรใหญ่ (มหา) เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับปุณณมสูตรอีกสูตรหนึ่งคือพระสูตรที่ ๑๐ ในวรรคนี้ พระสูตรที่ ๙ นี้มีเนื้อหาและรายละเอียดมากกว่าพระสูตรที่ ๑๐ จึงเรียกพระสูตรนี้ว่า มหาปุณณมสูตร เรียกพระสูตรที่ ๑๐ ว่า จุฬปุณณมสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาในคินดววจันท์เต็มดวงสูตรเล็ก เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขาามิคารมาตาในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี^{๘๐} ในวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ คินพระจันท์เต็มดวง โดยทรงประทานโอกาสให้ภิกษุทูลถามปัญหาแล้วตรัสตอบปัญหาต่าง ๆ ที่ภิกษุทูลถามด้วยพระองค์เอง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีเก^{๘๐}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

ภิกษุได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเกี่ยวกับธรรมต่าง ๆ คือ

- ๑) อุปาทานชั้น ๕
- ๒) มูลเหตุแห่งอุปาทานชั้น ๕ ที่มีฉันทะเป็นมูลเหตุ^{๘๑}
- ๓) เหตุที่เรียกว่าชั้น ๕

^{๗๙} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๘๕/๖๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๘๕/๙๖.

^{๘๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๓๑.

^{๘๑} มีฉันทะเป็นมูลเหตุ ในที่นี้หมายถึงมีตัณหาเป็นมูลเหตุ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๘๖/๕๒.

๔) เหตุที่ทำให้ชั้นปรากฏ

๕) เหตุเกิดสัkkายทิกฺขุ คือปุถุชน^{๘๒} ในโลกนี้ผู้ไม่ได้สติบ ไม่ได้เห็นพระอริยะ ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตา พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูป พิจารณาเห็นรูปในอัตตา หรือพิจารณาเห็นอัตตาในรูปเป็นต้น

๖) เหตุที่ทำให้สัkkายทิกฺขุไม่มี

๗) คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอุปาทานชั้น ๕ คือ สภาพที่สุขุโสมนัสสาสัยรูปเกิดขึ้น นี่เป็นคุณในรูป^{๘๓} สภาพที่รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษในรูป^{๘๔} ธรรมเป็นที่กำจัดฉันทราคะ ธรรมเป็นที่ละฉันทราคะในรูป นี่เป็นเครื่องสลัดออกจากรูป^{๘๕}

๘) ความไม่มีอหังการ มมังการ และมานานุสัย^{๘๖}

๙) เรื่องชั้น ๕ เป็นอนัตตาจะถูกต้ออัตตาได้อย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาแต่ละข้ออย่างย่อ ๆ ตรงประเด็นแบบถามมา ตอบไป ทำให้ผู้ถามพอใจทุกคำตอบ ในตอนท้ายทรงทราบว่ามิภิกษุรูปหนึ่งยังสงสัย แต่ไม่กล้าถาม พระองค์จึงตรัสถามให้ภิกษุทั้งหลายตอบ นั่นคือปัญหาข้อที่ ๙ และเมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเวยาकरणภาษิตนี้อยู่ ภิกษุประมาณ ๖๐ รูป ได้มีจิตหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น^{๘๗}

(๔) ข้อสังเกต

เนื้อหาส่วนใหญ่ของพระสูตรนี้ตรงกับปุณณมสูตร พระสูตรที่ ๑๐ ในชัชชนียวรรค แห่งสังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๗ มีต่างกันตอนท้าย คือในปุณณมสูตร แห่งสังยุตตนิกาย มีคาถาสรุพระธรรมเทศนา ในพระสูตรนี้ไม่มี แต่ตรัสสรุปว่า อริยสาวกผู้ได้สติบ และมีคุณสมบัติอื่นๆ ตรงข้ามกับปุถุชนผู้ไม่ได้สติบ ย่อมเปื้อน่ายในรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เมื่อเปื้อน่ายย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนดจิตจึงหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นจึงรู้ชัดว่า ชาตีสันแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ไม่มีกิจจะทำอีกแล้ว เป็นอันว่าภิกษุเหล่านั้นซึ่งมีประมาณ ๖๐ รูปได้บรรลอรหัตผล

^{๘๒} ปุถุชน หมายถึงคนที่ยังมีกิเลสหนา ที่เรียกเช่นนี้เพราะบุคคลประเภทนี้ยังมีเหตุก่อให้เกิดกิเลสอย่างหนานานัปการ ปุถุชนมี ๒ ประเภท คือ (๑) อันธปุถุชน คนที่ไม่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิต (๒) กัลยาณปุถุชน คนที่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิต ม.ญ.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๒, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๗/๕๘-๕๙.

^{๘๓} คุณในรูป ตรัสหมายถึงปริยญาปฏิเวธ (การแทงตลอดด้วยการกำหนดรู้) และทุกข์สัง ม.ญ.อ. (บาลี) ๓/๘๘/๕๓.

^{๘๔} โทษในรูป ตรัสหมายถึงปหานปฏิเวธ (การแทงตลอดด้วยการละ) และสมุทัยสัง ม.ญ.อ. (บาลี) ๓/๘๘/๕๓.

^{๘๕} เครื่องสลัดออกจากรูป ตรัสหมายถึงสังฆิกิริยาปฏิเวธ (การแทงตลอดด้วยการทำให้แจ้ง) และนิโรธสัง ม.ญ.อ. (บาลี) ๓/๘๘/๕๓.

^{๘๖} อหังการ หมายถึงทิกฺขุ มมังการ หมายถึงต้นหา มานานุสัย หมายถึงมานะ ม.ม.อ. ๒/๘๙/๑๔๖.

^{๘๗} ม.ญ. (บาลี) ๑๔/๙๐/๗๑., ม.ญ. (ไทย) ๑๔/๙๐/๑๐๔.

๑๑.๑๑ เนื้อหาและสาระสำคัญในจุฬปุณณมสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จุฬปุณณมสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาในคืนดวงจันทร์เต็มดวงสูตรเล็ก ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขาามิคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี^{๘๘} ในวันอุโบสถ ขึ้น ๑๕ ค่ำ คืนพระจันทร์เต็มดวง โดยทรงตั้งปัญหาขึ้นถามภิกษุทั้งหลายว่า อัสตบุรุษรู้จักอัสตบุรุษหรือไม่ เพื่อทรงแสดงเรื่องนี้ให้ภิกษุเหล่านั้นฟัง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๘๙}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคขณะประทับนั่งกลางแจ้งท่ามกลางแสงจันทร์ในวันเพ็ญ มีภิกษุสงฆ์ห้อมล้อม ทรงเหลียวมองภิกษุทั้งหลาย เห็นนั่งนิ่ง จึงตรัสถามเพื่อแสดงธรรมให้ฟังว่า “ภิกษุทั้งหลาย อัสตบุรุษเป็นผู้ประกอบด้วยอัสตธรรม^{๙๐} จะพึงรู้จักอัสตบุรุษหรือไม่ รู้จัก ว่าผู้นี้เป็นอัสตบุรุษ” เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลตอบว่าไม่รู้จัก ก็ทรงอธิบายขยายความ แล้วทรงตั้งปัญหาถามภิกษุไปเรื่อย ๆ สรุปความได้ว่า ทรงแสดงให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า อัสตบุรุษไม่รู้จักทั้งอัสตบุรุษและอัสตบุรุษ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมของอัสตบุรุษ คือ

๑) อัสตบุรุษในโลกนี้เป็นผู้มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสรวงที่เช่นสรวงแล้วก็ไม่มียผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วก็ไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี คุณ บิดาไม่มีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะ^{๙๑} ก็ไม่มีเป็นต้น

๒) อัสตบุรุษในโลกนี้ให้ทานโดยไม่เคารพ^{๙๒} ไม่ให้ทานด้วยมือของตน ไม่ให้ทานด้วยความอ่อนน้อม ให้ทานอย่างเสียไม่ได้ ให้ทานทั้งที่เห็นว่าทานไม่มีผล

๓) มีความภักดีต่ออัสตบุรุษ มีความคิด ความรู้ ถ้อยคำ การกระทำ ความเห็น และการให้ทานอย่างอัสตบุรุษ ฉะนั้นหลังจากตายจึงไปเกิดในคติของอัสตบุรุษ คือนรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ส่วน

^{๘๘} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๙๑/๗๒., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๑/๑๐๔.

^{๘๙} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๓๓.

^{๙๐} อัสตธรรม ในที่นี้หมายถึงบาปธรรม ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๙๑/๕๔.

^{๙๑} โอปปาติกะ หมายถึงสัตว์ที่เกิดและเติบโตเต็มที่ทันที และเมื่อจุติ (ตาย) ก็หายวับไป ไม่ทิ้งซากศพไว้ เช่น เทวดาและสัตว์นรกเป็นต้น ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๗๑/๑๔๙.

^{๙๒} ให้ทานโดยไม่เคารพ หมายถึงไม่เคารพทั้งไทยธรรมและบุคคล เช่น ถวายอาหารด้วยของไม่สะอาด ไม่นอบ น้อมต่อปฏิคาหก ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๙๑/๕๕.

สัตบุรุษมีนัยตรงกันข้าม เมื่อพระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาชิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาชิตของพระผู้มีพระภาค^{๙๓}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงในวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ ณ ที่กลางแจ้ง ในบุพพาราม ที่เดียวและน่าจะเป็นวันเดียวกับที่ทรงแสดงมหาปุณณมสูตร (พระสูตรที่ ๙) เป็นไปได้หรือไม่ว่า ทรงแสดงพระสูตรนี้ต่อจากมหาปุณณมสูตร เพราะมหาปุณณมสูตรทรงแสดงตามคำทูลถามของภิกษุรูปหนึ่ง ส่วนพระสูตรนี้ทรงตั้งปัญหาถามให้ภิกษุทั้งหลายตอบ จุดที่น่าสังเกตว่าทรงแสดงที่หลังมหาปุณณมสูตรก็คือ “ทรงเสียดูภิกษุสงฆ์ซึ่งนั่งเฝ้าอยู่” แสดงว่าหลังจากตรัสตอบปัญหาของภิกษุในมหาปุณณมสูตรจบลง ภิกษุสงฆ์ก็พอใจนั่งเฝ้าอยู่ แต่ทรงเห็นว่าเป็นการสมควรจะทรงแสดงเรื่องอสัตบุรุษและสัตบุรุษให้ภิกษุเหล่านั้นฟังต่อไปอีก จึงทรงแสดงต่อเพื่ออนุโลมตามอุปนิสัยความสนใจของภิกษุบางรูปในจำนวนนั้น ซึ่งก็ได้ผลตามที่ทรงมุ่งหมาย

๑๑.๑๒ สรุปท้ายบท

ในเทวทวารวค มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ เป็นวรรคที่ ๑ มีทั้งหมด ๑๐ สูตร คือ

๑. เทวทหสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่เทวทหนิคม พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ เทวทหนิคม แคว้นสักกะ โดยทรงประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาเปรียบเทียบว่า ความเพียรตามหลักคำสอนของพวกนิครนถ์ที่เรียกว่าการบำเพ็ญตบะกับความเพียรตามหลักคำสอนของพระองค์มีผลแตกต่างกันอย่างไร

๒. ปัญจัตตยสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยความเห็นผิด ๕ ลัทธิ ๓ หมวด พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นทราบความเห็นผิดของสมณพราหมณ์ในสมัยนั้น พร้อมทั้งทรงวิเคราะห์และวิจารณ์เปรียบเทียบให้เข้าใจ

๓. กินติสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยภิกษุคิดอย่างไรในพระพุทธเจ้า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ป่าชัญญ เขตกรุงกุสินารา แคว้นมัลละ โดยทรงปรารภความคิดเห็นของภิกษุทั้งหลายที่มีต่อพระองค์

๔. สามคามสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่สามคาม พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอานนท์และพระจุนทะสมณทูต ขณะประทับอยู่ ณ หมู่บ้านสามคามของชาวศากยะ แคว้นสักกะ โดยทรงปรารภคำกราบทูลของพระอานนท์เรื่องการแตกสามัคคีถึงขั้นวิวาทกันของพวกนิครนถ์ หลังจากนิครนถ์นาฏบุตรดับขันธไปไม่นานนัก

^{๙๓} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๙๒/๗๔., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๒/๑๐๙.

๕. สุนัขขัตตสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยเจ้าสุนัขขัตตตะลิฉณวีบุตร พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่เจ้าสุนัขขัตตตะลิฉณวีบุตรขณะประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี โดยทรงปรารภคำถามของเจ้าสุนัขขัตตตะ

๖. อาเนญชัสปายสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยปฏิปทาอันเป็นสัปปายะแก่อาเนญชสมาบัตติ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ นิคมของชาวกรูชี่อัมมาสัมมะ โดยทรงปรารภถามทั้งหลายทั้งวัตถุกามและกิเลสถามว่าจะเป็นอุปสรรคแก่การปฏิบัติธรรมของภิกษุเหล่านั้น จึงทรงสอนเรื่องปฏิปทาอันเป็นสัปปายะแก่สมาบัตติทั้งหลายมีอาเนญชสมาบัตติเป็นต้น

๗. คณโกโมคคัลลานสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อคณโกโมคคัลลანะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่คณโกโมคคัลลานพราหมณ์ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อทรงตอบคำถามของพราหมณ์นั้น

๘. โคปกโกโมคคัลลานสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพราหมณ์ชื่อโคปกโกโมคคัลลანะ พระอานนท์แสดงแก่โคปกโกโมคคัลลานพราหมณ์ ณ ที่ทำงานของพราหมณ์นี้ซึ่งตั้งอยู่ในกรุงราชคฤห์ หลังจากพุทธปรินิพพานไม่นานนัก เพื่อตอบปัญหาเรื่องภิกษุผู้เป็นตัวแทนของพระผู้มีพระภาค เนื่องจากผู้ถามได้ถามด้วยความหวังใยในการบริหารคณะสงฆ์ตามความรู้สึกของผู้มีหน้าที่คุ้มครองป้องกันภัยของบ้านเมือง

๙. มหาปุณณมสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาในคินดววจันท์เต็มดวงสูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขาไมคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี ในวันอุโปสถขึ้น ๑๕ ค่ำ โดยทรงประทานโอกาสให้ภิกษุทูลถามปัญหาแล้วตรัสตอบปัญหาต่าง ๆ ที่ภิกษุทูลถามด้วยพระองค์เอง

๑๐. จุฬปุณณมสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระธรรมเทศนาในคินดววจันท์เต็มดวงสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขาไมคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี ในวันอุโปสถ ขึ้น ๑๕ ค่ำ โดยทรงตั้งปัญหาขึ้นถามภิกษุทั้งหลายว่า อสัตบุรุษรู้จักอสัตบุรุษหรือไม่ เพื่อทรงแสดงลักษณะของอสัตบุรุษและสัตบุรุษให้ภิกษุเหล่านั้นฟัง

๑๑.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๑๑

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ เทวทหวรรค พอสังเขป เช่น อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่พระสูตร อะไรบ้าง และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายเทวทหสูตรเป็นต้น โดยสังเขป ตามหัวข้อดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓. หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตร

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ เทวทหวรรคโดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในสุนัขขัตตสูตร ๒. หลักธรรมในอาเนญชัสปายสูตร ๓. หลักธรรมในคณโกโมคคัลลานสูตร ๔. หลักธรรมในมหาปุณณมสูตรเป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๑๑.๑๔ เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร. พิมพ์ครั้งที่

๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.

โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. พระไตรปิฎก ภาษาไทย

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). ศัพท์วิเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐฎกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙.

_____. ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสโส. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. คำบรรยายในพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

บทที่ ๑๒

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในอนุทวารค มัชฌิมนิกาย อุมปริปัญญาสก์

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔

แผนการสอนประจำบทที่ ๑๒

รายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี
(Majjhimanikaya Pali)

บทที่ ๑๒ พระสูตรและสาระสำคัญในอนุทวารวค มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔

หัวข้อย่อ

๑. ความนำ
๒. เนื้อหาสาระสำคัญในอนุทวารวค
๓. เนื้อหาสาระสำคัญในฉวิโสธนสูตร
๔. เนื้อหาสาระสำคัญในสัปปริสสูตร
๕. เนื้อหาสาระสำคัญในเสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร
๖. เนื้อหาสาระสำคัญในพหุชาตูกสูตร
๗. เนื้อหาสาระสำคัญในอิสสิคิลิสูตร
๘. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาจัตตารีสกสูตร
๙. เนื้อหาสาระสำคัญในอานาปานัสสติสูตร
๑๐. เนื้อหาสาระสำคัญในกายคตาสติสูตร
๑๑. เนื้อหาสาระสำคัญในสังขารูปัตตติสูตร
๑๒. สรุปท้ายบท
๑๓. คำถามประจำบทที่ ๑๒
๑๔. เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในอนุทวารวค มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบายชื่อเรื่อง เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรอนุทวารวค มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในอนุทวารวค มัชฌิมนิกาย มอุปริปัญณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จำนวน ๑๐ สูตรที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

กิจกรรมระหว่างเรียน

๑. ผู้เรียนศึกษาเอกสารคำสอนจากบทที่ ๑๒
๒. อาจารย์ผู้สอนบรรยายตามเนื้อหาที่กำหนด
๓. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม
๔. อาจารย์ผู้สอนสรุปเนื้อหาประจำบท
๕. ผู้เรียนตอบคำถามประจำบทเพื่อการประเมินผลในวันนั้น

สื่อการสอน

๑. เอกสารคำสอนประจำรายวิชา
๒. เอกสารคำสอนประจำบทที่ ๑๒
๓. สื่อพาวเวอร์พอยท์ประจำบท
๔. สื่ออื่นๆ ถ้ามี

การประเมินผล

๑. ประเมินจากการสนใจขณะศึกษาของผู้เรียน
๒. การซักถามของผู้เรียน
๓. สอบกลางภาค
๔. สอบปลายภาค

บทที่ ๑๒

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในอนุทวารค มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔

๑๒.๑ ความนำ

มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ คือพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ มีอักษรย่อว่า ม.อ.(บาลี) หรือ ม.อ (ไทย) เป็นคัมภีร์สุดท้ายในจำนวน ๓ คัมภีร์ มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์มีพระสูตรทั้งหมด ๕๒ สูตร แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคที่ ๒ เรียกว่าอนุทวารค มีความหมายว่า วรรคที่ว่าด้วยการแสดงธรรมตามลำดับบท นำด้วยอนุทสุตริ^๑ ในอนุทวารคมี ๑๐ สูตร คือ

๑. อนุทสุตริ	๒. ฉวีโสธนสูตร
๓. สัปปริสสุตริ	๔. เสวิตัพพาเสวิตัพพสุตริ
๕. พุทธาคูสุตริ	๖. อีสิติลิสุตริ
๗. มหัจฉตารีสกสุตริ	๘. อานาปานัสสติสุตริ
๙. กายคตาสติสุตริ	๑๐. สังขารูปัตติสุตริ ^๒

คำว่า **อนุทวารค** แยกเป็น **อนุท+วารค**

คำว่า **อนุท** มีวิเคราะห์ว่า อริเยหิ อนุตตพพตตา คนตพพตตา **อนุท** ตามลำดับบท (อนุ บท หน้า ปท-ธาดูในความหมายว่าบรรลู่ ถึง บท อ- ปัจจัย)^๓

คำว่า **วารค** หรือ **วคค** มีวิเคราะห์ว่า วชติ สมุหตต คจฉตีติ **วคโค** หมู่ที่ถึงการรวมกัน (วช-ธาดูในความหมายว่าถึง ณ-ปัจจัย แปลง ชช เป็น คค)^๔

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๓๓.

^๒ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๙๗.

^๓ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๕๓๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๓.

คำว่า **อนุปทวรรค** แปลความว่า *หมวดว่าด้วยธรรมตามลำดับบท* ชื่อวรรคตั้งตามชื่อ พระสูตรที่ ๑ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร^๕ แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๑๒.๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในอนุปทสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อนุปทสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยธรรมตามลำดับบท* ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้า^๖ ได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^๗ เพื่อจะทรงประกาศคุณธรรมของพระสารีบุตร หรือเพื่อจะทรงชมเชยบุคคลที่เรียกว่า ปุคคลโณมนตถ์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรชฌาสยะ^๘

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสสรรเสริญพระสารีบุตรให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า “ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตร

- ๑) เป็นบัณฑิต^๙
- ๒) มีปัญญามาก^{๑๐}
- ๓) มีปัญญากว้างขวาง^{๑๑}

^๕ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต , คำบรรยายในพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๕๖.

^๖ ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์

^๗ ม.อ. (บาลี) ๑๔/๙๓/๗๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๓/๑๑๐.

^๘ โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๔.

^๙ เป็นบัณฑิต ในที่นี้หมายถึงเป็นบัณฑิตเพราะเหตุ ๔ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ฉลาดในธาตุ (๒) เป็นผู้ฉลาดในอายตนะ (๓) เป็นผู้ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท (๔) เป็นผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๖.

^{๑๐} มีปัญญามาก ในที่นี้หมายถึงมีปัญญามาก เพราะกำหนดถือเอาคุณคือศีล คุณคือสมาธิ คุณคือปัญญาคุณ คือวิมุตติ และคุณคือวิมุตติญาณทัสสนะ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๖.

^{๑๑} มีปัญญากว้างขวาง ในที่นี้หมายถึงมีปัญญากว้างขวาง เพราะญาณที่เป็นไปในธาตุ อายตนะ ปฏิจจสมุปบาท สุนฺญตา เป็นไปในอรรถ ธรรม นิสฺสํ ปรภฺยํ และเป็นไปในศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติและวิมุตติญาณทัสสนะ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๗.

- ๔) มีปัญญาร่าเริง^{๑๒}
- ๕) มีปัญญารวดเร็ว^{๑๓}
- ๖) มีปัญญาเฉียบแหลม^{๑๔}
- ๗) มีปัญญาเพิกถอนกิเลส^{๑๕}

ภิกษุทั้งหลาย เพียงกึ่งเดือนสารีบุตรก็เห็นแจ้งธรรมตามลำดับบท^{๑๖} จากนั้นทรงแสดงธรรมที่พระสารีบุตรเห็นแจ้งตามลำดับบท คือ รูปमान ๔ อรูปमान ๔ สัญญาเวทิตนโรธ และความสิ้นอาสวะ

ในตอนท้ายตรัสสรุปว่า ถ้าจะชมภิกษุรูปใดว่าเป็นผู้มีความชำนาญ ถึงความสำเร็จในอริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา และอริยวิมุตติ เป็นบุตร เป็นโอรสของพระผู้มีพระภาค เกิดจากพระโอษฐ์ของพระผู้มีพระภาค เกิดจากธรรม ธรรมนิรมิตขึ้นมา เป็นธรรมทายาท ไม่ใช่อามิสทายาท ภิกษุรูปนั้นคือพระสารีบุตร^{๑๗}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า เพราะเหตุใดพระผู้มีพระภาคจึงทรงสรรเสริญพระสารีบุตรโดยพิสดารอย่างนี้ ในอรรถกถาอธิบายว่า เพราะทรงเห็นว่าพระเถระเป็นผู้มีปัญญามาก ความเป็นผู้มีปัญญามาก ถ้าไม่บอก คนทั้งหลายไม่ค่อยรู้จัก ไม่เหมือนผู้ทรงคุณวิเศษอย่างอื่น เช่น พระมหาโมคคัลลานะผู้มีฤทธิ์มาก พระมหากัสสปะผู้ถือธุดงค์วัตร พระอนรุทธะผู้มีตาทิพย์ พระอุบาลีผู้ทรงพระวินัย พระเรวตะผู้มีฌาน พระอานนท์ผู้เป็นพหูสูต เพราะคุณวิเศษของท่านเหล่านี้ปรากฏชัด คนทั่วไปเห็นได้เอง แต่ผู้มีปัญญามากเช่นพระสารีบุตรไม่ปรากฏแก่คนทั่วไป และท่านเองจะประกาศให้ปรากฏก็ไม่ได้ พระองค์จึงทรงประกาศแทนให้^{๑๘} อย่างไรก็ตาม ในบัดนี้ปัญญาญาณของพระสารีบุตรได้ปรากฏชัดแล้วด้วยผลงานต่างๆ ของท่าน เช่น

- ๑) มหานิทเทส (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๙)

^{๑๒} มีปัญญาร่าเริง ในที่นี้หมายถึงมีปัญญาร่าเริง เพราะเป็นผู้ทำสติปัญฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๗.

^{๑๓} มีปัญญารวดเร็ว ในที่นี้หมายถึงมีปัญญารวดเร็ว เพราะแล่นไปเร็วในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน และแล่นไปเร็วในพระนิพพานอันเป็นที่ดับชาติ ขรา มรณะ โดยพิจารณาทำให้แจ่มแจ้ง ทำให้เด่นชัดว่ารูป ฯลฯ ขรา มรณะ ไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น มีความเสื่อมไป มีความสิ้นไปมีความคลายกำหนด และมีความดับไป เป็นธรรมดา ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๗-๕๘.

^{๑๔} มีปัญญาเฉียบแหลม ในที่นี้หมายถึงมีปัญญาเฉียบแหลม เพราะไม่ให้กามวิตก พยาบาทวิตกวิหิงสาวิตก และอุปกิเลส ๑๖ ที่เกิดขึ้นแล้วอาศัยอยู่ และเพราะบรรลुอริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ ปฏิสัมภีทา ๔ และอภิญญา ๖ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๘.

^{๑๕} มีปัญญาเพิกถอนกิเลส ในที่นี้หมายถึงมีปัญญาเพิกถอนกิเลส เพราะเจาะ คือทำลายกองโลภะ กองโทสะ กองโมหะ กองอุปกิเลส ๑๖ และกรรมที่จะนำไปสู่ภพทั้งหมด ที่ยังไม่เคยเจาะทำลายมาก่อน ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๘.

^{๑๖} เห็นแจ้งธรรมตามลำดับบท หมายความว่า เห็นแจ้งด้วยอำนาจสมาบัติ และอำนาจองค์ฌาน ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๙๒/๕๘.

^{๑๗} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๙๗/๘๑., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๗/๑๑๕.

^{๑๘} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๙๓/๕๖.

- ๒) จุฬนิทเทส (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๐)
- ๓) ปฎิสัมภิทามรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๑)
- ๔) สังคีตีสสูตร และทสุตตรสูตร (ในทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑)
- ๕) สัมมาทิฏฐิสสูตร (ในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒)

๑๒.๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในฉวิโสธนสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ฉวิโสธนสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยหลักการตรวจสอบ ๖ ประการ ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๑๙} เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นรู้จักหลักการตรวจสอบการพยากรณ์หรือหัตผลว่าจะเป็นจริงหรือไม่ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๒๐}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ถ้ามีเพื่อนภิกษุพยากรณ์หรือหัตผลว่า “ข้าพเจ้ารู้ชัดว่าอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ไม่มีกิจอื่นที่จะต้องทำให้เป็นอย่างนี้อีก” ก็อย่าฟังยินดี อย่าฟังคัดค้าน แต่ควรตรวจสอบให้แน่ก่อน หลักการตรวจสอบมีดังนี้

- ๑) ให้สอบถามเรื่องโวหาร ๔ คือ
  ๑. การกล่าวสิ่งที่ได้เห็นว่าได้เห็น
  ๒. การกล่าวสิ่งที่ได้ฟังว่าได้ฟัง
  ๓. การกล่าวสิ่งที่ได้ทราบว่าได้ทราบ
  ๔. การกล่าวสิ่งที่ได้รู้ว่าได้รู้^{๒๑}

โวหาร ๔ ประการนี้ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว ก็จิตของท่านผู้มีอายุผู้รู้ที่อยู่เห็นอยู่อย่างแท้จริงหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ยึดมั่นในโวหาร ๔

^{๑๙} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๙๘/๘๑., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๘/๑๑๕.

^{๒๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๓๖.

^{๒๑} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๙๘/๘๑., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๙๘/๑๑๖.

ประการนี้ได้ ภิคุผู้เป็นชีนาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว^{๒๒} บรรลุประโยชน์ตน^{๒๓} โดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงควรที่จะพูดได้ว่าข้าพเจ้าไม่ยินดียินร้าย กิเลสไม่อาศัยไม่พัวพัน พ้นแล้วพราภได้แล้วในธรรมที่ได้เห็น ได้ฟัง ได้ทราบ ได้รู้

๒) ให้สอบถามเรื่องอุปาทานชั้น ๕

๓) ให้สอบถามเรื่องธาตุ ๖

๔) ให้สอบถามเรื่องอายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖

๕-๖) ให้สอบถามเรื่องการถอนอหังการ มมังการ และมานานุสัยที่มีภายในกายตน และที่มีในกายของผู้อื่น^{๒๔}

โดยเฉพาะการตรวจสอบข้อที่ ๕-๖ มีรายละเอียดมาก เริ่มจากภิกษุ นั้นเสียสละทรัพย์สมบัติน้อยใหญ่ออกบวชแล้ว มีสีกาและสาซีพเสมอเหมือนกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย มีอริยศีลชั้นธวับริบูรณ์ มีอริยอินทริยสังวรบริบูรณ์ และมีอริยสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ ละนิวรณ์ได้ บรรลุฌาน ๔ ตามลำดับ จนได้อาสวักขญาณ รู้ชัดอริยสัจ ๔ จึงควรชื่นชมยินดีกับภิกษุ นั้นว่าเป็นผู้อยู่จบพรหมจรรย์จริง^{๒๕}

(๔) ข้อสังเกต

ในคัมภีร์ปัญจสุทนีอธิบายว่า หลักการตรวจสอบการพยากรณ์อรหัตผล ๖ ประการในพระสูตรนี้ ยังมีปรากฏที่อื่นอีก เมื่อรวมกับที่ปรากฏในพระสูตรนี้อาจจำแนกออกเป็น ๓ นัย โดยนับที่ปรากฏในพระสูตรนี้เป็นนัยที่ ๑ ที่ปรากฏในที่อื่นนับเป็นนัยที่ ๒ และที่ ๓ คือ นัยที่ ๒ รวมเรื่องที่ ๕ กับที่ ๖ (ในนัยที่ ๑) เข้าเป็นเรื่องเดียวกัน นับเป็นเรื่องที่ ๕ แล้วเพิ่มเรื่องอาหาร ๔ เป็นเรื่องที่ ๖ นัยที่ ๓ (นัยแห่งวินยนิทเทศ) ให้สอบถามคือ

๑) สิ่งที่บรรลุ

๒) วิธีที่บรรลุ

๓) เวลาที่บรรลุ

๔) สถานที่ที่บรรลุ

๕) กิเลสที่ละได้

๖) ธรรมที่เกิดขึ้นในตน^{๒๖}

^{๒๒} ปลงภาระได้แล้ว ในที่นี้หมายถึงปลงขันธภาระได้ ปลงกิเลสภาระได้ และปลงอภิสังขารภาระได้ อภ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๘/๑๓๙.

^{๒๓} บรรลุประโยชน์ตน ในที่นี้หมายถึงบรรลุอรหัตผล อภ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๘/๑๓๙.

^{๒๔} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๐๒/๘๕., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๒/๑๒๑.

^{๒๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๐๔/๘๘., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๔/๑๒๕.

^{๒๖} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๒/๖๔-๖๕.

๑๒.๔ เนื้อหาและสาระสำคัญในสัปปริสสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

สัปปริสสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยธรรมของอัสตบุรุษและธรรมของอสัตบุรุษ ขึ้นนี้ตั้งตามเนื้อหา สาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๒๗} โดยทรงประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาเปรียบเทียบธรรมของอัสตบุรุษกับธรรมของ สัตบุรุษ จะได้เว้นธรรมของอัสตบุรุษ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๒๘}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า จะทรงแสดงธรรมของอัสตบุรุษและธรรมของอัสตบุรุษให้ ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ได้ทรงแสดงให้ศึกษาเปรียบเทียบเป็นคู่ ๆ รวม ๒๖ คู่ มี ใจความว่า ภิกษุผู้เป็นอัสตบุรุษอาศัยธรรม ๒๖ ประการ ทำให้ยกตนข่มผู้อื่น ธรรม ๒๖ ประการ คือ

๑. มีตระกูลสูง ^{๒๙}	๒. มีตระกูลใหญ่ ^{๓๐}
๓. มีตระกูลที่มีโภคะมาก	๔. มีตระกูลที่มีโภคะโอฬาร
๕. มีชื่อเสียงเกียรติยศ ^{๓๑}	๖. มีปัจจัย ๔ มาก
๗. เป็นพหูสูต	๘. เป็นวินัยธร
๙. เป็นธรรมกถึก	๑๐. เป็นผู้ถืออารัญญิกอรรถดงค์
๑๑. เป็นผู้ถือปิงสุกุลิกอรรถดงค์	๑๒. เป็นผู้ถือปิมทปาติกอรรถดงค์
๑๓. เป็นผู้ถือรุกขมุสิกอรรถดงค์	๑๔. เป็นผู้ถือโสสานิกอรรถดงค์
๑๕. เป็นผู้ถืออัปโภกาสิกอรรถดงค์	๑๖. เป็นผู้ถือเนสัชชิกอรรถดงค์
๑๗. เป็นผู้ถือยถาสันถติกอรรถดงค์	๑๘. เป็นผู้ถือเอกาสนิกอรรถดงค์
๑๙. ได้ปฐมฌาน	๒๐. ได้ทุติยฌาน
๒๑. ได้ตติยฌาน	๒๒. ได้จตุตถฌาน

^{๒๗} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๐๕/๘๙., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๕/๑๒๕.

^{๒๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๓๘.

^{๒๙} ตระกูลสูง ในที่นี้หมายถึงตระกูลกษัตริย์ หรือตระกูลพราหมณ์ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๕/๖๘.

^{๓๐} ตระกูลใหญ่ ในที่นี้หมายถึงตระกูลกษัตริย์ ตระกูลพราหมณ์ หรือตระกูลแพศย์ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๕/ ๖๘)

^{๓๑} มียศ ในที่นี้หมายถึงสมบุรณ์ด้วยบริวาร ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๖/๖๘.

๒๓. ได้อากาสาณัญจายตนฉาน

๒๔. ได้วิญญาณัญจายตนฉาน

๒๕. ได้อากิญญัญจายตนฉาน

๒๖. ได้เนวสัญญานาสัญญายตนฉาน^{๓๒}

ส่วนภิกษุผู้เป็นสัตบุรุษ แม้มีธรรม ๒๖ ประการนี้ก็ไม่ยกตนข่มผู้อื่น และยังมีธรรมสูงขึ้นไปอีก ๑ ประการ คือสัญญาเวทยิตนิโรธ ซึ่งผู้เป็นอสัตบุรุษไม่สามารถมีได้

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ธรรม ๒๖ ประการเป็นคุณสมบัติที่อาจมีได้ทั้งอสัตบุรุษและสัตบุรุษ คุณสมบัติเหล่านี้เป็นเหตุให้เป็นคนดีก็ได้ เป็นคนชั่วก็ได้ ความแตกต่างกันอยู่ที่ไหน อยู่ที่รู้จักคิด ผู้เป็นอสัตบุรุษเพราะไม่รู้จักคิด ส่วนผู้เป็นสัตบุรุษเพราะรู้จักคิด กล่าวคือ ผู้ใดคิดว่าเพราะเรามีธรรม ๒๖ ประการนี้ เราจึงสูงกว่าผู้อื่น ดีกว่าผู้อื่น แล้วดูถูกเหยียดยามเขาว่าต่ำกว่าเรา เลวกว่าเรา ผู้นั้นแลชื่อว่าอสัตบุรุษ ส่วนผู้ใดคิดว่าเพราะเรามีธรรมประการที่ ๑-๑๘ ทำให้เราละโลภะ โทสะ และโมหะไม่ได้หมด คนที่ไม่มีธรรมเหล่านี้ แต่ถ้าตั้งหน้าปฏิบัติธรรม ก็สามารถละกิเลสเหล่านี้ได้หมดสิ้น จึงตัดสินใจตั้งหน้าปฏิบัติธรรม อนึ่ง ธรรมประการที่ ๑๙-๒๖ คือสมาบัติ ๘ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสเรื่องอตัมมยตากำกับไว้ด้วย จึงควรมุ่งทำให้เกิดอตัมมยตาเท่านั้น ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ผู้นั้นแลชื่อว่าสัตบุรุษ คำว่า อตัมมยตา หมายถึง ความไม่มีตัณหา (นิตตณฺหา) เพราะคำว่า ตัมมยตา เป็นชื่อของตัณหา^{๓๓}

๑๒.๕ เนื้อหาและสาระสำคัญในเสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยธรรมที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๓๔} โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาเปรียบเทียบระหว่างธรรมที่ควรเสพ^{๓๕}

^{๓๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๐๘/๙๓., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๘/๑๓๔.

^{๓๓} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๐๘/๖๘.

^{๓๔} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๐๙/๙๖., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๙/๑๓๗.

^{๓๕} เสพ ในที่นี้หมายถึงการนึกหน่วง รู้ เห็น พิจารณา อธิษฐานจิต น้อมใจเชื่อ ประคองความเพียร ตั้งสติไว้ตั้งจิตไว้ กำหนดรู้ด้วยปัญญา รู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้อยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ละธรรมที่ควรละเจริญธรรมที่ควรเจริญ ทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง อจ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๕๓/๖๑-๖๒.

กับธรรมที่ไม่ควรเสพ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๓๖}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

ตอนที่ ๑

๑) พระผู้มีพระภาคทรงยกหลักกรรม ๗ ประการ ขึ้นแสดงเป็นอุทเทสว่า

๑. กายสมาจาร มี ๒ ประการ คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ

๒. วจีสมาจาร มี ๒ ประการ คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ

๓. มโนสมาจาร มี ๒ ประการ คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ

๔. จิตตูปบาท มี ๒ ประการ คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ

๕. การได้สัญญา มี ๒ ประการ คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ

๖. การได้ทัญญู มี ๒ ประการ คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ

๗. การได้อัตถภาพ มี ๒ ประการ คือ ที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ^{๓๗}

๒) พระสารีบุตรกราบทูลว่าท่านเข้าใจเนื้อความแห่งอุทเทสนี้ดี แล้วแสดงนิทเทสถวาย โดยละเอียดแบบแก้อรรถของอรรถกถาจารย์ มีใจความว่า ที่ว่า *ควรเสพ* หมายถึงเสพแล้วทำให้กุศลธรรมเจริญขึ้น อกุศลธรรมเสื่อมไป ที่ว่า *ไม่ควรเสพ* มีนัยตรงกันข้าม

๓) พระผู้มีพระภาคทรงรับรองว่าถูกต้อง และทรงแสดงนิทเทสนั้นซ้ำอีกครั้ง แล้วทรงแสดงอุทเทสต่อไป

ตอนที่ ๒

๑) พระผู้มีพระภาคทรงยกอายตนะ ๖ ขึ้นแสดงเป็นอุทเทสในทำนองเดียวกับอุทเทสที่ ๑ ว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ แต่ละประการมี ๒ ประการย่อย คือที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ^{๓๘}

๒) พระสารีบุตรทูลขอแสดงนิทเทสอีก และได้แสดงแบบแก้อรรถในทำนองเดียวกับนิทเทสที่ ๑

๓) พระผู้มีพระภาคทรงรับรองว่าถูกต้อง และทรงแสดงนิทเทสนั้นซ้ำอีกครั้ง แล้วทรงแสดงอุทเทสต่อไป

---

^{๓๖} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๓๙.

^{๓๗} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๐๙/๙๖., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๙/๑๓๕.

^{๓๘} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๑๙/๑๐๕., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๑๙/๑๕๑.

ตอนที่ ๓

๑) พระผู้มีพระภาคทรงยกจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ หมูบ้าน นิคม นคร ชนบท (รัฐ) และบุคคล รวม ๘ ประการ ขึ้นแสดงเป็นอุทเทสว่า แต่ละประการมี ๒ ประการย่อย คือที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ^{๓๔}

๒) พระสารีบุตรทูลขอแสดงนิทเทสอีก และได้แสดงโดยละเอียดในทำนองเดียวกับนิทเทสที่ ๑-๒

๓) พระผู้มีพระภาคทรงรับรองว่าถูกต้อง และทรงแสดงนิทเทสนั้นซ้ำอีกครั้ง แล้วทรงสรุปเป็นนิคมวณะว่า

ถ้ากษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร ตลอดจนเทวดา มาร พรหม และมนุษย์ทั้งหลายรู้ทั่วถึงอรรถแห่งธรรมบรรยายนี้ ก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขตลอดกาลนาน

(๔) ข้อสังเกต

เนื้อหาของพระสูตรนี้เป็นหลักธรรมที่ไม่ลึกซึ้งมากนัก เข้าใจได้ง่าย แต่ที่น่าสังเกตเป็นพิเศษคือรูปแบบหรือวิธีการแสดง ซึ่งนับว่าแปลกและแตกต่างไปจากวิธีการแสดงในพระสูตรอื่น ๆ คือ

๑) เป็นพระสูตรที่มีผู้แสดง ๒ ท่าน คล้ายกับธัมมทายาทสูตรและมจรูปนิททิกสูตรในมัชฌิมนิกาย มูลปณาสกเป็นต้น แต่ในพระสูตรทั้งสองนั้นพระผู้มีพระภาคทรงแสดงเพียงอุทเทสแล้วเสด็จกลับเข้าไปประทับ เพื่อให้ผู้ฟังนิมนต์พระมหาเถระรูปใดรูปหนึ่งในที่นั้นแสดงต่อในส่วนของนิทเทส โดยมีพระประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งใน ๒ อย่าง คือ (๑) เพื่อจะทรงยกย่องธรรม (ธมมโถมนตถ) เช่นในธัมมทายาทสูตร (๒) เพื่อจะทรงยกย่องหรือชมเชยบุคคล (บุคคลโถมนตถ) เช่นในมจรูปนิททิกสูตร

๒) กระบวนวิธีอธิบายในพระสูตรนี้เป็นแบบแก้อรรถของอรรถกถาทั้งหลาย คล้ายกับที่พระผู้มีพระภาคทรงใช้ในมหานิททานสูตรและสักกปัญหสูตรในทีฆนิกายมหาวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐) และนิพเพทิกสูตร ในฉกกนิบาต อังคุตตรนิกาย (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๒) และเป็นวิธีที่พระสารีบุตรใช้ในมหานิทเทสและจุฬนิทเทส (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๙ และเล่มที่ ๓๐)

๓) กระบวนวิธีอธิบายแบบแก้อรรถหรือแบบอุทเทสและนิทเทสนี้มีอีกหลายสูตรในเล่มนี้ เช่น ในวิภังควรรค

๑๒.๖ เนื้อหาและสาระสำคัญในพหุธาตุกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

พหุธาตุกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยธาตุมากอย่าง ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระส่วนหนึ่งของพระสูตร คำว่า พหุธาตุกะ ที่หมายถึงธาตุมากอย่างนั้น หมายถึงธาตุ ๑๘ ธาตุ ๖ (๓ หมวด) ธาตุ ๓ และธาตุ ๒ ที่

^{๓๔} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๒๐/๑๐๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๒๐/๑๕๕.

พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกมาจากคำว่า บัณทิต คือผู้ฉลาดในธาตุ ที่ว่าเป็นเนื้อหาสาระส่วนหนึ่งของพระสูตร เพราะยังมีหมวดธรรมอื่น ๆ อีกที่เป็นเนื้อหาของพระสูตรนี้ นั่นคือ आयตนะ ๖ ปฏิจจสมุปบาท และ ฐานะ อฐานะ ที่ทรงจำแนกมาจากคำว่า ผู้ฉลาดในอายตนะ ในปฏิจจสมุปบาท และในฐานะ อฐานะ

อนึ่ง พระสูตรนี้ยังทรงตั้งชื่อเป็นอย่างอื่นอีก ๔ ชื่อ คือ

๑) จตุปริวัฏฐสูตร (พระสูตรว่าด้วยการหมุน ๔ รอบ หมายถึงธรรม ๔ หมวด คือ ธาตุ อายตนะ ปฏิจจสมุปบาท และฐานะ อฐานะ)

๒) อัมมาทาสสูตร (พระสูตรว่าด้วยแวนธรรม)

๓) อมตทุนทุกีสูตร (พระสูตรว่าด้วยกลองอมตะ คือ รบชนะกิเลสจนบรรลอรหัตตผล)

๔) อนุตตรสังคามวิชัยสูตร (พระสูตรว่าด้วยตำราพิชัยสงครามอันยอดเยี่ยม)

พหุธาตุกสูตรเริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้ำพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๕๐} เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นพ้นจากภัย อุปัทวะ และอุปสรรคซึ่งเกิดจากคนพาล โดยปฏิบัติตนเป็นบัณทิต เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสนะ^{๕๑}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

๑. ภัย^{๕๒}

๒. อุปัทวะ^{๕๓}

๓. อุปสรรค^{๕๔}

ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณทิต เหมือนไฟที่ลุกไหม้จากเรือนไม้ธ้อ หรือเรือนหญ้า ลามไปไหม้เรือนยอดที่มีประตูหน้าต่างปิดสนิทได้ฉะนั้น คนพาลมีภัย มีอุปัทวะ มีอุปสรรค บัณทิตไม่มีภัย ไม่มีอุปัทวะ ไม่มีอุปสรรค จึงควรสำเหนียกว่า “เราทั้งหลายจักเป็นบัณทิต”

^{๕๐} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๒๔/๑๑๑., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๒๔/๑๖๐.

^{๕๑} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๔๓.

^{๕๒} ภัย ในที่นี้หมายถึงความสะดุ้งกลัวแห่งจิต เช่น การได้ทราบข่าวว่าโจรจะปล้นแล้วเกิดความสะดุ้งกลัว ม.อ. (บาลี) ๓/๑๒๔/๗๑, อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑/๗๗.

^{๕๓} อุปัทวะ ในที่นี้หมายถึงภาวะที่จิตฟุ้งซ่าน เช่น เมื่อรู้ว่าโจรจะปล้นก็ระส่ำระสายพยายามจะหนีพร้อมกับชนของไปด้วยเท่าที่พอจะถือติดมือไปได้ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๔/๗๑, อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑/๗๗.

^{๕๔} อุปสรรค ในที่นี้หมายถึงอาการที่มีความขัดข้อง เช่น การถูกโจรล้อมบ้านจุดไฟปิดประตูไม่ให้หนีไปได้และฆ่าแล้วชิงเอาทรัพย์ทั้งหมดไป ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๔/๗๑, อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑/๗๗.

๒) ภาคนิทเทส พระอานนท์ทูลถามแทนภิกษุทั้งหลายว่า ด้วยเหตุเท่าไรจึงสมควรเรียกว่า ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต ตรัสตอบว่า เพราะเป็นผู้ฉลาดในธาตุ เป็นผู้ฉลาดในอายตนะ เป็นผู้ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท และเป็นผู้ฉลาดในฐานะ อฐานะ เมื่อพระอานนท์ทูลถามว่า ด้วยเหตุเท่าไรจึงสมควรเรียกว่า ผู้ฉลาดในธาตุ ในอายตนะ ในปฏิจจสมุปบาท และในฐานะ อฐานะ ก็ทรงอธิบายขยายความให้ฟังอย่างละเอียด เช่น ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดในธาตุ ๑๘ ธาตุ ๖ ธาตุ ๓ ธาตุ ๒ รู้ชัดในอายตนะภายในภายนอก รู้ชัดในกระบวนการเกิดดับของเหตุปัจจัย รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้^{๔๕} ที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ^{๔๖} พึงยึดถือสังขารไร ๆ โดยความเป็นสภาวะเที่ยง แต่เป็นไป^{๔๗} ได้ ที่ปุถุชนพึงยึดถือสังขารไร ๆ โดยความเป็นสภาวะเที่ยงเป็นต้น จึงสมควรเรียกว่าผู้ฉลาดในธาตุ ในอายตนะ ในปฏิจจสมุปบาท และในฐานะ อฐานะ เมื่อทรงอธิบายจบลง พระอานนท์ทูลถามว่า ธรรมบรรยายนี้ชื่อไรพระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เธอจงจำธรรมบรรยายนี้ไว้ว่า

๑. ชื่อพหุธาตุกะ^{๔๘} บ้าง
๒. ชื่อจตุปริวัฏฐะ^{๔๙} บ้าง
๓. ชื่อธัมมาทาสะ^{๕๐} บ้าง
๔. ชื่ออมตทุนทุภี^{๕๑} บ้าง
๕. ชื่ออนุตตรสังคามวิชยะ^{๕๒} บ้าง”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภษิตนี้แล้ว พระอานนท์มีใจยินดีชื่นชมพระภษิตของพระผู้มีพระภาค

^{๔๕} เป็นไปไม่ได้ หมายถึงปฏิเสธรฐานะ (เหตุ) และปฏิเสธโอกาส (ปัจจัย) ที่ให้เป็นไปไม่ได้ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๗/๗๔, อภ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๖๘/๔๐๒.

^{๔๖} บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวฐิ ในที่นี้หมายถึงพระอรียบุคคลชั้นโสดาบันขึ้นไป เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสัมมาทิวฐิคือความเห็นชอบ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๗/๗๔, อภ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๖๘/๔๐๒.

^{๔๗} เป็นไป^{๔๗} ได้ ในที่นี้หมายถึงยอมรับฐานะ (เหตุ) ที่ให้เป็นไป^{๔๗} ได้ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๗/๗๔, อภ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๖๘/๔๐๒.

^{๔๘} พหุธาตุกะ แปลว่า ธาตุมากอย่าง ที่เรียกธรรมบรรยายนี้ว่า ธาตุมากอย่าง เพราะอธิบายเกี่ยวกับธาตุ ๑๘ บ้าง ธาตุ ๖ บ้าง เป็นต้น ม.อุ.อ. (บาลี) (บาลี) ๓/๑๓๒/๘๙.

^{๔๙} จตุปริวัฏฐะ แปลว่า วงเวียน ๔ วงเวียน ที่เรียกธรรมบรรยายนี้ว่า วงเวียน เพราะอธิบายวงเวียน ๔ คือ ธาตุ อายตนะ ปฏิจจสมุปบาท และฐานะกับอฐานะ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๒/๘๙.

^{๕๐} ธัมมาทาสะ แปลว่า แวนส้องธรรม ที่เรียกธรรมบรรยายนี้ว่า แวนส้องธรรม เพราะใช้ส้องดูธรรมได้เหมือนใช้กระจกส่องดูเงาหน้า ฉะนั้น ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๒/๘๙.

^{๕๑} อมตทุนทุภี แปลว่า กลองอมตธรรม ที่เรียกธรรมบรรยายนี้ว่า กลองอมตธรรม เพราะพระโยคาวจรศึกษาปฏิบัติวิปัสสนาตามที่กล่าวไว้ในสูตรนี้แล้วสามารถอย่าอีกกิเลสทั้งหลายจนประสบชัยชนะคืออรหัตตผลได้เหมือนนักรบผู้ทำหน้าที่ย่ำยีข้าศึกถือกลองรบเข้าประจัญบานกับข้าศึกฝ่ายตรงข้ามจนประสบชัยชนะฉะนั้น ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๒/๘๙.

^{๕๒} อนุตตรสังคามวิชยะ แปลว่า ตำราพิชัยสงครามอันยอดเยี่ยม ที่เรียกธรรมบรรยายนี้ว่า ตำราพิชัยสงครามอันยอดเยี่ยม เพราะพระโยคาวจรถืออาวุธคือวิปัสสนา สามารถกำจัดกองกิเลสจนประสบชัยชนะคืออรหัตตผลได้ เหมือนนักรบเข้าสู่สงครามถืออาวุธ ๕ ประการ กำจัดกองทัพฝ่ายตรงข้ามได้ชัยชนะฉะนั้น ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๒/๘๙.

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้มีเนื้อหาสาระมาก แต่ชัดเจนทุกประเด็น และทรงอุปมาอุปไมยให้เข้าใจได้ทันที ทั้งนี้ต้องยกความดีให้แก่พระอานนทผู้ทำหน้าที่ซักถามแทนพวกเราอย่างละเอียดลออ คำถามเหล่านั้นทำให้พระองค์ทรงใช้พระสัพพัญญุตญาณ จึงทรงตอบได้ชัดเจน โดยเฉพาะความฉลาดในฐานะและฐานะทรงแจ่มแจ้งถึง ๒๘ ประการ จนพระอานนทรู้สึกอัศจรรย์และทูลถามชื่อของพระสูตรนี้ ดังความตอนท้ายของพระสูตรชื่อพระสูตรที่ทรงตั้ง ๕ ชื่อนั้นเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นความสำคัญของพระสูตรนี้เป็นอย่างดี

๑๒.๗ เนื้อหาและสาระสำคัญในอิสิคิลิสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อิสิคิลิสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยภูเขานิสิคิลิ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อภูเขาที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข่าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ภูเขานิสิคิลิ เขตกรุงราชคฤห์^{๕๓} โดยมีพระประสงค์จะให้ภิกษุเหล่านั้นรู้ความหมาย ประวัติ และความสำคัญของภูเขาทั้งหลายในบริเวณนั้น มีภูเขานิสิคิลิเป็นต้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปริขมาสยะ^{๕๔}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ชื่อภูเขา ๔ ลูก คือ เวภาระ ปันทวะ เวปุลละ และคิชฌกุฏ ไม่ใช่ชื่อเดิม เป็นชื่อที่เปลี่ยนแปลงขึ้นใหม่ แต่ภูเขานิสิคิลิที่กำลังประทับอยู่ขณะนั้นเป็นชื่อเดิม ตรัสเล่าถึงที่มาของชื่อนี้ว่า เพราะประชาชนเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์เสด็จเข้ามาในภูเขานี้ แต่ไม่เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์ใดเสด็จกลับออกไป จึงพูดกันว่า **อิสิคิลิ (ภูเขากลิ้นภาษา อิสิ = ภาษา + คิลิ = กลืน)** คำนี้จึงเป็นชื่อภูเขานี้สืบมาจนบัดนี้ จากนั้นทรงแสดงพระนามของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้ง ๕๐๐ องค์ เช่น

๑) อริฏฐพุทธะ	๒) อุปริฏฐพุทธะ
๓) ตครสิขีพุทธะ	๔) ยัสสิสิพุทธะ
๕) สุทฺถสนพุทธะ	๖) ปิยทฺถสิพุทธะ
๗) คันธารพุทธะ	๘) ปินโฑลพุทธะ
๙) อุปาสมพุทธะ	๑๐) นิถพุทธะ ^{๕๕}

---

^{๕๓} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๓๓/๑๑๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๓/๑๗๐.
^{๕๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยวงศารทวิทยา ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๔๔.
^{๕๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๓๕/๑๑๙., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๕/๑๗๒.

(๔) ข้อสังเกต

ถ้าตรวจนับพระนามพระปัจเจกพุทธเจ้าเท่าที่ทรงแสดงไว้ในพระสูตร จะพบว่าไม่ถึง ๕๐๐ องค์ ในอรรถกถาอธิบายว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าที่มีพระนามตรงกันทรงแสดงไว้เพียงพระนามเดียวเช่น พระนามว่า **อานันทะ** อาจมี ๒ องค์ ๓ องค์ ๑๐ องค์ หรือ ๑๒ องค์ก็ได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีพระนามไม่ถึง ๕๐๐ องค์^{๕๖}

๑๒.๘ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาจิตตารีสกสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหาจิตตารีสกสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยกรรมหมวดใหญ่ ๔๐ ประการ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหา สาระของพระสูตร คำว่า **มหาจิตตารีสกะ** ที่หมายถึง **กรรมหมวดใหญ่ ๔๐ ประการ** นั้น หมายถึงกรรมฝ่าย กุศล หรือที่เรียกว่า กุศลธรรม ๒๐ ประการ และกรรมฝ่ายอกุศล หรือที่เรียกว่า อกุศลธรรม ๒๐ ประการ กุศล ธรรม ๒๐ ประการ ได้แก่ องค์แห่งอริยมรรค ๘ ประการ มีสัมมาทิฐิเป็นต้น กับกุศลธรรมอีก ๒ ประการ คือ สัมมาญาณและสัมมาวิมุตติ รวมเรียกว่า สัมมัตตธรรม ๑๐ และอกุศลธรรมอเนกประการที่เกิดขึ้นเพราะ อาศัยสัมมัตตธรรมนั้น ๆ เป็นปัจจัย ซึ่งนับเป็นกุศลธรรมอีก ๑๐ ประการ จึงรวมเป็นกุศลธรรม ๒๐ ประการ อกุศลธรรม ๒๐ ประการ ได้แก่ องค์แห่งมิจฉามรรค ๘ ประการ มีมิจฉาทิฐิเป็นต้น กับอกุศลธรรมอีก ๒ ประการ คือ มิจฉาญาณและมิจฉาวิมุตติ รวมเรียกว่า มิจฉัตตธรรม ๑๐ และอกุศลธรรมอเนกประการที่ เกิดขึ้นเพราะอาศัยมิจฉัตตธรรมนั้น ๆ เป็นปัจจัย ซึ่งนับเป็นอกุศลธรรมอีก ๑๐ ประการ จึงรวมเป็นอกุศล ธรรม ๒๐ ประการ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๕๗} โดยมีพระประสงค์จะให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาธรรมหมวดใหญ่นี้ให้รู้ชัดไว้ เพราะสมณ พราหมณ์อื่น ๆ ยังไม่รู้จักกรรมหมวดนี้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชณาสะย^{๕๘}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า จะทรงแสดงสัมมาสมาธิอันเป็น อริยะ (ไม่มีโทษ) ที่มีอุปนิสะ (มีเหตุปัจจัย) บ้าง มีปริขาร (มีองค์ประกอบ) บ้าง ให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับ สมองพระดำรัสแล้ว จึงทรงแสดงธรรมบรรยายเรื่องนี้โดยละเอียด

๒) ภาคนิทเทส

---

^{๕๖} ม.อ.อ. (ปาลี) ๓/๑๓๕/๙.
^{๕๗} ม.อ. (ปาลี) ๑๔/๑๓๖/๑๒๑., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๔.
^{๕๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๔๕.

๑. ทรงอธิบายคำว่า สัมมาสมาธิ^{๕๙} อันเป็นอริยะ^{๖๐} ที่มีอุปนิสะ^{๖๑} บ้าง มีปริชาร^{๖๒} บ้าง ว่าหมายถึงสภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว แวดล้อมด้วยธรรม ๗ ประการ คือ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาสังกัปปะ (๓) สัมมาวาจา (๔) สัมมากัมมันตะ (๕) สัมมาอาชีวะ (๖) สัมมาวายามะ (๗) สัมมาสติ (รวมทั้งหมดคือ อริยมรรคมีองค์ ๘)

๒. ทรงอธิบายว่า ในองค์ธรรม ๗ ประการนั้น มีสัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า^{๖๓} เพราะทำให้รู้ชัดว่า

- ๑ อะไรเป็นมิจฉาทิฏฐิ อะไรเป็นสัมมาทิฏฐิ
- ๒ อะไรเป็นมิจฉาสังกัปปะ อะไรเป็นสัมมาสังกัปปะ
- ๓ อะไรเป็นมิจฉาวาจา อะไรเป็นสัมมาวาจา
- ๔ อะไรเป็นมิจฉากัมมันตะ อะไรเป็นสัมมากัมมันตะ
- ๕ อะไรเป็นมิจฉาอาชีวะ อะไรเป็นสัมมาอาชีวะ
- ๖ อะไรเป็นมิจฉาวายามะ อะไรเป็นสัมมาวายามะ
- ๗ อะไรเป็นมิจฉาสติ อะไรเป็นสัมมาสติ

โดยทรงแยกอธิบายขยายความเป็นชุด ๆ ชุดละ ๔ องค์ธรรม รวม ๕ ชุด เช่น

๑) ชุดที่ ๑ เพราะสัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติตามแวดล้อมสัมมาทิฏฐิ คือ ภิกษุรู้ชัดมิจฉาทิฏฐิ^{๖๔} ว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิ รู้ชัดสัมมาทิฏฐิว่าเป็นสัมมาทิฏฐิ ความรู้ของภิกษุนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อภิกษุนั้นพยายามละมิจฉาทิฏฐิ และพยายามทำให้สัมมาทิฏฐิเกิดมีบริบูรณ์ขึ้น ความพยายามนั้นเป็นสัมมาวายามะ เมื่อภิกษุนั้นมีสติในการละมิจฉาทิฏฐิและในการทำให้สัมมาทิฏฐิเกิดมีบริบูรณ์ขึ้น สตินั้นเป็นสัมมาสติ

๒) ชุดที่ ๒ เพราะสัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติตามแวดล้อมสัมมาสังกัปปะ คือ ภิกษุรู้ชัดมิจฉาสังกัปปะว่าเป็นมิจฉาสังกัปปะ รู้ชัดสัมมาสังกัปปะว่าเป็นสัมมาสังกัปปะ ความรู้ของภิกษุนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อภิกษุนั้นพยายามละมิจฉาสังกัปปะ และพยายามทำให้สัมมาสังกัปปะเกิดมีบริบูรณ์ขึ้น ความพยายามนั้นเป็นสัมมาวายามะ เมื่อภิกษุนั้นมีสติในการละมิจฉาสังกัปปะและในการทำให้สัมมาสังกัปปะเกิดมีบริบูรณ์ขึ้น สตินั้นเป็นสัมมาสติ

^{๕๙} สัมมาสมาธิ ในที่นี้หมายถึงสมาธิในองค์มรรค ม.อุ.อ. (ปาลี) ๓/๑๓๖/๕๒.

^{๖๐} อันเป็นอริยะ หมายถึงไม่มีโทษ ได้แก่โลกุตตรธรรม ม.อุ.อ. (ปาลี) ๓/๑๓๖/๕๒.

^{๖๑} ที่มีอุปนิสะ หมายถึงมีเหตุปัจจัย ม.อุ.อ. (ปาลี) ๓/๑๓๖/๕๒.

^{๖๒} มีปริชาร หมายถึงมีองค์ประกอบ ม.อุ.อ. (ปาลี) ๓/๑๓๖/๕๒.

^{๖๓} สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้า ในที่นี้หมายถึงสัมมาทิฏฐิ ๒ คือ (๑) วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ ที่กำหนดพิจารณาสังขารที่เป็นไปในไตรภูมิโดยเป็นสิ่งไม่เที่ยงเป็นต้น (๒) มัคคสัมมาทิฏฐิ ที่ถอนสังขารขึ้นด้วยไม่ให้เป็นไปอีกเพื่อการกำหนดพิจารณา เพราะเป็นสิ่งไม่เที่ยงเป็นต้นเกิดขึ้น ม.อุ.อ. (ปาลี) ๓/๑๓๖/๕๓.

^{๖๔} รู้ชัดมิจฉาทิฏฐิ หมายความว่า รู้ชัดมิจฉาทิฏฐิโดยความเป็นอารมณ์ เพราะแทงตลอดลักษณะว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วรู้ชัดสัมมาทิฏฐิ โดยความเป็นหน้าที่ เพราะไม่หลงมกมาย ม.อุ.อ. (ปาลี) ๓/๑๓๖/๕๓.

๓) ชุดที่ ๓ ถึงชุดที่ ๕ มีน้อยอย่างเดียวกับ ๒ ชุดแรก เปลี่ยนแต่องค์แห่งมรรคเป็น สัมมาวาจา สัมมาสัมมัชฌิมนัตตะ และสัมมาอาชีวะ ตามลำดับ แต่ในชุดที่ ๖ ทรงอธิบายขยายความต่างออกไป คือ

๔) ชุดที่ ๖ สัมมาทิฏฐิเป็นหัวหน้าขององค์ธรรม ๗ ประการ เพราะ

๑. เมื่อมีสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะก็มีพอเหมาะ
๒. เมื่อมีสัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจาก็มีพอเหมาะ
๓. เมื่อมีสัมมาวาจา สัมมาสัมมัชฌิมนัตตะก็มีพอเหมาะ
๔. เมื่อมีสัมมาสัมมัชฌิมนัตตะ สัมมาอาชีวะก็มีพอเหมาะ
๕. เมื่อมีสัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะก็มีพอเหมาะ
๖. เมื่อมีสัมมาวายามะ สัมมาสติก็มีพอเหมาะ
๗. เมื่อมีสัมมาสติ สัมมาสมาธิก็มีพอเหมาะ
๘. เมื่อมีสัมมาสมาธิ สัมมาญาณะก็มีพอเหมาะ
๙. เมื่อมีสัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติก็มีพอเหมาะ

ภิกษุผู้ปฏิบัติถึงตรงนี้ชื่อว่าได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ผู้ประกอบด้วยองค์แห่งมรรค ๑๐ (สัมมัตตธรรม พร้อมทั้งละอกุศลธรรมคือมิจฉัตตธรรม ๑๐ ประการได้ด้วย)

๓. ทรงอธิบายต่อไปมีใจความว่า กุศลธรรม (สัมมัตตธรรม) ๑๐ ประการนี้ทำหน้าที่ ๒ อย่าง คือ (๑) ทำลายอกุศลธรรม (มิจฉัตตธรรม) ๑๐ ประการที่ตรงกันข้าม และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยอกุศลธรรมนั้น ๆ เป็นปัจจัยอีก ๑๐ ประการ เช่น สัมมาทิฏฐิทำลายมิจฉาทิฏฐิและอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยมิจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัย รวมความว่า กุศลธรรม ๑๐ ประการทำลายอกุศลธรรม ๒๐ ประการ (๒) ทำให้กุศลธรรมที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยอกุศลธรรม ๑๐ ประการนี้เป็นปัจจัยซึ่งนับเป็น ๑๐ ประการ เกิดมีขึ้นบริบูรณ์ด้วย จึงรวมกุศลธรรมทั้งหมดเป็น ๒๐ ประการ ในตอนท้ายทรงประกาศว่า ธรรมบรรยายชื่อมหาจักรีสาริสกะ^{๖๕} นี้ยังไม่มีสมณพราหมณ์อื่นตลอดจนเทวดา มาร และพรหม เคยประกาศไว้ เมื่อพระองค์ทรงประกาศแล้ว จะไม่มีผู้ใดสามารถตำหนิได้ และแม้พวกวิสสะและพวกภัญญะชาวโอรกกลชนบทผู้เป็นอเหตุกวาทะ^{๖๖} อภิริยวาทะ^{๖๗} นัตถิกวาทะ^{๖๘} เหล่านั้นก็ยังเข้าใจธรรมบรรยายชื่อมหาจักรีสาริสกะว่าไม่ควรติเตียน ไม่ควรคัดค้าน เพราะกลัวการนินทา การว่าร้าย และการแข่งดี

^{๖๕} มหาจักรีสาริสกะ หมายถึงธรรมบรรยาย ๔๐ ประการ ที่เป็นฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล มีผลมากที่ พระผู้มีพระภาคทรงประกาศไว้แล้ว ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๔๒/๙๖.

^{๖๖} อเหตุกวาทะ หมายถึงผู้มีลัทธินี้ว่า ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เพื่อความหมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๔๓/๙๗.

^{๖๗} อภิริยวาทะ หมายถึงผู้มีลัทธินี้ว่า เมื่อทำบาป บาปก็ไม่เป็นอันทำ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๔๓/๙๗.

^{๖๘} นัตถิกวาทะ หมายถึงผู้มีลัทธินี้ว่า ทานที่ให้แล้วย่อมไม่มีผล ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๔๓/๙๗.

(๔) ข้อสังเกต

เนื้อหาของพระสูตรนี้ลึกซึ้งมาก แต่ทรงแสดงไว้ดียิ่ง อริยมรรคมีองค์ ๘ ก็ดี มิจฉามรรคมีองค์ ๘ ก็ดี สัมมัตถธรรม ๑๐ ประการก็ดี มิจฉัตถธรรม ๑๐ ประการก็ดี ทรงอธิบายไว้ในที่อื่น ๆ ก็ไม่เหมือนในที่นี้ เพราะในที่นี้ทรงอธิบายไว้เป็นชุด ๆ ในแต่ละชุดมีหลายชั้น เช่น ในชุดที่ ๑ เมื่อทรงอธิบายว่า สัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติตามแวดล้อมสัมมาทิฏฐิ คือ

๑) ทรงอธิบายชั้นที่ ๑ ว่า ภิกษุรู้ชัดมิจฉาทิฏฐิว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิ รู้ชัดสัมมาทิฏฐิว่าเป็นสัมมาทิฏฐิ ความรู้ของภิกษุนั้นเป็นสัมมาทิฏฐิ

๒) ทรงอธิบายชั้นที่ ๒ ว่า มิจฉาทิฏฐิคืออะไร

๓) ทรงอธิบายชั้นที่ ๓ ว่า สัมมาทิฏฐิคืออะไร เป็นหัวหน้าอย่างไร โดยทรงแยกสัมมาทิฏฐิเป็น ๒ ระดับ คือที่มีอาสวะและที่ไม่มีอาสวะ ซึ่งหมายถึงโลกียสัมมาทิฏฐิและโลกุตตรสัมมาทิฏฐิ

ในอรรถกถาอธิบายไว้ว่า ในพระสูตรนี้มีสัมมาทิฏฐิอยู่ ๕ ประการ คือ (๑) วิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ (๒) กัมมัฏฐกตาสัมมาทิฏฐิ (๓) มัคคสัมมาทิฏฐิ (๔) ผลสัมมาทิฏฐิ (๕) ปัจจเวกขณสัมมาทิฏฐิคือ

๑) สัมมาทิฏฐิที่รู้ว่า “มิจฉาทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ” ชื่อว่าวิปัสสนาสัมมาทิฏฐิ

๒) สัมมาทิฏฐิที่รู้ว่า “ทานที่ให้แล้วมีผล” ชื่อว่ากัมมัฏฐกตาสัมมาทิฏฐิ

๓) สัมมาทิฏฐิที่รู้ว่า “เมื่อมีสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะก็มีพอเหมาะ” ชื่อว่ามัคคสัมมาทิฏฐิ และผลสัมมาทิฏฐิ

๔) สัมมาทิฏฐิที่รู้ว่า “เป็นสัมมาญาณะ” ชื่อว่าปัจจเวกขณสัมมาทิฏฐิ^{๖๙}

๑๒.๙ เนื้อหาและสาระสำคัญในอานาปานัสสติสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อานาปานัสสติสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยวิธีเจริญอานาปานสติ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คำว่า อานาปานสติ หมายถึง สติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก เป็นวิธีเจริญกัมมัฏฐานอย่างหนึ่ง รวมอยู่ในสติปัฏฐาน ๔ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายซึ่งประกอบด้วยภิกษุผู้บวชใหม่และพระเถระมีชื่อเสียงหลายรูปที่นั่งแวดล้อมพระองค์อยู่ ณ ที่กลางแจ้ง ใกล้ปราสาทของนางวิสาขาไมคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี^{๗๐} ภายใต้แสงจันทร์วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ อันเป็นวันปวารณา โดยมีพระประสงค์จะให้ภิกษุผู้สนใจใน

^{๖๙} ม.อ.อ. (ปาลี) ๓/๑๔๒/๙๖.

^{๗๐} ม.อ. (ปาลี) ๑๔/๑๔๔/๑๒๘., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๔/๑๘๓.

การเจริญอานาปานสติสามารถเจริญอานาปาสติได้ถูกต้อง บรรลุผลคือวิชาและวิมุตติได้สมบูรณ์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๗๑}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระเถระทั้งหลายที่มีชื่อเสียงหลายรูปด้วยกันเช่น พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระมหากัจจายนะ พระมหาโกฏิฐิตะ พระมหากัปปินะ พระมหาจุนทะ พระอนรุทธะ พระเวทชะ พระอานนท์ และพระสาวกผู้เป็นเถระที่มีชื่อเสียงรูปอื่น ๆ พระเถระทั้งหลายสั่งสอน พร่ำสอน^{๗๒} ฝึกหัดใหม่ทั้งหลาย คือภิกษุผู้เป็นเถระบางพวกสั่งสอน พร่ำสอนภิกษุ ๑๐ รูปบ้าง บางพวกสั่งสอนพร่ำสอนภิกษุ ๒๐ รูปบ้าง บางพวกสั่งสอน พร่ำสอนภิกษุ ๓๐ รูปบ้าง ต่อมาพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เรายินดีปฏิบัติปฏิบัติ

เรามีใจยินดีปฏิบัติเพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลายในธรรมวินัยนี้จึงปรารถนาความเพียร^{๗๓} เพื่อถึงธรรมที่ตนยังไม่ถึง^{๗๔} เพื่อบรรลุธรรมที่ตนยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ตนยังไม่ทำให้แจ้งให้ยิ่งๆ ขึ้นไปเกิด ทรงแสดงหลักการเจริญอานาปานสติและหลักธรรมอื่น ๆ ที่สัมพันธ์ในเชิงเหตุกับผลคือ

- ๑) ทรงแสดงว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้
  ๑. ไปสู่ป่าก็ดี
  ๒. ไปสู่โคนไม้ก็ดี
  ๓. ไปสู่เรือนว่าง^{๗๕} ก็ดี
  ๔. นั่งขัดสมาธิ^{๗๖} ตั้งกายตรง

^{๗๑} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๕๐.

^{๗๒} สั่งสอน พร่ำสอน หมายความว่า สงเคราะห์ด้วยอามิสและธรรมแล้วจึงสั่งสอน พร่ำสอนเกี่ยวกับกัมมัญฐานต่อไป ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๔๔/๔๘.

^{๗๓} ปรารถนาความเพียร ในที่นี้หมายถึงมีความเพียรที่บริบูรณ์ และมีความเพียรที่ประคับประคองไว้สม่ำเสมอไม่หย่อนนัก ไม่ตึงนัก ไม่ให้จิตปรุงแต่งภายใน ไม่ให้ฟุ้งซ่านภายนอก คำว่า ความเพียร ในที่นี้หมายถึง ความเพียรทางกาย เช่น ความเพียรพยายามทางกายตลอดคืนและวัน ดุจในประโยคว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดีด้วยการเดินจงกรม ด้วยการนั่งตลอดวัน” อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๙/๓๙๑. และ ความเพียรทางจิต เช่นความเพียรพยายามผูกจิตไว้ด้วยการกำหนดสถานที่เป็นต้น ดุจในประโยคว่า “เราจะไม่ออกจากถ้ำนี้ จนกว่าจิตของเราจะหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือนันต์ด้วยอุปาทาน” อง. เอกก.อ. (บาลี) ๑/๑๘/๔๓.

^{๗๔} ธรรมที่ตนยังไม่ถึง ในที่นี้หมายถึงอรหัตตผล ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๔๕/๔๘.

^{๗๕} เรือนว่าง หมายถึงเสนาสนะ ๗ อย่าง เว้นป่าและโคนไม้ ได้แก่ (๑) ภูเขา (๒) ซอกเขา (๓) ถ้ำในภูเขา (๔) ป่าช้า (๕) ป่าละเมาะ (๖) ที่โล่งแจ้ง (๘) ลอมฟาง ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๐/๒๔๘, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๘/๓๘๕.)

^{๗๖} นั่งขัดสมาธิ หมายถึงนั่งพับขาเข้าหากันทั้ง ๒ ข้าง เรียกว่านั่งขัดสมาธิ วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๕/๔๔๕.

๕. ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า^{๗๗}

๖. มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก^{๗๘} แล้วทรงแสดงหลักการเจริญอานาปานสติ ๑๖
ขั้น

๒) ทรงแสดงอานิสงส์ของการเจริญอานาปานสติ ๑๖ ขั้นว่า เมื่อเจริญให้มากแล้วจะทำให้
สติปัฏฐาน ๔ ประการบริบูรณ์ได้ แล้วทรงอธิบายวิธีเจริญอานาปานสติที่จะทำให้สติปัฏฐาน ๔ บริบูรณ์

๓) ทรงแสดงอานิสงส์ของการเจริญสติปัฏฐาน ๔ ว่า เมื่อเจริญให้มากแล้วจะทำให้
โพชฌงค์ ๗ ประการบริบูรณ์ได้ แล้วทรงอธิบายวิธีเจริญสติปัฏฐาน ๔ ที่จะทำให้โพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์

๔) ทรงแสดงอานิสงส์ของการเจริญโพชฌงค์ ๗ ว่า เมื่อเจริญให้มากแล้วจะทำให้บรรลุ
วิชาและวิมุตติ แล้วทรงอธิบายวิธีเจริญโพชฌงค์ ๗^{๗๙}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ในพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงหลักการเจริญก็มมัญฐานตามหลักธรรม ๓
หมวด คือ อานาปานสติ สติปัฏฐาน และโพชฌงค์โดยลำดับแห่งเหตุและผล เพื่อจุดหมายคือบรรลุวิชาและ
วิมุตติ และทรงอธิบายไว้อย่างชัดเจนสมบูรณ์ เหมาะสำหรับผู้สนใจในการเจริญก็มมัญฐาน เพราะทรงสอน
ตั้งแต่ขั้นต้น (ขั้นโลกีย์) จนถึงขั้นบรรลุอรหัตผล (ขั้นโลกุตระ)

๑๒.๑๐ เนื้อหาและสาระสำคัญในกายคตาสติสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

กายคตาสติสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยวิธีเจริญกายคตาสติ ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระ
สูตร คำว่า กายคตาสติ หมายถึง สติที่เป็นไปในกาย คือ ตั้งสติพิจารณากายให้เห็นตามสภาพที่มีส่วนประกอบ
ซึ่งล้วนเป็นของไม่สะอาด ไม่งาม น่ารังเกียจ จะได้ไม่หลงยึดติด เป็นวิธีเจริญก็มมัญฐานอย่างหนึ่ง รวมอยู่ในสติ
ปัฏฐาน คือกายานุปัสสนา ๑๔ วิธี เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

^{๗๗} ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า หมายถึงตั้งสติกำหนดอารมณ์ก็มมัญฐาน วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๕/๔๕๕.

^{๗๘} ตามอรรถกถาพระสูตรนี้ อัสสาสะ หมายถึงหายใจเข้า ปัสสาสะ หมายถึงหายใจออก (อัสสาโส
ติอนโตปวิสนนาสิกวาโต. ปัสสาโสติ พหิณิกขมนนาสิกวาโต ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๐๕/๑๓๖. ส่วนอรรถกถาวินัยกัลป์กัน คือ
อัสสาสะ หมายถึงหายใจออก ปัสสาสะ หมายถึงหายใจเข้า (อัสสาโสติ พหิณิกขมนวาโต ปัสสาโสติ อนโตปวิสนวาโต
วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๕/๔๕๖.

^{๗๙} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๕๒/๑๓๖., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๒/๑๕๕.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๘๘๐} โดยทรงปรารภคำกราบทูลของภิกษุเหล่านั้นผู้กำลังนั่งสนทนาเรื่องกายคตาสติกันอยู่ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๘๘๑}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายที่กำลังสนทนาธรรมกันว่า สนทนาเรื่องอะไร เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า สนทนาเรื่องกายคตาสติที่ตรัสไว้ว่า เมื่อภิกษุเจริญให้มากแล้วจะมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จึงทรงอธิบายวิธีเจริญกายคตาสติให้ฟังโดยละเอียด มีใจความว่า วิธีเจริญกายคตาสติมี ๑๘ วิธี ได้แก่

- ๑) การเจริญกายานุปัสสนา ๑๔ วิธี เช่น กำหนดลมหายใจเข้าออกยาว-สั้น (อานาปานสติบรรพ) คือ สำเนียงกว่าเราระงับกายสังขาร^{๘๘๒} หายใจเข้า สำเนียงกว่าเราระงับกายสังขารหายใจออก^{๘๘๓} เป็นต้น
- ๒) กำหนดอิริยาบถ ๔ คือ เดิน ยืน นั่ง นอน (อิริยาปถบรรพ)
- ๓) กำหนดอิริยาบถย่อย เช่นการก้าวไป การถอยกลับ (สัมปชัญญะบรรพ)
- ๔) พิจารณากายว่าเป็นสิ่งไม่สะอาด (ปฏิกูลมนสิการบรรพ)
- ๕) พิจารณากายว่าเป็นธาตุ (ธาตุมนสิการบรรพ)
- ๖) พิจารณาซากศพ (นวลีสวลีการบรรพ)
- ๗) วิธีเจริญฌาน ๔ วิธี (ปฐมฌาน-จตุตถฌาน)

ส่วนผู้ได้ฌาน ๔ ซึ่งเป็นอาภิเจตสิก^{๘๘๔} เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ในตอนท้ายทรงแสดงอานิสงส์ของการเจริญกายคตาสติแบบนี้ไว้ ๑๐ ประการ

^{๘๘๐} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๕๓/๑๓๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๓/๑๙๖.

^{๘๘๑} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๕๑.

^{๘๘๒} ระงับกายสังขาร หมายถึงผ่อนคลายลมหายใจหายาบให้ละเอียดขึ้นไปโดยลำดับ จนถึงขั้นที่ต้องพิสูจน์ว่ามีลมหายใจอยู่หรือไม่ เปรียบเหมือนเสียงเคาะระฆังครั้งแรกจะมีเสียงดังกังวาน แล้วแผ่วลงจนถึงเงียบหายไปเป็นที่สุด วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๒๒๐-๒๒๑/๒๔๘-๓๐๒.

^{๘๘๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๗/๑๐๒-๑๐๔

^{๘๘๔} อาภิเจตสิก ในที่นี้หมายถึงจิตที่หมดจดอย่างยิ่งหรืออภิจิต เรียกว่า อภิเจตสิกคือจิตผ่องใสยิ่ง หรือจิตที่เกิดในอภิเจตสิกจะมีความนึกคิดอันแจ่มใส อีกอย่างหนึ่ง จิตที่อาศัย อภิเจตสิก ชื่อว่าจิตของผู้มีความนึกคิดอันแจ่มใส ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๖/๑๗๓.

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงนำวิธีการเจริญสติปัฏฐาน ๑๔ วิธีอันเป็นส่วนกายานุปัสสนามา ผสมกับวิธีเจริญฌาน ๔ ตั้งแต่ปฐมฌานไปจนถึงจตุตถฌาน คือทรงแสดงสมถกัมมัฏฐานกับวิปัสสนากัมมัฏฐาน รวมไว้ในพระสูตรเดียว พระสูตรนี้จึงน่าศึกษาเป็นอย่างมาก ควรอ่านมหาสติปัฏฐานสูตรตามที่แนะนำไว้ในอานาปานัสสติสูตรประกอบด้วย จะช่วยให้เข้าใจดีขึ้น

๑๒.๑๑ เนื้อหาและสาระสำคัญในสังขารูปัตติสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

สังขารูปัตติสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการเกิดขึ้นแห่งสังขาร ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คำว่า **สังขารูปัตติ** ที่หมายถึง การเกิดขึ้นแห่งสังขาร นั้น หมายถึงการตั้งจิตอธิษฐานให้ไปเกิดในภพต่าง ๆ ตามที่อธิษฐาน เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตํ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๘๕} โดยมีพระประสงค์จะให้ภิกษุเหล่านั้นทราบว่ ธรรม ๕ ประการ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา มีผลมาก มีอานิสงส์มากอย่างไร เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชมาสยะ^{๘๖}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ถ้าภิกษุผู้ประกอบธรรม ๕ ประการ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา อธิษฐานจิต จะไปเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ตั้งแต่เป็นกษัตริย์มหาศาลไปจนถึงพรหม ก็จะสามารถตามหาอธิษฐานเจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรม^{๘๗} เหล่านั้นอันเธอเจริญทำให้มากแล้วอย่างนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในตระกูลกษัตริย์มหาศาลเป็นต้นนั้นได้ และถ้าประสงค์จะเป็นพระอรหันต์ก็จะสำเร็จได้ แล้วทรงแสดงวิธีปฏิบัติตามลำดับ โดยมีธรรม ๕ ประการดังกล่าวแล้วเป็นพื้นฐาน^{๘๘}

---

^{๘๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๖๐/๑๔๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๖๐/๒๐๘.
^{๘๖} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๕๓.
^{๘๗} วิหารธรรม ในที่นี้หมายถึงธรรม ๕ ประการ มีศรัทธาเป็นต้นที่เป็นไปกับความปรารถนา ม.อ.อ.(บาลี) ๓/๑๖๑/๑๐๕.
^{๘๘} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๗๕/๑๕๒., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๕/๒๑๔.

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระสูตรนี้อนุโลมตามความปรารถนาของผู้ฟัง แต่จุดหมายสูงสุดทรงมุ่งแสดงวิธีเข้าถึงพระนิพพานซึ่งไม่ต้องไปเกิดในภพภูมิใด ๆ อีก

๑๒.๑๒ สรุปท้ายบท

ในอนุพุทธวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ เป็นวรรคที่ ๒ มีทั้งหมด ๑๐ สูตร คือ

๑. อนุพุทธสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยธรรมตามลำดับบท พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อจะทรงประกาศคุณธรรมของพระสารีบุตร หรือเพื่อจะทรงชมเชยบุคคลที่เรียกว่า บุคคลโณมนตถ์

๒. ฉวีโสณสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยหลักการตรวจสอบ ๖ ประการ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นรู้จักหลักการตรวจสอบการพยากรณ์หรือหัตผลว่าจะเป็นจริงหรือไม่

๓. สัปปริสสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยธรรมของอัสตบุรุษและธรรมของอสตบุรุษ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาเปรียบเทียบธรรมของอัสตบุรุษกับธรรมของสตบุรุษ จะได้เว้นธรรมของอัสตบุรุษ

๔. เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยธรรมที่ควรเสพและที่ไม่ควรเสพ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาเปรียบเทียบระหว่างธรรมที่ควรเสพบกับธรรมที่ไม่ควรเสพ

๕. พุทธาคุกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยธาตุมากอย่าง พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นพ้นจากภัย อุบัติหวัช และอุปสรรคซึ่งเกิดจากคนพาล โดยปฏิบัติตนเป็นบัณฑิต

๖. อีสสิคิลิสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยภูเขาสีสสิคิลิ ซึ่งตั้งตามชื่อภูเขาที่ปรากฏ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ภูเขาสีสสิคิลิ เขตกรุงราชคฤห์ โดยมีพระประสงค์จะให้ภิกษุเหล่านั้นรู้ความหมาย ประวัติ และความสำคัญของภูเขาทั้งหลายในบริเวณนั้นอันมีภูเขาสีสสิคิลิเป็นต้น

๗. มหาจิตตารีสกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยธรรมหมวดใหญ่ ๔๐ ประการ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์จะให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาธรรมหมวดใหญ่นี้ให้รู้ชัดไว้ เพราะสมณพราหมณ์อื่น ๆ ยังไม่รู้จักรวมหมวดนี้

๘. อานาปานัสสติสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยวิธีเจริญอานาปานสติ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายซึ่งประกอบด้วยภิกษุผู้บวชใหม่และพระเถระมีชื่อเสียงหลายรูปที่นั่งแวดล้อมพระองค์อยู่ ณ ที่กลางแจ้ง ใกล้ปราสาทของนางวิสาขาไมคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี ในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ อันเป็นวันปวารณา โดยมีพระประสงค์จะให้ภิกษุผู้สนใจในการเจริญอานาปานสติ สามารถเจริญอานาปานสติได้ถูกต้อง บรรลุผลคือวิชชาและวิมุตติได้สมบูรณ์

๙. กายคตาสติสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยวิธีเจริญกายคตาสติ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภคำกราบทูลของภิกษุเหล่านั้นผู้กำลังนั่งสนทนาเรื่องกายคตาสติกันอยู่

๑๐. สังขารูปัตติสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการเกิดขึ้นแห่งสังขาร พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์จะให้ภิกษุเหล่านั้นทราบวาทธรรม ๕ ประการ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา มีผลมาก มีอานิสงส์มากอย่างไร

๑๒.๑๓ คำถามประจำบทที่ ๑๒

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมัชฌิมนิกาย อุปริปัญญาสก์ อนุปทวรรค พอสังเขป เช่น อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่พระสูตร อะไรบ้าง และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายอนุปทสูตรเป็นต้น โดยสังเขป ตามหัวข้อดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓. หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตร

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในมัชฌิมนิกาย อุปริปัญญาสก์ อนุปทวรรคโดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในสัปปริสสูตร ๒. หลักธรรมในอิสิคิลิสูตร ๓. หลักธรรมในอานาปานัสสติสูตร ๔. หลักธรรมในกายคตาสติสูตร เป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๑๒.๑๔ เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร. พิมพ์ครั้งที่

๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.

โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. พระไตรปิฎก ภาษาไทย

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). ศัพท์วิเคราะห์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐฎกถา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสโส. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. คำบรรยายในพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

บทที่ ๑๓

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในสุญญตวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔

แผนการสอนประจำบทที่ ๑๓

รายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี

(Majjhimanikaya Pali)

บทที่ ๑๓ พระสูตรและสาระสำคัญในสุญญตวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปีณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔

หัวข้อย่อ

๑. ความนำ
๒. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬสุญญตสูตร
๓. เนื้อหาสาระสำคัญในมหาสุญญตสูตร
๔. เนื้อหาสาระสำคัญในอัจนริยัพภูตธัมมสูตร
๕. เนื้อหาสาระสำคัญในพักกุลัตถะจันริยัพภูตสูตร
๖. เนื้อหาสาระสำคัญในทันตภูมิมสูตร
๗. เนื้อหาสาระสำคัญในภูมิขสูตร
๘. เนื้อหาสาระสำคัญในอนรุทธสูตร
๙. เนื้อหาสาระสำคัญในอุปกกิลเสสูตร
๑๐. เนื้อหาสาระสำคัญในพาลปณทิตสูตร
๑๑. เนื้อหาสาระสำคัญในเทวทูตสูตร
๑๒. สรุปท้ายบท
๑๓. คำถามประจำบทที่ ๑๓
๑๔. เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในสุญญตวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปีณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบายชื่อเรื่อง เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรสุญญตวรรค มัชฌิมนิกาย มูลปณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในสุญญตวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปีณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จำนวน ๑๐ สูตรที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

กิจกรรมระหว่างเรียน

๑. ผู้เรียนศึกษาเอกสารคำสอนจากบทที่ ๑๓
๒. อาจารย์ผู้สอนบรรยายตามเนื้อหาที่กำหนด
๓. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม
๔. อาจารย์ผู้สอนสรุปเนื้อหาประจำบท
๕. ผู้เรียนตอบคำถามประจำบทเพื่อการประเมินผลในวันนั้น

สื่อการสอน

๑. เอกสารคำสอนประจำรายวิชา
๒. เอกสารคำสอนประจำบทที่ ๑๓
๓. สื่อพาวเวอร์พอยท์ประจำบท
๔. สื่ออื่นๆ ถ้ามี

การประเมินผล

๑. ประเมินจากการสนใจขณะศึกษาของผู้เรียน
๒. การซักถามของผู้เรียน
๓. สอบกลางภาค
๔. สอบปลายภาค

บทที่ ๑๓

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในสุญญตวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔

๑๓.๑ ความนำ

มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ คือพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ มีอักษรย่อว่า ม.อุ.(บาลี) หรือ ม.อ (ไทย) เป็นคัมภีร์สุดท้ายในจำนวน ๓ คัมภีร์ มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์มีพระสูตรทั้งหมด ๕๒ สูตร แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคที่ ๓ เรียกว่าสุญญตวรรค มีความหมายว่า วรรคที่ว่าด้วยความว่าง นำด้วยจุฬสุญญตสูตร^๑ สุญญตวรรคมี ๑๐ สูตร คือ

๑. จุฬสุญญตสูตร	๒. มหาสุญญตสูตร
๓. อัศจรรย์พญตธัมมสูตร	๔. พักกัถ์เถรอัศจรรย์พญตสูตร
๕. ทันทภูมิสูตร	๖. ภูมิขสูตร
๗. อนรุทตสูตร	๘. อุปักกิลลสูตร
๙. พาลปณิตตสูตร	๑๐. เทวทูตสูตร ^๒

คำว่า **สุญญตวรรค** แยกเป็น **สุญญต+วรรค**

คำว่า **สุญญต** มีวิเคราะห์ว่า ตฺจณฺหาวิ สฺนติ คจฺจตฺติ **สญฺญตา** **ลิ่งที่ถึงความว่างเปล่า** (สุน-ธาตุในความหมายว่า ไป ถึง เป็นไป ตา- ปัจจัย ลบ อ ที่ น แปลง นฺย เป็น ญญ)^๓

คำว่า **วรรค** หรือ **วคฺค** มีวิเคราะห์ว่า วขติ สมฺหตฺตํ คจฺจตฺติ **วคฺโค** **หมู่ที่ถึงการรวมกัน** (วข-ธาตุในความหมายว่าถึง ณ-ปัจจัย แปลง ชฺช เป็น คค)^๔

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๒๘.

^๒ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๙๗.

^๓ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๙๕๔.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๓.

คำว่า **สุญญตวรรค** แปลความว่า *หมวดว่าด้วยสุญญตา* ซึ่งวรรคตั้งตามชื่อและเนื้อหาสาระของพระสูตรที่ ๑ - ๒ ในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร^๕ แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๑๓.๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในจุฬสุญญตสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จุฬสุญญตสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยสุญญตสูตรเล็ก* ซึ่งตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คำว่า **สุญญตา** หมายถึง *ความว่าง* หรือ *ความว่างเปล่า* มีความหมายหลายนัย เช่น (๑) หมายถึงสภาวะที่ว่างจากความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา หรือกล่าวสั้น ๆ ว่า สภาวะที่ขั้น ๕ เป็นอนัตตา (๒) หมายถึงสภาวะที่ว่างจากกิเลส มีราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น หรือสภาวะที่ว่างจากสังขารทั้งหลาย ตามนัยนี้ สุญญตา ได้แก่ นิพพาน (๓) หมายถึงโลกุตตรมรรค ด้วยเหตุผล ๓ ประการ คือ เพราะว่างจากการพิจารณาเห็นขั้น ๕ ว่าเป็นอัตตา เพราะว่างจากกิเลส และเพราะมีความว่างคือนิพพานเป็นอารมณ์ (๔) หมายถึงความว่างที่เกิดจากความสำคัญหมายหรือใส่ใจคำนึงถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ จนว่างจากสิ่งอื่น เช่น สำคัญแต่ป่า (อรณสสนญา) เป็นอารมณ์ ไม่สำคัญถึงบ้านหรือมนุษย์ ก็จะว่างจากความสำคัญว่าบ้าน (คามสสนญา) และความสำคัญว่ามนุษย์ (มนุษสสนญา)

ในที่นี้หมายถึงสุญญตานัยที่ ๔ และหมายถึงสุญญตวิหการธรรม คือธรรมเป็นเครื่องอยู่ด้วยความว่างของพระชีนาสพทั้งหลาย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สุญญตผลสมาบัติ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตํ ข้าพเจ้า^๖ ได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอานนท์ขณะประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขาไมคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี^๗ โดยทรงปรารภคำถามของพระเถระ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวิสัทธิ^๘ ในอรรถกถาอธิบายไว้ว่า ก่อนที่พระอานนท์จะเข้าเฝ้าพูลถามเรื่องนี้ ท่านได้เข้าสู่สุญญตผลสมาบัติอยู่ในที่หลีกเร้นของท่าน ขณะนั้นมีความว่างปรากฏขึ้น ท่านจึงอยากจะทราบสุญญตกถาจากพระผู้มีพระภาค จึงเข้าไปพูลถาม^๙

^๕ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต , คำบรรยายในพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๕๘.

^๖ ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์

^๗ ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๗๖/๑๕๔., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๗๖/๒๑๕.

^๘ โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕๔.

^๙ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๗๖/๑๐๘.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระอานนท์ทูลถามว่า พระดำรัสที่ท่านรับฟังมาเฉพาะพระพักตร์ขณะประทับอยู่ที่นิคมนครกะของเจ้าศากยะ แคว้นสักกะว่า “อานนท์ ปัจจุบันนี้เราอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรม^{๑๐}โดยมาก” นั้น ท่านฟังมาถูกต้องหรือไม่ จำได้ถูกต้องหรือไม่ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ถูกต้อง ตรัสยืนยันว่า ทั้งก่อนหน้านั้นและขณะที่ตรัสนั้นพระองค์ทรงอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรมโดยมาก ทรงอุปมาว่า ปราสาทของนางวิสาขามิคารมาตา (ขณะนั้น) วางจากข้าง โค ม้า และลา วางจากทองและเงิน วางจากชุมชนชายหญิง ไม่วางอยู่อย่างเดียวคือภิกษุสงฆ์ ข้อนั้นฉันใด ภิกษุก็เหมือนกัน ถ้าไม่ใส่ใจความสำคัญว่าบ้าน ความสำคัญว่ามนุษย์ ใส่ใจแต่ความสำคัญว่าป่าอยู่ จิตของภิกษุนั้นก็แล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่น และน้อมไปในความสำคัญว่าป่าอย่างเดียวก่อนนั้น จากนั้นทรงแสดงสุญญตาวิหารธรรมที่สูง ๆ ขึ้นไปตามลำดับอีก ๗ ชั้น เพื่อระงับความกระวนกระวายที่มีอยู่ในแต่ละความสำคัญ (สัญญา) คือ

- ๑) ให้ใส่ใจแต่ความสำคัญว่าแผ่นดิน แทนความสำคัญว่าป่า
- ๒) ให้ใส่ใจแต่ความสำคัญว่าอากาศอันญายตนะ แทนความสำคัญว่าแผ่นดิน
- ๓) ให้ใส่ใจแต่ความสำคัญว่าวิญญาณัญญายตนะ แทนความสำคัญว่าอากาศอันญายตนะ
- ๔) ให้ใส่ใจแต่ความสำคัญว่าอากิญจัญญายตนะ แทนความสำคัญว่าวิญญาณัญญายตนะ
- ๕) ให้ใส่ใจแต่ความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะ แทนความสำคัญว่า

อากิญจัญญายตนะ

- ๖) ให้ใส่ใจแต่เจโตสมาธิอันไม่มีนิมิต^{๑๑} แทนความสำคัญว่าเนวสัญญานาสัญญายตนะ

๗) ให้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งเจโตสมาธิ จนจิตหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ ก็จะหลุดพ้นจากความกระวนกระวายที่มีอยู่ในเจโตสมาธิ คงมีแต่ความกระวนกระวายที่เนื่องด้วยอายตนะ ๖ ที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยกาย เพราะมีชีวิตเป็นปัจจัย ชั่วชีวิตนี้เท่านั้น

ทรงสรุปว่า การที่จิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเป็นการก้าวเข้าสู่ความว่าง หรือสุญญตา^{๑๒} อันบริสุทธิ์^{๑๓} อย่างแท้จริง ไม่คลาดเคลื่อน ยอดเยี่ยมยิ่งนัก

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ในพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายวิธีปฏิบัติสุญญตาวิหารธรรมไว้ถึง ๘ ชั้น จากต่ำไปหาสูง หรือจากหยาบไปหาละเอียด น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ทรงประกาศไว้ในตอนท้ายว่า ในอดีตใน

^{๑๐} สุญญตาวิหารธรรม หมายถึงการอยู่ด้วยสุญญตผลสมาบัติ ม.อ.อ. (ปาลี) ๓/๔๓๘/๒๕๕.

^{๑๑} เจโตสมาธิอันไม่มีนิมิต หมายถึงความตั้งมั่นแห่งจิตในวิปัสสนาที่เรียกว่า ไม่มีนิมิต เพราะไม่มีสิ่งที่เที่ยงเป็นนิมิตเป็นต้น ม.อ.อ. (ปาลี) ๓/๑๘๒/๑๑๑.

^{๑๒} สุญญตา หมายถึงผลสมาบัติที่เกิดจากความว่าง ม.อ.อ. (ปาลี) ๓/๑๘๔/๑๑๑.

^{๑๓} บริสุทธิ์ หมายถึงไม่มีกิเลส ม.อ.อ. (ปาลี) ๓/๑๘๔/๑๑๑.

ปัจจุบัน และแม้ในอนาคต สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดบรรลุนิพพาน (สุญญตผลสมาบัติ) อันบริสุทธิ์ยอดเยี่ยม สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นก็บรรลุนิพพานอันบริสุทธิ์ยอดเยี่ยมเหมือนกันนี่เอง

๑๓.๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหาสุญญตสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหาสุญญตสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยสุญญตสูตรใหญ่ ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คำว่า **สุญญต** ในที่นี้หมายถึงสุญญตวิหารธรรมเช่นเดียวกับในจุฬสุญญตสูตร แต่เนื้อหาของพระสูตร กว้างขวางกว่า จึงชื่อว่า **สูตรใหญ่** (มหา) เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายมีพระอานนท์เป็นต้นขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ^{๑๔} โดยทรงปรารภการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะของภิกษุหลายรูปในที่นั้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อัตถูปัตติกะ^{๑๕}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

เช้าวันหนึ่งขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม ซึ่งเป็นช่วงจีวรกาล พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไป บิณฑบาตในกรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อเสวยภัตตาหารแล้วเสด็จกลับได้เสด็จเข้าไปในวิหารของเจ้ากาฬเขมกศากยะ เพื่อทรงพักผ่อนกลางวัน ได้ทอดพระเนตรเสนาสนะจำนวนมากที่เขาจัดไว้ภายในวิหารนั้น ในตอนเย็นได้เสด็จไปยังวิหารของเจ้าขมภูยศากยะที่พระอานนท์และภิกษุจำนวนมากกำลังตัดเย็บจีวรกันอยู่ ตรัสถามพระอานนท์ว่า ในวิหารของเจ้ากาฬเขมกศากยะมีเสนาสนะจำนวนมาก ภิกษุไปพักที่นั่นกันเป็นจำนวนมากหรือ พระอานนท์กราบทูลว่า ภิกษุไปพักที่นั่นเป็นจำนวนมากเพราะเป็นจีวรกาล ภิกษุทั้งหลายมาร่วมกันทำจีวร พระผู้มีพระภาคตรัสตักเตือนว่า การที่ภิกษุพอใจในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ยินดีประกอบเนื่อง ๆ ในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะเช่นนี้ไม่ดีเลย แล้วทรงอธิบายเหตุผลโดยละเอียดมีใจความว่า

๑) เป็นไปไม่ได้ที่ภิกษุผู้อยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะจะได้รับความสุขจากเนกขัมมสุข^{๑๖} ปวิเวก

^{๑๔} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๘๕/๑๕๙., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๘๕/๒๒๒.

^{๑๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๕๖.

^{๑๖} เนกขัมมสุข หมายถึงความสุขของผู้ออกจากกามได้แล้ว ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๖/๑๑๔.

สุข^{๑๗} อุปสมสุข^{๑๘} สัมโพธิสุข^{๑๙} และจะได้บรรลุเจโตวิมุตติอันนำอินทรีย์ซึ่งเกิดขึ้นตามสมัย^{๒๐} หรือโลกุตตรมรรคอันไม่กำเริบซึ่งมิได้เกิดขึ้นตามสมัย^{๒๑} ได้ ภิกษุผู้หลีกเลี่ยงจากหมู่คณะไปอยู่แต่ผู้เดียวเท่านั้นจึงจะได้รับความสุขเหล่านี้ และจะบรรลุเจโตวิมุตติได้

๒) ทรงเห็นว่า รูปคือร่างกายที่ไม่ก่อให้เกิดโสกะ ปริทเวชะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสนั้น ไม่มีเลยแม้แต่อย่างเดียว

๓) พระองค์ตรัสรู้สุญญตา^{๒๒} วิหารธรรมและทรงอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรม และจิตน้อมไปในวิเวก^{๒๓} นั้น ถึงจะมีภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชามหากษัตริย์ อำมาตย์ของพระราชา หรือเดียรถีย์ เดียรถีย์ สาวกเดียรถีย์มาเฝ้าขณะนั้น พระองค์ก็ทรงอยู่ด้วยความสุขเหล่านั้น

๔) จากนั้นทรงอธิบายวิธีฝึกและวิธีอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรม คือ

ก. ลำดับการฝึกให้มีสุญญตาวิหารธรรม

๑) ให้ตั้งจิตไว้ภายใน ทำจิตให้สงบ ให้มีธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งจิตให้มั่น โดยฝึกสมาธิจนได้
ฌาน ๔

๒) ให้ใส่ใจสุญญตาภายใน และฝึกจนมีสัมปชัญญะในสุญญตาภายใน

๓) ให้ใส่ใจสุญญตาภายนอก และฝึกจนมีสัมปชัญญะในสุญญตาภายนอก

๔) ให้ใส่ใจสุญญตาทั้งภายในและภายนอก และฝึกจนมีสัมปชัญญะในสุญญตาทั้งภายในและภายนอก

๕) ให้ใส่ใจอานัญชสมาบัติ^{๒๔} (อรุปรมาณ) และฝึกจนมีสัมปชัญญะ^{๒๕} ในอานัญชสมาบัติ

^{๑๗} ปวิเวกสุข หมายถึงความสุขที่สังัดจากกาม ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๖/๑๑๔.

^{๑๘} อุปสมสุข หมายถึงความสุขอันสงบเพราะเป็นไปเพื่อการเข้าไปสงบกิเลสมีรากเป็นต้น ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๖/๑๑๔.

^{๑๙} สัมโพธิสุข หมายถึงความสุขจากการตรัสรู้ เป็นไปเพื่อตรัสรู้มรรคม. อ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๖/๑๑๔.

^{๒๐} เกิดขึ้นตามสมัย ในที่นี้หมายถึงรูปฌานสมาบัติ ๔ และอรุปรมาณสมาบัติ ๔ นี้ เป็นความหลุดพ้นจากกิเลสที่เกิดขึ้นตามสมัย ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๖/๑๑๔.

^{๒๑} มิได้เกิดขึ้นตามสมัย ในที่นี้หมายถึงอริยมรรค ๔ และสามัญญผล ๔ นี้เป็นความหลุดพ้นจากกิเลสที่มีได้เกิดขึ้นตามสมัย ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๖/๑๑๔.

^{๒๒} สุญญตา ในที่นี้หมายถึงผลสมาบัติ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๗/๑๑๕.

^{๒๓} น้อมไปในวิเวก ในที่นี้หมายถึงน้อมไปในนิพพาน ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๗/๑๑๕.

^{๒๔} อานัญชสมาบัติ ในที่นี้หมายถึงอรุปรมาณ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๘/๑๑๖.

^{๒๕} มีสัมปชัญญะ ในที่นี้หมายถึงมีความรู้ตัวว่ากัมมัญฐานของตนยังไม่สำเร็จ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๘/๑๑๖.

ข. วิธีอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรม

๑) ขณะที่ภิกษุอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรม^{๒๖} นี้ ถ้าจิตโน้มไปเพื่อจะเดินจงกรม ยืน เดิน นั่ง นอน พุด หรือตริก ก็ให้ทำตามนั้นโดยมีสติสัมปชัญญะ^{๒๗} กำกับทุกอิริยาบถ เพื่อมิให้บาปอกุศลคืออกิฆมาและ โทมนัสเข้าครอบงำจิตได้

๒) ให้พิจารณาจิตของตนอยู่เนื่อง ๆ เพื่อมิให้มีฉันทราคะในกามคุณ ๕ เกิดขึ้นได้

๓) ให้พิจารณาการเกิด-ดับของอุปาทานขันธ ๕ เพื่อละอัสมิมานะในอุปาทานขันธ ๕

ทรงสรุปว่า การอยู่ด้วยสุญญตาวิหารธรรมนี้เป็นกุศลโดยส่วนเดียว ไกลจากข้าศึก เป็นโลกุตตระ มารขัดขวางไม่ได้

๕) ในตอนท้ายทรงตักเตือนและแนะนำภิกษุเหล่านั้นว่า

๑. อย่าติดตามพระองค์เพื่อฟังสูตระ เคยยะ และเวຍยากรณะเท่านั้น แต่ให้ฟังเรื่อง ความมักน้อย สันโดษ ความสงัด การไม่คลุกคลีกัน การปรารภความเพียร เรื่องศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และ วิมุตติญาณทัสสนะ^{๒๘} ซึ่งเป็นเรื่องขัดเกลากิเลส เป็นสัปปายะแก่ความเป็นไปแห่งจิต^{๒๙} ทำให้จิตโน้มไปเพื่อ ความเบื่อหน่าย คลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน การติดตามพระองค์ เพียงเพื่อฟังสูตระ เคยยะ และเวຍยากรณะเท่านั้นจะเป็นเหตุให้เกิดอุปัทวะ ๓ ประการ คืออุปัทวะของ อาจารย์ อุปัทวะของศิษย์ และอุปัทวะของผู้ประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งร้ายแรงกว่าอุปัทวะ ๒ ประการแรก

๒. ให้ปฏิบัติต่อพระองค์เหมือนมิตร อย่าปฏิบัติเหมือนศัตรู เพราะจะทำให้มี ประโยชน์สุขตลอดกาลนาน ส่วนพระองค์เองก็จะไม่ประคับประคองสาวกเหมือนช่างหม้อประคับประคอง ภาชนะดิน แต่จะทรงสอนโดยการชมและการยกย่อง ผู้มีสาระ (มรรคผล) จึงจะทนอยู่ได้บุคคลใดมีแก่นสาร^{๓๐} บุคคลนั้นจักดำรงอยู่

^{๒๖} วิหารธรรม ในที่นี้หมายถึงสมณะและวิปัสสนา ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๙/๑๑๗.

^{๒๗} มีสัมปชัญญะ ในที่นี้หมายถึงมีความรู้ตัวว่า ก็มีภูฐานของตนสำเร็จแล้ว ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๘/๑๑๖.

^{๒๘} วิมุตติญาณทัสสนะ เป็นความรู้ขั้นสุดท้าย แยกอธิบายได้ว่า วิมุตติ หมายถึงอรหัตตผล ญาณทัสสนะ หมายถึงปัจจเวกขณะญาณ คือญาณที่เกิดขึ้นถัดจากการบรรลุมรรคผลด้วยมัคคญาณและผลญาณเพื่อพิจารณามรรคผล พิจารณากิเลสที่ละได้แล้วและเหลืออยู่รวมทั้งพิจารณานิพพาน อัง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑/๓๑๘.

^{๒๙} เป็นสัปปายะแก่ความเป็นไปแห่งจิต หมายถึงเป็นที่สบายและเป็นอุปการะแก่การชักนำจิตเข้าสู่สมณะและ วิปัสสนา อัง.นวก.อ. (บาลี) ๓/๑/๒๘๕., ในที่นี้บาลีเป็น “เจโตวิจารณสปปายา” และฉบับฉัฎฐสังคีติ เป็น “เจโตวินีวรณสปปายา”, และสัปปายะที่ควรเสพ ๗ ประการ คือ (๑) อาวาส (๒) โคจร (๓) การพูดคุย (๔) บุคคล (๕) โภชนะ (๖) ฤดู (๗) อิริยาบถ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๙/๑๑๗.

^{๓๐} แก่นสาร หมายถึงมรรคและผล แต่ในที่นี้แม้โลกียคุณก็ประสงค์ว่า “แก่นสาร” ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๖/ ๑๒๐.

(๔) ข้อสังเกต

ในอรรถกถาอธิบายว่า พระสูตรนี้มีชื่ออย่างอื่นอีก ๒ ชื่อ คือ ๑) มหาสุญญตาปฏิบัติสูตร (พระสูตรว่าด้วยการปฏิบัติสุญญตาวิหารธรรมสูตรใหญ่) ๒) คณเภทนสูตร (พระสูตรว่าด้วยการแยกคณะ คือทรงสอนให้หลีกออกจากหมู่คณะ ให้ยินดีในการอยู่ผู้เดียว) ในอรรถกถาอธิบายความเป็นมาของพระสูตรนี้ว่า ก่อนหน้านี้พระผู้มีพระภาคไม่ทรงพบว่ามีภิกษุ ๑๐ รูป หรือ ๑๒ รูปอยู่ร่วมกันในเสนาสนะหนึ่ง ๆ ครั้นทอดพระเนตรเห็นเสนาสนะจำนวนมากที่เขาจัดไว้ในวิหารของเจ้ากาฬเขมกศากยะ ทรงเห็นอุปัทวะ (อันตราย) จากการคลุกคลีด้วยหมู่คณะของภิกษุทั้งหลายที่จะเกิดแก่สงฆ์ในกาลข้างหน้า ทรงคิดจะบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นคณะ แต่ทรงทำไม่ได้เพราะขัดต่อวิสัยโลก จึงทรงแสดงพระสูตรนี้แทนการบัญญัติสิกขาบท เพื่อให้สงฆ์ใช้เป็นเครื่องป้องกันภัยดังกล่าวแล้ว ท่านอุปมาไว้ว่า พระสูตรนี้เหมือนกระจกบานใหญ่ที่ส่องให้เห็นทั้งตัวซึ่งเขาติดตั้งไว้ที่ประตูเมือง เพื่อให้คนทั้งหลายมีพระราชาเป็นต้นตรวจดูโทษของตน จะได้เป็นผู้ไม่มีโทษฉนั้นใด หลังพุทธปรินิพพานไปแล้ว ๕,๐๐๐ ปี กุลบุตรผู้นี้ถึงพระสูตรนี้แล้วหลีกออกจากหมู่คณะ อยู่แต่ผู้เดียว จักทำที่สุดแห่งทุกขได้ ฉนั้น^{๓๑}

๑๓.๔ เนื้อหาและสาระสำคัญในอัจฉริยัพภูตธัมมสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

อัจฉริยัพภูตธัมมสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยอัจฉริยัพภูตธรรมของพระพุทธองค์ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คำว่า อัจฉริยัพภูตธรรม หรือ อัจฉริยอภุตธรรม หมายถึง ความอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏ หมายถึงคุณลักษณะพิเศษเฉพาะไม่ปรากฏทั่วไป เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาครับสั่งให้พระอานนท์แสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๓๒} โดยทรงปรารภเรื่องที่ภิกษุเหล่านั้นสนทนากันค้างไว้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อตถูปัตติกะ^{๓๓}

^{๓๑} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๑๘๕/๑๑๒-๑๑๓.

^{๓๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๘๗/๑๖๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๘๗/๒๓๓.

^{๓๓} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๖๐.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

วันหนึ่ง หลังจากกลับจากบิณฑบาตและฉันภัตตาหารแล้ว ภิกษุจำนวนมากนั่งสนทนากันที่ หอประชุมว่า น้าอศรจรรย์จริงไม่เคยปรากฏที่พระผู้มีพระภาคทรงมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ผู้ตัดปัญจธรรม^{๓๔}ได้แล้ว

- ๑) ทรงตัดต่อแห่งวิภูษะ^{๓๕} ครอบงำวิภูษะ
- ๒) ทรงมีศีลอย่างนี้^{๓๖} เพราะเหตุนี้บ้าง
- ๓) ทรงมีธรรมอย่างนี้^{๓๗} เพราะเหตุนี้บ้าง
- ๔) ทรงมีปัญญาอย่างนี้^{๓๘} เพราะเหตุนี้บ้าง
- ๕) ทรงมีวิหารธรรมอย่างนี้^{๓๙} เพราะเหตุนี้บ้าง
- ๖) ทรงมีวิมุตติอย่างนี้^{๔๐} เพราะเหตุนี้บ้าง

ทรงสามารถระลึกถึงพระประวัติของพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตได้แจ่มแจ้งทั้งหมด พระอานนท์ ซึ่งร่วมอยู่ในที่ประชุมนั้นก็ได้กล่าวเสริมว่า พระตถาคตทั้งหลายทรงเป็นผู้นำอศรจรรย์จริงไม่เคยปรากฏ และ ทรงประกอบด้วยธรรมที่นำอศรจรรย์ไม่เคยปรากฏ ครั้นสนทนาถึงตรงนี้ พระผู้มีพระภาคเสด็จมาสู่ที่ประชุมนั้น ตรัสถามว่าสนทนาเรื่องอะไร เมื่อพระอานนท์กราบทูลให้ทรงทราบ จึงรับสั่งให้ท่านอธิบายธรรมอันนำอศรจรรย์ ไม่เคยปรากฏของพระองค์ให้ภิกษุเหล่านั้นฟังเพื่อจดจำไว้ พระอานนท์ได้กราบทูลรายงานความนำอศรจรรย์ไม่เคยปรากฏของพระองค์ ๑๙ ประการ เช่น ข้าพระองค์ได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า อานนท์ พระโพนสี^{๔๑} มีสติสัมปชัญญะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต แม้ข้อที่พระโพนสีมีสติสัมปชัญญะไปเกิดในสวรรค์ ชั้นดุสิตนี้ข้าพระองค์ก็จำได้ว่าเป็นธรรมอันนำอศรจรรย์ไม่เคยปรากฏของพระผู้มีพระภาคเป็นต้น ที่ได้สดับรับ ฟังมาเฉพาะพระพักตร์ เมื่อกราบทูลจบ พระองค์ทรงเพิ่มประการที่ ๒๐ ให้ รวมเป็นอัจฉริยปัญจธรรม ๒๐ ประการ และรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายจดจำไว้

^{๓๔} ปัญจธรรม หมายถึงกิเลส ๓ อย่าง คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๗/๑๒๑.

^{๓๕} ต่อแห่งวิภูษะ หมายถึงกัมมวิภูษะฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๗/๑๒๑.

^{๓๖} ทรงมีศีลอย่างนี้ หมายถึงทรงมีศีลทั้งที่เป็นโลกิยะและเป็นโลกุตระ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๗/๑๒๑.

^{๓๗} ทรงมีธรรมอย่างนี้ หมายถึงทรงมีธรรมอันเป็นไปเพื่อสมาธิ คือ ทรงมีสมาธิทั้งที่เป็นโลกิยะและเป็นโลกุตระ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๗/๑๒๑.

^{๓๘} ทรงมีปัญญาอย่างนี้ หมายถึงทรงมีปัญญาทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตระ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๗/๑๒๑.

^{๓๙} ทรงมีวิหารธรรมอย่างนี้ ในที่นี้หมายถึงทรงมีนิโรธสมาบัติเป็นวิหารธรรม ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๗/๑๒๑.

^{๔๐} ทรงมีวิมุตติอย่างนี้ หมายถึงทรงมีวิมุตติ ๕ ประการ คือ (๑) วิกขัมภณวิมุตติ ได้แก่ สมาบัติ ๘ เพราะพ้นจากนิรวณเป็นต้น (๒) ตทังควิมุตติ ได้แก่ อนุปัสสนา ๗ มีอนิจจานุปัสสนาเป็นต้น เพราะสลัดพ้นจากนิจจสัญญาเป็นต้น (๓) สมุจเฉทวิมุตติ ได้แก่ อริยมรรค ๔ เพราะพ้นจากกิเลสทั้งหลายที่ตนถอนขึ้นแล้ว (๔) ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ ได้แก่ สามัญญผล ๔ เพราะเกิดขึ้นในที่สุดแห่งการสงบระงับกิเลสด้วยอานุภาพมรรค (๕) นิสสรณวิมุตติ ได้แก่ นิพพาน เพราะเป็นที่สลัดกำจัดออกตั้งอยู่ในที่ไกลจากกิเลสทั้งปวง ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๑๙๗/๑๒๑.

^{๔๑} โพนสี หมายถึงผู้ฉลาด ผู้จะตรัสรู้ ผู้บำเพ็ญมรรค ๔ เพื่อบรรลุโพธิ์ ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๗/๒๑.

(๔) ข้อสังเกต

อัจฉริยัพภูตธรรมนี้บางส่วนพระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ในมหาปทานสูตร^{๔๒} มีชื่อเรียกตอนนั้นว่า **โพธิสตุตถมมตา** คือธรรมตาของพระโพธิสัตว์ มี ๑๖ ประการ และตรัสเล่าถึงความอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏของพระองค์ ๕ ประการที่ทำให้เกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ ซึ่งเป็นข้อความตอนหนึ่งในมหาปรินิพพานสูตร^{๔๓} ที่พระอานนท์กราบทูลรายงานว่าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์ คงหมายถึงที่ตรัสไว้ในพระสูตรทั้งสองนี้ด้วยแน่นอน ควรอ่านพระสูตรทั้งสองนี้ประกอบด้วย

๑๓.๕ เนื้อหาและสาระสำคัญในพักกุตถะจฉริยสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

พักกุตถะจฉริยสูตร หมายถึง **พระสูตรว่าด้วยอัจฉริยธรรมของพระพักกุตถะ** ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระพักกุตถะแสดงแก่อเจลกัสสปปริพาชกขณะพักอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ^{๔๔} เพื่อตอบปัญหาของปริพาชกนั้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีกะ^{๔๕}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

อเจลกัสสปปริพาชกผู้เป็นสหายเก่าได้ถามปัญหาพระพักกุตถะว่า ที่บวชมา ๘๐ พรรษาท่านเสพเมถุนธรรม (มีเพศสัมพันธ์) ก็ครั้ง พระเถระตอบว่า ไม่ควรถามเช่นนั้น แต่ควรถามว่า มีกามสัญญา (ความคิดเกี่ยวกับกาม) ก็ครั้ง จากนั้นท่านได้ตอบเองว่า ท่านไม่เคยมีกามสัญญาเลย อเจลกัสสปปริพาชกได้ถามถึงพยาบาทสัญญา วิหิงสาสัญญา วิตก ๓ การไม่รู้จักรถือนิมิตแห่งมาตุคามโดยอนุพยัญชนะ^{๔๖} เลย และข้อวัตรปฏิบัติอื่น ๆ อีก รวมทั้งหมด ๓๕ ประการ ซึ่งแต่ละข้อพระพักกุตถะ ตอบว่าไม่เคยมีเลย อเจลกัสสปปริพาชกก็ยอมรับว่าเป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏ จึงขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาและได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันตองค์หนึ่ง ต่อมาพระพักกุตถะประกาศให้ภิกษุทั้งหลายทราบที่ท่านจะปรินิพพาน และได้

^{๔๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗-๓๒/๑๐-๑๕.

^{๔๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๐-๑๗๑/๑๑๗-๑๑๘.

^{๔๔} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๐๙/๑๗๔., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๐๙/๒๔๒.

^{๔๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๖๑.

^{๔๖} ไม่รู้จักรถือนิมิตแห่งมาตุคามโดยอนุพยัญชนะ หมายความว่า พระเถระไม่เคยมองดูมาตุคามแล้วยึดมั่นนิมิตในรูป ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๑๑/๑๔๑.

ปรีนิพพานในวันนั้นตามที่ท่านประกาศไว้ พระกัสสปะ (อเจลกัสสปะ) ก็ยอมรับว่าเป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ (ประการที่ ๓๖)^{๔๗}

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้กล่าวถึงอัจฉริยธรรมของพระพักุละ โดยเน้นการประพฤติปฏิบัติของท่านเป็นสำคัญ ท่านเป็นพระมหาสาวกรูปหนึ่ง เป็นบุตรของเศรษฐีชาวกรุงโกสัมพี ที่ชื่อว่า **พักุละ** (แปลว่า *คนสองตระกูล* หรือ *ผู้ที่สองตระกูลเลี้ยง*) เพราะตอนเป็นทารกขณะที่พี่เลี้ยงนำไปอาบน้ำท่านถูกปลาใหญ่กลืนลงไปอยู่ในท้อง ต่อมาปลานั้นได้ถูกจับได้ที่เมืองพาราณสี และถูกขายให้ภรรยาเศรษฐีชาวเมืองพาราณสี เมื่อผ่าท้องปลาพบเด็กจึงให้เลี้ยงไว้เป็นบุตร เมื่อมารดาเดิมได้ทราบข่าวจึงขอบุตรคืนแต่ตกลงกันไม่ได้ ในที่สุดนำไปให้พระราชชาติสิน ทรงตัดสินให้เป็นทายาทของทั้งสองตระกูล ท่านจึงชื่อ **พักุละ** เมื่ออายุ ๘๐ ปีได้ฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาค จึงทูลขอบวช ในวันที่ ๘ ได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ (ได้รับเอตทัคคะในทางเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีสุขภาพดีเยี่ยม)^{๔๘} ขณะสนทนาธรรมในพระสูตรนี้ท่านบวชได้ ๘๐ พรรษา หมายถึงท่านมีอายุยืนถึง ๑๖๐ ปี^{๔๙}

๑๓.๖ เนื้อหาและสาระสำคัญในทันทมฺมิมสูตร

(๕) ชื่อและความหมาย

ทันทมฺมิมสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยภูมิของผู้ได้รับการฝึกแล้ว* ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สามเณรอจิรวตะขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์^{๕๐} โดยทรงปรารภคำกราบทูลของสามเณรเรื่องที่ขยเสนราชกุมาร (พระโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร) ไม่ทรงเชื่อวาทกษัตริย์ในพระธรรมวินัยนี้ผู้ไม่ประมาท มีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่ จะบรรลุจิตแตกคัคคา (สภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียว) ได้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีเก^{๕๑}

^{๔๗} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๑๒/๑๗๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๑๒/๒๔๕.

^{๔๘} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๐๙/๑๓๘-๑๔๐.

^{๔๙} ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๕/๗.

^{๕๐} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๑๓/๑๗๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๑๓/๒๔๖.

^{๕๑} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๖๓.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสกับสามเณรจิวระว่า ชยเสนราชกุมาร^{๕๒} ยังบริโศกคาม จักทรงรู้ บรรลุ ทำให้แจ้งด้วยเนกขัมมะ^{๕๓} และเห็นสภาวะที่จิตมีอารมณ์เดียวได้อย่างไร เหมือนช้าง ม้า โค ที่ไม่ได้ฝึกก็ไม่สำเร็จ ภูมิของสัตว์ที่ฝึกแล้ว เหมือนผู้ยืนอยู่ที่เชิงภูเขาามองไม่เห็นสิ่งที่ผู้ยืนอยู่บนยอดภูเขาามองเห็น ทรงแสดงอุปมาต่อไปว่า พระองค์ฝึกมนุษย์และเทวดาเหมือนควาญช้างฝึกช้างป่า คือควาญช้างจับช้างป่ามาทั้งที่ช้างนั้นยังหวงถิ่นของตน แล้วนำมาฝึกฝนด้วยวิธีการต่าง ๆ จนช้างป่าเหมาะที่จะเป็นช้างทรงของพระราชา พระองค์ก็เช่นกัน ทรงฝึกมนุษย์และเทวดาซึ่งยังหวงถิ่นคือกามคุณ ๕ จนกลายเป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสวะ และเป็นพระทักขิไณยบุคคล ทรงแนะนำให้สามเณรจิวระแสดงอุปมาอุปไมยแก่ชยเสนราชกุมารอย่างที่ทรงสอน ชยเสนราชกุมารก็จะเข้าพระทัยได้ และจะทรงเลื่อมใสแน่นอน เมื่อพระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาชิตนี้แล้ว อจิวระสมณุตเทสมิไฉยินดีชื่นชมพระภาชิตของพระผู้มีพระภาค^{๕๔}

(๔) ข้อสังเกต

เนื้อหาของพระสูตรนี้มีความลึกซึ้งมาก เพราะทรงแสดงตั้งแต่ภูมิของผู้ที่ยังไม่ได้ฝึก จนถึงภูมิของผู้ที่ได้รับการฝึกแล้วคือภูมิของพระอรหันต์ แต่เพราะพระผู้มีพระภาคทรงอธิบายโดยใช้อุปมาอุปไมยประกอบหลายข้อเพื่อให้เหมาะกับผู้ที่ฟังระดับต่าง ๆ จึงทำให้อ่านเข้าใจได้ง่าย ขอให้สังเกตว่า ที่ทรงอธิบายโดยใช้อุปมาอุปไมยอย่างนี้ก็เพราะทรงประสงค์จะสอนวิธีแสดงธรรมแก่สามเณรจิวระไปในตัวด้วย

๑๓.๗ เนื้อหาและสาระสำคัญในภูมิขุสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

ภูมิขุสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระภูมิชะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร พระภูมิชะเป็นพระมาตุละ (ลุง) ของชยเสนราชกุมาร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข่าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระภูมิชะขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ^{๕๕} โดยทรงปรารภคำกราบทูลของพระภูมิชะเรื่องวาทะของสมณพราหมณ์พวกหนึ่งที่ชยเสนราชกุมาร

^{๕๒} พระราชกุมารนามว่าชยเสน เป็นพระราชโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าพิมพิสาร ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๑๓/๑๔๒.

^{๕๓} เนกขัมมะ ในที่นี้หมายถึงคุณคือการบรรพชาอันเป็นเครื่องสลัดออกจากกาม ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๑๔/๑๔๓.

^{๕๔} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๒๒/๑๘๖., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๒๒/๒๕๖.

^{๕๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๒๓/๑๘๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๒๓/๒๕๖.

นำมาตรัสถามท่าน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีเกะ^{๕๖}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระภุมิยะ^{๕๗} กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ชยเสนราชกุมารมาตรัสถามท่านว่า พระผู้มีพระภาคทรงเห็นอย่างไรเกี่ยวกับวาตะของสมณพราหมณ์พวกหนึ่งที่ว่า บุคคลจะตั้งความหวัง ไม่ตั้งความหวัง ทั้งตั้งความหวังและไม่ตั้งความหวัง ตั้งความหวังก็มีโช ไม่ตั้งความหวังก็มีโช แล้วประพฤติพรหมจรรย์ พวกเขาก็จะไม่สามารถบรรลุผลอะไรได้เลย ท่านตอบชยเสนราชกุมารไปว่า ท่านยังมีได้สดับรับฟังมาจากพระองค์โดยตรง แต่คิดว่าพระองค์คงจะตรัสตอบโดยใช้ความแยะกายและความไม่แยะกายเป็นเครื่องตัดสิน ชยเสนราชกุมารจึงตรัสว่า ถ้าพระผู้มีพระภาคตรัสตอบอย่างนั้นก็ทรงมีความรู้เหมือนสมณพราหมณ์พวกอื่น พระผู้มีพระภาคตรัสรับรองว่าพระภุมิยะตอบถูกแล้ว จากนั้นทรงอธิบายว่า ความแยะกาย หมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ ความไม่แยะกาย หมายถึงมิจฉามรรคมีองค์ ๘ และทรงยกอุปมาขึ้นมาแสดงว่า ถ้าสมณพราหมณ์มีมิจฉามรรคมีองค์ ๘ จะตั้งความหวังหรือไม่ตั้งความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ ก็ไม่สามารถบรรลุผลได้เพราะไม่แยะกาย เหมือนคนอยากได้น้ำมัน แต่ค้นเอาจากทราย เหมือนต้องการนมสด แต่รีดเอาจากเขาแม่โค เหมือนต้องการเนยชั้น แต่กวนเอาจากน้ำ เหมือนต้องการไฟ แต่เอาไม้สดมียางมาสีไฟ

นอกจากนี้ยังตรัสอุปมาฝ่ายตรงข้ามที่มีผลด้วย ในตอนท้ายตรัสว่า ถ้าพระภุมิยะแสดงธรรมแก่ชยเสนราชกุมารด้วยอุปมา ๔ ข้อนี้ ชยเสนกุมารจะต้องเลื่อมใสแน่นอน^{๕๘}

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้คล้ายกับพันตุมิสูตรมาก คือว่าด้วยวิธีแสดงธรรมด้วยอุปมาอุปไมยให้เป็นไปตามภูมิปัญญาของผู้ฟังซึ่งเป็นผู้เยาว์ คือชยเสนราชกุมาร

๑๓.๘ เนื้อหาและสาระสำคัญในอนุรุทสุต

(๑) ชื่อและความหมาย

อนุรุทสุต หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระอนุรุทชะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อบุคคลผู้แสดงพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตี ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

^{๕๖} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๖๔.

^{๕๗} ท่านพระภุมิยะ นี้ เป็นพระเจ้าลูกของชยเสนราชกุมาร (ม.อุ.อ. ๓/๒๒๓/๑๔๔)

^{๕๘} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๒๒๘/๑๔๓., ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๒๘/๒๖๗.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระอนุรุทธะแสดงแก่ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะที่บ้านของช่างไม้ในกรุงสาวัตถี^{๕๙} เพื่อตอบปัญหาของช่างไม้ผู้นั้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดเข้าในประเภท ปุจฉาวลีกะ^{๖๐}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะถามพระอนุรุทธะว่า ธรรม ๒ ประการ คือ

- ๑) เจโตวิมุตติอันหาประมาณมิได้
- ๒) เจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ

มีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถเป็นอันเดียวกัน^{๖๑} ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น

พระเถระตอบว่า มีอรรถต่างกัน และมีพยัญชนะต่างกัน โดยอธิบายว่า เจโตวิมุตติอันหาประมาณมิได้เป็นการแผ่เมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต และอุเบกขาจิตไปทุกทิศ ทุกโลก ทุกสถาน ไม่มีขอบเขต ส่วนเจโตวิมุตติอันเป็นมหัคคตะเป็นการแผ่จิตไปสู่จุดใดจุดหนึ่ง คือ โคนไม้ เขตบ้าน อาณาจักร แผ่นดินซึ่งมีมหาสมุทรเป็นขอบเขต แห่งใดแห่งหนึ่ง หรือ ๒-๓ แห่ง จากนั้นพระเถระได้กล่าวถึงการเข้าถึงภพ ๔ ประการ ในตอนท้ายพระอนุรุทธะได้สนทนากับพระสภิกงัจจมานะในเรื่องเหตุที่ทำให้เทพมีรัศมีต่าง ๆ กัน เมื่อพระอนุรุทธะกล่าวอย่างนี้แล้ว พระสภิกงัจจมานะได้กล่าวกับช่างไม้ปัญจกังคะว่า คหบดี เป็นลาภของท่าน ท่านได้ดีแล้วที่ท่านละเหตุแห่งความสงสัยนั้นเสียได้ เราทั้งสองจึงได้ฟังธรรมบรรยายนี้^{๖๒}

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ยืนยันว่าเทพมีจริง โดยพระอนุรุทธะกล่าวในตอนท้ายพระสูตรว่า ท่านเคยอยู่ร่วม เคยเจรจา และเคยร่วมสนทนากับเทพจำพวกต่าง ๆ มาแล้ว ขอให้ท่านโดยละเอียดจะพบว่าเทพนิยายแบบพุทธต่างกับเทพนิยายของลัทธิและศาสนาพวกเทวนิยมทั้งหลาย

^{๕๙} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๒๙/๑๙๔., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๒๙/๒๖๘.

^{๖๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๖๕.

^{๖๑} มีอรรถเป็นอันเดียวกัน หมายถึงสถานที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า เป็นเจโตวิมุตติ ที่หาประมาณมิได้หรือเจโตวิมุตติที่เป็นมหัคคตะ เพราะมีจิตเป็นเอกัคคตา (มีอารมณ์เป็นหนึ่ง) เหมือนกัน ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๓๐/๑๔๕.

^{๖๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๓๕/๒๐๑., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๓๕/๒๗๖.

๑๓.๙ เนื้อหาและสาระสำคัญในอุปกิเลสสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อุปกิเลสสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยอุปกิเลส ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตร คำว่า **อุปกิเลส** หมายถึง **เครื่องเศร้าหมอง สิ่งที่ทำให้จิตเศร้าหมอง** ในที่นี้หมายถึงกิเลสที่เกิดขึ้นในขณะปฏิบัติวิปัสสนาที่เรียกว่า **วิปัสสนูปกิเลส** เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

สืบเนื่องจากพวกภิกษุในกรุงโกสัมพี^{๖๓} เกิดความบาดหมาง เกิดการทะเลาะวิวาท ถึงกับใช้หอกคือปากทิ่มแทงกัน พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามก็ไม่เชื่อฟัง พระองค์จึงตรัสคาถาปรารภเหตุการณ์นั้นแล้วเสด็จไปทางบ้านพาลกโลณการคาม พระภคฺุได้รับเสด็จ จากนั้นเสด็จไปยังป่าปาจิณวังสทายวันซึ่งพระอนุรุทธะ พระนันทิยะ และพระกิมพิละพักอยู่ที่นั่น พระองค์ได้ตรัสถามถึงความเป็นอยู่และทรงสนทนากับพระเถระทั้ง ๓ รูปถึงเรื่องการปฏิบัติธรรมและอุปกิเลสที่เกิดขึ้นในขณะปฏิบัติธรรม แล้วทรงแสดงพระสูตรนี้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทอรรถอุปัติกะ^{๖๔}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่พระวิหารโฆสิตาราม กรุงโกสัมพี วันหนึ่งเสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงโกสัมพี เมื่อเสวยภัตตาหารแล้วเสด็จกลับ ทรงเก็บงำเสนาสนะ ถือบาตรและจีวรประทับยืนอยู่นั้นแลได้ตรัสพระครุถามีความตอนหนึ่งว่า

ในกาลไหน ๆ เวรทั้งหลายในโลกนี้ย่อมไม่สงบระงับด้วยเวร

แต่เวรทั้งหลายย่อมสงบระงับด้วยการไม่จองเวร^{๖๕} นี้เป็นธรรมเก่า^{๖๖}

ชนเหล่าอื่น^{๖๗} ไม่รู้ชัดว่าพวกเรากำลังย่อยยับอยู่ ณ ที่นี้

ส่วนชนเหล่าใดในหมู่นั้นรู้ชัด ความมุ่งร้ายกันย่อมระงับ

^{๖๓} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๓๖/๒๐๒., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๓๖/๒๗๖.

^{๖๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๖๗.

^{๖๕} การไม่จองเวร หมายถึงธรรมคือขันติ เมตตา โยนิโสมนสิการ (การพิจารณาโดยแยบคาย) และปัจจเวกขณะ (การพิจารณา) ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๕.

^{๖๖} เป็นธรรมเก่า หมายถึงเป็นทางปฏิบัติเพื่อสงบระงับเวรที่ประพฤติดีสืบ ๆ กันมาของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้า และพระชีนาสพ ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕๘.

^{๖๗} ชนเหล่าอื่น หมายถึงคนที่สร้างความแตกแยกในหมู่นั้น ซึ่งไม่ใช่บัณฑิต ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๓๗/๑๔๙, ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕๘.

ถ้าบุคคลพึงได้สหายผู้มีปัญญารักษาดนเที่ยวไปด้วยกันได้เป็นสาธุวิหารี^{๖๘}

เป็นนักปราชญ์ ครอบงำอันตรายทั้งปวงได้แล้ว

พึงมีใจเข้มแข็ง มีสติ เที่ยวไปกับสหายนั้นเถิด

เมื่อเสด็จถึงที่พักของพระอนุรุทธะ พระนันทิยะ และพระกิมพิละ ได้ตรัสถามถึงญาณทัสสนะของพระเถระทั้ง ๓ รูป เมื่อท่านเหล่านั้นกราบทูลว่า สามารถจำแสงสว่างและเห็นรูปได้ แต่ไม่นาน พระองค์จึงตรัสเล่าถึงการปฏิบัติของพระองค์ ซึ่งทรงพบอุปสรรคเช่นนั้นเหมือนกัน ทรงพิจารณาจนเห็นอุปกิเลส ๑๑ ประการ ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้เป็นเช่นนั้น คือ

- ๑) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย)
- ๒) อมนสิการ (การไม่ใส่ใจ)
- ๓) ถีนมิทตะ (ความง่วงเหงาซึ่มเซา)
- ๔) ฉัมภิตตตะ (ความสะดุ้งกลัว)
- ๕) อุพพิละ (ความปลาบปลืม)
- ๖) ทุณฺณุตตะ (ความชั่วหยาบ)
- ๗) อัจจาร์ทวิริยะ (ความเพียรที่ปรารภเกินไป)
- ๘) อติสินวิริยะ (ความเพียรที่หย่อนเกินไป)
- ๙) อภิขัปปา (ตัณหาที่คอยกระชิบ)
- ๑๐) นานัตตสัณฺญา (ความหมายรู้สิ่งต่าง ๆ)
- ๑๑) อตินิขมายิตตตะ (อาการที่เพ่งรูปมากเกินไป)^{๖๙}

เมื่อทรงละอุปกิเลสเหล่านี้แล้วจึงทรงเจริญสมาธิ ๓ ประการได้ คือ

- ๑) สมาธิที่มีวิตก มีวิจาร์ ไม่มีวิตก มีเพียงวิจาร์ ไม่มีทั้งวิตกและวิจาร์
- ๒) สมาธิที่มีปีติ ไม่มีปีติ สหระคตด้วยความสุข
- ๓) สมาธิที่สหระคตด้วยอุเบกขา

เมื่อทรงเจริญสมาธิเช่นนี้แล้ว ญาณทัสสนะจึงได้เกิดขึ้นแก่พระองค์

(๔) ข้อสังเกต

เหตุการณ์ตอนต้นของพระสูตรนี้กล่าวถึงการทะเลาะวิวาทกันของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี แต่เป็นการกล่าวไว้โดยย่อ ผู้ต้องการศึกษารายละเอียดให้ดูในโกสัมพิกขันธกะ^{๗๐} ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ในพระ

^{๖๘} สาธุวิหารี หมายถึงผู้เพียบพร้อมด้วยพรหมวิหารธรรม ๔ รูปมาน ๔ อรูปมาน ๔ และสัญญาเวทยิตนิโรธ ๑ ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๓๑/๔๓๓.

^{๖๙} ม.อ. (ปาลี) ๑๔/๒๔๑/๒๐๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๔๑/๒๘๗.

^{๗๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๑/๓๓๓.

สูตรนี้กล่าวถึงสมาธิ ๓ แต่ไม่ทรงจำแนกเป็นข้อ ๆ ในคัมภีร์ปัญจสุทนี^{๗๑} กล่าวอธิบายไว้ดังนี้

- ๑) สมาธิที่มีวิตก วิจารณ์ ได้แก่ ฌานที่ ๑
- ๒) สมาธิที่ไม่มีวิตก มีเพียงวิจารณ์ ได้แก่ ฌานที่ ๒ ในฌาน ๕
- ๓) สมาธิที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ ได้แก่ ฌานที่ ๒, ๓, ๔ ในฌาน ๔ และฌานที่ ๓, ๔, ๕ ใน ฌาน ๕
- ๔) สมาธิที่มีปีติ ได้แก่ ฌานที่ ๑, ๒ ในฌาน ๔ และฌานที่ ๑,๒,๓ ในฌาน ๕
- ๕) สมาธิที่ไม่มีปีติ ได้แก่ ฌานที่ ๓, ๔ ในฌาน ๔ และฌานที่ ๔, ๕ ในฌาน ๕
- ๖) สมาธิที่สหระคตด้วยสุข ได้แก่ ฌานที่ ๑, ๒, ๓ ในฌาน ๔ และฌานที่ ๑, ๒, ๓, ๔ ใน ฌาน ๕
- ๗) สมาธิที่สหระคตด้วยอุเบกขา ได้แก่ ฌานที่ ๔ ใน ฌาน ๔ และฌานที่ ๕ ในฌาน ๕

๑๓.๑๐ เนื้อหาและสาระสำคัญในพาลปณทิตสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

พาลปณทิตสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต ซึ่งนี้ตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๗๒} โดยมีพระประสงค์ให้ทราบลักษณะของคนพาลและบัณฑิต ผลวิบากของความเป็นคนพาลและบัณฑิต เหตุเกิดของพระสูตรนี้อยู่ในประเภทปรัชญาสาสยะ^{๗๓}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสถึงลักษณะของคนพาล ๓ ประการ คือ

- ๑) ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว^{๗๔}

^{๗๑} ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๔๕/๑๕๑.

^{๗๒} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๒๔๖/๒๑๓., ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๔๖/๒๘๐.

^{๗๓} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๖๘.

^{๗๔} ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว หมายถึงประกอบมโนทุจริต ๓ คือ (๑) อภิขมา(เพ่งเล็งอยากได้ของเขา) (๒) พยาบาท (ความคิดปองร้าย) (๓) มิจฉาทิฎฐิ (ความเห็นผิด) ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๒๔๖/๑๕๒, อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓/๗๙.

๒) ขอบพุดแต่เรื่องชั่ว^{๗๕}

๓) ขอบทำแต่กรรมชั่ว^{๗๖}

คนพาลจึงได้รับทุกข์โทมนัส ๓ ประการในปัจจุบัน หลังจากตายไปก็จะไปเกิดในอบาย ทุกติวินิบาต นรก หรือไปเกิดในภูมิของสัตว์ดิรัจฉาน

ส่วนลักษณะของบัณฑิต ๓ ประการ คือ

๑) ขอบคิดแต่เรื่องดี

๒) ขอบพุดแต่เรื่องดี

๓) ขอบทำแต่กรรมดี^{๗๗}

จึงได้รับสุขโสมนัส ๓ ประการในปัจจุบัน หลังจากตายไปก็จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ซึ่งเป็นสถานที่น่าปรารถนา หรือถ้าไปเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเกิดในตระกูลสูง คือตระกูลชัตติยมหาศาล^{๗๘} มีรูปงาม มีลาภ มีโอกาสประพาศสุจริต

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้กล่าวยืนยันว่านรกสวรรค์มีจริง แต่เป็นไปตามกฎแห่งกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

๑๓.๑๑ เนื้อหาและสาระสำคัญในเทวทูตสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

เทวทูตสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยเทวทูต ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

^{๗๕} ขอบพุดแต่เรื่องชั่ว หมายถึงประกอบวจีทุจริต ๔ คือ (๑) มุสาวาท(พูดเท็จ) (๒) ปิสุณาวาจา (พูดส่อเสียด) (๓) ผรุสวาจา (พูดคำหยาบ) (๔) สัมผัสปลลาปะ (พูดเพ้อเจ้อ) ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๔๖/๑๕๒, อภ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓/๗๙.

^{๗๖} ขอบทำแต่กรรมชั่ว หมายถึงประกอบกายทุจริต ๓ คือ (๑) ปาณาติบาต(ฆ่าสัตว์) (๒) อทินนาทาน (ลักทรัพย์) (๓) กาเมสุมิฉฉาจาร (ประพฤตินิดในกาม) ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๔๖/๑๕๒, อภ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓/๗๙.

^{๗๗} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๕๓/๒๒๑., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๓/๒๙๙.

^{๗๘} มหาศาล หมายถึงผู้มีทรัพย์มาก คือ ชัตติยมหาศาลมีพระราชทรัพย์ ๑๐๐-๑,๐๐๐ โภกวิ พราหมณมหาศาลมีทรัพย์ ๘๐ โภกวิ คหบดีมหาศาลมีทรัพย์ ๔๐ โภกวิ ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๑๐/๑๙๓.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๗๙} โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นทราบผลแห่งกรรมชั่วและกรรมดีตามหลักคำสอนของพระองค์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๘๐}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พระองค์ทรงเห็นสัตว์ทั้งหลายทั้งที่ทำความดีและกรรมชั่ว กำลังจุติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยพระจักขุทิพย์ เหมือนบุคคลยืนอยู่ระหว่างเรือน ๒ หลังที่มีประตูตรงกันเห็นคนทั้งหลายเข้าออกในเรือนทั้งสองนั้นชัดเจนฉะนั้น ตรัสแล้วว่า สัตว์ที่ทำความชั่วตายแล้วไปเกิดในนรก นายนิรยบาล^{๘๑} จับแขนเขาไปแสดงต่อพญายม^{๘๒} ว่า ขอเดชะ คนผู้นี้ไม่เกื้อกูลมารดา ไม่เกื้อกูลบิดา ไม่เกื้อกูลสมณะ ไม่เกื้อกูลพรหมณ์ และไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล ขอพระองค์จงลงโทษคนผู้นี้เถิด พญายมสอบสวนซักไซ้ไล่เลียงถึงเทวทูต^{๘๓} ๕ คือ

- ๑) เด็ก
- ๒) คนชรา
- ๓) คนเจ็บ
- ๔) คนที่ทำความผิดแล้วถูกลงอาญา
- ๕) คนตาย

แล้วถามว่ารู้จักไหม ต่างตอบว่าไม่รู้จัก เพราะมัวประมาทอยู่ สัตว์เหล่านั้นจึงถูกลงโทษด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น เอาตะปูเหล็กตอกมือ เท้า และกลางอก เอาขวานถาก เอามีดเฉือน จับเทียบมรตให้วิ่งไปมาบนแผ่นดินร้อน บังคับให้ขึ้นลงภูเขาถ่านเพลิง ถูกจับศีรษะทุ้มลงในกระทะทองแดงแล้วต้มให้เดือดจนตัวพอง ถูกจับทุ้มลงในมหานรกและนรกอื่น ๆ อีก เช่น คุณนรก (นรกอุจจาระ) กุกกุลนรก^{๘๔} (นรกเถาร้อน)

^{๗๙} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๖๑/๒๓๐., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๖๑/๓๐๘.

^{๘๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๖๙.

^{๘๑} นายนิรยบาล หมายถึงผู้ทำหน้าที่ลงโทษสัตว์นรก อง.ต.ก.อ. (บาลี) ๒/๓๖/๑๓๓.

^{๘๒} พญายม หมายถึงพญาเวมาณิกเปรต ซึ่งบางครั้งเสวยสมบัติในวิมานทิพย์ บางคราวเสวยวิบากกรรม และพญายมนั้นมิใช่มีตนเดียว แต่มีถึง ๔ ตนประจำประตูนรก ๔ ประตู อง.ต.ก.อ. (บาลี) ๒/๓๖/๑๓๓.

^{๘๓} เทวทูต ในที่นี้หมายถึงสื่อแจ้งข่าวมฤตยู เป็นสัญญาณเตือนให้ระลึกถึงคติธรรมดาของชีวิตไม่ให้ประมาทได้แก่ ความแก่ ความเจ็บ และความตาย ปรากฏเสมือนเทวดาทรงเครื่องมาประทับยืนในอากาศเตือนว่า “วันโน้นท่านจะตาย” อง.ต.ก.อ. (บาลี) ๒/๓๖/๑๓๒.

^{๘๔} กุกกุลนรก ในที่นี้หมายถึงนรกที่มีเถาร้อนประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ภายในเต็มไปด้วยเปลวไฟและถ่านเพลิงขนาดเท่าเรือนยอด ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๖๙/๑๗๑.

ทรงสรุปว่า เรื่องนี้พระองค์มิได้ทรงสดับมาจากใคร แต่ทรงทราบด้วยพระองค์เอง ในตอนท้ายตรัสเป็นคาถาประพันธ์มีใจความว่า ผู้ที่ถูกทเหตุตักเตือนแล้วแต่ยังประมาทอยู่ ย่อมเศร้าโศกตลอดกาลนาน ส่วนผู้ถูกทเหตุตักเตือนแล้วไม่ประมาท ย่อมมีความสุข สิ้นทุกข์ทั้งปวงได้

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระสูตรนี้ก็เป็นอีกสูตรหนึ่งที่ยืนยันว่านรกมีจริง และมีหลายชนิดสำหรับลงโทษผู้ทำกรรมชั่วระดับต่าง ๆ ในอรรถกถาอธิบายไว้ว่า ผู้ฟังพระสูตรนี้แล้วเกิดความเลื่อมใสตั้งใจปฏิบัติธรรม ก็จะมีบรรลุดรรชนีสูงได้ เช่นภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งเรียนพระสูตรนี้แล้วเกิดความเลื่อมใส ขอเรียนกัมมัฏฐานแล้วลงมือปฏิบัติจนบรรลุดรรชนีเป็นพระโสดาบัน นอกจากนี้ในอรรถกถายังระบุไว้ด้วยว่า ได้มีผู้บรรลุดรรชนีจำนวนนับไม่ถ้วนเพราะเรียนพระสูตรนี้ ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าทุกพระองค์จึงทรงแสดงพระสูตรนี้ไว้^{๘๕}

๑๓.๑๒. สรุปท้ายบท

ในสุญญตวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ เป็นวรรคที่ ๓ มีทั้งหมด ๑๐ สูตรคือ

๑. จุฬสุญญตสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยสุญญตสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอานนท์ ขณะประทับอยู่ ณ ปราสาทของนางวิสาขาไมคารมาตา ในบุพพาราม เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภคำทูลถามของพระเถระเรื่องสุญญตผลสมบัติ

๒. มหาสุญญตสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยสุญญตสูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายมีพระอานนท์เป็นต้นขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ โดยทรงปรารภการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะของภิกษุหลายรูปในที่นั้น

๓. อัจฉริยัพภูตัมมสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยอัจฉริยัพภูตธรรมของพระพุทธองค์ พระผู้มีพระภาครับสั่งให้พระอานนท์แสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยทรงปรารภเรื่องที่ภิกษุเหล่านั้นสนทนากันค้างไว้

๔. พักกุลลัตถัจฉริยสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยอัจฉริยธรรมของพระพักกุลลเถระ พระพักกุลลแสดงแก่อเจลกัสสปปริพาชกขณะพักอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ เพื่อตอบปัญหาของปริพาชก

๕. ทันทภูมิสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยภูมิของผู้ได้รับการฝึกแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สามเณรอจิรวตขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ โดยทรงปรารภคำกราบทูลของสามเณรเรื่องที่ขยเสนราชกุมารไม่ทรงเชื่อว่าภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ผู้ไม่ประมาท มีความเพียรอุทิศกายและใจอยู่ จะบรรลุจิตแตกคตาได้

^{๘๕} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๗๐/๑๗๒-๑๗๓.

๖. ภูมิขสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระภูมิชะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระภูมิชะขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยทรงปรารภคำกราบทูลของพระภูมิชะเรื่องวาตะของสมณพราหมณ์พวกหนึ่งที่ขยเสนาราชกุมารนำมาตรัสถามท่าน

๗. อนรุทสูต เป็นพระสูตรว่าด้วยพระอนรุทชะ พระอนรุทชะแสดงแก่ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะที่บ้านของช่างไม้ในกรุงสาวัตถี เพื่อตอบปัญหาของช่างไม้ผู้นั้น

๘. อุปักกิเลสสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยอุปักกิเลส สืบเนื่องจากพวกภิกษุในกรุงโกสัมพีเกิดความบาดหมาง เกิดการทะเลาะวิวาท ถึงกับใช้หอกคือปากทิ่มแทงกัน พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามก็ไม่เชื่อฟัง พระองค์จึงตรัสสถาปารามเหตุการณ์นั้นแล้วเสด็จไปทางบ้านพาลกโณณการคาม

๙. พาลปณทิตสูต เป็นพระสูตรว่าด้วยคนพาลและบัณฑิต พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์จะให้ทราบลักษณะของคนพาลและบัณฑิต ผลวิบากของความเป็นคนพาลและบัณฑิต

๑๐. เทวทูตสูต เป็นพระสูตรว่าด้วยเทวทูต พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นทราบผลแห่งกรรมชั่วและกรรมดีตามหลักคำสอนของพระองค์

๑๓.๑๓. คำถามประจำบทที่ ๑๓

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ สุญญตวรรค พอสังเขป เช่น อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่พระสูตร อะไรบ้าง และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายจุฬสุญญตสูตเป็นต้น โดยสังเขป ตามหัวข้อดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓.หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตร

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ สุญญตวรรคโดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในมหาสุญญตสูต ๒. หลักธรรมในตันตภูมิสูต ๓.หลักธรรมในพาลปณทิตสูต ๔.หลักธรรมในเทวทูตสูตเป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๑๓.๑๔ เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.
- โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสตร์ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). **ศัพท์วิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙.
- _____. **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙.
- _____. **ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. **คำบรรยายในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

บทที่ ๑๔

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในวิภังควรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสกั

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔

แผนการสอนประจำบทที่ ๑๔

รายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี
(Majjhimanikaya Pali)

บทที่ ๑๔ พระสูตรและสาระสำคัญในวิภังควรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔

หัวข้อย่อ

๑. ความนำ
๒. เนื้อหาสาระสำคัญในภัทเทกรัตตสูตร
๓. เนื้อหาสาระสำคัญในอนันท์ภัทเทกรัตตสูตร
๔. เนื้อหาสาระสำคัญในมหากัจจันภัทเทกรัตตสูตร
๕. เนื้อหาสาระสำคัญในโลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร
๖. เนื้อหาสาระสำคัญในจุฬัมมิวิภังคสูตร
๗. เนื้อหาสาระสำคัญในมหากัมมิวิภังคสูตร
๘. เนื้อหาสาระสำคัญในสหายนวิภังคสูตร
๙. เนื้อหาสาระสำคัญในอุทเทสวิภังคสูตร
๑๐. เนื้อหาสาระสำคัญอรณวิภังคสูตร
๑๑. เนื้อหาสาระสำคัญในธาตวิภังคสูตร
๑๒. เนื้อหาสาระสำคัญในสังจวิภังคสูตร
๑๓. เนื้อหาสาระสำคัญในทักษิณวิภังคสูตร
๑๔. สรุปท้ายบท
๑๕. คำถามประจำบทที่ ๑๔
๑๖. เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในวิภังควรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จำนวน ๑๒ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบายชื่อเรื่อง เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรวิภังควรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑ จำนวน ๑๒ สูตรได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในวิภังควรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จำนวน ๑๒ สูตรที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

กิจกรรมระหว่างเรียน

๑. ผู้เรียนศึกษาเอกสารคำสอนจากบทที่ ๑๔
๒. อาจารย์ผู้สอนบรรยายตามเนื้อหาที่กำหนด
๓. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม
๔. อาจารย์ผู้สอนสรุปเนื้อหาประจำบท
๕. ผู้เรียนตอบคำถามประจำบทเพื่อการประเมินผลในวันนั้น

สื่อการสอน

๑. เอกสารคำสอนประจำรายวิชา
๒. เอกสารคำสอนประจำบทที่ ๑๔
๓. สื่อพาวเวอร์พอยท์ประจำบท
๔. สื่ออื่นๆ ถ้ามี

การประเมินผล

๑. ประเมินจากการสนใจขณะศึกษาของผู้เรียน
๒. การซักถามของผู้เรียน
๓. สอบกลางภาค
๔. สอบปลายภาค

บทที่ ๑๔

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในวิภังควรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔

๑๔.๑ ความนำ

มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ คือพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ มีอักษรย่อว่า ม.อุ. (บาลี) หรือ ม.อ. (ไทย) เป็นคัมภีร์สุดท้ายในจำนวน ๓ คัมภีร์ มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์มีพระสูตรทั้งหมด ๕๒ สูตร แบ่งเป็น ๕ พรรค พรรคที่ ๔ เรียกว่าวิภังควรรค มีความหมายว่า พรรคที่ว่าด้วยการจำแนกธรรม นำด้วยภัทเทกรัตตสูตร^๑ ในวิภังควรรคมี ๑๒ สูตร คือ

๑. ภัทเทกรัตตสูตร	๒. อานันทภัทเทกรัตตสูตร
๓. มหาภิกขุภัทเทกรัตตสูตร	๔. โลมสังคยภัทเทกรัตตสูตร
๕. จุฬกัมมวิภังคสูตร	๖. มหากัมมวิภังคสูตร
๗. สหายตนวิภังคสูตร	๘. อุทเทสวิภังคสูตร
๙. อรณวิภังคสูตร	๑๐. ธาตุวิภังคสูตร
๑๑. สัจจวิภังคสูตร	๑๒. ทักขิณวิภังคสูตร ^๒

คำว่า **วิภังควรรค** แยกเป็น **วิภังค+วรรค**

คำว่า **วิภังค** มีวิเคราะห์ว่า สยเมว วิภิชชตีติ **วิภังโค** การจำแนก (วิ บทหน้า ภิช-ธาตุในความหมายว่า แยก จำแนก ทำลาย อ- ปัจจัย แปลง อิ เป็น อ ลงนิกหิตอาคมแล้วแปลง ง แปลง ช เป็น ค)^๓

คำว่า **วรรค** หรือ **วคค** มีวิเคราะห์ว่า วชติ สมุหตตํ คจจตีติ **วคโค** หมู่ที่ถึงการรวมกัน (วช-ธาตุในความหมายว่าถึง ณ-ปัจจัย แปลง ชช เป็น คค)^๔

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๔๔.

^๒ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๘๘.

^๓ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), **ศัพท์วิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๖๔๓.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๓.

คำว่า วิภังควรรค แปลความว่า *หมวดว่าด้วยการจำแนกธรรม* ซึ่งวรรคตั้งตามชื่อพระสูตร ๘ สูตร และตามเนื้อหาสาระของพระสูตรทุกสูตรในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๒ สูตร^๕ แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๑๔.๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในภัทเทกรัตตสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ภัทเทกรัตตสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยผู้มีราตรีเดียวเจริญ* ซึ่งตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คำว่า *ภัทเทกรัตต* ที่หมายถึง *ผู้มีราตรีเดียวเจริญ* นั้น หมายถึงผู้มีความเพียรเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเพียง ๑ วัน กับ ๑ คืน ก็เจริญในธรรมได้ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า *เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้า^๖ ได้สดับมาอย่างนี้*

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^๗ โดยมีพระประสงค์ให้เร่งปฏิบัติธรรมเพื่อผลในปัจจุบัน ไม่ต้องคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว และที่ยังไม่มาถึง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท *ปริชฌาสนะ*^๘

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า จะทรงแสดงอุทเทส^๙ และวิภังค์^{๑๐} ของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญ^{๑๑} ให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว จึงตรัสเป็นคาถาว่า บุคคลไม่ควรคำนึงถึง^{๑๒} สิ่งทีล่วงไปแล้ว^{๑๓} ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็พ้นอันละไปแล้ว

^๕ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, *คำบรรยายในพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๕๙.

^๖ ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์

^๗ ม.อ. (ปาลี) ๑๔/๒๗๒/๒๔๑., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๒/๓๑๙.

^๘ โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๑.

^๙ อุทเทส ในที่นี้หมายถึงบทมาติกาหรือหัวข้อธรรม ม.อ.อ. (ปาลี) ๓/๒๗๒/๑๗๔.

^{๑๐} วิภังค์ ในที่นี้หมายถึงการจำแนกเนื้อความให้พิสดาร ม.อ.อ. (ปาลี) ๓/๒๗๒/๑๗๔.

^{๑๑} ผู้มีราตรีเดียวเจริญ หมายถึงผู้ใช้เวลากลางคืนให้หมดไปด้วยการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเท่านั้นไม่คำนึงถึงเรื่องอื่น ๆ ม.อ.อ. (ปาลี) ๓/๒๗๒/๑๗๔.

^{๑๒} ไม่ควรคำนึงถึง ในที่นี้หมายถึงไม่ปรารถนาขั้น ๕ ด้วยตัณหาและทิฏฐิ ม.อ.อ. (ปาลี) ๓/๒๗๒/๑๗๔.

^{๑๓} สิ่งทีล่วงมาแล้ว ในที่นี้หมายถึงขั้น ๕ (คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ในอดีต ม.อ.อ. (ปาลี) ๓/๒๗๒/๑๗๔.

และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็เป็นอย่างนั้นยังไม่มาถึง ส่วนบุคคลใดเห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน ไม่ม่งอนแง่มไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว ฯลฯ

๒) ภาควิภังค์ (นิทเทส) พระผู้มีพระภาคทรงยกเอาคำในอุทเทส ๖ คำมาตั้งเป็นคำปุจฉา แล้วทรงวิสัชนาไปแต่ละคำ คำที่ทรงยกมาตั้งเป็นคำปุจฉา คือ

๑. บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้วเป็นอย่างไร คือบุคคลดำเนินไปตามความเพลิตเพลิน^{๑๔} ที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า ในอดีตเราได้มีรูปร่างนี้เป็นต้น

๒. บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้วเป็นอย่างไร

๓. บุคคลหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึงเป็นอย่างไร

๔. บุคคลไม่หวังสิ่งที่ยังไม่มาถึงเป็นอย่างไร

๕. บุคคลม่งอนแง่มในธรรมที่เป็นปัจจุบันเป็นอย่างไร

๖. บุคคลไม่ม่งอนแง่มในธรรมที่เป็นปัจจุบันเป็นอย่างไร คืออริยสาวกในธรรมวินัยนี้ผู้ได้สดับ ได้เห็นพระอริยะ ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ได้เห็นสัตบุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ได้รับการแนะนำในธรรมของสัตบุรุษ ไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอตตามีรูปบ้าง ไม่พิจารณาเห็นรูปในอตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอตตาในรูปบ้าง^{๑๕}

๓) ภาคนิคมน์ เมื่อทรงอธิบายคำปุจฉา ๖ คำนั้นแล้วก็ทรงสรุปเป็นคาถา คือทรงยกคำอุทเทสมาแสดงซ้ำอีก

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้นักวิชาการทางปรัชญาตีความว่า พระพุทธศาสนาเป็นปฏิฐานนิยม (positivism) เพราะให้ความสำคัญแก่สิ่งที่เป็นปัจจุบันเหมือนพวกปฏิฐานนิยม แต่พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงปฏิเสธเรื่องอดีตและเรื่องอนาคต ในที่นี้ทรงเน้นการปฏิบัติ ไม่ใช่เรื่องทฤษฎี ดังที่ตรัสไว้ว่า *บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว ใครเล่าจะรู้ว่าความตายจักมีในวันพรุ่งนี้ เพราะว่าความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้นย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย* พระสูตรนี้มีความหมายครบทั้ง ๓ แบบ คืองามในเบื้องต้นด้วยคำอุทเทส งามในท่ามกลางด้วยคำวิภังค์ และงามในที่สุดด้วยคำนิคมน์ นอกจากนี้ยังถือว่าเป็นต้นแบบของภัทเทกัตตสูตรอื่น ๆ อีก ๓ สูตร คือ พระสูตรที่ ๒ ที่ ๓ และที่ ๔ ในวรรคนี้

^{๑๔} ดำเนินไปตามความเพลิตเพลิน ในที่นี้หมายถึงดำเนินให้เป็นไปตามค้นหาในชั้นทั้งหลายนั้น มีรูปชั้นนี้เป็นต้น ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๗๓/๑๗๕.

^{๑๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๗๕/๒๔๒., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๕/๓๒๒.

๑๔.๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในอานันท์ภทเทกัรตตสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อานันท์ภทเทกัรตตสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระอานนท์แสดงเรื่องผู้มีราตรีเดียวเจริญ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อผู้แสดงพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระอานนท์แสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะพักอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๑๖} เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาอุทเทสและวิวงศ์ตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในภทเทกัรตตสูตร (พระสูตรที่ ๑) เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชมาสยะ^{๑๗}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) พระอานนท์นำเอาภทเทกัรตตสูตรที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้มาแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายที่มาหาท่านที่หอนัน

๒) เมื่อท่านแสดงจบ พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่หลีกเร้น^{๑๘} มาที่หอนัน ตรัสถามว่าใครแสดงภทเทกัรตตสูตร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่าพระอานนท์แสดง จึงรับสั่งให้พระอานนท์แสดงถวาย ท่านจึงแสดงซ้ำเป็นครั้งที่ ๒

๓) เมื่อพระอานนท์แสดงภทเทกัรตตสูตรจบลง พระผู้มีพระภาคตรัสชมเชย แล้วทรงแสดงซ้ำอีกครั้งหนึ่ง^{๑๙}

รวมความว่า ในอานันท์ภทเทกัรตตสูตรมีการแสดงภทเทกัรตตสูตร ๓ ครั้ง

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า ทำไมพระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งให้พระอานนท์แสดงภทเทกัรตตสูตรถวาย และทำไมพระองค์จึงทรงแสดงพระสูตรนี้ซ้ำอีกเมื่อพระเถระแสดงถวายแล้ว อรรถกถาอธิบายว่า เพราะทรงประสงค์จะชมเชยพระธรรมเทศนานั้นว่าพระเถระแสดงได้ถูกต้องสมบูรณ์ทั้งบทและพยัญชนะ^{๒๐}

^{๑๖} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๗๖/๒๔๔., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๖/๓๒๔.

^{๑๗} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๗๔.

^{๑๘} ออกจากที่หลีกเร้น ในที่นี้หมายถึงออกจากผลสมาบัติ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๗๖/๑๗๖.

^{๑๙} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๗๘/๑๑๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๘/๓๓๐.

^{๒๐} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๗๘/๑๗๖.

๑๔.๔ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหากัจจานกัฏเทกัฏตสูตฺร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหากัจจานกัฏเทกัฏตสูตฺร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยพระมหากัจจานะแสดงเรื่องผู้มีราตรีเดียว เจริญ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อผู้แสดงพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺมึ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระสมิทธิและภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ตโปทาราม เขตกรุงราชคฤห์^{๒๑} ตามที่พระสมิทธิทูลขอ แต่ทรงแสดงเพียงอุทเทสแล้วเสด็จเข้าที่ประทับ ภิกษุทั้งหลายขอให้พระมหากัจจานะแสดงวิภังค์ต่อจนจบ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชมาสยะ^{๒๒}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระสมิทธิได้รับคำแนะนำเรื่องอุทเทสและวิภังค์ของผู้มีราตรีเดียวเจริญจากเทวดาองค์หนึ่ง จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วทูลขอให้ทรงแสดงเรื่องนี้ให้ฟัง พระองค์จึงทรงแสดงอุทเทสของบุคคลผู้มีราตรีเดียวเจริญ ประกอบด้วยประโยชน์เป็นเบื้องต้นแห่งการประพัตติพรหมจรรย์^{๒๓} ให้ฟัง แล้วทรงลุกจากพุทธพุทธอาสน์เสด็จเข้าที่ประทับ ภิกษุทั้งหลายอาราธนาพระมหากัจจานะให้แสดงต่อ เช่น บุคคลไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้วเป็นอย่างไร คือวิญญานไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะในมโนและธรรมารมณนั้นว่า ในอดีตเรามีมโน^{๒๔}อย่างนี้ มีธรรมารมณ^{๒๕}อย่างนี้ เพราะวิญญานไม่มีความผูกพันกับฉันทราคะ บุคคลจึงไม่ยินดีมโนและธรรมารมณนั้น บุคคลเมื่อไม่ยินดีมโนและธรรมารมณนั้นจึงชื่อว่าไม่คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว พระเถระจึงแสดงวิภังค์และนิคมนคือสรุปด้วยคำอุทเทส ภิกษุทั้งหลายชื่นชมธรรมเทศนานั้นและได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลรายงานให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสชมเชยพระมหากัจจานะว่าเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก^{๒๖} เนื้อหาของพระสูตรนี้ทั้งหมดเหมือนกัฏเทกัฏตสูตฺร (พระสูตรที่ ๑) ทุกประการ

^{๒๑} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๗๙/๒๔๘., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๙/๓๓๐.

^{๒๒} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๗๕.

^{๒๓} เบื้องต้นแห่งการประพัตติพรหมจรรย์ หมายถึงข้อปฏิบัติเบื้องต้นแห่งมรรคพรหมจรรย์ (ม.อ.อ. ๓/๒๘๐/๑๗๗)

^{๒๔} มโน ในที่นี้หมายถึงภวังคจิต ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๘๒/๑๗๘.

^{๒๕} ธรรมารมณ ในที่นี้หมายถึงธรรมารมณที่เป็นไปในไตรภูมิ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๘๒/๑๗๘.

^{๒๖} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๘๕/๒๕๕., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๕/๓๔๓.

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตุว่า การที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเพียงอุทเทสแล้วเสด็จเข้าที่ประทับนั้นมีพระประสงค์ ๒ ประการ คือ เพื่อจะทรงชมเชยบุคคล (บุคคลโณมนตถ์) เช่นที่ปรากฏในมรุตปิณฑิกสูตร^{๒๗} และเพื่อจะทรงชมเชยธรรม (ธมโณมนตถ์) เช่นที่ปรากฏในธัมมทาทาสสูตร^{๒๘} ในที่นี้ทรงประสงค์จะชมเชยพระมหากัจจมานะเช่นเดียวกับในมรุตปิณฑิกสูตร

๑๔.๕ เนื้อหาและสาระสำคัญในโลมสกังคิยภัทเทกัรตตสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

โลมสกังคิยภัทเทกัรตตสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยทรงแสดงเรื่องผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่พระโลมสกังคิยะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อผู้ฟังพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตัม ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระโลมสกังคิยะขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐีเขตกรุงสาวัตถี^{๒๙} ตามที่พระโลมสกังคิยะทูลขอ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปริจฉาสยะ

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระโลมสกังคิยะ ขณะพักอยู่ที่นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ^{๓๐} ได้รับคำแนะนำจากจันทนเทพบุตรว่า อุทเทสและวิภังค์ของผู้มีราตรีเดียวเจริญเป็นเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ ขอให้ศึกษาเล่าเรียนและจดจำไว้ จะมีประโยชน์มาก และจันทนเทพบุตรได้ทอคาถาอุทเทสให้พระเถระฟัง บอกว่าจำได้เมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พวกเทพชั้นดาวดึงส์ พระโลมสกังคิยะจึงออกเดินทางจากนิโครธารามมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคที่พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี กราบทูลเรื่องที่จันทนเทพบุตรแนะนำ และทูลขอให้ทรงแสดงอุทเทสให้ฟัง พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงอุทเทสและวิภังค์แห่งอุทเทสให้ฟังดังที่ตรัสไว้ในภัทเทกัรตตสูตรทุกประการ^{๓๑}

^{๒๗} ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๑๙๙-๒๐๕/๒๐๙-๒๑๗.

^{๒๘} ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๒๙-๓๓/๒๗-๓๓.

^{๒๙} ม.ญ. (บาลี) ๑๔/๒๘๖/๒๕๗., ม.ญ. (ไทย) ๑๔/๒๘๖/๓๔๓.

^{๓๐} ม.ญ. (บาลี) ๑๔/๒๘๖/๒๕๗., ม.ญ. (ไทย) ๑๔/๒๘๖/๓๔๓.

^{๓๑} ม.ญ. (บาลี) ๑๔/๒๘๘/๒๕๙., ม.ญ. (ไทย) ๑๔/๒๘๘/๓๔๙.

(๔) ข้อสังเกต

จากพระสูตรนี้ทำให้ทราบว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงภทเทภัตตสูตรให้พวกเทพชั้นดาวดึงส์ฟังด้วย แสดงว่าพระสูตรนี้มีความสำคัญมาก คือเป็นเบื้องต้นแห่งการประพาดิพรหมจรรย์ตั้งที่จันทนเทพบุตรแนะนำพระโสมสกังคิยะ

๑๔.๖ เนื้อหาและสาระสำคัญในจุฬกัมมวิภังคสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จุฬกัมมวิภังคสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการจำแนกกรรมสูตรเล็ก ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร ที่เรียกว่า *สูตรเล็ก* (จุฬ) นั้น เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับกัมมวิภังคสูตรอีกสูตรหนึ่ง คือพระสูตรที่ ๖ ในวรรคนี้ พระสูตรที่ ๕ นี้มีเนื้อหาและรายละเอียดน้อยกว่าพระสูตรที่ ๖ จึงเรียกพระสูตรนี้ว่า **จุฬกัมมวิภังคสูตร** เรียกพระสูตรที่ ๖ ว่า **มหากัมมวิภังคสูตร** (หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยการจำแนกกรรมสูตรใหญ่*) เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สุภมาณพโตเทยยบุตรขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๓๒} เพื่อทรงตอบปัญหาของสุภมาณเรื่องเหตุที่ทำให้สัตว์มีอายุสั้น มีอายุยืน มีโรคน้อย มีโรคน้อยเป็นต้น เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลิกะ^{๓๓}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส สุภมาณพโตเทยยบุตรทูลถามถึงเหตุที่ทำให้สัตว์มีอายุสั้น มีอายุยืน มีโรคน้อย มีโรคน้อยเป็นต้น และเหตุที่ทำให้คนเลวและดีต่างกัน พระผู้มีพระภาคตรัสตอบโดยย่อว่า เป็นเพราะสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมจึงจำแนกสัตว์ให้เลวและดีต่างกัน

๒) ภาคนิทเทส เมื่อมาณพกราบทูลให้อธิบาย จึงตรัสอธิบายเป็น ๗ คู่ คือ

๑. เหตุที่ทำให้อายุสั้น เพราะฆ่าสัตว์ เหตุที่ทำให้อายุยืน เพราะไม่ฆ่าสัตว์

๒. เหตุที่ทำให้มีโรคน้อย เพราะเบียดเบียนสัตว์ เหตุที่ทำให้มีโรคน้อย เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์

^{๓๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๘๙/๒๖๑., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๓๔๙.

^{๓๓} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๗๗.

๓. เหตุที่ทำให้มีผิวพรรณทราม เพราะเป็นผู้มักโกรธ เหตุที่ทำให้มีผิวพรรณผ่องใส เพราะเป็นผู้ไม่โกรธ

๔. เหตุที่ทำให้มีอำนาจน้อย เพราะมีใจริษยา เหตุที่ทำให้มีอำนาจมาก เพราะมีใจไม่ริษยา

๕. เหตุที่ทำให้มีโภคะมาก เพราะให้ทาน เหตุที่ทำให้มีโภคะน้อย เพราะไม่ให้ทาน

๖. เหตุที่ทำให้เกิดในตระกูลต่ำ เพราะกระด้าง เย่อหยิ่ง ไม่กราบไหว้ผู้ที่ควรกราบไหว้^{๓๔} ไม่อ่อนน้อม เหตุที่ทำให้เกิดในตระกูลสูง เพราะไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง อ่อนน้อม

๗. เหตุที่ทำให้มีปัญญาทราม เพราะไม่สอบถามสมณพราหมณ์เรื่องกุศลอกุศลเป็นต้น เหตุที่ทำให้มีปัญญามาก เพราะสอบถามสมณพราหมณ์ถึงเรื่องกุศลอกุศลเป็นต้น^{๓๕}

เมื่อทรงแสดงจบ สุกุมานพโศกเทยบุตรประกาศตนเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้มีเนื้อหาสมบูรณ์ในตัว คือพระผู้มีพระภาคทรงยกพระพุทธานุชาตที่ว่าด้วยกฎแห่งกรรม ขึ้นตั้งเป็นอุทเทส แล้วทรงอธิบายขยายความโดยละเอียดเพื่ออนุโลมตามคำถามของสุกุมานพ และได้สาระครบถ้วน ในด้านสำนวนโวหารนั้นจะเห็นได้ว่า ทรงใช้สำนวนง่าย ๆ ไพเราะ และเหมาะแก่ผู้เริ่มสนใจกฎแห่งกรรมเป็นอย่างยิ่ง

๑๔.๗ เนื้อหาและสาระสำคัญในมหากัมมวิภังคสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

มหากัมมวิภังคสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการจำแนกกรรมสูตรใหญ่^{๓๖} ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอานนท์ พระสมิทธิ และพระอุทายี ขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์^{๓๖} โดยทรงปรารภเรื่องที่ท่านสมิทธิตอบปัญหาโปกคิบุตรปริพาชกแ่งเดียว ไม่ตอบโดย

^{๓๔} ผู้ที่ควรกราบไหว้ ในที่นี้หมายถึงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือพระอริยสาวก ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๙๕/๑๘๔.

^{๓๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๙๖/๑๑๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๙๖/๓๕๕.

^{๓๖} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๙๘/๒๖๙., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๙๘/๓๕๗.

จำแนกตามหลักเหตุและผล เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปุจฉาวลีกะ^{๓๗}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส โปตลิลุตรปริพาชกไปสนทนากับพระสมิทธิซึ่งบวชเพียง ๓ พรรษา ๓ กระทบปาที่ท่านพัก ว่า เขาได้ยินพระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความตั้งใจทางกาย ทางวาจา และทางใจ อันให้ผลเป็นสุข^{๓๘} ย่อมเสวยสุข บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความตั้งใจทางกาย ทางวาจา และทางใจ อันให้ผลเป็นทุกข์^{๓๙} ย่อมเสวยทุกข์ บุคคลทำกรรมที่ประกอบด้วยความตั้งใจทางกาย ทางวาจา และทางใจ อันให้ผลเป็นอกุศล^{๔๐} ย่อมเสวยผลเป็นอกุศล สมบัติที่บุคคลเข้าแล้วไม่เสวยเวทนาอะไร ๆ เลยก็มี พระสมิทธิกล่าวตอบว่า โปตลิลุตรปริพาชกกล่าวต่อพระผู้มีพระภาค พระองค์มิได้ตรัสเช่นนั้น โปตลิลุตรปริพาชกถามว่า บุคคลตั้งใจทำกรรมทางกาย วาจา และใจ จะเสวยผลอะไร ท่านตอบว่าจะเสวยทุกข์ โปตลิลุตรปริพาชกไม่เชื่อ แต่ไม่ค้ำน เมื่อโปตลิลุตรปริพาชกจากไปแล้วพระสมิทธิได้นำเรื่องนี้ไปบอกแก่พระอานนท์ พระเถระเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญควรนำขึ้นกราบทูลให้ทรงทราบ จึงชวนพระสมิทธิเข้าเฝ้าและกราบทูลตามที่พระสมิทธิเล่าให้ฟัง

พระผู้มีพระภาคตรัสดำหนิพระสมิทธิที่ตอบปัญหานั้นเพียงแง่เดียว แทนที่จะตอบโดยวิธีจำแนกพระอุทเทสซึ่งนั่งอยู่ในที่นั้นได้กราบทูลว่า พระสมิทธิคงหมายเอาอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่สัตว์เสวยว่าเป็นทุกข์ พระองค์ทรงดำหนิพระอุทเทสที่พูดนอกกลุ่มนอกรทาง พูดโพล่งออกมาโดยไม่แยบคาย แล้วทรงขยายความว่า โปตลิลุตรหมายถึงเวทนา ๓ พระสมิทธิควรแยกตอบว่า ถ้าบุคคลตั้งใจทำกรรมทางกาย วาจา และใจ ที่ให้ผลเป็นสุข เขาก็ย่อมเสวยสุข ถ้ากรรมนั้นเป็นกรรมที่ให้ผลเป็นทุกข์ เขาก็ย่อมเสวยทุกข์ และถ้ากรรมนั้นเป็นกรรมที่ให้ผลเป็นอกุศล เขาก็ย่อมเสวยอกุศล เมื่อพระอานนท์กราบทูลให้ทรงจำแนกกรรม จึงทรงแสดงมหากรรมวิภังค์โดยละเอียด

๒) ภาคนิทเทส

๑. ทรงยกบุคคล ๔ จำพวกขึ้นแสดงเป็นตัวอย่างว่า

^{๓๗} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๗๙.

^{๓๘} ให้ผลเป็นสุข หมายความว่ากรรมอันเป็นปัจจัยแห่งสุขเวทนา คือกรรมชื่อว่าให้ผลเป็นสุข เพราะเกิดสุขเวทนาในปฏิสนธิกาลและปวัตตกาลอย่างนี้คือ เจตนา ๔ ดวงที่ประกอบด้วยโสมนัสสสทตจิตฝ่ายกามาวจรกุศล และเจตนาในฉาน ๓ ข้างต้น คือ ปฐมฉาน ทุตติฉาน ตติยฉาน ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๐/๑๘๖.

^{๓๙} ให้ผลเป็นทุกข์ หมายความว่า อกุศลเจตนาชื่อว่าให้ผลเป็นทุกข์ เพราะทำให้ทุกข์เท่านั้นเกิดในปฏิสนธิกาลและปวัตตกาลนั่นเอง ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๐/๑๘๖.

^{๔๐} ให้ผลเป็นอกุศล หมายความว่า กรรมชื่อว่าให้ผลเป็นอกุศล เพราะเกิดเวทนาที่ ๓ (อุเบกขาเวทนา) ในปฏิสนธิกาลและปวัตตกาลอย่างนี้ คือ เจตนา ๔ ดวงที่ประกอบด้วยอุเบกขาสทตจิตฝ่ายกามาวจรกุศล และเจตนาในฉานที่ ๔ ฝ่ายรูปาวจรกุศล ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๐/๑๘๖-๘๗.

๑. จำพวกที่ ๑ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์เป็นต้น ตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

๒. จำพวกที่ ๒ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์เป็นต้น ตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๓. จำพวกที่ ๓ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์เป็นต้น ตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

๔. จำพวกที่ ๔ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์เป็นต้น ตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก^{๔๑}

๒. ทรงอธิบายว่า มีสมณพราหมณ์ ๔ จำพวก ต่างก็มีตาทิพย์ แต่มีวาทีต่างกัน คือ

๑. จำพวกที่ ๑ เห็นบุคคลจำพวกที่ ๑ แล้วกล่าวยืนยันว่า กรรมชั่วมี ผลของกรรมชั่วมี

๒. จำพวกที่ ๒ เห็นบุคคลจำพวกที่ ๒ แล้วกล่าวยืนยันว่า กรรมชั่วไม่มี ผลของกรรมชั่วไม่มี

๓. จำพวกที่ ๓ เห็นบุคคลจำพวกที่ ๓ แล้วกล่าวยืนยันว่า กรรมดีมี ผลของกรรมดีมี

๔. จำพวกที่ ๔ เห็นบุคคลจำพวกที่ ๔ แล้วกล่าวยืนยันว่า กรรมดีไม่มี ผลของกรรมดีไม่มี^{๔๒}

พระองค์ตรัสว่า ในวาทีเหล่านี้ บางอย่างพระองค์ก็ทรงเห็นด้วย บางอย่างก็ไม่ทรงเห็นด้วย แล้วทรงจำแนกกรรม ผู้ทำกรรม และผลของกรรมตามแนวของพระองค์ คือ

๑. บุคคลผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์เป็นต้น ตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะ (๑) กรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อนเป็นกรรมที่ให้ผลเป็นทุกข์ (๒) กรรมที่เขาทำไว้ในภายหลังเป็นกรรมที่ให้ผลเป็นทุกข์ (๓) ในเวลาจะตายเขามีมัจฉาทิฎฐิ

๒. บุคคลผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์เป็นต้น ตายแล้วไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะ (๑) กรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนเป็นกรรมที่ให้ผลเป็นสุข (๒) กรรมดีที่เขาทำไว้ในภายหลังให้ผลเป็นสุข (๓) ในเวลาจะตายเขามีสัมมาทิฎฐิ

บุคคลจำพวกที่ ๓ และที่ ๔ ก็ทรงจำแนกโดยนัยเดียวกับบุคคล ๒ จำพวกแรก ในตอนท้ายพระสูตรตรัสสรุปว่า (๑) กรรมที่ไม่ควร ส่องให้เห็นว่าไม่ควรก็มี (๒) กรรมที่ไม่ควร ส่องให้เห็นว่าควรก็มี (๓) กรรมที่ควร ส่องให้เห็นว่าควรก็มี (๔) กรรมที่ควร ส่องให้เห็นว่าไม่ควรก็มี^{๔๓}

^{๔๑} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๐๐/๑๑๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๐/๓๖๐.

^{๔๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๐๑/๒๗๒., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๑/๓๖๓.

^{๔๓} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๐๓/๒๗๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๓/๓๖๗.

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้ทรงแสดงให้เห็นว่า คนทำกรรมชั่วมีผู้เข้าใจว่าได้รับผลชั่วก็มี ได้รับผลดีก็มี และคนทำกรรมดีมีผู้เข้าใจว่าได้รับผลดีก็มี ได้รับผลชั่วก็มี การที่เข้าใจเช่นนั้นเพราะไม่ได้พิจารณาให้เห็นผลกรรมตลอดสายนั่นเอง เช่น เห็นคนจำพวกที่ ๒ ฆ่าสัตว์แล้วไปเกิดในสวรรค์ เข้าใจผิดว่าไปเกิดในสวรรค์เพราะการฆ่าสัตว์ จึงคิดว่ากรรมชั่วไม่มี ความจริงกรรมชั่วมีแต่ยังไม่ให้ผล แต่กรรมดีที่เคยทำก่อนกรรมช่วนั้นมาให้ผลก่อนจึงไปเกิดในสวรรค์ ในทางตรงกันข้ามกรรมดีก็เช่นกัน

๑๔.๘ เนื้อหาและสาระสำคัญในสหายตนวิกังคสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

สหายตนวิกังคสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการจำแนกอายตนะ ๖ ประการ ขึ้นนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๔๔} โดยมีพระประสงฆ์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาเรื่องอายตนะโดยละเอียดถี่ถ้วนซึ่งตามแนวก็มีพื้นฐาน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๔๕}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์จะทรงแสดงสหายตนวิกังคให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้วจึงทรงยกหมวดธรรมต่อไปขึ้นตั้งเป็นอุทเทส คือ

๑. อายตนะภายใน ๖ คือ ๑. จักขวยตนะ (อายตนะคือตา) ๒. โสตายตนะ (อายตนะคือหู) ๓. ชานายตนะ (อายตนะคือจมูก) ๔. ชิวหายตนะ (อายตนะคือลิ้น) ๕. กายายตนะ (อายตนะคือกาย) ๖. มนายตนะ (อายตนะคือใจ)

๒. อายตนะภายนอก ๖ คือ ๑. รูปายตนะ (อายตนะคือรูป) ๒. สัททายตนะ (อายตนะคือเสียง) ๓. คันธายตนะ (อายตนะคือกลิ่น) ๔. รสายตนะ (อายตนะคือรส) ๕. โผฏฐัพพายตนะ (อายตนะคือสัมผัส) ๖. ธัมมายตนะ (อายตนะคือธรรมารมณ์)

๓. หมวดวิญญาน ๖ คือ ๑. จักขุวิญญาน (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางตา) ๒. โสตวิญญาน (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางหู) ๓. ชานวิญญาน (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางจมูก) ๔. ชิวหาวิญญาน (ความรู้

^{๔๔} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๐๔/๒๗๘., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๔/๓๖๘.

^{๔๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๘๒.

แจ้งอารมณ์ทางใจ) ๕. กายวิญญาน (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางกาย) ๖. มโนวิญญาน (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางใจ)

๔. หมวดผัสสะ ๖ คือ ๑. จักขุสัมผัส (สัมผัสทางตา) ๒. โสตสัมผัส (สัมผัสทางหู) ๓. ฆานสัมผัส (สัมผัสทางจมูก) ๔. ชิวหาสัมผัส (สัมผัสทางลิ้น) ๕. กายสัมผัส (สัมผัสทางกาย) ๖. มโนสัมผัส (สัมผัสทางใจ)

๕. มโนปริจาร ๑๘^{๔๖} เช่น บุคคลเห็นรูปทางตาแล้วย่อมนึกหน่วงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ย่อมนึกหน่วงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส ย่อมนึกหน่วงรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาไว้ ฟังเสียงทางหูแล้วดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว ย่อมนึกหน่วงธรรมารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัส ย่อมนึกหน่วงธรรมารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัส ย่อมนึกหน่วงธรรมารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาไว้ ความนึกหน่วงฝ่ายโสมนัส ๖ ฝ่ายโทมนัส ๖ ฝ่ายอุเบกขา ๖ ย่อมมีอย่างนี้^{๔๗}

๖. สัตตบพ ๓๖^{๔๘} คือ เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า ฟังทราบสัตตบพ ๓๖ เพราะอาศัยเหตุอะไร เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น คือ โสมนัสอาศัยเรื่อน^{๔๙} ๖ โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ^{๕๐} ๖ โทมนัสอาศัยเรื่อน ๖ โทมนัสอาศัยเนกขัมมะ ๖ อุเบกขาอาศัยเรื่อน^{๕๑} ๖ และอุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ^{๕๒} ๖

๗. สติปฏิฐาน ๓ เช่น ศาสดาในโลกนี้เป็นผู้อนุเคราะห์ แสวงหาประโยชน์แก่อกุลอาศัยความเอ็นดูจึงแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลายว่า นี่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่อกุลแก่เธอทั้งหลาย นี่เป็นไปเพื่อสุขแก่เธอทั้งหลาย สาวกทั้งหลายของศาสดานั้นย่อมไม่ฟัง ไม่เงี้ยโสตสดับ ไม่ตั้งจิตรับรู้ และประพฤติกเลียด คำสอนของศาสดา ในข้อนั้นตกาศคตไม่มีใจยินดี ไม่ชื่นชม และไม่ถูก (โทษะ) รั้วรด มีสติสัมปชัญญะอยู่ นี้เรียกว่าสติปฏิฐานประการที่ ๑ ที่พระอรียเสพ ซึ่งเมื่อเสพชื่อว่าป็นศาสดาควรเพื่อสั่งสอนคณะ^{๕๓}

๒) ภาคนิทเทส จากนั้นทรงยกหมวดธรรมแต่ละหมวดในภาคอุทเทสขึ้นตั้งเป็นคำปุจฉา แล้วทรงวิสัชนาแบบแก้อรรถ ซึ่งทำให้เกิดความกระจ่างชัดทุกประเด็น

^{๔๖} มโนปริจาร แปลว่า ความนึกหน่วงทางใจ หมายถึงวิตกและวิจารณ์ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๔/๑๘๙.

^{๔๗} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๐๕/๒๗๙., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๕/๓๗๐.

^{๔๘} สัตตบพ แปลว่า ทางดำเนินไปของสัตว์ทั้งหลายที่อาศัยวิญญะและวิวิญญะ ในที่นี้แบ่งออกเป็น ๒ คือ (๑) วิญญบพ ทางดำเนินไปสู่วิญญะ ๑๘ ทาง (๒) วิวิญญบพ ทางดำเนินไปสู่วิวิญญะ ๑๘ ทาง รวมวิญญบพทักขวิวิญญบพเข้าด้วยกัน เรียกว่า สัตตบพ ๓๖ ประการ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๔/๑๘๙.

^{๔๙} โสมนัสอาศัยเรื่อน หมายถึงโสมนัสอาศัยกามคุณ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๖/๑๙๐.

^{๕๐} โสมนัสอาศัยเนกขัมมะ หมายถึงโสมนัสอาศัยวิปัสสนา ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๖/๑๙๐.

^{๕๑} อุเบกขาอาศัยเรื่อน ในที่นี้หมายถึงอุเบกขาที่ไม่ล่วงพ้นรูปารมณเป็นต้น ในเมื่ออารมณ์ที่น่าปรารถนาไปสู่คลองในทวารทั้ง ๖ ก็ยังคงติดอยู่ในรูปารมณเป็นต้นนั้นดุจแมลงจับที่งับน้ำอ้อยติดอยู่ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๘/๑๙๑-๑๙๒.

^{๕๒} อุเบกขาอาศัยเนกขัมมะ ในที่นี้หมายถึงอุเบกขาประกอบด้วยวิปัสสนาญาณเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่ยินดียินร้ายในอารมณ์ที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา ผู้ไม่ลุ่มหลงในเพราะการไม่พิจารณา ในเมื่ออารมณ์ที่น่าปรารถนาเป็นต้นไปสู่คลองในทวารทั้ง ๖ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๐๘/๑๙๒.

^{๕๓} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๑๑/๒๘๔., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๑๑/๓๗๘.

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระสูตรนี้มีชื่อพ้องกับพระสูตรที่ ๗ ของสหายตนวรรค คือวรรคที่ ๕ ของเล่มนี้ แต่มีเนื้อหาสาระแตกต่างกัน ขอให้ศึกษาเปรียบเทียบกับพระสูตรนั้นด้วย จะช่วยให้เข้าใจเรื่องสหายตนะดีขึ้น กว้างขวางขึ้น

๑๔.๙ เนื้อหาและสาระสำคัญในอุทเทสวิงศ์สูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อุทเทสวิงศ์สูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยอุทเทสและวิงศ์ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๕๔} โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาอุทเทสและวิงศ์เกี่ยวกับการอบรมจิตมิให้ ฟุ้งซ่านไม่ให้สะดุ้ง แต่ทรงแสดงเพียงอุทเทส พระมหากัจจानะแสดงวิงศ์จนจบ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชมาสยยะ^{๕๕}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์จะทรงแสดงอุทเทส และวิงศ์ให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้วจึงทรงยกอุทเทสขึ้นว่า ภิกษุพึงพิจารณาโดยวิธีที่ทำให้วิญญานไม่ฟุ้งซ่านไปภายนอก ไม่ตั้งมั่นอยู่ภายใน ไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่น เมื่อทำได้อย่างนี้ เหตุเกิดแห่งชาติ ชรา มรณะ และทุกข์ ก็จะไม่มีต่อไป ตรัสจบก็เสด็จเข้าที่ประทับ

๒) ภาคนิทเทส (วิงศ์) ภิกษุทั้งหลายจึงขอร้องให้พระมหากัจจानะแสดงวิงศ์แห่งอุทเทสนั้นต่อ ท่านขัดไม่ได้จึงยอมแสดง โดยยกข้อความในอุทเทสที่ทรงแสดงไว้มาตั้งเป็นคำปุจฉา และอธิบาย ขยายความแต่ละข้อความอย่างละเอียด ข้อความที่ท่านยกขึ้นตั้งเป็นคำปุจฉามีดังนี้

๑. วิญญานที่เรียกว่าฟุ้งซ่านไปภายนอก เป็นอย่างไร
๒. วิญญานที่เรียกว่าไม่ฟุ้งซ่านไปภายนอก เป็นอย่างไร
๓. จิตที่เรียกว่าตั้งมั่นอยู่ภายใน เป็นอย่างไร
๔. จิตที่เรียกว่าไม่ตั้งมั่นอยู่ภายใน เป็นอย่างไร

^{๕๔} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๑๓/๒๘๖., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๑๓/๓๘๐.

^{๕๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๘๓.

๕. ความสะดุ้งเพราะยึดมั่นเป็นอย่างไร คือเพราะความที่รูปแปรผันเป็นอย่างอื่น เขาจึงมีวิญญานคล้อยตามความแปรผันของรูป^{๕๖} ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรม^{๕๗} อันเกิดจากการคล้อยตามความแปรผันของรูปย่อมครอบงำจิตของเขาตั้งอยู่ เพราะจิตถูกครอบงำเขาจึงเป็นผู้มีความหวาดหวั่น คับแค้น ห่วงใย และเพราะตามยึดมั่นเขาจึงสะดุ้งเป็นต้น

๖. ความไม่สะดุ้งเพราะไม่ยึดมั่นเป็นอย่างไร^{๕๘}

เมื่อพระมหากัจจानะแสดงจบ ภิกษุทั้งหลายกล่าวชมเชยภาษิตของท่านแล้วพากันไปเข้าเฝ้าพระเจ้าผู้ มีพระภาคกราบทูลรายงานให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสชมเชยพระมหากัจจานะว่าเป็นบัณฑิตมีปัญญามาก ถ้า พระองค์ทรงแสดงวิภังค์ของอุทเทสนั้นก็ทรงแสดงอย่างที่พระมหากัจจานะนี้แหละ

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้เป็นอีกสูตรหนึ่งที่มีผู้แสดง ๒ ท่าน เพราะทรงประสงค์ให้พระมหากัจจานะแสดงต่อ เช่นเดียวกับพระสูตรที่ ๓ ในวรรคนี้ เนื้อหาของพระสูตรนี้มีความสมบูรณ์ในตัว จึงอ่านเข้าใจได้ง่าย

๑๔.๑๐ เนื้อหาและสาระสำคัญในอรรถวิภังคสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อรรถวิภังคสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการจำแนกธรรมที่ไม่มีกิเลส ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของ พระสูตร คำว่า อรรถ ที่หมายถึง ไม่มีกิเลส นั้น หมายถึงไม่มีกิเลสตั้งฐิติ (อรโณติ อรโซ นิกุกิเลโส)^{๕๙} เริ่มต้น พระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๖๐} โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นปฏิบัติตามธรรมที่ไม่มีกิเลส เว้นธรรมที่มีกิเลส เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชฌาสายะ^{๖๑}

^{๕๖} ความแปรผันของรูป หมายถึงกรรมวิญญานแปรผันไปตามความแตกสลายของรูปว่า ‘รูปของเราแปรผันไป แล้ว หรือ รูปใดมีอยู่ รูปนั้นของเราไม่มี’ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๒๐/๑๙๖.

^{๕๗} ความสะดุ้งและความเกิดขึ้นแห่งธรรม ในที่นี้หมายถึงความสะดุ้งเพราะตัณหา และความเกิดขึ้นแห่งอกุศล ธรรม ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๒๐/๑๙๖.

^{๕๘} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๓๒๓/๒๙๖., ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๒๓/๓๙๐.

^{๕๙} ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๓๓/๑๙๘.

^{๖๐} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๓๒๓/๒๙๖., ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๒๓/๓๘๘.

^{๖๑} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๘๕.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์จะทรงแสดงอรรถวิงค์ให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว จึงทรงยกอุทเทสขึ้นว่า

๑. ภิกษุไม่พึงประกอบเรื่อง ๆ ซึ่งสุขในกาม อันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และไม่พึงประกอบเรื่อง ๆ ซึ่งอัตตกิลมณานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

๒. มัชฌิมาปฏิปทาที่ไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่างนั้น ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

๓. รู้จักการยกย่องและการตำหนิ ครั้นรู้แล้วไม่พึงยกย่อง ไม่พึงตำหนิ พึงแสดงธรรมเท่านั้น

๔. พึงรู้การตัดสินความสุข ครั้นรู้แล้วพึงประกอบเรื่อง ๆ ซึ่งความสุขภายใน

๕. ไม่พึงกล่าวคำในที่ลับหลัง ไม่พึงกล่าวคำล่วงเกินต่อหน้า เมื่อไม่รีบร้อนจึงพูด เมื่อรีบร้อนไม่ควรพูด ไม่พึงยึดภาษาท้องถิ่น ไม่พึงละเลยคำพูดสามัญ^{๖๒} (คำที่คนทั่วไปใช้พูดกัน)

๒) ภาควิงค์ (นิทเทส) จากนั้นทรงยกข้อความในอุทเทสมาตั้งเป็นคำปุจฉาและทรงอธิบายขยายความแบบแก้อรรถ เช่น “เรากล่าวคำนี้ไว้ว่า ภิกษุไม่พึงประกอบเรื่อง ๆ ซึ่งสุขในกาม ... และไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ๆ ซึ่งอัตตกิลมณานุโยค อันเป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เพราะอาศัยอะไรเราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น ...”^{๖๓}

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงอธิบายด้วยวิธีแก้อรรถอย่างเดียวกับหลายสูตรที่เคยอ้างมาแล้ว เช่น มหานิทานสูตร และสักกปัญหสูตร ในทีฆนิกาย มหาวรรค (พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐) จึงมีเนื้อความกะทัดรัดและชัดเจน ชวนอ่าน เข้าใจง่าย ในอรรถกถาอธิบายเสริมความว่า ผู้ไม่กล่าวตำหนิคนพวกหนึ่ง ไม่กล่าวยกย่องคนพวกหนึ่ง มุ่งแสดงธรรมเท่านั้น มีพระสุภูติเป็นตัวอย่าง คือท่านไม่กล่าวว่าคนนี้ไม่ปฏิบัติ ไม่น่ายินดี คนนี้มีศีล มีคุณธรรม มีความละเอียด มีความประพฤตินิยมบุรณ แต่ท่านแสดงธรรมล้วน ๆ ว่าปฏิบัติผิดเป็นอย่างไร ปฏิบัติถูกเป็นอย่างไรเป็นต้น ท่านจึงได้รับยกย่องว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ด้วยธรรมที่ไม่มีกิเลส และเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ควรแก่ทักษิณา^{๖๔}

^{๖๒} คำพูดสามัญ ในที่นี้หมายถึงคำพูดของชาวโลกที่กำหนดพูดกัน บัญญัติให้รู้ร่วมกัน ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๒๓/๑๙๗.

^{๖๓} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๔๒/๓๐๔., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๔๒/๔๐๐.

^{๖๔} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๒๖/๑๙๗, ๓๓๓/๑๙๘.

๑๔.๑๑ เนื้อหาและสาระสำคัญในธาตุวิงคสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ธาตุวิงคสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการจำแนกธาตุ ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร คำว่า ธาตุ ในที่นี้หมายถึงธาตุ ๖ และหมวดธรรมที่เกี่ยวข้อง คือ ผัสสายตนะ ๖ มโนปวิจาร ๑๘ และอริชฌานธรรม ๔ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านปุกกุสาติผู้บวชอุทิศต่อพระองค์ แต่ไม่รู้จักและไม่เคยเห็นพระองค์ ขณะที่ท่านพักอยู่ที่ศาลาของช่างหม้อชื่อภคควะ เขตกรุงราชคฤห์^{๖๕} เพื่อโปรดพระปุกกุสาติให้เข้าถึงธรรมตามอุปนิสัยของท่าน เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปริชฌาสยะ^{๖๖}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านปุกกุสาติว่า พระองค์จะทรงแสดงธรรมให้ฟังเมื่อท่านทูลรับสนองพระดำรัสแล้วจึงทรงแสดงอุทเทสว่า บุรุษผู้มีธาตุ ๖^{๖๗} มีผัสสายตนะ ๖ มีมโนปวิจาร ๑๘ มีอริชฌานธรรม ๔ บัณฑิตเรียกว่ามีผู้สงบ บุรุษไม่พึงประมาทปัญญา^{๖๘} พึงตามรักษาสัจจะ^{๖๙} พึงเพิ่มพูนจาคะ^{๗๐} พึงศึกษาแต่ทางสงบเท่านั้น นี่เป็นอุทเทสแห่งธาตุวิงค ๖ ประการ

๒) ภาควิงค (นิทเทส) จากนั้นทรงยกข้อความในอุทเทสขึ้นตั้งเป็นคำปุจฉา แล้วทรงอธิบายขยายความแต่ละข้อความโดยละเอียดแบบแก้อรรถ และทรงแนะนำให้ท่านปุกกุสาติจดจำไว้ ท่านปุกกุสาติฟังธรรมจบแล้วทูลขอบวช แต่ถูกโคขวิดถึงแก่ชีวิตขณะเที่ยวแสวงหาไตรจีวร พวกภิกษุนำข่าวการถึงแก่ชีวิตของท่านปุกกุสาติไปกราบทูลให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบและทูลถามว่าท่านปุกกุสาติไปเกิดที่ไหน ตรัสว่า

^{๖๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๔๒/๓๐๔., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๔๒/๔๐๑.

^{๖๖} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๘๗.

^{๖๗} ธาตุ ๖ ในที่นี้หมายถึงข้อปฏิบัติเป็นส่วนเบื้องต้นของกุลบุตรมี ๖ ประการ คือ (๑) ความสำรวมในศีล (๒) ความคุ้มครองทวารในอินทรี ๖ (๓) ความเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ (๔) การประกอบเรื่อง ๆ ซึ่งธรรมเป็นเครื่องตั้งอย่างต่อเนื่อง (๕) สัทธรรม ๗ (๖) รูปมาน ๔ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๓/๒๑๒.

^{๖๘} ไม่พึงประมาทปัญญา ในที่นี้หมายถึงไม่พึงประมาทปัญญาในสมาธิและวิปัสสนา เพื่อแทงตลอดปัญญาในอรรถตตผล ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๓/๒๑๓.

^{๖๙} พึงตามรักษาสัจจะ ในที่นี้หมายถึงรักษาสัจจะมาแต่ต้น เพื่อกระทำปรมัตถสัจจะให้แจ้งคือนิพพาน ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๓/๒๑๓.

^{๗๐} พึงเพิ่มพูนจาคะ หมายถึงเพิ่มพูนการสละกิเลส (อย่างหยาบ) มาแต่ต้น เพื่อทำการสละกิเลสทั้งหมดด้วยอรรถตตมรรค ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๔๓/๒๑๓.

ภิกษุทั้งหลาย ปุกกุสาติกุลบุตรเป็นบัณฑิต ได้บรรลุธรรมสมควรแก่ธรรมแล้ว และเธอไม่ให้เราลำบากเพราะเหตุแห่งธรรม เพราะโอรัมภาคียสังโยชน์ ๕ สิ้นไป ปุกกุสาติกุลบุตรจึงเป็นโอปปาติกะจะนิพพานในโลกล้วน ไม่หวนกลับมาจากโลกล้วนอีก^{๗๑}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกต คือ

๑) ผลจากการแสดงธรรมครั้งนี้ทำให้ท่านปุกกุสาติได้ทราบว่า ผู้ที่แสดงธรรมนั้นคือพระสุตตศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงกราบลงแทบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคแล้วกราบทูลขอภักดิ์โทษที่เรียกพระองค์ด้วยวาจาว่า “ผู้มีอายุ” เมื่อพระองค์ทรงยกโทษให้ จึงขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา แต่ไม่มีบาตรและจีวร พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอุปสมบทให้ ท่านจึงไปเที่ยวแสวงหาบาตรและจีวรและถูกแม่โคขวิดตายเสียก่อน เมื่อภิกษุทั้งหลายเข้าไปทูลถามถึงคติภพของท่าน พระองค์ตรัสว่า ท่านปุกกุสาติเป็นพระอนาคามี ในอรรถกถาอธิบายว่า ท่านเป็นพระอนาคามีตายไปเกิดในอวิหาพรหมโลก และบรรลุอรหัตผลทันทีที่เกิดในชั้นนั้น^{๗๒}

๒) ท่านปุกกุสาติเป็นพระราชาแห่งนครตักกสิลาและเป็นพระสหายของพระเจ้าพิมพิสาร ได้ทราบข่าวเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาคจากพระเจ้าพิมพิสารจึงออกบวชเป็นภิกษุอุทิศพระผู้มีพระภาค (ยังไม่ได้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา) แต่พระผู้มีพระภาคก็ตรัสเรียกว่า “ภิกษุ” เมื่อท่านฟังธรรมแล้วก็ขออุปสมบทอีก ข้อนี้เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าการบวชเป็นภิกษุมิมานานแล้ว พระมหากัสสปเถระก็ออกบวชด้วยวิธีเดียวกันนี้

๑๔.๑๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในสังจวิกังคสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

สังจวิกังคสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการจำแนกสังจจะ ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี^{๗๓} โดยทรงปรารภพระธรรมจักรที่ทรงแสดง ณ สถานที่นั้นให้เป็นเหตุ เพื่อทรงจำแนกสังจจะให้ภิกษุเหล่านั้นฟัง แต่ทรงแสดงไว้โดยย่อเท่านั้น แล้วเสด็จเข้าไปยังที่ประทับ พระสารีบุตรจึงอธิบายขยายความให้

^{๗๑} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๐/๓๑๔., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๐/๔๑๕.

^{๗๒} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๐/๒๒๑.

^{๗๓} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๑/๓๑๖., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๑/๔๑๖.

ภิกษุทั้งหลายพึงโดยพิสดารต่อไป ที่ทรงแสดงโดยย่อก็เพราะทรงประสงค์จะชมเชยพระสารีบุตรนั่นเอง พระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๗๔}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมโดยย่อว่า พระธรรมจักรอันยอดเยี่ยมพระองค์ได้ประกาศไว้ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หมุนกลับไม่ได้ คือ

๑. การบอก^{๗๕}
๒. การแสดง^{๗๖}
๓. การบัญญัติ^{๗๗}
๔. การกำหนด^{๗๘}
๕. การเปิดเผย^{๗๙}
๖. การจำแนก^{๘๐}
๗. การทำให้ง่าย^{๘๑}

ซึ่งอริยสัจ ๔ ประการ อันได้แก่ ทุกขอริยสัจ ทุกขสมุทยอริยสัจ ทุกขนิโรธอริยสัจ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ และทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายคบหาพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะผู้เป็นภิกษุฉลาด เป็นผู้อนุเคราะห์^{๘๒} เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย คือ

๑. สารีบุตรเปรียบเหมือนผู้ให้กำเนิด

^{๗๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๘๙.

^{๗๕} การบอก หมายถึงการบอกว่า นี้ชื่อว่า ทุกขอริยสัจ ฯลฯ นี้ชื่อว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๑/๒๒๓, อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑๗๒/๓๙๕, อง.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๔.

^{๗๖} การแสดง หมายถึงการให้อุทเทส (คำเริ่มต้น) จบลง อง.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๔.

^{๗๗} การบัญญัติ หมายถึงการตั้งสัจจะ มีทุกขสัจเป็นต้น ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๑/๒๒๓.

^{๗๘} การกำหนด หมายถึงการให้เนื้อความนั้นดำเนินไปโดยประการต่าง ๆ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๑/๒๒๓, อง.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๕.

^{๗๙} การเปิดเผย หมายถึงการชี้แจงแสดงเนื้อความตามที่ตั้งอุทเทสไว้ โดยการวกกลับมาอธิบายซ้ำอีก ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๑/๒๒๓, อง.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๕.

^{๘๐} การจำแนก หมายถึงการจำแนกประเด็นที่เปิดแล้ว ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๑/๒๒๓, อง.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๕.

^{๘๑} การทำให้ง่าย หมายถึงการแสดงประเด็นที่จำแนกไว้ให้ชัดเจนด้วยการชี้เหตุและยกอุทาหรณ์ต่าง ๆ มาประกอบ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๑/๒๒๓, อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑๗๒/๓๙๙, อง.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๑๗๒/๔๓๕.

^{๘๒} อนุเคราะห์ ในที่นี้หมายถึงการอนุเคราะห์ ๒ อย่าง คือ (๑) การอนุเคราะห์ด้วยอามิส (๒) การอนุเคราะห์ด้วยธรรม ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๑/๒๒๓.

๒. โมคคัลลานะเปรียบเหมือนผู้บำรุงเลี้ยงทารกที่เกิดแล้ว
๓. สารีบุตรยอมแนะนำในโศดาปัตติผล
๔. โมคคัลลานะยอมแนะนำในประโยชน์ที่สูงที่สุด
๕. สารีบุตรสามารถที่จะบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายซึ่ง

อริยสัจ ๔ ได้ เพราะสามารถแสดงอริยสัจ ๔ ได้โดยพิสดาร^{๔๓}

๒) ภาคนิทเทส จากนั้นพระสารีบุตรได้อธิบายหัวข้อธรรมที่ทรงแสดงโดยย่อให้พิสดารต่อไป โดยยกคำในอุทเทสขึ้นเป็นคำปุจฉา แล้ววิสัชนาไปแต่ละคำ เช่น

๑. ทุกขอริยสัจเป็นอย่างไร คือ ขาติเป็นทุกข์ ขราเป็นทุกข์ ฯลฯ
๒. ขาติเป็นอย่างไร คือ ความเกิด ความเกิดพร้อม ความหยั่งลง ฯลฯ
๓. ขราเป็นอย่างไร คือ ความแก่ ความคร่ำคร่า ฯลฯ^{๔๔}

ส่วนพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยมพระตถาคตผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประกาศไว้แล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หมั่นกลับไม่ได้ คือ ทรงบอก ทรงแสดง ทรงบัญญัติ ทรงกำหนด ทรงเปิดเผย ทรงจำแนก ทรงทำให้ง่ายซึ่งอริยสัจ ๔ นี้^{๔๕}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระสูตรนี้มีผู้แสดง ๒ ท่านเหมือนพระสูตรอื่น ๆ อีกหลายพระสูตรที่แนะนำมาแล้ว แต่ในที่นี้มีข้อที่แตกต่างออกไป คือเมื่อทรงแสดงอุทเทสจบ ทรงแนะนำและทรงสรรเสริญพระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะไว้ด้วย เท่ากับทรงแสดงพระประสงค์ให้พระสารีบุตรขยายความในส่วนของวิภังค์ต่อไป แล้วเสด็จจากพุทธอาสน์เข้าสู่ที่ประทับ พระสารีบุตรจึงทำหน้าที่แสดงต่อ

๑๔.๑๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในทักษิณาวិภังคสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ทักษิณาวิภังคสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการจำแนกทักษิณาทาน ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตี ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

^{๔๓} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๑/๓๑๖., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๑/๔๑๗.

^{๔๔} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๓/๓๑๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๓/๔๑๘.

^{๔๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๕/๓๑๙., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๕/๔๒๔.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอานนทขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ^{๘๖} โดยทรงปรารภการถวายทานของพระนางปชาบดีโคตมีพระมาตุจฉาของพระองค์ ซึ่งถวายผ้าไหมคู่หนึ่งที่ทอเองแต่พระผู้มีพระภาค พระนางทูลขออนุญาตถวายถึง ๓ ครั้ง แต่พระองค์ไม่ทรงรับ กลับรับสั่งให้ถวายสงฆ์ พระอานนทกราบทูลอ่อนวอนให้ทรงรับโดยให้เหตุผลว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมีมีอุปการะมาก คือทรงเคยทะนุถนอมเลี้ยงดูให้พระองค์เสวยน้ำนมเมื่อพระชนนีสวรรคต พระผู้มีพระภาคก็ทรงมีอุปการะมากที่ทำให้พระนางปชาบดีโคตมีมีศีล มีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระรัตนตรัย และหมดความสงสัยในอริยสัจ ๔ พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงพระสูตรนี้ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท อัตถูปัตตติกะ^{๘๗}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงทาน ๒ ประเภท คือ

๑) ปาฏิปุคคโลกทาน (การถวายทานเจาะจงบุคคล) ๑๔ ประการ

๑. บุคคลยอมถวายทานในพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
๒. บุคคลยอมถวายทานในพระปัจเจกพุทธะ
๓. บุคคลยอมถวายทานในพระสาวกของตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์
๔. บุคคลยอมถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอรหัตผล
๕. บุคคลยอมถวายทานในพระอนาคามี
๖. บุคคลยอมถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอนาคามีผล
๗. บุคคลยอมถวายทานในพระสกทาคามี
๘. บุคคลยอมถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งสกทาคามีผล
๙. บุคคลยอมถวายทานในพระโสดาบัน
๑๐. บุคคลยอมถวายทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล
๑๑. บุคคลยอมถวายทานในบุคคลภายนอกศาสนาผู้ปราศจากความกำหนัดในกาม

ทั้งหลายแล้ว

๑๒. บุคคลยอมให้ทานในปุถุชนผู้มีศีล^{๘๘}
๑๓. บุคคลยอมให้ทานในปุถุชนผู้ทุศีล
๑๔. บุคคลยอมให้ทานในสัตว์ดิรัจฉาน^{๘๙}

^{๘๖} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๖/๓๒๑., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๖/๔๒๔.

^{๘๗} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๙๐.

^{๘๘} ปุถุชนผู้มีศีล ในที่นี้หมายถึงปุถุชนผู้มีศีล โดยชื่อว่าเป็นผู้มีศีลเป็นพื้น ไม่อ้ออวด ไม่มีมารยาไม่เบียดเบียนผู้อื่น เลี้ยงชีวิตด้วยกสิกรรมหรือพาณิชยกรรมโดยธรรม โดยชอบธรรม ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๗๙/๒๒๙.

^{๘๙} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๗๙/๓๒๓., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๙/๔๒๘.

๒) สังฆทาน (การถวายทานเจาะจงสงฆ์) ๗ ประการ คือ

๑. บุคคลยอมถวายทานในสงฆ์ ๒ ฝ่ายมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข
๒. เมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้วบุคคลยอมถวายทานในสงฆ์ ๒ ฝ่าย
๓. บุคคลยอมถวายทานในภิกษุสงฆ์
๔. บุคคลยอมถวายทานในภิกษุณีสงฆ์
๕. บุคคลเผด็จสงฆ์ว่า ขอท่านจงให้ภิกษุและภิกษุณีจำนวนเท่านี้แก่ข้าพเจ้า

เจาะจงจากสงฆ์ แล้วถวายทาน

๖. บุคคลเผด็จสงฆ์ว่า ขอท่านจงให้ภิกษุจำนวนเท่านี้แก่ข้าพเจ้าเจาะจงจากสงฆ์ แล้วถวายทาน

๗. บุคคลเผด็จสงฆ์ว่า ขอท่านจงให้ภิกษุณีจำนวนเท่านี้แก่ข้าพเจ้าเจาะจงจากสงฆ์ แล้วถวายทาน^{๙๐}

ทรงยกย่องสังฆทานว่ามีผลมากกว่าปาฏิบุคคลิกทานทุกประเภท จากนั้นทรงแสดงความบริสุทธิ์แห่งทักษิณา (ของทำบุญ) ๔ ประการ คือ

- ๑) ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก (ผู้ให้) ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิบัติทายก (ผู้รับ)
- ๒) ทักษิณาที่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิบัติทายก แต่ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายทายก
- ๓) ทักษิณาที่ไม่บริสุทธิ์ทั้ง ๒ ฝ่าย
- ๔) ทักษิณาที่บริสุทธิ์ทั้ง ๒ ฝ่าย^{๙๑}

ในตอนท้ายพระสูตรทรงแสดงอานิสงส์ของทักษิณาว่า

๑) ผู้ใดมีศีล ได้ของมาโดยธรรม มีจิตเลื่อมใสดี เชื่อกรรมและผลแห่งกรรมอันโอฬาร ให้ทานในชนผู้ทุศีล ทักษิณาของผู้นั้นชื่อว่าบริสุทธิ์ฝ่ายทายก

๒) ผู้ใดทุศีล ได้ของมาโดยไม่เป็นธรรม มีจิตไม่เลื่อมใส ไม่เชื่อกรรมและผลของกรรมอันโอฬาร ให้ทานในชนผู้มีศีล ทักษิณาของผู้นั้นชื่อว่าบริสุทธิ์ฝ่ายปฏิบัติทายก

๓) ผู้ใดทุศีล ได้ของมาโดยไม่เป็นธรรม มีจิตไม่เลื่อมใส ไม่เชื่อกรรมและผลของกรรมอันโอฬาร ให้ทานในชนผู้ทุศีล เราไม่กล่าวทานของผู้นั้นมีผลไพบุลย์

๔) ผู้ใดมีศีล ได้ของมาโดยธรรม มีจิตเลื่อมใสดี เชื่อกรรมและผลของกรรมอันโอฬาร ให้ทานในชนผู้มีศีล เรากล่าวทานของผู้นั้นว่ามีผลไพบุลย์

ผู้ใดปราศจากราคะแล้ว ได้ของมาโดยธรรม มีจิตเลื่อมใสดี เชื่อกรรมและผลของกรรมอันโอฬาร จึงให้ทานในท่านผู้ปราศจากราคะ เรากล่าวทานของผู้นั้นนั่นแล้วเลิศกว่าอามิสทานทั้งหลาย^{๙๒}

^{๙๐} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๘๐/๓๒๔., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๐/๔๓๐.

^{๙๑} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๘๑/๓๒๕., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๑/๔๓๐.

^{๙๒} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๘๒/๓๒๖., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๒/๔๓๒.

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสถึงประเภทของทักษิณาทาน อานิสงส์ของทักษิณาทาน และความบริสุทธิ์แห่งทักษิณาทาน มีข้อที่น่าสังเกตคือในตอนที่กำลังกล่าวถึงอานิสงส์ของสังฆทาน พระองค์ตรัสว่า ในอนาคตกาล คนที่ถวายสังฆทานแก่โคตรภูิกษุ (ผู้ที่เป็นพระแต่ชื่อ) ซึ่งมีแต่ผ้ากาสาวะพันคอ เป็นผู้ทุศีล มีธรรมชั่ว ก็ยังได้รับอานิสงส์มากกว่าปาฏิปุคคิกทานทุกประเภทซึ่งรวมถึงประเภทที่ ๑ คือการถวายทานแก่พระพุทธเจ้าด้วย เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดในเรื่องนี้พระองค์จึงทรงแสดงความบริสุทธิ์แห่งทักษิณาไว้ด้วย หมายความว่า ทานที่จะมีผลมากจริง ๆ นั้น จะต้องพิจารณาด้วยว่าให้กับผู้รับบริสุทธิ์หรือไม่ ถ้าบริสุทธิ์ทั้ง ๒ ฝ่ายก็มีผลมาก ถ้าทั้ง ๒ ฝ่ายหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่บริสุทธิ์ก็มีผลลดหลั่นลงมา ในตอนท้ายคาถาพระองค์ตรัสว่า การถวายทานแก่ผู้สิ้นราคะเลิศกว่าอามิสทานทั้งหลาย

๑๔.๑๔ สรุปท้ายบท

ในวิภังควรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ เป็นวรรคที่ ๔ มีทั้งหมด ๑๒ สูตรคือ

๑. ภัทเทกรัตตสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยผู้มีราตรีเดียวเจริญ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้เร่งปฏิบัติธรรมเพื่อผลในปัจจุบัน ไม่ต้องคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้วและที่ยังไม่มาถึง

๒. อานันทภัทเทกรัตตสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระอานันทแสดงเรื่องผู้มีราตรีเดียวเจริญ พระอานันทแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะพักอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาอุทเทสและวิภังค์ตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในภัทเทกรัตตสูตร

๓. มหาภิกขุจกัณฐภัทเทกรัตตสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพระมหาภิกขุจกัณฐะแสดงเรื่องผู้มีราตรีเดียวเจริญ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระสมิทธิและภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ตโปทาราม เขตกรุงราชคฤห์ ตามที่พระสมิทธิทูลขอ แต่ทรงแสดงเพียงอุทเทสแล้วเสด็จเข้าที่ประทับ ภิกษุทั้งหลายขอให้พระมหาภิกขุจกัณฐะแสดงวิภังค์ต่อจนจบ

๔. โลมสกังคิยภัทเทกรัตตสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยทรงแสดงเรื่องผู้มีราตรีเดียวเจริญแก่พระโลมสกังคิยะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระโลมสกังคิยะขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน กรุงสาวัตถี ตามที่พระโลมสกังคิยะทูลขอ

๕. จูฬกัมมวิภังคสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการจำแนกกรรมสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่สุภมาณพโศเตยบุตรขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพื่อทรงตอบปัญหาของสุภมาณพเรื่องเหตุที่ทำให้สัตว์มีอายุสั้น มีอายุยืน มีโรคมาก มีโรคน้อย เป็นต้น

๖. มหากัมมวิภังคสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการจำแนกกรรมสูตรใหญ่ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอานันท พระสมิทธิ และพระอุททายี ขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ โดยทรงปรารภเรื่องที่ว่าพระสมิทธิตอบปัญหาโปกคิบุตรปริพาชกแง่เดียว ไม่ตอบโดยจำแนกตามหลักเหตุและผล

๗. สหายตนวิกังคสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการจำแนกกายตนะ ๖ ประการ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาเรื่องอายตนะโดยละเอียดลึกซึ้งตามแนวกัมมัฏฐาน

๘. อุทเทสวิกังคสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยอุทเทสและวิกังค พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาอุทเทสและวิกังคเกี่ยวกับการอบรมจิตมิให้ฟุ้งซ่านไม่ให้สะดุ้ง ทรงแสดงเพียงอุทเทส พระมหากัจจนะแสดงวิกังคจนจบ

๙. อรณวิกังคสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการจำแนกธรรมที่ไม่มีกิเลส พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นปฏิบัติตามธรรมที่ไม่มีกิเลส เว้นธรรมที่มีกิเลส

๑๐. ธาตุวิกังคสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการจำแนกธาตุ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท่านปุกกุสาตี ผู้บวชอุทิศต่อพระองค์ แต่ไม่รู้จักและไม่เคยเห็นพระองค์ ขณะที่ท่านพักอยู่ที่ศาลาของช่างหม้อชื่อภักควะ เขตกรุงราชคฤห์ เพื่อโปรดพระปุกกุสาตีให้เข้าถึงธรรมตามอุปนิสัยของท่าน

๑๑. สัจจวิกังคสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการจำแนกสัจจะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี โดยทรงปรารภพระธรรมจักรที่ทรงแสดง ณ สถานที่นั้นให้เป็นเหตุเพื่อทรงจำแนกสัจจะให้ภิกษุเหล่านั้นฟัง แต่ทรงแสดงไว้โดยย่อเท่านั้น

๑๒. ทักขินาวิกังคสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการจำแนกทักขินาทาน พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระอานนท์ขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ โดยทรงปรารภการถวายทานของพระนางปชาบดีโคตมีพระมาตุจฉาของพระองค์ซึ่งทูลขออนุญาตถวายผ้าใหม่คู่หนึ่งที่ทอเองแต่พระผู้มีพระภาคถึง ๓ ครั้ง

๑๔.๑๕ คำถามประจำบทที่ ๑๔

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ วิกังควรรค พอสังเขป เช่น อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่พระสูตร อะไรบ้าง และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายภัทเทภัตตสูตรเป็นต้น โดยสังเขป ตามหัวข้อดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓.หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตร

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ วิกังควรรคโดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในมหากัจจนะภัทเทภัตตสูตร ๒. หลักธรรมในจูฬกัมมวิกังคสูตร ๓.หลักธรรมในมหากัมมวิกังคสูตร ๔. หลักธรรมในทักขินาวิกังคสูตรเป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๑๔.๑๖ เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.
- โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสตร์ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรต้นตปิฎก เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). **ศัพท์วิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐฎกถา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. **ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. **คำบรรยายในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

บทที่ ๑๕

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในสหายตนวรรค มัชฌิมนิกาย อุนริปัณณาสกั

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔

แผนการสอนประจำบทที่ ๑๕

รายวิชา มัชฌิมนิกายปาลี
(Majjhimanikaya Pali)

บทที่ ๑๕ พระสูตรและสาระสำคัญในสหายตนวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔

หัวข้อย่อ

๑. ความนำ
๒. เนื้อหาสาระสำคัญในอนาถปิณฑโกวิทสูต
๓. เนื้อหาสาระสำคัญในฉันโนวาทสูต
๔. เนื้อหาสาระสำคัญในปุณโณวาทสูต
๕. เนื้อหาสาระสำคัญในนันทโกวิทสูต
๖. เนื้อหาสาระสำคัญในจุพราหุโลวาทสูต
๗. เนื้อหาสาระสำคัญในฉนัคกสูต
๘. เนื้อหาสาระสำคัญในสหายตนวิภังคสูต
๙. เนื้อหาสาระสำคัญในนครวินเทยสูต
๑๐. เนื้อหาสาระสำคัญในปิณฑปาตปารีสุทธิสูต
๑๑. เนื้อหาสาระสำคัญในอินทริยภาวนาสูต
๑๒. สรุปท้ายบท
๑๓. คำถามประจำบทที่ ๑๕
๑๔. เอกสารอ้างอิง

วัตถุประสงค์ประจำบท

๑. เพื่อให้นิสิตสามารถบอกเนื้อหาสาระสำคัญในสหายตนวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๒. เพื่อให้นิสิตสามารถอธิบาย ชื่อเรื่อง เหตุเกิดพระสูตร สถานที่เกิดพระสูตร และบุคคลสำคัญในพระสูตรสหายตนวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จำนวน ๑๐ สูตรได้โดยสังเขป
๓. เพื่อให้นิสิตสามารถวิเคราะห์หลักธรรม และพระสูตรในสหายตนวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ จำนวน ๑๐ สูตรที่กำหนดให้อธิบายเพิ่มเติมได้โดยสังเขป

กิจกรรมระหว่างเรียน

๑. ผู้เรียนศึกษาเอกสารคำสอนจากบทที่ ๑๕
๒. อาจารย์ผู้สอนบรรยายตามเนื้อหาที่กำหนด
๓. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนซักถาม
๔. อาจารย์ผู้สอนสรุปเนื้อหาประจำบท
๕. ผู้เรียนตอบคำถามประจำบทเพื่อการประเมินผลในวันนั้น

สื่อการสอน

๑. เอกสารคำสอนประจำรายวิชา
๒. เอกสารคำสอนประจำบทที่ ๑๕
๓. สื่อพาวเวอร์พอยท์ประจำบท
๔. สื่ออื่นๆ ถ้ามี

การประเมินผล

๑. ประเมินจากการสนใจขณะศึกษาของผู้เรียน
๒. การซักถามของผู้เรียน
๓. สอบกลางภาค
๔. สอบปลายภาค

บทที่ ๑๕

พระสูตรและสาระสำคัญ

ในสหายตนวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔

๑๕.๑ ความนำ

มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ คือพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ มีอักษรย่อว่า ม.อุ.(บาลี) หรือ ม.อ (ไทย) เป็นคัมภีร์สุดท้ายในจำนวน ๓ คัมภีร์ มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์มีพระสูตรทั้งหมด ๕๒ สูตร แบ่งเป็น ๕ วรรค วรรคที่ ๑-๒-๓ และ ๕ วรรคละ ๑๐ สูตร วรรคที่ ๔ มี ๑๒ สูตร วรรคที่ ๕ เรียกว่าสหายตนวรรค มีความหมายว่า วรรคที่ว่าด้วยอายตนะ ๖ นำด้วยอนาลปิณฑโกวิทสูตร^๑ ในสหายตนวรรคมี ๑๐ สูตร คือ

๑. อนาลปิณฑโกวิทสูตร	๒. ฉันโนวิทสูตร
๓. ปุณโณวิทสูตร	๔. นันทโกวิทสูตร
๕. จุฬราหุโลวิทสูตร	๖. ฉนัคกสูตร
๗. สหายตนวิภังคสูตร	๘. นครวินเทยสูตร
๙. ปิณฑปาตปารีสุทธิสูตร	๑๐. อินทริยภาวนาสูตร ^๒

คำว่า สหายตนวรรค แยกเป็น สฬ+อายตน+วรรค

คำว่า สฬ มาจากคำว่า ฉ แปลง ฉ เป็น สฬ ด้วยอำนาจสนธิ แปลว่า หก (จำนวน ๖)

คำว่า อายตน มีวิเคราะห์ว่า อายตนะติ วายมนติ เอตถ ผลกามาติ อายตนิ *ที่เป็นที่ผู้ต้องการผล พยายาม* หมายถึงที่อยู่ ที่เกิด ที่ต่อ (อา บทหน้า ยต-ธาตุในความหมายว่า พยายาม ที่ต่อ ยุ- ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อน)^๓

คำว่า วรรค หรือ วคค มีวิเคราะห์ว่า วชติ สมุหตติ คจจตติ *วคโค หมู่ที่ถึงการรวมกัน* (วช-ธาตุในความหมายว่าถึง ณ-ปัจจัย แปลง ชช เป็น คค)^๔

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๕), หน้า ๓๕๐.

^๒ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๙๘.

^๓ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๑๐๐.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗๓.

คำว่า สหายตนวรรค แปลความว่า *หมวดว่าด้วยอายตนะ ๖ ประการ* ซึ่งวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรทุกสูตรในวรรคนี้ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ สูตร^๕ แต่ละสูตรมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๑๕.๒ เนื้อหาและสาระสำคัญในอนาถปิณฑิกโกวาทสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

อนาถปิณฑิกโกวาทสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยการให้โอรสแก่อนาถปิณฑิกเศรษฐี* ซึ่งตั้งตามชื่อบุคคลผู้รับฟังโอรสซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า *เอวมเม สุตํ ข้าพเจ้า^๖ ได้สดับมาอย่างนี้*

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระสารีบุตรแสดงแก่อนาถปิณฑิกเศรษฐีผู้กำลังป่วยหนักอยู่ที่บ้าน ในกรุงสาวัตถี^๗ ตามที่อนาถปิณฑิกเศรษฐีอาราธนา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท *ปริขมาสยะ*^๘

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระสารีบุตรทราบบว่าอนาถปิณฑิกเศรษฐีป่วยหนัก จึงไปแสดงธรรมให้ฟังมีใจความว่า *อภัยติมมัน* อายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ วิญญาณ ๖ สัมผัส ๖ เวทนา ๖ ธาตุ ๖ ชันธ ๕ อรูปฌาน ๔ โลกนี้ โลกหน้า และอารมณ์ที่รับรู้ทางอายตนะ ๖ อนาถปิณฑิกเศรษฐีฟังธรรมแล้วได้ร้องไห้ น้ำตาไหลเพราะท่านได้รับใช้ใกล้ชิดพระผู้มีพระภาคและพระสงฆ์มานาน แต่ยังไม่เคยฟังธรรมบรรยายเช่นนี้มาก่อน เมื่อทราบจากพระเถระว่าธรรมเหล่านี้แสดงแก่บรรพชิต ไม่แสดงแก่คฤหัสถ์ ท่านเศรษฐีกล่าวว่า พระสารีบุตรผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น ขอธรรมีกถาเห็นปานนี้จึงแจ่มแจ้งแก่คฤหัสถ์ผู้หนุ่มสาวห่มขาวบ้างเถิด เพราะกุลบุตรผู้มีกิเลสจตุจตุลีในดวงตาน้อย^๙ ก็มีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรมพวกเขาจึงเสื่อมและเป็นผู้ไม่รู้ธรรม จึงขอร้องให้แสดงแก่คฤหัสถ์ด้วยเมื่อพระเถระกลับไป อนาถปิณฑิกเศรษฐีได้ถึงแก่กรรมไปเกิดเป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดุสิต ทำพระเซตวัน

^๕ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, *คำบรรยายในพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๖๑.

^๖ ข้าพเจ้า ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึงพระอานนท์

^๗ ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๘๓/๓๒๘., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๓/๔๓๓.

^๘ โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยกมลราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยกมลราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยกมลราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๙๑.

^๙ ผู้มีกิเลสจตุจตุลีในดวงตาน้อย หมายถึงมีธุลีคือราคะ โทสะ โมหะ เบาบางคือเล็กน้อย ที่ปิดบังดวงตา คือ ปัญญา ม.อ. (บาลี) ๒/๒๘๒/๘๕, วิ.อ. (บาลี) ๓/๘-๙/๑๔-๑๕.

ทั้งหมดให้สว่างเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับได้กราบทูลว่า ก็พระเชตวันนี้มีหมู่ฤๅษีพำนักอยู่^{๑๐} พระผู้เป็นธรรมราชาประทับอยู่ เป็นสถานที่ให้เกิดปีติแก่ข้าพระองค์ การงาน ๑ วิชชา ๑ ธรรม ๑ ศีล ๑ ชีวิตอันสูงสุด^{๑๑} ๑ สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธ์ด้วยธรรมนี้ หาใช้บริสุทธ์ด้วยโคตรหรือทรัพย์ไม่

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อานนท์ เรื่องที่เธอคาดคะเนนั้นเธอลำดับเรื่องถูกแล้ว เทพบุตรนั้นคืออนาถบิณฑิกเทพบุตร มิใช่ใครอื่น^{๑๒}

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นถึงธรรมเนียมในการบรรยายธรรมแก่ผู้ป่วยซึ่งกำลังจะเสียชีวิต ธรรมเนียมนี้มีปรากฏในหลายสูตรของวรรคนี้ และยังปรากฏในที่อื่นอีก ส่วนมากสอนให้พิจารณาอายตนะ ๖ เป็นหลัก

๑๕.๓ เนื้อหาและสาระสำคัญในฉัณโณวาทสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ฉัณโณวาทสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการให้โอวาทแก่พระฉัณณะ ชื่อนี้ตั้งตามชื่อผู้รับฟังโอวาท ซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตรนี้ พระฉัณณะรูปนี้เป็นคนละครูปกับพระฉัณณะที่นำมาภักฐกะส่งเสด็จเมื่อครั้งเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ชำพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระสารีบุตรแสดงแก่พระฉัณณะซึ่งนอนอาพาธอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ^{๑๓} เพื่อตักเตือนมิให้ท่านฆ่าตัวตาย เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภทอัตถุปปัตติกะ^{๑๔}

^{๑๐} หมู่ฤๅษีพำนักอยู่ ในที่นี้หมายถึง หมู่ฤๅษีอาศัยอยู่ ม.อ.อ. (ปาลี) ๓/๓๘๗/๒๓๖.

^{๑๑} การงาน หมายถึงมรรคเจตนา วิชชา หมายถึงมรรคปัญญา อีกนัยหนึ่ง หมายถึงสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ ธรรม หมายถึงธรรมที่เป็นฝ่ายแห่งสมาธิ อีกนัยหนึ่ง หมายถึงสัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิ ศีล หมายถึงสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ ชีวิตอันสูงสุด หมายถึงชีวิตของผู้ดำรงอยู่ในศีล ม.อ.อ. (ปาลี) ๓/๓๘๗/๒๓๖, ส.ส.อ. (ปาลี) ๑/๔๘/๘๖, ส.ฎีกา (ปาลี) ๑/๔๘/๑๓๒.

^{๑๒} ม.อ. (ปาลี) ๑๔/๓๘๘/๓๓๔., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๘/๔๔๑.

^{๑๓} ม.อ. (ปาลี) ๑๔/๓๘๙/๓๓๕., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๙/๔๔๒.

^{๑๔} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๙๒.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระฉันทะ^{๑๕} อาพาธหนัก คิดจะฆ่าตัวตาย พระสารีบุตรออกจากที่หลีกเร้น^{๑๖} พร้อมกับพระจุนทะ เข้าไปเยี่ยมและสนทนาธรรมเพื่อไม่ให้ท่านนำคัสตรา^{๑๗} มาเพื่อฆ่าตัวตาย โดยให้พิจารณาว่า อายุขณะภายใน ๖ อายุขณะภายนอก ๖ วิญญาณ ๖ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทางวิญญาณ ๖ ว่าจักขุวิญญาณ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทาง จักขุวิญญาณว่า นั่นของเรา^{๑๘} เราเป็นนั่น นั่นเป็นอตตาของเรา และพิจารณาเห็นมโน มโนวิญญาณ และธรรม ที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณว่า นั่นไม่ใช่ของเรา^{๑๙} เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อตตาของเรา พระมหาจุนทะได้กล่าว กับพระฉันทะว่า บุคคลผู้ไม่มีตัณหา มานะ และทิฏฐิอาศัยอยู่ ย่อมไม่มีความหวั่นไหว เมื่อไม่มีความหวั่นไหว ก็ มีความสงบ^{๒๐} เมื่อมีความสงบ ก็ไม่มีความน้อมไป^{๒๑} เมื่อไม่มีความน้อมไป การมาและการไป^{๒๒} ก็ไม่มี เมื่อไม่ มีการมาและการไป ความตายและความเกิดก็ไม่มี เมื่อไม่มีความตายและความเกิด โลกนี้โลกหน้าก็ไม่มี ระหว่างโลกทั้งสองก็ไม่มี นี่แลเป็นที่สุดแห่งทุกข์ แต่เมื่อพระเถระทั้งสองกลับไปพระฉันทะได้นำคัสตรามาเพื่อ ฆ่าตัวตาย พระผู้มีพระภาคตรัสตอบพระสารีบุตรว่า สารีบุตร ฉันทนภิกษุได้บอกว่าจะไม่ถูกติเตียนไว้ต่อหน้า เธอแล้วมิใช่หรือ ฉันทนภิกษุมีตระกูลที่ตนพึงเข้าไปอาศัยด้วยเหตุเพียงเท่านั้น เธอจงจำข้อความนี้ไว้อย่างนี้เถิดว่า ภิกษุที่ละกายนี้เข้าถือกายอื่น เรากล่าวว่ามีตระกูลที่ตนพึงเข้าไปอาศัย ตระกูลนั้นไม่มีสำหรับฉันทนภิกษุ ฉันทน ภิกษุนำคัสตรามาจึงไม่ควรถูกติเตียน^{๒๓}

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้มีปรากฏในที่อื่นอีก คือในฉันทนวรรค ทุติยปัณณาสก สหายตนสังยุต พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๘ โดยตั้งชื่อพระสูตรในที่นั้นว่า **ฉันทสูตร** แต่ในที่นี้ตั้งชื่อว่า **ฉันทโนวาหสูตร** มีเนื้อหาตรงกันทั้ง ๒ แห่ง อนึ่ง

^{๑๕} พระฉันทะ ในสูตรนี้ เป็นคนละครูปกับพระฉันทะที่นำมาภักตฐกะส่งเสด็จเมื่อครั้งเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออก มหาภิเนษกรรม ม.อุ. (บาลี) ๓/๓๘๙/๒๓๗, ส.สพ.อ. (บาลี) ๓/๘๗/๒๐.

^{๑๖} ที่หลีกเร้น ในที่นี้หมายถึงผลสมาบัติ ม.อุ. (บาลี) ๓/๓๘๙/๒๓๗.

^{๑๗} คัสตรา ในที่นี้หมายถึงคัสตราสำหรับฆ่าตัวตาย (ชีวิตหารกสตถิ) ม.อุ. (บาลี) ๓/๓๘๙/๒๓๗.

^{๑๘} คำว่า นั่นของเรา เป็นต้น พระเถระกล่าวหมายถึงการถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา มานะ และทิฏฐิ ม.อุ. (บาลี) ๓/๓๘๑/๒๓๗.

^{๑๙} คำว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เป็นต้น พระฉันทะพิจารณาเห็นว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ม.อุ. (บาลี) ๓/๓๘๑/๒๓๗.

^{๒๐} ความสงบ ในที่นี้หมายถึงกายปัสสัทธิ (สงบกาย) จิตตปัสสัทธิ (สงบจิต) และกิลเลสปัสสัทธิ (สงบกิเลส) ม.อุ. (บาลี) ๓/๓๙๓/๒๓๗, ส.สพ.อ. (บาลี) ๓/๘๗/๒๑.

^{๒๑} ความน้อมไป ในที่นี้หมายถึงความน้อมไปด้วยตัณหาและทิฏฐิ ม.อุ. (บาลี) ๓/๓๙๓/๒๓๗, ส.สพ.อ. (บาลี) ๓/๘๗/๒๑.

^{๒๒} การมาและการไป หมายถึงการมาด้วยอำนาจปฏิสนธิ การไปด้วยอำนาจการจุติ ม.อุ. (บาลี) ๓/๓๙๓/ ๒๓๗, ส.สพ.อ. (บาลี) ๓/๘๗/๒๒, ส.ฎีกา (บาลี) ๒/๘๗/๓๕๑.

^{๒๓} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๓๙๔/๓๓๙., ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๙๔/๔๔๗.

มีข้อที่น่าสังเกต คือหลังจากการฆ่าตัวตายของพระฉันทะ มีผู้เข้าไปทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า พระฉันทะมีคติภพอย่างไร พระองค์ตรัสตอบว่าพระฉันทะเป็นอรหันต์ ในเรื่องนี้ถ้าจะมีผู้เข้าใจว่าพระอรหันต์ยังฆ่าตัวตายได้ ในอรรถกถาอธิบายว่า ในขณะที่ใกล้ตายนั้นได้มีคตินิมิตปรากฏขึ้นแก่ท่าน ทำให้ท่านรู้ว่าตนยังเป็นปุถุชน จึงเกิดความสลดใจแล้วกำหนดวิปัสสนา พิจารณาสังขารด้วยปัญญาจนบรรลุอรหัตผลพร้อมกับการดับจิต^{๒๔}

๑๕.๔ เนื้อหาและสาระสำคัญในปุณณิวาทสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ปุณณิวาทสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระปุณณะ ชื่อที่ตั้งตามชื่อผู้รับฟังโอวาทซึ่งเป็นเนื้อหาสาระของพระสูตรนี้ เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระปุณณะขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๒๕} ตามที่ท่านทูลขอให้ทรงแสดงโดยย่อเพื่อหลีกเลี่ยงไปอยู่คนเดียว เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยยะ^{๒๖}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า ผู้เพิลิตเพลินอายตนะภายนอก ๖ ที่พึงรู้แจ้งทางอายตนะภายใน ๖ ย่อมเกิดทุกข์^{๒๗} ผู้ไม่เพิลิตเพลินจึงจะไม่เกิดทุกข์ เมื่อทรงแสดงจบแล้วตรัสถามพระปุณณะว่า จะไปอยู่ที่ไหน ท่านทูลตอบว่า จะไปอยู่ที่สุนาปรันตชนบท ตรัสถามว่า ชาวสุนาปรันตชนบทดุร้าย หยาบคายนัก ถ้าถูกตำว่าบริภาษจะทำอย่างไร พระปุณณะทูลตอบว่า จะคิดว่ายังดีกว่าที่เขาตบตี

ตรัสถามว่า ถ้าเขาตบตีจะทำอย่างไร

ทูลตอบว่า จะคิดว่ายังดีกว่าที่เขาเอาก้อนดินขว้างใส่

ตรัสถามว่า ถ้าเขาเอาก้อนดินขว้างใส่จะทำอย่างไร

ทูลตอบว่า จะคิดว่ายังดีกว่าที่เขาตีเอาด้วยท่อนไม้

ตรัสถามว่า ถ้าเขาตีเอาด้วยท่อนไม้จะทำอย่างไร

^{๒๔} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๕/๒๓๘, ส.สพ.อ. (บาลี) ๓/๘๗/๒๒.

^{๒๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๙๕/๓๔๐., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๙๕/๔๔๗.

^{๒๖} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๙๔.

^{๒๗} หมายถึงการรวมทุกข์ในชั้นที่ ๕ ย่อมมีเฉพาะการรวมความเพิลิตเพลินคือต้นเหตุไว้ด้วยกัน ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๕/๒๓๘.

ทูลตอบว่า จะคิดว่ายังดีกว่าที่เขาใช้ศัสตราทิมแทง
 ตรัสถามว่า ถ้าเขาใช้ศัสตราทิมแทงจะทำอย่างไร
 ทูลตอบว่า จะคิดว่ายังดีกว่าที่เขาทำให้ตาย
 ตรัสถามว่า ถ้าเขาทำให้ตายจะทำอย่างไร
 ทูลตอบว่า จะคิดว่า มีเหล่าสาวกของพระผู้มีพระภาคที่อึดอัดเกลียดชังร่างกายและชีวิตพากัน
 แสวงหาศัสตรามาสังหารชีพตนเอง เราไม่ต้องลำบากแสวงหาก็มามีผู้มาช่วยทำให้ตายได้
 เมื่อพระปุณณะทูลตอบจบลง พระองค์จึงตรัสชมว่า พระปุณณะมีความข่มใจและความสงบใจ^{๒๘}
 จักสามารถอยู่ในสุนาปรันตชนบทได้

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้มีปรากฏในที่อื่นอีก คือในฉนนวนรรค ทุติยปณณาสก สฬายตนสังยุต พระไตรปิฎกเล่มที่
 ๑๘ โดยตั้งชื่อพระสูตรในที่นั้นว่า **ปุณณสูตร** แต่มีเนื้อหาตรงกันทั้ง ๒ แห่ง

๑๕.๕ เนื้อหาและสาระสำคัญในนันทโกวาทสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

นันทโกวาทสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยโอวาทของพระนันทกะ* ชื่อที่ตั้งตามชื่อให้โอวาทซึ่งเป็น
 สาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระนันทกะแสดงแก่ภิกษุณีทั้งหลายตามรับสั่งของพระผู้มีพระภาคขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน
 อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๒๙} เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชมาสยะ^{๓๐}

^{๒๘} ความข่มใจ (ทมะ) ในที่นี้เป็นชื่อแห่งความสำรวมอินทรีย์ เป็นต้น อนึ่ง ความสำรวมอินทรีย์ ท่านอธิบาย
 ว่า ถูกข่มไว้ด้วยสังขจะแล้วจึงเข้าถึงการข่มใจ ผู้ประกอบด้วยความข่มใจและสงบใจชื่อว่าผู้ถึงที่สุดพระเวท อยู่จบพรหมจรรย์
 แล้ว ส่วนความสงบใจ (อุปสมะ) เป็นไฉไลของใจของข่มใจ ม.อ.อ.(บาลี) ๓/๓๙๖/๒๓๙, ส.สพ.อ.(บาลี) ๓/๘๘-๘๙/๒๔.

^{๒๙} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๙๘/๓๔๔., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๙๘/๔๕๒.

^{๓๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย
 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๙๔.**

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระนันทกะผู้เดียวเข้าไปยังราชอาราม^{๓๑} ให้โอวาทแก่ภิกษุณีทั้งหลายโดยถาพนำให้ภิกษุณีตอบ เช่น ดิฉันทั้งหลายได้เห็นดีแล้วตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบ^{๓๒}ว่า อายุตนะภายใน ๖ ของเรา ไม่เที่ยง เป็นต้น พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ถาพด้วย กล่าวโดยสรุปท่านสอนให้พิจารณาอายุตนะภายใน ๖ และอายุตนะภายนอก ๖ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ในตอนท้ายกล่าวถึงโพชฌงค์ ๗ ประการว่า ถ้าเจริญให้มากแล้ว จะทำให้สิ้นอาสวะ พระผู้มีพระภาครับสั่งให้พระนันทกะแสดงถึง ๒ ครั้ง โดยครั้งที่ ๑ ตรัสชมเชยว่า ภิกษุณีฟังแล้วมีใจยินดีที่ยังมีความดำริไม่บริบูรณ์เหมือนดวงจันทร์ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ครั้งที่ ๒ ตรัสชมเชยว่า ภิกษุณีมีใจยินดีและมีความดำริบริบูรณ์เหมือนดวงจันทร์ในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ ภิกษุณีที่ได้บรรลุธรรมอย่างต่ำที่สุดก็เป็นพระโสดาบัน^{๓๓}

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นธรรมเนียมการให้โอวาทแก่ภิกษุณีในสมัยพุทธกาล คือเมื่อถึงวาระภิกษุต้องไปให้โอวาทแก่ภิกษุณี พระนันทกะเป็นพระอรหันต์ เมื่อถึงวาระที่ท่านจะต้องไปให้โอวาทท่านไม่ประสงค์จะไป เพราะระลึกชาติได้ว่าในอดีตชาติท่านเป็นพระราชาในชมพูทวีป ภิกษุณีเหล่านั้นเคยเป็นนางสนมของท่าน ท่านเกรงจะถูกภิกษุรูปอื่นผู้ระลึกชาติได้ตีเตียนว่าไม่ยอมสละนางสนม จึงไม่ประสงค์จะไปให้โอวาทภิกษุณีเหล่านั้น^{๓๔}

๑๕.๖ เนื้อหาและสาระสำคัญในจูฬราหูโลวาทสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

จูฬราหูโลวาทสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระราหูสูตรเล็ก ชื่อนี้ตั้งตามชื่อผู้รับฟังโอวาทซึ่งเป็นสาระสำคัญของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

^{๓๑} ราชอาราม หมายถึงวิหารที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงให้ก่อสร้างไว้เหมือนกับบุปาราม ในด้านทิศใต้แห่งพระนคร ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๘/๒๔๗.

^{๓๒} ด้วยปัญญาอันชอบ หมายถึงเห็นตามเหตุ ตามการณ ด้วยวิปัสสนาปัญญา ตามความเป็นจริง ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๘/๒๔๗.

^{๓๓} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๑๕/๓๕๕., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๑๕/๔๖๙.

^{๓๔} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๓๙๘/๒๔๕.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระราหุลขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๓๕} เพราะทรงพิจารณาเห็นว่าธรรมเครื่องบ่มวิมุตติของพระราหุลแก่กล้าแล้ว ควรแสดงธรรมชั้นสูงขึ้นไป เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชมาสยะ^{๓๖}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคทรงเกิดความรำพึงขึ้นว่า ธรรมเป็นเครื่องบ่มวิมุตติ^{๓๗} ของราหุลแก่กล้าแล้ว ทางที่ดีเราพึงแนะนำราหุลในธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะให้ยิ่งขึ้นไป จึงรับสั่งให้พระราหุลถือผ้าสีทนะตามเสด็จเข้าไปในป่าอันธวัน ใกล้กรุงสาวัตถี เพื่อทรงพักผ่อนกลางวัน ณ ที่นั้น พระองค์ได้ทรงสนทนาธรรมกับพระราหุล โดยทรงอธิบายอายตนะภายในจับคู่กับอายตนะภายนอก และธรรมที่เกี่ยวข้องเป็นชุด ๆ รวม ๖ ชุด มีใจความดังนี้

๑) ชุดที่ ๑

๑. จักขุไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา จึงไม่ควรถือว่าเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

๒. รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา จึงไม่ควรถือว่านั่นเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

๓. จักขุวิญญาณไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา จึงไม่ควรถือว่านั่นเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา

๔. แม้วทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา จึงไม่ควรถือว่านั่นเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา^{๓๘}

๒) ชุดที่ ๒ - ๖ ทรงจำแนกอายตนะภายในจับคู่กับอายตนะภายนอกอีก ๕ คู่พร้อมด้วยวิญญาณ ผัสสะ และธรรมที่เกิดจากผัสสะนั้น ๆ ในทำนองเดียวกับชุดที่ ๑

ในตอนท้ายของพระสูตรตรัสสรุปไว้ว่า อริยสาวกผู้ได้สดับและเห็นอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายคลายกำหนดในสิ่งเหล่านี้ เมื่อเบื่อหน่ายคลายกำหนดจึงหลุดพ้น และรู้ชัดว่าตนได้หลุดพ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์

^{๓๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๑๖/๓๕๖., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๑๖/๔๗๐.

^{๓๖} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔, หน้า ๙๖.

^{๓๗} ธรรมเป็นเครื่องบ่มวิมุตติ หมายถึงธรรม ๑๕ ประการ คือ เว้นบุคคล ๕ จำพวก ได้แก่ ผู้ไม่มีศรัทธาผู้เกียจคร้าน ผู้หลงลืมสติ ผู้มีจิตไม่มั่นคง และผู้มีปัญญาทึบ คบบุคคล ๕ จำพวก ได้แก่ ผู้มีศรัทธาผู้ขยัน ผู้มีสติมั่นคง ผู้มีจิตตั้งมั่น และผู้มีปัญญาพิจารณาธรรม ๕ ประการ คือ พระสูตรที่นำเลื่อมใสสัมมัมภ์ธานสูตร สติปัฏฐานสูตร ฌานและวิโมกข์ และญาณจรียาอีกนัยหนึ่ง หมายถึงธรรม ๑๕ ประการ คือ อินทรีย์ ๕ ประการ สัญญาอันเป็นส่วนแห่งธรรม เครื่องตรัสรู้ ๕ ประการ และธรรม ๕ ประการ มีกัลยาณมิตตตาเป็นต้น ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๔๑๖/๒๔๔, ส.สพ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๑/๔๓.

^{๓๘} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๑๗/๓๕๗., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๑๗/๔๗๒.

แล้ว เมื่อจบพระโอวาท ธรรมจักขุ^{๓๙} อันปราศจากอฐิปราศจากมลทินได้เกิดแก่เทวดาหลายพันองค์ว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับเป็นธรรมดา เมื่อจบการสนทนาพระราहुลได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์^{๔๐}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระผู้มีพระภาคทรงอบรมพระราहुลตามลำดับขั้นแห่งพัฒนาการทางสติปัญญา หรืออุปนิสัยของท่าน เริ่มตั้งแต่ท่านออกบรรพชาใหม่ ๆ เรื่อยมา จนถึงครั้งนี้ซึ่งเป็นครั้งสุดท้าย คือท่านได้บรรลุอรหัตผลเป็นอันอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว

๑๕.๗ เนื้อหาและสาระสำคัญในฉกัถสูต

(๑) ชื่อและความหมาย

ฉกัถสูต หมายถึง พระสูตรว่าด้วยธรรม ๖ ประการ ๖ หมวด ซึ่งนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๔๑} โดยมีพระประสงฆ์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาธรรม ๖ ประการ ๖ หมวด เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๔๒}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

- ๑) ภาคอุทเทส พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์จะทรงแสดงธรรม ๖

^{๓๙} ธรรมจักขุ ในที่นี้หมายถึงมรรค ๔ และผล ๔ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๔๑๙/๒๕๐, ส.สพ.อ. (บาลี) ๓/๑๒๑/๔๓.

^{๔๐} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๑๙/๓๕๙., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๑๙/๔๗๕.

^{๔๑} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๒๐/๓๖๐., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๒๐/๔๗๕.

^{๔๒} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๙๗.

ประการ ๖ หมวด ซึ่งมีความงามทั้งในเบื้องต้น^{๔๓} ท่ามกลาง และที่สุด ประกาศพรหมจรรย์^{๔๔} สมบูรณ์ทั้งอรรถ และพยัญชนะให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้วจึงทรงแสดงธรรม ๖ ประการ ๖ หมวด เป็น อุทเทสคือ คือ

๑. หมวดที่ ๑ อายตนะภายใน ๖
๒. หมวดที่ ๒ อายตนะภายนอก ๖
๓. หมวดที่ ๓ วิญญาณ ๖
๔. หมวดที่ ๔ ผัสสะ ๖
๕. หมวดที่ ๕ เวทนา ๖
๖. หมวดที่ ๖ ตัณหา ๖^{๔๕}

๒) ภาคนิทเทส จากนั้นทรงอธิบายกระบวนการเกิดของธรรมแต่ละหมวด และให้พิจารณาว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา โดยทรงยกธรรมแต่ละหมวดขึ้นตั้งเป็นคำปุจฉา เช่น บุคคล--

๑. พิจารณาเห็น^{๔๖} จักขุว่า นั่นของเรา^{๔๗} เราเป็นนั่น นั่นเป็นอิตตาของเรา
๒. พิจารณาเห็นรูปว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอิตตาของเรา
๓. พิจารณาเห็นจักขุวิญญาณว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอิตตาของเรา
๔. พิจารณาเห็นจักขุสัมผัสว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอิตตาของเรา
๕. พิจารณาเห็นเวทนาว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอิตตาของเรา
๖. พิจารณาเห็นตัณหาว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอิตตาของเรา^{๔๘}

แล้วทรงวิสัชนาจำแนกโดยละเอียด

^{๔๓} ธรรมมีความงามในเบื้องต้นหมายถึงศีล ธรรมมีความงามในท่ามกลางหมายถึงอริยมรรค และธรรมมีความงามในที่สุดหมายถึงนิพพาน ที.สี.อ. ๑๙๐/๑๕๙.

^{๔๔} พรหมจรรย์ หมายถึงความประพฤติประเสริฐมีนัย ๑๐ ประการ คือ ทาน (การให้) เวยาวัจจะ(การชวนช่วยช่วยเหลือ) ปัญจสีละ (ศีลห้า) อัปมัณญา (การประพฤติพรหมวิหารอย่างไม่มีขอบเขต) เมถุนวิริติ(การงดเว้นจากการเสพเมถุน) สทาร์สันโดช(ความยินดีเฉพาะคู่ครองของตน) วิริยะ (ความเพียร) อุโปสถังคะ (องค์อุโบสถ) อริยมรรค(ทางอันประเสริฐ) และศาสนา(พระพุทธศาสนา) ในที่นี้หมายถึงศาสนา ที.สี.อ. (บาลี) ๑๙๐/๑๖๐-๑๖๒.

^{๔๕} ตัณหา ในที่นี้หมายถึงตัณหาที่เกิดขึ้นในขณะแห่งขวนจิตที่มีวิบากเวทนาเป็นปัจจัย ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๒๐/๒๕๐.

^{๔๖} พิจารณาเห็น ในที่นี้หมายถึงพิจารณาเห็นความถึอมั่นด้วยอำนาจความถึอมั่นทั้ง ๓ คือ ตัณหา มานะ ทิฎฐิ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๒๔/๒๕๑.

^{๔๗} นั่นของเรา ในที่นี้หมายถึงความถึอมั่นด้วยตัณหา มานะ และทิฎฐิ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๒๔/๒๕๑.

^{๔๘} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๔๒๔/๓๖๕., ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๒๔/๔๘๒.

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกต คือที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าพระองค์จะทรงแสดงธรรม ๖ ประการ ๖ หมวดให้มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด สมบูรณ์ทั้งอรรถและพยัญชนะนั้น ขอให้พิจารณาว่างามอย่างไร แต่ต้องงามแน่ ๆ เพราะการแสดงธรรมครั้งนี้ทำให้ภิกษุประมาณ ๖๐ รูปสิ้นอาสวะ

๑๕.๘ เนื้อหาและสาระสำคัญในสหายตนวิภังคสูตร**(๑) ชื่อและความหมาย**

สหายตนวิภังคสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการจำแนกอายตนะ ๖ ประการ ขึ้นนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี^{๕๙} โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาธรรมอันเนื่องด้วยอายตนะ ๖ ที่สำคัญ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยยะ^{๕๐}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ญาณิของบุคคลผู้มีธรรมอย่างนั้น^{๕๑} ย่อมเป็นสัมมาทิฐิ ทรงแสดงธรรมเนื่องด้วยอายตนะ ๖ ที่สำคัญให้ฟัง เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว จึงทรงแสดงว่า ผู้ไม่รู้เห็นอายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ วิญญาณ ๖ สัมผัส ๖ เวทนาที่เกิดจากสัมผัส ๖ ย่อมยินดีหมกมุ่น ลุ่มหลง เห็นเป็นคุณ ฉะนั้นอุปาทานชั้น ๕ ประการ ตัณหา ความกระวนกระวาย ความเดือดร้อน ความเร่าร้อน จึงเจริญขึ้น เขาจึงเสวยทุกข์ทางกายบ้าง ทางใจบ้าง ส่วนผู้รู้เห็นมีนัยตรงกันข้าม

ทรงอธิบายต่อไปว่า สำหรับผู้รู้เห็นตามความเป็นจริง อริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมเจริญขึ้น ธรรมเหล่านี้ คือ สติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ ก็เจริญเต็มที่ด้วย สมณะและวิปัสสนาของเขาย่อมเคียงคู่กันไป จนสามารถกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ (ชั้น ๕) ละธรรมที่ควรละ (อวิชชา

^{๕๙} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๒๘/๓๖๙., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๒๘/๔๘๗.

^{๕๐} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๙๘.

^{๕๑} ผู้มีธรรมอย่างนั้น หมายถึงผู้เพียบพร้อมด้วยสุขทางจิตที่ประกอบด้วยกุศลจิต ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๔๓๑/๒๕๓.

และภวตัณหา) เจริญธรรมที่ควรเจริญ (สมณะและวิปัสสนา) ทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง (วิชาและวิมุตติ)^{๕๒}

(๔) ข้อสังเกต

ในพระสูตรนี้มีข้อที่น่าสังเกต คือ

๑) ชื่อพระสูตรนี้พ้องกับพระสูตรที่ ๗ ในวรรคที่ ๔ ของเล่มนี้ แต่มีเนื้อหาและวิธีแสดงต่างกัน ในวรรคที่ ๔ ทรงประมวลพระสูตรที่ว่าด้วยการจำแนกธรรมตามอุทเทสที่ยกขึ้นตั้งไว้ อันได้แก่อุทเทสและสหายตนวิภังค์ แต่ในพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์จะสอนธรรมอันเนื่องด้วยอายตนะ ๖ ประการที่สำคัญแก่วิภังค์ทั้งหลาย คำว่า “*ธรรมอันเนื่องด้วยอายตนะ ๖ ประการที่สำคัญ*” แปลมาจากคำบาลีว่า *มหาสหายตนิกะ* ชื่อพระสูตรจึงควรเป็น *มหาสหายตนิกสูตร* ตามที่ปรากฏในอรรถกถา^{๕๓}

๒) เนื้อหาของพระสูตรนี้ชัดเจนสมบูรณ์มาก ทรงอธิบายแบบบรรยายตามลำดับองค์ธรรมแห่งอายตนะ ๖ จนถึงมรรคมืองค์ ๘ เป็นต้น จึงเปลี่ยนวิธีเป็นบรรยายแบบถามเอง - ตอบเอง คือทรงตั้งเป็นอุทเทส แล้วทรงยกคำในอุทเทสขึ้นตั้งเป็นคำปุจฉา และทรงวิสัชนาแบบแก้หรือเหมือนหลายสูตรที่ผ่านมา ทำให้พระสูตรนี้น่าอ่านมาก

๑๕.๙ เนื้อหาและสาระสำคัญในนครวินเทยยสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

นครวินเทยยสูตร หมายถึง *พระสูตรว่าด้วยพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนครวินทะ* ชื่อนี้ตั้งตามชื่อกลุ่มบุคคลที่ปรากฏในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า *เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้*

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนครวินทะ แคว้นโกศล^{๕๔} ซึ่งพากันมาเฝ้าพระองค์เมื่อทราบข่าวเสด็จมาที่หมู่บ้านนั้น โดยทรงประสงค์ให้ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสมณพราหมณ์ที่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา กับสมณพราหมณ์ที่ไม่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชญาสยะ^{๕๕}

^{๕๒} วิชา หมายถึงวิชาคืออรรถัตตมรรค วิมุตติ หมายถึงผลวิมุตติ ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๓๓/๒๕๔.

^{๕๓} ม.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๒๘/๒๕๓.

^{๕๔} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๔๓๔/๓๗๔., ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๔๓๔/๔๙๓.

^{๕๕} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔*, หน้า ๑๐๐.

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ถ้ามีอัญเดียรถีย์ปริพาชกถามถึงสมณพราหมณ์ผู้ควรสักการะ เคารพ นบถือ บูชา และไม่ควรสักการะ เคารพ นบถือ บูชา ให้ตอบว่า สมณพราหมณ์ผู้ไม่ควรสักการะ เคารพ นบถือ บูชา คือผู้ยังมีความกำหนัด ความขัดเคือง และความลุ่มหลงในอายตนะภายในและอายตนะภายนอก เพราะยังมีความประพฤติเสมอกับชาวบ้าน ส่วนสมณพราหมณ์ผู้ควรสักการะ เคารพ นบถือ บูชา คือผู้ไม่มีความกำหนัด เป็นต้น เพราะมีความประพฤติสูงกว่า ถ้าอัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นถามถึงปฏิบัติของผู้ไม่มีความกำหนัด เป็นต้น ให้ตอบว่า ท่านเหล่านั้นชอบใช้สอยเสนาสนะอันสัจด์ ซึ่งเป็นที่ที่อายตนะภายในและอายตนะภายนอก ไม่สามารถทำให้เกิดความยินดี

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนครวิณฑะได้กราบทูลว่า พระโคตมผู้เจริญ พระภาชิตของพระโคตมขัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระโคตมผู้เจริญ พระภาชิตของพระโคตมขัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระโคตมผู้เจริญทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยอเนกปริยาย เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ ปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดโดยตั้งใจว่าคนมีตาดีจักเห็นรูปได้ ข้าพระองค์เหล่านี้ขอถึงพระโคตมผู้เจริญพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระโคตมผู้เจริญโปรดทรงจำข้าพระองค์ทั้งหลายว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะจนตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป^{๕๖}

(๔) ข้อสังเกต

การที่พระผู้มีพระภาคตรัสถึงสมณพราหมณ์ผู้ควรสักการะ เคารพ นบถือ บูชา และผู้ไม่ควรสักการะ เคารพ นบถือ บูชา น่าจะทรงประสงค์ให้ตรงกับความคิดของพราหมณ์และคหบดีบางพวก คือพวกพราหมณ์และคหบดีบางพวกแสดงอาการไม่เคารพพระองค์ จึงตรัสเรื่องนี้ ผลจากการแสดงธรรมครั้งนี้ทำให้พราหมณ์และคหบดีเหล่านั้นแสดงตนเป็นอุบาสกขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต

๑๕.๑๐ เนื้อหาและสาระสำคัญในปิณฑปาตปารีสุทธิสูตร

(๑) ชื่อและความหมาย

ปิณฑปาตปารีสุทธิสูตร หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการทำปิณฑปาตให้บริสุทธิ์ ชื่อนี้ตั้งตามสาระสำคัญในพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺติ** ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระสารีบุตรขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์^{๕๗} โดย

^{๕๖} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๓๗/๓๗๖., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๓๗/๔๙๘.

^{๕๗} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๓๘/๓๗๘., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๓๘/๕๙๘.

ทรงปรารถนาวิหารธรรมที่ทำให้พระเถระมีอินทรียผ่องใส มีผิวพรรณบริสุทธิ์ผุดผ่อง เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชมาสยะ^{๕๘}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคตรัสถามพระสารีบุตรว่า เธอมีอินทรียผ่องใสเพราะอยู่ด้วยวิหารธรรมอะไรเป็นส่วนมาก พระสารีบุตรทูลตอบว่าอยู่ด้วยสุญญาตาวิหารธรรม จึงตรัสว่า สุญญาตาวิหารธรรมเป็นวิหารธรรมของมหาบุรุษ^{๕๙} ภิกษุผู้ต้องการอยู่ด้วยสุญญาตาวิหารธรรมนั้นพึงพิจารณาว่า ขณะกลับจากบิณฑบาตมีกุศลธรรมที่อาศัยอายตนะภายในเกิดขึ้นแก่ตนหรือไม่ ถ้ามีให้พยายามละเสีย ถ้าไม่มีให้ยินดีศึกษาในกุศลธรรมต่อไป นอกจากนี้ ผู้อยู่ด้วยสุญญาตาวิหารธรรมควรพิจารณาว่า กามคุณ ๕ นิเวศน์ ๕ และอุปาทานชั้น ๕ ละได้แล้วหรือยัง สติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย ๕ พละ ๕ โภชนงค์ ๗ อริยมรรคมืองค์ ๘ สมถะ และวิปัสสนา ได้เจริญหรือยัง วิชชาและวิมุตติได้ทำให้แจ้งหรือยัง แล้วได้ตรัสสรุปว่า ในอดีต อนาคต และปัจจุบัน ผู้พิจารณาเช่นนี้จึงทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ์ได้^{๖๐}

(๔) ข้อสังเกต

ขอให้สังเกตว่า พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงโดยปรารถนาสุญญาตาวิหารธรรมที่ทำให้พระสารีบุตรมีอินทรียผ่องใสเป็นเหตุ ตรัสเทศนาเรื่องผู้ทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ์ มีปัญหาว่า ผู้อยู่ด้วยสุญญาตาวิหารธรรมกับผู้ทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ์เกี่ยวข้องกันอย่างไร สุญญาตาวิหารธรรมทำให้พระสารีบุตรมีอินทรียผ่องใส คือท่านเข้าสู่ญัตตผลสมาบัติอยู่เป็นปกติ วันนั้นก่อนเข้าเฝ้าท่านก็เข้าสมาบัติอยู่ เมื่อออกจากสมาบัตินั้นแล้วจึงมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคจึงทรงอธิบายว่า ถ้าภิกษุขณะเข้าไปบิณฑบาตปฏิบัติตนตามหลักสุญญาตาวิหารธรรมไปด้วย ก็จะทำบิณฑบาตนั้นให้บริสุทธิ์ไปด้วย

๑๕.๑๑ เนื้อหาและสาระสำคัญในอินทรียภาวนาสูต

(๑) ชื่อและความหมาย

อินทรียภาวนาสูต หมายถึง พระสูตรว่าด้วยการอบรมอินทรีย ชื่อนี้ตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร เริ่มต้นพระสูตรด้วยคำว่า **เอวมเม สุตฺ ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้**

^{๕๘} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยสงขลราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๑๐๑.

^{๕๙} มหาบุรุษ ในที่นี้หมายถึงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระตถาคต และพระมหาสาวกทั้งหลาย ม.อ.อ. (ปาลี) ๓/๔๓๘/๒๕๕.

^{๖๐} ม.อ. (ปาลี) ๑๔/๔๕๒/๓๘๓., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๕๒/๕๐๓.

(๒) เหตุเกิดและสถานที่

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่อุตตรมาณพผู้เป็นศิษย์ของปาราสิริยพราหมณ์ที่เข้าเฝ้าพระองค์ขณะประทับอยู่ ณ สวนไผ่ (เวฬุวัน) ในกัชชังคลานิคม^{๖๑} โดยทรงปรารภคำกราบทูลของอุตตรมาณพเรื่องการเจริญอินทรีย์ของปาราสิริยพราหมณ์ เหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชมาสยะ^{๖๒}

(๓) เนื้อหาและสาระสำคัญ

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เวฬุวัน^{๖๓} กัชชังคลานิคม ตรัสถามอุตตรมาณพว่า ปาราสิริยพราหมณ์แสดงการเจริญอินทรีย์แก่สาวกหรือไม่ เมื่ออุตตรมาณพทูลตอบว่าแสดง คือแสดงว่า อยู่าดูรูปทางตา อยู่่าฟังเสียงทางหู จึงตรัสว่า ถ้าเป็นเช่นนั้น ผู้เจริญอินทรีย์ตามคำสอนของปาราสิริยพราหมณ์จักเป็นคนตาบอด หูหนวก อุตตรมาณพนั่งก้มหน้าก้มตาปัญญากจะแก้ไข พระองค์จึงรับสั่งเรียกพระอานนท์มาแล้วทรงแสดงการเจริญอินทรีย์ตามหลักคำสอนของพระองค์มี ๓ ขั้นตอน คือ

๑) ฝึกหูเห็นรูป ฟังเสียง ตมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้แจ้งธรรมารมณแล้ว ความชอบใจหรือไม่ชอบใจเกิดขึ้น ก็รู้ชัดว่าเกิดจากเหตุปัจจัย จึงมีอุเบกขา (วางเฉย) จนความชอบใจและไม่ชอบใจเหล่านั้นดับไป

๒) พระเสขะผู้ปฏิบัติตามวิธีในข้อ ๑ นั้น ย่อมเบื่อหน่าย รังเกียจความชอบใจและไม่ชอบใจนั้น

๓) เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมสามารถกำหนดรู้ว่าสิ่งไหนปฏิกุศล สิ่งไหนไม่ปฏิกุศล มีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลนั้นว่าเป็นสิ่งที่ปฏิกุศลอยู่^{๖๔} เป็นต้น แล้วมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ ก็จะเชื่อว่าเป็นพระอริยะะผู้อบรมอินทรีย์แล้ว

พระพุทธองค์ตรัสว่า อานนท์ เราแสดงการเจริญอินทรีย์อันยอดเยี่ยมในอริยวินัยไว้แล้ว แสดงพระเสขะผู้กำลังปฏิบัติไว้แล้ว แสดงพระอริยะะผู้เจริญอินทรีย์ไว้แล้วด้วยประการอย่างนี้ กิจใดที่ศาสดาผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล ผู้อนุเคราะห์ อาศัยความอนุเคราะห์แล้วพึงทำแก่สาวกทั้งหลาย กิจนั้นเราก็ได้ทำแก่เธอทั้งหลายแล้ว อานนท์ นั้นโคนไม้ นั้นเรือนว่าง เธอทั้งหลายจงเพ่งฌาน อย่าได้ประมาท อย่าได้เป็นผู้เดือดร้อนในภายหลัง นี่เป็นคำพร่ำสอนของเราสำหรับเธอทั้งหลาย^{๖๕}

^{๖๑} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๕๓/๓๘๓., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๕๓/๕๐๔.

^{๖๒} โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**, หน้า ๑๐๒.

^{๖๓} เวฬุวัน ในที่นี้หมายถึงสวนรุกขชาติซึ่งเต็มไปด้วยไม้ไผ่ (ไม่ใช่พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์) ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๔๕๓/๒๕๖.

^{๖๔} หมายความว่า หมายถึงด้วยการแผ่สุภะ หรือเทียบเคียงโดยอนิจจลักษณะ ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๔๖๑/๒๕๗.

^{๖๕} ม.อ. (บาลี) ๑๔/๔๖๓/๓๘๘., ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๖๓/๕๑๐.

(๔) ข้อสังเกต

พระสูตรนี้มีความสมบูรณ์ทั้งเนื้อหาและลีลาการแสดงของพระผู้มีพระภาค จึงเป็นพระสูตรที่น่าศึกษาอย่างยิ่งพระสูตรหนึ่ง

๑) คำว่า **เวฬุวัน** ซึ่งเป็นสถานที่เกิดของพระสูตรนี้ชวนให้สงสัยว่าอยู่ที่ไหน เพราะคำนี้พ้องกับ **พระเวฬุวัน** เขตกรุงราชคฤห์ ซึ่งเป็นพระอารามแห่งแรกของพระพุทธศาสนา ในเรื่องนี้มีหลักฐานแสดงไว้

๒) คำว่า **เวฬุวัน** นี้ อรรถกถาใช้ว่า **สุเวฬุวัน** อธิบายว่าเป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง สถานที่ตรงนั้นเป็นราวป่าที่เต็มไปด้วยต้นสุเวฬุ จึงเรียกว่า **สุเวฬุวัน**^{๖๖}

๓) **เวฬุวัน** หรือ **สุเวฬุวัน** นี้อยู่ที่นครแห่งหนึ่งชื่อว่า **กัชชังคลา** หรือ **คชังคลา** ซึ่งตั้งอยู่ที่พรมแดนด้านทิศตะวันตกของมัชฌิมประเทศ จากนิคมนี้ไปเป็นหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อมหาสาลา อยู่ในเขตปัจฉิมทิศ^{๖๗} จึงขอเสนอเพื่อเป็นความรู้ทางภูมิศาสตร์สมัยพุทธกาลไว้ ณ ที่นี้

เมื่อมองภาพรวมของมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์แล้ว จะพบว่าพระสูตรแต่ละสูตรมีความยาวขนาดปานกลางอันเป็นเอกลักษณ์ของมัชฌิมนิกาย เนื้อหาของพระสูตรแต่ละสูตรมีความสมบูรณ์ในตัว จึงมีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด เนื้อหาที่กล่าวถึงมีทั้งที่เป็นหลักธรรม บุคคล และสถานที่ โดยเฉพาะหลักธรรมนั้นว่ามีความลึกซึ้งไม่แพ้พระสูตรในพระไตรปิฎกเล่มอื่น เช่น เรื่องทิวัญญี ๖๒ ที่ปรากฏในพรหมชาลสูตรแห่งสี่ลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ นั้น ในเล่มนี้ทรงวิเคราะห์ไว้อย่างลึกซึ้งในปัญจัตตยสูตร เรื่องผลกรรมซึ่งเป็นเรื่องจินตัย (ไม่ควรคิด) ก็มีทรงจำแนกไว้อย่างลึกซึ้งยิ่งนักในจุฬกัมมวิภังคสูตร และมหากัมมวิภังคสูตร จึงขอเชิญศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมต่อไป.

๑๕.๑๒. สรุปท้ายบท

ในสหายตนวรรค มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ เป็นวรรคที่ ๕ มีทั้งหมด ๑๐ สูตรคือ

๑. อนาถปิณฑิโกวาทสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการให้อโวกาแก่อนาถปิณฑิกเศรษฐี พระสารีบุตรแสดงแก่อนาถปิณฑิกเศรษฐีผู้กำลังป่วยหนักอยู่ที่บ้าน ในกรุงสาวัตถี ตามที่อนาถปิณฑิกเศรษฐีอาราธนา

๒. ฉันโนวาทสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการให้อโวกาแก่พระฉันนระ พระสารีบุตรแสดงแก่พระฉันนระซึ่งนอนอาพาธอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏเพื่อตักเตือนมิให้ท่านฆ่าตัวตาย

๓. ปุณโณวาทสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการประทานอโวกาแก่พระปุณณะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระปุณณะขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ตามที่ท่านทูลขอให้ทรงแสดงโดยย่อเพื่อหลีกเลี่ยงไปอยู่คนเดียว

^{๖๖} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๔๕๓/๒๕๖.

^{๖๗} วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๕๙/๒๔, ม.อ.ฎีกา (บาลี) ๔/๕๓/๕๒๒.

๔. นันทโกวาทสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยโอวาทของพระนันทกะ พระนันทกะแสดงแก่ภิกษุณีทั้งหลายตามรับสั่งของพระผู้มีพระภาคขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี

๕. จุฬราหูโลวาทสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการประทานโอวาทแก่พระราหุลสูตรเล็ก พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระราหุลขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี เพราะทรงพิจารณาเห็นว่า ธรรมเครื่องบ่มวิมุตติของพระราหุลแก่กล้าแล้ว ควรแสดงธรรมชั้นสูงขึ้นไป

๖. ฉฉีกกสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยธรรม ๖ ประการ ๖ หมวด พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาธรรม ๖ ประการ ๖ หมวด

๗. สหายตนวิกังคสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการจำแนกอายตนะ ๖ ประการ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี โดยมีพระประสงค์ให้ภิกษุเหล่านั้นศึกษาธรรมอันเนื่องด้วยอายตนะ ๖ ที่สำคัญ

๘. นครวินเทยสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยพราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนครวินทะ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พราหมณ์และคหบดีชาวบ้านนครวินทะ แคว้นโกศล ซึ่งพากันมาเฝ้าพระองค์เมื่อทราบว่าจะเสด็จมาที่หมู่บ้านนั้น โดยทรงประสงค์ให้ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสมณพราหมณ์ที่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา กับสมณพราหมณ์ที่ไม่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา

๙. ปิณฑปาตปาริสุทธิสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการทำบิณฑบาตให้บริสุทธิ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่พระสารีบุตรขณะประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ โดยทรงปรารภวิหารธรรมที่ทำให้พระเถระมีอินทรีย์ผ่องใส มีผิวพรรณบริสุทธิผุดผ่อง

๑๐. อินทริยภาวนาสสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยการอบรมอินทริย พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่อุตตรมาณพผู้เป็นศิษย์ของปาราสิริยพราหมณ์ที่เข้าเฝ้าพระองค์ขณะประทับอยู่ ณ เวฬุวันในกัชชังคลานิคม โดยทรงปรารภคำกราบทูลของอุตตรมาณพเรื่องการเจริญอินทริยของปาราสิริยพราหมณ์

๑๕.๑๓. คำถามประจำบทที่ ๑๕

๑. จงบอกเนื้อหาสาระสำคัญในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ สหายตนวรรค พอสังเขป เช่น อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่เท่าไร มีกี่พระสูตร อะไรบ้าง และมีอักษรย่อว่าอย่างไร

๒. จงอธิบายอนาถปิณฑโกวาทสูตรเป็นต้น โดยสังเขป ตามหัวข้อดังนี้ ๑. เหตุเกิดพระสูตร ๒. สถานที่เกิดพระสูตร ๓.หลักธรรม และ ๔. บุคคลสำคัญในพระสูตร

๓. จงวิเคราะห์หลักธรรมในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ สหายตนวรรคโดยสังเขป เช่น ๑. หลักธรรมในฉันทโกวาทสูตร ๒. หลักธรรมในจุฬราหูโลวาทสูตร ๓.หลักธรรมในสหายตนวิกังคสูตร ๔. หลักธรรมในอินทริยภาวนาสสูตรเป็นต้น พร้อมยกตัวอย่างหลักธรรมมาประกอบด้วย

๑๕.๑๔ เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมชนสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๕.
- โครงการชำระพระไตรปิฎกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๔**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสตร์ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). **ศัพท์วิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอัฐกถา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙.
- _____. **ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙.
- _____. **ปกรณ์วิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๙.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ. **คำบรรยายในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

ประวัติผู้วิจัย

๑. ชื่อ – นามสกุล : ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง (Asst.Prof.Dr.Viroj koomkrong)
๒. การศึกษา : ๑. เปรียญธรรม ๙ ประโยค
 ๒. ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พร.ม.) สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๓. ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. ตำแหน่งทางวิชาการ :
 ๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาขาภาษาบาลี
 ๒. อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม
๔. ผลงานทางวิชาการ :
 งานตำรา/เอกสารวิชาการเกี่ยวกับพระไตรปิฎก
 ๑. งานวิจัยเรื่อง คัมภีร์สุดตสังคหะ: การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ๒๕๕๙.
 ๒. งานวิจัยเรื่อง คัมภีร์สุจิตตาลังการ: การปริวรรต การแปล และวิเคราะห์ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ๒๕๖๐.
 ๓. งานวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ภาษาบาลีในภาษาไทย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ๒๕๖๑.
 ๔. เอกสารประกอบการสอน รายวิชาสังยุตตนิกายปาลี หลักสูตรปริญญาตรี บาลีพุทธศาสตร์ ๒๕๕๙.
 ๕. บทความวิชาการเรื่อง ศึกษาความสำคัญของมหาวิหาร ๑๘ แห่งในกรุงราชคฤห์”, ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี ๒๕๕๘, รวบรวมและจัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๓๕๙-๓๖๕.
 ๖. บทความวิชาการเรื่อง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสังฆสภากับรัฐสภา”, ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี ๒๕๕๙, รวบรวมและจัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๒๙๙-๓๑๐.

๗. บทความวิชาการเรื่อง ภาษาบาลี : ภาษารักษาพระพุทธพจน์”, รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๑ ประจำปี ๒๕๖๑, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม, วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๑. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรการพิมพ์, ๒๕๖๑), หน้า ๑๘-๒๒.

๘. บทความวิจัยเรื่อง “คัมภีร์สุดตสังคหะ: การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์”,วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๙): ๒๑๘-๒๓๐.

๙. บทความวิจัยเรื่อง “คัมภีร์สุจิตตาลังการ: การปริวรรต การแปล และวิเคราะห์”,วารสารมหาจุฬาวិชาการ, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๒): ๑๘๘-๑๙๘.

๙. คณะทำงานโครงการวิจัย พจนานุกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สัญญาเลขที่ ว.๐๘๑/๒๕๕๗ รหัสโครงการ ๐๖๕๗๑๒๔๐ เริ่มสัญญา ตั้งแต่วันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ถึงวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เพื่อจัดทำศัพท์พจนานุกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย

๑๐. นักวิชาการ ตรวจสอบชำระอรรถกถา-ฎีกา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเป็นผู้ช่วยบรรณาธิการหนังสือทางพระพุทธศาสนาที่โรงพิมพ์วิญญูณ บางลำพู เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

๑๑. เป็นคณะกรรมการ จัดทำพจนานุกรมศัพท์พระไตรปิฎก ฉบับราชบัณฑิตยสถาน กองธรรมศาสตร์และการเมือง เดือนละ ๒ ครั้ง ในวันจันทร์สัปดาห์ที่ ๑ และ ๓ ของเดือน เวลา ๑๐.๐๐- ๑๒.๐๐ น. ณ ห้องประชุม ๕๐๓ ราชบัณฑิตยสถาน โดยเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นต้นไป เป็นประจำทุกเดือน

๕. สถานที่ทำงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ตำบลหอมเกร็ด อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม ๗๓๑๑๐ โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๔-๒๙๙๓๕๖ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๖-๐๓๖๓๘๙๙